

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
професор Университета

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1925.

ГОДИНА XV — ДРУГО КОЛО.

КЊИГА X (XXVII) БР. 1.

САДРЖАЈ

1. БР. КЊ. X. (XXVII) ДРУГОГ КОЛА

ФЕБРУАР 1925.

I. Чланци

СТРАНА

1) <i>Д-р Михаило Илић</i> : Полициска забрана новина	1
2) <i>Д-р Гргур Јакшић</i> : Историја „Тајне конвенције“ [28 јуни 1881. — 9 фебруар 1889.] (Наставак)	17
3) <i>Д-р Драгослав Б. Јовановић</i> : Аутономија Университета и Чиновнички Закон	32
4) <i>Љуб. Радовановић</i> : Законодавна власт и њене функције	39
II. Грађа за историју домаћег права	
<i>Новица Шаулић</i> : Крвне освете у Црној Гори у XIX веку по одлукама („сетенцијама“) Црногорског Сената (Свршетак)	52
III. Правна политика	
<i>Д-р Ернест Дијамантић</i> : § 36. Претпредлога Трговинског Законика	59
IV. Административна хроника	
<i>Д-р Стеван Сагадин</i> : Из праксе Државног Савета. — Чиновнички Закон не познаје аутоматично напредовање у положајним платама	64
V. Судска хроника	
<i>Д-р Јажкије Јовановић</i> : Наследници свога брата имају само голу својину на делу имања његовог, али уживање на целоме делу припада његовој удови — § 413 и 415 Грађ. Зак.	69
VI. Оцене и прикази	
<i>Д-р Драгољуб Јовановић</i> : Milan J. Žujović, L'influence du facteur économique dans les travaux constitutionnels de la Révolution (Paris, E. Sagot, 1924.)	71
VII. Белешке	73
VIII. Нове књиге	76
IX. Додатак „Архива“	77

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XV ДРУГО КОЛО 25. фебруара 1925. КЊИГА X (XXVII) Бр. 1.

ПОЛИЦИСКА ЗАБРАНА НОВИНА.

I.

Наш данашњи Устав (члан 13), као и прошли (члан 22), поставља опште начело, да је штампа слободна. Доследно томе, налази се у оба Устава и пропис, да се никаква превентивна мера не може установити, јер према општем схватању услов да има слободне штампе јесте да нема превентивних мера. Али, упркос томе, оба садрже једну превентивну меру: претходну забрану новина и штампаних списа. Већ сама претходна забрана уопште, пре судске пресуде којом би се утврдило постојање кривичнога дела учињеног путем штампе, могла би се успешно критиковати. При томе би се могло позивати и на пример земаља у којима таква претходна забрана не постоји. Али ми то нећемо овде чинити. Ми полазимо од чињенице, да сам Устав предвиђа овакву забрану и да се онда у томе ништа не може изменити без његове промене. Али ако се без његове промене не може претходна забрана укинути, може се питати, како њу треба организovati, па да овај изузетак од принципа слободне штампе не поништи сам принцип. Јер Устав не каже ништа о томе ко има ову забрану вршити. Може онда сам законодавац, не дирајући у Устав, решити ово питање. Према данашњем закону о штампи (члан 11), о забрани решава полициска власт. Интересантно је напоменути, да сам закон то каже на један посредан начин. Наводећи уставну одредбу да је власт, која је решила забрану, дужна своје решење спровести суду у року од 24 часа, а да је овај опет дужан оснажити је или поништити такође у року од 24 часа, закон прецизира „од кад прими решење полициске власти о забрани”. Како било тек код нас претходну забрану новина одлучује полициска власт.

Овај систем да полиција врши забрану новина уведен је законом о печатњи од 23 октобра 1870 године (Зб. 23). Заведен тада, он је непрекидно постојао све до данас, међајући се природно у својем обиму и својем поступку. Али никад, ниједнога тренутка штампа није била срећна, да не осећа руку полиције на себи. Донет под Уставом од 1869, који је само потврђивао право свакога Србина да каже своју мисао, не прописујући никакве даље одредбе о самој штампи, закон од 1870 није дакле у томе погледу био ничим ограничени. Цело питање регулисања штампе имао је он сам да реши, без позивања на какве уставне одредбе. Том приликом он је, прописујући кад полицијска власт може узалтити „печатано дело“, отишао даље него иједан закон после њега, јер докле је он отишао, даље се уопште не може отићи. По његовој члану 21, довољно је „да се у садржају некога печатаног дела налази кажњиво дело“, па да га полицијска власт може забранити. Али иако је то овој пропису забрана допуштена за свако кривично дело, пошто се међу њима у овој погледу не прави никаква разлика, закону ипак ни то није било доста. Он у истој члану прописује, да се забрана може вршити и кад је реч о чистим штампарским кривичним делима¹⁾ која предвиђају члан 8 (мора бити печатно име штампара и место где живи и где му је печатња), члан 9 (на строго црквеним књигама, тј. онима које служе за употребу у православним црквама, мора се ...назначити... да се печатају с благословом архиепископа београдског и митрополита српског) и члан 16 (мора стајати назначено име одговорног уредника, место његовог пребивања, а уједно и име штампара и издаваоца и место њиховог пребивања). Кад се узме у обзир члан 6 овога закона, по коме штампар мора на један час пре него што их почне раздавати или разашилати, један примерак новина послати полицији, онда је јасно да под таквим околностима забрана постаје у суштини цензура.

Ако је забрањивање новина овај закон предао у надлежност полицији, он је ипак радњу полиције ставио под извесну контролу суда. Само та је контрола, с обзиром на прописане рокове, била и сувише спора, према томе и неуспешна кад је реч о новинама, где је брзина и онда играла велику улогу.

1) О подели штампарских кривичних дела на чиста (права) и мешовита (неправа) вид. Др. Тома Живановић, *Основи кривичног права*, посебни део, II књига, 2. издање, 1923 г., стр. 438.

Била су прописана два рока: један рок за полицију, докле мора поднети ствар суду; други рок за суд, докле мора решити „хоће ли се зашт скинути или ће и даље у важности остати”. Овај рок који се тичао суда био је тачно одређен: од дана кад му је ствар поднета, суд мора најдаље за осам дана доносити своје решење. Али није било тако с роком који се тичао полиције. У погледу њега, закон је употребио неодређен израз: кад реши једну забрану, полиција је дужна „за најкраће време” послати ствар суду. Самим законским текстом остављено је, дакле, маха полициској произвољности.

Ове одредбе, које представљају почетак регулисања забране новина, развијале су се током времена у два правца: с једне стране, смањивао се број случајева у којима је допуштена забрана, с друге стране, усавршавао се њен поступак. Али не значи, да је овај развитак био нормалан и непрекидан. Видећемо да је било и враћања, у неколико махова, на старо стање ствари, једном остављено за собом.

Већ измене и допуне извршене у закону о штампи 15 децембра 1875 (Зб. 28), донеле су у погледу забране велике промене и у једном и у другом правцу. Према измењеном члану 21, чије смо првобитне одредбе изложили горе, може се решити забрана „ако се нађе да у садржају неког печатаног дела има злочина или увреде Књаза, Књагиње и Књажевог дома, као и у случају члана 44 закона о печатњи”. Овај члан 44 односио се на свако објављивање, у време рата или ратних опасности, „о кретању војске српске и српских сајузника, као и њихових убојних спрема”. Као што се види, број случајева у којима је забрана допуштена, смањен је у великој мери. Пре свега, нема више уопште забране због чистих штампарских кривичних дела о којима је раније било речи. А затим, ограничен је број кривичних дела, учињених путем штампе, која могу повући за собом забрану. Што се тиче самога поступка при вршењу забране, промене су и ту биле велике. Рокови су и одређени и скраћени, не само за суд, него и за полицију: за 24 часа откако реши забрану, полиција подноси ствар суду; за 24 часа откако ствар прими, суд доноси своје решење. Место ранијега рока од 8 дана, за које време је суд имао доносити своје решење, више оно „најкраће време”, за које је полиција имала ствар предати суду, сад се цело питање око забране, изгледа, имало свршити за 48 сати. Међутим, предвиђала се против судскога решења о забрани жалба

на Касациони суд, али се није предвиђало у коме року он има најдаље решити ствар. На тај начин, иако је и полицији и првome суду прописан рок у коме имају свршити свој посао, ипак је остао непрописан рок у коме се питање забране дефинитивно има свршити.

Све ове одредбе, пошто су најпре с целим законом о штампани биле привремено суспендоване на основу чл. 38 Устава за време ратова с Турском, биле су укинуте изменама и допунама у закону о штампи донетим 18 јануара 1879 године (Зб. 34). На тај начин, вратило се на старо стање ствари, при коме се остало у погледу забране све до доношења закона о штампани од 12 марта 1881 (Зб. 36). Овај закон тачно одређује случајеве забране: увреда владаоцу, владарци, престолонаследнику и дому владалачком, и позив грађана да устају на оружје или против власти и законитог реда (чл. 10). Што се тиче поступка, он је у истоме члану прописивао рок од 24 часа и полицији, и судовима првостепеном и касационом. На тај начин, ствар се имала коначно решити за 96 сати (4×24, рачунајући ту и рок од 24 часа остављен туженоме за упућивање жалбе касацији). Међутим, већ после нешто више од године дана (12 јуна 1882, Зб. 37), ове се одредбе мењају и допуњују. Допуњују се у погледу случајева забране, додајући у чл. 10 одредбу, да се лист може забранити и кад „распростире нихилизам, комунизам или дела означена у § 91 в. кр. закона”.¹ Мењају се, пак, у погледу поступка продужујући рокове за све власти, које решавају о забрани, и то на тај начин што се на место прецизног рока од 24 часа ставља израз *првог дана* по узапћењу, *првог дана* по пријему, и т. д.

Закон од 11 јула 1884 (Зб. 40) опет повећава листу случајева у којима је забрана допуштена. Он их ређа овако: увреда владаоцу, владарци, престолонаследнику и владалачком дому; позив, изазивање или дражење на дела, која се казне по § 87 казн. законика;² дражење на непокорност или

¹ Чл. 91 в.: „Ко речма, печатаним или непечатаним писменим саставом напада или излаже подсмеху или презрењу уставна права владајућег краља, закони ред престолног наследства, или постојећу форму владе или правне установе: породипу (фамилију), брак или својину (сопственост)..

² Чл. 87: „Предузеће које на то иде: а) да владајући краљ буде убијен, затворен или да се непријатељу у руке преда или за владу неспособним учини; б) да се закони ред наследства или устав земаљски насилно промени; или в) да се област српска цела или нека част исте са страном државом споји, или једна част од целога отргне..

самовољно одупирање против уредаба и законитих наредба власти и законитог реда у земљи (§ 92 казн. зак.); распрострање нихилизма, комунизма или дела означених у § 91 в. казн. зак.

Од ових измена и допуна, стање остаје непромењено до доношења Устава од 1888 (Зб. 44), сем што је закон о штампи, у овоме међувремену, био указом делимично суспендован 9 септембра 1885, пред рат с Бугарском, као што је био суспендован и раније, приликом Зајечарске буне. Супротно својме претходнику од 1869, овај се Устав није био задовољио, да постави само неке опште принципе о штампи, него се постарао да пропише и извесне конкретне одредбе о њиховој примени у пракси, преко којих закон није могао прећи. Тако је он предвидео, између осталог, кад се могу забранити новине и друге штампане ствари: увреда краља и краљевскога дома; увреда страних владалаца и њихових домова; позив грађана да устају на оружје, као и рокове у поступку око забране, одређујући 24 часа као рок за власт која изврши забрану и за суд који решава о забрани. На основу Устава од 1888, донет је нов закон о штампи од 31 марта 1891 (Зб. 47), који је само потврдио све уставне одредбе и који, суспендован 1894,¹ васпостављен 1903, важи и данас с извесним изменама и допунама. Закон се толико верно држао уставнога текста, да је и он, као и Устав, пропустио да каже, бар посредно ако не непосредно, која ће то власт бити, која ће имати прва решавати о забрани. У пракси, то је и даље била полиција. Међутим од суспендовања овога закона од 1891 до његовога поновнога враћања у живот 1903, имали смо опет промена у законодавству о штампи. За то време важио је, пре свега, за-

¹ Поред осталих општих разлога, који су довели до овога суспендовања Устава и закона, закон о штампи постигла је ова судбина и из једнога специјалног разлога. Судови, држећи се закона о члану краљевског дома краљу Милану од 14 марта 1892, нису хтели бив. краљу дати ону нарочиту заштиту против напада у штампи, која иначе по закону припада члановима краљевског дома, јер је он престао бити не само члан српског краљевског дома, него чак и српски држављанин. Пред таквим држањем судова, влада је покушала да указом стави ваг снаге поменути закон. Али је Касациони суд, пред који је ствар изишла, стао на гледиште да се закони не могу укидати указом. Онда је дошло суспендовање Устава од 1888 и, међу осталим законима, и суспендовање закона о штампи од 1891. Видети о овоме: Живан Живановић, *Политичка историја Србије*, III, 1924, стр. 265 и сл.

кон о штампи од 12 марта 1881, с његовим изменама и допунама од 12 јуна 1882 и 11 јула 1884, чије смо одредбе већ прегледали. Овоме су се затим придружиле измене и допуне од 9 јула 1898 (Зб. 53). Том приликом у предмету који нас интересује, учињена је само једна измена: под краљевским домом, чији чланови уживају нарочиту заштиту која се огледа, поред осталог, и у томе што њихова увреда путем штампе повлачи забрану листа, разумеју се и родитељи краља владарца и његови претци и потомци у правој линији. Најзад је 18 децембра 1901 (Зб. 56) донет нов закон о штампи, којим су све ове одредбе замењене. По томе закону (чл. 9), новине се могу забранити ако садрже: увреду краља, краљице, њихових потомака и краљевих родитеља; ако нападају и излажу подсмеху Уставом и законима одређени ред престолонаслеђа; позив грађана да устају на оружје противу законитих власти или на вршење дела која се казне по §§ 87 и 91а, први став казн. законика.¹ Овде пала у очи један интересантан случај забране новина: нападање и исмевање утврђенога реда престолонаслеђа. Он је, видели смо, први пут био заведен 1882 и то позивајући се на чл. 91в. крив. зак. који, поред осталог, говори и о овој ствари. Сад се он, међутим, изречно уноси у закон о штампи. Треба то довести у везу с околношћу што је по Уставу од 1901 (Зб. 56, чл. 6), престо прелазно, у недостатку мушкога потомства, на непосредно женско потомство владајућег краља.

Цео овај брзи преглед законских прописа о забрани пружа нам потврду напред учињене напомене, да се код ње, поред свих мена кроз које је прошла, могу открити две ствари: прецизирање и смањивање случајева у којима је забрана допуштена, с једне стране; убрзање њенога поступка, с друге стране. То је резултат до кога се било дошло.

Међутим, Видовдански Устав као да је почетак еволуције у супротном правцу, бар што се тиче случајева забране, јер њен поступак и под њиме остаје исти. О томе кад је забрана новина допуштена, налазе се у Уставу две врсте прописа: прописи који имају снагу уставних прописа (чл. 13), прописи који ту снагу немају (чл. 138, прелазна наређења). Према томе, док су први прописи стални у томе смислу што

¹ Чл. 91а, први став: „Ко делом учини насиље лицу владајућег краља...”

се законом не могу мењати ни повећавајући ни смањујући број случајева забране које они предвиђају, дотле се други прописи могу укинути законом. Према чл. 13 Устава, лист се може забранити ако садржи: увреду владоаца или чланова краљевскога дома, страних државних поглавара, Нар. Скупштине, непосредно позивање грађана да силом мењају Устав или земаљске законе, тешку повреду јавнога морала. Већ овим чланом, види се. број случајева забране повећан је. Али томе треба додати и случајеве које предвиђа чл. 138 Устава: изазивање мржње противу државе као целине, изазивање верског или племенског раздора, посредно позивање грађана да силом мењају Устав или земаљске законе. Шта више у овим случајевима, по члану 138, може се забранити, не само растурање, него и даље излагање новина. На тај начин, док Устав у своме чл. 13 за непосредно позивање на буну предвиђа само забрану растурања, дотле се по његовоме чл. 138 за посредно позивање на буну може и само излагање новина забранити. Изишло би одатле, као да је уставотворац другу кривицу сматрао већом од прве.

Што се тиче поступка, члан 13 Устава у своме другом ставу прописује за власт која изврши забрану рок од 24 часа, да ствар пошаље суду, и исти рок за суд, да забрану оснажи или поништи, иначе се сматра да је забрана дигнута. Тако је код нас било и до сада, и о томе није било никаквога спора. Није исти случај био и с поступком у случајевима забране, које предвиђа члан 138. На основу тога што се у овоме члану погрешно позива на став 3 чл. 13, који говори о одговорности за кривице учињене путем штампе, иако се наглашава да се мисли на пропис чл. 13 о извршењу забране, који се налази у ставу 2, хтело се извести, да забране извршене на основу чл. 138 важе саме собом и да њих, према томе, није потребно слати суду. Изишло би одатле, да полиција не би била под контролом суда управо онда кад би се при забрани, с обзиром на природу њених случајева (изазивање мржње, посредно позивање на буну), имало највише бојати злоупотреба. Међутим, ово је мишљење погрешно. Јер, као што тачно каже Г. Слободан Јовановић,¹ „ма како суд применио чл. 13, он га неће применити онако како је штампан: ако се буде држао става 2, он ће применити један став који, истина, гово-

¹ *Уставно Право Краљевине С. Х. С.*, 1924, с тр. 445.

ри о извршењу забране, али који не носи онај број који је наведен у члану 138; — ако се буде држао става 3, он ће применити један став који, истина, носи број који је наведен у члану 138, али који не говори о извршењу забране. Питање се своди на то, шта је претежније у тумачењу: број или реч. По нашем мишљењу, мисао законодавчеву сигурније изражава реч него број — и зато налазимо да треба применити онај став члана 13 који говори о *извршењу забране*, и ако он не носи број 3.” Тако је и по нашем мишљењу. Ми бисмо само додали још један разлог у корист овога гледишта.

Ни данашњи Устав, као ни прошли, нигде не каже која је власт надлежна да врши забрану. Ако њу данас врши полиција, она то чини на основу чл. 11 закона о штампи (у крајевима где је тај закон и раније важио). Али кад надлежност полиције, да доноси решења о забрани истиче из чл. 11 закона о штампи, онда очигледно и за та решења мора важити оно што тај исти члан прописује: решење се има спровести суду у року од 24 часа, пошто тај пропис не само да није укинут, него је још изречно потврђен новим Уставом (члан 13). Уосталом, да је једино ово гледиште правилно види се и из дискусије, која је о забрани листова вођена у Уставном одбору и Уставотворној Скупштини.¹ Том приликом и министар правде и извештач изјавили су, да је спровођење решења о забрани суду један општи принцип који, као такав, важи и у случајевима забране који су предвиђени у прелазним наређењима. Полиција је, дакле, и данас, вршећи забрану новина ма по коме основу, у потпуности под контролом суда. То је, уосталом, принцип који се од завођења забране па до данас у својој суштини није мењао.

II.

Ако полицијско забрањивање новина није било никад без судске контроле, питање је да ли ова контрола сама собом представља довољну гаранцију за штампу и да ли није потребно, кад већ претходно забрањивање уопште постоји, друкчије га организовати? Још приликом скупштинскога претреса о првоме закону о штампи, била је истакнута опасност од тога што ће полиција вршити забрану новина. На име, је-

¹ *Сѣн. белешке Усѣн. одбора*. II, стр. 78; IV, 141; *Сѣн. белешке Усѣн. Скупштинне* I, XVIII р. састанак, стр. 10.

дан је посланик питао, ко ће накнадити штету, ако суд нађе да није било места забрани.¹ Али питање је остало без одговора. Приликом доношења измена и допуна у закону о штампи 1875, водиле су се у Народној Скупштини велике дискусије о слободи штампе уопште „без које је држава, по речима једнога посланика, толико колико и једна соба без прозора у којој се ништа не види.”² То је било доба, кад се истицало да у ствари није потребан никакав нарочити закон о штампи. Али како је већ сам Устав предвиђао доношење таквога закона, то се онда предлагало да закон о штампи има само један једини члан: штампа је у Србији слободна и неограничена.³ Међутим док су се тако излагале опште идеје о штампи, као да се мала пажња обраћала на конкретне одредбе којима је она, по законскоме предлогу, имала бити регулисана. Јер, на пример, иако се излазило с тврђењем да докле штампа буде у рукама полиције, дотле никад неће бити озбиљне критике, ипак се ни речи није казало о забрани новина, ни о томе да ли она уопште треба да постоји, ни о томе како је треба организovati. Било је, истина, дискусије о забрани уласка страних листова за коју се тражио исти поступак који постоји и за забрану домаћих: судска контрола. По томе судећи, рекло би се да се овај систем уопште сматрао као задовољавајући, јер против њега није било речи, већ се само истицала жеља да се он, с домаћих листова, прошири и на стране. Свакако се мислило, да тачно одређивање случајева забране, који су тада били сведени на минимум, представља довољно велики напредак с којим се може бити задовољан нарочито кад се има у виду, да је до скоро још формално постојала цензура. А можда се и све ово примало као нека врста прелазнога стања ка потпуноме ослобођењу штампе од полицискога турсања.

Доношење закона о штампи од 1881, примљенога без дискусије, једногласно, аklamацијом, природно није дало повода у самој Скупштини никаквоме излагању идеја о штампи уопште, па ни идеја о забрани новина. Друкчије ће бити кроз

¹ *Пројекти Нар. Скупштине*, 1870, стр. 371.

² *Синогр. белешке*, 1875—76, стр. 797.

³ У Скупштини такав предлог бранили су Адам Богосављевић (радикал) и Милутин Гарашанин (напредњак). Вид. *Стен. белешке*, 1875—76, стр. 800, 808.

десет година, кад се у промењеним приликама, после новог Устава од 1888 године, доносио нов закон о штампи. Ни тада, истина, није било ништа изнето против система по коме полицијска власт врши забрану новина. Али ако се овај систем начелно примао, увиђале су се јасно опасности од њега и, ако се није тражила његова промена, тражиле су се извесне гаранције од ових опасности. Сам одбор, који је претресао пројект закона, унео је био одредбу (члан 15) по којој: „чиновник који би узаптио лист или повремени спис, а не би имао услова по чл. 9 зак. да се казни од 200 до 800 динара или затвором од 20 дана до 3 месеца.” Али се надлежан министар није сложио с овим. По њему, ако би се оваква одредба усвојила чиновник, бојећи се казне, не би вршио узапћење, не би имао куражи да примењује закон. А на приговор одборскога известиоца, да је намера казнити чиновника који својевољно, под предвиђене случајеве забране, подводи и оне који с њима никакве везе немају, министар је одговорио, да је гаранција у томе што ствар иде суду за 24 сата.¹ Питање је дакле, узело готово облик дилеме: чиновник може забрањивати новине од ока, и онда га прописивањем казни треба спречити у томе; чиновник, у страху од судске казне, неће никако забрањивати новине, и онда казне не треба ни установљавати. Интересантно је констатовати да у претпоставци да чиновник не забрањује новине од ока, односно да их не забрањује никако, нико није предложио да место полицијскога органа какав други орган врши овај посао.

То ће се учинити тек 1901. Тада се у самоме одбору појавило одвојено мишљење једнога посланика, по коме новине и друге штампане ствари треба да забрањује државни тужилац надлежнога првостепенога суда. У даљој скупштинској дискусији, образложење предлога сводило се отприлике на ово. Кад већ забрана постоји, онда је бар треба обезбедити од злоупотреба. Оставити да њу врши полиција, значи оставити је власти која се не руководи једино и искључиво прописима самога закона, него више потребама политичке ситуације. Злоупотребе су према томе неизбежне. Избећи их, могуће је само тако, ако се забрана од полиције пренесе на коју другу власт, која много више цени и поштује закон. То је несумњиво суд. Ако би забрана, на пример, прешла на државнога

¹ *Сћен. белешке*, 1890—91, стр. 803—4.

тужиоца, онда би она била у рукама људи који су, с једне стране, по самој својој спреми подеснији за тај посао, а с друге стране, независни од владе у његовome вршењу. Штампана би, на тај начин, била ослобођена напада који би иначе могли долазити било из заблуде, ако потичу од самих полициских органа, било из политичкога рачуна, ако долазе услед притиска владе.

Ако је једна страна неуморно бранила своје гледиште, ни друга у томе није заостајала иза ње. Ту се чак у корист постојања претходне забране позивало и на географски положај Србије. А у прилог тога, да њу треба да врши баш полициска власт, наводило се у главnome један општи, начелан разлог и један практичан. Практичан се састојао у томе што се трудило да се покаже, да ће гаранција за штампу бити у право већа, ако забрану врши полиција, не државни тужилац. Јер ако њу врши полиција, суд је онда у тој ствари неангажован, он је оцењује доцније с потпуно слободним мишљењем. Није тако, ако би забрану вршио државни тужилац, пошто је он код нас судија, члан суда. Међутим, цео овај разлог заснива се на једној произвољно постављеној чињеници, чињеници некакве тобожње солидарности суда и судија. Јер ако би она била тачна, онда би се могло тражити укидање саме установе државнога тужиоца, да не би судије без личнога испитивања, већ само из солидарности према државnome тужиоцу, усвајали његово гледиште, које он истиче, баш као и забрану, пре самога суда. Али остављајући то на страну, могло би се констатовати, да је за штампу почетни момент забране најважнији и да су њој, према томе, ту гаранције и најпотребније, које извесно пре може добити од једнога судског органа него полициског. Најзад, штампа од тога не би имала ништа да изгуби, него само да добије. Јер и кад би стајало у истини оно што се изнело горе, она би код вишега суда нашла заштиту противу нижега, и то у истоме року у коме би код нижега суда нашла заштиту противу полиције.

Општи разлог у корист гледишта да забрану новина не треба одузети од полиције, састојао се у позивању на начело поделе власти, које ће се у истоме циљу и доцније истицати у скупштинским дискусијама о овоме предмету.¹ Остављајући

¹ *Стен. белешке*, 1903—4, II. стр. 896.

на страну питање, да ли је одузимање забране новина од полиције заиста противно начелу поделе власти, јер је било тврђења да баш по коректноме схватању овога начела забрану не треба да врши полиција,¹ ми ћемо учинити само две констатације. Пре свега, просто позивање на начело поделе власти вредело би као разлог само кад би ово начело иначе свуда доследно било спроведено, па се само у овоме случају од њега одступало. Међутим, зна се да ако оваквих начела уопште има, међу њима извесно није начело поделе власти. Одступања од њега толика су и таква су, да је од њега у пракси остало оно што ово начело у најужем смислу обухвата у себи. Догма о подели власти не постоји, према томе не може се ни свако одступање од њега сматрати као јерес које се, самим тим, мора одбацити. Ако би, дакле, одузимање забране новина од полиције и било противно начелу поделе власти, то још не би био разлог да треба бити противан овоме одузимању. Мора се при томе испитати, и то је друга констатација, да ли се тиме добијају или не гаранције за правилно функционисање једне тако важне социалне установе као што је штампа. Ако се утврди, да се те гаранције добијају, онда их треба обезбедити, макар и по цену неверства према начелу поделе власти. Ако се при свем том оне одбацују, онда се не треба позивати на начело поделе власти као разлог за то, већ треба рећи да штампа није таква установа којој треба дати што више гаранција, него напротив таква којој треба дати што мање гаранција. Свако друго држање јесте неискрено, које доводи у незгодан положај. Јер зашто се онда не би — да поменемо само једну ствар — и потврђивање кандидатских листа одузело суду, па предало полицији, пошто оно извесно није судски посао и према томе не треба да га врши суд. Па ипак се то и не чини и не предлаже, из простог разлога што суд највише пружа гаранције, да ће се овај посао по закону вршити. Тако је и с питањем забране, и онда се сме створити овај закључак: чим се жели да се забрана врши по закону, она се одузима од полиције; чим се жели да се забрана може вршити и мимо закона, она се предаје полицији. И при томе најмање начело поделе власти одлучује штогод. Уосталом, ово позивање на начело поделе власти било је без вредности на-

¹ Милан Ст, Марковић, *Слобода јавне речи и закон о штампи*, у *Гласу Права, Судства и Администрације*, 1903, стр. 1107—108.

рочито код нас где је полиција, орган управне власти, у исти мах — потпуно супротно горњем начелу — и орган судске власти. Није се онда с разлогом могло позивати на ово начело у корист полиције, кад већ она, на његову штету, располаже функцијама које му по њему никако не припадају.

Ово прво покретање питања у нашој Скупштини да се забрањивање новина одузме од полиције, остало је без резултата, као што је остао без резултата и предлог, да за незаконито извршење забране одговара чиновник који је забрану решио. Питање ће се поново покренути 1903 године. Од интереса је констатовати, да том приликом предлог о одузимању забране новина од полиције није наишао на тако велики отпор, мада је опет остао без резултата. Сам надлежни министар истакао један формалан разлог против његовог примања. Он се састојао у овоме. Код нас у Србији, полиција је оптужна власт за све кривице уопште, па је зато остављено да она и даље буде оптужна власт и за кривице штампарске. Кад се у току даљег рада буду изводиле реформе, извешће се и реформа, да се то пренесе на судску власт, не само за штампарске, него за све кривице уопште.¹ Начелно се, дакле, није ништа имало против тога, да полиција изгуби власт забрањивања новина, али се та ствар одлагала везујући је за једну општију реформу. А ништа, међутим, није стајало на путу, да ова реформа опочне са штампом, кад је већ закон о њој био на дневном реду.² Интересантно је, међутим, да је доц-

¹ *Стиен. белешке*, 1903, стр. 525.

² Напомињемо да је тадашњи министар унутрашњих дела, Стојан Протић, пишући доцније нацрт устава за нашу нову државу, предвидео одузимање забране новина из руку полиције. Члан 24 његовога нацрта гласи: „Забрану изриче суд решењем или пресудом на пријаву или тужбу свога државног тужпоца.“ У осталим уставним нацртима, ова ствар била је регулисана овако. Нацрт Народнога Клуба (чл. 33) садржи јесту одредбу о забрани као и нацрт Протићев. Нацрти Југословенскога Клуба (чл. 13), Земљорадничке Странке (чл. 12), Југословенскога Муслиманског Клуба (чл. 16) и уставне комисије стручњака (чл. 23, садрже одредбе које су ушле и у коначни текст данашњег Устава: не одређује се власт која ће забрану вршити, али њено решење о забрани мора ићи суду у року од 24 часа. Међутим нацрт Др. Јосипа Смодлаке обратан поступа. У њему се одређује (чл. 26), да административне власти могу забранити новине, али се не каже која је то власт дужна за 24 сата оснажити или поништити забрану. Нацрт владе Миленка Веснића иде још даље (чл. 10): он предвиђа забрањивање листова, али не каже ни ко ће га вршити, ни да

није и један други надлежан министар, у Уставотворној Скупштини, приликом дискусије о Уставу, на исти начин бранио одлажање извођења ове реформе. По њему, довољно је то што Устав не каже, која ће власт вршити забрану. Код нас у Србији, зајед је надлежна полицијска власт, у другим крајевима државни одвјетник. Међутим, како се већ ради на реформи нашега казненог законодавства, ништа не стоји на путу да се и код нас заведе државно тужилоштво и на њега пренесе и забрана новина.¹

Тако је и приликом доношења закона о штампи од 1904, и приликом доношења Видовданскога Устава прошао предлог да се штампи, одузимајући забрану новина из руку полиције, пружи јаче гаранције. Остаје још једино одговорност за накнаду штете о којој говори, на само чл. 18 Видовданскога Устава, који поставља општи принцип да „за штете које учине грађанима државни... органи неправилним вршењем службе одговара пред редовним судом држава“, него и чл. 13 који специјално говори о штампи и у који, је одредба о накнади штете унета балл с обзиром на забрану. До сада, ни по једном закону о штампи, ова одговорност није била предвиђена. Што се, пак, тиче ранијих устава, ниједан у члану где се говори о штампи није предвиђао ништа о накнади штете због незаконитих забрана. Истина, они садрже опште прописе о томе да се државни чиновници, без ичијег одобрења, могу непосредно тужити суду, ако су у своме службеном раду повредили нечије право (чл. 28 Устава 1888, чл. 39 Устава од 1901, чл. 27 Устава од 1903). Али се тешко њиме могло користити у случају незаконите забране. То се види и по томе што се 1891, приликом доношења закона о штампи, дакле под владом Устава од 1888 који такав пропис садржи, предлагало да се утврди одговорност чиновника за незаконито вршење забране. Предлог је, знамо већ, одбијен не по томе основу, да то већ сам Устав предвиђа, — што и кад би било, ако не би

ли ће ствар морати ићи суду. Најзад три уставна нацрта: републикански, социјалистички и владе Николе Пашића не говоре ништа о забрани. Међутим, како сва ова три нацрта садрже одредбу, да се не могу установити никакве превентивне мере (сем цензуре за време рата и мобилизације у нацрту Пашићеве владе), то онда излази да се по њима не би могла установити никаква претходна забрана.

¹ *Сџен. белешке Уставотворне Скупштинне*, ред. састанак XXXIV, стр. 6—7.

било потребно, не би било ни штено поновити у закону, — него по томе основу што се није хтела заводити одговорност због незаконитих забрана, а то је само могло значити да њу ни сам Устав није навео. Уосталом, поред толико повода, није био покренут ниједан спор у овоме циљу. Свакако зато што се сматрало, да нема наде за успех једног таквог покушаја.

Али ако је данас одређено постављена одговорност за накнаду штете причињене новинама услед незаконитих забрана, не значи то још да је тиме све урађено што је потребно за заштиту штампе. Материјални момент можда је и задовољен, али остаје морални. А он је овде претежнији. Јер то што ће се дати накнада за штету претрпљену зато што се радило по закону и зато што је полиција радила мимо закона, представља нешто најелементарније, нешто што се данас, у правној држави, само по себи разуме. Место, дакле, да се задовољи тиме потребно је забрану, кад већ постоји, организовати тако да случајеви у којима ће један лист бити спречен да каже оно што има по закону право да каже, бити сведени на најмању меру. А то, извесно, неће бити, ако забрану и даље врши полиција.

Ђена и некадашња и садашња пракса то довољно потврђују. Ако би се направила статистика о судбини полицијских забрана новина пред судом, она би показала — то свако може знати унапред — да је од њих један несразмерно мали процент остајао у животу. То може значити само две ствари: неспособност полиције, да поступке новина правилно подведе под случајеве забране, које закон и Устав предвиђају; њену намеру да, без обзира на предвиђене случајеве, забрањује новине из чисто политичких разлога. Није наше да на овом месту испитујемо, који од ова два узрока у истини постоји или опет да ли можда оба заједнички дејствују. Наше је само да констатујемо последицу, коју не треба трпети, па било да она долази од недовољне способности, било да долази од рђаве намере. А последица је у томе што полиција, вршећи забрану новина, помоћу те једне превентивне мере коју Устав предвиђа, успева да посредним путем васкрсне у пракси цео онај административно-дисциплински режим под којим се штампа некад гушила.

Новине су некад морале подлагати извесну кауцију, да би могле излазити. Данас кауције нема више, нити се законом

може установити, јер члан 13 Устава изречно забрањује установљење ма каквих превентивних мера. А кауција је једна таква мера. Али ако њу не може да заведе закон, може је у суштини завести полиција. Јер шта ради полиција забрањујући, без законскога ослободца, један лист? Она га принуђава да, поред осталог, ангажује извештајни капитал, чија величина није прописана ни законом, ни уредбом, нити каквом наредбом, већ зависи од учестаности забрана, и који ће се услед тих забрана утрошити. Залуд ће суд, доцније, досуђивати накнаду штете; остаје као тачно, да је лист унапред морао имати извесну суму капитала која, с његовога гледишта, игра у ствари улогу кауције.

Једна од основних ствари у питању слободне штампе јесте и одсуство административних опомена, које би власт упућивала новинама односно њиховога писања. Наш се уставотворац од 1888 био потрудио, да у чл. 22 Устава изречно пропише да „штампа не може никад бити подвргнута административним опоменама.“ Она ни данас не може бити непосредно подвргнута таквим опоменама. Али зар посредно учестане незаконите забране не врше исти посао? Оне су, у ствари, најуспешнија опомена за новине или да промене своје писање или да очекују свој престанак, јер опомене ове врсте могу се све дотле упућивати, док се помоћу њих овај резултат не постигне.

Давно је већ како се наша земља, судећи бар по писаним текстовима, ослободила цензуре. Истина, по Видовданском Уставу (чл. 13), она се може установити, али само за време рата. Требало би онда, да је штампа мирна од ње бар за време мира. Али и ту, полиција је у стању да постигне неочекивани резултат, благодарећи забрани новина. Јер је она, средствима којима располаже, може тако изводити да, купећи примерке листа при самоме њиховом раздавању продавцима, готово ниједан од њих не доспе до публике. На тај начин, ни чињеница ни мисао које лист изнесе и не допру тако рећи до оних којима су намењене. А то је управо резултат, који се нормално постиже путем цензуре. Истина, може се рећи, да је ту суд који ће забрану поништити, ако није на закону основана. Али чак остављајући на страну претпоставку, да је једна извештајчињеница или изложена мисао можда од значаја данас, али не и кроз 48 сати, остаје као тачно да један број новина неће кроз три дана допрети у онолико руку у колико би допро о-

нога дана, чији датум носи. Можда ће неко рећи да ако је објављена ствар доиста тако важна, онда се она може поново, после судскога решења о забрани, објавити опет у листу. Али, то није никаква гаранција, јер полиција забрањује новине чак и због ствари са којих је суд већ једном скинуо забрану. Таква метода, чији су случајеви примене чести, показује довољно да се, не заводећи формално цензуру, стварно ипак могу постићи њени резултати. Ту већ не може бити речи о заблуди, јер се ствари дешавају пошто је суд већ показао, како закон треба разумети. Место заблуде, може бити речи само о злоупотреби. А њу у интересу самога правног поретка треба спречавати, јер њега ништа више не подрива него злоупотребе власти, чија је дужност да га штити. То ће се постићи само тако ако се штампа, по примеру напредних држава, потчини једино и искључиво судскоме режиму, што се може извести и без промене и без повреде Устава јер, видели смо, он нигде не прописује, да балл полиција мора вршити забрану новина.

Д-р Михаило Илић.

ИСТОРИЈА „ТАЈНЕ КОНВЕНЦИЈЕ“*

(28 јуни 1881 — 9 фебруар 1889)

(Наставак)

VII.

Међутим, питање о самом тајном уговору од 1881 узето је било у претрес, доцније, још једанпут. То је било пред крај 1888.

23 новембра те године, у сред посла око припреме новог устава, краљ Милан је саопштио графу Хенгелмилеру, аустро-угарском посланику у Београду да је одлучио да се одрекне престола и да ће ту одлуку извршити најдаље у року од три недеље. У исто време замолио га је да пита у Беч да ли његов син може рачунати на помоћ монархије¹).

Аустро-угарским државницима познато је било још из раније да се краљ носи мишљу о напуштању престола

* В. „Архив“ књ. IX., бр., 3., 4., 5. и 6.

¹) Шифр. тел. графа Хенгелмилера, од 23 новембра 1888 (Држ. Архива у Бечу).

Они су добро знали колико је он био подложен својим болесним нервима и колико је, услед тога, постао настран и непоуздан и с тога су осећали да од те намере неће моћи да га одврате. Оно што је за њих, у том тренутку, било најважније то је да од краља Милана затраже да се побрине да право пријатељство између Србије и Аустро-Угарске, које је он засновао, буде продужено.

Када му је граф Хенгелмилер саопштио те жеље своје владе, краљ је нашао да су потпуно оправдане. У исто време поверио му је да положиј првог намесника намерава поверити Јовану Ристићу и да ће споразум с њим бити лак. Аустро-угарски дипломата му је одговорио да је његова влада раније пристала да Ристић састави владу и да она нема ништа против његове личности, да је краљева ствар да погодна лица изабере за намеснике, да им створи услове за постојаност и снагу и да Аустро-Угарској да гаранције да ће обавезе које је он дао и даље испуњавати и да ће спољна политика Србије бити и даље вођена у правцу који јој је он обележио. Пошто те обавезе потичу из једног уговора, додао је он, потребно је да Ристић, као будући главни намесник, узме тај уговор за основу своје политике и да то једним формалним актом зајамчи Аустро-Угарској.

Краљ је нашао да су ти захтеви умесни и узео је на себе да с Ристићем говори о ствари. Осим тога замолио је графа Хенгелмилера да јави његовој влади да он даје своју часну реч цару да Србију неће напустити, пре него што те ствари буде довео у ред¹⁾.

По обећању краљ је одмах разговарао с Ристићем. Дао му је, најпре, да прочита тајни уговор од 1881. Ристић је нашао да је уговор с правног гледишта потпуно обавезан и да је практички корисан. Што се тиче јемства за извршење уговора сматрао је да ће бити најбоље да он или намесници даду једну поверљиву изјаву да ће своје односе према Аустро-Угарској подешавати према том уговору, у искреном пријатељском духу, као што је чинио и краљ Милан.

Тог истог дана посетио је Ристић и аустро-угарског посланика у Београду. Испричао му је да није раније ништа знао о тајном уговору и да уопште није веровао ни да по-

¹⁾ Извештај графа Хенгелмилера графу Калнокију, од 22 децембра 1888. Бр. 119. В. тајно (Држ. Архива у Бечу).

стоји и изјавио је да сад, пошто га је прочитао, нема ништа да примети против његових одредаба. Додао је, шта више, да би публикација тога уговора, да из других разлога није држан у тајности, само могла користити популарности Аустро-Угарске у Србији. Односно писмене гаранције коју је Хенгелмилер тражио, рекао је да ће је дати, али да би требало наћи згодан облик за то и додао је да у толико мање има разлога да се устеже што ничим није везан за Русију¹⁾.

Међутим, граф Хенгелмилер је у разговору с краљем дотакао питање о продужењу уговора — чији је рок истицао 1891 г. — до пунолетства престолонаследника Александра, које је падало у 1894 г. Краљ му је рекао да ће и то моћи да се постигне, али да ће с тим ићи теже, пошто ће Ристић извесно изаћи с извесним захтевима.

У Бечу су желели да се, пре свега, од Ристића добије изјава о важности и корисности тајног уговора и да се уговор, на сваки начин, продужи до пунолетства престолонаследникова. „У општој несигурности — писао је граф Калноки — којој краљ предаје земљу, кад је сад напушта, све су такве гаранције од релативне вредности“. Чланци српских либералних листова, којима је тражено да Аустро-Угарска напусти Босну, изазвали су у Бечу велико незадовољство. Поводом њих граф Калноки овластио је графа Хенгелмилера да саопшти Ристићу „да је Русија још пре последњег турског рата дала Аустро-Угарској потпун пристанак и на анексију тих земаља и од тада га поновила и да сте стране Србија не може никако рачунати на помоћ једне безумне политике, која би приличила једној Великој Сили“²⁾

Али, питање о томе ко треба да продужи уговор с Аустро-Угарском и кад то треба урадити још није било рашчишћено. Краљ Милан је налазио да продужење уговора треба да буде извршено с њим лично и то одмах. Граф Хенгелмилер је опет налазио да би продужење требало извршити тек кад Ристић, по завршетку Велике Народне Скупштине, буде постао председник владе, према тадањем краљевом плану.

1) Извештај графа Хенгелмилера, графу Калнокију, од 22 децембра 1888. Бр. 119. С. тајно (Држ. Архива у Бечу).

2) Шифр. телеграм графа Калнокија, од 23 децембра 1888. Бр. 57 (Држ. Архива у Бечу.)

Што се тиче релативности предложених мера и он ју је увиђао, али је налазио да је ипак најбоља комбинација с Ристићем „пошто је напоследку, и краљ Милан веома релативне вредности“¹⁾

Међутим, у Бечу су постали оптимистичнији. Цар је с великим задовољством примио обећање краљево да неће напустити земљу док у њој не буде обезбедио ред повољан по Аустро-Угарску. Граф Калноки сложио се, у исто време с предлогом краљевим да би најбоље било да он сам изврши продужење уговора, с премапотписом министра иностраних дела. Он је сматрао да је, с државно правног гледишта, краљ једини и властан да га продужи, пошто само он има суверена права. А како је Ристић већ био изјавио да је уговор правно обавезан и да одобрава његову садржину, граф Калноки је држао да ће бити довољно да он да једну изјаву у том смислу.²⁾

Краљ је тек 5 јануара 1889, поверио Ч. Мијатовићу да намерава продужити уговор и да жели да он, као министар иностраних дела, потпише то продужење. Мијатовић је одмах на то пристао. Али, краљ му није рекао да је текст тога уговора саопштен Ристићу, нити га је посветио у његову сарадњу на продужењу уговору.

После два дана Мијатовић је походио графа Хенгелмилера и известио га да му је краљ наредио да одмах почне преговоре за продужење уговора. Он је желео да у уговору буде географски обележена јужна експанзивна граница Србије; да се Србији учине трговинско-политички уступци, које су радикали тражили, у пролеће 1888; да се династији Обреновића обезбеди помоћ Аустро-Угарске против Црне Горе и Карађорђевића и да Аустро-Угарска обећа Србији своју потпору против бугарских и грчких аспирација (у Македонији). Ове жеље Мијатовић је само поменуо, али их није све формулисао. Граф Хенгелмилер је налазио да би сва та питања требало регулисати једним тајним протоколом, који би био додат уговору од 1881, и чијим би чл. I био про-

¹⁾ Шифр. телеграм графа Хенгелмилера, од 24 децембра 1888. Бр. 87. (Држ. Архива у Бечу).

²⁾ Шифр. телеграм графа Калнокија, од 27 децембра 1888. Бр. 59. (Држ. Архива у Бечу).

дужен тај уговор до августа 1894 а осталим члановима прецизиране српске жеље које буде могуће усвојити.¹⁾

Ови захтеви српске владе изазвали су у Бечу доста непрјатан утисак. Тамо су налазили да би боље било задовољити се уговором који је већ постојао и који је важио до 1891, него примати на себе нове обавезе или уносити у уговор поштрена обећања. Пристајали су да извесни чланови уговора од 1881 буду тачније протумачени у једном адииционалном протоколу и да се у том облику изађе што више на сусрет српским жељама. Што се тиче трговинско-политичких уступака налазили су да они не спадају у тајни уговор. Услед тога тражили су да Мијатовић тачно формулише српске жеље па да их онда свестрано испитају и оцене.

После две недеље размишљања и Ристић је саопштио своје жеље. Он је желео да Аустро-Угарска прими на себе дужност за упаде црногорских и Карађорђеовских чета из окупираних покрајина у Србију не трпи и да их евентуално оружаном руком спречи и да српску владу о таквим интригама и припремама обавештава. Тражио је да јужна граница за проширење Србије буду тачније одређена. Зебао је од одредаба чл. VI уговора и „пред очима му је лебдела авет српских трупа у Галицији“, у евентуалном рату између Аустро-Угарске и Русије. Нашао је, најпосле, да се могу тражити бар они трговинско-политички уступци, које су радикали тражили у пролеће 1888, приликом исправљања њиховога буџета и према којима је тада аустро-угарска влада показала благонаклону предусретљивост.

Краљ Милан је био још јаснији. Рекао је да би чл. VII уговора требало тако протумачити да Аустро-Угарска неће признати евентуалне претензије Грчке и Бугарске на Македонију. Та примедба дала је повода графу Хенгелмилеру да поверује да је мисао о тумачењу тога члана поникла у глави краља Милана, „који није хтео изостати у српском родољубљу иза свога поданика“ и да је тај захтев он дошао у Ристићу²⁾.

¹⁾ Шифр. телеграм графа Хенгелмилера, од 7 јануара 1889. № 3. (Држ. Арх. у Бечу).

²⁾ Извештај графа Хенгелмилера, од 10 јануара 1889 № 2. В. тајно. (Држ. Архива у Бечу).

Али, граф Калноки је био обазрив. Његове примедбе на све те жеље сводиле су се на ово. С практичне тачке гледишта чл. VI уговора, у коме је реч о војној кооперацији Србије с Аустро-Угарском, био је без вредности, пошто је све зависило од добре воље саме Србије и противљење предложеном додатку могло би пробудити неповерење¹⁾. Приликом редакције додатка чл. VII, у коме је реч о евентуалном проширењу Србије на југ, мора се имати на уму непоузданост Ј. Ристића, „који је способен да, под извесним околностима, саопшти текст у Цариград, Атину или Петроград“. При тумачењу тога члана у протоколу треба избегавати реч „дужност“ и изрично додати речи „докле год овај уговор буде важио и док се Србија буде потпуно придржавала њега“. Израз „вардарска долина“ тако је неодређен да тим изгледа обухваћен и Солун, што би са српске тачке гледишта било безумно“; боље би било рећи „у правцу вардарске долине“. Тај члан требало би да гласи, од прилике, овако; „Ако би се за време трајања овога уговора, под предпоставком да се Србија њега потпуно држи, било на каквом европском конгресу, било споразумом између Великих Сила, дала могућност да се за Србију добију територије предвиђене у чл. VII, онда би царско-краљевска влада најживље помогла да се Србија што боље прошири низ вардарску долину“. Аустро-угарска влада мора желети да Србија не тежи сувише на запад, да би и даље имала могућности да остане у додиру с Арбанасима. Што се тиче трговинско-политичких олакшица могло би се редиговати какво неодређено обећање, али само у мери у којој трговински уговори с осталим државама допуштају²⁾.

Међутим, да би преговори ишли брже краљ Милан се решио да их узме у своје руке. Он је поновно своју жељу да аустро-угарска влада прими на себе дужност да српску владу благовремено извештава о припреми Црногораца и присталица Карађорђевића за упаде из Црне Горе у Србију. Граф Хенгелмилер је налазио да је то услуга државно-по-

¹⁾ Шиф. телеграм графа Калнокија, од 18 јануара 1889. № 4. тајно. (Држ. Архива у Бечу).

²⁾ Шифр. телеграм графа Калнокија, од истог датума № 5. тајно. (Држ. Архива у Бечу).

лицијске природе и да је не може примити. у толико пре што сам дух уговора изражава готовост за то. Да би избегао ту обавезу, он је примио Мијатовићев предлог, по коме је Аустро-Угарска имала да у датом случају поради код Порте да и она заузме исто држање према црногорским упадима у Србију, пошто су они могли доћи и преко Новопазарског Санџака.

Али, најтеже је било питање о правцу и обиму проширења Србије на југ. Краљева је жеља била да се Србији обезбеди потпора Аустро-Угарске против Бугарске и Грчке, ако Србија дође у прилику да се прошири у правцу, који је предвиђен тајним уговором од 1881. Граф Хенгелмилер је одбијао сваку формулу, која би одавала заоптреност према поменутиим државама. Он се нарочито старао да се обавезе из чл. VII уговора, које су споразумно формулисане не проширују, него да остану ограничене на веома хипотетичан случај текста тога члана — помоћ Аустро-Угарске у случају, ако се Срби својом властитом снагом прошире на југ. Њему је изгледало да интересима Аустро-Угарске није противно да Срби продру на југ докле год могу и да им она укаже помоћ, када већ буду стигли до једне тачке, али да не може примити на себе никакву обавезу да Србе ма куда предводи. Краљ је тада редиговао ту одредбу овако: „У духу чл. VII уговора од 1881 и у случају ако се прилике у њему десе, Аустро-Угарска се обавезује да ће признати и поткрепити код других сила тежње Србије против сваке друге тежње ка долини Вардара, рачунајући ту и стратегијске и тактичке положаје који осигуравају њен посед.“ По краљевом објашњењу ти су положаји означавали узвишења, која с обе стране ограничавају вардарску долину. На став о тим положајима краљ је полагао највећу важност. Али граф Хенгелмилер није хтео примити ту одредбу у целини. Тражио је да се пред почетак ставе речи „докле год уговор од 28 јуна 1881 буде важио и под предпоставком да се Србија њега потпуно придржава“ и да се место „вардарске долине“ стави „у правцу вардарске долине“.

Једино питање које није било чисто политичко — питање о трговинско-политичким уступцима — изазвало је најдужу дискусију. Идеја за тражење тих уступака потекла је била, како изгледа, од стране Ристића. Пошто је то био је-

дпни материјални захтев који је он поставио, краљ је у толико више полагао на то да га задовољи. Али граф Хенгелмилер је непрестано тражио да то обећање буде неодређено и да му се оштро повуку границе. Попустио је само у питању довоза соли и то је био лични уступак краљу, пошто је он, још у току 1888, тражио интервенцију бечке владе да се уговор о монополу соли с Англо-Банком закључи и да се со могне непосредно давозити из Угарске.

Тако је, тек 19 јануара 1889, састављен један пројект тога протокола. Тај састав послао је гроф Хенгелмилер истога дана својој влади на оцену и одобрење.

Што се тиче писменог пристанка Ј. Ристића на текст тога протокола, граф Хенгелмилер се споразумео с њим да му тај докуменат, када буде потписан, писмено саопшти и затражи његово мишљење и да га Ристић, на исти начин, достави њему. Осим тога било је уговорено да Ристић својом изјавом обећа да ће у случају, ако буде постављен за намесника, поновити у службеном облику своју сагласност с Аустро-Угарском владом.¹⁾

Поменути пројект протокола био је послат из Београда још 19 јануара. Дани су пролазили а одговор из Беча није стизао. То је краља почело озбиљно узнемиравати. Извесни министри дали су били још раније оставке, али краљ није хтео мењати владу, јер је само чекао на потпис уговора па да се одрекне престола. Међутим, незгодно му је било оставити и даље провизоријум у државној управи, пошто је јавно мњење желело промену владе. Услед тога краљ је тражио од графа Хенгелмилера да његове неприлике представи својој влади и да тражи одговор на послати пројект²⁾.

У Бечу су налазили да се тај пројекат не може у целини примити. Вест о томе да је цар Виљем покушао да одврати краља Милана од абдикације и да је тај покушај остао без успеха, произвела је веома нелагодан утисак на бечку владу. Тај догађај послужио је аустријским државницима као непобитан доказ да се краљ Милан, одиста дефинитивно решио

1) Извештај графа Хенгелмилера, од 19 јануара 1889. № 4. В. тајно (поверљиво). (Држ. Архива у Бечу).

2) Шифр. телеграм графа Хенгелмилера, од 28 јануара 1889. № 5. (Држ. Архива у Бечу).

Мај, 1925 год.

Изишла је из штампе књига

ЖЕНСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ **АНТОЛОГИЈА**

приредио ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

Ово је прва књига из објављеног низа „ШКОЛСКИ ПИСЦИ“ намењеног школској омладини и свима који желе да упознају најбоља дела српске књижевности.

Антологија садржи 417 женских песама и 12 припева. Песама има *свих врста* (љубавних, свадбених и породичних, обредних и обичајних, побожних и моралних, радних, шaljивих и др.), и из *свих крајева* наше Отаџбине. За њену израду употребљене су све збирке женских песама које су се могле наћи у јавним и приватним библиотекама, затим многобројна дела, зборници, књижевни и политички листови у којима има женских песама, и, најпосле, неколико десетина рукописних збирака.

Антологија одговара васпитним и уметничким обзирима и обухвата најлепше женске песме, које су могле ући у књигу намењену школској омладини. Из ње ће сваки читалац лако видети сву лепоту женске народне поезије: сјајне песничке замисли, дубину и разноврсност народног осећања, његове обичаје, мишљења, веровања, навике, склоности, начин живота, и т. д., и т. д. Уз то ће се упознати са најлепшим песничким фигурама и сазнати колико је богат и леп наш језик.

У *предговору* приређивач је објаснио начин на који је радио *Антологију* и обзире којих се држао у томе послу. А у чланку о *Женским народним песмама* дата је оцена о вредности њиховој. Говорено је о љубавним, породичним, религиозним, естетичким, моралним и хуманим осећањима у женским народним песмама, затим о песничким мотивима, о поетским фигурама, о језичним лепотама, о слику, о психолошким истинама, о логичном размишљању, и т. д.

Антологија износи 24 табака, на доброј хартији и у ваљаној штампарској изради, а стаје 40 дин. примерак.

Готова је књига

МАРСЕЛ МОА

проф. права на Университету у Монпељеу

У ПРЕВОДУ

Д-р МИХАИЛА ИЛИЋА

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

С ОВИМ САДРЖАЈЕМ:

Предговор. — Глава прва: Основни елементи међународног јавног права. — Глава друга: О пореклу држава. — Глава трећа: Териториални развитак држава. — Глава четврта: Право независности и легитимне одбране држава. — Глава пета: О разним облицима држава. — Глава шеста: О интервенцији. — Глава седма: Пловидба у међународноме праву. — Глава осма: Мирни односи међу државама. — Глава девета: Сукоби између држава и њихово регулисање. — Глава десета: Рат и његови обичаји. — Глава једанаеста: Специјална правила поморскога рата. — Закључак.

У ових једанаест глава, писац није улазио готово ни у каква теориска расматрања, већ је кратко и јасно изложио позитивна решења и принципе примљене у овој области. У исти мах, он је изнео околности под којима су се они створили, као и случајеве на које су већ примењени. Намењена у првоме реду студентима права, да им послужи као помоћно средство уз предавања, ова књига ће добро доћи свакоме оном који жели да се упозна с основним појмовима ове науке. А услед самога развитка међународнога живота, број оних којима су ова знања неопходна расте сваким даном све више. Олакшати студентима спремање за испит, омогућити осталима да, не лутајући по огромним уџбеницима међународнога права на језицима великих народа, лако и брзо нађу што им је потребно, то је циљ ове књиге. Њега је писац, двадесетогодишњи професор међународнога јавног права потпуно постигао, што му је и позвана француска критика признала. У толико смо више уверени, да ће она бити од користи у нашој средини.

Књига износи 21 штампан табак велике осмине, а цена јој је 80 дина.

Д-р МИРКО М. КОСИЋ

в. проф сор Университета
изабрани дописни члан de l'Institut
International de Sociologie (Paris) и
der Deutschen Gesellschaft für Socio-
logie (Berlin)

ОСНОВИ ЕКОНОМНЕ ПОЛИТИКЕ

КЊИГА ПРВА

I. Увод. II. Развој докџрина. III. Нацртџ Аграрне Полиџике.

Од Економне Политике Михајла Вујића (Начела Народне Економије књига III. 1. 1918.), која је већ давно ван књиџарског промета, нисмо имали једно систематско дело о тој великој и — нарочито данас — толико важној научној области. У овој првој књизи Основа Економне Политике излаже г. Косић на 400 страна збијеног слога прво основне појмове политике у опште а нарочито економне политике, затим приказује развој економно-политичких доктрина и система све до најновијих појава. Више од две трећине дела испуњава Аграрна Политика. У земљама наше привредне структуре аграрна политика има основно значење за читаву економну, социалну, политичку и културну будућност државе и нације. Тај њезин значај удвостручен је у периоду великих аграрних реформама кроз које пролазе многе европске земље после Великога Рата па међу њима и наша. Аутор је детаљно расправљао проблеме Аграрне Реформе особито унутарње колонизације као и задружног организовања сељачког аграра. У средишту стоји питање малог или великог поседа и могућности изградње малосељачког поседног поретка.

Ко год се бави политиком, ко год има интереса за живот и будућност не само ова и сељака него једне аграрне државе и нације наћи ће у овом делу научно објективног путовођу. Њиме треба да се користе како правници тако и учитељи, свештеници, економи, задругари, сви који учествују активно у изградњи народне будућности.

Друга књига Основа Економне Политике обухватиће занатско-индустриску и Социалну Политику а изићи ће у току 1926 године. Свака књига чини целину за себе.

САДРЖАЈ ПРВЕ КЊИГЕ:

Предговор: Упут у литературу. — Увод: 1) Економија. — 2) Држава. — 3) Политика као пракса. — 4) Политика и Наука. — 5) Политика и Етика. — 6) Наука о Економији и Економна Политика. — 7) Психолошки и социални основи економне политике. — 8) Носиоци и средства економне политике. — 9) Циљеви и мерила.

Развој економно-политичких доктрина:

1) Два основна схватања друштвеног живота. — 2) Везана и слободна привреда (меркантилизам, физиократија и

либерализам). — 3) Романтично-историске реакције. — 4) Социализам а) утописки социализам, б) научни социализам (марксистам и синдикализам), в) ревизионизам (државни и комунални социализам, гилдни социализам), аграрни социализам. — 5) Солидаризам (кооперативизам и социална реформа). — 6) Економно-политичке доктрине и економна наука.

Аграрна Политика:

I. Приступ. § 1. Појам, историски развој и задатак Аграрне Политике; § 2. Значај аграра.

II. Природа и техничка основа. § 3. Развој земљорадње; § 4. Фактори разне интензивности обделавања земље; § 5. Разлике између органске и механичке производње; § 6. Закон опадања приноса тла.

III. Историске основе и социални односи. § 7. Постанак и развој земљишног власништва; § 8. Аграрне борбе; § 9. Ослобођење земље и сељака; § 10. Расподела поседа; § 11. Поседи „мртве руке“.

IV. Газдински проблем. § 12. Одлике малог и великог газдинства, а) догматски развој, б) историски и статистички докази преимућства, в) два система организовања пољопривредне производње; § 13. Правни облици искоришћавања поседа.

V. Изградња сељачког поседног поретка. § 14. Аграрне реформе; § 15. Заштита постојећих поседа; § 16. Унутарња колонизација; § 17. Задружно организовање.

VI. Организациона питања газдинства. § 18. Питање рада; § 19. Кредит; § 20. Валоризација производа.

VII. Остале мере за унапређивање пољопривреде. § 21. Мелиорације; § 22. Пољопривредно просвећивање; § 23. Пољопривредно обезбеђење.

VIII. Место аграра у организацији народне привреде. § 24. Сталешке организације аграра; § 25. Аграр и социализам. Индекс имена — Индекс ствари. — Садржај књиге. Цена 100 динара.

Готова је књига

ИЗ НАУКЕ И ФИЛОЗОФИЈЕ

ОД

Д-р СИМЕ М. МАРКОВИЋА

САДРЖАЈ:

Предговор. — Наука и Филозофија. — Објективна вредност сазнања. Границе сазнања. — Теорија и пракса. — О законима, принципима и хипотезама. — Проблем материје. — Филозофски значај Теорије Релативитета.

Цена 20 дин.

Готова је књига

БРАНКО ЛАЗАРЕВИЋ
ПРОЛЕГОМЕНА
 ЗА
ЈЕДНУ ТЕОРИЈУ ЕСТЕТИКЕ

САДРЖАЈ:

Природа. уметност и естетика. — О узвишеном. — О трагичном. — Материјалија за теорију ритма. — Закон субординације. — Понављање и слик. — Један психолошки естетички систем. — Маргиналија из драматургије.

Цена 30 динара.

Готова је књига

ЕДГАР РАЈС БАРО
 ПРВИ ДЕО
ТАРЦАН
 Цена 20 дин.
 ДРУГИ ДЕО
ТАРЦАНОВ ПОВРАТАК
 Цена 20 дин.
 ТРЕЋИ ДЕО
ТАРЦАНОВЕ ЖИВОТИЊЕ
 Цена 20 дин.

Готова је књига

Д-р ЛАЗАР МАРКОВИЋ
ПОЛИТИКА
 I
ОД УСТАВА ДО ВЛАДЕ ФЕДЕРАЛИСТИЧКОГ БЛОКА
 (28 Јуни 1921 — 27 Јула 1924)
 ANALI PFB II | anali.rs
ВЛАДА Г. ЉУБЕ ДАВИДОВИЋА
 (28 Јули — 5 Новембра 1924)
 Цена 30 динара.

Готова је књига

ОСНОВИ ЕМПИРИСКЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

ОД

Д-ра **БРАНИСЛАВА ПЕТРОНИЈЕВИЋА**

професора Университета

ДРУГО, ПРОШИРЕНО И ПОПРАВЉЕНО ИЗДАЊЕ

ДРУГА СВЕСКА

ЕЛЕМЕНТИ СВЕСТИ

СА 26 СЛИКА У ТЕКСТУ

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ:

ПРВИ ДЕО: ЕЛЕМЕНТИ СВЕСТИ

Први одељак: О елементима у опшће.

§ 11. Подела свести на елементе. — § 12. Опште особине психичких садржја.

Други одељак: Сензација.

§ 13. Интензитет сензације. — § 14. Квалитет сензације.

§ 15. Чуло пипања, мускуларно чуло и чуло температуре. —

§ 16. Чуло укуса. — § 17. Чуло мириса. — § 18. Витални

осећаји. — § 19. Чуло слуха и ориентације. — § 20. Чуло вида.

Трећи одељак: Емоција.

§ 21. О елементарности емоције. — § 22. О значају емоције за психички и органски живот. — § 23. Емоција као мерило вредности. — § 24. Проста чулна и проста естетичка осећања.

Цена 30 дин.

Готова је књига

JULES RAYOT

НАУКА О МОРАЛУ

С француског превео

ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ

САДРЖАЈ:

Предговор другом издању. — Научна основа морала. — Дужности према самом себи. — Дужности према другом. — Дужности узајамности. — Посебне дужности. — Религиозна веровања и санкције.

Цена 30 дин.

Готова је књига

Д-р **МИХ. П. ЧУБИНСКИ**

проф. Университета

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ

Цена 10 дин.

Издавачка Књижарница Геце Кона, Београд, препоручује још сле
 1 издања:

Закони.	Дни.	Св. 25. Закон о државном рачуновод-
лић Ђ. Душан: Полицијски Речник ју закона и расписа из администра-		ству од 6 марта 1910 са изме-
вне и полицијске струке књ. I	75.—	нама и допунама од 27. јуна
зрдом повезу	100.—	1921, 22 јануара 1922 и 22 маја
лић Д. Ђ. Полицијска Уредба	10.—	1922 год. са правилником на о-
Ђеловић Драг. Др. Аустријски		дељка „Б“ . . . . .
Ћ. законик	50.—	„ 26. Закон о Радњама . . . . .
о у тврдом повезу	70.—	„ 26а) Монополски Закони св. I . . . . .
Ђеловић Драг. Др. и Др. Душ. М.		„ 27. Монополски Закони св. II . . . . .
Ђотић: Коментар закона о ликви-		„ 28. Закон о Министарској одговор-
дацији моратор. стања	15.—	ности . . . . .
Ђеловић Драг. Др. и Др. Душ. М.		„ 30. Принципи о неспорним делима . . . . .
Ђотић: Уредба о убрзању рада		„ 32. Закон о избору народ. послан. . . . .
судских и иследних власти	15.—	Уставотворну Скупштину . . . . .
новић Др. Тома: Кривични Зако-		„ 33. Војно Кривични Зборник . . . . .
н и Законик о поступку судском		„ 34. Рапалски уговор . . . . .
овић Богдан Ст. Др.: Коментар за-	40.—	„ 35. Закон о конкордату . . . . .
кона о земљорадничким задругама	10.—	„ 38. Трговачки закон и специјални по-
овић Лаза Др.: Грађански законик		стишук Краљевине Србије . . . . .
аљевине Србије	40.—	„ 39. Уредба о сузбијању скупоће жи-
тић Гојко: Казнени Законик и		вотних намирница и несавесне
мички Судски Поступак. Проту-		штекулације . . . . .
чен и објашњен одлукама одељења		„ 40. Закон о заштити јавне безбед-
опште седнице Касационог Суда.		ности и поретка у држави . . . . .
еће поправљено и допуњено из-		„ 41. Закон о државном савету и
дање	100.—	и уједначеним судовима са Уредбом
тић Гојко: Грађански законик		о пословном реду . . . . .
аљевине Србије	80.—	„ 42. Закон о становима . . . . .
го у повезу	100.—	„ 43. Правилник за извршење закона
тић Гојко: Грађански судски по-		о становима . . . . .
ступак	60.—	Св. 44. Закон о јавним сувоземним пу-
го у повезу	80.—	товима са правилником о употреби
тић Гојко: Полицијски зборник		народне снаге за одржавање јавног
Санитарско Законодавство	100.—	Св. 45. Закон о држању и ношењу оружја
тић Гојко: Збирка закона проту-		„ 47. Регистар-Индекс „Службени
чених и објашњених од Држ. Са-		Новина“ за 1919—1922. годину
вета, Касационог Суда и т. д.:		„ 48. Закон о додатцима на скупоћу
1. Закон о шумама	8.—	„ 49. Закон о избору нар. посланика
2. Закон о штампима	6.—	„ 50. Санитетски зборник. Закон о у-
3. Закон о порезима	20.—	ређењу санит. струке и о чувању
4. Закон о потпори војн. инвалида	8.—	народ. здравља од 30. марта 1881
5. Привредни закон, књ. I.: За-		са изменама и допунама од 11. јун
кон о уништавању штејних жи-		1884, од 4. марта 1891, од 14. јану
воишња и о заштити корисних		ара 1900, од 17. јануара 1905, од 14
живоишња, 2. Закон о лову и		окт. 1912. и од 10. јуна 1914. год.
ујустиво за његово извршење, 3		„ 51. Закон о чиновницима и осталим
Закон о риболову са правилни-		м службеницима државног и
ком за његово извршење	10.—	грађанског реда . . . . .
6. Закон Привредни књ. II	10.—	„ 52. Регистар-Индекс Службених Но-
7. Закон Привредни књ. III	10.—	вина за год. 1923. Закона уредба
12. Закон о јавним зборовима	2.—	Наредаба и правила, расписа
14. Закон о заштити радника	10.—	решења и т. д. . . . .
15. Закон о организацији финанси-		Св. 53. Уредба о војној дисциплини о
ске Контроле	10.—	9 јула 1923 год. . . . .
18. Закон о исплати ратне пензије		54. Закон о устройству војске и морн
са правилником за његово из-		рице од 9 августа . . . . .
вршење	15.—	Св. 55. Закон о таксама са таксени
20. Закон о водама	10.—	правилником и таксеним и при-
23. Закон о порезима	5.—	стојбинским правилником и за-
		бучним регистром . . . . .

Св. 56. Решење Министарског Савета од 17. априла 1924. ДРБр. 42300 са изменама и допунама од 17. маја 1924. ДРБр. 53500 о додатцима на купоћу	4.—	Денић Јанићије: <i>Етика рата</i>	12.—
„ 57. <i>Аграрни Зборник</i> свију Закона, Уредаба, Наредбаба расписа и т. д.	40—	Јанић Војислав: <i>Увод у нови завети</i> . . .	100—
„ 58. <i>Ново Санитетско Законодавство</i> књига 1.	100.—	Јовановић Ђ. Јов., професор: <i>Методика наставе језика у младочјој школи</i> . . .	30—
„ 60. <i>Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца</i> од 28. јуна 1921.	5.—	Жил Пајо: <i>Наука о моралу</i> , с француског превео Влад. Т. Спасојевић	30.—
Оршта carinska tarifa са законом о оршт. carin-tarifi i motivima, svim zakonskim izmenama i dopunama, specialnim zakonima i propisima koji se kod carinarnica primenjuju i t. d.	300—	<i>Збирка писмених задатака</i> из Српског језика за виши и за нижи технички испит	8.—
<i>Уредба о подели земље на области</i>	5.—	Јанковић М.: <i>Увод у педагогију</i>	20—
<i>Уредба о пословном реду у Државном Савету и управним судовима</i>	3.—	Јелачић Евг. и Драг. Илић: <i>Основна начел адруштвеног живота</i> . Г. Министар усвојио је мишљење Главног Просветног Савета да се ова књига препоручи као лектира за средње и стручне школе	6.—
<i>Уредба о управи за ликвидацију ратних штета</i>	3.—	Јерусалем Вин.: <i>Увод у филозофију</i>	50.—
<i>Устав Краљевине С. Х. С.</i>	5.—	Јерусалем Вин.: <i>Увод у психологију</i>	30.—
<i>Устав Краљевине Србије 1903.</i>	4.—	Јовановић Ђ. Јован: <i>Методика рачунске наставе у народној школи</i>	20—
<i>Устав османлиског царства од 11—23. XII. 1876.</i>	5.—	Јовић Мих.: <i>Упутство у Буквар</i>	10.—
<i>Закон о Главној Контроли.</i>	3.—	Кнежевић Божа: <i>Закон реда у историји</i> Максиминовић С. М.: <i>Основне Психологије, Логике и Педагогике</i>	20.—
<i>Закон о таксама за полициске власти Тарифа</i>	12.—	Милошевић М.: <i>Наставне методе</i>	30.—
<i>Закон о жандармерији</i>	4.—	Недељковић Др Душан: <i>Скица филозофске стваралачке делатности Влева Паскала</i> , са белешком о Паскаловом схватању љубави	12.—
<i>Закон од 28. априла 1916. о принудној нагоди ван стечаја и т. д.</i>	3.—	Недељковић Др. Душан: <i>Хераклит</i>	15.—
<i>Збирка закона Поште, Телеграфа и Телефона</i> , књ. 1. и 2.	20.—	<i>О угледу на Христа</i> . Превела са латинског Јелисавета С. Марковић	30.—
Стојановић Јос. К.: <i>Закон о општинама</i> Суботић Душан Др.: <i>Законодавство о моторицизму за Краљевину Србију 1912—1919.</i>	15.—	Петковић Вујица: <i>Методика Религијске наставе</i>	15.—
<i>Царински Законик</i>	50—	Петковић Вујица: <i>Предавач за религијску наставу у осн. школи</i> . Практична књига за школски рад	15.—
Филозофија и Педагогија.		Петковић Вујица: Школски подсетник за наставнике и наставнице народних школа	15.—
Алић М. Света <i>Учитељске забелешке</i> . Низ примера из васпитачког рада. Ову је књигу препоручио Главни Проф. Савет једногласно и без давања рецензентима.	20.—	Петронијевић Бр. Др.: <i>Хегел и Харгман</i>	18.—
Браздил Ант.: <i>Гимнастичке игре за школу</i> , са 25 слика	18.—	Петронијевић Др. Бран.: <i>Основни емпиристичке психологије</i> . Прва свеска: <i>Увод у психологију</i>	80.—
Брауншвиц М. Г. <i>Родитељски Дневник</i> По француском Блад. Т. Спасојевић	20.—	Петронијевић Бр. Др.: <i>Шопенхауер, Ниче, Спенсер</i>	20.—
Вагнер Шари, <i>За велике и мале</i> . Сфранц. превео Влад. Т. Спасојевић	20.—	Перовић Т. Лазар: <i>Мајка учитељица у породици</i>	2.—
Васић Милош: <i>Висока Војничка Дисциплина</i>	15.—	Поповић Ј. Сп.: <i>Филозофија и религија Ф. М. Достојевског</i>	30.—
Вујић В. г. Првош Сланкаменац: <i>Нови Хуманизам</i> . Садржај: Интелект и хуманизам — Положај и задатак науке. — Смисао уметности. — Вредност религије. — Трагедија културе	20.—	Протић Љб.: <i>Педагошка Питања I-II</i> . по	15.—
Дарвин Чарлс: <i>Човеково порекло</i>	30.—	Протић Љб.: <i>Педагошка</i>	40.—
Депере: <i>Преобраћаји животињског света</i>	40.—	Радивојевић Т.: <i>Наша трговинска настава</i>	10.—
		Тодоровић М. Чед.: <i>Рад у приправном разреду</i> . Из школске праксе	8.—
		Тодоровић Сава: <i>Православна Догматика</i> . Са апологетким разјашњењима	20.—
		Цар Марко: <i>Естетична Писма</i>	15.—

Ко нам пошаље новац у напред добиће књиге о нашем трошку.

да иде. Перспектива скорог одласка краљева из Београда бацила је графа Каолокија у дуга размисљања.

Аустро-угарски министар иностраних дела налазио је да пажљиво ваља одмерити став кад се с једним краљем, који је готово и сама себе сматрао за разрешена, преговара о будућности земље, за коју он не може примити на себе никакве гаранције, пошто ће напуштањем престола предати у туђе руке судбину Србије и своје династије. Он је држао да се на краља Милана могло са сигурношћу ослоњити да ће споразум, који је аустро-угарска влада с њим склопила, извршавати и да ће тајну чувати, али да је то јемство давао само краљ а не и српски државници, пошто ни он сам није никад сматрао своје ministre председнике за довољно поуздане да би их у тајну уговора могао посветити. Да краљ остаје на престолу аустро-угарска влада била би готова да и његове велике жеље прихвати једним уговором, који би с њим био закључен. Али, кад није тако, онда се мора добро пазити и морају се имати са сасвим друге мере поверења. Продужењем уговора од 1881 аустро-угарска влада треба да појача своја ранија обећања за одржање и учвршћавања династије Обреновића и то у тренутку кад краљ Милан намерава да свог малолетног сина преда у непоуздане руке једног намесништва, она треба српским тежњама изрично да покаже пут ка Македонији а не зна чијим рукама и чијој дискрецији може поверити у тајности одржане преговоре о томе. Чим краљ буде отишао нестаће најважније гаранције да ће династија и спољна политика Србије остати у чврстим рукама. Краљ Милан цоклања Ристићу тако неограничено поверење да му чак поверава и судбину свога сина и династије и Аустро-Угарска пристаје на то, у нади да ће Ристић омогућити трајан добар однос према монархији; али, питање је ко може јамчити да ће и он сам остати дуго уз радикалну странку. Шта би тада вредео споразум са Ристићем односно тајног уговора и ко у опште може знати шта ће се тада десити с тим документом¹⁾...

Неизвесна будућност Србије принудила је графа Каолокија да предложени нацрт протокола подвргне озбиљној ревизији. Он је нашао за потребно да се у чл. II још је-

1) Упуства графу Хенгелмилеру, од 29 јануара 1889. № 3. тајно (Држ. Архива у Бечу).

данпут понови обавеза, коју је Србија раније примила на себе „да никако неће трпети на својој територији политичка, верска и др. сплеткарања која би била уперена против Аустро-Угарске“ и да се израз „изјављује да ће бити готова да спречи“ замени са „предузме све мере да спречи“, пошто се Аустро-Угарска обавезује на нужне мере а не за њихов успех. — Редакција чл. IV, у коме је реч о проширењу Србије, није му се никако свидела. — Сматрао је да треба бити веома опрезан при склапању тога чланка. Питао се да се речи „који осигуравају њен посед“ односе на правац, што не би имало смисла или на посед вардарске долине, што би било много више од онога на што би се Аустро-Угарска могла обавезати. Услед тога решио је да остане при ранијој редакцији, у којој је само поменута вардарска долина. — Односно трговинско-политичких питања (чл. V) налазио је да министарство иностраних дела не може давати никаквих далекосежних уступака, док претходно не би дошло до споразума с министарством трговине и да би ствар морала ићи и пред парламенат. Што се тиче уговора српске владе с Англо-Банком о монополу соли сматрао је да аустро-угарска влада не може у том погледу давати апсолутно никаква обећања, пошто су преговори с том банком и раније вођени без њена учешћа. — Напоследку тражио је да се у чл. VI још једанпут изрично нагласи да тај протокол мора бити чуван у тајности¹⁾.

Тако поправљен нацрт протокола послао је граф Калноки аустро-угарском посланику у Београду, заједно с пуномоћством да га може потписати. Препоручио му је да изјави краљу да су све жеље његове и Ристићеве, које су изводљиве, узете у обзир и да му каже да га он моли да тај пројекат прими као дефинитиван. Подсетио га је нарочито на то да је Аустро-Угарска узела на себе обавезу да свим својим утицајем помаже династију Обреновића и њено утврђење у Србији, да је она своју обавезу потпуно испунила тиме што је положај и углед новог српског краља одлучно утврдила код осталих дворова и да је, после несрећног рата с Бугарима, својим заузимањем спасла и српску војску и династију. И, пошто Аустро-Угарска то своје обећање по-

¹⁾ Упуства графу Хенгелмилеру, од 29 јануара 1889 № 2. тајно. (Држ. Архива у Бечу).

навља у тренутку, кад краљ намерава да изврши један акат, који доводи у опасност династију, граф Калноки му је препоручио да скрене пажњу и краља Милана и Ј. Ристића на то да Аустро-Угарска свој утицај и своју потпору у корист династије може дати само против спољних непријатеља, али да никаква јамства не може пружити против унутарњих опасности, које се одласком краљевим могу повећати за династију и младога принца¹⁾. Што се тиче писменог пристанка Ристићевог на протокол, граф Калноки је усвојио предлог графа Хенгелмилера, само је питао да ли би било паметно да се Ристићу докуменат преда, пре него што он буде дао свој писмени пристанак на њега¹⁾.

Како су текли даљи преговори између краља Милана и графа Хенгелмилера непознато је.

Несрећа која је тада задесила цара Франца Јосифа трагичном смрћу престолонаследника Рудолфа утицала је на завршење преговора. 2 фебруара пристао је краљ Милан на пројекат графа Калнокија; изјавио је само жељу да се на завршетку чл. IV, у коме је реч о проширењу Србије на југ, додаду речи „што је могуће даље“ или „тако далеко колико прилике буду допустиле“ и то је тражио, како је сам рекао, не толико због саме ствари колико због утиска који ће тај уступак произвести на Ристића. Граф Хенгелмилер је држао да је и у интересу Аустро-Угарске да Ристића придобије и предложио је својој влади да свршетак чл. IV гласи овако: „које ће се проширење моћи извршити у правцу вардарске долине, дотле докле прилике буду допустиле“²⁾.

У Бечу су пристали на то, под условом да краљ остатак пројекта прими без промене. Граф Калноки је наредио да се израде два примерка протокола и да се пошаљу у Београд на потпис³⁾.

Та наредба извршена је била 7 фебруара. Извештавајући о томе посланика у Београду, граф Калноки је по-

¹⁾ Тајна наредба графу Хенгелмилеру, од 23 јуна 1889. № 4. (Држ. Архива у Бечу).

²⁾ Шифр. телеграм графа Хенгелмилера, од 2 фебруара 1889 № 10, (Држ. Архива у Бечу).

³⁾ То је датум потписа уговора од стране аустро-угарског пуномоћника.

нова изразио наду да ће Ристић том 'приликом дати обећани пристанак на протокол¹⁾.

Два дана доцније (9 фебруара) тај протокол потписали су Ч. Мијатовић, у име српске и граф Хенгелмилер, у име аустро-угарске владе. Протокол је гласио, у српском преводу овако:

„Чл. I. Уговор од 28 јуна 1881 с приложеном изјавом остаће у важности до 1/13 јануара 1895. Три месеца пре истека рока високе уговорачке стране споразумеће се, ако нађу за добро, о његовом продужењу или о његовим изменама које би прилике могле учинити потребним.

„Овим чланом укинуте су одредбе чл. VIII уговора од 28 јуна 1881.

„Чл. II. Да би боље одредили значај чл. II уговора од 28 јуна 1881. којим се обе уговорачке стране узајамно обавезују да не трпе на свом земљишту политичка, верска и друга сплеткарења уперена против једне од њих, и којим се Аустро-Угарска обавезује да ће помоћи одржање и учвршћење династије Обреновића, царска влада изјављује да ће у датом случају предузети све мере да спречи свима средствима па чак и оружаном руком сваки непријатељски упад који би био управљен из Црне Горе против Србије и њене краљевске династије преко земљишта стављенога под управу Ц. и Кр. власти.

„Осим тога Аустро-Угарска ће се, ако буде потребно, заузети код Високе Порте да турске власти на њеној територији заузму слично држање према црногорским упадима, управљеним против Србије и династије Обреновића.

„Чл. III. Одредбе чл. VI уговора од 28 јуна 1881 важће само толико у колико се слажу с прописима Устава Краљевине Србије од 23 децембра 1888/3, јануара 1889 (чл. 52 и 200).

„Чл. IV. Ако се прилике, предвиђене чл. VII уговора од 23 јуна 1881, догоде док овај уговор буде у снази и док Србија буде верно поштовала његове одредбе Аустро-Угарска ће признати и потпомоћи код осталих спла територијално проширење у корист Краљевине Србије, предвиђено горе наведеним чл. VII, које се проширење може вршити у правцу вардарске долине толико далеко колико, прилике буду допустиле.

„Чл. V. Да би одговорила жељи коју је изразио Н. В. Краљ Милан п сходно духу потпуног пријатељства у коме су закључени уговор од 23 јуна 1881 и овај додатак, Ц. и Кр. влада изјављује да ће помоћи, колико је могућно, консолидовање економског и финансијског стања Краљевине Србије и обавезује се да ће, ради тога, ступити у преговоре са српском владом, чим то буде од ње затражено, о извесним изменама трговинског уговора који важи између Аустро-Угарске и Србије и које се тичу такса и царина на предмете потрошње.

„Чл. VI. Овај додатни акат, који ће високе стране обавезно чувати у тајности, чиниће саставни део уговора од 28 јуна 1881; он ће бити

1) Dr. A. F. Pribram. Die politischen Geheimverträge Österreich Ungarn. I. 57—59.

ратификован и ратификације ће бити измењене у Београду у року од 14 дана или, ако је могуће, раније“.

10 фебруара однео је нарочити курир потписане текстове у Беч. И краљ Милан и Ч. Мијатовић молили су том приликом да и српски ратификациони докуменат буде израђен у Бечу. Како је краљ у погледу аустро-угарске ратификације показивао извесну болесну журбу и раздражљивост, још пре него што је текст протокола био стигао на потпис у Београд, граф Хенгелмилер је молио графа Калнокија да што више убрза ратификацију и да у одређеном року од 14 дана све буде свршено. Он је своје наваљивање правдао стањем здравља краљева. Налазио је да је напетост његовог душевног стања таква да би и најмања ситница могла довести до катастрофе и сматрао је да ће она, ако се буде десила док је краљ још на престолу, довести у питање законску егзистенцију свега онога што је краљ учинио за најбоље осигурање реда, који је погодан и пријатан по Аустро-Угарску¹).

Услед тога у Бечу су пожурили са свима формалностима и ратификације протокола измењани су, још 17 фебруара, у Београду.

Међутим, краљ је још сутра дан по потпису протокола саопштио његове одредбе Ј. Ристићу и тражио је да му да на писмено пристанак на њ. Ристић је изјавио и краљу и графу Хенгелмилеру да је задовољан садржином свршене погодбе и да ће дати пристанак на њу у једном писму које ће упутити краљу. Граф Хенгелмилер га је замолио том приликом да у писму призна потпуну правну обавезност тога акта за сваки режим, да изрази своје уверење о његовој корисности, да да свој пристанак на њ и обећање да ће ту своју приватну и поверљиву изјаву поновити аустро-угарској влади у подесном службеном облику, чим буде заузео положај првог намесника²).

Ристић је тих дана, одиста, упутио краљу једно интересно писмо на француском језику. Оно, у српском преводу гласи овако:

---

1). Извештај графа Хенгелмилера, од 8 фебруара 1889 № 8 тајно и поверљиво. (Држ. Архива у Бечу).

2) Шифр. телеграм графа Хенгелмилера, од 10 фебруара 1889. № 12. (Држ. Архива у Бечу).

„Господару,

„По жељи Вашег Величанства прочитао сам тајни уговор који је закључен између Србије и Аустро-Угарске 16-28 јуна 1831 а тако исто и додати акат, који чини његов саставни део, од 28 јануара — 9 фебруара ове године,

„Ваше Величанство ми је, у исто време, саопштило своју непоречну одлуку да се одрекне престола у корист свога сина, Његовог Краљевског Височанства принца Александра и да ме позове на чело краљевске владе, као првог намесника, према прописима чл. 70 Устава Краљевине.

„Оба уговора закључена под владом Вашег Величанства у законском облику потпуно одговарају сувереним правима које је Вашем Величанству давао стари Устав од 1869 и нови Устав Краљевине, који је проглашен 22 децембра 1888.

„Самим тим њихова законска вредност не може ни за тренут бити спорена а свака влада у Србији дужна је водити бригу о тачном и верном вршењу својих међународних обавеза.

„Предвиђајући могућност да ће ц. и кр. аустро-угарска влада позвати владу Намесништва да се изјасни у томе погледу и пошто ми је Ваше Величанство такође изразило жељу да уреди сва питања која могу потећи из његове абдикације, рад сам да Му изјавим одмах, на Његово тражење, да ћу као први Намесник скрупулозно извршивати међународне обавезе, које су закључене под владом Вашег Величанства у законском облику као што су оне о којима је реч.

„То ће ми бити у толико лакше, што и сам јако желим да тражим сва погодна средства за обезбеђење будућности земље а тако исто и добрих и срдачних односа с мојном суседном монархијом.

Београд, 12 фебруара 1889.⁽¹⁾

Ј. Ристић

У продужењу писма додао је краљ Милан својом руком ово:

„Тврдим да ми је ово писмо упутио данас, 31 јануара 1889, Г. Јован Ристић, да је цело његовом руком написано и шта више да су сви разговори које је имао са мном у последње време произвели на мене утисак да он потпуно поима апсолутну потребу за владу Намесништва, на чело које ћу га позвати, да буде у потпуној хармонији с владом Његовог Величанства Цара и Краља и да према њој изврши обавезе које сам ја закључио.

Београд 31 јануара
12 фебруар 1889.²⁾

Милан
краљ Србије

Ово Ристићево писмо, са својим додатком, предао је краљ Милан графу Хенгелмилеру и он га је, 17 фебруара, послао својој влади у Беч.

¹⁾ Цело писмо написано је руком Ј. Ристића. Једино је у датуму број „12“ написан руком краља Милана и црним мастилом.

²⁾ Оригинално писмо налази се у Држ. Архиви у Бечу.

Али тиме није било све свршено.

Краљ Милан се, као што је познато, одрекао престола 6. марта. Истога дана предао је краљевску власт намесницима. По ранијем споразуму потребно је било да и они једним службеним актом признаду за пуноважне тајни уговор од 1881 и тајни додатак уговора од 1889 и да даду обавезу да ће их поштовати. Ради тога граф Хенгелмилер је посетио Ристића наскоро по његовом ступању у дужност. Први намесник предложио му је да се то изведе с помоћу нота. Тај начин предложио је с тога што је сматрао да ће тако намесницима бити најлакше да уговор очувају у тајности од министара. Граф Хенгелмилер пристао је на тај предлог.

15. марта упутио је он своју ноту намесницима. Пошто је поменуо да аустро-угарска влада не сумња у њихову верност међународним обавезама, које су закључене под владом краља Милана, додао је, да му је ипак стављено у дужност да скрене њихову пажњу на тајни уговор, од 28 јуна 1881 и на тајни додатак, од 9 фебруара 1889 и да их замоли за њихово мишљење о њима.¹⁾

Намесници су одговорили да су те уговоре прочитали, да су нашли да су уредно закључени и да се, према томе, они ни најмање не устежу да му изјаве да ће краљевски намесници тачно и верно вршити те међународне одредбе. Осим тога изјавили су да ће им то у толико лакше бити што и сами желе радити свима средствима да осигурају и развију добре и срдачне односе с моћном суседном монархијом.²⁾

На тај начин и само Намесништво, које је имало да врши краљевску власт у Србији до пунолетства престолонаследника Александра, признало је вредност тајних уговора од 1881 и од 1889. Како у току тих преговора није било никаква помена о изјави, коју су В. Калај и М. Пироћанац потписали 30 октобра 1881 и којом је била ублажена једна одредба чл. IV уговора, од 28 јуна 1881, значи да су на-

1) Нота графа Хенгелмилера намесницима, од 15 марта 1889 врло поверљиво (Држ. Архива у Бечу).

2) Одговор Ј. Ристића, К. С. Протића и Ј. Белимарковића графу Хенгелмилеру, од 19 марта 1889. Врло поверљиво. (Dr. A. F. Pribram — Die politischen Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879 — 1914. I. стр, 59-60).

месници признали важност тога уговора у целини, без измене чл. IV-тог. На то, међутим, као што је раније показано, никако нису хтели пристати ни М. Пироћанац, ни М. Гарашанин.

— Свршиће се. —

Гргур Јакшић.

АУТОНОМИЈА УНИВЕРСИТЕТА И ЧИНОВНИЧКИ ЗАКОН.

Чиновнички Закон садржи извесне одредбе које су у супротности са прописима Закона о Универзитету и Опште Уредбе Университета којима је загарантована аутономија Университета и сталност његових професора. У ове одредбе Чиновничког Закона сем чл. 224 којим су и професори Университета стављени на расположење, долазе и одредбе чл. 4 последњи став, и чл. 234.

Последњи став чл. 4 Чин. Закона прописује да „државни службеник не може бити лице које испољава начела против постојеће државне форме или начело противправне промене државног поретка.“

Чл. 234 Чин. Закона гласи да ће државни службеници, изузев оне који су назначени у чл. 224 (међу које не долазе професори Университета), уживати сталност по истеку 3 године од дана ступања на снагу Чин. Закона.

Питање се поставља како се наведени прописи односе према прописима који гарантују Универзитету аутономију, као и према осталим прописима који регулишу правни положај професора Университета. Специјално пита се (1) на који начин се може према професорима Университета применити онај пропис чл. 4. који говори о испољавању начела против постојеће државне форме, и (2) на који начин у опште професори Университета могу бити отпуштени или пензионисани.¹⁾

1) У пракси десио се овакав случај. Указима од 26. п 28. новембра 1924. год. објављеним у Службеним Новинама Бр. [281 од 8. децембра, пензионисана су 3 професора Загребачког Университета на основу чл. 4 став 5, чл. 224 и 239 Закона о Чиновницима. Чл. 4 став 5 Чин. Закона прописује да државни службеник не може постати лице „које навршивши већ 21 годину живота, није одслужило свој рок у војсци или није од војне службе ослобођено.“ Према околностима под којима су извршена ова

I

По чл. 73 став 4 Устава, могу се кандидовати, и ако буду изабрани, задржавају свој положај сем министара још једино и професори Университета. Ово значи, да би у државној служби могао остати професор који би се (1) кандидовао и (2) био изабран за народног посланика на листи једне странке која би се изјаснила против државног облика, и који би на тај начин, не само испољавао, него и пропагирао начела противна државном облику. У толико пре би могао остати у служби професор који таква начела само испољава. Ово значи да се чл. 4 последњи став не може односити на професоре Университета.

Иначе би изишло да професор Университета по Уставу може бити не само кандидован, него и изабран на листи једне странке која је противна облику државном, а по Зак. о Чиновницима тај исти професор мора бити уклоњен са свога положаја. Шта би онда још остало од његовога права кандидовања, које му Устав није признао као грађанину, него баш као професору?

Сваки члан закона ваља тумачити сагласно са прописима Устава. Тек онда, ако би између Устава и закона постојала изрична противуречност која се никаквим тумачењем не би дала отклонити, могло би бити говора о томе, да се законски пропис претпостави Уставу.

II

Узимајући да Чиновнички Закон ипак важи и за професоре Университета, ваља испитати како се пропис чл. 4 Закона о Чиновницима има тумачити и применити на професоре Университета.

пензионисања излази да се у указу мислило не на сада наведени став 5 чл. 4. Чин. Зак. већ на последњи став чл. 4, који је горе наведен. Изгледа да се при писању указа мислило да је последњи став чл. 4 саставни део става 5 или тачније тачке 5, управо да је пропис о забрани испољавања начела против постојеће државне форме друга алинеја „става 5“ чија прва алинеја говори о регулисању војне обавезе. Отуда се сматрало да је довољно у указу позвати се на чл. 4 став 5, па тиме обухватити и пропис о забрани испољавања начела против постојеће државне форме. — Овакво схватање је очигледно погрешно, јер чл. 4 став 5 односно тачка 5 је савим одвојен од последњег става чл. 4. Према указу изгледа да су дотични професори пензионисани зато што нису регулисали своју војну обавезу.

Закон о Чиновницима прописује у чл. 131 начине на које престаје државна служба. Служба престаје (1) по пресуди редовног или дисциплинског суда, (2) по сили закона, (3) по вољи службеника и (4) смрћу.

Чл. 133 Чиновничког Закона набраја у 11 тачака случајеве у којима престаје служба по сили закона. То бива на пр. кад чиновник постане умно или физички неспособан за службу или кад падне под старатељство или стечај, и т. д. У тач. 10 наведен је тако и случај нерегулисане војне обавезе, истоветан са случајем тач. 5 чл. 4. Ни у једној тачци није наведен случај последњег става чл. 4 који говори о испољавању начела против постојеће државне форме. Ово значи да по сили закона не престаје служба чиновнику који испољава начела против постојеће државне форме. Па пошто у том случају служба не престаје ни по вољи службеника (он не подноси оставку, чл. 134 Чин. Зак., — нити молби за пензију, чл. 141, последњи став, Чин. Зак.), ни, разуме се, смрћу, ни по пресуди редовног суда (јер испољавање начела против државног облика није забрањено казним законом, нити је кажњиво неком казном из тога закона), — остаје још једино да би у томе случају служба могла престати по пресуди дисциплинског суда (чл. 132, став 2, Чин. Зак.). По таквој пресуди служба престаје када је службеник кажњен стављањем у пензију или отпуштањем из службе (чл. 165 Чин. Зак.).

У Чл. 164 Чин. Зак. у 10 тачака су набројани дисциплински преступи због којих се службеник може казнити дисциплинским казнама, али су они, како се у томе члану каже, набројани само „у главном“, што значи да се као дисциплински преступ може узети и испољавање начела против постојеће државне форме, које Чиновнички Закон не допушта чиновницима. Ни у ком случају министар не може сам по своме нахођењу отпустити или пензионисати чиновника позивајући се на последњи став чл. 4 Чин. Зак., док се претходно дисциплинским путем не констатује чиновникова кривица.

Спорно би могло бити само, да ли је за професоре Университета надлежан дисциплински суд и поступак Зак. о Чиновницима, или поступак предвиђен Законом о Университету и Општом Уредбом (чл. 71 и 72 Опште Уредбе). Дис-

циплински суд имао би да протумачи израз „испољавање начела против постојеће државне форме“, из чл. 4 Чин. Зак., и да испита да ли се професор у даном случају огрешио о прописе чл. 4 Чин. Зак. Свакако да би један дисциплински суд састављен према прописима Закона о Универзитету и Опште Уредбе био много либералнији при тумачењу врло еластичног израза „испољавање начела“ и при утврђивању професорове кривице, него дисциплински суд из Чин. Закона. Онај први суд водио би вероватно више рачуна о широкој аутономији Университета и правима његових професора. Али би и суд из Чин. Зак. морао водити рачуна о тој аутономији.

III

Аутономија Университета састоји се у следећем: Пре свега, по чл. 16 Устава, универзитетска настава је слободна. Затим, по чл. 1 Закона о Универзитету, Универзитет је највише самоуправно тело за вишу стручну ваставу и за обрађивање наука. По чл. 2, у имевном погледу Универзитет је самостално правно лице. По чл. 9 Опште Уредбе, универзитетска имовина не може се задужити без пристанка Универзитетског Савета. Затим, Универзитетско Веће само бира ректора и о избору извештава Министарство Просвете (чл. 8 Зак.). Факултетски Савети сами бирају, а Веће прима избор нових професора. Министар може не потврдити избор изабраног наставника, али не може поставити за наставника лице које није од Савета и Већа изабрано односно примљено. Одсуство професора Университета такође зависи од претходног одобрења Университета.

Без пристанка Факултетског Савета не може се ни један наставник упутити на неку дужност изван Университета за време дуже од месец дана, а за време краће од месец дана мора се имати мишљење надлежног факултета (чл. 48 Опште Уредбе, претпоследњи и последњи став).

По чл. 76 Опште Уредбе не може професор Университета бити ни у ком случају премештен, без писменог пристанка, у другу службу.

По чл. 69 Опште Уредбе Универзитетско Веће може предложити, или на тражење Министра Просвете пристати да се један професор отпусти или пензиониса само онда када се он неморалним или недостојним животом начинио

апсолутно немогућим за дужност наставника. Али ни у ком случају не може професор бити отпуштен или пензионисан због својих научних или политичких уверења.

Студенти по чл. 88 и 89 Опште Уредбе за школске дисциплинске истује и за истује који се казне по III одељку Кривичног Закона одговарају пред универзитетским властима.

Најзад, као врхунац аутономије стоји право Университета да сам себи прописује Уредбу. Наиме по чл. 10 *bis* Зак. и чл. 39 т. 6 и 7 Уредбе, Универзитетски Савет предлаже Министру Просвете тумачење, измене и допуне у Општој Уредби и Закону о Универзитету као и у Уредбама појединих факултета.

IV

Аутономија Университета била је повређена новим Чиновничким Законом, чијим чл. 224 су скоро сви чиновници, па и професори Университета стављени на расположење.

О чиновницима који су стављени на расположење имала се у року од 4 месеца донети одлука да ли ће бити преведени и даље задржани у служби или се неће преводити.

За овако преведене чиновнике прописује чл. 234 Чиновничког Закона да ће уживати „сталност по истеку три године од дана ступања на снагу овога закона, без обзира на досадашње прописе.“

Овај пропис односи се на све чиновнике који су стављени на расположење и преведени, па дакле и на професоре Университета. Спорно може бити како је законодавац замишљао правни положај преведених чиновника пре истека поменутог трогодишњег рока. Да ли је хтео да остави министрима потпуну слободу у погледу отпуштања и пензионисања чиновника. Или је овај рок остављен зато да би се у његовом току могло проверити да ли су чиновници који су по новом Закону и Уредби разврстани, одиста и способни за вршење додељених им функција, па ако се покаже да нису способни, онда да буду премештени на друго звање. У овом другом случају професори Университета, који ће по истеку трогодишњег рока уживати сталност као и остали чиновници и по Закону о Чиновницима, уживају сталност већ и сада, по Закону о Универзитету, јер се код њих питање о способности за положаје на које су преведени, неће

ни постављати, пошто у вршењу своје службе они не подлеже стручној оцени и надзору надлежног министра као остали чиновници.

Али претпоставимо да су професори Университета за прве три године лишени сталности, како оне коју гарантује Закон о Чиновницима свима чиновницима по истеку три године, тако и оне коју им гарантује Закон о Университету и Општа Уредба. Узмимо да сем случајева које је Чин. Закон предвидео о престанку службе у своме чл. 131 (т. ј. по пресуди редовног или дисциплинског суда, по сили закона, по молби и смрћу) и сем случајева које је предвидео Закон о Университету у чл. 24 став 4 и чл. 25, т. ј. после навршених четрдесет година службе, затим по свом сопственом пристанку, по навршењу 65 година живота или кад су тако ослабили да не могу стално вршити своје дужности — узмимо дакле да професори могу бити отпуштени или пензионисани још и у свима другим случајевима. Несумњиво је да у свима тим случајевима отпуштање или пензионисање професора може бити извршено једино по предлогу или с пристанком Универзитетског Већа, као што прописује чл. 25 под б) Закона о Университету.

Јер ако се и узме да је новим Законом о Чиновницима потпуно уништена сталност професора Университета за прве три године трајања тога закона, и да они могу бити отпуштени и пензионисани и ван случајева набројаних у Закону о Университету, — не може се узети да је новим Чиновничким Законом укинута и процедура предвиђена у чл. 25 под б) Закона о Университету, и чл. 66—69 Опште Уредбе, по којој, сем случајева сопственог пристанка или навршених 40 година службе или 65 година старости и случаја оболености, не може професор бити отпуштен или пензионисан без предлога или пристанка Универзитетског Већа. Ови прописи нису гарантовали сталност професорима Университета, већ су на против само прописивали пут и начин којим ће се поступити баш у случајевима у којима професори не уживају сталност.

Ако је дакле новим Чиновничким Законом и укинута сталност професорима Университета на тај начин што је на место ограниченог броја случајева у којима је професор Университета могао бити отпуштен или пензионисан, допу-

штен неограничен број тих случајева, — није у исто време укинут и начин на који се то отпуштање или пензионисање професора има вршити. За ово укидање изричних прописа Закона о Универзитету и Опште Уредбе био би потребан изричан законски пропис, а таквог прописа нема ни у новом Закону о Чиновницима ни у ком другом закону.

V

Као закључак из свега наведенога могло би се извести ово:

1. Последњи став чл. 4 Закона о Чиновницима не важи за професоре Университета, којима је сам Устав признао неограничено право у погледу испољавања политичких уверења.

2. Ако би се ипак узело да наведени став чл. 4 важи и за професоре, они не би, због испољавања својих политичких уверења, баш по прописима Чин. Зак. могли бити отпуштени или пензионисани другачије него по пресуди дисциплинског суда.

3. На основу чл. 234 Чин. Зак. по коме, ако се усвоји његово строжије тумачење — чиновници у опште не уживају сталност за прве три године важења Чиновничког Закона, могу професори Университета бити отпуштени или пензионисани само по предлогу или с пристанком Универзитетског Већа.

VI

Што се доцената тиче, за њих чл. 18 Закона о Универзитету каже да имају положај и плату професора средњих школа.

У чл. 66 тачка 3 Опште Уредбе, чији први став говори о стављању у пензију професора због оболелости, каже се у другом ставу да „за сталне доценте у овом случају вреде одредбе Закона о Чиновницима грађанског реда“, што значи да би и за њихово отпуштање или пензионисање на основу последњег става чл. 4 Чин. Зак. био потребан претходни дисциплински поступак. Иначе се код стављања у пензију или отпуштања и у университетском Закону и у Уредби говори само о редовним и ванредним професорима, што би значило да за отпуштање односно пензионисање доцената на основу чл. 234 Чин. Зак. не би требао предлог или при-

станак Универзитетског Већа. Ово у толико пре што се њихов избор не износи на одобрење Већу. Исто тако закон за њихово отпуштање или пензионисање не тражи ни приста-
нак Факултетских Савета који их бирају. — Једину тешкоћу ствара овде пропис чл. 66 тачке 2 Опште Уредбе, по коме професори и стални доценти имају право на пуну пензију после навршених четрдесет година службе. У овом случају (каже се даље) они такође могу бити стављени у пензију и на предлог управне власти. Ово би могло да значи да у другим случајевима није могуће ставити у пензију ни доценте као ни професоре на предлог управне власти а без предлога или пристанка Универзитетског Већа. Али ово је, у колико се односи на доценте, вероватно омашка уред-
бодавчева.¹⁾

Д-р Драгослав Б. Јовановић.

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ И ЊЕНЕ ФУНКЦИЈЕ*).

— Како бива доношење закона —

I

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ

§ 1. Основне државне власти.

1. Може ли се, у опште, поставити питање, које су основне државне власти? Пре свега, потребно је отклонити забуну, која се може створити употребом истог термина за разне појмове. Јер каже се власт²⁾, за обележавање правне моћи заповедања и прописивања правног поретка, која је основни атрибут државе, основна особина, коју она има као правна организација, без које се не би дала ни замислити,

¹⁾ Овај је реферат потписани поднео Савету Правног Факултета, који је на захтев г. Ректора Университета имао да проучи питање о односу између закона о Университету и закона о Чиновницима и осталим служб. грађанског реда. После дискусије Факултет је примио реферат и с једном допуном послао га као своје мишљење г. Ректору, који га је, по одлуци Сената, спровео г. Министру Просвете.

²⁾ Домаћи рад за судијско-правозаступнички испит, предан 15 маја 1924.

³⁾ С. Јовановић, О Држави, III изд. 1922, стр. 127.

а која се — по речима Malberg-а састоји „у државној моћи хотења преко својих специјалних органа за рачун заједнице и у моћи, да своју вољу наметне појединцима“¹⁾. Схваћена у томе смислу, *власти* одговара француском термину *puissance de l'Etat* (или *pouvoir juridique de l'Etat*). Та особина и моћ државе је „једна и недељива: ма колико се њене функције диференцирале једна од друге, то остају функције једне исте власти; кроз њих се изражава и остварује једна иста државна воља“²⁾. Очигледно, када се мисли на ту државну власт, која је једна и која не може бити него једна, питање, које би наводило на мисао да их има више, не може се поставити³⁾.

Та државна власт, међутим, врши се у више видова и од више органа. За те разне манифестације, кроз које се изражава државна власт хотења и које врше разни органи, каже се, такође, да су и оне *власти*. У ствари то су само функције државне власти. Држава, као компликована правна заједница, ако има једну власт, она има више функција, које су по својој садржини — ако не по своме циљу — и по своме делању различите. Манифестација државе у овоме смислу јавља се у три основна вида, као законодавство, управа и судство.

И кад врши законодавну, и кад врши управну или судску функцију државна власт у ствари има исти основ. Подела функција државне власти, по речима С. Јовановића, у ствари је извесна подела рада, примењена на државну организацију. Та основа, то је њена правна моћ заповедања. Државна власт заповеда и кроз законодавство (издајући закон), и кроз управу (издајући на-

1) Carré de Malberg. Contribution à la Theorie generale de l'Etat tome I 1920, p 259.

2) С. Јовановић, оп. cit. стр. 261. Француска Уставотворна Скупштина 1789 реципирајући начело поделе власти, није на овакав начин схватила различите функције једне државне власти, већ је сваку функцију (од три основне) схватила као један одвојен, засебан и независан део суверене државне власти.

3) Код великог дела француских писаца (Esmein између осталих) „puissance de l'Etat“ схваћена је као сувереност, тј. сувереност се употребљава за означавање државне власти у овом смислу. Malberg критикује такво становиште, схватајући сувереност не као државну власт него као једну особину државне власти — гледиште на које се, у осталом, пре њега поставио Jellinek. Отуда та последица, да код првих писаца држава се не може схватити без суверености, јер се држава не може схватити без државне власти, а код других може, сувереност будући само један квалитет не и битност државне власти.

редбу) и кроз судство (издајући пресуду). Али ако је основа тим разним манифестацијама њене власти иста, обим и границе тих манифестација су различите. Тако је њен обим код законодавне функције најшири, а код судске најужи. Код законодавства, правно говорећи, државна власт не познаје границе. Код управе она има извесну границу, повучену законима, ма да носиоцима управне функције ипак остаје, у оквиру закона, доста широко поље за слободно делање. Код судства њена је граница тачно обележена законима и потпуно стављена под законе тако, да је слободно делање готово искључено. У овом погледу с обзиром на однос према закону, између управне и судске власти раније се повлачила разлика на тај начин што се говорило да је управној власти немогућно чинити оно, што јој је законом забрањено, док судска власт може чинити само оно, што јој је законом наложено. Разлика је, како се види, огромна: Данас се у томе погледу управна власт приближава судској и све се више учвршћује учење да и управна, као год и судска, има сва своја овлашћења да прпе не из ћутања него из изричних одредаба закона.

Погрешно би, међутим, било на основу тога закључити да је државна власт друкчија, кад се јавља у законодавству а друкчија, кад се јавља у управи или судству. Државна је власт увек једна иста. Ограничени су, мање или више, само органи, који те функције врше. Њихова су акта ограничена по обиму и лејству. Али у колико се издата у границама тих ограничења, на њима се свима јасно опажа целокупно својство државне власти.

И најзад термин *власти* употребљава се за обележавање самих државних органа, којима су те различите функције државне власти поверене. И ако је, као што смо видели, државна власт једна и недељива, функције њене су многобројније и њихово је вршење поверено разним органима. Ти се органи, према основним функцијама државним, деле у три групе и те групе органа, који су носиоци државних функција, називају се такође *властима*. Тако су органи, који врше законодавну функцију, названи законодавна власт; они који врше управну, управна власт; они који врше судску, судска власт¹⁾.

1) Употребљавајући власт за обележавање ових органа мисли се стварно не на саме органе као такве, већ на ону специјалну правну моћ, коју ти органи имају за вршење поверених им функција. Власт и у овом случају, у ствари, остаје правна моћ, моћ правног хотења. На овај начин

Према свему овоме, када се питање које су основне државне власти овако расклопи, онда оно постаје могућно. Основне државне власти су оне, по којима се врше основне државне функције: законодавна, управна и судска. Узета на овај начин, законодавна власт се скоро потпуно меша са органима законодавне власти. Јер законодавни органи за право су интересантни само у толико, у колико су носници законодавне власти. Законодавна власт, то је њихова правна моћ, а та правна моћ, којом они располажу, за нас на овоме месту једино може бити од интереса. Због тога сматрамо да би стално детаљно издвајање законодавне власти од њених органа у овоме раду представљало извесне техничке тешкоће опширности и изражавања, које су сасвим излишне. Главно је било повући између њих с једне, између њих и државне власти с друге и између њих и функција с треће стране потребну разлику. У овоме пак раду законодавна власт биће схваћена као орган који има правну моћ за вршење законодавне функције. Разликовање међу њима биће употребљено у току излагања само тамо, где то буде било потребно, т. ј. где се законодавна власт мора издвојити од законодавних органа и посматрати засебно.

2. Основне државне власти разликују се према основним државним функцијама, које оне врше. Јер из свакодневног и сталног искуства знамо, да се целокупна државна делатност изражава у три вида: у доношењу правила, у администрацији државне заједнице применом тих правила

смисао термина власт приближава се смислу термина функција. Отуда има нисаца (Malberg) који ради разликовања, употребљавају увек реч функција.

По нашем мишљењу потребно је, ипак, повући разлику између функције и власти, на овај начин схваћене. Јер функција означава садржину и надлежност, обележава поље и циљ делатности, док власт само значи извесну правну моћ. Тако на пр. законодавна власт то је правна моћ, коју имају законодавни органи за вршење законодавне функције. Законодавна власт је, како се види, само један детаљ државне власти, какав је и управна, какав је и судска власт.

Употребљавање једног истог термина у сва три горе поменута случаја знатно је отежавало јасност правних излагања. „То разликовање тако просто између власти, њених функција и њених органа, на жалост је помућено у уобичајеном говору, који је сасвим погрешан кад је реч о власти. У обичном говору и чак до уџбеника јавног права реч власт употребљава се без разликовања за означавање и саме власти, и њених функција и њених органа.“ (Malberg, op. cit. I, 259.)

и у решавању сукоба, који искрсну у примени тих правила Ван тога не може се замислити манифестација државне власти. Циљеви државне политике, спољне, унутрашње, социјалне, економске, културне, могу бити различити; захтеви за државном интервенцијом могу бити многобројни, јер је велики и замршен сплет интереса, потреба, жеља и схватања државне заједнице и њених чланова. Али да одговори тим циљевима и захтевима, или да их спречи, држава је у стању само на класичан и једини начин: доношењем једног правила и његовом применом. Доношење једног правила представља законодавну функцију и поверено је — у принципу — законодавној власти. Његова примена и извршење представља управну и судску функцију и поверени су — опет у принципу — управној и судској власти.

Државне функције могућно је свести на три само кад се пође са правног гледишта и дефиницију *правне* функције државне власти. Иначе, како се горе види, те су функције, по својој садржини и својим циљевима многобројније. Правна подела државних функција извршена је више по једном општем критеријуму, према дејству самих функција. Међутим тај критеријум није потпуно формалан. Формалан у томе смислу, што се класификација функција не врши по њиховој унутрашњој садржини и њиховом циљу, већ по њиховом дејству и по заједничким обележјима, којима се карактеришу. Могућно је, држећи се чисто формалистичког критеријума, извршити поделу функција, према органима, који их врше. Критеријум, који је погрешан, јер се тада класификација *функција* претвара у класификацију *аката*. О овоме ће бити више речи, кад буде говора о материјалном и формалном појму закона. Тада ће се видети, да су у дефинисању закона са материјалног и формалног гледишта те две класификације помешане, и услед тога долазило се до немогућности, да се усвоји било једна било друга дефиниција. Међутим кад се класификација функција одвоји од класификације аката, онда је сасвим могућно, да се једним актом законодавне власти изврши управна функција и обрнуто.

Од све три основне државне власти управна се јавља прва, а законодавна последња. „Држава је почела као војна заједница; прва власт била је власт војних старешина и први државни циљ био је тај, да се једном племену или једном скупу племена обезбеди миран живот од спољашњих

напада.“¹⁾ Власт, која је имала тај циљ да обезбеди, била је управна власт. Судска власт јавља се за њом. Законодавна на послетку. Управна власт прво се јавља као војна власт, са циљем да обезбеди заједницу од спољашњих напада. За њом се јавља финансијска управна власт, и најзад полицијска, у којој лежи порекло судске власти, као што и у судској власти лежи зачетак законодавне.

Кад кажемо, да су се државне власти јављале горњим редом, ми мислимо на засебне органе, који су те власти вршили. Што се тиче самих функција, оне су се јављале, ако не једновремено, оно много пре него њихови засебни органи, нарочито судска и законодавна. Управна власт и као орган и као функција јавила се прва и јавила се одједном у оба вида, разликујући се од управне функције у данашњем смислу по томе, што ничим није била ограничена и што се није састојала у примени већ постојећег права, већ је била лишена сваких унапред постављених правила, подешавајући своју акцију према конкретним околностима. Али се судска функција јавила пре судске власти у смислу органа, и њу је пре тога вршила такође управна власт. Исто као што се законодавна функција јавила пре законодавних органа, и њу су пре тога вршиле управна власт, издавањем општих наредба, и судска власт уважавањем обичајног права до ступња правне норме. Та конфузија функција, нарочито што се тиче управне и законодавне, није ни до данас потпуно уклоњена. Али је зато конфузија државних власти коначно пресечена уношењем у базу државне организације начела поделе власти.

3. Подела власти је једна правна формула, о којој се налази трагова врло дубоко у историји државне организације. Али је подела власти постала правна институција много доцније, и то најпре у Енглеској (Џон Лок, 1632—1704); на континент пренео ју је Монтескије (1689—1755), у државну организацију на континенту поделу власти, на одвећ строг и искључив начин, унела је Француска Уста-

¹⁾ С. Јовановић, *op. cit.* стр. 25. — „Данас изгледа у социологији потпуно утврђено, да је законодавна функција она од правних функција државе, која се појавила хронолошки последња.“ (Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, II ed. tome II, p. 151.)

вотворна Скупштина, у првим данима Револуције (устав 1791.). Од тада па доцније за све време, подела власти сматрала се као основно начело сваке државне организације, сваке правне државе.

По речима С. Јовановића, начело поделе власти „нај-простије формулисано значи, да за три основне функције државне власти треба употребити различите органе... начело поделе власти није ништа друго, него подела рада, примењена на државну организацију.“¹⁾ Подела власти, према овоме, схваћена је као подела органа.

И код Ц. Лока и код Монтескја, који се узимају као творци начела поделе власти, — на тако се још и данас у главном чини — начело поделе власти брани се антиапсолутистичким разлозима.²⁾ Принцип обезбеђења слободе има се у виду на првом месту: принцип поделе рада тек на другом. Ономе, који примењује законе, не сме се допустити, да их гради и мења, јер би му се тиме дала могућност, да законе подешава према својим потребама и ђудима. Његова власт била би тиме и сувише ојачана, а грађани државе без правне одбране. И Русо је свакако под импресијом тих мисли учио, да „ко заповеда законима не треба да заповеда људима, а ко заповеда људима, не треба да заповеда законима.“³⁾

Порекло ових разлога несумњиво лежи у организацији апсолутистичких држава пре Француске Револуције, и производ су искуства, које је тако организована власт оставила код људи.

Подела власти значи, у ствари две поделе: поделу органа власти, на тај начин, што би органи законодавне, управне и судске власти били засебно организовани и независни једни од других, на који би се начин спречило утицање једне власти на другу; поделу функција на тај начин, што би законодавна власт имала целу законодавну, управна целу управну, судска целу судску функцију.

1) *Op. cit.* стр. 359.

2) Ни Монтескје ни Лок „нису имали намеру да (од поделе власти) праве неку правну теорију, већ само да покажу, како је енглески устав поделом функција и извесном сарадњом органа успоставио озбиљних гаранција у корист слободе.“ *Duguit, op. cit.* II tome p. 517.

3) С. Јовановић, *op. cit.* стр. 261.

Ни у једном ни у другом погледу та подела доследно није изведена.

Подела законодавне и управне власти поремећена је развојем парламентаризма. Подела власти била је првобитно схваћена као растављање државне власти на три засебна и независна дела. Као што смо напред већ истакли Француска Револуција поделу власти схватила је на тај начин. Подела власти на тај начин схваћена је и у Сједињеним Државама. Тако схваћена подела власти, међутим-апстрахујући од тога, да ли је она могућна и да ли је тако организована — противна је парламентарном систему. Јер подела власти сва почива на идеји независности власти једне од друге, а парламентарни систем сав почива на идеји ограничавања и умеровања једне власти помоћу друге, на идеји колаборације власти, искључиво, додуше, законодавне и извршне. Парламентарни систем тешко је помирити са начелом поделе власти, зато је организација Сједињених Држава много логичнија, кад је прихватила само једно — поделу власти.

Међутим, баш на примеру Сједињених Држава, где парламентарни систем не постоји, види се да ни иначе поделу власти није могућно доследно спровести. Јер је тамо подела власти осигурана само тако, што је баш допуштено једној власти да контролише и држи у границама њене области рад друге власти. На тој замисли почива и вето председника републике и овлашћење суда да цени уставност закона. Очигледно, да је по тачност једнога принципа рђаво, кад је његова примена могућна само помоћу његове повреде.

У парламентарном систему подела власти још је знатније поремећена. Практиковање парламентаризма у демократским државама изменило је замишљени однос између законодавне и управне власти. Он је имао за циљ, да управну власт стави не под надзор законодавне него да вршење управне функције стави под надзор народног представништва. Фактички народно представништво, које је и носилац законодавне власти стављено је под утицај управне. Парламентаризам је влада скупштинске већине. Практиковање парламентаризма имало је за последицу формирање дисциплински организованих партија и развијање партизанског духа. Скупштинску већину воде шефови партија. А ти шефови, то је влада. Отуда парламентаризам претворен је у своју негацију. Место да скупштина стоји над владом, она стоји под владом. Влада, вршећи утицај на свој клуб, врши стварно утицај на скупштинску већину. Влада предлаже законе, разуме се, како она осећа потребу за

њима. Прегласавање закона у скупштини, противно чак можда и оправданим противпредлозима мањине, сматра се као манифестација партијске дисциплине, где се осећање партијске солидарности чланова већине ставља на пробу. Закони, донесени с обзиром на партијски интерес, нису данас више никаква реткост. С тога, ако је један од разлога поделе власти одузимање могућности, да онај који извршује закон, доноси закон, тај је разлог — и ако формално стоји — стварно поколебан.

Ако се не би гледало на то, како стварно с овим стоји, но како стоји формално правно, могло би нам се пребацити, да резонујемо погрешно. Парламенат, у монархијама нарочито, није законодавна власт, него само један орган законодавне власти. Исто тако као што ни влада није формално правно шеф управне власти. После тога, начело поделе власти каже само толико, да једна власт не може мењати ни стављати ван снаге акта друге власти. А то — бар у колико се односи на акта законодавне власти — стоји, јер управна власт не може стављати ван снаге, ни мењати законе. Исто тако ни законодавна власт не може мењати ни стављати ван снаге управна акта, ни судске пресуде. Законодавна власт може, додуше донети закон поводом једног случаја, расправљеног од управне или судске власти. Али по правном принципу, који је налазио места и у нашим уставима, такав закон не би могао имати повратно дејство. Према томе изгледало би, да су битна начела поделе власти ипак сачувана.

У праву је потребно, да се правно резонује. Али, изгледа нам, да у правном резонувању не треба претеривати. Право је социјална наука, и као таква, зависна од социјалних феномена. Ма колико да је потребно право издвајати из социологије, ипак нам се чини, да једна правна теорија, ма колико савршена, не може бити тачна, ако не одговара стварним приликама друштвеног живота. С тога смо ми и тврдили горе, да парламентарни систем и подела власти не могу стајати једно поред другог, бар не како се они у пракси изводе и примењују. У осталом, баш тај реални однос различитих органа у држави утицао је да се подела власти, у новије време, не схвата више као подела него као колаборација власти. Термин који је, донекле, ублажио последице поделе власти, али који ипак, по нашем мишљењу, не изражава право стање ствари.

Подела управне и судске власти такође све више постаје формални појам. И поред свег осигурања личне независности носилаца судске власти, показало се у пракси, да је утицај, који у држави има управна власт,

несаломњив и неотклоњив. Не треба заборавити, да је избор судија претежно у рукама управне власти; да је авансовање судија такође у многоме зависно од управне власти и да управној власти, поред тога, стоји још маса средстава на расположењу, да на судску власт утиче. Што тај утицај није стварно онолики, колики би могао бити треба објашњавати не статусним гаранцијама судија, него малим и по све слабијим политичким интересом, који по својој природи пружа судска функција. Она се налази у сфери приватног права.

Подела власти, као што се види постала је првобитно формалне, а не стварне компетенције. Управна власт јавља се као најмоћнија власт у држави, и постаје, све моћнија са развијањем и усавршавањем партијског система. Партија подвлашћује духове и над својим приврженицима врши једну врло моћну сугестију. Код старих и добро организованих партија, међу њеним чланова, јавља се не само култ партијског програма, него и култ партијских људи. Партија хипнотизира чланове и одузима им моћ самокритике. Она уноси искључивост и догматизам. При таквом стању сасвим је недовољно говорити о формалној правној независности појединих носилаца и органа државне власти према управној. Отуда је природно да шефови партија, који обично врше управну власт у парламентарним државама, подвлашћују на неки начин све органе државне организације и уздижу се високо изнад граница, које су име правом и правним теоријама обележене.

Ни са поделом функција не стоји боље. Ми ћемо се задржати само на једној чињеници, на чињеници, да управна власт врши поред управне и законодавну функцију, доношењем уредаба, а да законодавна врши и управну доношењем индивидуалних закона. На другом месту биће речи о материјалном и формалном појму закона. Разлог поделе власти и на овај начин знатно је поколебан. Јер не постоји само конфузија управне и законодавне функције, него и управне и судске,¹⁾ судске и законодавне.²⁾

Било како било, неоспорна је ствар, која је за нас важна да констатујемо, да се државна власт манифестује кроз три основне државне функције, кроз законодавство, управу и судство. Да је вршење тих функција, по правилу, поверено

1) Административно судство. 2) Између других, по мишљењу Malberg-a (op. cit. p. 750) судија врши законодавну функцију, код пресудом расправља случај, који законом није тачно нормиран. Нама ово тврђење не изгледа тачно.

различито конституисаним и различито овлашћеним државним органима, који су једни од других одељени и у државној организацији јасно се разликују.

4. Све до Намесничког Устава (1869.) кроз нашу државну организацију начело поделе власти није било спроведено. И ако је оно било уставни принцип и оба наша ранија устава (1835, 1838) оно је остало само један уставни принцип декларативног карактера, али без стварне примене у животу.¹⁾ Опште обележје нашег политичког живота, скоро до последњих дана, то су опстре партијске, политичке и уставне борбе, борбе шефа извршне власти и шефа скупштинске већине, односно партије, која има већину било у скупштини било у народу. Те борбе нису биле ништа друго него борбе око тога, ко ће имати превласт у држави, владалац или скупштина. Нарочито до периода великих уставних борби радикалне странке за стабиловање парламентарног система у нашој држави, карактер борбе између владоца с једне и представника политичких партија с друге стране била је та борба око превласти у држави. Радикална странка дала је тој борби, која се и даље продужавала, само други циљ, уместо циља превласти у држави, циљ равнотеже државних фактора, оличене у правилном функционисању парламентарне владе. И периоди превласти једног или другог чиниоца били су наизменични. Равнотежа њихова, ретко је кад у нашем парламентарном животу постојала, а разуме се, да некој равнотежи пре тога доба није у опште ни могло бити говора. И не само, да је то одсуство равнотеже наносило штете правилном функционисању парламентарног система, него није допустило ни да се подела власти организује и учврсти.

Развитак организације државних власти прошао је кроз више поступних периода. И наша држава организована је била, најпре, као војна заједница; и у њој војна власт била је прва власт и војни циљ први циљ организовања.²⁾ Ускоро поред власти војног старешине јавља се и једна друга власт, власт колегијална, која се може сматрати као прва организована и правна власт у нашој новој држави. То је Државни Савет, основан под Карађорђем, 1805.³⁾ Између Државног

1) Д-р Д. Јовановић, Појам Закона, стр. 29.

2) Говоримо о развитку државне власти код нас од првог устанка

3) Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, С. К. З. стр. 177.

Савета и Кнеза водила се кроз дужи низ година стална и огорчена борба о превласт, борба између диктатуре једнога човека и диктатуре једне олигархије. Борба, која је прошла и кроз буне, и кроз казамате, и довела до изгнанства Кнеза Александра Карађорђевића и промена династија. За то време Државни Савет био је центар све три власти, које је вршио некад са Кнезом, некад и преко Кнеза. Конфузија власти и функција била је потпуна. Држава је имала, додуше, два органа врховне државне власти, Кнеза и Савет, али ти органи нису сарађивали у вршењу власти, него су се искључиво, или бар са што мање контроле, о вршење власти отимали.

Од Државног Савета најпре је била издвојена судска власт, под Кнезом Милошем организовањем Народног Суда у Крагујевцу (1823). Управна Власт одвојена је дефинитивно из Државног Савета тек под Кнезом Михаилом, на основу његовог Устројенија Државног Савета од 17. августа 1861.¹⁾ И најзад законодавну власт Државни Савет изгубио је по уставу од 1869., када је као редовна институција државне власти и законодавни орган конституисана Народна Скупштина. Извели смо овде само најглавније моменте еволуције поделе власти, како се она зачињала из Државног Савета, прелазећи преко даљег детаљисања те еволуције.

Држећи се, међутим, само законских текстова, начело поделе власти овако је било спровађано кроз разне наше уставе.

Устав 1835. г., у свом члану 5. нормирао је ово правило: „Власти Србске јесу три: законодателна, законизвршителна и судејска.“ Устав 1835. тако звани „Сретењски“, по датуму свога постања, није био стварно ни уведен у живот. Државни Савет вршио је законодавну власт, као законодавни орган; „попечитељи“ били су његови чланови, а „попечитељства“ била су само одсеци саветски; један саветски одсек вршио је и касациону судску власт.²⁾

Устав 1838., тако звани „турски устав“ (према своме пореклу, јер је путем хатишерифа октројисан од стране Порт) није изрично нормирао поделу власи. Она се само на посредан начин могла извести из његових одредаба. Под владом

1) Д-р Д. Јовановић, Појам закона, стр. 18

2) Д-р Д. Јовановић, *op. cit.* стр. 16.

устава 1838. вођене су сталне и мучне борбе о превласт у држави између савета и кнеза, борбе које су завршене на Св. Андрејској Скупштини, и из које ни једна ни друга страна није изишла као победилац. Кнез Александар Карађорђевић морао је напустити престо, Државни Савет из догађаја, који су са скупштином настали, изгуран је и елиминисан. Победу је однео неко трдњи: Обреновићева партија.¹⁾ Очевидно је, да је у таквим временима залудно било распитивати се, како стоји са поделом власти у држави.

Друга Влада Кнеза Михаила карактерише се низом закона на јачању државне власти, и то управне. У овом погледу за нас је најинтересантнији већ поменути закон о устројству Државног Савета 1861., којим је Државни Савет сведен на степен обичног административног надлештва, што се тиче административних функција, док је законодавна власт и даље све до устава 1869., остала код њега.

Устав 1869., тако звани „Намеснички устав“, јер донесен под намесничком владом, после убиства Кнеза Михаила, унео је модерне принципе државне организације у наш државни организам. Поред осталог, он се бавио и поделом власти и поставио њен принцип на начин, на који су га и доцнији наши уставы постављали.²⁾ Законодавна власт са Савета је пренета на скупштину, извршна на Кнеза и министре. Судска власт није била независна, у погледу личног статуса њених органа (судска независност, као што смо видели, установљена је тек законом 1881), али су органи њени били издвојени засебно.

Од устава 1869. може се рећи, да је принцип поделе власти ушао у организацију државне управе и мање више стално и доследно спровођан кроз разне законе.

Видели смо у досадашњим излагањима, да је начело поделе власти једно правило формалне надлежности и да се односи на поделу носилаца функција — не и на поделу функција као такву. И зато нама изгледа, да није тачно поделу власти дефинисати као поделу функ-

---

1) Видети историју ових догађаја: С. Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада. Друга влада Милоша и Михаила 1923, Ж. Живановић, Политичка Историја Србије, I књига 1922, Записи Јеврема Грујића, свеска прва.

2) Д-р Д. Јовановић, *op. cit.* стр. 19.

ција. Ни историјски таква концепција по нашем мишљењу није тачна. Јер као што је познато, подела власти у доба њеног формулисања, била је замишљена као брана против апсолутизма, као препрека самовољи носилаца државне власти. Први разлог за оправдање поделе власти, то је онај класичан разлог Монтескија и Русо-а: да свака власт мора бити ограничена, и да онај који прави законе, не треба и да их врши. Подела функција не постоји као захтев правне државе. Не постоји зато, што је она нешто, што само од себе постоји. Функције се саме по себи разликују. Законодавна и управна функција не могу се помешати. Све што је могућно, то је да један исти орган врши и једну и другу функцију, да органи буду измешани. Оно што је било потребно, то је да се издвоје или створе засебни органи, који ће те функције вршити. Односно, да се једном истом органу забрани, да врши више од једне функције. Поделити функције у ствари значи извршити поделу органа у држави; затим сваком органу дати оделито његову функцију.

(Наставиће се)

Љуб. Радовановић.

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ДОМАЋЕГ ПРАВА

Крвне освете у XIX. веку у Црној Гори по одлукама („сетенцијама“) Црногорског Сената.*

(Свршетак)

Цейиње 5. јануара 1866 год.

Да се зна и т. д. и то како се догоди несрећа на Рцјеку, те уби некеви дијете (од 7 година) Стевана Маркова Гвозденовића, Марка Перова Јаблана из Доброског села. За које суд потражи и развије, да је дијете убило Марка Перова, нерадећи искрајући пушком. И зато пресуди правитељствујућци сенат, да за исту смрт по данас више поговора нема од самијех његовијех рођака! будући се смрт несрећом, нерадећи догодила, и ако би се који усудио или његов брат или који од његовијех рођака, тражити ово, или поговарати, суду ће најстрожије одговарати, као да на ново зло почиње. Истоме Стевану оцу Ђетићеву осуди се, да плати путнине свједоцима и видање Стеву Гашову Ђурашковићу, док се извида (јер се) и он кроз Марка Перова ранно.

Издано на Цейињу 1866 год.

Осуда

Правитељствујућчега сената Црногорскога и Брскога изречена противу Ђура Перова Масоничића Глуходољанина кривца у свађи изведена убиства над Марком Перовијем Станишићем Стичанином. Ђуро

Перов Масоничић дознавши да Марко Перов Станишић Стичанин јавно проноси да је његова сестра Крстиња супруга Ника Ивова Станишића Стичанина непоштена жена и да је нигде у свијету срамотије нема; те у преширки о тој ствари кренувши Ђуро Перов Масоничић у друштву са Марком Перовим Станишићем и његовом супругом од Магазина Обрадовића пут Мишичића запита више именованог Ђору Перов Масоничић реченога Марка: „Кажи ми Марко образа ти твога је ли истина за моју сестру што ми прије рече и да тако други збора?“ На то му Марко одговори: „Срамота те знала и тебе и твоју сестру како да није срамотна? — да пођеш у Варски пазар и да донесеш вас Варски постав не би јој могао образ покрити“ — На овакве увредљиве ријечи речени се двојица посваде и посрамоте у којој свађи Ђуро Перов Масоничић трже нож и прободе на мртво Марка Перова Станишића на путу пред Црквом Стичанском „се тога рока“ 11 јануара 1866 године.

Дознавши за ово крвно дјело Црногорски сенат одма је своје људе послао да ухвате кривца, којима људима зајста и пође за руком кривца ухватити и суду на Цегње предати. После ове предаје желећи Црногорски сенат дознати истинитост узрока који су Ђура Масоничића Црногорског поданика навели да убије Марка Перова Станишића турског поданика, под вргао је 15 јануара ов. г. истога Ђура строгом судбеном испиту, који је пред сенатом све наведене ствари рекао и казао: „Свој овој работи кривац је Марко Перов Станишић, који је оцрнио образ мене и мојој сестри, а ако се то мени не верује нека сенат позове... Стичане они ће ви посвједочити све што ја говорим.

Позвани дакле Стичани на испит свједочили су:

1) Нико Јовов... да је говорио Илија Ђуров Станишић, рођак погинушег Марка Перова, срамотне и непоштене ријечи. Претењем жени Ника Ивова Станишића одкуда се рађа велика сумња да у колико се таква увреда тиче споменути Марко с Илијому неком споразумјењу могао бити,

2) Раде Марков Новаковић јавно исповједа како је чуо у кући Иво Илина Новаковића ће је Марко Перов Станишић у очи рекао Крстињи супрузи Ника Јовова Станишића: *да ће јој чињенићи да иде срамног образа пред цурама.*

3) Иво Илин Новаковић најпослије становито каже, да је чуо Стефана сина Марка Перова Станишића ће на сав глас пјева неке — срамотне пјесме за Крстињом, женом Ника Ивова Станишића на чему и опет тешка сумња пада да је то могло бити самим очевим напутком.

Правитељствујушци сенат Црногорски и Брдски: *видивши* да је прва зађевница потекла од стране Марка Перова Станишића изношењем срамоте на Крстињу сестру Ђура Перова Масоничића а жену Ника Ивова Станишића. —

Имавши довољно узрока сумњати да су погинушег Марка у том послу помогли његов рођак Илија Ђуров Станишић као и његов рођени син Стеван који је пјевао срамотне пјесме на увреду пред поменути Крстиње.

Освједочивши се да Ђуро Перов Масоничић није из никакве силе и ошачине него само усљед свађе и срамоте нанесене себи и својој сестри убио брата *Христијанина* у особи сведока Перова Станишића *но па* на посљедак знајући да је Ђуро Перов Масоничић могао избећи крвно дјело

и дотичном свом суду потужити се за увреду њему нанешену, и то ипак није учинио, зато: *држећи се* смисла изражена у §ф, 31. — Законика Црногорског, те да се и једна и друга страна умире, и да за ову смрт више поговора нема осуђује Ђура Правитељствујушчи сенат да новцем исплати породици покојнога Марка Перова Станишића половину мртве главе што износи сто и тридесет и три талијера и да у тамници одстоји... године дана.

О вјерности овога потписа свједочи Председник Црногорског Сената
потписани власторучни потписом и Велики Војвода од Граховца
сенатским печатом Мирко Петровић с, р.
(М. П.) Секретар сената
Филип Радичевић (Иста послата Исмаил-паши у Скадру)

Цетиње 4. фебруара 1866. године.

Да се зна и да јест вјерована ова данас учињена карта по заповједи Верховнога суда. а то како се догодише рђави зборови између Цетињски-крчмара око њихови жена, да Кујо Андрић Ђурашковић има рђави посао са женом Пера Милошева Јокићевића крчмара, и суд како то прочу, желио је умирити ствар са лијепим начином, сазвавши врховни суд Куја А. Ђурашковића у сенату, да за то одговори, а Пера Милошев како виђе да ће за то у суду ходити, пошта у кућу Кујову, и сrete Куја сред куће извади нож, и Куја по носу залујени, и у толико се подагнаше и крчмари их затворише. За исто Правитељствујушчи сенат осуди Перу Милошеву да пла за нос Кујов, платит на $\frac{1}{2}$ мртве главе талијера 133 Кују да се дадне за рану и харач тал. 62. медуку за видање т. 12, а суду глобе тал. 59, са којим се умирују и једна и друга страна, да за то по данас погсвора нема. У случају ако би који зло зачео, једнако одговара, као противник власти и закона, и најстрожије мора суду одговарати

(Кујо новце не прими)

(М. П.)

По заповједи земаљског сената
Ф. Радичевић, секретар

Цетиње 20. маја 1866. год.

Да се зна и да јест вјерована ова данас учињена карта пред ма којим судом по заповједи Верховнога Суда. а то како дође Марко Станков Чешљар, у кућу Јока Андрова Чешљара да чини непоштене ствари са Јаном Јоковом. Исти их Јоко нађе ће послују, које изиде пред врховни суд и испресијеца га Јоко врх своје жене и осудише да да Јоко, Марку тал. 15, а путнице, и харча, и медуку 15, а жени Јоковој тал. 60 а суду глобе 19 и цв. 4 на које пристадоше обије стране, да за то по данас више поговора нема.

(М. П.)

По заповједи Ф, Р.

Цетиње 14. јануарија 1867. године.

Да се зна и да јест вјерована ова данас учињена казна по заповест Верховнога (суда), а то како се догоди несрећа на Метризе при свадби Ковача, те се омаче пушка Саву Иванову Ковачу, и уби на мртво сина

Јока Перова Јаблана, и кроз њега рани у руку лијеву Јока Крустина Ковача. За које призва врховни суд Сава Јованова да да умра једну леденицу од 100 тал., и да то преда Јоку Перову Јаблану, на које неће Јаблан ни погледати него сина Халали Еогу и суду и несрећн, да за то нема нико ништа тражити, а умрв врати, да за ову „Несрећну смрт“ поговора нема у вјечни вијек и Амин.

Цетиње 30. априла 1867. года.

Да се зна и да јест вјероватна ова данас учињена казна по заповиједи Врховнога суда, а то како се догоди несрећа међу Савом Шепановијем и и Ником Думовијем, извади око син Ника Думова сину Сава Шепанова Филипу с малом пушком фрскајући пушком на Филипа, и нестехи упали пушка и око му извади ступом, који дођеше пред сенатом, а суд кад им развађе давнју осуди:

Да има дати син Ника Думова Стезо тал. 60 и трошак медаку и остало да плати, како земаљски Законик изговара. И по истој овој осуди, ако би се усудио син Савов или икоји рођак његов да освету чини, или немвр или какво зло да прозводе такви ће сенату платити како да си на ново Црногорца убио.

(М. П.)

Виђено и потврђено.

Секретар

Ф. Радичевић

Цетиње Д. М. ....

Судск. ....

Која се даде по заповиједи правитељсноујушћег сената Црногорскога и Брдскога, а то како се догоди несрећа у Фруток те бјеху пошли.., Томица Всков и Андрија Јаковов, који кад ту сјеђели Андрија довати кума Томице Вакова пушку играјући се као дијете с пушком, и пушка се омакне из Андрије, и уби свога крштеног кума Томицу Вскова на мртво. и док је Томица жив био, дође у толико његов брат Стеван и остали рођаци, који га запиташе „Нашто ово Томица остављаш, а Томица рече, да је проста моја крв куму моме Андрији, јер ме нерадећи убио, зато да нема поговора, нити тражити од мога роца, који би га *заитражио тај се иитражио од Бога*, и на томе издахне. Како је чуо врховни суд за ово убиство, послао је за браћу Томичину, и рођаке, и за Андрина сина, који кад су разумјели како је убиство несрећом било, и како је Томицу Всков, пред својим сином и братом и рођацима свога кума Андрију на уморни час опростио, да за ту смрт поговора нема; зато ми правитељствујушчи сенат ову нерадећу смрт кад је опрштена, сенат потврђује, и строго забрањује. ако би се, по данас који рођак Томични нашао, или његов син Лазар и Периша да освету за Томицу чине, такви ће суду најстрожије одговарати. као да је наново Црногорца убио.

XXVIII.

Цетиње 11. маја 1867. года.

Додађаше на давију Петровићи и Радећани да се суде око Каменика са Стјењанима, и Правитељство посла војводу Пламенца те прегледа ће су горине Петровића и Радечке и да дозна како су држали њихови стари Каменик. Поп Илија вође и извјести правитељство, да је Каменик

Стијенски и њихови катунци у Каменик, ик., ил Петровића у Радовче, али Стијењани не бјеху никако смјетали Петровићима и Радећанима у Каменик, и тако Правитељство данас оставља да постоје катунци Петровићски же су и данас, да не могу катунце градити у Каменик, али Стијењани да им не смију сметати да пасу по свем каменку и да могу сјећи дрва за огријање, и за грађу својих кућа што би или било потребито, само Петровићима и Радећанима забрањује се дрва продавати из Каменика.

Како остаје..... Руке са скале од дна Каранова дела..., во путем на Каралову ливаду ЦР ..... локва за водопој и колико се може видети око ње, па отален на вал с лијеве стране пута и двије зграде за Стијењане осташе које ће се грађом држати и све лијевог страном пута до на средњи Мачкови до, па како вода ваља по под пећину, испод пећине пут право стијеном до на велу главицу више сједећег Катунца у Срдаћеву главицу и остали крај за Катун за Стијељне за Петровиће и Радећане до Близанске и Мрдска. а са Срдаћеве главице на сулино брдо на јаму у коњци па на дно псеме букава па косом од брадота на Јегодници до и на Мратнају Лакову право косом поврх Радецке до у скалу на дну Каранова дола, ово оста за Стијењане.

Акта ове давције налазе се у октобру 1890. г, под бр. 2074.

Цетиње..... 1872. г.

Да се зна и да јест вјеровано. А то како уби великим гријехом Новица Мушкин Пицер, Боја Стојанова Локатића из Мартинића, и поминути Пицер страда од врховне власти тавницама, и би проћеран преко границе, А браћа пок. Боја бише опуномоћени од врховне власти, да могу убити поминутога Пипера изван границе же га год уфате.

Ова се погибја догодила 1859. мјесеца јулија и тако траја до данас као што горе гласи.

А данас браћа пок. Боја Локатића повратише Новицу Мушкина Пипера и опростише на Кумство њихова брата да за њега нема поговора нити паре узеше, ову њихову добровољну погодбу одобри и потврди *Сенај Црногорски* на Цетиње са Народним Печатом.

26. јунија 1872. г.

Лука В. Мартиновић

XXIX

Цетиње 7. јулија 1872. год.

Како уби. Периса Милованов и Ђуро Петров Васојевићи Тому Ристова исто Васојевића из Лијеве Ријеке, и утекоше преко границе, и тако Црногорски сенат узе све њихово што их може доћ по дијелу од њихова имућа, и даде за путнице и за трошкове који су били око тије људи, а претијац у Касу државну.

Њих двојицу да може сваки Црнвгорац или уфатити или убит же их год опази у границу или изван границе.

Ристо Попов статистици који држа Ђура Петрова, кога је суд и прије тога зла гонко као лупежа, који га је држа до учињена зла код себе зато се глоби талијера 30 и у тавницу мјесеца два, и преко тога закле суд Риста да ништа сјетан није смрти Томе Ристова које је погинуо на Вожјој правди.

Милуна Новакова канетана који је знао да Ђуро Петров налази се код Риста Попова а суду није јавио нити Ђура у руке суда преда зато се глоби талпјера 30.

... јулија 1872.

Како се догоди слаби догађај међу Благојем Станинпрем из Краља и Милованом Павићем из истог мјеста његов рођак, а то: јест како се нагнаше обојица у кућу Милованову а кренуше из куће низ скале Благоје први и са шишаном о рамену и тако окледе му се ремик на шишани и удари грозан о скали и убије за њим Милована на мртво али живље по сахата и у то призва свога сина и браћу и каза им све како је било, опрашћам моју смрт њему тојест Благоју и његовом потомству, Богу и Господару у врховноме суду да нико по данас о... ни једне ријечи проговорит, после његове смрти дозвољ сенат Нику сина Милованова и Радивоја брата Милованова, који заказаше све ријечи које је Милован при смрти оставио и они исте ријечи пок. Милована потврдише пред сенат и опростише Благоју његова брата без говора у вјечни вијек и амни и потписаше своје ручним крстом Никка Милованова Радивоје Павић крст. И даде суд Никки трошка и путнине т. 20 од Благоја а Радивоју т. 10.

Сетиенција.

Између Нобила из Паштровића и Давчевића с Љуботина, а то како натраг 100 година по чувењу људи догоди се несрећа између ове двије породице више уписате те би убијен један Давчевић с Љуботина од једног Куљаче из Паштровића. За ово зло бише умрени после овог умира пође Давчевић на освету те Куљачу не уби, но уби Нобила мјесто Куљаче. Тога ради ове двије породице, т.ј. Нобиле и Давчевићи имали су сурну један од другог које тако траја до данас. На данашњи дан данас дозво Г. Петар Вујовић обије стране те се за ово умарише, и тако Томо Нобиле како за себе тако и за свакојега од своје породице данас опрости пред Богом и судом Црногорским своју породицу и своју крв коју је до данашњег дана држа на Давчевића. За боље увјерење овог писма ја Томо Јоков Нобиле потписујем својеручно.

Цет. 5. марта 1873. г.

Преписата из оригиналне с-тенције од Нобила својеручно учињена од добре воље.

Сетиенција.

Која се даде на данашњи дан Обраду Окишну из Никшића од стране *Правитељствивујичег сената Црногорског и брдског* за његово убиство које је (грвјехом) неотице учинио над Милованом Станишинијем Николићем из Жупе које се из следећег састоји:

Ђоко Радванов Ливеровић позва у сватове реченога Обрада, својему сину Андрији који и дође, а у исте сватове био је и Милован Станишин Николић, који по вечери крене са сједника дома из реченога Ђока Радванова, и истурп је, несрећа нанесе покојнога Милована пред исту пушку же од исте и погиге, а тудијен пута није покојног Миловану било својој кући. Пошто сенат Црногорски за све ово по чистини свједока увјери се и дознаде да је било све како што горе наведено гласи, данас ослободи

поменутог Обрада за његово неотично убиство, које је учинио, да му по данас не смије, за овај несрећни догађај нико на пут противстати, него ни за споменуто ријечи проговорити, јер ако би се реченоме когод усудио за овај догађај, какву пакост учинити, на ново ће суду одговарати, колико да никаква зла до данас било није.

За боље осведочење ове истините непоколебиме сетенције потврђује се правитељствујућим печатом.

Петпће 30. (11) новем. 1873. годпне.

По наредби Лука В. Мартиновић

У име Христѡа Амин.

А то како се догоди зло и погибља године 1876. у мјесецу фебруару међу Озринићима и Драговољћима на ови начин: Кад букну устанак Ерцеговачки устаде сваки Ерцеговац који слободу љубљаше и заклаше се сваки на своју страну и ње је који могао са Турцима, тога пута усталоше и Озринићи и с турцима се Нишићким сваднше и прекину с њима сваки саобраћај. — Но будући да још књажевина није била у рат ступила, Црногорски подајници поред све усмене наредбе и препоруке учињене, за халтар своје побуњене браће да ови неби с' њихових непријатељима састајака и трговина имали, и пак нађе се слабијех људи који нешћеше и неумјеше Владану препоруку извршити, но се преко устале браће с' Нишићима саставаше и с' њима трговаше и с' тим пазаваше побуњене Озриниће — да се ови силом опру пазару и састанку Драговољћинах и осталим који подобно поступаше и тако не срећом на дан мјесеца фебруара 1870 сукобише се Озринићи с' Драговољћима на Савићеву главци. Зађевица би Озринићка који видећи на више — реченомјесто чопор људи — заждену се к'њима да им трговину отму и продаваоце и састаонике с' њиховим крвницима нагрде и разђерају. и ту се наипре побју с' ћутецима а затим и пушкама. Од ћутека погине један на мртво и то Васиљ Далатовић а затим од пушака Сава Јаковов Јелић а рани се Митар Варанћ Милован варанћ и Тиодор Николић сви Озринићи. — Ондашњи сенат затвори у тавницу Драговољћине и ту стајаше док и Црна Гора зарати којом приликом и затворене сенат пусти, а војевати на ови начин ако ослобођени Драговаљћини непогину да се опет Суду подвргну и тако стоја све до данас. Данас пак ови *Велики Суд* позва Озриниће који по милости Божјој и прегнућу њиховом и Црногорском осташе Црногорци (Црногорски) и позва их да их умире с' Драговољћима и пошто на ново обије стране њихове давнје показаше

Велики Суд немога никако наћи крива од Драговољћина једног мимо другога но све једнако а Озриниће пзвинује опет за нападај. Њихово ондашње стање у ком нијесу увиђали да Црна Гора и њени подајници остаје неутрална и да они уживају гостопримство овим и да као такви нијесу ишали право Црногорце ни за станак ни за продају сметати. *Велики Суд* не могући ову ствар која није законима предвиђена нити је редовита нити има предшествености у крвима до сад по Црној Гори мирнила; немога прекинути ноје престави *Његовом Височанствѡу Књазу* са сасвим усменим доказима *Његово Височанство Књаз* усљед усменог кази-

вања нареди. Да почем је *Бог Господ* наредио те је град Нишички и његове околине данас придружисе Богохрамној држави *његовој* то што се није могло извршити без жртава, — рече и заповиједи да се жени и ћеди Саве Јакова Јелића и жени и ћеди Лалатовића дарује у *вјечити вијек* и *Амин* од Државне земље *по десет рала* и по *пет* коса ливаде. Ране Озриницке да се пребју за ране и Ђутеке Драговољића, арчеве и путнине да подмире заједно и наипотље да се алале и пољубе и који би преко овога икад поговорио — другој страни да је проклет и буде ћерат од људи као штоће од Бога Амин.

Новица Шаулић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

§ 36. Претпредлога Трговинског Законика.*

§ 36. Претпредлога Трговинског Законика говори о одговорности наследника за обавезе трговине, коју су наследили и продужили. Та је одговорност тек у најновијим законима регулисана. До скора се она третираше као нешто, што је само по себи разумљиво.¹⁾ Тек од када је Карл Адлер у једној расправи²⁾ овај случај посебно обрадио, на њега и научна литература и законодавство обраћа нарочиту пажњу. Да је то жава новијег доба, тврди и та чињеница, што се у прометном животу тек у новије време нека трговина приказује као организам, који је од особе њеног имаоца толико независан те се и крај самога имаоца може да продужи. Пропис § 36., који као и цео Претпредлог базира на новом немачком Трговинском Закону, продукат је тог развитка. Он гласи:

„Ако наследници продуже наслеђену трговину, одговарају зараније обавезе њене у смислу § 34. овога законика. Неограничена одговорност по одељку првом § 34. неће наступити, ако наследник обустави продужење радње у току од 3 месеца од кад је сазнао, да му је радња у наслеђе припала. На ток рока примењују се прописи грађанског законика о застарелости. Ако по истеку три месеца право на одбијање наслеђа није још изгубљено, онда се рок не свршава, пре док не протече онај рок, у коме се може наслеђе одбити.“

* Како са поуздане стране сазнајем, напуштен је план, према којем би Претпредлог Трговинског Законика из год. 1912., о којему је ту реч, имао да служи као база при кодифицирању нашег новог трговинског законика. Свако расправљање о прописима тога Претпредлога губи на тај начин добар део свога актуалитета, но на научну интересантност таквога расправљања ова промена не може да утиче. То поготову вреди односно таквих прописа, који су већ по себи доста интересантни, а такав је и пропис § 36. Претпредлога, о којем желим да говорим.³⁾

¹ Види н. пр. Kraewel у Бушовом Архиву, XII 70 или Rünzger: Haben der Erwerb und die Fortführung der Firma den Übergang der Schulden und Forderungen zur Folge.

³ у Archiv für bürgerliches Recht III 25.

А § 34. на који се § 36. позива, гласи:

„Ко уговором прибави какву трговину с назначењем у фирми, да је радња на њега прешла, или и без таквог назначења, одговара и сам за све обвезе ранијег сопственика те радње, које су засноване искључиво за ту радњу. А потраживања те радње према дужницима прелазе на њега само тада, ако му је дотадашњи сопственик, односно његов наследник, изреком одобрио продужење радње под истом фирмом. Ако је друкчије уговорено, онда то вреди према трећим лицима само онда, ако је то уписано у трговачки регистар и обзнањено, или ако им је то прибавилац или преносилац нарочито саопштио. Кад се дотадашња фирма не продужи, нови сопственик одговара за раније обвезе исте радње само онда, ако је по каквом основу за то обавезан, а нарочито, ако је прибавилац радње уобичајеним начином обавезан, да те обвезе на себе прима.“

Груг фактичних и правних претпоставки, од којих зависи примена прописа § 36., означен је — као што видимо — речима: „Ако наследници продуже наслеђену трговину.“ У првом се реду дакле тражи, да постоји нека „трговина“ као организам, потребан за терање трговачког заната. Даље, та трговина треба да је „наслеђена“. Ту није јасно, да ли мора да је наслеђено баш само власништво или то није неопходно? Нови немачки закон нешто је јаснији: он говори о трговини, која „zu einen Nachlasse gehört“. Даље наследници морају ову трговину „продужити“ што ће рећи, да њихов рад мора да буде наставак рада оставитељевог. Мали застој у раду или мала промена у вођењу те трговине наравски да неће бити од утицаја. Нови је немачки закон и односно ове претпоставке тачнији. Он говори о „Fortführen“ радње. Ту је наиме уз критериј продужења јасно изражен и критериј вођења трговине. И наследник мора радњу да продужи као њен принципал¹⁾, коначно морат ову трговину да продужи „наследник“; ко се има подразумевати под речи „наследник“, то одређује опште грађанско право.

Правно дејство, што је по прописима тога § 36. везано о напред описано чињеничко стање, означено је речима „одговарају за раније обавезе њене у смислу § 34. овог закона“. 2. и 3. алин. § 36. садрже ограничења тог општег правног дејства. Како видимо, закон говори само о „обавезама“, а не и о правима. Добра је категоричка стилизација тог законског прописа; боља од оне немачког закона, који говори, како прописи — по нашем § 34 — „entsprechende Anwendung finden.“ Иначе, како претпредлог говори о одговорности у смислу § 34., то и овде у првом реду треба разликовати 2 случаја и то према томе, да ли се продужује и дотадашња фирма или не. То је уосталом сасвим оправдано. Мењање фирме једне трговине у трговачком је промету довољна опомена, да се око те трговине нешто збива. Ако се пак форма не мења, треће особе често тек након година сазнају да се догодила промена у особи

¹ И у речи „принципал“ (а не „dominus“) неки виде изражен горе наведени принцип независности трговине од њеног имаоца.

имаоца те трговине. У осталом наследник (као уопште и сваки стицалац) трговине има толико предности од тога, када воде трговину под дотадашњом фирмом, да је оправдано, да у интересу сигурности промета прима на себе и неке обавезе. 1. ал. § 34. додуше не садржи додатак „уз дотадашњу фирму” но то се разуме а *contrario* према. 3. ал. вејн.

Зашто одговара наследник? Претпредлог каже (1. ал. § 36): „за раније обавезе њене” т. ј. трговине. Ту можда претпоставља се да се долази до изражаја принцип независности трговине; обавезе су правно свеједно само пређашњег имаоца трговине, а не трговине као такве. О правној природи те одговорности претпредлог не говори. Међутим из одредаба његових јасно је, да се ради о скупном, солидарном дугу. Обавеза новог стечника садржајно је сасвим идентична са обавезом ранијег сопственика и нема основа мишљење, као да би она била само акцесорне природе, како су то неки односно аналогних прописа немачког закона тврдили. Поготово нема говора о томе, да би обојица одговарали само *pro parte rata*, а не *in solidum*. Тако већ код § 34. а код § 36. придолази још то, да наследник у односним случајевима већ по прописима наследног права општег грађанског права одговара за обавезе ранијег сопственика, ако су и засноване искључиво на тој радњи. Но не сме се заборавити, да је та одговорност знатно умањена услед различитих прописа наследног права о могућности ограничавања одговорности наследника. Па баш услед тога претпредлог у свом § 36. и одређује, да наследник, сем одговорности по наследном праву за дугове трговине под претпоставкама § 36, одговара и самостално и неограничено у смислу тога законског прописа. У случају § 36. наступа дакле уз дотадашњу везу у смислу наследног права, за наследника из продуженог вођења радње нова обавезна веза и то тако, као да се изричним оштавањем своје молбе уз наследноправну одговорност обрезао лично још и директно. Продужење вођења радње по интенцији законодавна и није друго, него посебна форма, у којој наследник то очитовање своје воље, да наиме и директно прима обавезе на себе, чини. О садржају те директне одговорности ваља рећи, да се она прстеже на исту чинидбу и под истим условима као чинидба, која је по наследном праву на њега прешла. Док дакле не наступи та директна одговорност, утичу чињенице, које утичу на одговорност по наследном праву и на ову предњу. А после тога за одговорност по § 36. важе прописи о солидарном јемству грађанског права, те се онда н. пр. сви чини, који ма како имају утицаја на дуговану чинидбу, имају чинити према новом водитељу радње, све да се по наследном праву можда имају чинити према другој особи (н. пр. куратору оставине или другом). А слично је и онда, када је дугована чинидба везана уз против чинидбу. У случају сумње мораће се презумирати, да веровник тражи од на-

следника чини дбу на основу општег разлога одговорности т. ј. по наследном праву, а не на основу тог посебног правног разлога директне одговорности по § 36. претпредлога.

Који је круг обвеза, за које наследник одговара директно? § 36. каже „за раније обавезе њене” т. ј. трговине, а § 34. опет: „за све обвезе ранијег сопственика те радње, које су засновање искључиво за ту радњу.” Ту одлучују два момента, стварни и временски. Односно стварног ваља рећи, да ће ту ваљати узети у обзир и прописе о т. зв. презумптивним трговачким пословима; иначе чињеница, која рађа право, мора да је део целог пословања те трговине. Строго правна природа *causae debendi* није од одлучне важности. Уосталом одговара наследник не само за обавезе *ex contractu*, него и за оне *ex delicto* и *ex lege*. И т. зв. узгредни трговачки послови амо спадају; не и само стицање трговине. Иначе ће се питање, да ли је *in concreto* која обавеза „заснована искључиво за ту радњу” ради нарочитог карактера прометног живота по свим околностима конкретног случаја лако дати решити. Што се временског захтева тиче, претпредлог говори о „ранијим обавезама њеним” т. ј. трговине. А то значи, да наследник не одговара само за обавезе пређашњег имаоца, већ и за оне н. пр. интимних управитеља. Уосталом то и одговара стварној природи тога прописа, који бац у продуженом вођењу радње види читовање воље наследника, да признавши трговини самосталност ступа у одношаје исте.

Већ смо горе споменули, како претпредлог ово правно дејство директне одговорности не веже безусловно и под свим околностима уз чињеницу продужења трговине под старом фирмом, него да садржаје и ограничења те одговорности у 2. и 3. ал § 36, које смо горе цитирали. Обзиром на те прописе потребно је дакле за то, да наступи та директна одговорност и то, да наследник у току од 3 месеца, од кад је сазнао, да му је радња у наслеђе припала, не обустави продужење те радње. Какве је правне природе ова зависност? Могућа су 3 случаја: 1) одговорност је обуставом резолутивно условљена, 2) она је обуставом суспензивно условљена и 3) док не прође рок, нема ни одговорности — *nihil actum est*. Од та 3 случаја последњи као да ужива предност и то како из спољних, тако и из унутарњих разлога; иначе ни законска стилизација не би била тако категоричка; уосталом тај је рок дан наследнику, да промисли, хоће ли продужити трговину имене, па му се пре његове односне одлуке не може импутирати већ таква воља, а напред смо показали, да је она темељ директној одговорности. Речи „ако наследник обустави продужење радње” не смеју се сувише стриктно тумачити. Не ради се само о потпуној обустави продужења радње, већ и о промени фирме, о битној стварној промени трговине, даље о пренашању трговине на друге н. пр. продајом, давањем под закуп и т. д. Код

свих тих случајева правно је немогуће претпоставити вољу наследника да продужи радњу, што смо видели, да је темељ директне одговорности. У погледу рока од 3 месеца законски је текст јасан те се — сем случаја из 3. ал. — продужује рок и у смислу прописа грађанског права о продужењу рокова. Иначе ваља рећи, да рок за одбијање наслеђа може да је и дужи, а може и касније да наступи од рока по 2. ал. § 36. Тим се досудне рок продужује без унутарњег, стварног разлога и у супротности са духом прописа из § 36., но иначе би право одбијања наследства често било илузорно. Из тог се разлога ова одредба и морала унети у претпредлог као нарочито расположење, донесено у интересу заштите права одбијања наследства. Но ово нарочито расположење уједно је и доказ горе наведене природе те директне одговорности. Да наиме та одговорност у смислу § 36. није нарочита, која постоји уз ону по општем наследном праву, цело би ово расположење било сувишно; а законодавац је баш хтео и односно те директне одговорности наследнику дати право одбацити исту од себе, као и код наслеђа опште.

Што се тиче применљивости прописа из 2. ал. § 34. претпредлога за случајеве по § 36., то је крај стилизације последњег § без сумње, да јој и у тим случајевима има места. То тим пре, јер одговорност по § 36. — како смо већ нагласили — базира на пресумираној таквој вољи наследника, кад он изрично противно изјављуј, та пресумпција мора да је обеснажена. Форма изјаве те воље једнака је као у 2. ал. § 34; односно рока пак треба узети у обзир односне прописе из § 36.

Што се тиче алин. 3. § 34. т. ј. случаја, када се дотадашња фирма не продужи, ваља нагласити, да и по њој наследник уз дотадашњу наследноправну обавезу преузима још посебну директну обавезу. Што се тиче границе одговорности наследника у смислу прописа те алинеје, за њу ће бити меродавно, из каквог се правног разлога и како наследник на ту посебну одговорност обвезао.¹⁾

Д-р Ернест Дијамант.

¹⁾ Не може остати непримећено, да судски асесор Д-р Балте, расправљујући о аналогном пропису новог немачког трговинског закона, налази аналогију између те посебне одговорности наследника у смислу § 36. претпредлога те старе римскоправне узукације *pro herede*. И последња вели ствара обавезу за наследствене дугове без обзира на то, да ли је узукацијент тиче наследник или не. Аналогија ова свакако је доста шантава, Но нешко је чинити аналогију са правним институтом, као што је римскоправна *usucapio pro herede*, који ће још дуго остати нерасветљен. Шта нам Gains о њему вели (*creditores u sacra!*), показало се неискправним. Чини се да ми данас о тој узукацији више знамо него што је Gains знао. Ihering, који тај институт доста духовито расветљује (види његов: *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz* стр. 137), назива га мишоловком старога римског права. Иначе ради објашњења тог веома интересантног питања упућујем на Институције Пероцинијева, Жирардов Маниел

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Из праксе Државног Савета

Чиновнички Закон не познаје аутоматично напредовање у положајним платама.

(Пресуда од 22.-XII.-24. бр. 30071.)

Жалница су превели у 6. групу I категорије, а он се на то жали по чл. 228. зак. о чин. С потпуним се правом жали, јер су га имали превести по чл. 230. I. бр. 1. чин. зак. у V групу, пошто неоспорно та група одговара положају зем. суд. саветника на коме га је затекао закон. Тс је положај непосредно до апелационих судија и председника окр. судова који долазе у IV групу, а виши је за један разред чина, — а то и одговара једној групи — од положаја „когарског судије“, коме одговара VI група, а кога се не би ни могла распоредити у VII групу, јер је по чл. 9. чин. зак. „помоћна“ груп.

У одговору на жалбу правда се овај распоред у 6. групу тиме, што жалилац није био на дан 1. септембра 1923. год. „прекорачно 15 година државне службе“, што Уредба о развр. предвиђа као услов за долазак судија у 5. групу.

Али све да се може признати зак. снага том услову Уредбе, при превођењу је одлучан наведени пропис чл. 230. I. бр. 1. зак. о чин., а његову примену не може никакав пропис Уредбе спречити, а најмање код судије, који је снагом своје Уставом обезбеђена сталности и остављен на свом положају прописом чл. 224. ст. II. чин. закона и по томе неокрњеним правом по чл. 70. истог законе. То се јасно види и с обзиром на пропис чл. 232. чин. зак. који као изузетак може послужити као аутентични тумач правила прописаног у чл. 230. I. бр. 1. чин. зак., по коме је положај одлучан за превођење.

Но, оном услову за распоред судија, што га прописује Уредба о развр. мора се одрећи, на основу чл. 94. Устава, законска снага, јер је *шлме уведена аутоматички у напредовању на положаје*, која је у противности са фундаменталним прописима чин. зак., по којима је предвиђена аутоматика само за напредовања у основној плати (чл. 47.), а у погледу напредовања на положаје предвиђено постављење (чл. 52.) са одабирањем према способностима и првенству (чл. 61. и 62.) и у границама броја законом утврђених места (чл. 51.). У чл. 11. чин. зак. на основу којег је донесена Уредба о развр. нема у опште овлашћења за такве прописе, а по готово за прописе тако и у толикој мери противне прописима о кретању у служби. Примена ове незаконите аутоматике зз распоред судија у толико теже вреја закон, што се тим изазива поремећај у односу старешинства у судској хијерархији, који чак доводи до сукоба између чл. 117. чин. зак. и старешинских односа код судова утврђених судском организацијом и заштитених сталношћу. Тако се на пр. може догодити, да се одједном старешина нађе, за једну, две, а чак и за три групе ниже од подређенога судије у истом суду, који је био млађи по рангу за један или два разреда чина. Шта онда, кад су оба стални?

С правом дакле приговара жалилац овом поремећају односа у рангу, што постоји применом незаконите аутоматике, уведене Уредбом за распоред судија услед које су га млађи у рангу прескочили, те с правом тражи, да му се одржи ранг у колико је повремено применено незаконите уредбене аутоматике не само на штету његову већ и на корист млађих у рангу од њега.

Али на основу ове жалбе Државни Савет не може већ само поништити одлуку о превођењу којом је жалилац распоређен у нижу групу од оне која одговара положају на коме се је затекао. У ширем обиму од онога не може се удовољити жалби, јер Државни Савет не може поништити незаконите распореде других судија у више групе него ли су им припадале по закону, без нарочите тужбе против појединих незаконитих распореда.

Становиште које је заузео у овоме важном правном питању Државни Савет потпуно је правилно, и ако се у горе цитираној пресуди не види сва тежина начела, која су у њој дошла до изражаја. Остала су још и недирнута многа питања која су у непосредној и тесној вези са овде отвореним питањем.

Аутоматика у напредовању у служби била је већ одавно жеља чиновника и предмет акције њихових организација. Осећала се је неправда, да зависи од више или мање околности случаја, да ли чиновник напредује годину или неколико година пре или доцније. Овакве неправде и неједнакости при иначе једнаким околностима службе и способности биле су узрок незадовољства у чиновничким редовима и то незадовољство је бацало своје сенке и на само вршење службе, дакле на државни интерес. То је најзад принудило напредније државе, да су већ пре деценијама увеле у напредовању у служби неки ред и стабилност у форми разних система, који се сви, једни више, а други мање, свде на то да се узима као главни основ за напредовање извесно прослужено време, те да се по истеку тог времена аутоматски напредује у први виши степен службе. Отуда и име аутоматика.

Такав систем аутоматике заведен је био у бившој Аустрији „службеном прагматиком чин. закона“ у години 1914.

Извесна неповољна искуства која се добила таквом аутоматиком, — па и жеља, да створимо нешто ново, независно од других, а нарочито од бивше Аустрије — била су узроком, да се у нашем новом чиновничком закону није просто преузео овај систем који је до сада важио у Словенији и Далмацији, већ се усвојио један чисто нови. Покушај је смео и идеја на којој темељи добра. Чиста аутоматика ни тамо где постоје у чиновништву најлепше традиције и где се годишње оцењивање врши искључиво по стварним погледима није давала исвољних резултата и повличила је медиокритет на штету ваљане и здраве амбициозности. Према систему, усвојеном у нашем закону, изабрава је нека средња линија, аугеа mediocritas између пређашњег стања у Србији и чисте аутоматике. Плата је подељена на основну и положајну, а аутоматично се напредује само у основној плати, док је за напредовање у положају остало по старом: попуњавање према потреби, квалификацијама, буџетској могућности, једном речју према апертурама. Да ли је ова подела

плате, подела положаја и степена основне плате баш најрационалније изведена и да ли су прописи за кретање у служби којим се хтело завести некакав ред, неку правичност и што већу једнакост при попуњавању апертура и што више искључити произвољност, довољни, оставимо овде на страну. Главно је подвући. да закон познаје аутоматику само за напредовање у основној плати, а не и на положаје.

Но, закон, на жалост, не само да није оставио практична извођења начела која је поставио, Краљевој Уредби, (Уредба о разврст. и распоређивању чиновника итд. од 1-II-1923. год.), већ је и сам, у оном истом чл. у којем даје овлашћење за поменути Уредбу, погазио своја начела, постављајући редовне професоре Универзитета „са 20 година службе која им се рачуна за пензију“ у другу групу прве категорије.

Ово је окуражило ствараоце Уредбе да су и у њу унели одступања од основних начела закона, односно унели прописе који се у пракси тумаче као аутоматично напредовање у положајној плати. То су прописи, према којима се н. пр. разврставају у III групу I категорије „председници окружних судова (судбених столова, првостепених судова) који по свршеном правном факултету и положеним дипломским испитима имају 20 година активне државне службе.....“, даље „судије апелационих и управних судова који су на том положају провели најмање 5 година“; или у 4. групу „судије свих првостепених судова (колегијалних и средских) који по свршеном правном факултету и положеним дипломским испитима имају 20 година активне државне службе“; „старешине средских судова уз исте услове“; „шерџатске судије са 20 година службе“, или у пету групу „судије..... са 15 година државне службе“; или у шесту групу судије „са 10 година државне службе“; или (у ресору Мин. Просвете) у другу групу I. категорије „редовни професори универзитета и високе тех. школе сви са 20 и више година активне службе“, а у трећу групу „ванредни професори универзитета и т. д.“ сви са 20 и више година службе и т. д.

Сви се ови прописи сада тумаче у пракси као да је њима уведена аутоматика у положаје, као што се то и види из спора у којем је донета горе цитирана пресуда Државног Савета. До којих компликација и поремећаја у хијерархијским односима то води, истакнуто је добро у овој пресуди.

Исто тако се и распоређивања чиновника у разне групе по „перцентима“ тумачи као нека врста аутоматике за напредовање у положају.

Но, у предлежећем случају и свима сличним случајевима који се односе на судије, пропис чл. 224. чин. зак. и односни пропис Устава дао је помоћни основ за обарање оваквих покушаја незаконитог проширења аутоматике. Како ће се пак наћи ремедура тамо, где нема судског привилегија стал-

ности? Пресуда Државног Савета, изгледа, као да не признаје аутоматику за положаје генерално и одриче у опште дотичним прописима Уредбе правну снагу, јер су у супротности са законом, односно јер у томе није покривена овлашћењем закона.

Држим да је то становиште правилно, и ако се по моме мишљењу, ту не ради толико о признавању или одрицању правне снаге дотичним прописима Уредбе, већ о једном другојачијем тумачењу тих прописа. Ако се тумаче у смислу, да је њима уведена аутоматика у напредовању на положаје, онда је, наравно, гледиште, које је Државни Савет заузео према тим прописима сасвим правилно. Но, није ли пак могућа и једна друга солуција, којом се омиозним прописима даје други значај?

Чиновнички закон у чл. 11. после „разврстања“ Председника Државног Савета, Касационог Суда и Главне Контроле, чланова ових тела и редовних професора Университета донео је овлашћење: „све остале струке чиновника државне службе разврстаће се Краљевом Уредбом на категорије према одредбама чл. 6, 7, 8, а њихова звања распоређиће се по групама.....“

У вези с тиме прописује исти закон у прелазним наређењима (чл. 225.) да се „пошто се у року од два месеца донесе Уредба предвиђена у чл. 11. овог закона, најдаље у року од три месеца после тога извршиће разврставање државних службеника на основу овог закона и те Уредбе“, као и чл. 229. да ће се „превођење извршити према стању на дан обнародовања овог закона“ т. ј. 1 септембра 1923. год.

Очигледно је, да се ради о прописима, који се имају један једини пут применити, т. ј. баш при превођењу чиновника из старих система на нови. Уредбом о развр. дата је једна схема свију буџетом систематизованих чиновничких службених места и ништа више, а појединачним актима разврставања имали су се поједини чиновници уврстити у ову схему према струци и звању њихове дотадашње службе, на одговарајућа места. Чим је то свршено, Уредба важи даље само још као схема буџетских, стално систематизованих, места, само у томе својству има још посредну важност за чиновнике, док је у свему осталоме конзумирана и нема више могућности за какву год примену, а нарочито за које год право на напредовање на положаје.

Истина, начин, како је у овој Уредби извршена она схема буџетско систематизованих чиновничких места по новом закону, даје повода, да се ти прописи другчије тумаче, јер је унео, као што је горе изнето, за основ распореда извесних места у чиновничкој хијерархији један апсолутно погрешан критериј, као што су године службе које има чиновник који се на за разврставање меродавни дан, случајно

на том месту налази, и као што је одређивање броја појединих у једној групи једне категорије систематизованих места по перцентима, па се из тога закључује да имају број година службе важност и за будуће, за све чиновнике, који буду долазили на онај положај, и да су они перценти нешто што се у сваком моменту какве персоналне промене мења, да је то једна нестална количина. Тако се, наравно, дође до погрешног резултата, да је тиме уведено аутоматично напредовање и у положаје. При употреби перцената за схематизирање полазило се очигледно од претпоставке, да су, или, сва буџетом предвиђена места попуњена, или, пак да се у опште није мислило на бројно персонално стање у моменту који је узет за основ, него на стање по буџету, без обзира, да ли су места у том моменту попуњена или не. Било овако или онако, свакако је тиме дата само схема за будуће буџетирање и распоред положаја, дакле нешто је стално, фиксно, а не да је уведен један закону сасвим туђи момент у живот, на име аутоматика према перцентима. Ако се дакле упразни н. пр. место секретара у једном ресору у V. групи, у коју улазе 20% секретара, онда то не значи, да се сада помакне најстарији секретар VI. групе у V. аутоматски и т. д. као што се то у пракси схвата и врши, већ се има упражњено место попунити по прописима чл. 61, 62 и чл. чин. зак. Ту дакле не би било никаквих тешкоћа. Само се по себи разуме да су све индивидуалне одредбе у Уредби о развр. као што су: „у ову групу преводи се старији садањи секретар“ и сличне потпуно незаконите, не само с тога, што се нису имала Уредбом разврстати лица него службе, већ из општег разлога, који важи као аксиом у уставно-и управноправној науци, да делегација законодавне власти на управну власт не овлашћује ову да место доношења општих правила донесе индивидуална акта, било поред општег правила било мимо њих. Уредба о развр. погазила је ово основно начело правне државе и огрешила се и о сам текст закона, чим је себи арогирала право доносити индивидуална акта разврставања, за које је закон предвидео нарочиту процедуру, и која су се имала засновати на закону и суплементарним општим прописима Уредбе!

Тежа је ствар тамо, где је Уредбом уведен у систематизирању положаја критериј година службе. Из практичне примене се сада тек може видети, колико је пометље направила ова непромишљена одредба у службеним односима.

По моме мишљењу нема другог излаза, него да се оваким одредбама у Уредби одрече свака правна свага, јер су у противности са основним начелима чин. зак. и јер та Уредба прекорачује законом јој дато овлашћење као што је то и Државни Савет пресудио.

За жаљење је само, што се пресуда Државног Савета

не простире на све такве случајеве, да би се могла тако направити ремедура, него само на појединачне случајеве, према правилу, да где нема тужиоца нема ни судије. Тужилац може бити само Главна Контрола.

Д-р Стеван Сагадин.

СУДСКА ХРОНИКА

Наследници свога брата имају само голу својину на делу имања његовог, али уживање на целоме делу припада његовој удови — § 413 и 415 грађ. зак.

(Одлука Опште Седнице Касац. Суда од 7. Маја 1924 Бр. 5378.)

Симка, удова Војислава Р. тужбом својом представила је суду: да је пок. Никола Р. оставио синове Владислава, Момчила и њеног мужа пок. Војислава. Да су, после смрти њеног мужа, браћа његова приграбила целокупно задружно имање и њој онемогућили издржавање. Стога је молила суд да јој, на основу § 414 грађ. зак. пресудом досуди $\frac{1}{3}$ целокупног задружног имања за удовичко уживање.

Тужени: Владислав и Момчило изјавили су да удова Симка нема права на трећину од целе заоставштине, јер је прво умро њихов отац Никола, кога су наследили синови му Момчило, Владислав и Војислав. Кад је умро Владислав, наследили су га његова браћа Момчило и Владислав, те да стога удова има право на $\frac{1}{9}$ део од целокупне имовине, односно $\frac{1}{3}$ део идеалног дела пок. им брата Војислава.

Првостепени је Суд нашао:

„да је признањем тужене стране по § 180 грађ. пост. утврђено, да је муж тужиље Симке пок. Војислав Р. живео и умро у задружном стању са својом браћом туженима Владиславом и Момчилом, и да је по смрти његовој остало, као задружно, све спорно имање означено у реферату пресуде, изузимајући имање под бр. 19, 23, 24, 25-30 и 31, које је продато још за живота пок. Војислава. Према томе, а по § 523 грађ. зак. тужиља има право удовичког ужитка на делу свога мужа, који у овом случају, према § 397 у вези § 527 грађ. зак. износи *трећину* од целокупног задружног имања; па је тужене, на основу § 412 и 414 грађ. зак. осудио да тужиљи удови Симки уступе на удовичко уживање до смрти или преудаје трећину целокупног задружног имања, изузимајући парцеле под бр. 19, 23, 24, 25, 30 и 31.“

Београдски Апелациони Суд нашао је, да је ова пресуда првостеп. суда правилна и на закону основана, па ју је, својом пресудом бр. 737 одобрио.

Но, по жалби тужене стране, Касацциони је Суд, у своме III одељењу, поништио ову пресуду Апелационог Суда, са ових разлога:

„Смисао §-а 523 грађ. зак., који одређује да удова у задрузи има право уживања на делу свог покојног мужа у задрузи зас-

ставшем, дефинише то право уживања само у начелу, а стварну квоту издржавања одређује § 414 грађ. зак., који исту одређује за удову умрлогa у инокоштину.

Да тај § 523 треба тумачити у вези с §-ом 414 и да удова у задрузи заоставша на имање покојног јој мужа нема никаквих већих права од удове у инокоштини, види се јасно и из II става законодавног решења од 6. јуна 1853. додатог код § 414 грађ. зак. који вели: да у случају наследства и деобе у задрузи ваља поступати по општим прописима о наследству и деоби и да се удова у задрузи може користити правима удовица у инокоству из § 414 — па према томе Апелациони Суд је, одобравајући пресуду првостеп. суда, погрешно нашао да су тужени дужни да уступе једну трећину целокупног и ања, односно цео део пок. мужа тужиље Симке, већ је квоту, на коју тужиља има право удовичког уживања требао да одреди с обзиром и на одредбу § 414 грађ. зак.“

Ове примедбе одељења Касац. Суда није усвојио Апелациони Суд, већ је дао ове противразлоге:

„По § 413 грађ. зак. жена по смрти мужа остаје као удовица на уживању добара мужевљевих, и ужива их заједно са онима, који су и за живота мужевљева у уживању тих добара учествовали. Дакле — *à contrario* — ужива их сама, ако таквих лица, која су за живота мужа на имању његовог била и уживала их, нема. Јасно је, да се овде мисли на децу и ближе сроднике, који су са мужем удовице, за његова живота заједно са њиме становали и он их издржавао.

Пропис § 414 грађ. зак. односи се дакле на случај, који предвиђа § 413 грађ. зак. да је удова на имању мужевљевом остала заједно са таквим лицима која су и за живота мужа јој, на имању његовом била, и која по § 413 грађ. зак. и после смрти његове имају право да се од тога имања издржавају. И кад у таквом случају удовица не би се могла сложити у погледу заједничког уживања добара, § 414 грађ. зак. даје право како удовици, тако и овим лицима која са њом у уживању конкуришу, да траже деобу уживања, прописујући квоте које деобом могу тражити и добити.

Али се § 414 грађ. зак. не може применити на случај, кад је удова остала сама на мужевљево имању, случај који се у овом спору појављује, јер тужени, као браћа пок. мужа тужиље, нису за живота његова уживали и његов део, већ је сваки имао своју квоту — трећину — заједничког им, т. ј. неподељеног, имања. И кад они нису ни за живота свога брата уживали његово имање т. ј. његову трећину, онда ни сада по његовој смрти не могу учествовати у уживању његовог дела и делити уживање са удовом, позивајући се на то што заједничко имање није било и фактички подељено већ само по идеалним деловима — квотама. Тужени као наследници свога брата, имају само голу својину на делу братовљевог, али уживање на целој делу припада, према § 413 грађ. зак. само његовој удови до њене смрти или преудаје. § 415 грађ. зак. то изречно и јасно утврђује.“

За потврду правилности оваквога свога схватања Београдски Апелациони Суд позвао се и на одлуку Опште Седнице Касационог Суда од 21. децембра 1921. г. Бр. 11271, којом с, усвојени противразлози његови од 22. Нов. 1921 г. бр. 3178. дати у истој смислу по једноме сличном спору.

Касациони Суд, у својој Општој Седници од 7. Маја 1924 г. Бр. 5378, усвојио је ове *прошлоразлоге* Апелационог Суда, а одбацио поменуће примедбе свога одељења, и на тај

начин окончао овај спор оснаживши у исто време горепоменуту пресуду Апелационог Суда, којом се тужени Владислав и Момчило осуђују да уступе тужиљи, удови Симки, на удочичко уживање *ирећини* целокупног задружног имања.

Д-р Јанићије Јовановић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Економски фактор у Француској Револуцији.

Milan J. Žujović, *L'influence du facteur économique dans les travaux constitutionnels de la Révolution*. — Paris, Ernest Sagot, 1924; 204 p. 8°

Теза Г. Милана Жујовића на париском правном факултету посвећена је једном од најинтересантијих питања модерне историје: колики је и какав је био утицај економског фактора на разне уставе изишле из Француске Револуције. Кад се има у виду да са тим догађајем управо почиње нагло надирање нових економских сила које ће, у току 19. века, довести капитализам до врхунца моћи, осећа се колико је важно испитати како су се те нове силе манифестовале у првом свом већем напону, у револуцији француске буржоазије. Нама је особито пријатно кад се такве студије подухватио наш човек. Г. Милан Жујовић је за овај рад био спреман правним факултетом у Паризу и Школом Политичких Наука. Своја историска знања допунио је читањем богате грађе о Француској Револуцији која је у главном сва срећења и солидно коментарисана.

Г. Жујовић је сматрао за потребно да, пре испитивања самог утицаја економског фактора на уставотворне радове за време Револуције, прикаже у једној подужој глави суштину самог економског фактора, разна гледишта која постоје о његовом дејству, и дискутује материјалистичко схватање историје које овом фактору даје највише места. Место те главе, у којој се прилично слабо сукобљава са економским детерминизмом, писац је могао — и то би било корисније — изнети историске узроке, економске и друге, који су изазвали саму Револуцију. При том излагању, он је могао уједно одредити свој начин историског посматрања. За то му је била прилика и друга глава (економски преображаји за време Револуције), као и историјат појединих Устава од 1791. до VIII године.

Писац је увек волео да се задржа на текстовима него на историским чињеницама. Тај метод, незгодан у уводном делу, показаше се опасним у току излагања главне ма-

терије. Остао је веран своме наслову, али није задовољно нашу жељу да сазнамо какав је утицај извршио економски фактор на доношење појединих револуционарних устава. Можда је то дошло отуда што се Г. Жујовић одвише задржао на самим уставотворним радовима, а није посматрао целокупни законодавни и реформаторски рад појединих Скупштина, нити тражио пуле друштвеног живота у новинама и другим манифестацијама његовим. Тако се могло десити да у књизи Г. Жујовића веће место заузима Устав III године, који у опште није био примењен, него значајни радови конвенције. Остајући веран слову наслова своје књиге, писац је занемарио историску стварност. Зато и не добијамо одређен утисак о утицају економског фактора на уставне одредбе Француске Револуције.

Улазећи у појединости уставних реформа, Г. Жујовић расправља, једно за другим, питање изборнога права, поделу законодавнога тела, државне финансије. Он само спомиње увод у устав од 1791., увод који укида племство, феудални режим, еснафе, и задовољава се тиме што жали да те важне економске и социјалне реформе нису „довољно наглашене у самом уставном тексту“. Одиста, сам текст је мршав у прецизним прописима, али то много не смета. Главно је да су афирмације учињене, и то сасвим категорички. (Зар Друштво Народа није установљено у уведу једнога уговора о миру?) Исто важи и за одредбу о неповредности својине, која је прокламована раније, а поново се јавља у општим одредбама Устава III. године. Г. Жујовић се више задржава на административној организацији примарних и изборних скупштина која нема директне везе са економским фактором. То и сам писац увиђа, и констатује да је подела територијална земље један чисто политички проблем (бар у то доба неразвијене економске морфологије). Најзад Г. Ж. додирује прописе о укидању права најстаријег и о наслеђу. Могло би му се замерити да се је на овим свима тачкама одвећ мало задржао, кад се не би водило рачуна о његовој навици да своју студију везује тесно за саме уставне текстове. Кад год су текстови оскудни, писац прелета преко проблема, макар да су они добили за време Револуције сасвим нове солуције. То је основна мана његовог метода, и она се осећа дуж целе ове иначе врло марљиво израђене књиге.

У своме закључном делу, Г. Жујовић констатује да економски фактор није био једини који је утицао при доношењу уставних одредаба. Он чак тврди да, за велики број прописа, економски фактор није био ни од каквог дејства. Улазећи ближе у демонстрацију те своје поставке, писац често идентификује појмове *економски* и *социјалистички*. Кад је реч о својини, о погресивном порезу, о праву гласа, писац се

трудн да докаже како је социјалистичка и егалитарска инспирација била одсутна. То још не значи да економски фактор није играо никакву улогу. Заборавља ли Г. Жујовић да је Француска Револуција у ствари дело буржоаског а не пролетерског ослобођења? Буржоазија зацело није била социјалистичка, али је она диктирала реформе сходно својим одређеним економским интересима. То важи за начело слободе рада, за укидање феудалних привилегија, за утврђивање изборног цензуса. За писца, економски фактор није ни од општег, ни од нарочитог, ни од одлучног утицаја, већ само од „извесног утицаја.“ „Рећи да су уставотворни радови издржали социјалистички утицај, каже он, значило би удаљити се од историске истине.“ Социјалистички не, али економски да, и то врло јак, одлучан утицај.

Зашто нам, најзад, писац ништа не каже о аграрној реформи Француске Револуције? То није довољно прецизирано у текстовима, у параграфима, али сви револуционарни устави одишу тежњом која је сељака учинила власником земље. На овом примеру се, ваљда, најбоље опажа незгода пишчевог метода истраживања и излагања.

На крају ваља рећи да је студија озбиљно и солидно вођена, да је писац упознат са својим предметом. Није га можда потпуно сварио, и није успео ослободити се ђачких граница постављеног питања. Да је хтео, Г. Жујовић је могао ићи дубље у ствар. Он уме да види историски развој у његовим основним формама. Тако га је фрапирала економска боја нових послератних устава. Али Г. Ж. меша утицај економског фактора на уставне прописе и економске уставне предвиђене уставом. Економски фактор је од увек био од пресудног утицаја, али су се тек у последње време почеле у уставе уносити чисто економске одредбе. У томе је и одлика модерне демократије. Са више смелости у излагању могао је дати много дубљу студију, јер је за то материјалом био довољно опремљен. У том би случају можда дао мање добру тезу, али би свакако израдио бољу књигу.

Драгољуб Јовановић.

БЕЛЕШКЕ

Нова задужбина у корист школовања правника на страни. Пок. г-ђа Катарина Д. Лазаревићка из Београда тестаментом својим од 1915. год. у Нишу основала је задужбину под именом „Задужбина Дилми-ширија Лазаревића, б. судије, његове жене Кашарине и њиховог сина Драгутина“, која је указом већ одобрена. Истим тестаментом прописана су Правила о руковању задужбином. Циљ је: школовање подмлатка у иностран-

ству ради изучавања правних наука или усавршавања у тим наукама. Питомци морају бити Срби и држављани по рођењу, доброг учења и владања; прече право имају деца погинулих ратника; женске не могу бити питомци. Са гимназијском матуrom који буду слатки не могу бити старији од 20 година, а свршени правници од 25 година. Први могу остати најдуже пет, а други само годину дана. Питомци ће се слатки у разне државе. У једно време не може бити више питомца у истом месту. Избор се врши стецајем, и то Савет Правног Факултета у Б. предлаже два пуга већи број од којих Управа задужбине врши избор. Она одређује и количину издржавања. Имовину ове задужбине сачињавају непокретна добра у Београду и у Милановцу, као и готовина у новчаним заводима. Правила допуштају Управи продају целе имовине а новац да се даје на приплод. Задужбином Управља одбор од три лица: један професор права у Београду кога Савет бира, доживотни члан по жељи тастаторке г. Петар Т. Милановић трг. из Београда и на место другог њеног члана пок. Стевана Ђ. Божовића по Правилима Савет је изабрао г. Атанасија М. Продановића, члана Касацног Суда. Од своје стране Правни факултет је изабрао Д-ра Чед. Митровића, редовног професора. Управа је примила задужбину и отпочела руковање 31 јануара 1925. год.

Основни појмови међународног јавног права, од *Марсела Моа* — с француског превео д-р Микхаило Илић. Издао Геца Ков.

Овим својим преводом г. д-ра Мик. Илић задовољно је у првом реду једну потребу, која се одавно осећала међу нашим студентима. Одабирајући уџбеник међународног права, који ће ће превести г. д-р Илић је поглавито ту потребу имао у виду. Поглавито али не и искључиво. Јер је књига г. Марсела Моа не само један добар уџбеник, у коме су систематски изнети основни појмови међународног права, подешен тако да буде исцрпан, да обухвати и изложи све принципе и постави све проблеме а у исто време да не замори дугим излагањем чисто теоријских и као таквих спорних питања око појединих институ-

ција међународног права, не само такав један добар уџбеник, него и књига, којом ће корисно да се послужи сваки, кога међународно право интересује. У томе погледу погођена је *мера*, и то је једна од великих одлика ове књиге.

У једанаест глава ове књиге обухваћени су сви проблеми међународног права: основни елементи, порекло државе, територијални развитак држава, право независности и легитимне одбране држава, разни облици држава, интервенција, пловидба, мирни односи међу државама, регулација сукоба између држава, рат и његови обичаји, специјална правила поморског рата. Сви ти проблеми изложени су с обзиром на њихов развитак, и с обзиром на практична решења, која су им у току времена давана. Ово што је у овом погледу од нарочитог интереса, то је да су у овој књизи изложене и солуције, које су поједина питања међ. права довила у пракси, у последњем великом међународном сукобу.

С обзиром на све те одлике ова је књига за најтоплију препоруку.

Љ. Р.

Пројекат Грађанског Законика за Краљевину С. Х. С. Посебни део облигација. Почетком мес. јануара ове год. завршила је у Министарству Правде свој рад комисија Приватно-правног Одсека Сталног Законодавног Савета на претресању посебног дела облигација — партији пројектованог Грађанског Законика, коју је изradio Д-р Драгољуб Аранђеловић, професор Београдског Универзитета.

Комисију су састављали стални чланови Приватно-правног Одсека Сталног Законодавног Савета Министарства Правде: г. Ђорђе Несторовић, адвокат из Београда, г. Д-р Драгољуб Аранђеловић, професор Београдског Универзитета, г. Живојин Перић, професор Београдског Универзитета, Д-р Гојимир Грек, професор Љубљанског Универзитета, Д-р Иван Мауровић, професор Загребачког Универзитета, Д-р Жив. Стасојевић, професор Београдског Универзитета, г. Добривоје Петковић, адвокат из Београда и деловођа-секретар г. Илија Гусина, секретар Минист. Правде.

У седишцима од 25 октобра до 30 новембра прошле год. комисија је

претресла пројекат посебног дела облигација и утврдила је његов текст.

Пројекат посебног дела облигација дели се на 11 поглавља и то: I — уговор о даривању; II — уговор о остави; III — уговор о послузи (посуди); IV — уговор о зајму; V — уговор о опуномоћавању; VI — уговор о промени; VII — уговор о купњи; VIII — уговор о пороби, који се дели на уговор о најму и уговор о закупу; IX — уговор о вршењу службе, који се дели на: а) уговор о служби; б) уговор о делу и в) уговор о накнади; X — уговор о заједници добара [постајање удруге — ортаклука — за течење] и XI — уговор на срећу (опклада, игра, жреб, купња наде; доживотна рента; уговор о осигурању; поморски зајмови и осигурања).

За основу посебног дела облигација, као и уопште за основу пројекта Грађанског Законика за Краљевину С. Х. С. — комисија је узела Аустрјански Грађански Законик, имајући у виду, разуме се, и ново и најновије законодавство западних држава.

Пошто је општи део облигација већ претресен, чак и утврђен његов дефинитиван текст, то је претресањем посебног дела облигација и утврђивањем његовог текста завршена једна од важнијих партија пројектваног Грађанског Законика, — што ствара могућност за рад на пројектима Трговинског Законика и закона о менци и чеку за Краљевину С. Х. С.

Партије о накнади штете и одговорности Државе и самоуправних тела за накнаду штете, причињене вршењем службе од стране њихових органа. После израде и претресања партије Грађ. Законика о облигацијама (општи и посебни део) — Приватно-правни Одсек Сталног Законодавног Савета Министарства Правде претресао је у седницама од 12/1 до 1/11 о. г. — партије о накнади штете и одговорности Државе и самоуправних тела за накнаду штете причињене вршењем службе од стране њихових органа.

Седницама Одсека присуствовали су: г. Ђорђе Несторовић, адвокат из Београда; Д-р Драгољуб Аранђеловић, проф. Университета у Београду; Жив. Перић, проф. Университета у Београду; Д-р Гојимир Крек, проф. Јубљан. Университета; Д-р Иван Мауровић, проф. Загребачког Университета; Д-р Жив. Спасојевић, проф. Беогр. Уни-

верситета; Мих. Тадић, адвокат из Београда; Добривоје Петковић, адвокат из Београда и деловођа Николај Пахоруков, секретар Мин. Правде.

Партије, које је Одсек претресао у својим седницама, израдио је г. Д-р Драгољуб Аранђеловић, и то на основи дотичних партија Аустр. Грађ. Законика и његових новела.

При претресању партија Одсек је одлучио, да не треба у аустрјанском систему чинити битних измена с обзиром на то, што би такве измене могле рушити цео систем, а то не би било опортуно, а ни у интересу што брже кодификације. Затим, при претресању питања о накнади штете, причињене од опасних предузећа. Одсек је већином гласова одлучио, да за све врсте штете од опасних предузећа (аутомобила, железница, ваздухопловства и великих предузећа са паром, електриком и т. д.), треба израдити посебне законе.

Пошто је до сада израђен само пројекат закона о накнади штете причињене аутомобилом — Одсек је само овај пројекат и узео у претресање поред већ поменутих партија Грађ. Законика.

Израђене пројекте предао је Одсек Министарству Правде на даљи рад.

На закључку својих седница Одсек је најзад одлучио, да је потребно још једаред претрести партију о обавезама (општи и посебни део) да би се том приликом још једанпут претресла она наређења, која одступају било од старог текста Аустр. Грађ. Законика било од његових новела, и да је потребно том приликом прегледати и утврдити и терминологију.

У погледу заједничке терминологије, — пројекти заједничких закона ипсу најбољи. То признају и сами чланови комисија законодавних — пошто они, сазвани ad hoc, — наравно нису у стању, да по потреби створе један правни термин, који би био разумљив и прихватљив за сва наша правна подручја.

Зато је и потребно, да се створи један мешовити Одбор од наших најбољих филозога и правника са свију правних подручја који би све дефинитивно израђене пројекте претресао, и утврдио њихов коначни текст, касп терминологију, па тек тада Министарство Правде поднело би ове пројекте Скупштини на озаконење.

Николај Пахоруков.

Исправке. — У 5. бр., IX. књ. у чланку г. д-ра Мпх. П. Чубинског: „Предавање кривичних наука и потреба нових институција“ поткрала се ова погрешка: на стр. 334. у 15. реду стоји „у судској *полицији*“, а треба „у судској *полицији*“.

Исправка. — Приликом прелазнања слога четвртог табака ове свеске поткрала се непажњом грешка те је са стране 63. изостављен свршетак примедбе у чланку Г. Д-ра Ернеста Дјаманта а који гласи:

„те односни део Д-р Клајновог дела „Sachbesitz und Ersitzung.“ а наполе и особито на расправе проф. О. Јелела (у Zeitschrift der Savigny-

stiftung für Rechtsgeschichte, Romantische Abt. Bd. 27 te у Essays of legal history etc edited by P. Vinogradoff Oxford 1913.). Ради објашњења у вези са горњом расправом упућујем и на цитрано дело Rüniger-a, те на Ладенбурга („Haftet der Übernehmer eines bestehenden Handelsgeschäftes in seiner Gesamtheit v. h. mit allen Aktiven und Passiven für die Schulden desselben, auch den Glaubigern gegenüber?“) и Регелсберпера („Über die Haftung des Firmenerwerbers für die unter der Firma von einem früheren Inhaber eingegangenen Verbindlichkeiten“, отштампано у Goldschmidts Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht Bd. XIV).

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Владимир Д. Ђорђевић, Уложни проблем и новчана криза. (Београд, 1924, стр. 89, цена 12.— дин. 7. св. Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање Геце Кона).

Мих. П. Јовановић, Право репрезентације у наслеђу. (Београд, 1924, стр. 79, цена 12.— дин. 8. св. Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање Геце Кона).

Д-р Мих. П. Чубински, Нове судске реформе. (Београд, 1925, стр. 109, цена 15.— дин. 9. св. Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање Геце Кона).

Димитрије Љ. Пројић, Кривично-правни положај малолетника и криминално-политичке мере за сузбијање малолетничког криминалитета. (Београд, 1925, стр. 84, цена 10.— дин. Награђени светосавски темат 1924. год.)

Документи о питању границе са Арбанијом код манастира Св. Наума. (Министарство Иностраних Дела. — Београд, 1924, стр. 75, цена?)

Грађа за реформу непосредних пореза. (Министарство Финансија — Генерална Дирекција Непосредних Пореза. — Београд, 1925, страна 263, цена?)

Драгиша Лаичевић, О нашим Муслиманима, социолошке и етнографске белешке. (Београд, 1924, стр. 62, цена 8.— дин. Издање Г. Кона.)

Мих. П. Јовановић, Државина, њена заштита и одржај. Кривички преглед доктрине да државина није никакво право. (Београд, 1925, стр. 196, цена 30.— дин. 10. св. Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање Геце Кона.)

Одлуке стручњака о репарацијама. Извештаји Довеса и МК. Кена са прилозима. Превео и предговор написао Д-р Владимир Д. Ђорђевић. (Београд, 1925, стр. XVI + 156, цена 25.— дин. Издање књижаре „Време“.)

ДОДАТАК АРХИВА

I. РЕЗОЛУЦИЈА

ЗБОРА ПРАВНИКА У ЗАГРЕБУ (СЕПТЕМБАР, 1924.)

(Објављује Стални Одбор Конгреса.)

Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Збор оснива „Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“ као сталну институцију и прихвата за њ Статут, како је примљен и предложен по првој секцији, а који гласи:

§ 1. — Конгрес Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца је стална институција, којој је сврха: 1.) да се југославенски правници особно упознају и усмено измене своје мисли; 2.) да поближе упознају правне односе појединих правних подручја државе и да суделују у приправљању разборнога законодавства Краљевине на свим подручјима права, и то било тако, да упозоре на mane закона, што су већ на снази, и на средства, како би се оне могле одстранити, било опет тако, да дају иницијативу за издавање нових закона за целу Краљевину, стављајући за њих већ готове конкретне предлоге.

Место, време и средства.

§ 2. — Конгрес се састаје сваке године најмање у једном месту Краљевине. То место одређује стални конгресни одбор. Овај је такођер овлаштен, да сазове конгрес позитивно у другој календарској години, која следи за задњег састанка.

О деловању Конгреса извештује се у његовим публикацијама и у стручним гласилима (§ 14. тачка 1. и 3., § 17.).

Трошкови се конгреса подмирују: 1.) редовног чланарношћу; 2.) државном субвенцијом; 3.) другим приходима и даровима Конгресу.

Чланство.

§ 3. — Чланом Конгреса може бити сваки држављанин Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, који је свршио правне науке.

Права и дужности чланова.

§ 4. — Чланство се стиче писменом пријавом сталном одбору Конгреса, плаћем чланарине и примитком чланске исказнице.

Члан има право, да учествује у расправама, да ставља предлоге, да гласа и да прима публикације конгреса, што излазе у догачној години све то у оквиру пословника.

§ 5. — Висину годишње чланарине одређује сваке године главна скупштина за следећу годину. Чланарина се има подмитити најкасније до 31. јануара сваке године, јер се иначе губи чланство.

ANALI PER Analali.rs
Органи Конгреса.

§ 6. — Органи Конгреса јесу: 1.) главна скупштина; 2.) стручни одсеци; 3.) стални одбор.

Главна скупштина.

§ 7. — Главну скупштину сачињавају сви чланови Конгреса, који на њој лично учествују.

Главна скупштина заседа најмање два дана. На њој извешћује Стални Одбор о своме деловању, извешћују референти и кореференти и прочелници стручних одсека, — и гласају чланови о резолуцијама и предлозима, о којима су у правилу пре тога решавали стручни одсеци.

Главна скупштина закључује такођер и о статуту и пословнику, те о њиховим изменама, ако су предлози за те измене били сталноме одбору писмено приопћене најкасније четири тједна пре састанка главне скупштине.

Председништво главне скупштине.

§ 8. — Главну скупштину води председник односно потпредседник Сталног Одбора, изабраног на пређашњој главној скупштини.

Председник утврђује детаљни дневни ред главне скупштине. Он може пред њу изнети поједине предмете и непосредно без претходног решавања у стручним одсецима. (§ 10).

Председник је овлаштен, да дозволи присуствовање на скупштини и особама, које нису чланови Конгреса, али само као слушаоцима.

Гласање о предлозима на главној скупштини.

§ 9. — Сваки предлог, о којему би имала решавати главна скупштина, треба да буде приопћен писмено. Изнимку чини предлог, да се доконец дебата, па се о њему одмах и гласа. О предлозима се одлучује у правилу истом тада, ако то предложи стручни одсек, или ако тако закључи главна скупштина, на предлог најмање десеторице чланова. О претходном питању, би ли се томе предлогу удовољило, има се дати реч само једноме од предлагача и референту.

Главна скупштина одлучује апсолутном већином гласова. Код избора одлучује релативна већина или, ако је број гласова једнак, жреб.

Глас зборована.

§ 10. — На седници, којом се отвара заседање главне скупштине, предавају референти и кореференти своје реферате и резолуције по утврђеном дневном реду.

Пре даљњег зборована главне скупштине расправљају и одлучују о рефератима и резолуцијама у правилу најпре стручни одсеци.

Кад су одсеци довршили свој рад, одлучује главна скупштина о предлозима, тезама и резолуцијама, што су их стручни одсеци коначно редактовали. У ту сврху даје прочелник стручнога одсека кратак резиме о расправама у одсеку и чита резолуцију и тезе, које има главна скупштина или примити или одбацити. Промена текста резолуције није више допуштена.

На седницама главне скупштине није допуштена дебата.

Стручни одсеци.

§ 11. — Стручне одсеке, који приправљају тезе и резолуције за главну скупштину, сачињавају они чланови Конгреса, који се за њих пријаве најкасније до конца прве седнице главне скупштине. Само тако пријављени чланови смеју гласати на седницама дотичнога одсека.

Стручни су одсеци ови:

1.) Одсек за грађанско право и грађански поступак, који обухвата такођер организацију судова, трговачко, менпчно, поморско, зрачно право,

надаље међународно право, колико је оно у вези са грађанским (материјалним и формалним) и напоскон организације теоретске и практичне изобразе правника;

2.) Одсек за казнено право и казнини поступак, који обухваћа и међународно казнено (материјално и формално) право, устројство казниона и остале криминалне помоћне званости;

3.) Одсек за државно и управно право, који обухваћа такођер међудржавно јавно право (*droit international public*);

4.) Одсек за финансијално и господарско право, који обухваћа и социјалну политику.

За гласање у стручним одсечима вреде прописи §-а 9. алин. 2.

Представници стручних одсека.

§ 12. — Сваки стручни одсек бира себи прочелника, два његова заменика и два перовођа. Чим је рад одсека закључен, извешћује прочелник одсека о томе председника главне скупштине и предаје му писмене тезе и резолуције одсека, да о њима решава главна скупштина. (§ 10).

Стални Одбор Конгреса.

§ 13. — Пре закључка главне скупштине бира она или путем акламације или гласовницама у једноме сатне скрутинију Стални Одбор Конгреса, који врши ту функцију све до избора новог Сталног Одбора.

Стални Одбор сачињавају председник, два потпредседника и 7 чланова. Попис особа, које се предлажу главној скупштини за избор, саставља председник Конгреса споразумно с оба потпредседника.

Права и дужности Сталног Одбора.

§ 14. — Стални Одбор расправља и одлучује уопште о свима предметима који нису придржани другим органима Конгреса.

Напосе има ова права и дужности:

1.) Стара се, да се изврше закључци главних скупштина, да се предлози и закључци, а по могућности и реферати, кореферати и одвојена мишљења, изражена у дебати, одштампају и пошаљу члановима и да сви списи Конгреса буду ваљано сачувани;

2.) Одређује место и време будуће главне скупштине; провађа све потребне припреме за њу; одређује напосе предмете, референте и кореференте за привремени дневни ред; разврстава поједине предмете и стручне одсеке. Код тога уважује у правилу само оне предлоге, који му стигну најкасније до 31. марта оне године, када се држи главна скупштина;

3.) Стара се да се предмети, а по могућности такођер и реферати и кореферати, који долазе пред следећу главну скупштину, објаве у конгресним гласилима најкасније до 30 маја;

4.) Припрема сам предлоге за промену статута Конгреса, пословника главне скупштине и Сталног Одбора;

5.) Прима изјаве о приступу нових и иступу старих чланова Конгреса, издаје чланске изказнице, прима чланарину и друге приходе;

6.) Подмирује трошкове Конгреса и настоји, да се рачуни и благајна благовремено прегледају и да се следећему Сталноме Одбору положи рачун;

7.) Одређује место и време, када и где ће држати своје седнице;

8.) Кооптира другога члана, ако иступи или умре члан Сталног Одбора течајем пословне године.

Конституирање Сталног Одбора.

§ 15. — Стални Одбор бира између својих чланова тајника и два његова заменика, благајника и архивара, те по једнога заменика тих функционера.

За покриће текућих трошкова управе прима и зарачунава тајник паушал, који одређује Стални Одбор.

Благајник води рачуне и извештава о стању благајне и о својем пословању Сталноме Одбору на свакој његовој седници.

Гласање Сталнога Одбора.

§ 16. — Стални је одбор способан за решавање, ако су позвани на седницу сви његови чланови и ако је на њој присутно најмање пет његових чланова. Писмено предане изјаве отсутних чланова треба узети такође у обзир.

За гласање на седницама Сталнога Одбора важе прописи §-а 9. алин. 2.

Гласила Конгреса.

§ 17. — До установљења засебнога конгреснога гласила служе као конгресна гласила следећи стручни листови: 1.) београдски „Архив за правне и друштвене науке“; — 2.) загребачки „Мјесечник Правничког Друштва“; — 3.) љубљански „Словенски Правник“.

Прелазна одредба.

§ 18. — Стални Одбор, што га буде изабрао Збор Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у септембру 1924. у Загребу, саставит ће себи привремени пословник, по којем ће пословати до прве главне скупштине Конгреса, те ће уједно припремити и пословник за саму главну скупштину. Оба су пословника одређена за следећу главну скупштину као прва тачка њезина дневнога реда.

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
МИЛИЋ РАДОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета.

ШТАМПА ГРАФИЧКОГ ЗАВОДА «МАКАРИЈЕ» А. Д., - БЕОГРАД-ЗЕМУН.

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва, шаљу на адресу: *Уреднишћу „Архива“, Тојличин Венац бр. 21.*

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: *Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.*

У *Архиву* ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака, и стаје са поштарином:

на пола године (шест свезака) 60.— дин.

Претплату ваља слати издавачу: *Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова 1., Београд.*

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

Кнез Михајлова 1.

БЕОГРАД.

Кнез Михајлова 1.

Жиз. Живановић:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ. 4 књиге:

- Књига I. Обухвата догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске Скупштине до прогласа Независн. Србије.
- .. II. Обухвата г. 1878—1889. т. ј. од прогласа Независн. Србије до абдикације Краља Милана.
- .. III. Обухвата г. 1889—1897. т. ј. владавина Краљ. намесништва и прве $\frac{1}{4}$ год. владавине Краља Александра.
- .. IV. Обухвата г. 1897—1903. (29. мај) т. ј. од друге половине владавине Краља Александра до угушења династије Обреновића.

Све четири књиге у меком повезу стају Гин. 400.—
" " " " тврдом " " Дин. 500.—

Алипшић Д. Ђо:

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

Књига 1 сл. А—Е. броширано Дин. 75.—

" 2. " Ж-- " 75.—

У тврдом повезу " " 100.—

Надлец Др. К:

ПРВОБИТНО СЛОВЕНСКО ПРАВО
ПРЕ Х. ВЕНА

превео и допунио Др. Ф. Тарановски
Дин. 30.

Марковић Др. Сима:

ИЗ НАУКЕ И ФИЛОЗОФИЈЕ

Дин. 20.

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ
ПОСТУПКА

Књига 1 и 2.

Дин. 65.

Тарановски Др. Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА ПРАВА

Дин. 100.

Чубински Др. Мих.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ

Дин. 15.

Жорес Жан:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАМ И
ПАТРИОТИЗАМ

Превео са француског М. Н. Ђерић.
Дин. 30.

Марковић Др. Лазар:

ПОЛИТИКА

1. Од устава до владе федералистичног блока 28. јуни 1921—27. јула 1924.
  2. Влада г. Љубе Давидовића 28. јули до 5. новембра 1924.
- Дин. 30.

Пајо Жил:

НАУКА О МОРАЛУ

Превео са франц. Влад. Т. Спасојевић
Дин. 30.

Тарановски Др. Ф.:

УВОД У ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ
ПРАВА

Дин. 40.

Тасић Др. Ђорђе:

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета

Дин. 30.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

ANALI PFB | anali.rs

1925.

ГОДИНА XV — ДРУГО КОЛО

КЊИГА X (XXVII) БР. 2.

С А Д Р Ж А Ј

2. БР. КЊ. X. (XXVII) ДРУГОГ КОЛА

МАРТ 1925.

I. Чланци

СТРАНА

- 1) *Јеленко Петровић*: Ко се сматра за земљорадника (I) 81
- 2) *Д-р Гргур Јакшић*: Историја „Тајне конвенције“ (28 јуни 1881.—9 фебруар 1889.) (Свршетак) 101
- 3) *Љуб. Радовановић*: Законодавна власт и њене функције (II) 112

II. Правна политика

Сергије Троицки: Пројект Казненог Закона о духовном сродству 128

III. Парламентарна хроника

Д-р Михаило Илић: Опет о председништву Скупштине у ванредноме сазиву 133

IV. Административна хроника

Д-р Стеван Сагадин: Прелаз из ниже категорије у вишу. — Задобивена сталност у нижој категорији не спречава, да дотични чиновник, при прелазу у вишу категорију, долази у „приправну“ групу. „Приправна“ и „привремена“ служба нису идентични појмови. 146

V. Судска хроника

Јев. М. Поповић: Коментар § 244. а. Грађ. Суд. Поступка 148

VI. Оцене и прикази

Д-р Јевгеније Спекторски: Alfred Verdross, Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung (1923.) 150

VII. Белешке 156

VIII. Нове књиге 156

IX. Додатак „Архива“ 157

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XV ДРУГО КОЛО

25 марта 1925.

КЊИГА X (XXVIII) Бр. 2.

КО СЕ СМАТРА ЗА ЗЕМЉОРАДНИКА

Закон од 24 децембра 1873, којим је повећана заштита земљорадника у тач. 4. а. § 471 Грађ. Суд. Поступка, спровео је кроз Скупштину министар правде Ђ. Ценић, чувен правник свога времена. Он је сам прописао и Правила за извршење реченога закона. Та су правила штампана испод текста поманутога параграфа и у пракси се сматрају као саставни део самога закона.¹⁾

1. — ЗАШТИТА ЗЕМЉОРАДНИЧКОГ СТАЛЕЖА.

Законодавац трговцима није хтео заштитити икакав имовни минимум. Окућни минимум он је одредио само земљорадницима.

1. — Дефиниција земљорадника.

О томе ко се има сматрати за земљорадника Правила за извршење окућног закона, у својој 1 тачци, дају ово објашњење:

„Под именом земљоделца... разуме се не само онај који у селу живи, већ и онај који у вароши живи, али би му ипак земљоделство било главна радња, којом себи и породицу издржава. Овде нарочито долазе они, који живећи у вароши, какав занат раде, но тај им без земљоделства не доноси такав приход да себе и породицу издржавати могу; такви су поглавито: лончари, ужари, покровције (мутавције), крпачи разних заната, одвећ незнатни бакали, бербери, рабације и т. д.“

¹⁾ Уметнута у Грађ. Суд. Поступак и без посебног законског имена, установа из тач. 4. а. § 471 истога поступка позната је под именима: „закон од пет-дана орања“, „закон о окућници“ и „закон о сељачком благодејању“. Сва та три назива нису погодна: први стога што не обухвата сву заштићену имовину и што је прилично дуг; други стога што је реч „окућница“ двосмислена, јер у првом свом значењу значи плац око куће; трећи зато што реч „благодејање“ није наша него рускословенска. Сем тога, придев „сељачки“ није подесан, јер реч „сељак“ није адекватна речи „земљорадник“.

У допуну ове дефиниције земљорадника Правило у тач. 2 вели: — да се под земљоделством разуме и радња виноградарска и баштованска.

Када се ова објашњења о томе ко се има сматрати за земљоделца доведу још у везу са прописима закона о разним врстама стоке и земље (ораће, под гором, итд.), која се штити земљоделцу, онда се увиђа да је реч „земљоделац“ употребљена у ширем смислу, те да обухвата све врсте земљорада. И ако правилно у суштини, овакво разумевање речи „земљоделац“ ипак није без приговора. С обзиром на то што у окућном праву као аномалном нема места екстенсивном тумачењу и правној аналогiji, може се приговорити да у земљоделство не спада: шумарство, сточарство, млекарство, ливадарство, риболов, пчеларство, или бар не онда када се неко којом од тих грана пољопривреде искључиво бави. Зато би било боље да је законодавац место речи „земљоделац“ употребио реч „пољопривредник“; или бар да је Правило том речју или у том смислу објаснило реч „земљоделац“. Затим, основна дефиниција земљорадника у 1 тачки Правила није потпуно јасна ни тачна ни у својим деловима ни у целини. Јер би се реченични део: „Под именом земљоделца... разуме се не само онај који у селу живи“..., узет сам за се, имао протумачити да се под именом земљоделца разуме не само *сељанин* (сваки онај који на селу живи) без разлике занимања, већ... Међутим из оног целог реченичног периода види се да се мислило на земљорадника који у селу живи.¹⁾ А реченични део:... „већ и онај који у вароши живи, или би му земљоделство било главна радња, којом себе и породицу издржава“, када би се издвојен тумачио, би се двојачко разумео како не треба: — да се за земљорадника има сматрати и сваки онај који у вароши живи и има *макоје* друго занимање, само ако му је земљорад главно занимање; и, а *contrario*, да се онај који живи у вароши, али би му земљоделство било *једина* радња, не треба да

Имајући то све у виду писац предлаже за установу о којој је реч назив „окућје“. Установа истога правнога рода назива се у енглеском *homestead* а у немачком *Heimstätte*. Установљени земљораднички минимум у нас везује земљорадника за себе; штити га да не остане без имања и без куће, наима, штити га да не постане бескућник, и на тај начин га тако рећи „окућје“. И зато таквом минимуму и приличи назив „окућје“.

1) Кад неко на селу живи искључиво од зидарско-тесачког заната, он се не може сматрати за земљорадника само по томе што на селу живи (О. К. С.: од 14 IV 1910.).

сматра за земљорадника. Такво пак тумачење не би апсолутно имало смисла, јер када се за земљорадника има сматрати онај који живи у вароши коме би земљоделство била главна радња, тим се пре за земљоделца мора узети онај који живи у вароши а коме би земљорад био *једина* радња. Исто тако нема смисла ни оно претходно тумачење, наиме, да се за земљоделца има сматрати и сваки онај који у вароши живи и има и *макоје* друго занимање. Јер се из наредне реченице: „Овде нарочито спадају...“ одмах види да то друго, неземљорадничко занимање не може бити *макоје*, већ занимање из области заната па и ситне радиности уопште. Јер кад је Правило изрекло начело да се под земљорадницима разумеју и они који у вароши живе, али би им земљоделство било главна радња којом себе и породицу издржавају, па као такве, поред оних малих занатлија, помиње и незнатне бакале и рабације, који нису занатлије; онда је тиме Правило створило основицу за то да се земљорадницима имају уподобљавати и сматрати не само оне мале занатлије него и друга лица са ситним привредним занимањима, само ако им је земљорад главно занимање.

Ну, да ли је Правило то могло учинити према Уредби о Еснафима од 1847, која је у оно доба важила? — Уредба је предвиђала да су занати и трговине двојаког реда: еснавског и неснавског (§ 1). У други ред спадала су занимања неразвијена и од слабог привредног значаја, и њих је имао право упражњавати сваки Србин који своје грађанске дужности испуњава (§ 2). Развијена занимања на пољу радиности долазила су у ред еснавских заната и трговина. Као мајстор еснавске занате могао је радити и еснавске трговине водити само онај који би за то испунио Уредбом прописане услове (§ 3). Занат или трговину требало је изучити и своју стручну спремност доказати положеним испитом, па бити уведен у протокол мајстора или чланова еснафа и добити мајсторско или трговачко писмо (§ 6, 23, 26, 53, 55, 60 и 67). У § 92 били су одређени „родови трговине и струке занатске“ од којих су се одмах имали еснафи устројити. Тим и осталим прописима Уредба је од занатлија и трговаца начинила правно и привредно засебне еснавске сталеже, врло јасно правно обележене и издвојене од земљорадничког сталежа. — Присветлом Правило није водило рачуна о класификацији и правној посебности еснавских занатлија и трговаца: оно је убројило и убраја у окућне земљораднике и еснавске занатлије

и трговчиће само ако они у главноме живе од земљорада. Јер од 6 занимања колико је Правило, поред крпача разних заната, изриком поменуло да се могу подвести под земљорадничку заштиту 3 се (бакали, лончари и бербери) у § 92 Уредбе наводе као еснавска занимања. Окућјем је законодавац хтео да земљорадницима сачува минимум поседа да не би иначе постали бескућници и бедници. Како би и оне мале занатлије и трговчићи (јер су „незнатни бакали“, које Правило такође убраја у земљораднике, по Уредби, припадали трговачким занимањима), који живе у главном од земљорада, губитком свога имања такође постали бескућници, то је Правило у духу окућног закона и њих с правом убројало у земљораднике. Правило се није обазирало на голу правну форму што су и ови људи махом пуноправни мајстори, нити на то што се тиме ниподаштава Еснафска Уредба под којом су ти људи у погледу свога заната стајали. Када је је законодавац у име највишег јавног интереса, установљавајући окућје, повредио сам Грађански Законик који је зајемчио праву својине неограничено право располагања својом имовином, могао је законодавац, ради задовољења истога интереса, повредити и Еснафску Уредбу узимајући и пуноправне мајсторе за земљораднике. Законодавац је хтео дотичнима обезбедити стварну привредну заштиту а не формално-класну. На Еснафску Уредбу законодавац је имао разлога тим пре не обзирати се што је њен строги еснавски формализам био већ компромитован једним височајшим решењем од 1859 којим је у ствари била проглашена слобода рада. Било се већ увидело да је Уредба у многоме неизводљива и да она својом строгошћу и искључивошћу многе занате не може спасти од пропадања.

Уредбу о Еснафима, као у свему застарелу, заменио је Закон о радњама од 1910 године. По њему потпуна слобода радности такође не постоји. За упражњавање индустријске и занатске радње по том закону тражи се такође стручна спремност (чл. 10). Као доказ спремности за радње еснавских заната служи сведоџба о свршеној стручној школи коју Министарство Народне Привреде (сада Трговине и Индустрије) као довољну призна, или мајсторски испит. За остале занатске радње тражи се да дотични поднесе доказ да се односном врстом рада занимао најмање 6 месеци. Сем тога, за отварање занатске радње потребно је судско протоколисање, које се допушта по претходном одобрењу Занатске Коморе. Либералан

и савремен иначе, речени закон ослободио је занате од оних стега Еснафске Уредбе, али су занатлије и према њему као и према Еснафској Уредби остале засебно организован привредни сталеж. Према свему томе, занатлије су и под новим режимом Закона о радњама остале у истом привредно-правном положају у погледу закона о окућју као и под Еснафском Уредбом. Као што су за време Уредбе мале занатлије, па и пуноправни мајстори, када су живели у главном од земљорада, сматрани као окућни земљорадници, тако се они у даном случају према Правилу имају сматрати и под садашњим Законом о радњама. Тај закон нема никаква прописа који то не би допуштао, те да би то могло друкчије бити. Ни пре ни после тога закона, законодавац није нигде прописао да се пуноправне занатлије и ако у главном живе од земљорада, не могу уподобљавати земљорадницима. Остаје, дакле, као несумњиво да се и данас пуноправне мале занатлије, и они ситни трговчићи и привредници, ма имали и протоколисану фирму и сталну радњу, могу сматрати за земљораднике, и то како они који живе на селу тако и они који живе у вароши. Потребно је само да се утврди да ли постоји Правилу предвиђени услов да је њима *главно* занимање земљорад.¹⁾

2. Главно занимање земљорадничко.

Правило не само да није побројало све оне мале занатлије и трговчиће који се имају сматрати за земљораднике, него није ни објаснило како се њихово *споредно* занимање има разликовати од *главног* им занимања.

Исцрпно набрајање њихово није било ни могуће ни безусловно потребно. Било је немогуће, *пошто* су односна занимања често мешовита и нејасно одређена и *пошто* су се јављала и нова.

---

¹⁾ Кад се утврди да је презадуженом главно занимање земљорад, онда објава о протоколисању фирме не вреди. (О. К. Суда Бр. 13552 од 3 XII 1908).

Према против — разлосима Ап. Суда од 29 X 1909 Бр. 4549, које је оснажио Касациони Суд одлуком од 28 XI 909 Бр. 13267, кад неко држи механичко-кафанску радњу коју је и *протоколисао*, он се не може сматрати за земљорадника ма се бавио и земљорадњом.

Сматрамо да ова одлука не би била у духу закона и смислу Правила за све подобне случајеве. На пример, када је механа била на друму, па је туда прошла железница, те она више не даје довољно прихода њеном држаоцу, треба узети да је њему главно занимање земљорад без обзира на то што је он механичку радњу протоколисао. Решење спорног питања треба свагда да зависи не од голе форме протоколисања радње, него од тога да ли дотичном протоколисана радња доноси довољно прихода за издржавање.

Било је непотребно, јер је, најзад, све зависило од решења питања да ли је дотичном лицу главно занимање земљорад или није. У оно доба када је Правило донето наш привредни живот није био тако диференциран као данас ни у погледу разликовања села од вароши ни у погледу земљорадника од занатлија. Онда су и наше окружне вароши имале више изглед села него данас наше варошице; и онда подела рада између занимања уопште, а нарочито између земљорадника и занатлија, није била тако маркантна као данас. Уосталом, и дан данас по паланкама у Србији нису занат и земљорад привредно потпуно раздвојени један од другог. И зато је разумљиво и оправдано што је писац Правила, онда када је чак и Београд имао своју „Палилулу“ са земљорадничким насељем, онако поступио. Одлити од правних занатлија оне мале занатлије које се у главном од земљорада издржавају, то је и данас врло тешко, а то ли онда. Одмах по доношењу Закона није се имало ни искуства из примене његове.

Међутим, недостатак је Правила што оно није поставило извесне норме или бар напоменуло како ће се малим занатлијама и ситним привредницима утврдити главно занимање.

Питање се има решити с обзиром на циљ, начин и меру законске заштите и с обзиром на занимање и издржавање чланова породице дотичног занатлије или малог привредника. У типичној земљорадничкој кући, инокосној или задружној, сви се укућани баве земљорадничким пословима, те је ту ван спора да ли је кућа, задруга или породица у оквиру задруге земљорадничког занимања. Код малих занатника и обртника, сви се укућани не баве једним занимањем: саме занатлије баве се мање или више и земљорадњом, а њихове жене и чељад или не раде никако земљорадничке послове, него раде само кућевне послове, или се баве занатским занимањима (ћилимарством, кројачким занатом, шивењем за друге, итд.); или раде и земљорадничке послове.

Када укућани (жене, деца и остарели родитељи) занатлије не раде никако земљорадничке послове, спорно питање има се, мислимо, решити само према занимању и привреди занатлије, старешине породице. Било би погрешно узимати у обзир занатску радиност и привреду занатлијиних укућана, јер је њихова привреда или привремена (кћери ће се удати, синови обдржавати засебно куће, итд.) или лична (у циљу тековине особка)

или неизвесна (због болести, смрти, бесполице, итд.). Безусловно је потребно да се задовољи циљ закона: обезбеди онај који живи у главном од земљорада, и то не само он него тако и у толико пре да се обезбеди и његова породица. И с обзиром на то било би даље погрешно главно занимање дотичноме занатлији утврђивати према томе да ли се и што се он више или редовно бави занатом, а привремено и узгред земљорадом. Земљораднички послови су сезонски, те се већ по томе дотични више и дуже може бити бави занатом. При томе, дотични занатлија од свога заната ипак може имати мање прихода него од земљорада, и, што је главно, приход недовољан по себи за издржавање породице. Према томе, ако дотични занатлија нема од свога заната довољно прихода за издржавање себе и своје породице, има се узети да је њему главно занимање земљорад. Ако пак занатлија од свога заната има довољан приход за наведени циљ, има се узети да му је главно занимање занат, па макар од земљорада имао већи приход. Законодавац обезбеђује минимум за привреду и опстанак а не већи иметак.

Исто тако не треба при утврђивању главнога занимања занатника узимати у обзир ни када његови укућани раде земљорадничке послове, а са ових разлога: — 1) са већ наведеног разлога што је радиност укућана неизвесна и привремена; 2) што закон гласи да се окућни минимум штити од пописа „земљоделцу“ а не „земљорадничкој кући“ или „породици“, а у аномалном праву, какво је окућно право, нема места екстензивном тумачењу, те да би се круг занимања занатлијиног проширивао обухватањем занимања његових укућана; 3) што би се иначе закон изигравао, јер би задужени занатник, пред попис, упућивао своје укућане да раде и земљорадничке послове иако они то дотле нису чинили; 4) што је занимање занатнику, према његовом занату, утврђено по Закону о радњама и што се он по томе своје занимању води и по јавним књигама без обзира на занимање његових укућана; 5) што и Правлописац као најбољи тумач Закона не вели ни једном речи да при утврђењу главног занимања дотичних лица треба узети у обзир и занимања њихових укућана. Према томе и у овом случају само се између занимања занатлијиних има утврдити које му је главно занимање, наиме, занатско или земљорадничко, од којег он себе и своју породицу издржава. Кад се утврди да њему тога ради даје довољан приход само занатско занимање, онда му се то

занимање има утврдити као главно и у случају да он од земљорада има већи приход.

Тако се главно занимање има утврдити и бесправноме занатлији, који нема мајсторског испита и протоколисане радње. Имајући пред очима циљ закона да се обезбеди издржавање земљорадничке породице, правило не води рачуна о формално-правној страни занимања њеног представника него о економском приносу његовог занимања.

У том смислу и на сличан начин треба утврђивати главно занимање старешине инокосне породице. Питање је како се то има чинити у задрузи. То има свога правнога значаја пошто сваки задругар може свој део задужити и продати (§ 515 и 522 Грађ. Зак.¹⁾), а све окућне пореске главе у једној задрузи нити имају увек једнака занимања нити непрекидно живе и раде заједно и у једном месту. У једној задрузи могу наступити ови типични случајеви окућних пореских глава: — 1) старешина задруге и остали су земљорадници, а неко је од задругара постао занатлија или трговац; 2) старешина задруге, како и у правном смислу тако и у ширем, привредном смислу (између оца и пунолетних синова), јесте занатлија или је прешао у „спекуланте“ и трговце, а задругари су остали земљорадници; 3) сви се задругари (отац и син или браћа) баве занатом или трговином, и то са или без испита или протоколисане радње.

На постављено питање има да гласи одговор да занимање уопште и главно занимање напосе код чланова задруге треба утврђивати у истом смислу и на исти начин као и код инокосне породице. То како са наведених разлога тако и стога што се задруга свакога часа може поделити. Задругар у погледу окућног права дели судбину свога занимања као да је и инокосан.

Како је, међутим, установа окућња једна социално-политичка мера да се земљораднику сачува минимум за живот, то мислимо да је сасвим у духу закона узети да је земљорад главно занимање онеме занатлији или маломе привреднику коме би иначе судећи по његовом приходу од заната у моменту пописа требало занат сматрати за главно занимање, ако још онда има сигурних знакова да би он и његова породица ускоро по продаји

¹⁾ По општој одлуци К. Суда од 13 VI 1905 Бр. 6110, задругару који задужује свој део у задружној имовини, није за задужење потребно одобрење старешине задруге. (Одлуке Опште Седнице Касационог Суда, књ. IX, бр. 813, 1924).

имања запали у беду. Такви су знаци када је занатлија већ престарео или оболео а нема у породици никога који би збринуо издржавање породице; када је занатлија још способан за други рад, али има много ситне деце или оболелих и престарелих чланова породице на терету а у месту нема услова да нађе довољне зараде без окућнога минимума, нити има могућности да се он пресели у које друго место. У оном истом јавном интересу у коме је окућје установљено, треба занатлији у таквим околностима сачувати минимум узимајући да му је главно занимање земљорад. Ова правна аномалија била би донекле потпуно у духу окућја као аномалног права.

Све у свему, главно занимање малим занатлијама или малим привредницима има се утврдити само према приходима од њихових занимања без обзира на занимања и привреду осталих чланова њихове породице или задруге. Њима треба признати да им је је земљорад главно занимање само тада када они од свога занатског занимања немају довољног прихода за издржавање себе и своје породице. Изузетно, земљорад им ваља признати као главно занимање и тада када они у моменту пописа истина од свога занатскога занимања имају довољно прихода за издржавање породице, али има сигурних знакова да то ускоро неће бити случај.

II. — ОКУЋЈЕ И СЛОБОДА ЗЕМЉОРАДНИКА.

Законском изменом од 1873 законодавац је ограничио земљорадника у апсолутном праву располагања својином које власнику даје пропис § 211 Грађ. Зак. По тој измени, земљорадник не може никојим начином отуђити некретни део имовине коју му исти Закон штити од поверилаца. Али, и ако је ово ограничење земљорадника уопште у противности са индивидуалистичким духом Грађ. Законика, оно ипак није било без правне везе и основе и у Грађ. Законику и у Уставу. Пропис § 13 поменутог Законика не допушта слободну вољу „у ономе, што се тиче јавнога поретка и благонравија“, а законска измена у окућју донета је баш у јавном интересу ради одржавања малог поседа. Чл. 25 Устава од 1869, који је важио у доба кад је спроведена дотична законска измена, гласи: — „Слобода лична и право сопствености ујемчавају се и не подлеже никаквом другом ограничењу осим ономе, које закон одређује.“ И на основи овога уставнога прописа законодавац је имао право да заведе горње ограничење земљорадника.

То ограничење земљорадника окућјем потпуно је у духу данашњег Устава од 1921. По чл. 26 тога Устава, „Држава има, у интересу целине, а на основу закона, право и дужност да интервенише у привредним односима грађана, у духу правде и отклањања друштвених супротности.“ Установа окућја представља интервенцију државе у корист одржања малог слободног поседа а у циљу спречавања стварања сеоског пролетеријата и великих поседа у интересу друштвене правде. А чл. 37 Устава гласи: — „Својина је зајемчена. Из својине проистичу и обвезе. Њена употреба не сме бити на штету целине. Садржина, обим и ограничење приватне својине одређују се законом.“ У том смислу и циљу закон о окућју је и донет. Да није тога закона, при неограниченој привредној утакмици и слободној тековини, употреба земљорадничког поседа у рукама вештих и саможивих људи и великих имућника ишла би на штету малих земљорадника и на штету целине народа.

Са овим ограничењем земљорадника окућјем слично је по правном роду и економско-политичком циљу и ограничење земљорадника у § 77 Трговачког Законика од 26 јануара 1860 да земљорадник не може издавати меницу. У оно време сељак у Србији био је презадужен зеленашима, те се тражило начина како да се спречи његово задуживање. Наредне, 1861 године, заведено је поново окућје, у томе облику да се сељаку не могу за дуг продати и два дана ораће земље и сабрани плод са ње, и да то имање сељак не може задужити. Свакако у вези са настојавањем да се спречи задуживање и пропадање сељака услед тога дошло је и ово одузимање пасивне меничне способности земљораднику. Пошло се са гледишта да наш сељак не може појмити улогу и природу менице и да он неће моћи одговарати строгој тачности и брзини њенога плаћања. Што је главно, онда се настојавало на томе да се земљораднику ускраћује могућност задуживања, пошто се он није задуживао у продуктивне сврхе.

Као и установа у окућју о забрани земљораднику да отуђи некретни окућни минимум, тако и ова установа о забрани земљораднику да потписује меницу донета је у јавном интересу. Обе те правне установе имају заједнички циљ да заштите земљорадника од последица задуживања, да би земљорадник сачувао свој посед и остао самосталан привредник. И ако се оне налазе у два закона, оне су у складу једна са другом и чине идејно једну

правну целину, која се може назвати „заштитно земљорадничко право“ или „окућно право у Србији“. Како то право садржи изузетне правне норме које одступају од редовнога права, које иначе у свему важи и за земљораднички сталеж, — то је оно, према правној науци, анормално или сингуларно право. Правна одлика тога права јесте да се његови прописи као изузетни од редовнога права имају тумачити у најстрожем смислу речи, не допуштајући у својој правној оази ни екстензивно тумачење ни правну аналогију.

Сходно томе, земљорадници у Србији, по њеном окућном праву као анормалном праву, имају према повериоцима само у толико привилегије у колико су у реченом праву привилегије за њих јасно изречене, а према себи имају правна ограничења само толико у колико су таква ограничења у истом праву несумњиво исказана. Па како других ограничења за земљораднике нема у нашем законодавству сем у погледу задужења и отуђења минимума земље по окућном праву, то иначе и за њих важе у свему општи прописи редовнога права о привредној делатности из Грађанског Законика и Устава у вези са односним прописима Трговачког Законика и Закона о Радњама. Под условом да испуне специалне услове ова два последња Закона као и други привредници, и земљорадници имају право на потпуну слободу и једнакост у правној и привредној делатности. Наш законодавац нигде и ничим не прописује да земљорадник мора остати везан за земљу и занимање земљорадничко с обзиром на окућно право. Према томе, земљорадник у Србији може напустити село, отићи куда хоће и одати се сваком другом занимању, само ако и он испуни услове за извесна специална занимања. При томе он остаје законом о окућју ограничен једино у томе што не може отуђити некретни минимум док није прешао у такво занимање које се не сматра за земљорадничко и које не спада у она ситна занатска занимања која се подводе под заштиту окућнога права.

Такво је правно стање ствари у коме се земљорадник налази у погледу привредне слободе. Наиме, по гласу окућнога права земљорадник је на пољу привредне делатности ограничен само у толико што не може отуђити некретни минимум док је земљорадник; иначе, он је слободан у кретању и избору занимања као и сваки други грађанин. Међутим, по економском дејству окућја земљорадник се не налази у таквом слободном при-

вредном стању које потпуно одговара изложеном правном стању ствари. Тиме што окућно право обезбеђује земљораднику привредни минимум од поверилаца а кућу и пар теглеће стоке и од фискуса, и тиме нарочито што му забрањује да некретни минимум и сам прода, — тиме оно доприноси јако да га овај привредни минимум везује за се и задржава на породичном огњишту. Ову економну моћ има окућје према земљораднику и када му је минимум умањен услед деобе, изигравања закона или продаје за порез. Животне традиције и успомене, навика да се живи на староме огњишту и међу својима, нарочито код жена, завичај и чаробна моћ и драж баштине и завољене своје земље задржавају по себи сељака у селу и привлаче земљи. Дајући земљораднику, културно заосталом, колико је најнужније за живот, окућни минимум га одржава у нади и заварава да ће му срећа и труд донети бољитак. По томе што земљорадник не може ни сам отуђити свој некретни минимум док је земљорадник, а земљораднику је тешко да пређе у друга занимања, јер је везан пословима око куће и земље а нема ни новаца да дангуби, тражи и нађе себи друго огњиште или занимање ван завичаја, — окућје често задржава на старом огњишту и промућурније и одважније сељаке који су већ увидели да им ту нема привреднога спаса. То је нарочито случај када у околини нема привредних услова за пресељење, налажење зараде и узимање другог занимања.

Из тога следује закључак да окућје везујући сељака за ону груду заштићене земље и село, у ствари га у исто време и спречава у слободном кретању и избору занимања. Чувајући минимум земље сељачким породицама, оно кочи промет земље и задржава сељака у његовој некретности и конзервативности укоревеној код њега услед патријархално-задружног живота и робовања под Турцима. По тим својим дејствима и економским последицама што окућје земљорадника привезује за земљу и што га ограничава у слободном кретању и избору занимања, оно у неколико потсећа на средњовековну феудалну привезаност сељака за земљу. Утежњи за економском слободом и обезбеђењем од спахијско-великашког експлоатисања и рђавих последица новчане привреде, снажна и патријархална српска сељачка демократија ограничила је окућјем и саму себе. Интервенција државе у привредним односима спроводи и значи увек ускраћивање апсолутне слободе и привредне делатности.

III. — ПРОМЕНА ЗАНИМАЊА.

Утицај окућја у томе правцу што везује земљораднике за земљу и земљорадничко занимање само је делимичан а не и пресудан, те је ипак честа појава да земљорадници пређу у друга занимања. С друге стране, дешава се и то, иако ретко, да поједини из других занимања пређу у земљораднике. Само, овај прелазак из земљорадничког занимања у друга занимања и обратно, по правилу, не врши се у оштрој и јасној форми. Ову промену занимања врше најчешће људи мешовитих занимања са земљорадничким, и то тако што било дотле споредно занимање узимају за главно и обратно, било што једно од тих занимања напуштају, па остају са једним занимањем или узимају трећа занимања. Обично бива тако што сељак који се помало бавио трговином или којом спекулативном радњом, пређе и формално у трговце или „спекуланте“, а у будуће се узгред бави земљорадом; или онај који је имао неземљорадничко занимање као главно стварно или бар правно, напушта ово, одајући се искључиво земљораду, који је дотле упражњавао као споредно занимање.

Како закон о окућју штити само земљораднике, то се у примени истога закона јавило питање: — који је момент меродаван за оцену тога да ли је дужник земљорадник или не, наиме, момент задужења или пописа? или другим речима: — да ли се право на благодетење из тач. 4. а. § 471 има ценити према занимању дужниковом у моменту закључења обвезе или у моменту пописа за њено извршење? — То је питање спорно: једно мишљење имао је Државни Савет, друго мишљење заступа Касациони Суд.

Према мишљењу Државног Савета у писму Министру Унутрашњих Дела од 2 марта 1905 бр. 1198, право на благодетење из § 471 има се ценити према занимању дужниковом у моменту закључења обвезе.¹⁾ Из одлуке Савета од 11 августа 1906 бр.

¹⁾ „Као што се, ... види, ... издао је жалилачкој фирми облигацију... као шпекулант; као такав ставио је интабулацију на непокретно имање..., и као шпекулант осуђен је на плаћање овога дуга... Према овом, и кад је решењем начелства, које је одобрио Мин. Унутр. Дела и Државни Савет..., коначно расправљено питање о статусу..., онда полицијска власт није имала ослонца у закону, да понова улази у расправу овог, једном расправљеног питања, већ је имала приступити извршењу осуде, без обзира на изговоре осуђенога да је земљоделац, и да га као таквог штити пропис §471 грађ. суд. пост. (Мих. Вукићевић, „Збирка Одлука Државног Савета“, Београд, 1908, стр. 54.)

5167 види се такође гледиште Савета да су при оцени питања о статусу појединих дужника меродавни подаци из онога времена када је задужење учињено, а не када се тражи наплата дуга.¹⁾

А према мишљењу Касационог Суда право на благодетење из § 471 има се ценити по моменту пописа.²⁾ Ово мишљење, које и ми делимо, заступа и Аранђеловић: — „Из законодавно-политичког циља (*ratio legis*), који је законодавац имао пред очима при стварању овога закона, одржање егзистенције човека, који се бави земљорадњом, следује да ваља *при попису* на то гледати, да ли се пописују ствари земљорадника или онога, који се нечим другим бави. Законодавац је хтео да после пописа не постане земљорадник бескућник, а ако би се узело, да је меродаван моменат задужења, онда се тај циљ зацело не би могао остварити у многим случајевима. Како је пак овај закон донет и у јавном интересу, то извршна власт по званичној дужности има да пази при попису на то, да ли је дужник земљорадник у то време, те да му не узима у попис оно, што се по закону од пописа изузима“.³⁾

Према томе што је извршна власт дужна старати се да не узме у попис земљорадничко имање према занимању дужника у моменту пописа, приватни повериоци могу у својим правима бити оштећени у овим случајевима: када је дужник отуђио сувишак имања; када нема више него минимум, и, што је још аномалније, када је дужник у моменту задужења био трговац, па је доцније постао земљорадник.⁴⁾ Одиста, то је неправда полазећи

1) Вукићевић, исто дело, стр. 59—60.

2) Разлози Касационог Суда у одлуци од 5 августа 1882 Бр. 2248: „По замени тач. 4. § 471 грађ. суд. пост. од 24. децембра 1873. год. и правила г. Министра правде од 4. фебруара 1874... кад се за извршење пресуде узима какво имање, које по својој природи припада земљоделству, *полицијска власт, која попис чини, дужна је уверити се, да ли се то лице — чије имање узима у попис — сматра, по закону, као земљоделац, па у случају, ако се исто лице сматра за земљорадника, онда да при вршењу пописа има на уму поменути замену тач. 4. § 471 и поменуто правило г. Министра правде.* Према наведеноме суд је *погрешно*, што је молиоцу ставио у дужност, да он доказује како је земљоделац и како се на њега има пррестети поменута замена... па према овој погрешној поставци нашао, да жалилац није то доказао; да се он, по закону, има сматрати као земљоделац.“

3) Д-р Драг. Аранђеловић, „Шта се не може узети у попис“, Београд, 1909, стр. 23.

4) Овакви случајеви нарочито су чести на селу. Обично сељак постане „спекулант“ или трговац са сировинским, домаћим производима, па када изгуби капитал и кредит, он се враћа плугу, али најчешће доцкан, пошто му је имање већ распродато за дугове као трговцу, или је он земљу сам распродао ради „капитала“.

са гледишта повређеног приватног права повериоца, али како је овде јавни интерес ради којег је закон и донет пречи од приватног интереса, то се тако има примењивати иако је он врло суров према повериоцима (*Dura lex sed lex*). Повериоци морају рачунати и са околношћу промене занимања дужника. Увиђавни од њих, зеленаши особито, то и чине, обезбеђујући се за такав случај јемством и ризико-премијом у виду већег интереса. Међутим, када наступи обрнут случај промене занимања, наиме, када дужник земљорадник пређе у неземљорадничко занимање, па се у моменту пописа јави као трговац, онда то, опет, иде у корист повериоца.

Питање је, међутим, како се има поступити ако се дужник обвезао као трговац, а он то стварно или правно није. Када је први случај, наиме, када је дужник у ствари само земљорадник, али се као трговац потписао ради кредита¹⁾, неоспорно је да је власт дужна узети дужника по занимању онаква какав он у у истини јесте, тј. за земљорадника. Ако поверилац није знао за право занимање дужника, он има право да га тужи за превару. Ако је то знао, па се ишло на изигравање закона, онда је власт дужна казнити обојицу за обману власти. У другом случају, када се дужник у истини бави трговином и као трговац важи, али то правно није, пошто то законски није постао, јер није испунио прописане услове за то (чл. 5 Закона о радњама), онда се ствар има решити према томе да ли му је трговина искључиво или главно занимање. У оба та случаја има се дужник узети да је трговац, па му и све имање пописати.

IV. — СЕОСКЕ ЗАНАТЛИЈЕ.

У доба када је окућје проширено (1873) већ је било простих занатлија и на селу. У колико су се села привредно развијала, сеоских занатлија било је све више. Сеоске занатлије, по правилу, не могу да живе само од заната, него уз занат воде и економију обрађујући мало земље и држећи или прихрањујући нешто стоке. Појединима је земљорад главно, а занат раде узгред, зими, кад престану пољски радови. Тако

1) Ти су случајеви, још пре Великога Рата, били чести нарочито у крајевима где су се сељаци почели задуживати на меницу, као у Јасеници на пример. И зеленаши и новчани заводи давали су сељацима радо зајам на меницу са потписом да су трговци или спекуланти, јер су их тако, у случају да меницу о року не плате, могли тужити за превару; и зато су се сељаци тим више трудили да меницу плате на време.

раде ткачи, ужари, стругари, корпари и други. На селу су највише развијени коларски, ковачки, абацијски, опанчарски, качарски и ћурчијски занат.

Какав је положај сеоских занатлија према закону о окућњу? — Подобан варошким занатлијама, са том разликом, мислимо, што у случају сумње да ли је сеоском занатлији земљорад главно занимање треба узети да јесте, тј. такве занатлије сматрати за земљораднике. Ово стога што се сеоске занатлије, када им занат не иде добро, особито када им је занат старовремски па се прелази ка варошкој ношњи, лако и већином враћају земљораду. Кад се мале занатлије у вароши, према Правилу, сматрају за земљораднике, тим пре као такве треба сматрати сеоске занатлије. Тако њих треба сматрати, па ма они били потпуно пуноправни мајстори са положеним испитом и мајсторским писмима. Да би избегли плаћање таксе за задобијање мастојрског писма као и порез на приход од заната, сеоске занатлије обично су избегавале да постану правни мајстори. Неки од њих успевају за дуго, а по који за увек, да остану бесправни мајстори иако их еснафи и занатлије из вароши за то туже властима; други се, најзад, нађу приморани да положе мајсторски испит. Када се све ово има на уму, онда овакве занатлије треба у даном случају узети као земљораднике, па ма им занат и толико био развијен да је очевидно да је њима главно занимање био занат. То и зато што они, кад су већ запали у положај да не могу платити своје дугове, не би никако могли наћи кредита за успешно продужење заната.

Према Правилу, да се ко сматра за земљорадника, не иште се да он мора имати стоку за рад и земљорадничке справе. Ради обраде своје земље може земљорадник и стоку и справе узети на послугу или под најам; или може платити другоме да му земљу пооре. Ово је редован случај код оних малих градских занатника, који се ипак сматрају за земљораднике, те онда тим пре треба сматрати за такве мале сеоске занатлије када немају обрадних средстава.

Са развитком новчане привреде уопште и са већом поделом рада и на селу, нарочито са јачањем моде и тежом изградом ношње и алата, сеоске занатлије се множе и развијају све више у праве занатлије. У већим и развијеним селима има од пре двадесет година и правих мајстора: који су редовно изучили занат и положили испит; који су у истини добри мајстори и који

се редовно баве занатом. У она од таквих села где има редовног посла за занатлије, одлазе и занатлије из вароши, нарочито из оних заната, као терзијског, који као застарели опадају у варошима. Ове занатлије, пошто је њима социално и привредно обезбеђен материални опстанак, треба сматрати као праве занатлије и не уподобљавати их земљорадницима; тако и оне од њих који имају и сеоско имање и узгред се баве и пољопривредом. Изузетно, када су ове занатлије престарале, када им је посао опао по сили привредних прилика а не њиховом кривицом, када се и они узгред лично баве земљорадом, а нарочито када им се породица стално бавила земљорадом, такве занатлије само ако имају и своју земљу, треба сматрати за земљораднике.

V. — НАЗОВИ - ЗЕМЉОРАДНИЦИ.

Да ли се могу рачунати у земљораднике они који сами не учествују у обрађивању своје земље?

За оне мале занатлије и трговчиће, како оне на селу тако и оне у варошима, којима земља даје сразмерно више а занат не даје довољно прихода али их везује за дућан, те изгледају више као занатлије, мора се на то дати позитиван одговор. То тим пре кад њихове жене и деца учествују у раду заједно са надничарима, и још тим пре када и они сами, остављајући дућан на шегрту или и затварајући га, узимају учешћа у обрађивању свога малог поседа (које њиве или винограда). Што правно одлучује да ове занатлије треба сматрати за окућне земљораднике, то је ово: — у смислу закона о окућју, то што и они мање више учествују у обделавању свога поседа, те по томе изгледају и као земљорадници; по гласу Правила а у духу и циљу закона, то што они имају релативно више прихода од земљорада него од заната.

Остаје, дакле, питање само за оне који имају земље а сами је не обрађују но то чине посредством најамника, а међутим нису они мали занатници, нити имају које друго признато занимање, него се само издају и важе као земљорадници. Та врста људи није се формирала у једну особиту класу да би падала у очи, али таквих људи има овде онде на селу и по градовима, а нарочито их има по паланкама. Они од њих који су на селу, јављају се као преметари, самсари, мали трговчићи, зеленаци и тако шта, само се не прихватају тежачких послова, главних бар не. Или су то пропали сељаци, одали се нераду или порочном животу,

који проводе време по кафанама када цео свет ради. Од ових ће се једни на крају крајева изигравањем закона дати извластити, а други продужити живети од подвала, па и самих злих дела. А они по варошима или су такви, или су познати зеленаши, који су до земље најчешће дошли благодарећи баш зеленашењу. И зато од ове врсте људи онда можете видети гдекога где под сунцобраном, бришући одебљао врат марамом од зноја, седи на снопу и надгледа рад најмљених жетвара.

По нашем мишљењу ове људе не треба сматрати за земљораднике. Сем оног сељачког олоша, сви они који се ичим другим баве и не називају се земљорадницима него по правилу „трговцима“. За земљораднике се издају само онда када тиме хоће да сачувају себи од продаје имање које закон штити земљораднику. Ни по грамагичком, ни по логичком, ни по тумачењу намере законодавца они се не могу убрајати у земљораднике, јер бити земљоделац значи обделавати земљу. Они то не чине. Кад они стварно или претежно имају друга занимања, кад се они сами зову трговцима, нема смисла рачунати их као земљораднике. То и са ових разлога. Кад се они рачунају за земљораднике, то изилази на штету њихових поверилаца, који су врло често честити људи, и то иде на штету кредита уопште. Законодавац је хтео да заштити малога земљорадника од последица извлашћења када западне у дугове; њему хтео да сачува имање и кров над главом да не би постао бескућник и голи надничар. Законодавац није хтео да се заштити имање онима који га сами не обрађују него то чине посредством надничара, сталеза којег је стварање законодавац хтео да спречи. Он није хтео штитити људе који стварно нису земљорадници, на штету оних малих имаћника који немају довољно земље, и на штету надничара који жуде да постану власници. Јер би то иначе значило умањивати овима могућности да дођу до земље и постану привредно крепки земљорадници, какве баш законодавац жели.

Подржавати ове назови-земљораднике као праве земљораднике, то би значило подржавати један посреднички и излишан ред у пољској привреди, а то законодавац нипошто није хтео. Из скупштинског претреса као „лајтмотив“ законодавца, поред жеље да се на селу не створи ред бескућника, види се намера његова да се спречи нагомилавање земље у мало руку, како се не би образовао ред великопоседника, нових спахија, који би земљу давали другима на обраду а сами не би радили ништа. А кад

то стоји, онда следује закључак да законодавац није хтео да се заштићују као земљорадници и они нерадници и пољопривредни паразити о којима је реч, а нарочито не зеленаши у варошима. Јер дајући своју земљу на наполицу или под закуп сељацима, они се према њима јављају као неке спахије. А кад им спекулације не испадну за руком, или кад хоће да оштете своје повериоце, онда се ради заштите истичу као земљорадници.

Законодавац је установом окућја порушио освећено начело правичности приватнога права да је сваки дужан испунити своју уговорну обвезу. Он је то учинио у највишем јавном интересу ради одржања имовнога поретка у коме би сваки земљорадник имао обезбеђену земљу за живот. Не може се ни пошто замислити да је законодавац хтео повредити поменуто начело и у корист ових назови-земљорадника кад стоји да су они штетни по сам земљораднички сталеж. Јер су за земљораднички сталеж штетни не само они „земљорадници“ зеленаши, но и они пропали сељаци и нерадници. Из ових се нерадника и кафанских клуподера у главном и врбују они крадљивци, лупежи и сеоски разбојници, од којих толико страда имовна и лична безбедност на селу, тако потребна за привредни развитак. Имајући кућу, која им се не може ни за порез продати, и које парче још заостале земље, они имају могућности да лако извршују и сакривају крађе и друга зла дела. Њима је неваљао начин живота главни извор издржавања, а не сеоска привреда. И кад све то стоји, онда њих треба изузети из земљорадничке заштите. Приговор томе да би се тада од њих створили прави бескућници не може издржати критику. Јер је законодавац окућје завео да би се мали земљорадници одржали и остали у самосталном и здравом привредном положају ради општега благостања и правилнога економскога развитка, међутим ови нерадници и златорници томе су препрека и трајна опасност рушења. Уосталом, шта то у привредном погледу вреди што ти људи имају кућу и земљу када се они, са нерада и рђава живота, налазе у горем привредном положају но један честит и раден сеоски прави бескућник који је без своје кривице остао без имања; и зар има смисла те људе одржавати у том нездравом привредном положају скопчаном са злим делима на штету огромне већине ваљаних и честитих земљорадника?! Очевидно је да законодавац није хтео штитити нерад и неморал на штету рада и морала. Исто тако не може опстати ни приговор да ове сељаке ваља окућјемшти-

тити у интересу њихових породица (жене и деце). Тај се обзир не може уважити, јер би онда требало у интересу породице не допуштати продају заштићеног имања и за наплату осуда по кривичним пресудама. Међутим, према правилном тумачењу Правила (тач. 16) заштити окућној у тим случајевима нема места. Аналого овом поступању са тим осуђеницима треба поступати и са овим нерадним сељацима, — а тим пре са варошанима, кад се утврди да су они потпуно запустили свој земљораднички позив и одали се ленствовању и злоделном животу.

Овакво тумачење закона ишло би у корист поверилаца дотичних лица, у корист моралног и привредног преображаја села и у корист фискаса и одржања самога закона. По њему, повериоци би могли доћи до наплате својих потраживања, што би било и право и целисходно. Предстојећа опасност да ће изгубити имање и кров над главом утицала би на дотичне сељаке да се тргну ленствовања и рђава живота. Ако не би могли да се одрже као сопственици, то би опет било корисно, јер би онда њихова земља дошла у вредне руке, а они би били принуђени да било као надничари у селу зарађују свој хлеб, било да се отселе у варош. У доба кад је окућје донето, за прилив сељака у вароши није било повољних привредних услова. Од када је, од пре 20 година, почела да се развија индустрија у Србији, од тада су ови сељаци могли у варошима наћи зараде и као фабрични радници. Тако би ови сељаци о којима је реч, вршили часно своју животну улогу задовољавајући потребну функцију радне снаге у друштвеној привредној организацији док су сада штетни не само по земљорад и државу уопште но и по фискус посебно. Јер је опште позната ствар да ови сељаци пропалице не плаћају свој порез, него им порез стално застарева. И ако број тих сељака није већи од 3%, тај губитак пореза за државу није мала штета; то тим пре што ти сељаци својим примером рђаво утичу на остале пореске обвезнике. Међутим, када се дели јавна помоћ после какве привредне катастрофе, они су онда први да је добију.

А предње тумачење је у интересу одржања окућја са овога разлога. Противници тога закона — у народу су то обично зеленаци и дућаније — противу њега истичу то да тај закон штити нераднике и неваљале људе који не ваљају ни себи ни држави, и да зато тај закон треба укинути.

Из свега што смо рекли следује закључак да не треба сматрати за земљораднике како ове сељаци тако и оне варошке зеленаше који своју земљу не обрађују сами, но то чине посредством других. Тога ради потребна је једна општа одлука Касационог Суда, за коју према наведеноме има и потребе и довољно правних основа у Закону и Правилу.

(Свршиће се)

Јеленко Петровић.

ИСТОРИЈА „ТАЈНЕ КОНВЕНЦИЈЕ“

(28 јуни 1881 — 9 фебруар 1889)

(СВРШЕТАК)

IX.

Тајни уговор, од 1881 и додатак или како га Аустријанци службено називају „додати акт“, од 1889 остали су у важности до 13 јануара 1895.

Међутим, тај уговор није ипак тада стварно изгубио сву своју снагу. Његов творац, бивши краљ Милан трудио се стално да му бар дух и даље одржи у важности. Ради тога, он је, још у току 1894, дошао у Београд, изазвао промену владе и довео до укидања Устава од 1888 и повратка у живот Устава од 1869, који је владоцу давао три четвртине власти у руке¹⁾. Кад су опет доцније владе Ст. Новаковића (1896) и Ђ. С. Симића (1897—98.) покушале да се приближе Русији и да раде на зближењу између Србије, Бугарске и Црне Горе, краљ Милан се понова појавио на позорници, изазвао пад Симићеве владе и довео на власт кабинет *Dr*-а Владана Ђорђевића, који му је био потпуно одан. На скоро затим добио је, на опште изненађење, положај команданта активне војске, на коме је остао до жељидбе краља Александра.

На тај начин одржан је у Београду, с краћим прекидима, извесан утицај тајног уговора од 1881, све до смрти краља Александра Обреновића.

X

То је, у главним потезима, права историја тајног уговора, од 1881 и његовог додатка, од 1889. Она, разуме се, није савршена. На тако што не може се у историјским радовима

¹⁾ Ст. Протић — Тајна Конвенција итд. стр. 13—14.

ни имати претензија. Али, она је, извесно, знатно детаљнија и потпунија од свега, што је раније о том уговору писано. Она је, у главним цртама, тачна и сумњиво је да ће оно што је у њој битно моћи да измене доцнија истраживања. Чак ако се једнога дана дође и до бележака краља Милана и М. Гарашанина о том уговору, подаци та два важна сведока могу помоћи да наше знање о том уговору постане још потпуније, али само у поједним детаљима.

Као што сам у почетку поменуо, ова историја израђена је на основу поверљивих докумената, који су очувани у аустријској Државној Архиви у Бечу и на основу бележака М. С. Пироћанца, ондашњег председника министарства. Осим тога, имао сам при руци и чланке и успомене које је о уговору раније публиковао Ч. Мијатовић, ондашњи заступник министра иностраних дела. Из жеље да останем потпуно непристрасан трудио сам се да све та документа и сећања добро проверим и, када сам тај посао свршио, пустио сам их да сами говоре. Подаци из тих докумената и успомена просули су нову, живу светлост на тајне преговоре, који су довели до закључења уговора од 1881 и његовог додатка, од 1889. Тако смо сазнали за масу занимљивих појединости, које су нам дотле биле непознате, а многе чињенице јавиле су нам се у са свим другом облику.

Међутим има једно важно питање које та историја није, можда, још потпуно расветлила. То је питање о корисности или штетности тога уговора по Србију.

Нема код нас ваља да ни једног одраслијег човека, који се не би живо сећао колико је та „тајна конвенција“ или чак „војна конвенција“ ранијих година критикована, колико је доказивано да је она била не само убитачна по наше државне интересе, него да је била право издајство Србије и како су, због тога, краљ Милан Пироћанац, Гарашанин, Мијатовић и остали чланови ондашње владе и напредне странке називани „издајцима“ и „гробарима“ Србије и српског народа.

Данас кад имамо у рукама аутентичан текст тога уговора и прецизне податке о свима тајним преговорима, вредно је испитати темељније да ли је та страшна оцена, која је често изазивана и „народним судом“, основана или није¹⁾.

¹⁾ Од писаца који су раније расправљали о том уговору — не рачунајући ту Ч. Мијатовића, потписника уговора — једини је Слободан Јо

За тачну оцену тога уговора ваља имати на уму, поред личних расположења књаза Милана, у почетку 1881, политичке прилике које су, у то време, владале у Европи и положај у ком је се тада Србија налазила.

Односи између кнеза Милана и рускога двора нису увек били веома срдачни. Још у младости, по свом ступању на престо кнез Милан је сазнао да је руски двор, по смрти кнеза Михаила покушао да за његова наследника предложи црногорског књаза Николу. Тај покушај био је већ довољан да у срцу младога кнеза изазове, ако не мржњу оно јаку зебњу од Русије. У току првих година његове владе руска политика на Балкану поклањала је више пажње Бугарима него Србима. Приликом херцеговачког устанка руска политика према Србима била је нејасна: док је с једне стране изгледало да ће Русија озбиљно помоћи ствар устаника па према томе и ствар Србије и Црне Горе, дотле се с друге стране осећало да се она приближује Аустро-Угарској. У лето 1876, у критичном тренутку када је Србија имала да бира између мира и између рата против Турске, руска политика постала је дволична: док је из Емса, из цареве околине слата порука Србији да остане на миру, дотле је граф Игњатијев питао из Цариграда „докле ће Србија одуговлачити да у своје руке узме обрану хришћана који једино на њу гледају да их сачува од даљег покоља“¹⁾. И, када је на скоро за тим Србија загазила у рат с Турском и када је тај рат неповољно испео руска влада се, до душе, заузела за Србију и нагнала Порту на примирје. Али, цар се, у брзо за тим, приликом пријема представника племства у Москви, јетко изразио о Србима. “Познато вам је већ, рекао је он тада, да је Турска прихватила моје захтеве о брзом закључењу примирја, да би се учинио крај бескорисној сечи у Србији и Црној Гори. Црногорци су се показали у тој неравној борби, као и свагда, јунацима. На жалост не може се то исто казати и за Србе, без обзира на присуство наших добровољаца у њиховим редовима, од којих су многи крвљу платили словенску ствар“... Тај нетактични и неправични испад царев изазвао је највеће огорчење у Београду. У време између првог и другог српско-турског рата извесни руски листови, који су

вановић сматрао да је та осуда неоснована и да је тај уговор био више од користи, него од штете Србији. Он је тада први дао и правну оцену уговора. (*Политичке и правне расправе*, св. II. стр. 284—294).

¹⁾ Ј. Ристић — Дипломатска историја итд. св. I. стр. 83.

потпуно стајали под руком руске владе, писали су веома неповољно о кнезу Милану. Неки од њих тврдили су чак отворено да ће он, ако Русија буде послала новчану помоћ у Србију, бити у стању да је присвоји. Међутим, кад је Русима запретила опасност на Плевни, Србија је, и ако је била изнурена ратом од 1876 и неспремна за борбу, ушла понова у акцију. Српске трупе покриле су тада операције десног крила руске војске и задржале знатан део Турака од акције против Руса. Поред тога Срби су тада успели да, по цену великих жртава, освоје читаву област на југу и да изађу на Косово. А како су Руси, после тога, те услуге наградили? Кад је на скоро за тим, дошло до преговора о миру у Сан Стефану, руски пуномоћници тражили су не само да се оснује Велика Бугарска, него да јој се уступи готово цела Стара Србија с Македонијом, коју су Срби сматрали за колевку своје народности и од које су извесан део у току тог рата својом крвљу били ослободили. Потребно је било врло енергично, лично заузимање кнеза Милана да Србији и сам Ниш буде остављен!

Таквим поступањем руске владе дубоко су били изненађени и увређени не само српски кнез, него и цела Србија. Срби, који су први међу балканским хришћанима, још 1804, почели борбу за ослобођење и који су у току 1876 и 1877 водили два рата против Турске, добили су у Сан Стефану незнатно проширење државне територије а Бугари, који до 1877 нису били у стању подићи један озбиљан устанак за своје ослобођење, који су све дотле били остали турска раја, добили су од једанпут из руских руку државу, која је и по простору и по становништву била неколико пута већа од тадашње Србије. Ту политику схватили су у Србији као потпуно напуштање српске ствари од стране Русије.

Држање, које је руска влада заузела на скоро за тим на Берлинском Конгресу, утврдило је у том уверењу све озбиљне политичке људе у Србији. Руски пуномоћници радили су тада искључиво на томе да одрже што већу Бугарску и да у неколико помогну Црну Гору. Што се тиче Србије, они су делегату српске владе отворено рекли да за њу не могу ништа учинити и сами су га упутили на графа Андрашија, аустро угарског министра иностраних дела.

Тако је Србија Берлинским Уговором добила — и то захваљујући нарочито заузимању аустро-угарских пуномоћника — давно заслужену независност и четири нова округа. Али она

је, у исто време, у замену за то, морала примити на себе обавезу за исплату једног дела турског државног дуга, за закључење трговинских уговора, израду железнице и т. д. Те обавезе довеле су повећану и од дотадање политичке зависности од Турске тек ослобођену Србију у потпуну економску па према томе и политичку зависност од Аустрс-Угарске.

Почетком 1881 Србија се нашла пред тешким задатцима. Тек што се повратила од удара, који јој је било задао затварање аустро-угарске границе њеном извозу крајем 1880, она је имала да приступи низу питања, чије је решење премашало далеко њену снагу. Требало је неколико десетина милијона за грађење железнице, требало је новаца за исплату турског дуга и тако исто и за исплату унутрашњег дуга, за организовање нове територије, за организацију војске и других грана државне управе а њене су финансије, међутим, после два узастопна рата биле јако разривене а кредит на страни пао готово на нулу.

У таквим приликама Србија је морала, међу Великим Силама, потражити јачега ослонца. Како су се у то доба за балканске земље изближе интересовале само Русија и Аустро-Угарска, српској влади није остајало ништа друго, него да бира једну од њих.

Русија, ратом изнурена и војнички и финансијски, била је слаба и осамљена. Она је сву своју пажњу била сконцентрисала на организовање Кнежевине Бугарске и никаква интереса није поклањала српским стварима. Ненадна смрт цара Александра II допринела је да њен утицај у Европи постане још слабији. Аустро-Угарска, на против, појачана добицима које јој је донео Берлински Уговор и наслонљена на Немачку а у неколико и на Италију и Енглеску, уживала је такав углед, као ретко кад раније. Уласком у Босну и Херцеговину она је дошла у још јачи додир са Србијом и с тога је посветила још јачу пажњу свему што се у њој догађало.

Ваља знати да Берлински Уговор није био какав уговор, закључен између две државе, који је под утицајем других држава могао бити промењен, него уговор који је закључен на једном конгресу између свих Великих Сила. Такви уговори закључивани су ређе, обично после великих ратова и поремећаја (Бечки уговор, од 1815 и Париски Уговор, од 1856) и њима је био главни циљ да за дуже време консолидују општи мир. Тако

је и Берлински Уговор, после ратова који су се десили између Турске с једне стране и Србије, Црне Горе и Русије с друге стране, решио знатан број питања и извршио велике територијалне промене. И ако сва та питања нису била правично решена, ипак су све силе гарантовале њихово извршење. Оне су то учиниле из разлога што им је, пре свега, било стало до одржања мира. Важно је нарочито да је од свих тих сила Аустро-Угарска имала највише интереса да одржи стање које је тим уговором створено и да, по сваку цену, утврди своју власт у Босни и Херцеговини.

Шта је друго, у тим околностима, могла учинити српска влада, него да покуша осигурати Србији наклоност Аустро-Угарске, од које је њена будућност толико зависила? Шта је друго могао желети и ондашња кнез српски? Он је добро осећао да руски двор симпатише црногорском кнезу, кога је он сматрао за свог такмаца. Знао је да претеденти, Карађорђевићи живе у Аустро-Угарској и да раде на томе да једнога дана поврате изгубљени престо у Србији. Зар није било природно што је и он зажелио да добије заштиту бечког двора и да се на тај начин осигура од конкурената и да себи и свом сину обезбеди српски престо?

Међутим, има погодаба и то врло важних, из тога доба које кнезу Милану и српској влади нису тада биле ни познате. То су, пре свега, тајни договори — Рајхштатски договор, од 1876 и Пештански Уговор, од 1877— које је Русија закључила с Аустро-Угарском и којима јој је, још онда, признала право не само на окупацију него и на анексију Босне и Херцеговине. То је, за тим, тајни споразум који је Русија закључила с Аустро-Угарском последњег дана Берлинског Конгреса (13 јула 1878) и којим јој је признала право и на Новопазарски Санџак. То је напоследку, тајни уговор, који су у Берлину закључиле Русија, Немачка и Аустро-Угарска, 18 јуна 1881, којим је Аустро-Угарској признато право анексије Босне, Херцеговине и Новопазарског Санџака, одобрено евентуално уједињење Кнежевине Бугарске и Источне Румелије и утврђено да се територијалне промене у Европској Турској могу вршити само по узајамном договору између њих!

Прва три споразума остала су, по свему судећи, непозната кнезу Милану и ондашњој српској влади. Што се тиче последњег ствар није са свим јасна, бар у колико се тиче лично кнеза. Тај уговор потписан је баш у тренутку, кад се кнез

Милан налазио у Москви, као гост руског цара (18 јуна). Пада у очи да је кнез, сутра дан по повратку у Беч (23 јуна), пристао тако рећи без дискусије на пројекат тајног уговора који му је барон Хајмерле предложио и да је, сутра дан по повратку у Београд (28 јуна), наредио Мијатовићу да уговор одмах потпише, пре него што је и саопштен члановима владе. Чиме се да објаснити та изванредна журба? Уговор, који су те три Велике Силе потписале у Берлину, био је архи-тајан. Извесно је да његов текст, ни с које стране, није могао бити саопштен кнезу Милану. Али, није са свим искључена могућност да му је у Бечу, по његову повратку из Русије, бар што у поверењу наговештено.

Из свега тога јасно излази да су држање руског двора и руске владе према кнезу Милану и према Србији, још од 1868 и политички односи који су после Берлинског Конгреса завладали у Европи, били у ствари прави узрок, који је српском кнезу и српској влади диктовао, почетком 1881, закључење једног политичког уговора с Аустро-Угарском.

Што се тиче начина на који је тај уговор закључен, он подлежи оштрој критици. Као што се да видети из тока преговора кнез је главни посао био свршио иза леђа своје владе. У први мах послужио се Мијатовићем и то само њиме да сондира терен у Бечу (у Мају). А кад му је, у Јуну, показан пројекат уговора он је, место да затражи да се поднесе његовој влади, одмах дао свој пристанак на њ и тако онемогућио сваку претходну дискусију о њему. Те неправилности повукле су и остале, још веће: потпис и ратификацију уговора без знања председника и осталих чланова владе и, напослетку, тајно обснажење, од стране кнежеве, изјаве коју је његов председник министарства добио од аустро-угарске владе и којом је била ублажена једна тешка одредба чл. IV уговора. То су, разуме се, све поступци недопуштени у једној уставној држави.

Сличне неправилности починио је и Ч. Мијатовић, ондашњи заступник министра иностраних дела. Он је пристао да у Бечу сондира терен за уговор, кришом од својих другова. Осим тога потписао је и ратификовао уговор, такође без знања својих колега па и самога председника министарства, који у првом реду носи одговорност за рад владе. Што је још горе, он је то учинио, пошто је председнику и министру унутрашњих дела дао свечано обећање да то неће учинити без њихова

одобрења! И то су, разуме се, све поступци недопуштени у једној уставној држави па чак и у једном добром друштву.

Али, има једно питање које је далеко важније од свих осталих, које још није дотакнуто. То је питање о томе какав је био тај уговор, шта је Србија њиме добила а шта је дала и да ли је он био корисан по њу.

Србија је, пре свега, тим уговором осигурала себи пријатељство Аустро-Угарске и њену помоћ код других европских влада. А то је био знатан добитак. Аустро-Угарска је била тада у савезу с Немачком и у пријатељским односима с Италијом и с Енглеском. То значи да је Србија, у ствари, задобила пријатељство не само једне, него четири Велике Силе. Она је, на тај начин, обезбедила своју независност и своју територију и осигурала свом извозу аустро-угарске тргове.

Поред тога добила је обећање да ће Аустро-Угарска признати Србију за Краљевину и да ће се заузети и код осталих сила да је и оне признаду. Ни то обећање није било без вредности.

Што је још важније Аустро-Угарска је тим уговором признала Србији право на евентуално проширење у правцу вардарске долине. Та одредба уговора значајнија је него што изгледа на први поглед. Русија је, као што је познато, покушала Сан Стефанским уговором да створи Велику Бугарску, која је обухватала и вардарску долину. Та руска вештачка творевина сведена је на Берлинском Конгресу на Кнежевину Бугарску и Источну Румелију. Руска влада пристала је на то што је морала. Али мисао о остварењу свога сан стефанског плана није напустила. Ту мисао прихватила је нарочито Бугарска. Важно је, без сумње, што је Аустро-Угарска пристала да фаворизира Србију на штету руских и бугарских претензија и да јој, на тај начин, призна извесно право на Македонију. Истина је, да до тога проширења није било могуће доћи мирним путем. За то је био потребан рат и то рат бар једне Велике Силе против Турске. А то је било, у најмању руку, питање даље будућности. Али, тиме сам факат признања тога права не губи своју вредност.

Што се тиче Србије, она је тим уговором дала обећање да на својој територији неће трпети политичке верске и друге смутње које би биле уперене против Аустро-Угарске, Босне, Херцеговине и Новопазарског Санџака. То обећање сматрано је

често код нас као проста издаја и дефинитивно уступање тих покрајина Аустро-Угарској. Да ли је та оцена била тачна? Није. Питање о Босни, Херцеговини и Санџаку сматрано је као међународно питање и о њему су могле решавати само Велике Силе. Оне су на Берлинском Конгресу одлучиле да управу у тим областима повере Аустро-Угарској. Када су ту одлуку доносили оне нису ни питале да ли Србија има каквих права на те земље, Њима је тада био главни циљ да Русији, којој је била поверена организација Бугарске, створи једну против-тежу на Балканском Пол.оустрву. Да ли је према томе, Србија била власна и, да ли је била у стању предузети што било у корист промене те одлуке Великих Сила? Није. Да је ма шта покушала, навукла би само на себе освету свих Великих Сила а нарочито Аустро-Угарске. Према томе српска влада је дала једно обећање, које би морала дати и да није имала уговора с Аустро-Угарском.

Поред тога обећања, Србија је дала обавезу да, без претходног споразума са Аустро-Угарском, неће закључити никакав политички уговор с другом којом државом, који би био противан духу тајног уговора који је с њом имала.¹⁾ Ова је одредба, такође, са свим логична. Природно је да једна држава, потписујући један тајни политички уговор, на који треба да се ослони, мора тражити гаранције да друга уговорачка страна једног дана не закључи какав уговор с другом којом државом у противном смислу и да тако, у потаји не почне радити против њених интереса. Али, да је чак била остала у важности и првобитна одредба чл. IV, по којој Србија не би могла закључити никакав политички уговор с другом којом државом, док то, претходно, Аустро-Угарска не би одобрила, да ли би тиме тиме суверенитет Србије био, стварно, стављен у питање? Изгледа да не би, пошто су тада у Европи а нарочито на Балканском Полуострву владале такве прилике да Србија, и да је хтела, не би имала с ким да закључи какав тајан политички уговор. У Румунији је владао један немачки принц а Румуни су били огорчени на Русију због Бесарабије; Бугарска,

---

¹⁾ И покрај писма, које је кнез Милан упутио В. Калају, 24 октобра 1881 и којим је примио на себе обавезу из чл. IV, како је у тексту уговора гласила, аустро-угарска влада сматрала је ипак да је она измењена познатом изјавом, коју су, 30 октобра, потписали М. Пироћанац и В. Калај.

Шифр. телеграм графа Калнокија графу Кевенхилеру, од 8 октобра 1885 No 74. Држ. Архива у Бечу.

Грчка па чак и Црна Гора сматране су тада као такмаци Србији. Међу Великим Силама једина је Русија, с којом се у нормалним приликама могло нешто покушати, али њена тадашња политика није била повољна по Србију а имала је, као што је познато, и везане руке да би на тако што могла и помислити.

На осталим одредбама тога уговора није потребно задржавати се дуже. Одредба о пријатељској неутралности у случају рата обична је ствар у уговорима те врсте. Што се тиче евнтуалне војне кооперације, она је само поменута и остављено је владама обе уговорачке стране да то питање, ако буду за добро нашле, накнадно регулишу.

Овај уговор донео је Србији извесне, непобитне користи. Србија је, у брзо по његовом закључку, призната за Краљевину. Тај догађај појачао је, у извесној мери, углед Србије на страни. Што је још важније он је значај Србије подигао у очима не само свих Срба него и Југословена. Проглашење Кнежевине Србије за Краљевину значило је за наш народ да Србија није напустила своју дотадању националну мисију. Србија би, до душе, била проглашена за Краљевину и да није било тога уговора. Грчка је одавно била Краљевина а Румунија је проглашена за Краљевину 6 марта 1881. Међу осталим балканским државама Србија је, свакако, била прва на реду. Да није било уговора са Аустро-Угарском она би на то, извесно морала дуже чекати. Обећање Аустро-Угарске, које је унето у уговор, могло ју је само ускорити.

Осим те користи уговор је донео Србији још једну много већу. Он је дао могућност српској влади да, у то критично доба, очува Србији независност и територију и да изведе реформу државне управе готово у свима гранама. То значајно дело ондашње владе замагљено је огромном виком која је подигнута поводом извесних недаћа и погрешака те владе. Али, ко год буде узео да озбиљно проучи нашу нову историју, запазиће лако да ни једна наша влада није извршила толико важних и корисних рефорама у државној управи, као влада од 1880—1883. За то време Србија је, ако не европеизирана, извесно знатно модернизирана.

Да би се могла добро схватити корист коју је тај уговор донео Србији, потребно је испитати шта би се, у ондашњим приликама, десило да Србија није дошла до тога уговора с Аустро-Угарском. Пад владе Јована Ристића може послужити као

типичан пример. Питања због којих је могло доћи до неспоразума између Србије и Аустро-Угарске нису била малобројна. У свакој прилици, у којој би српска влада енергичније покушала да брани своје гледиште на супрот гледишту Аустро-Угарске, бечка влада, прибегла би, извесно, једном врло простом средству — затварању своје јужне границе, под ма каквим изговором, и забрани извоза из Србије на своје тргове. Пошто тај извоз није могао бити упућен на друге тргове, једна таква мера довољна би била да зада тежак удар српској трговини и да сваку српску владу доведе до пада или до јавног понижења. Што је још горе Аустро-Угарска тада, још ни издалека није била утврдила своју власт у Босни и Херцеговини. Тамо је на скоро за тим плануо и један доста озбиљан устанак. Да тада у Београду није било владе, која је била обвезана да спречи сваку агитацију, која би се, поводом тога устанка, јавила у Србији, извесно је да би у Србији почело врење, које би у брзо захватило и крајеве северно од Саве и Дунава. Аустро-Угарска би била дирнута у зеницу. Она би према Србији била неумитна, свирепа. Српска влада морала би или да се покори или да се брани. У том случају вероватно је, врло вероватно — према ономе што данас знамо — аустро-угарска војска би, без икаквог ултиматума, ушла у Београд и та њена екскурзија не би се, извесно, свршила онако, као она од 1914-те. Положај Аустро-Угарске у Европи био је, у то доба, такав да ниједна Велика Сила не би ни прстом мрднула да Србију узме у одбрану.

Према свему томе јасно је да кнез Милан и његова ондашња влада нису извршили никакаво издајство закључењем тајног уговора од 1881. На против, они су само показали да су добро познавали ондашње политичке прилике, тако неповољне по Србију. Због тога тај уговор представља не само један корисан акт, него и једно дело дубоке политичке зрелости.

Што се тиче додатка томе уговору, од 1889 ствар стоји сасвим друкчије. Њиме су одредбе од 1881 само у неколико измењене и допуњене, али је рок трајања уговора продужен до 13 јануара 1895.

Међутим, у времену од 1881 до 1889 политичке прилике у Европи знатно су се биле промениле. Положај Француске и Русије у Европи био је знатно појачан. Русија је променила, у приличној мери, своју политику на Балканском Полуострву и почела је да се интересује за Србију. Као год што су по-

четком 1881 интереси Србије налагали српској влади наслон на Аустро-Угарску, исто су јој тако, почетком 1889, налагали приближење Русији. Али то није ишло у рачун Аустро-Угарској и она је тражила гаранције за продужење дотадање политике. Из зебње за будућност свога сина, краљ Милан је пристао на то. Закључен из династичких разлога а не из државних потреба, тај додатак није ни могао имати значај уговора од 1881.

Разлика која постоји у оцени уговора, од 1881 између политичара и историчара изгледа огромна. Она, међутим, није у ствари необична. Она је исто толико велика колико и разлика, која постоји између политике, којој је непосредни циљ тренутни, партијски интерес и историје, којој је и непосредни и посредни циљ само истина, вечна истина.

Гьгур Јакшић.

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ И ЊЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

— КАКО БИВА ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА. —

(Наставак)

§ 2. Законодавна власт.

1. Услед тога, што је задатак законодавној власти, да омогући вршење законодавне функције, која је најважнија функција државне власти, законодавна власт има извесна обележја и собине, које друге две власти немају.

Тако законодавна власт сматра се као државна власт, кроз коју се највише и најпотпуније манифестује држава. По речима С. Јовановића „државна власт је право заповедања, право прописивања правног поретка... (државна власт) се с правног гледишта карактерише тиме, што је у границама своје области највиша. То њено својство, да на једном парчету земљишта буде највиша, назива се *сувереност*¹⁾. Стварање правног поретка, стварање и формирање права, то је најкарактеристичнија функција државе. А то је посао законодавне власти. Отуда све оне особине, којима се одликује државна власт у опште

¹⁾ op. cit. 127 — „Та власт, која природно не познаје никакву вишу нити равну силу, што се тиче односа, које регулише, назива се сувереност.” (Esmein, Elements de droit constitutionnel français et comparé, 1912, p. 1.).

(на првом месту сувереност) приписују се законодавној власти. Остале две државне власти (управна и судска) не могу се схватити као суверене, јер оне не стварају, већ примењују право.

У томе, уједно, лежи једна од најслабијих тачка суверености. Поставити, као правно тачно, да у држави постоји свега једна државна власт и да се та државна власт манифестује како кроз законодавство, тако и кроз управу и кроз судство па тврдити, да је власт кад се јавља кроз законодавство суверена, а кад се јавља кроз управу и судство није суверена, изгледа нам да је тешко. Јер ако је сувереност једна особина државне власти, она је прати увек. Или је државна власт увек суверена, ма у којем виду се манифестовала, или у држави има више разних државних власти и државна власт није једна. Ову нелогичност уочио је Duguit¹⁾ и помоћу ње доказивао, да државна власт у опште није суверена. Јер она је или суверена или није суверена. Она не може у једној прилици бити суверена, а у другој не.

Гледиште Duguit-ево обара се у правној науци на већ поменути начин, што се законодавна власт издваја од судске и управне, као власт, која ствара правни поредак, па се карактер суверености придаје само законодавној власти,²⁾ пошто је стварање правног поретка, у ствари, суверено доношење правних прописа. Сувереност на тај начин схваћена није сувереност органа него сувереност једне воље, воље државне. И то у том смислу, што та воља није ничим ограничена, што је потпуно независна и што у држави нема других воља, које би могле њиховој вољи да буду противстављене. И управни и судски органи имају једну вољу, али је та воља ограничена.

Из тога би излагања излазило, да је она власт, која карактерише државу, у ствари само законодавна власт. Да су управна и судска власт власти подређене, створене од законодавне, као органи за извршење њене воље. Воља законодавне власти представља се као воља државе. Оне су једно исто; оне су једна

1) *Traité de droit constitutionnel*, II ed. p.

2) С. Јовановић, *op. cit.* ст. 131: „Дигуи грешу у томе, што узима да сви државни органи, чак и они који за њу закључују приватно правне уговоре, представљају државну личност. Има државних органа, који оличавају државу; има и других који раде у име државе. Они, који оличавају државу, морају имати њену суверену моћ. Законодавни органи је оличавају и они одиста имају њену суверену моћ.”

воља. Док воље управне и судске власти нису исте што и државна воља. Кроз своју вољу, одвојену од воље државне, управна и судска власт изражавају државну вољу. Али док законодавна власт не може неизражавати државну вољу, кад своју вољу изражава, управна и судска могу, јер државна воља њима се намеће као страна, туђа воља. Оне би биле у неку руку пуномоћнице законодавне власти у својим областима. Законодавна, пак, власт била би једини орган државне личности и потпуно би се идентификовала са државом. На тај начин био би доведен у питање наш први закључак о трима основним државним властима, пошто би основна државна власт била једна једина и то законодавна.

Тешкоћа за примање и ове последице поглавито је у томе, што се зна, да се држава први пут у опште није манифестовала кроз законодавну власт. Државна воља у почетку државе манифестовала се, као што смо видели, кроз управну власт. Једна власт, без које је држава била могућна и без које и сад може бити могућна, не би се могла сматрати као једина основна власт. Према томе законодавна власт не би се могла схватити као синоним државне власти јер је само њен део. Ако је пак државна власт суверена, онда и њене манифестације морају бити суверене. Или су управна и судска власт делови државне власти или нису. Ако нису, онда шта су? Ако јесу онда су или и оне суверене или ни законодавна власт није суверена. У такву делиму затворена је теорија о суверености законодавне власти, и, по нама, из ње се може изићи само напуштајући и жртвујући сувереност законодавне власти.

Могло би изгледати, да смо ми у горњем излагању и сами учинили погрешку употребе једнога термина за разне појмове, на коју смо раније указивали. Јер оно што је по теорији суверености суверено, то нису органи државне власти него њена воља, и органи само у толико у колико су носиоци државне воље. Према томе и онда кад у држави није било јасно маркиране законодавне власти, постојала је једна државна воља, која се тада изражавала кроз органе управне власти. Ништа према томе не стоји на путу да се ти органи схвате као суверени, јер оно што је суверено то је као што смо нагласили, воља не орган. Ма да би такво тврђење било у основи тачно, ипак то не значи, да би поред њега наше горње излагање било због тога нетачно, јер говорећи о теорији суверености, ми говоримо

о томе како она изгледа у примени на данашњу организацију државне власти, у којој је јасно да се само законодавна власт сматра као орган државне воље. У томе баш и јесте један од основних недостатака теорије суверености, што се она непромењена примењивала на све ситуације, кроз које је пролазила организација државне власти у својој сталној еволуцији. Док се ситем организације државних власти мењао и усавршавао, теорија суверености остала је у главном иста, мењајући само субјект суверености, из чега се долазило често и у такве ситуације, да је примена теорије суверености постајала немогућна без све јачег умножавања правних фикција и претпоставки.

Тешкоћа у доказивању суверености помоћу издвајања законодавне власти од управне и судске, у осталом, долази отуда што се у томе издвајању законодавна власт потпуно идентификује са државном влашћу у опште, и онда се сувереност, као карактеристика државне власти у опште, везује за законодавну. Када се тако учини, онда је неминовно да се дође пред већ поменути објекцију, коју је сасвим логично учинио Duguit. Како је могућно, да законодавна власт буде суверена, а управна и судска не, кад су све три делови једне јединствене државне власти?

По нашем мишљењу, за оне који допуштају сувереност у опште, много би било угодније, везати сувереност не за манифестације законодавне власти, него за манифестације државе, државне власти, уопште, у оном смислу, у коме је та власт једна, како смо у почетку овога рада разликовали. Само кад се тако схвати државна власт, њена сувереност не може се побијати на начин, на који смо мало час поменули да је побија Duguit. Јер се по томе схватању законодавна власт не издваја од осталих двеју. Суверена је државна воља, али је разна надлежност појединих органа, који у манифестацијама те воље учествују. А државну вољу манифестује и законодавна, и управна и судска власт. У животу једнога закона учествују све три власти и све три власти доприносе да се та воља манифестује. У колико су њени извршиоци све три власти подједнако представљају државну вољу и носе њене квалитете. Међу њима нема ранга. Јер колико год су управна и судска власт дужне, да тачно вршећи закон, остварују државну вољу, која је у закону изражена, толико је исто и законодавна власт дужна (дакле није суверена) да у закон унесе оно, што је фактички (односно што би само

могло бити) воља државе, која је једна заједница. И ту се — и ако на први поглед изгледају антиподне, додирују класична теорија о суверености и Duguit-ево правило друштвене солидарности. Има и код Duguit-а нешто, што је суверено: суверен је тај велики солидарни интерес заједнице. Само што заступници класичне теорије суверености верују да су избегли апстракције, ако ствар упросте и сувереном прогласе манифестацију законодавне власти, без обзира да ли је њоме погођено оно, што може бити државна воља. У ствари они тиме ништа нису упростили нити су избегли апстракције и претпоставке. Јер је и то једна крупна апстракција претпоставити, да законодавна власт у свакој својој манифестацији представља државну вољу. То је само једна претпоставка. А ми свакога дана имамо доказа, да парламенти доносе законе, који немају за собом морални ауторитет државне воље и који носе сва обележја политике једне партије или једног компромиса скрпљене парламентарне већине.

Установа суверености објашњава се историјски. Тај појам, вели Malberg,¹⁾ био је створен искључиво да ослободи француско Краљевство, било од сваке зависности према појединим спољним силама, било спутавања које му је у унутрашњости стварала власт сењеријска; он није ништа друго, до негација те зависности и тог спутавања“... и „од једног појма суверености, који је искрсао под утицајем историјских узрока, специјалних Француској, била је грешка хтети створити логичан и апсолутан критеријум државе.“ Јер не треба сметнути с ума, да се сувереност јавила у прецизној форми код Bodin-а (1530—1596) — *Les six livres de la Republique* — у доба стварања владалачког апсолутизма и борбе против феудалног распарчавања државне власти. А кад се то има на уму, онда је јасно, да је сувереност појам историјски, поникао као потреба извесног историјског момента, те је допуштено данас, кад те потребе нема, запитати се, да ли је његово одржање и даље потребно. Јер појам суверености у току векова претрпео је извесне промене. За Bodin-а сувереност је била власт монархова, темељна идеја апсолутистичког режима. Идеја суверености монарха метаморфозирана је у апстрактну идеју суверености државне воље²⁾ или

1) *op. cit.* p. 76.

2) Тарановски, Енциклопедија права, 1923 стр. 349, 355.

суверености, народа, која је специјално усвојена у франциском јавном праву. Но, као што каже Malberg¹⁾ „такав начин свхатања суверености није у осталом у теорији сувереног народа ништа друго, до продужење старе доктрине француске о апсолутној монархији, са том једином разликом, што је сувереност са краља прешла на целокупну масу грађана“. Теорија суверености носи у себи трагове те међусобне борбе прво владоца и феудалних властелина, а затим владоца и народа, на којој почива, и за чије је моменте и стварана.

По нашем мишљењу, писци, који стоје на гледишту суверености, мешају фактичко са правним. Јер кад се из констатовања, да је на извесној области законодавна власт највиша, изводи закључак, да је она суверена, то се свакако мисли на њену фактичку сувереност, на то, да је она у тој области најмоћнија и неограничена. Јер из тога, што над једном влашћу у држави нема организоване више власти, која би њене одлуке могла суспендовати или поништити, не значи да таква власт може радити шта хоће. Такво тврђење било би противно основним особинама природе човекове.

Од Бодена и првих монархомаха многе су се ствари у човечанству измениле, толико измениле, да су њихове теорије, које су силно заталасале духове њихова времена и биле велика открића, кључ, помоћу кога се отварала врата велике тајне, која је обвјатала једну реалност, каква је била и остала држава — да су њихове теорије, ма и прерађене, ма и дотеране и удешене према новим приликама, отишле дефинитивно у царство метафизике и фикције. Други су појмови и друге теорије дошле на њихово место. Оне нису створене помоћу интелектуалних спекулација правничких духова, који су тражили *le mot de l'énigme*, и трудили се да апстракцијама правдају факт, што у једном друштву има људи, истих као и други људи, а који имају власт и силу на расположењу, који владају и заповедају, чија је воља јача од других воља, које морају да слушају сви остали, па ма међу њима било и бољих и спремнијих и способнијих чланова друштва. Њих су стварност и развитак друштва наметнули. Јер ако је била потребна једна теорија државне суверености, везана за личност владоачеву, да савлада одметање и непослушност феудалних властелина, и ако је била потребна једна теорија народне суверености, везана за замишљену правну личност народа, да савлада и обузда самовољу апсолутног владоца,

¹⁾ *op. cit.* p. 83.

данас је потребна једна теорија друштвене солидарности, да охрабри и ојача покрет, који је живот државни створио, и који извлачи појединце и целину испод свемоћи државне власти, па ма била та државна власт плашт, у који је обвијена фиктивна суверена воља народа, и да од те фиктивне суверене воље народне, која је постала стварна суверена воља скупштинске већине, заштити права појединаца и заједнице.¹⁾

Duguit, кога смо већ у више махова споменули, негира сувереност потпуно, и на место суверености, као основно правило јавнога права, поставља *правно правило*, које је израз друштвене солидарности. Гледиште Duguit-ево (и таква констатација може изгледати чудна, кад се зна да је Duguit шеф модерне реалистичке школе, која добија маха и присталица у јавном праву) изгледа нам идеалистичко. Идеалистичко по томе, јер је факат да се државне власти не руководе друштвеном солидарношћу. Требало би да се њоме руководе, али нема никакве могућности да се на то нагоне. Поштовање друштвене солидарности несумњиво је један постулат добре државне управе, али је данашње друштво, још далеко од објективног осећања те велике друштвене солидарности. Али и ако отклонимо Duguit-еву теорију друштвене солидарности као непогодну за правно резоновање, ми ипак можемо чисто правним аргументима показати све рђаве стране данашње теорије суверености законодавне власти, како се она уобичајено узима. При томе треба разликовати фактичку од правне суверености, т.ј. између могућности за извесну власт да донесе одлуку какву хоће, без бојазни да у томе буде спречена, и могућности да, доносећи једну одлуку, не дође у сукоб ни са једним правним прописом.

Кад је реч о фактичкој суверености, онда је несумњиво, да она постоји, и то не само код законодавних органа, него и код других, на пример код самог владаоца или саме скупштине. У томе смислу суверени су и судови, јер и над њиховим радом нема контроле. Владалац може растерати скупштину и укинути устав, као што скупштина може да збаци владаоца. Суд може како хоће да примени закон. Узети да је законодавна власт суверена зато, што над њом нема никакве друге више власти која би њене одлуке могла исправљати или ништити, значило,

1) О суверености са гледишта модерне реалистичке школе в. концизну и ванредну књигу Duguit-а: „Les transformations du droit public” — 1910.

би исто што и сматрати да су Касациони Суд и Државни Савет тако исто суверени, јер и над њиховим пресудама правна контрола је немогућна. Па ипак зато се не каже, да су Касациони Суд и Државни Савет суверени, јер постоје извесни правни прописи, које су они обавезни да поштују. А чим такви прописи о обвезивању постоји, онда не може бити речи о суверености у правном смислу, која се састоји баш у томе, што над њом нема никаквих правних обавеза.

Да ли је законодавна власт у бољем положају? Да ли је она правно суверена? Може ли законодавна власт донети ма какав закон?

У модерним државама има две врсте законодавне власти: обична и уставотворна.

Може ли, може ли правно, законодавна власт донети један закон противан уставним одредбама? У пракси се такви случајеви дешавају, али таква пракса, сама за себе, не би могла законодавној власти служити као теоријско оправдање. У пракси се такви случајеви догађају не зато што је то правно допуштено, него зато што је то немогућно правно спречити. Међутим друштвена свест, ако такву праксу трпи, она је не одобрава. Обична законодавна власт дужна је поштује уставна наређења и у извесним државама тој дужности прописана је и извесна санкција у овлашћењу судова, да цене уставност закона.¹⁾ Па ни тамо где за судове не постоји овлашћење да цене уставност закона не може се сматрати, да оно судовима није дато зато, што се сматрало да законодавна власт није обавезна да поштује устав, него због тога, што у прилог таквој солуцији говоре разлози сасвим друге природе било технике било интереса правног саобраћаја. У свима државама на против, које имају писани устав, устав се сматра као закон који има већу формално-правну снагу од обичног закона и чија је особина, да и законодавној власти наметне извесна ограничења у доношењу закона, ограничења која она није овлашћена да пређе. Та идеја снажније обавезе коју има устав према обичном закону, основна је идеја самога устава као правног акта; без тога устав сам по себи не би имао никаквог смисла, и тврдити противно значило би, по нашем мишљењу, тврдити нешто

¹⁾ О еволуцији тога начела у Сједињеним Државама Северне Америке в. планак Д-ра Мих. Илића *Влада Судија Мисао*, 1924 16, јан и 1 фебр.

што је противно самој идеји и намени устава. И ако се деси да законодавна власт при доношењу закона пређе ограничења, која јој је устав поставио, она је у правном смислу учинила оно исто, што учини и суд, кад донесе пресуду противно законском пропису. И у једном и другом случају њихови акти остаће у снази, у недостатку правно организоване контроле; али то још не значи да су једни и други били правно овлашћени, да такав акт донесу.

Да ли је уставотворна власт правно суверена? У већини устава прописан је начин за ревизију устава. Уставотворна скупштина, сазвана за ревизију устава, правно је обавезна да се тога начина држи. Та правна обавеза уставотворне скупштине је несумњива. Она се од ње може ослободити само политичким или револуционарним, не и правним путем. Поред те правне обавезе сувереност не може постојати.

Идеја о суверености законодавне власти потиче отуда, што је њена функција да ствара право и што није правно прописано, што законодавна власт може правно хтети. Видели смо да је та празнина правних ограничења знатно попуњена уставним наређењима, која ако не би билани правно обавезна, пошто фактички већ нису, не би имала никаква смисла.

Али ни онде, где тих ограничења нема, не може се узети, да је законодавна или уставотворна власт правно суверена. Нема у држави правних средстава, да се она у свакој манифестацији своје воље спречи, али има једно ограничење, лишено додуше материјалне силе и енергије, али ипак постојеће. Оно се налази у циљу у коме законодавна власт постоји и који треба да задовољи. И код управне и код судске власти има случајева, кад право није прописано, како се извршен конкретан случај има расправити, и кад је расправљање тога случаја стварно слободна манифестација воље саме власти. То међутим њима не даје карактер суверености. И једна и друга дужне су конкретни случај решити по објективним чињеницама датог случаја. Исто то може се рећи и за законодавну власт. Она има манифестацију своје воље да подешава према објективним чињеницама, које њену интервенцију изазивају и према општем циљу, у коме је она организована. Тај циљ по Duguit-у је друштвена солидарност. Друштвена солидарност, заједнички интерес друштва, то је граница, преко које законодавна власт у стварању права не сме прећи, ако неће да поткопа основ, на коме стоји. Duguit, по нашем мишљењу, претерује што друштвену солидарност уноси у правни систем и прави од ње један правни појам, кад она не може бити правни

појам. Али ни сувереност није правни појам, јер је појму права противно да има нешто што правом није ограничено. Право је апсолутиста. Оно све себи подређује и не трпи ништа над собом. Ако има нешто што може бити суверено, то је само право. Правни систем иде свега до правне норме. Ван правне норме оно се не простире. И кад се на тај начин дође до полазне правне норме, тада се, ван правног система, нама нуде на избор два појма: појам суверености, одн. појам неограничене воље једног органа, његовог деспотизма и арбитрарности, и појам друштвене солидарности. Између суверености и солидарности ми бирамо солидарност. Правни систем није савршен. Има увек једна правна норма, прва у опште или прва у извесној области, која тек треба да буде створена. Кад се постави питање, по којим обзирима таква норма треба да буде створена, онда је по нашем мишљењу, умесније рећи, да она треба да буде створена онако, како ће објективним чињеницама у дотичној области одговарати, него онако како се то органу, који је ствара, усхтедне. Он је може створити како хоће, али се та самовоља не мора теоријски оправдавати.

Наша држава има, такође, свој писани устав, те се, у смислу горњих излагања, не може ни поставити питање о суверености законодавне власти. Законодавна власт, по нашем уставу није суверена, јер устав садржи такве одредбе, које намећу законодавној власти изрична наређења и обавезе, да уставне прописе има поштовати. По чл. 45. Видовданског Устава „све државне власти врше се по одредбама устава.“ Као и остале друге две власти и законодавна је обавезна да се држи уставних прописа, у колико о појединим питањима постоје. То, што законодавној власти није прописана санкција за евентуалне повреде уставних прописа, не може се сматрати као доказ да ти прописи за њу не представљају правне обавезе. У уставу има и других прописа, који се односе на друге органе државне власти, а који такође нису уставом санкционисани, на пример, између осталих, прописи о уставним дужностима шефа извршне власти, па се ипак зато не може тврдити, да је владалац, односно влада правно овлашћен да те дужности погази.

Не само да су уставна ограничења за законодавну власт обавезна, него их и општа правна свест сматра таквима. Познато је да је око доношења данашњег устава било великих и мучних борби. Тих борби, у толикој мери и размери, свакако не би било, да се није веровало ни у какву правну снагу уставних прописа, да се на пр. претпостављало, да је законодавна

власт овлашћена да преко уставних прописа и пређе. У место да воде борбу око устава, политичке партије су могле, без погађања, да се са предлогом већине помире с намером да обичним законодавним путем уставне прописе измене. Доношењем данашњег устава створене су велике несугласице у нашој држави. Читава једна политичка партија одрекла је због њега сарадњу у парламенту; настале су племенске размирице највишег степена, које су у многоне пореметиле наш државни живот и унутрашње не само политичке него и социјалне и економске односе. Није могућно претпоставити, да су све те борбе биле залудне, без своје дубље основе и без правог интереса, и да се једна и друга страна заносила и борила око чисто декларативних прописа устава, који не би имали никакве правне снаге и које би свака скупштина могла да измени. Што се на садржину устава толико полагало то је свакако зато, што се веровало у његову обавезну правну снагу и што се сматрало, да се устав неће моћи тако лако мењати.

Према томе не само због тога, што су у самом уставу садржана извесна ограничења за законодавну власт, и што је устав закон особите врсте, са већом обавезном снагом од обичног закона, него и зато што сама правна свест устав схвата на тај начин, мора се тврдити да је и законодавна власт обавезна, да се држи устава. А поред те правне обавезе она не може бити суверена.

2. За законодавну власт је карактеристично, што она у модерној држави не припада једном лицу, већ њу врши једно тело, састављено из мањег или већег броја чланова. Поред тога, то тело не врши само потпуну законодавну власт. У неким земљама више, у неким мање, и увек у монархијама више него у републикама, у вршењу законодавне власти учествује и шеф извршне власти, односно владалац или председник републике.

Колегијалност законодавног тела почива на два идејама: на идеји, да колегијално решавање боље одговара законодавној функцији и њеном циљу, дакле разлог чисто технички, и на идеји демократије, дакле разлог политички. Иначе, чисто правног разлога за колегијалност законодавног органа нема. У правном смислу законе може исто тако доносити један човек као једно тело.

Технички разлог се састоји у томе, што је закон један од најзначајнијих правних аката. По својој сили и по своме задатку он дејствује на целокупан живот свих појединица и целе

заједнице. Од закона зависи њихово развијање, њихова заштита и благостање, њихови морални, социјални и материјални интереси. Добро је, према томе, да се доношење таквих важних аката не поверава једном човеку него да се ставља на дискусију пред већим бројем лица, из чијих идеја и мишљења закон треба да изађе као резултанта. Закон се боље проучава и усавршава ако о њему мисле више људи. Тај технички разлог такође и са своје стране доприноси поставци, да воља законодавне власти није суверена, да није неограничена и ма од чега у држави независна. Основна поставка тога техничког разлога јесте идеја, да закон треба што боље да одговара објективним чињеницама, које има да регулише. Па се тражи такав начин доношења закона, којим ће се задовољавање објективног интереса, што из тих чињеница произилази, најбоље постићи и обезбедити. Из тога се види, да се законодавна власт не сматра као власт, од чије воље једино зависи доношење закона, него да се баш техничким средствима подешава, да садржина закона одговара једном извесном напред постављеном циљу.

Разлог демократски, разлог је у ствари историјски. Јер у своје почетку законодавна власт, као и две остале, припадала је владоцу. Од владаочеве самовоље народ се почео штитити на тај начин, што му је своје учешће почео наметати најпре у резивању пореза, па се затим то његово учешће почело ширити и на друге законодавне мере. Порекло парламентаризма лежи у одобравању владоцу, да прикупља порез од народа. Ти први парламенти носили су класно представничко обележје и такав је парламенат постојао у средњем веку. По свршетку средњег века установа скупштине се угасила и уступила место владалачком апсолутизму. Модерне демократске државе разликују се од апсолутистичких држава у почетку новог века и и по томе, што је у апсолутистичким државама и законодавна власт припадала цела владоцу, док је данас владалац дели са представницима народа. И у колико је учешће владоца, одн. шефа извршне власти, у законодавству мање, а народно веће, у толико се држава више удаљује од апсолутистичког типа државе и приближава се типу демократском. Идеалан тип демократске државе био би, где владалац ни правно (фактички већ и данас тога има) не би имао никаквог, сем техничког учешћа у законодавној функцији. Владалачки апсолутизам оборен је француском револуцијом, која је у државну органи-

зацију увела представништво народа, дакле модерну демократију, изузев Енглеску, где парламентарни континуитет није прекинут.¹⁾ Сувереност прелази на народ па се зато и вршење најважније функције државе поверава изабраним представницима народа.

Што се тиче монарховог учешћа у законодавству оно се такође објашњава историјски. Парламентарни режим то је компромис између народа и владаоца. И тај компромисни однос задржан је и у доношењу закона, које је најснажнија манифестација владања.

По нашем позитивном праву такође „законодавну власт врше Краљ и Народна Скупштина“. Та два законодавна чиниоца јесу равноправна.²⁾ Оба законодавна чиниоца су равноправна, али ћемо доцније видети, када буде реч о доношењу закона, да су њихове функције различите.

Поред тога што законодавну власт врши народно представништво и Краљ, оно није у свима земљама једног облика. Могућа су два система: једнодомни, када је народно представништво изражено у једном дому, дводомни, када је народно представништво изражено у два дома, бирано обично на два разна начина.

И једнодомни и дводомни систем имају својих и добрих и рђавих страна. Једнодомни систем установа је, која боље одговара идеји демократије на којој, на крају крајева, почива идеја народног представништва. Дводомни систем препоручује се, пре свега, као повољнији из техничких обзира и као брана пренагљеним реформама народне скупштине која је непосредни израз народних струја.³⁾ У нашем праву било је покушаја са дводомним системом, али је он убрзо напуштен (устав 1901.) Једнодомни систем традиција је нашег уставног права.

Ипак све до Видовданског устава ми смо имали једну врсту дводомног система по томе, што је Државни Савет имао извесну саветодавну законодавну функцију. Он је о свима законским предлозима морао дати своје мишљење, које је скупштина била обавезна да саслуша, али не и да усвоји. Разуме се, да се та установа у многама разликује од дводомног система, али ипак има с њим извесне везе, и

1) С. Јовановић, О Држави, стр. 292.

2) С. Јовановић, Уставно право Краљевине С. Х. С. 1924 стр. 77.

3) О дводомном систему видети расправу С. Јовановића под истим насловом, у његовој књизи: „Политичке и правне расправе“, II свеска, 1910.

за њ би се могло рећи, да је био до крајности ублажен дводомни систем. У последње време свога трајања та саветодавна законодавна функција Државног Савета била је изгубила скоро сваки значај. Ма да је Државни Савет имао право, да на претрес у Скупштини делегира једног свог члана, који би образложио и бранио саветско мишљење, Државни Савет је био сасвим престао да се тим овлашћењем користи, а његове примедбе на законодавне пројекте биле су се свеле на њихову чисто техничку и граматичку страну, изгубиле — на тај начин — онај интерес који им је устав придавао тако, да се одузимањем од Државног Савета те функције, које је извршио Видовдански Устав, није осетила никаква празнина у нашем законодавном систему.

Објективно говорећи, у ствари по својој замисли и кад би се потпуно вршила, таква једна функција Државног Савета не би била на одмет. Нарочито данас не би била на одмет у овоме хаосу законодавства са више правних подручја, које треба изједначити и довести у склад. Законодавна функција код нас данас је нарочито компликована услед тога, што наша држава обухвата више територија са разним законодавствима, које постепено треба свести на једно. С једне стране услед тога, с друге стране услед специјалних политичких прилика, у којима смо, за ово неколико последњих година донесен је приличан број закона, било оригиналних, било узаконених уредаба, којима би се с техничке стране и иначе имало много што шта замерити. Наше послератно законодавство не само што је у приличној мери нестручно него је и по концепцијама и одредбама често различито и међусобно супротно, тако да се њиме место да буду регулисани само још више заплетени односи и рад суда у знатној мери отежан. Верујемо с тога да савестан и предходни преглед зак. пројекта од стране неке друге колегије не би био на одмет.

Видовдански устав укинуо је ту надлежност Државног Савета, али идеју, на којој је она била основана, није сасвим напустио. У своме чл. 44. он је установио Привредни Савет за израду социјалног и привредног законодавства“. О њему је устав нешто ближе рекао, као што се види, само у толико, што га је ограничио на социјално и привредно законодавство. Даље устав ништа није рекао, нити се о њему може што рећи, јер није још ни утановљен.

3. Законодавно тело сачињавају народни посланици, који се обично именују избором. Избор народних посланика с правног гледишта није једино могућан начин њиховог постављења. Законодавно је тело један орган државни. Тај орган исто тако може бити и на који други начин формиран. Али је избор народних посланика захтев политичког карактера и последица

је представничког система у законодавном телу. Он потиче од идеје демократије и народне суверености.

У земљама једнодомног система народни посланици се постављају избором. Такав је систем и код нас усвојен. У земљама дводомног система чланови доњег дома такође се рекрутују избором. Чланови горњег дома могу бити такође сви бирани, или у једном делу бирани, а у другом постављени, или по праву наслеђа, или по праву положаја. У неким нашим ранијим уставима (1869—1901.) поред народних посланика, изабраних од народа, били су установљени и тако зв. народни посланици по положају, одн. наименовани. Установа таквих народних посланика, поред тога што је антидемократска изгубила је сваки кредит и због злоупотреба, које су са њом вршене у наша мутна политичка времена тога доба од стране владаоца, да би се на вештачки начин, противно народном расположењу, парирао утицај скупштинске већине, која је владаоцу била неповољна.

Средину између изабраних и постављених народних посланика чине т. зв. квалификовани посланици. Квалификовани посланици с једне стране су изабрани посланици, јер долазе путем избора, а с друге стране су и постављени посланици, јер их — на неки начин — изборни систем намеће бирачима. Исто тако за њих се може рећи, да у правом смислу нису ни изабрани посланици, јер њихов избор аутоматски повлачи избор осталих кандидата са листе, као што се може рећи, да нису у правом смислу ни постављени посланици, јер изборни систем поставља само један општи и безличан услов, да на свакој листи мора бити известан број кандидата са нарочитим квалификацијама. То је у ствари један мешовити и нарочити систем.¹⁾

И постављени и квалификовани посланици служе као средство, да се у земљама, где је бирачка маса недовољно просвећена, подигне ниво народне скупштине и овој осигура известан број интелигенције. Иначе, ни с правног ни са демократског гледишта они се не могу бранити.

По неким ранијим нашим уставима и према изборном закону, по коме су бирани посланици за уставотворну скупштину, били

---

¹⁾ О установи квалификованих посланика код нас писао је Д-р Мих. Илић. —

су установљени и квалификовани посланици, али је та установа Видовданским Уставом укинута.

Број народних посланика утврђује се обично уставом, и то у главном на два начина: или се за сваки изборни округ одреди сталан број посланика, или се одреди број становника, који даје право на једног посланика. У првом случају број посланика у напред је одређен; у другом случају није у напред одређен, већ се за сваки избор, према статистичким податцима, одређује колико који изборни округ бира посланика.

Видовдански Устав (чл. 69) усвојио је овај други начин и поставио правило, да на 40.000 становника долази један посланик, с допуном да остатак од 25.000 даје право још на једног посланика.

По неким нашим ранијим уставима (1888. 1903) поред овога поједине наше вароши бирале су такође по једног или више посланика, без обзира на број становника. Разлог овој изузетној мери лежао је у заштити варошког елемента, који ако би вароши гласале заједно са селима, услед многобројности ових, не би дошао до свога представништва. Као год што се установом квалификованих посланика хтела да фаворизира интелигенција, тако се установом варошких посланика хтелo да фаворизира варошко становништво. Све су то биле мере, којима се ишло на то, да се демократски принцип већине у једној претежно земљорадничкој и политички неваспитаној, недовољно писменој средини ублажи у својим последицама.

Видовдански устав, као год што не говори ништа о квалификованим, не говори ништа ни о варошким посланицима. Он је оставио да то регулише изборни закон. Наш изборни закон, пак, није усвојио установу квалификованих посланика, а установу варошких посланика знатно је сузио. Дао је право на избор засебних посланика само Београду, Загребу и Љубљани.

По Видовданском уставу за народног посланика постоје ови услови (чл. 72): држављанство по рођењу, или по прирођењу после 10 година; 30 година старости; писменост на народном језику.

Љуб. Радовановић.

(Наставиће се)

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Пројект Казненог Законика о духовном сродству.

§ 280 Пројекта Казненог Законика за Краљев. С.Х.С. гласи:

„За обљубу... између онога, који је крстио и крштенога или овога родитеља казниће се затвором до годину дана”.

Мислим, да би ту тачку требало укинути зато, што се она не подудара а) ни са Видовданским Уставом, б) ни са учењем хришћанских вероисповести у Краљевини, в) нити са духом модерног грађанског законодавства.

I. Ако Пројект у обљуби између онога, који је крстио, и крштенога или овога родитеља види кажњиво дело, онда из тога следује да он сматра брак између означених лица правно немогућим, пошто је обљуба између супруга један од битних елемената брака. Другим речима Пројект тиме уводи за све хришћане брачну раскидљиву сметњу чисто религијске природе и ставља у зависност брачна права од једног чисто верског акта кумовања. То се међутим коси како са чл. 28 Устава, који каже: „Брак стоји под заштитом државе“, тако и са тачком 2. члана 12 Устава, који гласи: „Уживање грађанских и политичких права независно је од исповедања вере.“

II. Није могуће измислити мотиве чисто грађанске правне природе у корист те сметње. Морали бисмо претпоставити, да у овом случају Законик чини неку уступку тражењима религијске природе, узима у обзир законе хришћанске вероисповести, признатих у Краљевини. Али у овом случају Пројект се јавља, по француској пословици: „plus royaliste, que le roi même.“ За велики део хришћанског становништва Краљевине С. Х. С. брачна сметња због крштења или сасвим не постоји или постоји у мањем обиму, но што је то одређено у Пројекту.

Духовно сродство је брачна раскидљива сметња између онога, који је крстио и крштеног или овога родитеља само у православној цркви. Због тога, ако Казнени Законик за Краљевину Србију, где је готово све становништво припадало православној вери, и где је ова вера била државна религија, види у браку између онога, који је крстио и крштеног или овога родитеља родооскрвњење (§ 204, т. 4.), то је још појмљиво. Али још Пројект Казненог Законика за Краљевину Србију од 1910 године укинуо је био ту одредбу¹⁾ па је тешко појмити, зашто је успоставља сада овај нови Пројект Казненог Законика за Краљевину С.Х.С., где православној цркви припада мање од половине становништва²⁾

¹⁾ В. § 250.

²⁾ Од 11,724,915 укупног становништва Краљевине православних 5,529,261; католика 4,473,877; протестаната 216.769; *Божидар Лукић*, Вероисповести у Краљевини С. Х. С. Београд, 1923. г. стр. 25.

и где нема више државне религије. Пре свега, одредба новог Пројекта је рђаво стилизована. Није јасно, ко је управо објект одређене у њој санкције. Пројект каже: „који је крстио“. Треба мислити да Пројект под овим речима разуме кума или куму. Али ни кум, нити кума по званичном учењу како православне, тако и римо-католичке цркве не крштавају, него само потпомажу при крштењу и та помоћ није безусловно потребна за пуноважност крштења. Крстити, као и уопште вршити све тајне има право само свештено лице, а советовањак то право може имати само у изузетним случајевима. Римокатолички Codex Juris Canonici (can. 768) говори о лицу, које крштава (baptizans) и куму (patrinus), као о посебним двама лицима. Дакле, ако узмемо религијске термине, споменуте у Пројекту, у њиховом тачном званичном смислу, онда одредбу § 280 Пројекта морамо тумачити као забрану полних односа између свештенослужитеља, који је извршио крштење, са једне стране, и крштеног или његових родитеља са друге. Али православна црква не зна никаквог духовног сродства, које би имало за свој извор вршење саме тајне крштења: „свјашченикъ никое же заводить сродство духовное отъ сего“ (т. ј. крштења), каже званични извор црквеног права у српској Патријаршији — Крмчија¹⁾. У цркви римо-католичкој пак то сродство постоји, али забрана брака услед њега нема готово никаквог практичног значења, зато што свештенослужитељи немају права да ступе у брак ни услед свога чина. Ово важи и за православну цркву. Ако узмемо ову одредбу у том смислу, који су јој хтели дати њени аутори, т. ј. у смислу забране полних односа између кума, са једне, или куме и кумчета и његових родитеља, са друге стране, видећемо, да је и ту забрану тешко оправдати са религијске тачке гледишта. Крштење и кумовање постоје код свих признатих у Краљевини хришћанских вероисповести те због тога ова законска наредба има да се тиче свих становника Краљевине — хришћана. Поред тога верско учење једног дела хришћанског становништва сасвим и непознаје духовно сродство као брачну сметњу, док други део признаје га али у мањем обиму, него што замишља Пројект.

Тако на пр. протестанти сасвим не знају кумство за брачну сметњу. „Traditiones de cognatione spirituali sunt iniustae“ каже званични извор протестантског учења—Шмаљкаденски чланови²⁾.

Римо-католичка црква, којој припада више од трећине становништва, зна ту сметњу само за један случај — брак између кума или куме и кумчета³⁾ и сасвим не зна за ту сметњу између

¹⁾ Глава 50 (51), изд. 1816. г. II, лист 160; ова одредба је превод Ектезиса Мануила Хартофилакса Цариградског. Грчки оригинал в. код А. Павлова „50 глава Кормчей“, стр. 317.

²⁾ edit Müller, 242.

³⁾ Cod. Juris Canonici, can. 768: „Ex baptismo spiritualem cognationem contrahunt tantum cum baptizato baptizans et partinus.“

кума и родитеља кумчетових. Па и ова сметња није апсолутна. Кодекс увршћује је у број сметња *gradus minoris* и допушта за њу диспензације¹⁾). Дакле католик, који је добио диспензацију од стране своје духовне власти за брак са својим кумчетом и ступио у полну везу са њом, према јасном смислу Пројекта морао би бити кажњен затвором до једне године. Зашто Пројект ствара нове брачне сметње чисто религијске природе за читаву половину хришћанског становништва Краљевине, за које нема основа у учењу самих ових вероисповести? Због тога ваљда што ове сметње постоје у учењу православне цркве? Али то би значило давати неку привилегију једној вероисповести на штету других без обзира на Устав, који каже, да „усвојене вероисповести равноправне су пред законом“ (чл. 12). Најгоре је то, што се Пројект не слаже ни са учењем православне цркве. «

Границе духовног сродства, одређене у Пројекту, не подударују се са границама овог сродства, које је признала законодавна власт Српске Патријаршије — Архијерејски сабор, а у исто доба сама мисао о грађанском кажњавању за нарушавање духовног сродства непозната је ауторитетним споменицима православног црквеног права. Као црквени *lex posterioris*, у погледу духовног сродства у Српској Патријаршији јавља се одлука о сродству Архијерејског Сабора од 12 (25) октобра 1923. г. Ова одлука одређује друге границе духовног сродства, него пројект. У једном правцу ове границе много су шире, него у Пројекту. Одлука узима у обзир духовно сродство до седмог степена заључно и сматра као апсолутну сметњу за брак ово сродство у прва два степена. Али чак у обим ових степена осим два случаја, о којима говори Пројект, улазе још два случаја духовног сродства — сродство кумчета са децом кума и обратно сродство кума са децом кумчетовом. У другом правцу границе духовног сродства, одређене у одлуци су уже, него што су у Пројекту. Пројект не обраћа пажњу на пол лица, које је кумовало и према тексту Пројекта полни однос кума са кумчетом или његовим оцем је исти преступ, као и полни однос кума са кумчетом или његовом мајком. Међутим одлука Архијерејског Сабора спомиње само кума а ништа не говори о куми. И у том погледу одлука је потпуно у праву. Ма да су у старо доба кумовале и женскиње, ипак брачном сметњом кумство је постало тек онда, кад је постало у Јустинијаново доба врстом грађанског *патернитета*, сличном адопцији и туторству.²⁾

Због тога кумовање женскиња није имало никаквог грађан-

1) Сав. 1042 и 1043.

2) Црквени зборници, који се јавили пре IX века (Синопис Стефана Еф. без доцнијих допуна, Синтагма и Номоканон у 50 наслова, Синтагма и Номоканон у 14 насл. у првој редакцији, зборници Дионисија Малог Coll. Hispana, Coll. Dion. — Hadг и др.) сасвим не знају духовног сродства. Номоканон у 14 насл. у другој редакцији наводи (XIII,2) само 53 трулеско р авило.

ско-правног значења нити је било извор брачних сметња. Због тога црквени и грађански споменици VI—XI в. сматрају као нарушавање сметње духовног сродства само брак кума са кумчетом или његовом матером, а ништа не спомињу о браку куме са кумчетом или његовим оцем, неки пак споменици доцнијег доба одређено кажу, да је кумовање женскиња обичај, који нема правног значења¹⁾. Дакле, брак између куме и оца кумчетовог није брачна сметња не само за католичку, већ и за православну цркву, а међутим Пројект га сматра као преступ. Уопште, границе забрањених полних односа услед духовног сродства, које наводи § 250 пројекта, прелазећи у туђу област чисто религијских односа, не одговарају ни православном, нити католичком учењу и потпуно су случајне и произвољне.

На послетку, са тачке гледишта православног права тешко је штитити саму мисао о грађанској казни за брак у духовном сродству. За српску автокефалну цркву није меродавно учење ни пракса ма које друге обласне православне цркве, пошто ни једна од њих нема вишег ауторитета, но што га има сама српска црква, а меродавно је само учење читаве Васељенске цркве епохе Васељенских сабора. Међутим, ни црквени канони, нити закони православних царева овог времена не знају друге санкције за полни однос у духовном сродству осим непуноважности брака и црквене епитимије, али и ту санкцију они одређују само за један случај брака у духовном сродству и то за брак кума са кумчетовом матером. (Трул. саб. прав. 53.)²⁾ Грађанску казну за полни однос у духовном сродству, и опет само кума са кумчетовом мајком а не са кумчетом, први пут уводи закон 741 године ништавног црквеног ауторитета Еклога³⁾ царева иконоборца Лава Исавра и Константина Конронима, али и она кажњава полни однос са мајком кумчета не сам по себи, већ кад је он сједињен са увредом мужевљевих права, т. ј. кад се јави и у виду прељубе. И ма да је одредба о кажњавању полног односа са кумчетовом мајком била поновљена *после епохе Васељенских Сабора*, у зборнику православних царева — Прохирону⁴⁾ и Базиликама⁵⁾, њен ауто-

1) Види на пр. Сведочанство Илији, Митр. Критског (XII в.), Атинска Синт. V, 380. Св. Симеона Солунског (XIV в.). *Migne, Patrol. Ser. gr.* 155, Col. 212—213; ако Крмчија спомиње не само кума, већ и куму (гл. 46 „Закон судњи људем II, 51, гл. 48, Градскиј Законъ, II, 115—Прохирон 39, 63; гл. 49, II, 136. — Еклога 16, 39), она овде разуме мајку кумчета, а не жену, која је кумовала.

2) И Трулски Сабор види у полном односу са кумчетовом мајком само блуд, а не родооскрвњење.

3) Еклога 16, 38 Крмчија II, 136, ср. Закон судњи људем, глава 7, Крмчија II, 51.

4) Прох. 39. 63. — Крмчија II, 115,—116 Ср. Номоканон Арменопула, VI, 3, 4; ed. Heimbach, p. 742; Синт. Властара г, 9, Ат. Синт. VI, 169.

5) Basil. 60, 37, 78, ed. Heimbach V, 755, сравни Валсамон тумач. Номокан. XIII, 5.

ритет је био врло мали. Већ у X. веку цар Никифор Фока, којег су корили за брак са Теофаном — мајком своје кумчади, правдао се тиме, да та наредба потиче од царева иконобораца и нема никакве важности¹⁾

Дакле, може се казати да строгост Пројекта надмашује чак строгост не само црквених, већ и грађанских византијских закона епохе васељенских сабора.

III. Као спољашни знак тога, да кажњавање полног односа у духовном сродству не одговара духу модерног законодавства служи тај факат, што сва нова законодавства европских народа сасвим не знају за духовно сродство као за грађанско-правни однос нити га узимају у обзир не само у казненом него ни у брачном праву. Такви су, на пример, законици немачки, аустријски, швајцарски, француски, италијански. Чак шпански закони о браку (који се тиче само некатолика) не зна за духовно сродство као брачну сметњу. Не знају за ову сметњу ни грађански закони у неким деловима Краљевине С. Х. С. Тако ова сметња не постоји за државу у Словенији и Далмацији, где важи Аустријски Грађански Законик, у Војводини и Међумурју, где важи Угарски Закон о грађанском браку 1894 године.

И нови законици су у потпуном праву. Забрана брака услед крштења јавила се у Византији због случајних прилика. 1. септембра 530 године Јустинијан својом конституцијом забранио је (Cod. VII, 48, 10) пуну адопцију туђе деце, а после месец дана, да замени њу у погледу личних односа кумством, применио је према њему забрану брака (Cod. V, 4., 26.), која је била везана са вештачким патернитетом, било у облику адопције, било у облику туторства. Услед византијског грађанског и црквеног конзерватизма и опадања научног нивоа у цркви, ова се сметња сачувала и онда, кад је био успостављен институт пуне адопције, и чак је проширена до седмог степена. Али нова законодавства, која имају особити институт посинења, не морају да ту стару погрешку понављају. Треба скренути пажњу и на ту околност, да је за *грађанске односе* институт грађанског посинења много удобнији но духовно сродство већ услед своје веће еластичности. Док црква не зна начин за поништавање духовног сродства, грађанско пак сродство свагда може бити поништено, ако то траже околности или захтевају странке. Дакле правна политика морала би се бринути више о грађанском, но о духовном сродству, које је већ изгубило своје старо велико значење чак у чисто црквеним односима.

„Главна је дужност кумова у погледу кумчади, наводи српски канониста речи руског канонисте, да се брину о њиховом васпитању... Али у наше доба та дужност, може се рећи, лежи ис-

¹⁾ Кедрин, *Historiarum, Compendium*, Mg. 122, 85; Лав Ђакон, *Historiae*, V, 8, Mg. 117, 787.

кључиво и потпуно на самима родитељима, пошто се присуство нарочитих кумова при крштавању деце свело сада на просту обредну формалност, и чим се то испуни, онда се тиме, говорећи уопште, исцрпљују сви односи између кумова и кумчади¹⁾. С њима потпуно се слаже и протестантски теолог: „Dass das Pateninstitut heute so gut, wie ganz zu einer leeren Form geworden ist, leugnet niemand“, пише он²⁾.

С. Троицки.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Опет о председништву Скупштине у ванредноме сазиву.

У своје време, ми смо на овоме месту расправљали питање, да ли се председништво Скупштине бира само у њеноме редовном сазиву, или напротив и у редовноме и у ванредноме, усвајајући при томе ово друго решење.³⁾ Том приликом обарали смо разлоге које је Г. Д-р Лаза Костић раније био изнео у корист супротнога гледишта,⁴⁾ — али ипак не само његове разлоге, — не именујући никог, јер нам је било стало једино до ствари, не и до личности. Међутим, како је Г. Костић доцније поново бранио своје гледиште критикујући наше мишљење, то смо и ми принуђени опет се вратити на исту ствар.

1. Устав у своме члану 77 прописује да „Народна Скупштина бира за сваки сазив из своје средине своје часништво“. Међутим, постоји једна одредба Пословника (члан 10, став 2) која каже, да се скупштински часници „бирају за сваки редовни сазив“. Какав је сад однос између ова два прописа? Г. Д-р Костић као да је убеђен у њихову сагласност. Само, ако би заиста тај случај био, онда би очевидно важило оно што стоји у пропису Устава, на име да се председништво бира за сваки сазив, тј. и за редован и за ванредан, не оно што стоји у пропису Пословника, на име да се председништво бира само за редован сазив. И онда би се морало доказивати, да поменути пропис Пословника не значи ово што смо сад навели, него оно што значи поменути пропис Устава. Јер се Пословник мора тумачити у смислу Устава, не обрнуто Устав у смислу Пословника. Тако међутим не ради Г. Костић. Он из претпостављене сагласности прописа Устава

1) Ч. Митровић: „Из црквеног и брачног права“, Београд, 1909., ср. А. Павлов, „50 глава Кормчей“. М. 1897, стр. 371—372.

2) Drews, чланак „T a u f e“ in fine. Realencyclopädie, Herzog Nauck 3. Aufl. 19,450.

3) Свеска за септембар 1924.

4) Нови Живот, 16 августа 1924.

и Пословника изводи, не да Пословник хоће оно што и Устав, него напротив да Устав хоће оно што и Пословник. Тим путем долази до закључка, да јасан уставни пропис по коме се скупштинско председништво има бирати „за сваки сазив“ значи да се ово председништво бира само у редовноме, не у ванредноме сазиву.

Међутим, ако су два горе наведена прописа сагласна, то јест ако оба значе једно исто, онда је пропис Пословника могао гласити као и пропис Устава, па би се опет могао извести закључак до кога је дошао Г. Костић. Другим речима, на место прописа Пословника, да се скупштински часници бирају „за сваки редован сазив“ могао је доћи уставни пропис, да се они бирају „за сваки сазив“. Јер ако то не би могло бити, то би само био доказ да они не значе једну исту ствар. Тако би, дакле, само резонување Г. Костића на крају крајева поништило основу са које је пошло, на име израз *редовни* из става 2 члана 10 Пословника. Него велико је питање, да ли та сагласност између прописа Устава и Пословника уопште постоји. Данашњи пропис Устава у његовоме члану 77, није нов пропис. Исти такав постојао је и у Уставима од 1888, 1901 и 1903 (члан 106, чл. 105, чл. 54). Из тадашње уставне одредбе, да се скупштинско председништво бира „за сваки сазив“, изводио се закључак да се оно бира у свакоме сазиву, према томе и у редовноме и у ванредноме. Сагласно томе, исту је ствар прописивао и Пословник. Данас, у новоме Уставу, и даље постоји некадашња уставна одредба, да се скупштинско председништво бира „за сваки сазив“. Само што сад Пословник каже у ставу 2 члана 10, да се оно бира само за редовни сазив. Како се из исте уставне одредбе не могу извести два међу собом супротна закључка, која би ипак с Уставом била сагласна, то се мора бирати: или су некад Пословник и Устав били сагласни, или су то сад. Наш је избор лак: некадашња сагласност у поменутим одредбама Пословника и Устава за нас је очигледна. Доказати њихову данашњу сагласност, остављамо другима.

2. Доносећи и примењујући свој Пословник, Скупштина мора водити рачуна о Уставу. При томе није допуштено правити разлику између важних и мање важних уставних одредаба, између одредаба које се могу мењати скупштинским резолуцијама и одредаба које таква судба не може постићи. Мора се на име поћи с гледишта, да се извесне одредбе стога и налазе у Уставу што их је уставотворац сматрао довољно важним да их у њега унесе. Отуда Пословник не може да преиначи одредбе о кворуму, о томе како се гласа, ко има право говора, итд., које се налазе у Уставу, али онда не може преиначити ни одредбу о томе, да се скупштинско председништво бира за сваки сазив, а не ни за периоду ни само за редован сазив, јер се и ова одредба налази у Уставу. Г. Костић, међутим, изгледа као да прави горе поменуту недопуштену разлику, претварајући на тај начин једно начелно питање у просто питање опортунизма. Јер, по

њему, многи би се побунили, ако би Пословник изменио прве поменуте одредбе, али нико не треба да се побуни, ако се тим путем измени уставна одредба о избору скупштинскога председништва. Међутим, скупштинска резолуција или може или не може да мења Устав. Ако може, онда је она у стању да мења све уставне одредбе; ако не може, онда није у стању да мења ниједну. Извесно је, пак, да је само ово друго тачно. Отуда свака одредба Пословника, која би вређала једну одређену одредбу Устава, не би у ствари правно ни постојала, и никакво се њено поштовање не би наметало ни Скупштини која је њу изгласала, ни још мање Скупштини која би после тога дошла. Кад је у Немачкој Рајхстаг, приликом промене свога Пословника донео две одредбе супротне Уставу, онда је професор права у Минхену, Навиаски, написао у *Deutsche Juristen-Zeitung*¹⁾ белешку под насловом: Две неважеће одредбе. И с правнога гледишта, а ми једино с тога гледишта и полазимо расправљајући ова питања, таква је свака одредба скупштинске резолуције која вређа Устав. Према томе да се она не примени, није потребно чекати њену измену по поступку предвиђеном за мењање Пословника. Јер не само да се не намеће обавеза примене једне такве одредбе која правно не важи, него се напротив намеће обавеза да се примени одредба Устава, која се тим путем није могла ни изменити и која правно још увек важи. Иначе би изишло, да је за Скупштину пречи поступак прописан за мењање Пословника, па чак и кад је реч о његовој одредби која правно не постоји од поступка прописаног за мењање Устава: догод се неуставна одредба Пословника не би изменила по процедури коју он предвиђа, дотле важи промена Устава извршена по процедури коју овај не предвиђа. Него ми немамо потребе дуже развијати ствар, пошто је и сам Г. Костић у једноме моменту тврдио да како Пословник није закон, то је „и приликом његове примене, исто као и приликом његовог доношења, потребно испитати да ли су његове одредбе у сагласности са позитивним правом, ... у првом реду са земаљским Уставом.“²⁾ Како сад Г. Костић мири ово своје мишљење са својом критиком истога мишљења кад га ми заступамо, то је његова ствар у коју овде нећемо улазити.

3. Питање о примени неуставне одредбе Пословника у вези са избором скупштинског председништва није чак било ни узело овај крајњи облик. Јер ако је други став члана 10 Пословника несагласан с уставном одредбом, први његов став је с њом потпуно сагласан. Устав каже, видели смо, да се скупштинско председништво бира у свакоме сазиву. Први члан става 10 каже то исто: „У сазиву, којим се почиње скупштинска периода приступа се одмах избору сталног председништва чим се сврши претрес извештаја Верификационог Одбора. У осталим сазивима избор

1) Св. 7—8, 1 априла 1923, стр. 235.

2) *Нови Живот*, 16 августа 1924, стр. 162.

се председништва врши одмах првога састанка“. Јер како први сазив у коме се врши верификација не мора бити редован, него може бити и чак је по правилу ванредан, то онда и израз „у осталим сазивима“ не може значити само у осталим редовним, него и у осталим ванредним сазивима. Како то прописује и Устав, значи да имамо о истој ствари две одредбе Пословника, једну сагласну с Уставом, другу с њиме несагласну. Закључили смо да се у томе случају неоспорно има дати превага одредби Пословника која се слаже с Уставом, насупрот одредби која се с њим не слаже.

Г. Костић међутим „категорички“ тврди, да између првога и другога става члана 10 Пословника нема никакве несагласности. По њему, први став говори кад се председништво бира. Наши разлози изгледају му убедљиви једино ради тога што смо и ми такође говорили кад се овај избор врши, не и за које се време врши. Само како не увидети, да питање кад се бира ново председништво стоји у нераздној вези с питањем докле старо највише може да траје. Ако став први члана 10 П. прописује, а он то несумњиво чини, да се почетком свакога сазива бира ново председништво, онда он самим тим прописује, да старо дотле најдуже може трајати. Према томе немогуће је, као што покушава Г. Костић, одвојити ове две ствари. И зато су први став и други став члана 10 П. доиста несагласни међу собом. Уосталом, цео спор и јесте око тога што Г. Костић тврди, на основу другога става поменутога члана, да се скупштинско председништво бира само почетком редовног сазива, не и почетком ванреднога. И он сам, дакле, своди питање на питање кад се бира председништво. Само онда кад већ на основу другога става члана 10 П. закључује, да се оно бира само почетком редовнога сазива, треба бар да призна да то исто питање први став тога истог члана друкчије регулише, јер по њему ово председништво треба бирати и почетком ванреднога сазива. То би му у толико лакше било учинити, што је већ констатовано да управо први став говори кад се овај избор врши. У свакоме случају имамо заиста две одредбе Пословника несагласне међу собом од којих је само једна сагласна с Уставом, а друга самим тим несагласна с њим.

Ово би већ било довољно, да оправда наш закључак по коме на избор скупштинског председништва треба применити став први члана 10 Пословника који се слаже с Уставом, не његов став други који се с њим не слаже. Како то, међутим, није довољно Г. Костићу, ми ћемо навести још једну одредбу Пословника, противну другога ставу његовог члана 10, али сагласну с првим ставом овога члана и према томе сагласну с Уставом. — Као сви пословници пре њега, тако и данашњи Пословник прописује, да ће на првоме састанку свакога сазива Народне Скупштине председавати по годинама најстарији присутни посланик (члан 2). Кад се каже свакога сазива, — сви ће се ваљда у томе сложити, — то може само значити и редовнога и ванреднога. Према томе

на првome састанку ванреднога сазива, исто онако као и на првome састанку редовнога сазива, председава најстарији члан Скупштине. Сад ако је Пословник нарочито прописао ко ће председавати на првome састанку било редовнога било ванреднога сазива, то је несумњиво зато што тада нема више председника, јер да га има, он би и даље вршио своје право и своју дужност председавања. — На наше тумачење, да се по првome ставу члана 10 Пословника скупштинско председништво има бирати и у редовноме и у ванредноме сазиву, Г. Костић нам је приговорио да, кад се хтелo да тако буде, онда је у Пословнику било изречно казано, да се председништво бира „на осталим редовним и ванредним сазивима скупштинским“, док данас стоји само „у осталим сазивима“, у вези другoга става истога члана, мисли Г. Костић, само у осталим редовним сазивима. Међутим, ако се раније у Пословнику изречно наглашавало, да се председништво бира и „на осталим редовним и ванредним сазивима“ исти израз био је употребљен и у првome ставу истога члана, где се говори о избору председништва у сазивима којима почиње периода. Исту ствар, другим речима само, изражава и данашњи Пословник. Место израза „на редовним и ванредним сазивима, којима се почиње скупштинска периода“, он просто каже „у сазиву, којим се почиње скупштинска периода“, а зна се да она може почети и редовним и ванредним сазивом. Пошто је тако регулисао питање избора председништва у почетноме сазиву, Пословник одмах, у истоме ставу истога члана каже „у осталим сазивима избор се председништва врши одмах првога састанка.“ Место једне дуже и сасвим непотребне редакције, у данашњем Пословнику употребљена је краћа редакција која исто значи. Што се тиче покушаја Г. Костића, да израз „у осталим сазивима“ из првога става веже за израз „редован сазив“ из другoга става, како би одатле закључио да „у осталим сазивима“ значи „у осталим редовним сазивима“, мислимо да у његову успешност ни он сам није веровао. Јер израз „у осталим сазивима“ и по смислу и по месту стоји у вези само са сазивом којим се почиње скупштинска периода. Закључак Г. Костића могао би бити тачан једино у случају, кад би периода почињала само редовним сазивом, или кад би ванредних сазива могло бити само почетком периоде. Међутим ни једно ни друго не стоји у ствари. Периода може почети и редовним и ванредним сазивом; ванредних сазива може бити не само у почетку периоде, него и у њеноме току. Отуда и израз из првога става члана 10 Пословника „у осталим сазивима“ може значити једино у осталим било редовним било ванредним сазивима, никако у осталим редовним сазивима.

Али ако је у Пословнику одредба о избору председништва стилски измењена, па је можда могла и изазвати извесну пометњу, остала је данас, готово иста као и некад, одредба о томе да на првome састанку свакога скупштинског сазива председава најстарији посланик по годинама. Имамо према томе овај случај.

Постоји уставна одредба која гласи, као и некад, да се председништво бира за сваки сазив, одредба која се увек тумачила тако, да се ово председништво има бирати и у редовноме и у ванредноме сазиву. Постоји данас исто тако као и некад одредба, сагласна Уставу, да на првоме састанку свакога сазива председава најстарији присутан посланик. Може ли онда још опстати тумачење по коме се скупштинско председништво бира само у редовноме сазиву, не и у ванредноме, тумачење које се истина заснива на једноме пропису члана 10 Пословника, али које противуречи и Уставу, и другоме пропису Пословника (члан 2)? Није, дакле, тачно, као што тврди Г. Костић, да је „наше ново право хтело, сасвим свесно, да одступи од ранијих српских прописа“¹⁾ у вези с избором скупштинскога председништва. Јер, пре свега, да се то одступање хтело учинити, оно би се учинило у Уставу, где се још увек о тој ствари на стари начин говори, а затим морала би се изменити и одредба о председнику по старости што такође није учињено.— Г. Костић је тражио да се по општем правилу правне интерпретације изнађе смисао и одредби из става другог члана 10 Пословника. Међутим нема потребе изнаходити смисао одредби која, видели смо, правно и не важи. Али би заиста требало изнаћи смисао одредбе из члана 2 Пословника, ако се неће да усвоји смисао који је она од увек имала и по коме се од увек поступало.

4. Овако стоји с решењем нашега питања, кад се оно непосредно проучава и с гледишта Устава, и с гледишта Пословника. И један и други раније, и један и други сад траже да се скупштинско председништво бира у ванредноме, као и у редовноме сазиву, јер су углавном прописи о томе и у једноме и у другоме остали истоветни. Али Г. Костић је покушао и посредно, изводећи последице из њега, да обори наше гледиште. И чак у једној таквој последици налази најјачи разлог у своју корист. По њему, ако се усвоји мишљење које ми заступамо, не би било перманентности у скупштинском председништву, него би се између сазива увек остајало без председника. Чак нам чини приговор да смо ми то, пишући о овој ствари, потпуно превидели. У ствари ми нисмо ништа превидели, јер све ово, као што ћемо показати, нема везе с нашом дискусијом. Ако је когод шта превидео, онда то може бити само Г. Костић, који у овоме види најјачи разлог у корист свога мишљења, па ипак о томе није ни речи казао, кад је ово мишљење први пут излагао.

Ако би заиста избор скупштинскога председника само у редовноме сазиву био једини начин да се обезбеди његова перманентност, онда како тај начин избора ни Устав ни Пословник не предвиђају, морало би се доћи до закључка, да они ту перманентност нису ни хтели обезбедити. Међутим Г. Слободан Јовановић, који такође заступа гледиште да се скупштинско председништво бира

1) *Нови Живот*, 20 децембра 1924, стр. 359.

и у редовноме и у ванредноме сазиву, мисли да власт старога председника треба да траје све до појаве новог председника¹⁾, а тако се поступа и у пракси. Значи онда да основ те перманентности треба тражити на другој страни, не тамо где га тражи Г. Костић и где га не може наћи. Уосталоме, сам начин његовог резонувања окреће се против њега и обара његов закључак. „Кад се тврди, каже он, да се председништво Скупштине бира у сваком сазиву, то значи да се оно бира и за сваки сазив, и да са закључењем сазива његов мандат престаје.“²⁾ Али ако је тачно да кад се скупштинско председништво бира за сваки сазив, заиста нема више председништва чим се тај било редовни било ванредни сазив закључи, онда га нема ни у случају кад се оно бира за сваки редован сазив, чим се тај редован сазив закључи. И у једноме и у другоме случају морало би се извести, да председништва има једино за време сазива, само што би у првоме случају оно и у ванредноме сазиву било ново, док би у другоме било старо, које просто наново ступа у функције. Да се не би дошло до овога до чега се, по резонувању самога Г. Костића долази чим се избор председништва ма у коме облику врши за сазив, требало би прописати да се он врши или за годину дана или још боље за периоду, пошто она обухвата у себи и време сазива и време између сазива.

Да бисмо данас, ако се не прими његово мишљење о избору скупштинскога председништва, остали без ослоња у текстовима за постојање перманентности тога председништва, Г. Костић налази разлога и у томе што у Пословнику нема више одредбе као некад, да власт старога скупштинског председника траје све док се у новоме сазиву не избере ново председништво. Кад смо ми, између осталог, напоменули да се код нас, под Уставом од 1869, између редовнога и ванреднога сазива правила у пракси разлика коју Г. Костић сада прави, али да је те разлике доцније нестало, па да је ни сада нема, Г. Костић нас прекореваче, како ми „резонујемо и закључујемо догматски“. Јер тобож као да смо ми „чим у нашем данашњем Уставу нема ограничења, као у Уставу од 1869, извели да нема никакве разлике између редовнога и ванреднога сазива.“ У ствари, ми овде, као што ћемо и мало даље показати, нисмо ни резоновали ни закључивали, него само констатовали оно што је било и што је сада. Али у исто време кад нама чини овај неоснован приговор, Г. Костићу ништа не смета да напише: „чим је та одредба (горе наведена) српског Пословника изостављена, значи да се хтело одступити од дотадашњих принципа и усвојити француски систем.“³⁾ Међутим постоји прост разлог зашто је ова одредба изостављена. У Пословнику где је она постојала, постојала је још једна одредба

1) *Уставно Право Краљевине С.Х.С.*, 1924, стр. 176.

2) *Нови живот*, 20 децембра 1924, стр. 360.

3) *Нови Живот*, 20 децембра 1924, стр. 361.

која је с њом била у тесној вези. По тој одредби, избор скупштинскога часништва вредео је до свршетка сазива. Одмах за њим, да би је ублажила, дошла је наведена одредба да „у административном погледу власт председника скупштинског... траје све док се у новом сазиву не избере ново председништво скупштинско.“ Сад нема више одредбе о продужењу власти председника и после престанка важности његовога избора, јер нема ни одредбе да та важност траје до свршетка сазива. Зашто онда не би Г. Костић закључио да, чим је изостављена одредба српскога пословника по којој избор скупштинскога председништва вреди до краја сазива, значи да се хтело да он вреди и после тога? А како смо већ видели, да су и у данашњем Уставу и у данашњем Пословнику остале старе одредбе о томе, да се председништво бира и у редовноме и у ванредноме сазиву, онда би се баш путем резоновања Г. Костића утврдило да, и поред таквога начина бирања, постоји перманентност председништва. Јер како се оно бира почетком свакога сазива, а нема одредбе да његов избор вреди само до краја тога сазива, то излази да једно председништво престаје, кад друго настаје. У сваком случају једно је извесно: нема текста који каже, да председништво престаје са сазивом односно да не може трајати после њега.

Међутим независно од свега овога, није тачно тврђење Г. Костића да се не може наћи, ако се не прими његово гледиште о томе кад се председништво бира, ниједан текст који би оправдавао постојање председништва и после сазива. И раније се налазила у уставима одредба по којој „никаква оружана сила не може се поставити у згради Народне Скупштине нити у њезином дворишту“, па се налази и сад. Само што је њу данашњи Устав још прецизирао, додајући „без одобрења Председника Народне Скупштине“ (члан 89). Да ли је потребно објашњавати, да овај уставни пропис претпоставља стално постојање скупштинскога председника? Независно од питања кад се бира и како се бира председника, види се, мора увек бити. Иначе, ако би могло бити да њега између сазива нема, онда би се у томе периоду оружана сила, немајући од кога да тражи и добија одобрење, могла и без њега поставити у Скупштини. А то је немогуће примити, јер неповредност дома Народне Скупштине постоји трајно, не само за време сазива, па мора постојати трајно и њен чувар. Уосталоме, не улазећи даље у ово питање, могу се навести и одредбе Пословника које потврђују перманентност скупштинскога председништва. — Тако по члану 23 П. „Скупштина може за поједине одборе решити да продуже рад и за оно време кад она није на окупу“. Како је између осталог дужност председника да контролише рад одбора, то се његова контрола претпоставља и у овоме случају, што опет значи да председник Скупштине постоји и после њенога закључења. — Председнику је исто тако дужност да се стара о безбедности Народне Скупштине, која може доћи у питање не само за време сазива, него и између

њих. Та је функција дакле стална, мора онда бити сталан и њен извршилац. — Или, председник врши дисциплинску власт и над скупштинским особљем, које је стално у служби. Ако он сад не би био сталан, онда и ово особље час би потпадало час не би потпадало под његову дисциплинску власт, што се не може примити. — Или, председник извршује скупштински буџет; како не постоји време кад се он извршује и кад се не извршује, то је онда исти случај и са председником на кога та дужност пада. И он не може час да постоји, час да не постоји. — Уопште, дакле, скупштинска организација изведена је на темељу перманентности, па онда мора бири перманентна и личност која на њеном челу стоји. А то је скупштински председник. Као симболичан знак те парманентности може се навести чињеница, да „печат Народне Скупштине чува председник“ (члан 131 П.). Како, пак, печат свакога тренутка у нечијим рукама мора бити, а како опет ниједнога тренутка не може бити у рукама другог сем председника (што раније није увек био случај), то онда излази да и председника мора свагда бити.

5. У своје првом чланку Г. Костић је видео још једну незгодну последицу, која потиче од гледишта по коме се скупштинско председништво има бирати и у редовноме и у ванредноме сазиву. На име, Влада би могла одмах по изгласању буџета закључити редован сазив и сазивати ванредне по вољи, мењајући на тај начин скупштинско председништво лакше него само чиновништво. Ми смо на ово приметили, да приговор није оправдан, јер као што једино Скупштина бира своје председништво, једино га она може и мењати изјављујући му неповерење. Узалуд би се, дакле, закључивао редован сазив, кад би у ванредноме Скупштина опет могла бирати исто председништво. Уосталом, оно или јесте или није израз Скупштине. Ако није, Скупштина ће га сама сменити; ако јесте, Влада га не може противно вољи Скупштине уклонити све док не би уклонила и Скупштину чији је он израз. Г. Костић сад у своје одговору каже, да и он зна за парламентарну праксу по којој председништво даје оставку, кад више не ужива поверење Скупштине, али каже зна и то, да за противно поступање нема никакве санкције. И наводи онда случај, како је један скупштински потпредседник остао потпредседник ма да му је неповерење било изражено на један врло јасан начин. Међутим, у више махова, скупштински председници су изјављивали, да неће остати на своје месту ако стекну уверење да нису израз Народне Скупштине, па су то чак чинили и после примера који наводи Г. Костић. И то је нормално, а кад се расправљају ове ствари, мора се рачунати с нормалностима, не с ненормалностима. Отуда ни пример Г. Костића није од значаја. После њега, као и пре њега, правило је да, као што поверење Народне Скупштине поставља скупштинске часнике, тако их њено неповерење скида с тих положаја, чим она озбиљно то жели. И ма да Г. Костић каже, да ово правило нема никакве

санкције, њега би ипак лако било применити специјално кад је реч о потпредседницима, као што је баш случај у примеру који он наводи.

Нас би, међутим, далеко одвело, кад бисмо сад овим поводом говорили о санкцијама у јавноме праву. Ипак морамо учинити неке напомене. Ако би било тачно гледиште Г. Костића, да скупштинско председништво може наставити вршење своје функције и против воље Народне Скупштине, онда би исто тако било тачно и гледиште да скупштинско председништво може не вршити своје функције и на тај начин, лишвајући стварно Скупштину председништва, укочити цео парламентарни рад. Јер ако се заиста не би имало санкције за смењивање председништва које хоће да се наметне Скупштини, не би значи било санкције ни за смењивање председништва које од ње хоће да се одметне. Али оставимо на страну ове ненормалности, јер нам оне нису потребне да докажемо, ако је то још потребно чинити, неоснованост овога приговора Г. Костића. Уосталоме, ми смо то већ урадили пишући првипут о овој ствари. Напоменули смо тада, да Влада ништа не може постићи против скупштинскога председништва тиме што би закључила редован и сазивала ванредне по вољи, јер у овим ванредним сазивима Скупштина би могла бирати опет старо председништво. На ово Г. Костић није ништа одговорио, иако је то управо битно кад је реч о смењивању председништва, јер сменити га може само онај који је у стању на његово место друго поставити. Како, пак, своје председништво бира увек једино Скупштина, то отпада и сама помисао да би влада могла, противно Скупштини, сазивањем ванредних сазива смењивати њено председништво. Сазивање ванредних сазива могло би имати значење смењивања председништва само у случају, кад Скупштина не би заиста могла то сама постићи изјављивањем свога неповерења. Али Г. Костић баш ту могућност својим мишљењем искључује.

6. На тврђење Г. Костића, да се у ванредном сазиву решавају само најхитнији предмети накнадно искрсели (као нпр. закон о заштити државе), ми смо приметили, да се код нас под Уставом од 1869 заиста правила разлика између редовнога и ванреднога сазива у томе смислу што је Скупштина ванредно сазвана могла радити само оне послове, ради којих је била сазвана и који су се налазили набројани у указу сазивања, али да је те разлике доцније нестало, па да је ни сад нема. Као што смо већ напоменули, ми овде нисмо имали шта ни да резонујемо ни да закључујемо, већ само да констатујемо. Постојала је у Уставу од 1869 одредба, по којој се Скупштина „кад би важни хитни послови захтевали може и ванредно сазвати“ (члан 75). Доцније, ова је одредба просто гласила да краљ сазива Народну Скупштину у редован или ванредан сазив. Док је постојала прва одредба, у пракси се правила поменута разлика између редовнога и ванреднога сазива; кад је ње из Устава нестало, нестало је и ове

праксе којој је она служила као ослонац. И од тада, па ни данас, нити се у указу о сазивању Скупштине у ванредан сазив означаје ради којих се послова она сазива, нити је она у томе погледу чиме ограничена. То је, као што се види, просто излагање ствари онако како већ одавно код нас постоји. Ипак Г. Костићу ништа не смета да каже, како то само ми изводимо из чињенице што више нема наведене одредбе из Устава од 1869. Па онда даље развија овако. „Доцнији уставни нису реципирали тај пропис Устава од 1869 само зато што је то уставним животом и парламентарном праксом већ било утврђено, једнако као и теоријом, тако да није више било бојазни од противног поступања.“¹⁾ И пошто је овако изнео своје тврђење потпуно противно не ма каквом и ма чијем мишљењу уопште, него самим прошлим и садашњим чињеницама, он објављује да смо ми, држећи се просто тих чињеница, дошли у сукоб са Г. Слободаном Јовановићем, уставним правом и праксом свих држава и логиком уопште, јер између редовнога и ванреднога сазива не правимо разлику коју прави Г. Костић.

Морамо најпре приметити, да смо ми ту разлику добро разумели, тачно онако како је разуме и Г. Костић. И кад смо указали на противречност у коју је он пао, тврдећи да ванредни сазив треба да је продужење редовнога, а да се у њему не могу радити и продужити послови исте врсте као у редовнима, ми нисмо хтели казати, види се то из целог нашег излагања, да Г. Костић мисли да се у ванредноме сазиву уопште не могу вршити послови исте врсте који и у редовноме, него да је потребно да он ради одређених послова буде сазван, па да може те послове, и само те послове вршити. А кад се то тврди, онда је доиста противречност тврдити у исти мах да редован сазив, са својом генералном надлежношћу има своје продужење у овако схваћеноме ванредном сазиву, где та генерална надлежност не постоји. Да је, пак, погрешно правити овакву разлику између редовнога и ванреднога сазива, показаћемо одмах простим и очигледним разлозима. — Пре свега, ако би било тачно мишљење Г. Костића, онда у претпоставци да у току ванреднога сазива, сазваног ради једних послова, искрсну други и важнији и хитнији, не би било другог излаза за њихово решавање него закључити овај ванредан сазив и сазвати други. — Затим, има земаља где, не само већина, него и скупштинска мањина, може изазвати сазив Скупштине. Ако би сад било тачно мишљење Г. Костића, онда би мањина могла наметати не само сазив Скупштине, него би јој наметала и њен дневни ред, (не у смислу дневнога реда једне седнице већ у смислу предмета скупштинског рада уопште) и ако је принцип, да је само Скупштина (дакле њена већина) господар свога дневног реда. А све то не одговара стварности. — Најзад, законодавна иницијатива припада краљу и Народној

¹⁾ *Нови Живот*, 27 децембра 1924, стр. 6.

Скупштини. Ако би сад било тачно мишљење Г. Костића, да се у ванредноме сазиву могу радити само они послови ради којих је он сазван, онда насупрот Уставу у таквим сазивима скупштинска законодавна иницијатива не би могла дејствовати. Исти би случај био и с иницијативом краљевом. Јер иако би могао ванредно сазвати Скупштину ради одређених послова, не би више могао, кад се она већ једном састане, износити гред њу и друге послове, које није имао у виду приликом њенога ванредног сазивања. А тај случај није ни у Шведској, где су власти Скупштине у ванредноме сазиву изречно ограничене текстом тако да може решавати само оне послове који су изазвали њен сазив или, каже се, које краљ поднесе. — Не постоји, дакле, између редовнога и ванреднога сазива разлика коју проналази Г. Костић, нити опет ми обилазимо сваку разлику међу њима само зато што ову Г. Костићеву не примамо. Јер остаје увек да се они разликују по овоме: први се сазива на основу Устава, други на основу једнога акта краљевске власти; први се може закључити тек пошто се донесе буџет, други у свако доба. По себи се разуме, да остављамо на страну оне ванредне сазиве, који су по самоме Уставу неизбежни.

Што се сад тиче нашег сукоба са Г. Слободаном Јовановићем, он не може постојати из овога простог разлога. Као што заједно са Г. Јовановићем мислимо, да се скупштинско председништво бира и у ванредноме сазиву, тако исто заједно с њиме и констатујемо, да се поменута разлика између скупштинских сазива која се правила под Уставом од 1869, доцније није правила и не прави више међу њима. Управо ми смо то, још ђаком, од њега и научили. Могло би се истина рећи, да Г. Јовановић сад можда друкчије гледа на ово. Међутим, у ствари, како је Г. Јовановић учио нас, тако и сад друге учи. Да се у то увери, треба само наћи у његовоме *Уставном Праву* место, где се непосредно говори о ванредноме сазиву, не следујући примеру Г. Костића, који је то брижљиво избегавао учинити, тражећи на другим странама доказ, да и Г. Јовановић мисли као он. Кад се тако на страни 152 нађе параграф с насловом *ванредни сазив*, у њему се може прочитати ово: „Ванредни је сазив сваки сазив који се држи једне године поред редовнога сазива од 20 октобра. Основна је разлика између редовнога и ванреднога сазива у томе, што се у редовни сазив Скупштина састаје на основу Устава, а у ванредни сазив једним актом краљевске власти. У ванредном сазиву, Скупштина може радити све оно што и у редовном сазиву...” Ни помена о томе, да се у ванредноме сазиву могу радити само они послови ради којих је он сазван. Како је онда могао Г. Костић свој очигледан сукоб с овим гледиштем Г. Јовановића претворити у наш сукоб, кад он, не ми, хоће силом тумачења, да у парламентарноме режиму васкрсне већ давно напуштену праксу из непарламентарнога доба, кад се и

ванредни сазив после избора сазивао ради изречно одређених послова, као што се сазивао и после истека периоде?

Као што нисмо у сукобу са Г. Слободаном Јовановићем, тако исто нисмо у сукобу ни са „уставним правом и праксом свих држава.“ Да бисмо то показали, ми ћемо се позвати на уставно право само двеју земаља, чије су установе на нас највише утицаја и имале. То су Белгија и Француска. — Што се тиче Француске у њој, директно супротно мишљењу Г. Костића, ма какав био циљ ради кога је сазван ванредан сазив Скупштина, кад се једном састане, може претресати и решавати сва питања и предмете које она буде сматрала за корисно да претреса и решава.¹⁾ А Есмен²⁾ са своје стране констатује, да у Француској сваке године редовноме сазиву следује и један ванредан, најбољи доказ да он није везан с неком особито ванредном и необично хитном ствари, ради које се једино сазива и коју једино може да решава, као што мисли Г. Костић. — Пример Белгије још је интересантнији за нашу дискусију. Као у нашем, тако и у белгискоме Уставу стоји, да свакога сазива Скупштина именује свога председника, и т. д. (члан 37) и да краљ има право да ванредно сазове Скупштину (члан 70). Ове одредбе, истоветне с онима које постоје код нас, разумеју се у Белгији тачно супротно ономе како их разуме Г. Костић. Пре свега, скупштинско председништво бира се и у редовноме и у ванредноме сазиву, а затим Скупштина како у једном тако и у другоме сазиву може по својој вољи решавати сва питања своје надлежности.³⁾

Остаје још наш сукоб с логиком, који Г. Костић такође прокламује. Али после свега о њему није потребно нарочито говорити. Јасно ће ваљда бити сад и самоме Г. Костићу, ко је заиста с њоме дошао у сукоб, као што је јасно и колико је солидан његов ослонац на „логику, теорију и позитивне прописе,“ кад ми поменуте приговоре чини.

Д-р Михаило Илић.

1) Paul Errera, *Traité de droit public belge*, 1909, стр. 166, 176.

2) Pierre, *Traité de droit politique, électoral et parlementaire*, 1908, стр. 554.

3) *Eléments de droit constitutionnel*, t. II, 1921, стр. 163.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Прелаз из ниже категорије у вишу. Задобивена сталност у нижој категорији не спречава, да дотични чиновник, при прелазу у вишу категорију, долази у „приправну“ групу. „Приправна“ и „привремена“ служба нису идентични појмови.

(Пресуда Државног Савета од 2.-II.-25. г. Бр. 28864.)

„Тужилац који је био као писар Министарства Правде правилно разврстан у II. категорију 4. групу, пошто тада још није био свршио своје правне студије, тражио је на основу доцније свршених правних студија, да буде преведен у службу I. категорије. Нападнутим решењем дозвољен му је прелаз у I. категорију и то у 9. групу. Против тог решења поднео је тужбу у којој излаже да му је овим учињена неправда јер је био раније у помоћној групи и по чл. 56. чиновничког закона уживао сталност, те није могао сада бити преведен у приправну групу која је служба привремена, јер би то било противно начелима израженим у чл. 64. односно 65. чиновничког закона. Тражи, да се Министарство решење као противправно поништи и тужиоцу признаје право да при прелазу из друге у прву категорију дође у осму групу, као што у ову групу долазе сви писари-правници Министарства Правде са више од три године државне службе.

Министар је у одговору на тужбу изјавио, да су наводи жалиоца истинити и да је он ожалбеним решењем погрешно преведен место у 8. у 9. групу, јер је на дан 1. септембра 1923. год. имао више од три године државне службе.

Тужба, у наточ овој изјави, није основана. Министарство Правде губи из вида, да се овде не ради о акту превођења, односно разврставања у смислу прелазних наређења чиновничког закона и уредбе о разврст., већ о акту којим се дозвољава и изводи прелаз из ниже категорије у вишу на основу накнадно добивених квалификација за вишу категорију. Ту дакле не долазе до примене прописи о превођењу (чл. 230 и сл.), већ прописи чл. 65., 64. и 66. Према овим прописима пак не може прелаз из ниже категорије у вишу бити по себи основ за неко унапређење, већ чиновник може ући највише у ону групу више категорије, која одговара групи у којој је био (у нижој категорији), а за питање, којој групи I. категорије одговара 4. група II. категорије, може бити једино меродавна висина односних положајних плата. Из упоређења ових јасно произлази, да у овом случају може доћи једино 9. група у питање а не 8.

Тужилац то и сам осећа, па с тога не заснива своју тужбу на тврдњи, да 4. група II. категорије одговара 8. групи I. категорије, већ једино на околност, да је он већ добио сталност као чиновник II. категорије, па да према томе не може то своје стечено право прелазом у I. категорију изгубити и пасти опет на положај привременог чиновника, што би био случај, да га ставе у 9. групу, јер ова има према чл. 9. значај приправне групе. Али ни са овог тужиоачевог становишта министрово решење се не да побијати.

Тужилац меша односно изједначује приправну службу са привременом и из тога извлачи своје закључке, што пак у закону нема ослонца. Закон прописује посебне услове за прелаз из приправне службе у сталну (чл. 14., 16. и 26.), а посебне опет за прелаз из приправних група у помоћне (чл. 53. и сл.). Истина према чл. 53. је за прелаз из приправне групе у помоћну у свакој категорији услов, да је дотични чиновник постао сталан, али то не значи обратно, да, ко је добио једанпут сталност, не може даље остати у приправној групи односно, да мора већ из тог разлога при прелазу из ниже категорије у вишу доћи у помоћну групу. За прелаз из приправних група у помоћне тражи закон поред добивене сталности још и друге услове, а нарочито још и полагање нарочитог стручног испита (чл. 54.), даље извесно минимално проведено време у служби (чл. 56., 59. и 60.), а што је главно, нарочити акт постављења на упражњено место према прописима чл. 61. и 62. Сви ови прописи били би изиграни ако би се стало на гледиште тужиоца у тужби односно министарства у одговору на тужбу. Само задобијена сталност у II. категорији, не ослобођава од услова који су прописани за прелаз из приправне у помоћну групу у I. категорији, јер је природа службе у свакој категорији друкчија, па не може приправна служба II. категорије, која је по свој природи архивска, надоместити приправну службу у I. категорији, која је по својој природи концептуална."

Горња пресуда је, са више страна, интересантна. Ради се о питању прелаза из категорије у категорију. Чиновнички закон предвиђа могућност таквих прелаза, и то не само из категорије у категорију, дакле за чиновнике, већ и за званичнике и служитеље, јер се према чл. 68. начела која важе за прелаз чиновника (чл. 65. и 67.), имају применити и на званичнике и службенике. Осим тога закон за прелазно доба од 4 године овлашћује Министарски Савет (чл. 245.) да може Уредбом у извесним случајевима допустити прелаз у вишу категорију.

За такав прелаз важе према члану 65. одредбе чл. 64. које регулишу прелаз из струке у струку.

Таквих прелаза ће бити нарочито у прво време, док још постоји недостатак довољног броја кандидата са прописаним потпуним квалификацијама, и нарочито све дотле, док се буде трпео *abusus* да се примају у државну службу ђаци Университета односно да им се признају положени испити, и ако су цело време, кад су били уписани на Университету и по закону били дужни да посећују предавања, били у државној служби и тако ноторно нису ни могли посећивати предавања.

Дотични прописи чиновничког закона нису баш најсретније стилизовани. Јасан је пропис чл. 65. да се такав прелаз допушта, као и чл. 67. да се при прелазу долази на онај степен основне плате у новој категорији, који одговара броју година службе које се по овом закону рачунају за основну плату. Појавила су се истина и ту већ некоја питања и тумачења нарочито с погледам

на чл. 241. и овде наведене „нарочите законске прописе“, али то питање оставимо овде на страну.

У погледу полагаја пак на који би омао да долази чиновник при прелазу из категорије у категорију, чл. 65. само указује на одредбе претходног (64) чл., а тај чл. говори о прелазу из струке у струку исте категорије, што је нешто сасвим друго. Но, законодавац је то тако хтео, а сад мора пракса и наука да види, да се закон правилно примени. „Прелазећи из струке у струку исте категорије, чиновник може ући највише у ону групу нове струке која одговара групи у којој је био.“ Ту нема тешкоћа али како сад применити то правило на случај прелаза из категорије у категорију? Нити свака категорија има једнаки број група нити се може рећи, да „одговара“ н. п. 5. група III. категорије 5. групи, II. или I. категорије, јер је то несмисао који не треба даље доказивати и све немогућности из тог наводити.

За основ при решавању питања, која група више категорије одговара извесној групи ниже категорије, може се дакле, као што је то у горе наведеној пресуди правилно учињено, узети само висина односне положајне плате. Ту пак постоји нова тешкоћа, јер су и висине положајних плата тако произвољне и без сваког система и без сваког смисла за практичну примену закона одређене, да се ни једна не поклапа са којом другом у разним категоријама. А како се је то све једноставно могло удесити без штете за чиновнике и државу!

Зарешење те тешкоће мора се пракса служити само аналогично као што је то у овом случају и учињено. — Поврх тога долази још питање, коју улогу игра при таком прелазу већ једном добивена сталност, онда како је са стручним испитима, и најзад, како стоји са применом чл. 57. при прелазу, да ли се овде предвиђени минимални рокови за „ловце група“ имају рачунати од дана прелаза или од дана добивене квалификације за вишу категорију или од дана „ступања у службу“.

Најзад је предлежећи случај инструктиван и по томе, колико се мало озбиљности полаже у највишој администрацији на одговоре на тужбе, у којима се државна акта бране пред нападајима тужилаца. Чини се да наша врховна управа још не осећа, да сваки поништај њених аката значи не само једну врсту бламаже за њу него уједно и уздрмање државног ауторитета.

Д-р Стеван Сагадин.

СУДСКА ХРОНИКА

Коментар § 244 а. Грађ. Суд. Поступка.

§ 242 Грађ. Суд. Пост. постављено је правило којим се забрањује употреба сведока ако спорни предмет вреди више од 200 динара. Речима „без обзира на основ, из кога тражбина

произлази и на предмет који се тражи“ законодавац је, сумње нема, хтео шири смисао да дâ појму „тражбина“, како би тиме отклонио контроверзна тумачења овог израза. И заиста, овим додатком питање је постављено на правилну основу, јер се у пракси није појављивала дискусија о примени овога правила: судови су стали на правилно гледиште, да не допуштају доказ сведоцима ако су правни факти, који су били у питању, дело слободне воље парничара, т. ј. ако су странке могле направити писмену исправу о тим правним фактима. Ово тумачење потпуно одговара законодавном смеру: да се забрани употреба сведока где год је то могућно. А то је могућно, разуме се, у свима случајевима где се ово наређење не би појављивало као неправично. Неправично пак не може бити ако набављање писмена зависи од воље странака: оне се не могу жалити да им је каква неправда учињена тим што им се тражи писмени доказ у случајевима где је само од њихове воље зависило да га направе.

Од овога правила законодавац је учинио је изузетке. И такав један изузетак налази се у ал. II § 244 а. Грађ. Суд. Поступка. Ми ћемо, ради веће јасноће овога питања, изнети овде и сам текст овога прописа. Он гласи:

„Но за тражбине пређе уговорене, о којима говоре прописи §§ 243., 244. и 244а., оставља се рок од једне године од дана кад Закон овај у живот ступи, да сви они, који немају писмене исправе о својим тражбинама, или набаве писмену исправу; или да ствар на суду расправе“.

Иако се чини да смисао овог наређења не може потицати различно схватање, ипак није тако, јер код судова постоји двојако тумачење. По једном мишљењу, са којим се и ми слажемо, овим прописом допуштен је доказ сведоцима за потраживања која датирају из времена пре овог закона, с тим да се од овога доказног средства учини употреба у току године пошто је закон добио обавезну снагу; у противном, сведоци се неће примити, и дотични парничар има поступити онако како је законом наређено за правне радње учињене после ступања на снагу овога закона. По другом мишљењу, сведоци се могу неограничено употребити за све оне спорове, који су постали пре овога закона, не водећи рачуна о року који се горе спомиње. Овакво тумачење правда се тим аргументима, што је, претпоставимо, ранији закон допуштао доказ сведоцима за сва потраживања. Било би неправично, мисли се, тражити и у таквим случајевима доказ исправама, гесп. забранити доказ сведоцима, који ранијим законом није био искључен. Овакво гледиште одводи на мисао о *стеченим правима*. Иако би могло бити речи о стеченом праву за овакве случајеве, опет овакво гледиште не може опстати. Имајући у виду баш овај разлог, законодавац је оставио рок од године, да сви они који немају исправе о својим потраживањима, или набаве исправу или ствар на суду расправе. Ако ниједно од овога двога не учине, онда се не могу жалити да им је учињена неправда

што им се не прима доказ сведоцима. Јер од њихове је воље зависило хоће ли се користити доказом сведоцима: ако су ово хтели, требало је да поступе по наређењу законском и у остављеном року покрену парницу код суда противу свога сауговорача.

Ово је питање, истина, без практичне важности за старе границе Србије. Али за нове крајеве има иманентну важност. Као што се зна, Грађ. Суд. Пост. проширен је на нове крајеве у половини августа 1919 године. Како су ови нови крајеви били пре тога под владом закона који није имао сличну забрану употребе сведока, то су се код судова појавили многи случајеви где је ово питање требало да добије своју солуцију.¹⁾ Без обзира на време кад је после проширења закона покренут спор, да ли до половине августа 1920, кад је истицао онај рок од године, или после годину, две, три и т. д., бивало је случајева да су судови допуштали доказ сведоцима, што је очевидно неправилно и незаконито. Када је ово правило имало строгу примену у старим границама Србије, и после означеног рока није допуштан овај доказ за потраживања ранија од закона, онда не може бити никакве сумње да се тако има поступати и сада у новим крајевима. Јер нема никаквог разлога да се доказ сведоцима допусти противно одредби § 244 а. ал. II Грађ. Суд. Поступка. Противно схватање одвело би томе, да би се појединци у новим крајевима могли кроз 10, 15 па и више година позивати на сведоке, да њима доказују правне факте из доба турске владавине!

Кад се имају на уму мотиви који су законодавца руководили да донесе ову установу, — а они су у томе: да се скрате сувишни и бесмислени спорови и да се спречи употреба лажних и подмитљивих сведока, — онда још јаче се истиче разлог који смо горе навели у корист примене овог наређења. Јер, има крајева где постоји маса људи који су као сведоци врло непоуздани из разних узрока и мотива.

Јев. М. Поповић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Alfred Verdross, *Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung.* (1923, S. 171.)

После свршетка светскога рата међународно право је добило велики значај, и то не само у томе смислу, што се повећао број уговора о миру и дотичних одредаба, него још и у томе, што је за многе теоретичаре баш то постало темељ сваког објективног

¹⁾ Ово нарочито важи за нове крајеве који су били под Црном Гором, а на које су Устав и остали закони Србије проширени 1919 године.

права, сваке правне теорије. Такво схватање означава потпун преокрет, читаву револуцију у теорији права.

Према досадашњој теорији нема и не сме да буде никаквих правних норми ван државе и изнад ње. Све, што се од вајкада прича о таквим нормама, спада у метафизику, и мора да буде одлучно избрисано из позитивне правне науке. Таква наука зна само државу и њену сувереност, чије је обележје потпуна самосталност. Свако је позитивно право само испољавање суверене државне воље, било у унутрашњем правцу према поданицима, било у спољашњем — према другим државама. Разлика између унутрашњег и спољашњег права постоји само у санкцији. Државна је воља, уколико је она окренута унутра, не само самостална, него и неограничена. Зато је свака њена заповест апсолутна, свака њена норма савршена (*lex perfecta*), јер има пуну санкцију. Међутим, споља државе се узајамно ограничавају и то на такав начин, да ни једна држава не може заповедати другој у истини сувереној држави, јер *regnum regno non dat legem* пошто нема никакве суверене организације, која би се налазила изнад свих држава и која би санкционисала норме међународног права, те зато ове норме остају само несавршене (*leges imperfectae*). Оне се сматрају као спољашње државно право или као испољавање опште воље разних држава (Трипелова теорија) или као њихово спољашње самоограничење (Јелинекова теорија). Према томе све су се гране јавнога права изводиле из једног темеља, наиме из суверене државне воље. И изгледало је, да се таква теорија не само поклапала са стварношћу, него је још сачињавала један логичан, потпуно доследан универсалан систем правне философије.

Ипак још пре светскога рата чули су се поједини гласови, да ова философија не само није јединоспасавајућа, него уопште да не ваља, јер у ствари она није никаква правна философија у правом смислу ове речи. Нити је држава последњи ослонац и први извор правног поретка, нити је међународно право производ само државне воље или уступак са њене стране. Пре свега у Енглеској са изузетком мало успешних покушаја Хобеса у XVII столећу и Остина у почетку XIX столећа, да се без икаквих ограда прими теорија државне суверености као јединог темеља и извора правног поретка, увек је владало схватање, да се бар онај део објективног права, који се зове *common law*, налази изнад државе и да у ово право спада такође и међународно право. На европском копну већ четрдесетих година XIX столећа у својој књизи „*Kritik des Völkerrechts*“ Калтенборн је одлучно одбацио Хегелово схватање државе као јединственог остварења и одличења моралног и правног поретка и истакао је своје мишљење, да није држава највећа правна установа, нарочито кад се ствар тиче међународног права. У Француској још пре рата Дигуи је потпуно прекинуо са државом као произ-

вором правнога поретка. Државна је власт само факат, који добија правни карактер тек онда, кад се потчињава објективном правном пропису (*la règle de droit*), који постоји самостално изнад државе и изнад њене воље. У истом правцу ради и Орију. Поред осталог он је укинуо обично схватање, да је само држава надлежна да одреди и ограничи и своју сопствену надлежност и надлежност свију својих органа (т. зв. *Kompetenz-Kompetenz*). У место тога он је васпоставио средњевековни појам инвеституре, као правног овлашћења државе и њених органа одозго, у име неких виших, чак метафизичких начела, на којима почива објективно право. И Дигуи и Орију сматрају, да у колико држава означава неко стање (*état, stato, Staat*), у толико ово стање, схватано с правног гледишта, означава правну „ситуацију“ њених органа, која се опет одређује не вољом суверене власти, него објективним правним поретком. Дакле, јавно право сваке државе, било унутрашње, било спољашње, не сачињава нешто самостално и самоникло, него улази као саставни део у неки величанствени светски правни поредак. И дужност је праве правне философије, да прикаже бар у општим потезима постојање и садржину овога поретка. У Немачкој значајне су биле у истом погледу Гиркеове изјаве. Гирке се одлучно борио противу формалног, волунтаристичког схватања државе као јединственог праузрока свију правних норми и противстављао је идеју друштвене заједнице, чији се живот регулише не државним заповестима, него објективним правом. Други чувени немачки правник Штамлер већ одавно тражи „правично право“ и ослања своју теорију правнога познавања на неко светско право (*Weltrecht*), према коме свака посебна грана позитивног права сачињава само један саставни део, делимично остварење.

На такав се начин још пре рата колебао правни, ако се може тако изразити, „државоцентризам“ и спремала се једна правна теорија, која би обухватила државни поредак, полазећи од неког вишег темеља. Али ником није пала на памет мисао, да се овај чврсти темељ налази баш у дотле прилично занемареном међународном праву. Таква се мисао могла јавити тек после Версајског и других уговора о миру и оних промена у правном животу, које су они направиле. У томе смислу није играла нарочиту велику улогу она околност, да ови уговори натурују читав низ држава, и новостворених и старих, да у погледу националних и верских мањина уреде свој унутарњи живот не на основу свога слободног сувереног самоодређивања, него у сагласности са захтевима савезних држава. Такво мешање једних држава у унутрашње односе других држава приликом потписивања уговора о миру, од вајкада је обична ствар. Тако исто обична је ствар, што мале, новостворене или побеђене државе покушавају да директним или обилазним путем васпоставе своје право на самостално руковање својим унутрашњим

животом према своме нахођењу. Нема, на пример, ништа начелно новог у томе, што члан 11 уговора од 28. јула 1919. године између савезних држава и Пољске осигурава Мојсијевцима не само потпуну политичку равноправност, него и нарочито поштовање њихових празника, у које не смеју да се врше ма какви државни или општински избори, док члан 54 пољскога устава од 17. марта 1921. године стварно спречава Мојсијевце, да буду бирани за председника републике, јер у тексту његове свечане заклетве помиње се света Тројица и мучење Сина Божијег. Није ново ни то, да нота савезних држава од 2. септембра 1919. године захтева, да се укине одредба члана 61 немачког устава од 11. августа исте године, која предвиђа ступање Аустрије у Немачки Рајх, док се са меродавне стране у Немачкој ова одредба сматра као правоснажна. Да би се мешање међународног права у унутрашње ограничило само таквим случајевима, у томе још није било ничега новог и непознатог. Али, има и других озбиљнијих појава, које заиста наговештавају ново доба. Тако, на пример, члан 4 новог немачког устава вели, да она начела међународнога права, која су од свију примљена, важе као саставни делови немачког јавног права. Додуше немачка доктрина још није наклоњена да тумачи ову одредбу у смислу принципа *Völkerrecht bricht Reichsrecht*, другим речима, да је међународно право прече од државног. Она учи, да је међународно право обавезно уколико о томе доноси одлуку надлежни немачки суд. Ипак, посматрана са старог Лабандовог или Јелинековог гледишта ова одредба означава читавау револуцију, потпуни преокрет у схватању односа између међународнога и државнога права. Још већу револуцију означава постанак Друштва Народа. И ако оно не може да се сматра као нека *civitas gentium*, која би била надлежна да издаје *leges perfectas*, ипак оно покушава, да уведе стварни примат међународнога права према праву државном. У предговору уговора о Друштву Народа вели се да се од сад прописи међународнога права сматрају као прописи стварног вођења државних влада. И Друштво је надлежно да се приликом читавог низа питања меша у унутрашњи живот посебних држава. Његови су органи надлежни, да контролишу правни живот суверених држава.

На тај начин и ако доста лаганим корацима модерно позитивно јавно право заиста се обраћа баш међународном праву као својој пранорми. Модерна је правна теорија у томе погледу много нестрпљивија. Она је поставила на дневни ред питање о надмоћности међународног права као новог темеља сваког објективног права уопште. Један од најзначајнијих покушаја у томе правцу учинио је године 1920. Келсен у књизи са насловом „*Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*“, коју је исцрпно приказао г. Слободан Јовановић у другој свесци „Друштвеног Живота“. Келсен констатује, да

је поред старе теорије надмоћности државнога права могућна и друга теорија, на име теорија надмоћности међународнога права. И ако се он дефинитивно не одлучује у корист једног од ова два схватања, ипак се његова симпатија налази ван сумње на страни другог схватања. Али пошто он сматра државу истоветном са правом, и обрнуто, право истоветним са државом, то он сасвим природно конструише као подлогу међународнога права неку међународну државу, на име ону *civitas maxima*, коју је измислио још Хр. Волф. Из овога се види, да и Келсен још не може да се потпуно ослободи од опасне државне теорије права.

Много је радикалнији у томе погледу други, такође бечки правник Фердрос. Горе наведени наслов његове књиге позајмљен је у Планка, који је године 1909. издао „*Die Einheit des physikalischen Weltbildes*“. Пишчев је задатак, да се све гране права уједине у једно, као што је још Лајбниц говорио, *theatrum legale mundi*. Њему се чини, да се то може и остварити, ако се одбаци теорија државне воље, према којој постоји толико одвојених правних система, колико има посебних држава, и ако се свака врста позитивног права сматра као разгранаване међународнога права.

Први одељак Фердросове књиге проучава однос између државне суверености и међународног права. Писац одбацује оно схватање науке међународнога права, које се оснива на теорији суверености и које полази од Хегела (стр. 4). Ово схватање противставља суверености државе сувереност великих држава (9) и на дотичним односима саграђује међународно право. Пишчево је мишљење, да сувереност припада само праву (11). Онда државна сувереност не означава ништа друго, него да држави припада извесна надлежност у оквиру објективног правног поретка. Као што вели писац, баш такво се схватање суверености налази већ код Бодена (18). Чак и оснивач позитивизма у међународном праву Јован Јаков Мозер био је истог мишљења (29). И француска је револуција разумела државну сувереност у смислу неке правне садржине међународнога права (*Rechtsinhaltsbegriff des Völkerrechts*, 31). Нема дакле никаквог сукоба између суверености држава и самосталног међународног права, јер државна сувереност и непосредна потчињеност међународном праву истоветне су ствари (35).

Други се одељак бави питањем о међународном и државном праву. Пошто држава означава само једну правну фигуру (38), то се ово питање састоји само у томе, какав је однос између две правне величине. Пишчево је мишљење, да овде постоји правни монизам и то такве врсте, да се државно право изводи из међународнога. Таково је било мишљење већ средњевековних правника (39). Према њиховој теорији нису посебне државне самостални чиниоци, који се мало по мало придружују, док се не склопи целокупно човечанство, него обрнуто, човечанство

се разграничава на државе (40). Исто се схватање налази и код доцнијих писаца. Нарочито Зеч изрично вели, да су државе творевина међународнога права (42). Што се пак тиче Волфове *civitas maxima*, она по пишчевом мишљењу сачињава не напредак, као што мисли Келсен, него погрешан корак, јер она полази од схватања, да нема права ван државе (44).

Трећи је одељак посвећен изједначењу правног система. Већ Мозер (99) и Блекстон (100) уверавају, да постоји једно правно уређење цивилизованог света. Оно не полази од воље посебних држава. Напротив, оно веже сваку државну вољу. Зато, на пример, и поред револуција остају у снази међународне обавезе свих држава (105). Један од битних извора међународног права сачињава међународна правичност (120), чије је остварење задатак доктрине међународног права (125). Други су извори међународно обичајно право и међународни уговори (126). Међународно право ставља на расположење посебним државама начин закључивања таквих уговора и стварање овлашћених органа, преко којих се они закључују. Тако постају уставни посебних држава, који су у ствари само ограници међународног права (127). Исто важи и за друге посебне гране унутрашњег права сваке државе. Све оне сачињавају само низ сфера надлежности у једној правној хијерархији, чији је врхунац међународно право. Писац побија мишљење, да се римски папа налази ван међународног права. (140). Нису ни побуњеници у једној држави ван њега (141). Што се тиче большевичке револуције у Русији, пишчево је мишљење, да поред изјава большевика, да они прекидају све правне односе са буржоаским државама, „руска правна сфера, као и пре, остала је члан заједничког правног система“ (159). Дакле, нема никаквог прекида, никаквих празнина у монистичком систему објективног права, чији је темељ међународно право.

Таква је у општим потезима садржина Фердросове књиге, која је посвећена Келсену. Као што се види, она се састоји од одломака, од посебних екскурса и не сачињава једну потпуно доследну и разгранату систему, која би обухватила целокупно право. Пишчева се мисао креће искључиво у области јавнога права. Приватно је право остављено потпуно на страни. Ипак је ова књига значајна и занимљива, као обележје једног новог правца у правној теорији. Индивидуализму посебних јединица и индивидуализму посебних држава противставља се друштвена заједница држава, народа, грађана. И себичном самоодређивању физичких и правних лица приватног и јавног права са њиховим субјективним правима противставља се објективно право и то такво, које важи за све човечанство. Такав је онај правац, у коме Фердросова књига означава први корак.

Јевгеније Спекторски.

БЕЛЕШКЕ

Светосавски темати за 1926. г. — Савет Правничкога Факултета у Београду одредио је за награде о Св. Сави у 1926. години следеће теме: 1. Из Кривичнога Права: „Заштита ослобођених осуђеника“. 2. Из Црквеног Права: „Рукоположење као сметња брака у српској новој црквено-правној књижевности, са критичком оценом појединих гледишта“. 3. Из Грађанскога Права: „О немогућности извршења обавеза“. 4. Из Јавнога Права: „Постанак Државе С. Х. С. и данашњег видовданског устава“. 5. Из Историје Позитивнога Права: „Постанак Грађанског Законика Краљевине Србије и еволуције кроз које је тај Законик пролазио до данашњег дана“.

Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда од 31 јула 1923. са опширним објашњењима и најновијим тумачењима за све струке спремио *Жив. М. Пауновић* — *Београд*, 1924. — Може се одмах рећи

да је ово за сад најбоље издање Закона о чиновницима. Пре свега, текст Закона штампан је веома брижљиво и педантно; од званичног текста одступано је само у толико што су исправљене штампарске и граматичке грешке, што је све изнето у напомени испред самога Закона. Осим тога уз сваки члан Закона наводи се велики број примедба и упућивање на остале одредбе овог или других закона, те је тако већ тиме довољно протумачен смисао појединих законских прописа. Искоришћена су при томе и мишљења и објашњења централне комисије при Министарству Правде за извршење и примену овог закона. При састављању коментара поступа г. Пауновић опрезно и самостално, тако да његове примедбе чине врло користан прилог за изучавање и примену Закона о чиновницима. С тога се ово издање може свима најбоље препоручити. **Р. З. П.**

НОВЕ КЊИГЕ

Живојин М. Перић, **Преступ противстајања власти по српском и француском кривичном праву**. *Студија из кривичнога и државнога права*. С француског превео и примедбама препратио Д-р Данило Ј. Данић. (Београд, 1925. стр. 29, цена ?). — Оштампано из „Полиције“).

Dr. Dragoljub Djoulizibaritsch, **Le Dinar serbe et l' Évolution financière de la Serbie depuis 1914**. (Nancy, 1925, IX+192, prix ?).

Dr. G. Bogić, **Lekari i zaštita rada u rudnicima**. [*Anketa o uslovima rada u rudnicima*]. (Beograd, 1925, str. 56, cena ?).

Д-р Чед. Марковић, **Забрана или слобода вољног побачаја**. Предавање одржано на Беогр. Народном Университету. (Суботица, 1925, стр. 32, цена ?).

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
МИЛИЋ РАДОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

ДОДАТАК АРХИВА

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНИ ДЕО —

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦИОНОГ СУДА

(Објављује Министарство Правде)

О ТУМАЧЕЊУ § 421. ГРАЂ. СУД. ПОСТУПКА У ВЕЗИ СА § 98. ГРАЂ. СУД. ПОСТ.

Г. Министар Правде, актом од 12. марта о. г. Бр. 11514, доставио је Касационом Суду у Београду представку једног првостепеног суда да поједина одељења Касационог Суда доносе разнолике, једна другој противне одлуке у случајевима тражења обуставе само на плодове непокретног добра. Једно одељење Касационог Суда, и поред тога што је потражилац обуставе већ повео спор о својини непокретног добра, налази да је потребно да он, тражећи обуставу, докаже и то, да води спор и у погледу самих плодова тога добра. Друго, пак, одељење ставило се на супротно гледиште, т. ј. да је код обуставе самих плодова довољно већ то што се води спор о својини непокретног добра. Овако разнолико схватање питања од стране Касационог Суда доводи првостепени суд у незгодан положај и може да буде на штету правосуђа.

Достављајући ово, Г. Министар Правде је молио Касациони Суд да оцени: да ли има разлога да о овом питању донесе начелну одлуку у смислу тач. 1. § 16. Закона о своме устројству?

Касациони Суд, у данашњој Општој Седници својој, оценио је ово питање, па је нашао да је оно заиста разнолико решавано у одељењима његовим. Треће одељење, примедбама својим од 16. августа 1923. г. Бр. 6227, нашло је да, по § 421. грађ. суд. пост. нема места обустави траженој само на плодове ствари када потражилац обуставе, који је повео спор о својини земљишта, не подноси доказ да води спор, нарочито, и о својини плодова тога земљишта (§ 98. грађ. суд. пост.) А друго одељење, на против, у примедбама својим од 19. октобра 1923. г. Бр. 8520, узима у оваквом случају да спор о својини земљишта обухвата у себи и све оно што је за земљу органски везано, дакле и плодове, пошто су ови, по § 187. Грађ. Зак. непокретно добро док се од земље не одвоје и сматрају се за њен део, те за њих вреди све оно што и за главну ствар, према чему овде нема примене § 98. грађ. суд. пост.

Како је изнесено питање од знатне важности, а решавано је неједнако у одељењима Касационог Суда, то је Касациони Суд нашао, да је у интересу правосуђа потребно његово начелно решење у смислу тач. 1. § 16. Закона о устројству Касационог Суда и донео је о томе питању ову начелну одлуку.

Обустава која се добије на каквој ствари, била ова непокретна или покретна, стоји како на тој ствари као главној тако и на свему оном што је за њу тако везано да уз њу иде, служи јој, да њој припада (припатци, пертиненце), или што из ње произлази органски или грађански (плодови природни или грађански) §§ 186. до 189. Грађ. Закона.

Не подлежи сумњи да обустава која се има на главној ствари обухвата сама собом и све оно што уз ту ствар иде као део који њој служи и припада. Ималац ствари под обуставом не може ту ствар лишавати тих припадака, на штету онога који је обуставу добио на главној ствари.

Неједнако схватање поменутих одељења Касационог Суда не односи се на ове припатке (пертиненце) главне ствари која је под обуставом, него на плодове, који могу бити природни или грађански, и долазити како од ствари непокретне тако и покретне. Али оно што у овом погледу бива са припатцима већ показује како у том погледу треба судити и о плодовима. Да се обустава какве ствари односи и на њене плодове разлог је и тај, што је уживање плодова (*jus fructu*) једно од овлашћења која по закону проистичу из права својине, те чија је својина ствар онога су и плодови (§§ 23. и 211. Грађ. Зак.).

Обустава ствари обухвата, дакле, несумњиво и све плодове њене природне или грађанске, који још нису сабрани. Она, шта више, обухвата и све сабране плодове, у колико они још нису изашли испод власти имаоца главне ствари. Обустава на главној ствари, и ако сама собом обухвата и све плодове које та ствар даје, ипак не значи да ималац ствари под обуставом не може, док обустава траје, располагати са плодовима кад дође време њихова прибирања. Он ће, дакле, и за то време не само прибирати већ доспеле плодове него може прибираним плодовима и располагати, утрошити их или отуђити. Сабране усеве може отуђити или утрошити, приплод од стоке тако исто, као и закупну цену, камату и др. о року наплаћивати и трошити, јер је та власт у појму права својине, и ималац ствари под обуставом ту ствар већ држи као своју, а онај који је обуставу добио са њим се спори о својини. Зато, да би ималац ствари под обуставом био ограничен у праву располагања и са плодовима већ добивеним, мора му се претходно то ограничење, по ком законском основу, наметнути, слично ономе што бива кад је случај да се осигурава наплата каквог дуга *забраном* прибраних плодова или и још неприбраних али који већ постоје. Кад је случај распре о својини, то има, дакле, да буде *обуставом*, пошто се обустава тиче својине ствари а не каквог облигационог потраживања где би се употребила забрана као средство обезбеђења.

Као год што обустава једне ствари обухвата и њене плодове, тако исто и парница о својини главне ствари обухвата и плодове те ствари, па ма се то у парници нарочито и не истичало. Другим речима, када би потражилац обуставе у тој пар-

ници доказао да је главна ствар његова својина, тиме је једно-времено доказао да су његова својина и плодови. Према томе, у случају тражења обуставе само на плодове ствари, не може се обустава условљавати тиме да потражилац обуставе, који је подигао тужбу за својину те ствари, води спор, нарочито, изречно, и због својине самих плодова. Такав захтев није основан у толико више, када се има у виду да тражење обуставе није по закону везано за само постојање парнице о својини. Обустави може бити места и пре подизања тужбе за својину, а може јој не бити места и ако већ постоји таква тужба од стране онога који обуставу тражи. Хоће се да постоји „распра“ о својини тако да се још не зна начисто нити се може одмах решити коме ствар припада, да ли потражиоцу обуставе или противној страни (§ 421. грађ. суд. пост.). Хоће се право потражиоца обуставе на тужбу у материјално-правном а не само у формално-правном смислу, која последња може бити и свасвим неумесна. У сваком случају потражилац обуставе дужан је, дакле, уз тражење обуставе поднети суду доказ о постојању законског основа по коме ствар заиста може и не бити својина лица које је држи или које полаже право на њу, већ да је његова — потражиоца обуставе. Само постојање тужбе за својину није још такав доказ, јер ако се већ у напред види да је тужба неумесно подигнута, без изношења доказа о законском основу за својину, таква тужба може бити срачуната и на то да имаоца ствари само омете и узнемири у његовим пословима.

На основи наведеног и тач. 1 § 16. Зак. о своме устројству, Касациони Суд одлучује:

Да се, у случају тражења обуставе само на плодове, природне или грађанске, непокретне или покретне ствари, одобрење обуставе не може, по § 421. у вези § 98. Грађ. суд. пост. условљавати тиме, да потражилац обуставе, који је већ повео парницу о својини главне ствари, докаже и то да он нарочито, изречно, води спор и односно плодова, пошто парница о својини главне ствари већ обухвата и плодове, као њену споредну ствар. Шта више, тражење обуставе није по закону ни везано за само постојање парнице о својини, јер обустави може бити места и пре поведене те парнице, а не бити места и ако би парница у време тражења обуставе већ постојала. За обуставу потребно је да постоји „распра“ о својини или притежању ствари или права (§ 421. грађ. суд. пост.) да потражилац обуставе има, дакле, за својину или државину спорне ствари, право на тужбу у материјално-правном смислу и да поднесе суду доказ о постојању законског основа по коме ствар може и не бити својина противне стране нити јој по ком другом основу припадати, већ да је његова, а само постојање тужбе још није такав доказ.

Ова је одлука обавезна за Касациони Суд.

Из опште седнице Касац. Суда. 28 марта 1924. Бр. 2526, у Београду.

О РАЗУМЕВАЊУ ОДРЕДБЕ § 368. ГРАЂ. СУД. ПОСТ.

Господин Министар Правде, актом својим од 7. јула 1924. Бр. 32294, представио је Касационом Суду: да га је зајечарски првостепени суд известио да се између њега и управне - полицијске власти у Зајечару појавио сукоб поводом разног схватања и тумачења § 368. грађ. суд. пост., тражећи да Касациони Суд, на основу § 16. тач. 2. о своје устројству, у својој општој седници донесе начелну одлуку о томе: да ли срески начелници судске одлуке: пресуде, решења, наредбе а нарочито рочишне позиве по грађанским парницама, према § 368. грађ. пост. морају предавати заинтересованим лицима, у својим канцеларијама, или ту предају они могу вршити и преко подручних им општинских судова и под којим условима?

Касациони је Суд, у својој општој седници, проучио истакнуто питање, па је нашао:

У § 368. грађ. пост. прописано је да „онима који ван окружне вароши у округу где је суд, живе, ако у месту суда немају лица, коме ће се што предавати слаће се *преко* среског начелника.“

Како у овом законском пропису није изречно предвиђено да срески начелник мора непосредно, у својим канцеларијама да извршује предају пресуда, решења, наредба и позива, то он има права да такве судске акте доставља на начин њему најпогоднији, — било непосредно, било посредним путем преко општинских судова, који стоје под његовим непосредним надзором, и према којима он може, у случају немарљивог вршења дужности, да примени и казне у смислу чл. 158. зак. о општинама.

Према овоме, општа седница Касационог Суда, на основу тач. 11 § 16. зак. о своје устројству, доноси о постављеном питању ову *начелну* одлуку:

Да срески начелници све судске одлуке: пресуде, решења, наредбе, а нарочито рочишне позиве по грађанским парницама, не морају непосредно, у својим канцеларијама предавати заинтересованим лицима, већ то могу чинити и преко подручних им општинских судова, а на начин и под условима прописаним у глави тринаестој грађанског суд. поступка.

Из опште седнице Касац. Суда, 5. септембра 1924. год. Бр. 6503. у Београду.

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) **60.— дин.**

Претплату ваља слати издавачу: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

Јовановић С.:

**УСТАВНО ПРАВО
КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.**

Дин. 100.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА

докторска теза

Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

**ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО**

пре Х века, превео и допунио

Д-р Ф. Тарановски

Дин. 30.—

Кумануди К.:

**АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО**

Дин. 50.—

Марковић Божа:

**О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ**

Дин. 50.—

Никетић Гојко:

**ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА 1-9**

Дин. 270.—

Перић Жив.:

ЗАДРУЖНО ПРАВО

по Грађ. зак. Краљ. Србије (Коментар главе 15. другог дела Грађ. зак. одн. §§-а 507. а 529) део први, друго поправљено издање. Дин. 50.—

Перић Жив.:

**О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3**

Дин. 100.—

Пржљ А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА

према уговору о миру 1919—20.

Дин. 5.—

Перић Нинко:

**ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА**

општи део

Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ

за реорганизацију полиције

Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

**ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА**

Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА

Од Устава до владе федералистичког блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)

Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ

Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Дин. 25.—

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Краља Александра, до угашења династије Обреновића.

Цена за све четири књиге у меком повезу Дин. 400.—

у тврдом повезу Дин. 500.—

Алипшић Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из административне и полицијске струке.

Књига 1. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Живановић Д-р Т.:

ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА

1. посебни део у меком пов. Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 75.—

2. посебни део у меком пов. Д. 80.—

у тврдом повезу Д. 100.—

Општи део у меком повезу Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 70.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб.:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку судском у грађ парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање приредио Д-р Д. Аранђеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пишкулић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини

Министар. Правде препоручило свим судовима и Држ. Тужиоштвима претписом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Јовановић Слоб.:

О ДРЖАВИ

основи једне правне теорије.

Дин. 100.—

Марсел Моа, проф. Универ. у
Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Превео Д-р Михаило Илић

Дин. 80.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1925.

ANALI PFB | anali.rs

ГОДИНА XV — ДРУГО КОЛО

КЊИГА X (XXVII) БР. 3.

САДРЖАЈ

3. БР. КЊ. X. (XXVII) ДРУГОГ КОЛА

АПРИЛ 1925.

	СТРАНА
I. Чланци	
1) <i>Д-р Ђорђе Тасић</i> : Одговорност за ризик (I.) . . .	161
2) <i>Д-р Михаило Константиновић</i> : Забрана злоупотребе права и социјализација права.	169
3) <i>Јеленко Петровић</i> : Ко се сматра за земљорадника (Свршетак).	190
4) <i>Љуб. Радовановић</i> : Законодавна власт и њене функције (III.)	208
II. Правна политика	
<i>Д-р Жарко Миладиновић</i> : О министрима на расположењу.	216
III. Парламентарна хроника	
<i>Д-р Михаило Илић</i> : I. Због чега суд може да одбаци кандидатску листу. — II. Може ли се стећи кандидатска способност и пре истека године дана од престанка полициске службе.	220
IV. Економско-финансиска хроника	
<i>Д-р Драгољуб Јовановић</i> : Општа привредна криза. — Дванаестине за април—јули. — Невоље западне Македоније	225
V. Судска хроника	
<i>Дим. Сечански</i> : Условно убаштинење уведено у интабулационе књиге о уговору продаје и куповине	231
VI. Преглед страног законодавства и парламентарног живота	
<i>Илија А. Пржић</i> : Француски парламент	233
VII. Оцене и Прикази	
<i>Д-р Велизар Митровић</i> : Милорад Зебић, Закони и расписи о акционарским друштвима, с упутствима и објашњењима (Београд, 1925).	236
VIII. Белешке	237
IX. Нове књиге	240

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XV ДРУГО КОЛО

25. априла 1925

КЊИГА X (XXVII) Бр. 3.

ОДГОВОРНОСТ ЗА РИЗИК

Од двадесет година на овамо истиче се у науци, а у пракси почиње да примењује, принцип одговорности за ризик или објективне одговорности, и то, може се рећи, напореда са теоријом злоупотребе права. У почетку са великим амбицијама и са претензијама да потисне уопште одговорност за кривицу (за нехат и умишљај, culpa и dolus) и да одговорност схвати као равнотежу интереса. Данас међутим са скромним, и чак врло скромним амбицијама и у теорији и у пракси, у сагласности са једном општом реакцијом, вероватно по оном закону да после првог периода открића и одушевљења долази фаза рефлексије и критицизма.¹⁾

Ова идеја је везана за модерни индустријализам који носи, опасности и ризике по здравље и живот радника.²⁾ Индустријализам је природно најпре изазвао отпор код радничке класе; томе се придружили мислиоци или баш и државници са солидаристичким концепцијама о друштву, реформатори у смислу хуманости; најзад почиње да се буди свест и код послодаваца о томе да је то и у њиховом сопственом интересу (пошто је у њиховом интересу да радници раде са што више добре воље и,

1) В. историју код Планиола: Marcel Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, tome deuxième, 1917, septième édition, стр. 597—603

2) Fr. Cosentini, *La réforme de la législation civile*, 1913, стр. 1303 и даље. Ту се наводе поред специјалних закона модерних западних држава о заштити радника прописи из грађанских законика свију држава који су донети у корист радника Руски грађ. зак. чл. 2219—2226, допуњени законом о фабрикама од 3 јуна 1883, и зак. о сељацима од 12 јуна 1886 као и другим; балтички чл. 417—4225; португалски од 1867 у чл. 1311—1395; шпански од 1889 чл. 1544—1587, чилски од 1855 чл. 1987—2021; аргентински од 1869 у чл. 1523—10472.

сем тога, да трећа лица буду што сигурнија, јер онда ће радије ступати у односе са њима).

Али независно од интереса ове или оне групе или интереса целог друштва, има једна иманентна нужност у самом праву за појаву овога принципа, чиме се и може објаснити одушевљење правника, и међу њима, баш оних чија су имена имала славу и углед. Одговорност за кривицу има, да тако кажемо, један свој одређен социалан домен: поникао под једним социалним условима, он није могао да полаже право на искључивост под другим социалним условима. Ту ми мислимо на његову функцију правичности коју је вршио у смислу заштите права појединаца у опште. Принцип одговорности за кривицу, донет да нас брани од штета, може ли да нас довољно одбрани у новим социалним приликама, кад су се ризици умножили или је потребно потражити помоћи у томе циљу од другог принципа? Тако се потражио и нашао принцип одговорности за ризик.

Ми имамо овде да покажемо прелаз од одговорности за кривицу ка одговорности за ризик (његов однос према одговорности за кривицу); у чему се он састоји ближе, и његову социалну вредност (функцију); његов однос према полициској државној власти и злоупотреби права; и најзад да ли га суд може примењивати, и кад се он изрично не садржи у закону.

§ 1. *Прелаз од одговорности за кривицу ка одговорности за ризик.*

Једна дубља анализа може да нам открије да прелаз од одговорности за кривицу ка одговорности за ризик није одсечан. Наши појмови само вештачки одвајају једну појаву од друге, међутим су далеко од тога да одговарају у потпуности стварности која је једна целина и у динамичком постајању.

Прелаз од једне одговорности ка другој може се најпре констатовати при одговорности за другог (једног лица за друго), што је природно, пошто је то посредна одговорност. Тај прелаз се може констатовати и у материалном и формалном погледу. Када Француска јуриспруденција подведе под чл. 1384 Code civil случај одговорности власника једнога аутомобила за несретан случај (accident) који је проузрокован радњом његовог претпостављеног механичара, и ако му је био наредио пре тога да врати аутомобил у гаражу, онда је одговорност врло блиска одговорности

за ризик (остављајући на страну сам факт за који се одговара). Исто тако случај одговорности кочијаша зато што је оставио напољу кола за тренутак (а то је морао можда понекад учинити), чак и за радње пијаног пролазника који би у њих ускочио, и т. д. А када закон стави дужност доказивања на терет лица које одговара за акта другог, онда је тиме учињен још важнији корак, јер се може лако десити да одговара онај који није у ствари крив. Такав ће на пр. бити случај оца који одговара за радње малолетног сина: полазна тачка је да он одговара, и ослобођен је одговорности, ако докаже да није крив у погледу надзора над својим дететом. У опште такви су случајеви из чл. 1384 Code civil. Код француских цивилиста се осећа тенденција данас да се у чл. 1384 алин. 3 види не више једна презумција погрешке већ примена теорије ризика.¹⁾ Али такви су случајеви такође из чл. 1385 који ставља на терет власника животиња штете проузроковане радњама ових. У свима тим случајевима људи одговарају и за радње, за које они нису увек фактички криви. Отуда је могао један француски писац учинити следећу констатацију. „Ова идеја (одговорности за друге) надахнула је законодавство о опасним, незгодним или нечистим предузећима.“²⁾ Уз ову одговорност ваља ставити и одговорност за сопствене радње, али када се она чини по презумцији кривице. Тако на пр. обично су гостионичари увек одговорни, осим у случајевима крађе „учињене оружаном силом или каквом другом вишом силом“ (чл. 1954 Code civil), лађара или превозача (још по римском праву превозач није одговарао само за проузроковање природном силом или за дела пирата), кирајџије за пожар (по француском праву кирајџија не одговара само ако докаже факт више силе, као што је муња или кривични напад, потпуно независан од њега). У свима тим случајевима полази се од тога да је дотично лице могло нормално спречити наступање једне штете, али то увек није сигурно, тако да постоји у ствари увек

1) Planiol, Traité élémentaire du droit civil, II n; 911 „Послодавац, узимајући профит за себе, треба да подноси ризике предузећа, и, међу ове ризике, могу се ставити случајеви који произилазе од невештине агента.“

2) Roger Dufourmantelle, La Force Majeure dans les Contrats Civils ou Commerciaux et dans les Marchés Administratifs, Paris 1920, ст. 50—51. О одговорности за друге и одговорности по презумцији говори XXX глава српског грађ. зак. О томе видети ваљану расправу напред цитирану Д-ра Драг. Аранђеловића.

и ризик за такво лице. Оваква одговорност је једна *апстрактна* одговорност, без обзира на конкретне прилике у погледу кривице одговорног лица, и она има свој најчистији облик у меничној одговорности¹⁾). Истина, ту је појединац примио по својој вољи једну дужност коју има да испуни безусловно, али то, као што ћемо видети, не мења никако суштину ствари, њену природу да она може фактички бити и одговорност за ризик. — Овим случајевима ваља додати и случајеве прелаза индивидуалне у колективну одговорност, т. зв. репрезентативну одговорност, јер они представљају истовремено, прелаз од субјективне у објективну одговорност.²⁾

Сличан прелаз се може констатовати такође и у томе, што извесни односи међу појединцима јако налице на пређутне уговоре. Када на пр. белгиски правници однос између послодавца и радника третирају као пређутан уговор, то није без извесног ослоња. Томе треба јоште додати да у праву претпоставке о вољи, о очекивањима странака чине један момент, о коме се мора водити рачуна, пошто они (воља и очекивања) показују ако ништа друго бар конкретну вољу странака, а иначе имају практичног значаја и значаја у погледу правичности.

Но и када се одговорност посматра по узрочној вези, може се такође исто то констатовати. Од тзв. мешовите одговорности (§ 608 српског грађ. зак. или § 1311 аустриског), одговорности за посредне последице, до ризика није далеко. Када један човек који не осветли своју грађевину која може бити опасна ноћним пролазницима одговара за штете које претрпе пролазници, или човек, који је само куцнуо једну трошну ствар, одговара

1) Типична апстрактна одговорност је код бродовласника и то по основу, по томе у којој мери одговара (он одговара само оним, што је везано за број) и за које одн. чије радње одговара (он одговара за радње свакога лица у служби брода, макар и провизорно) и т. д. (в. чланак Д-ра Јулија Магана: О бродовласнику и његовој одговорности, Архив, књ. II, бр. 2 — по рату). — Иначе модерно право под утицајем практичних потреба нарочи о због нових саобраћајних оруђа и нове оријентације да човека схвати као једно социјално биће садржи у себи институције које не почивају више на аутономији воље или тачније на реалној психолошкој вољи већ на узајамној зависности или идеалној (разумној) вољи и заснива чак директно одговорност за ризик, као што је то случај са ваздухопловством.

2) О томе говоримо у расправи Одговорност државе по чл. 18 Устава.

зато и т. д.¹⁾, — онда смо близу једне одговорности за ризик, пошто ће бити увек случајева који су се можда могли уклонити пажњом оштећеног. Исто тако када неко одговара за то, што је пијан сломио прозор, онда смо такође близу одговорности за ризик.

Када се погледа на могућност констатације кривице, онда се може, остављајући на страну релативност сазнавања уопште, и на посе у праву, исто то открити. У много случајева је тешко констатовати кривицу, и због тога може се десити да одговарају сви место једнога, и ако они нису могли знати ко је тај који је учинио дело (нарочито код државе); или да одговара једно лице за непознатог кривца, и ако оно није могло водити надзора над њим и знати које је то лице (На пр. по §-у 803 српског грађ. пак. одговара господар од куће, кад је неко избацио нешто кроз зрозор и не зна се ко је то учинио). Ово је нарочито јасно, када има да се повуче граница између више силе (*vis major*) и кривице. Ова граница није никако апсолутна, већ је условљена дужношћу коју има појединац. Та дужност пак је релативна. Тако на пр. један велики претставник традиционалног схватања одговорности, Дернбург (*Dernburg*) ставља на рачун извесних категорија лица, као на пр. гостионичара, возара и т. д. и штете проузроковане због несавршености средстава и направа, иако му се у датом случају не може ништа пребацити. У ствари овде се граница одређује по једном чисто *објективном* критериуму, с обзиром на природу занимања. Сваки, који обавља једно занимање или један посао, има самим тим једну дужност гаранције без обзира да ли он конкретно може то да испуни (јер иначе није никако извесно да ће такво лице одиста то и моћи, и поред тога, што је предузело један посао), — то је просечно, али то није нужно. У својој суштини оваква једна институција садржи у себи идеју професионалног ризика: одговара се за саму професију као такву. Али Дернбург (*Dernburg*) се не задржава само на томе, већ он иде један корак даље. По њему ће се одговарати и у случају узбуне радника у фабрици „ако је она паметном управом фабрика могла бити спречена“. По његовом мишљењу на пр. ни штрајк жељезничких радника не би се могао сматрати као виша сила, ако се утврди да су радници имали оправданог разлога, штрајковати.²⁾ Када

1) Д-р. Драг. Аранђеловић, *op. cit.* ст. 9.

2) Д-р Драг. Аранђеловић, *op. cit.*, ст. 22—24, напомена 19.

се стане на овај терен, лако је погодити каквих све последица ово може имати. Кад се испитује да ли је један штрајк оправдан или није, онда је сасвим могуће да се појединцу стави на терет и оно зашта он није одговоран, већ што је последица директно економске ситуације и што је само резултат односа снага; или обрнуто да никако и не одговара, и кад је крив. Схватање о кривици више не пружа довољно гаранције за истинитост, и тиме у ствари основ за одговорност више није кривица. – Разлика између овакве једне кривице и кривице за ризик није отсечна. У овим случајевима појединац може одговарати, и када у ствари није крив, као што одговара и по принципу ризика, али у овим случајевима претпоставља се да је појединац крив, докле код ризика то се не претпоставља уопште. Али претпостављало се или не, остаје истинито да појединац у многим случајевима одговара за ствари за које стварно није крив у опште. Јер ни у овим случајевима појединац нема права да доказује да није крив, одн. да обара претпоставку о својој кривици.

Али најзад и сама суштина ове одговорности то сасвим јасно посведочује. Кад то кажемо, ми мислимо на унутрашњи *критериум* којим се одређује кривица, т. ј. на појам кривице. Кривица ће, на име, увек носити карактер апстрактности, ма колико се тежило да она буде конкретна (што ће рећи да се прилагоди психолошким условима и објективним приликама). У приватном праву поготову не, јер се у њему ствари посматрају у перспективи која показује тесну везу једног појединца са другим, и тежи се при томе једнакости странака (у већој или мањој мери), која се може постићи по цену апстрактности. И, затим, служећи саобраћају, оно добија карактер просечног мерила, које је ближе или даље конкретним приликама, — на страну тешкоће да се констатује кривица. Отуда је природна тенденција у њему за објективном одговорношћу. Али и у кривичном праву, које је ориентисано директно у смислу субјективне одговорности (кад се посматра у еволуцији) немогуће је да се постигне савршено субјективисање, јер оно (крив. право) ће остати право, ако садржи у себи један објективан момент као полазну тачку и, у том смислу, као битан. У крајњој линији оно у свом субјективисању губи, не само одређеност, већ и основ за одговорност, пошто право полази од једног материалног акта.¹⁾

¹⁾ Ако претставници позитивистичке социологије (као на пр. Фоконе сматрају да је индиферентно да ли деликт мора бити материалан, нагла

С друге стране у погледу принципа, на којима почива, право мора садржати један принцип правичности, т. ј. једну идеју која ће одређивати кога ваља казнити (ко је урачунљив) и како ваља кажњавати. Минимум по садржини ове идеје пак је такав, да одговара само човек који као свесно биће има слободну вољу у смислу слободе за акцију, што ће рећи који је нормалан, пошто се овај појам не може мимоићи и не казује ништа друго него слободну вољу у реченом смислу.

Свему томе треба додати да има ситуација, у којима се сматра апсолутно неправично да лице које је нанело штету не одговара. Када на пр. једно умоболно лице нанесе једну повреду, међутим не би био нико крив други за то. (на пр. они који се старају о њему), онда је правично да оно само да накнаду штете; и то у извесним ситуацијама може бити сасвим очевидно. Основ одговорности, у овом и сличним случајевима није богаћење без основа, пошто је у питању оштећење другог лица (а не богаћење), — већ само одговорност која је одговорност за ризик или се приближава тој одговорности.

*

Али, ма колико да се ове одговорности приближују одговорности за ризик, оне нису равне са њоме. Разлика између ове последње и оних које јој се приближују, састоји се у томе, што код ње одговорно лице може да доказује да није криво: јер ту се не претпоставља да је оно криво и ни у ком погледу не узима се кривица као основ одговорности. У најбољу руку може се доказивати да су крива друга лица, као на пр. при несрећном случају у једној фабрици, при коме је настрадао један радник: јер ту се захтева, као што ћемо видети, да радник није сам својом кривицом, како је буде закон одредио у том случају, проузроковао дотични несрећни случај. Код горе наведених одговорности пак принципиелно дата је могућност доказивања супротног, т. ј. да лице, које се претпоставља као криво, може доказивати да није криво. Али важно је да се и онда, када таква могућност није дата, претпоставља да је лице криво, и нормална појава је да је оно зацело криво, и само по томе што то није безусловно

шавајући да је битан дуализам деликта и кривица, то долази отуда, што они не одржавају прецизну границу увек између права и морала, полазећи од моралних претстава с једне и друштвене солидарности с друге стране чиме губе из вида специјалне одлик: права (Fauconnet, La responsabilité, 1921)

случај, може се десити да одговорност буде фактички у извесним моментима и приликама објективна. Што се тиче разлике између одговорности за ризик и апстрактне одговорности, каква је на пр. менична, састоји се у томе, што је при овој последњој одговорности лице ступило *вољно* у један однос и примило на себе једну објективну дужност, докле је одговорност за ризик заснована независно од воље.

Битна је дакле разлика између одговорности за ризик и горе наведених у томе, да се код ових последњих одговара по основу кривице или за кривицу и онда, када фактички не постоји никаква кривица, ако иначе однос по својој природи није такав да је кривица потпуно ирелевантна. Код одговорности пак за ризик једно лице одговара по једном другом основу. Према томе, у формалном погледу постоји једна одсечна граница између ње и одговорности за кривицу. Прелаз између њих постоји само у материалном погледу или, прецизније, фактички. Са тог гледишта многе одговорности за кривицу јасно показују тенденцију ка одговорности за ризик, одговорност за један објективан факт који није везан за кривицу, и *фактички* оне могу бити одговорност за ризик. И то није никакво чудо. То је она иста појава, коју можемо констатовати и у односима једне области нормама према другој. Тако на пр. можемо констатовати да постоји прелаз правних правила (једне области нормама) у морална (другу област нормама). Јер право се, као што је познато, не може „затворити,“ тако да обавезе највиших органа (или бар извесних највиших органа) не могу добити правну санкцију већ само моралну. Али оштрог прелаза нема ни у погледу одређености садржине правних правила. Ова појава показује да се све области нормама држе једна за другу и чине једну органску целину. То долази без сумње с једне стране од органске целине социалног живота и с друге од општег закона постајања (еволуције). То, што постоји између области, постоји и у границама једне исте области, и то се показује у односу субјективне одговорности. И ако материална (фактичка, социолошка,) ова појава, као што ћемо показати, има вредности за право, и то баш у погледу заснивања објективне одговорности у позитивном праву.¹⁾

Ђ. Тасић.

ANALI PFB | anali.rs
— Наставиће се —

¹⁾ Узајамно помагање, преплетање и израстање више форме нормама од нижих (на пр. правних од конвенционалних) запазио је и нагласио

ЗАБРАНА ЗЛОУПОТРЕБЕ ПРАВА И СОЦИАЛИЗАЦИЈА ПРАВА

I

Ослањајући се на извесне текстове Јустинијанове компилације¹⁾, већина доктрина грађанског права од увек сматра, да никад штета проузрокована вршењем неког права не излаже одговорности његовог титулара. Међутим ти римски текстови немају значење које им је доктрина дала. Римски правници били су далеко од тога, да у сваком случају ослободе одговорности оног који, вршећи неко своје право, нанесе другоме штету.²⁾ Сва историја римског права је ту да посведочи противно. Ми ћемо покушати да то докажемо у једној идућој студији. Али је за нас сада то споредна ствар. Ма какво било мишљење о томе, колико има римске мисли у доктрини одговорности, која је, скоро неоспорна, владала од Ренесанса римског права па до наших дана, главно је да та доктрина учи, да се не одговара другом за штету проузроковану му вршењем неког свог права. *Nemo damnus facit, neminem laedit qui suo iure utitur.* Овај је принцип ушао после рецепције римског права и у обичајно право. Ево какав му израз даје француска *Coutume de Bretagne*: „Nul n'attente qui n'use que de son droit.“ Неки модерни законици такође су га прокламовали. Тако је § 1305 Аустријског Грађанског Законика, пре новеле III (19 марта 1916 године), гласио: „Ко чини употребу од свога права у законским границама, не одговара за штету, која би отуда за другога настала,“ а § 806 Српског Грађ. Зак.: „Који би другоме с тим,

М. Вебер (M. Weber, *Rechtssoziologie*, § 3, која чини IV Kapitel Abteilung III, Lieferung 3, Tübingen, 1922). Али у истом смислу је учинио опажања и пре њега Е. Ehrlich у његовој књизи *Die Grundlegung der Soziologie des Rechts*, 1913 која је цела испуњена идејом израстања права из социалног живота, мада без ближих опажања прелаза једне врсте норма у другу. Међутим ни један ни други нису чинили констатације у смислу једне нужности иманентне праву одн. садржини права у његовој немоћи да се „затвори“ само у себи. М. Вебер се само томе приближио, нарочито интересантним опажањем на ст. 380 цитираног дела. В. иначе наш чланак: *Право и морал* (Календар Алманах Просвета, 1925).

¹⁾ L. 55 Dig. 50, 17; l. 151 eod.; l. 155 § 1. eod. и др.

²⁾ Видети нпр. l. 1 § 12 Dig. 39,3.

што би право своје уживао, само ако границе не прекорачи, ште-ту какву нанео, није дужан одговарати, нити му ту накнади-ти“.³⁾ У другим земљама доктрина се старала да га, резону-јући, наметне судској пракси.

Што је овај принцип триумфовао и дуго се задржао у мо-дерној доктрини, има се, поред његовог лажног римског порекла, захвалити успеху основних идеја Француске Револуције. По-знато је да је Револуција ишла за тим да ослободи човека од туторства Државе и Цркве. Зато она, после Гроциуса, Пу-фендорфа, Лока, Монтескјеа, Канта и других, прокламује да је човек циљ по себи. Човек, узет апстрактно и у опште, има као такав прерогативе које су старије и више од људских зако-на.⁴⁾ Међу те прерогативе долази неповредност личности, слобода у својим разним манифестацијама и својина, која је само једна директна последица индивидуалне слободе.⁵⁾ По-зитивно право има један једини циљ: осигурати човеку ове прерогативе, које произилазе из легитимних потреба и тежњом његовог бића, другим речима, из његовог циља.⁶⁾ Држава, та колективна сила, има да штити слободно развијање свачијих моћи и да се стара да нико не узурпира туђе право.⁷⁾ Њена се улога своди на то, да свакоме човеку осигура безбедност у вр-шењу његове активности.⁸⁾ „Што се тиче лица којима држава гарантује ту сигурност, она могу чинити од своје својине (или боље рећи од своје активности) оно што им је воља.“^{8bis)} Према томе, нико не може контролисати вршење права. „Ако имам право, вели Планиол,⁹⁾ да извршим извесну радњу, ја нисам направио грешку учинивши је; а ако имам право да не учиним

3) Видети, међутим, г. Чед. Марковића, *Поштење и морал у праву*, у *Архиву* књ. V (XXII) 1922, стр. 254 и г. Н. Перић, *Теорија злоупотребе права* (Београд, 1912) стр. 133 и 134, по којима овај текст има сасвим су-протан смисао од онога који излази на први поглед.

4) Bendant, *Le droit individuel et l'État*, (Paris, 1920) № 86, p. 137. В. и његов *Cours de droit civil français*, *Introduction*, (Paris, 1896), № 12, pp. 16. и 17.

5) Bendant, *Le droit individuel*, № 91, p. 146.

6) Bendant, *op. cit.*, № 57, p. 90, и № 13, p. 22.

7) Bendant, *op. cit.*, № 91., p. 146.

8) Bendant, *op. cit.*, № 158, p. 263.

^{8bis)} Yves Guyot, *La Propriété*, p. 250.

9) Planiol, *Traité élémentaire de droit civil* (Paris, 1921) II, № 870, p. 280.

нешто, нисам погрешно уздржавши се. Следствено томе, ма какву штету да је другом нанело моје делање или моје неделање, ја не дугујем ником ништа.“. А мало даље¹⁰⁾: „Људи проводе свој живот наносећи штету један другоме; живот друштва је је стална и општа борба; свака делатност, сваки рад је један случај економске или социалне конкуренције; сваки човек, сваки народ, који стекне неку надмоћност у извесној грани своје активности, узима место осталих, потискује своје конкуренте, наноси им штету, и има право да их штети.“¹¹⁾ Такав је закон природе и човечанство нема интереса да му се не покорава, јер он је једини покретач његове енергије. Очигледно је немогуће натерати онога који триумфује на штету других, да накнади штету својим несрећним конкурентима.“

Дакле, једино питање које се може поставити у случају тражења накнаде причињене штете, јесте, да ли је штетник¹²⁾ проузроковао штету вршећи неко своје право, или ју је причинио делајући без икаквог права. У првом случају сваки даљи раговор престаје: не може бити речи о одговорности онога који нанесе штету вршећи своје право, па макар и да га је вршио једино у том циљу. У другом случају има места одговорности због бесправног делања. Према томе, у теорији одговорности за накнаду штете треба разликовати свега две категорије поступака: поступци учињени на основу неког права, *правно*, и поступци учињени без икаквог права, *бесправно*. Места за неку трећу категорију нема.

Али, као што смо у почетку напоменули, у компилацији има и других прописа о вршењу права. Они се, до душе, не налазе у фамозном титулусу *De diversis regulis juris antiqui*, где су, у форми кратких правних максима, смештени текстови који су служили за основ предње теорије. Они су раштркани по разним другим титулусима осталих књига. Један од најважнијих, и који је због своје оштре противности горњем принципу пао одавна у очи, јесте 1. 38 Dig. 6,1. У њему Целсус, пошто је размотрио разне случајеве који се могу десити, при

¹⁰⁾ № 871, р. 282.

¹¹⁾ Курзив је Планиол-ов.

¹²⁾ Видети чл. 923 Имовинског Законика за Краљевину Црну Гору, који употребљава овај израз за учиниоца штете, и Драг. Аранђеловић, *Аустр. Грађ. Зак.* § 1295.

ликвидацији односа између савесног купца туђег имања и правог сопственика због конструкција које је купац подигао на том имању, поставља принцип, да не треба имати обзира према пакости (*neque malitiis indulgendum est*), и забрањује купцу да оструже боје и слике, које је дао насликати по зидовима, јер тиме само смета другом а себи не користи (*nihil laturus, nisi ut officias*). — На другом једном месту (I. 1 § 12 Dig. 39,3), Марцелус даје *actio de dolo* против онога који је копајући на свом имању *animo vicino nocendi* пресекао жицу суседовог извора.

Противност је очигледна, у пркос тврђењу Јустинијановом да су све противности изглађене. Велика неприлика за старе цивилисте, који се старају да умање значај ових текстова и других сличних.¹³⁾ Међутим прави правници не задовољавају се да прикрију тешкоћу и да је тако избегну. Они се старају да реше ову противуречност, коју им, поред многих других, пружа *ratio scripta*. Зато они не усвајају просто правило *Neminem laedit* као већина, већ га комбинују са овим другим правилом: *Malitiis non est indulgendum*, и тако постављају правила о вршењу права. Ево шта у том смислу пише Дома¹⁴⁾, један од највећих старих правника¹⁵⁾: „Онај који се, правећи нешто ново на свом имању, служи својим правом не вређајући ни закон, ни обичај, ни основ, ни државину који би му могли наметнути обавезу према суседима, не одговара за штету коју би због тога они могли имати; мањ' ако он то прави једино у намери да нанесе штету другима, без користи за себе. Јер, у том случају то би била злоба коју правичност не би могла поднети.“¹⁶⁾

¹³⁾ И модерни писци, присталице правила *Neminem laedit*, не помињу ове текстове кад аргументирају римским правом. Код Планиол-а, *op. cit.*, № 870—872 bis, p. 280—285, од њих нема ни трага, док су текстови, који изгледају склони правилу *Neminem laedit*, савесно наведени.

¹⁴⁾ Domat, *Loix civiles dans leur ordre naturel*, Liv. III, tit. VIII, sect. 3, § 9.

¹⁵⁾ H. Capitant, *Introduction à l'étude du droit civil* (4e éd. Paris, 1924 15 p. 29, n. 1: „D'après ses contemporains (Domat) fut „le restaurateur de la raison, dans la jurisprudence.““

¹⁶⁾ „Celui qui faisant une nouvelle oeuvre dans son héritage use de son droit sans blesser ni loi, ni usage, ni titre, ni possession qui pourraient l'assujettir envers ses voisins, n'est pas tenu du dommage qui pourra leur en arriver; si ce n'est qu'il ne fût ce changement pour nuire aux autres sans usage

Дакле, Дома је нашао да има места примени оба правила, и да их зато треба везати: *Neminem laedit qui suo jure utitur*, али *malitiis non est indulgendum*. Из њихове спреге изилазило би, да се у принципу не одговара за штету проузроковану вршењем неког права. Али само у принципу, а не у опште, како је било владајуће мишљење. Од тог принципа постоји изузетак у случају штете проузроковане вршењем неког права у намери да се другом нашкоди, без икакве користи за себе.¹⁷⁾

Ова се доктрина налази и у неким старим судским пре-
судама.¹⁸⁾

pour soi. Car en ce cas, ce serait une malice que l'équité ne souffrirait pas". — В. такође Domat, о р. с и т., Liv. II, tit. VIII, sect. 2, Pr.: „L'ordre qui lie les hommes en société ne les oblige pas seulement à ne nuire en rien par eux-mêmes à qui que ce soit, mais il oblige chacun à tenir ce qu'il possède en un tel état que personne n'en reçoive ni mal ni dommage.“ — Видети још раније Guy Coquille, Coutume de Nivernais, Ch. X, art. 1-er. — Pothier, Traité du contrat de société, № 212 (Oeuvres, Paris, 1781, II, p. 912), објашњавајући чл. 195 Париског Обичаја (C o u t u m e d e P a r i s), по коме је сваки сусед имао право да о свом трошку повиси заједнички зид, додаје: „Cela dépend néanmoins des circonstances; car si l'élévation du mur, et l'obscurité qu'elle cause à la maison voisine, étaient si grandes qu'elles rendissent cette maison inhabitable, surtout s'il y avait lieu de croire que cette élévation se faisait animo nocendi, il pourrait avoir lieu à réduire cette élévation“. Видети и о р. с и т. Nis 235, 236, 245 sq.

17) Напоменимо још једанпут, да се нас у овој студији не тиче, колико је, са тачке гледишта римских класика, тачна ова теорија. Нас интересује само, и једино, доктрине грађанског права, о штети проузрокованој приликом вршења неког права. На њихово изигравање, као и на многе друге теорије грађанског права, римско право, често пута врло нетачно схваћено, имало је пресудни утицај. Оно је до скоро за правнике било извор *аргумента* за поткрепљење њихових схватања питања модерног права. — Узгред буди речено, нама изгледа, да ни овако ограничен принцип *N e m i n e m l a e d i t* не садржи мисао класичних мајстора.

18) Pothier, l o c. c i t., помиње неку пресуду од 1659, не дајући њену садржину нити каквих других детаља. — Е. - Н. Perreau, *Revue générale du Droit de Legislation et de Jurisprudence*, t. XXXVII, p. 488, даје, између осталих, и овај пример (узет из Boniface, *Arrêts de Provence*, t. III, liv. II, tit. I, ch. II): „Le Parlement d'Aix осудио је 1 фебруара 1577 једног чешљара вуне и његове раднике, који су нарочито певали из свег гласа ноћу, да би узнемирили у раду једног адвоката, који је становао у суседству.“ — Видети и код Merlin-a (*Répertoire de jurisprudence*, V^o P u i s s a n c e p a t e r n e l e, Sect. III, § 1, 1°) случајеве у којима је стара судска пракса у Француској кажњавала злоупотребу очинске власти. — Г. Чед. Марковић (*Архив*, књ. V (XXII), 1922, стр. 247, прим. 89) наводи један врло интересантан случај из владе Фридриха II.

Доцније, ближе нашег доба, она је ушла и у неке законике. Тако Имовински Законик за Краљевину Црну Гору у свом чл 943 вели: „Ко год ради или врши што је властан радити, он никога не врјеђа, па је без одговора баш и онда кад би од тога коме другоме и какве штете било. Ипак, он треба да, вршећи своје право, не пријеђе границе своје области, нити учини што противно правилима благонаравља (1000) или поштења.“ Чл. 1000, на који упућује претходни текст гласи: „Ни својим се правом служит не мож', тек другоме на штету ил' досаду.“¹⁹⁾ Ови законски прописи очигледно изражавају доктрину чији је присталица био и Дома,²⁰⁾ покушавајући да

¹⁹⁾ Дакле, противно је благонарављу вршити своје право с намером да се другоме нанесе штета. Видети у идућој примедби у колико је услед тога ограничено дејство члана 1000-ог, и у прим. 21 колику је важност он у опште имао, због наслова раздела у коме се налази.

²⁰⁾ Француски превод Имовинског Законика (*Le Code Général des Biens pour la Principauté de Monténégro de 1888*, Trad. Rodolphe Daresté, Membre de l'Institut, et Albert Rivière, Paris, 1892) није на овом месту дослован. Друга половина чл. 943 у њему гласи: „Il est tenu néanmoins, dans l'exercice de son droit, de ne pas en dépasser les limites et de ne rien faire par méchanceté ou à mauvaise intention.“ У тој форми он је много ближи и са спољне стране, што се самих речи тиче, доктрини забране злоупотребе права како ју је изложио Дома. Није без интереса за разумевање овог члана 943 и начина на који га је Божишић схватио, напоменути да је Божишић учествовао у преводу Имов. Зак. на француски. (Видети Daresté et Rivière, о р. с и т., р. XLIV). Према томе, француски превод одговара његовој мисли. И ако ужи у обиму, пошто је све оно што је урађено „par méchanceté ou à mauvaise intention“ противно „правилима благонаравља и поштења“, док све оно што је урађено противно тим правилима не мора да буде урађено „par méchanceté“, француски превод је енергичнији него српски текст. Јер, он забрањује злоупотребу права, његову пакосну употребу („Il est tenu de ne rien faire par méchanceté...), док српски текст каже, да онај који врши своје право не треба „да учини што противно правилима благонаравља и поштења.“ А правила благонаравља и поштења нису увек санкционисана влашћу. То нам чл. 785 Имов. Зак. јасно каже: „Правилима благонаравља и поштења називљу се, у овом Законнику, она правила обичне љуцкоте и правичности, на покорвање којима Власт у опште не може свагда управо да принуди, али зато народна савјест свагда осуђује оне који та правила престапају.“ — Мада сумњамо да су наведени чланови а нарочито чл. 943, претрпели измене у разним издањима Имов. Зак., ипак нам обазривост налаже да приметимо, да је превод на француски извршен са издања од 1888, до кога ми нисмо могли доћи, док су наши наводи из издања од 1913 године.

измири супротне аргументе из Дигеста. У осталом то је лако објашњиво: Писац Имов. Зак. био је запојен доктринама римског права, чији се утицај на Имовински Закон, поред све његове дубоке оригиналности, опажа на више од једног места.²¹⁾

Њу су били усвојили и неки старији законици, као што су су Грађански Законик Западне Галиције²²⁾ и Пруски Грађански Законик.²³⁾ Сва она, као и Имовински Законик садрже мисли противних римских текстова, са значењима које им је дала доктрина, чији је присталица био Дома: нико не може бити учињен одговорним за штету коју је проузроковао вршењем свога права, изузев случаја кад се употребом права нарочито ишло на оштећење другог.

Што је најинтересантније, то је, да ни творцима Француске Револуције, ватреним поборницима индивидуализма, њена основна мисао није била страна. Када се је било почело са саставом Декларације, којом су требала да се прокламују при-

²¹⁾ Dareste et Rivière, *op. cit.*, p. XXXIII и *passim*. — K. Dickel, *Étude sur le nouveau Code Civil de Monténégro*, Trad. J. Brissaud (Paris, 1891), № 23, p. 27. — Под утицајем римског права Богишић је саставио последњи раздео Законика („Раздио VIII, Дио Шести“), који има за наслов: „Неке закоњачке (правничке) изреке и поставке које, и ако не могу закона ни преиначити ни замијенити, могу му, ипак објаснити разум и смисао“ (чл. 987—1031), и у коме се налази горе цитирани чл. 1000. И по месту на коме се налази (на крају), и по природи свог садржаја (кратке, лапидарне формуле из разних материја), овај „раздио“ потсећа на титулус *De diversis regulis juris antiqui* (Dig. 50, 17). Cf. Dareste et Rivière, *op. cit.*, p. XXV. — Dickel, *op. cit.*, № 81, p. 71: „Колико је мени познато, међу модерним законцима постоје свега два, који садрже слична правила: Српски Законик има их десетак, а Калифорнијски једно двадесет.“

²²⁾ „...који је постојао пре данашњег аустриског грађанског законика од 1811..... У томе законнику било је од речи до речи ово: „Закон не штити ни злону ни пакосно оштећење другог“ (§ 255) и тај је пропис био одмах иза једнога, који је постављао правило да: ко врши своје право не одговара за штету другоме нанету, и дошао је као ограничење овога начела“ Н. Перић, *op. cit.*, стр. 66—67, где се налази и ова референција: J. Winiwarter, *Das österreichische bürgerliche Recht* (Wien, 1832), св. II, ср. 109.

²³⁾ „Нико не одговара за накнаду штете коју нанесе другоме вршењем свога права својине, изузев ако јасно из околности излази, да је онај, који је вршио своје право, изабрао између више начина вршења права онај начин који је за другог штетан, у намери да му нанесе штету“ § 27. Cf. Н. Перић, *loc. cit.*

родна и неповредима „Права Човека и Грађанина“, многи су се бојали, да прости људи не закључе одатле, да имају неограничена права. Ево шта је у том смислу рекао Малуе: „Добро се треба опоменути да нема ни једног природног права које није модификовано позитивним правом. Сад, ако изложите принципе и изузетак, ви стварате закон; ако не укажете ни на какво ограничење, зашто износити људима права у свој њиховој потпуности, кад они не треба да се служе њима без правичних ограничења?... Зашто их прво носите на један висок брег и показујете им једно царство без граница, кад они морају одатле сићи, да би се на сваком кораку спотицали на ограда.“²⁴⁾ Те су умесне примедбе нашле места и у самој Декларацији, чији чл. 4 гласи: „Слобода се састоји у томе да се може чинити све што не шкоди другоме.“ Овај је текст тако растегљив и у својој суштини са свим противан закључцима модерних индивидуалиста, да би се могло рећи да он нема право да се назове индивидуалистички и ако припада индивидуалистичкој Декларацији.²⁵⁾ За њега би се могло рећи оно што је Е. Леви рекао за фамозни § 1382 Француског Грађанског Законика:²⁶⁾ „Он поставља један тако широк принцип правичности, да би свака активност била парализована његовом дословном применом.“ У сваком случају, из њега се као минимум мора извући да је свака злоупотреба права забрањена, дакле, не само злоупотреба у облику вршења права са намером да се други штети, већ и злоупотреба у облику ненормалног вршења права. На тај је начин стара доктрина, чији је присталица био и Дома, знатно проширена, благодарећи томе што Декларација није црпела своје аргументе из Јустинијанове компилације.²⁷⁾

Ова идеја о општој забрани злоупотребе права није могла остати без утицаја на доцније француско законодавство. Према истраживањима проф. Перо-а, из припремних радова Фран-

24) Archives parlementaires, 1-re série, t. 8, p. 323 (Наведено код Bendant-a, Le droit individuel et l'État, № 89, p. 141.

25) Поредити оно што каже Planiol наведен supra изнад прим. 11.

26) E. Lévy, L'exercice du droit collectif у Revue trimestrielle de droit civil, 1903, p. 95.

27) Та тако проширена доктрина, као што ћемо покушати да докажемо доцније, владала је и у класичном римском праву, које није познавало правило *Neminem laedit*.

цуског Грађанског Законика, Законика у коме је прво триумфовао индивидуализам, излази без могуће сумње, да су његови аутори били сагласни у томе, да је забрањена злоупотреба права у свима њеним облицима.²⁸⁾ Следствено томе, француска судска пракса, која најенергичније сузбија злоупотребу права у свима њеним видовима, потпуно је у духу Code Civil-a.²⁹⁾

II

Забрана злоупотребе права у духу Декларације Права Човека и Грађанина и Француског Грађанског Законика! Изгледа, збиља, немогуће, пошто су нас ауторитети као Планиол³⁰⁾ и Бодри-Лакантинри и Бард³¹⁾ научили да у тој забрани видимо неку нову теорију, произашлу из модерне тенденције ка социјализацији права, и која се ни мало не слаже са духом законодавства основаног на индивидуалистичком принципу. Ми смо, међутим, видели да та забрана није тако нова. Тако то прво тврђење противника забране злоупотребе права отпада. Што се тиче њеног тобожњег неслагања са индивидуалистичким принципом, и то погрешно тврђење је објашњиво. Ми смо навикли да индивидуализам гледамо и схватамо, не кроз његове творце, претходнике и људе Француске Револуције, већ кроз њихове следбенике и ученике. А позната је чињеница, да ученици претерују и тешко деформишу мисао учитеља. Тако се, благодаречи модерним индивидуалистима у праву, поред заблуде о скорашњем пореклу ове теорије, створила заблуда, да се индивидуализам и забрана злоупотребе права искључују.

Не мања заблуда постоји и код већине модерних присталица

²⁸⁾ E. - H. Perreau, *Revue générale du droit etc.*, XXXIX, p. 492 sqq, где су наведена врло интересантна места из дискусија пројекта Code Civil-a у разним телима, кроз која је он прошао.

²⁹⁾ Видети у лепој књизи E. - H. Perreau-a, *Technique de la jurisprudence en droit privé*, T. II, pp. 180—232, анализу француске судске праксе о забрани злоупотребе права, поткрепљену великим бројем пресуда разних судова о разноврсним предметима.

³⁰⁾ Planiol, *op. cit.*, II № 871, p. 280.

³¹⁾ G. Baudry-Lacantinerie et L. Barde, *Des Obligations*, T. IV, № 2855, p. 537. (Издао као свеска XV великог трактата: Baudry-Lacantinerie, *Traité théorique et pratique de droit Civil*, (Paris, 1908).

ове теорије.³²⁾ Они сматрају да у теорији злоупотребе права преовлађује социални момент. Зато су они и окренули своје напоре за спровођењем забране злоупотребе права у правцу рушења индивидуалистичке доктрине. Индивидуализму се истакао на супрот солидаризам, а независности и аутономији индивидуа, њихова међусобна зависност у сваком погледу. Одатле се закључило, да се при вршењу права мора водити рачуна и о интересима осталих чланова друштва.

Ово држање, ма колико да је данас добро са гледишта законодавне политике, није било потребно узимати ради одбране теорије злоупотребе права. Оно значи тежњу за променом законодавства, за трансформацијом права од индивидуалистичког ка социалном. Према томе последице усвајања овог гледишта превазилазе много резултат до кога се долази забраном злоупотребе права. Овај је много скромнији и састоји се у простом омогућењу мирног живота у свакој заједници, без обзира на принцип њеног законодавства. Затим, узимајући позицију за солидаризам а против индивидуализма, имплицитно се признаје да не може бити речи о забрани злоупотребе права у правном поретку основаном на индивидуалистичком схватању. А то је нетачно. Јер, у чему се састоји управо забрана злоупотребе права?

Забрана злоупотребе права значи једну врло просту ствар Одговара за накнаду штете сваки онај који је вршио своје право једино из пакости према оштећеноме, у намери да му проузрокује штету, и, у опште, сваки онај који је употребљавао своје право без икакве зле намере, али на ненормалан начин, и услед тога, проузроковао другоме штету, онемогућивши му да на нормалан начин употреби своје право. Она је дакле шира него што то излази из старе доктрине, коју је бранио Дома, и коју је усвојио Црногорски Имовински Законик, а која је постала у времену кад се грађанско право није још било еманциповало од туторства римског права, управо права компилације, већ се кретао у границама његових још критички непроучених аргу-

---

³²⁾ Видети литературу о злоупотреби права код Baudry-Lacantinerie et Barde, о р. с и т. р. 538 n. 1. Perreau, *Technique de la jurisprudence*, II, р. 180 n-es 1, 2, 3, 4. Н. Перић, о р. с и т., р а с с и м. Planiol, о р. с и т., II, № 862, рр. 274 и 275. Видети и Д. Аранђеловић, *Одговорност за накнаду штете* (Београд, 1924) стр. 14 sqq.

мената. Према њој, у теорији одговорности не треба разликовати само поступке учињене на основу неког права, и поступке учињене бесправно, као што то учи владајућа теорија. Између њих има места за једну трећу категорију: поступци учињени на основу неког права, али не на нормалан начин, и у циљу ради кога то право постоји, већ на ненормалан начин, или једино у циљу да се другоме нанесе штета.

Та трећа категорија поступака не поклапа се, као што је речено,³³⁾ са категоријом поступака учињених бесправно. Између бесправног делања и злоупотребе права постоји иста разлика као и у административном праву између прелажења граница власти (*excès de pouvoir*) и злоупотребе власти (*détournement de pouvoir*). Постоји прелажење граница власти ако један орган власти уради нешто што није овлашћен да уради, нпр. Министар Правде поништи једну пресуду Првостепеног Суда. Такав ће акт органа бити поништен, зато што он прелази круг његовог овлашћења. Али по некад ће акт једног органа власти моћи бити поништен, и ако он улази у круг овлашћења дотичног органа. То ће бити ако је орган власти „своје атрибуције употребио у другом циљу, а не у оном због кога су му дате“³⁴⁾ Орган је изашао из духа своје функције, он је злоупотребио власт, *и ако је остао у границама својих атрибуција*. Нпр. по чл. 95, тачка 1, „Општински суд... стара се о чистоти у месту и околини.“ На основу ове диспозиције у вези са чл. 94. тач. 1 и 2, општински суд сваке вароши може забранити фикеристима да стационирају на извесном месту, укинути неку колску станицу. Ако је та одлука општинског суда изазвана старањем за чистотом, против ње нема лека. Али ако је општински суд укинуо станицу коњских кола једино у циљу да би направио места неком свом пријатељу, предузимачу транспорта аутомобилским колима, његова ће одлука моћи бити поништена, без обзира на то што стационирање аутомобила не проузрокује никакву нечистоћу. Општински суд у том слу-

³³⁾ Planiol, o. p. c. i. t., № 871, p. 281: „Au fond, tout le monde est d'accord; seulement là où les uns disent: „Il y a usage abusif d'un droit“ les autres disent: „Il y a un acte accompli sans droit.“

³⁴⁾ К. Кумануди, *Административно право* (Београд, 1921), стр. 93 Видети и Н. Berthélemy, *Traité élémentaire de droit administratif*, (Paris, 1916), v. 975 sqq и 985, и доцент Јован Стефановић, *О Административним Судовима*. (Београд, 1924), стр. 31 и 32.

чају није употребио овлашћење чл. 94 тач. 1 и 2 у циљу ради кога му је дато (одржавање чистоће), већ ради фаворизације поједи-наца.

Иста је разлика у приватном праву између бесправног делања и злоупотребе права. Злоупотребити право не значи делати бесправно. Пример: Постоји бесправно делање кад један муж тражи поништај једног правног посла, који је учинила његова жена по одобрењу судије за неспорна дела, сходно чл. 146а Правила о поступању у неспорним делима. — Постоји, међутим, злоупотреба права мужевљевог да даје одобрење жени за предузимање правних послова, кад један муж, пошто је мировао дознавши да је његова жена извршила извесни правни посао без његовог одобрења, тек после дужег времена, да би шиканирао своју жену, тражи поништај тог правног посла, и ако су његове последице, по хипотези, корисне за жену. У том случају он не дела бесправно; он врши своје право које му дају §§ 109 и 920 Српског Грађ. Зак., али га злоупотребљава. — Други пример: Копајући на свом имању неки сопственик пресече жицу суседног извора. Ако је он вршио копање без икакве зле намере и ради постигнућа неког дозвољеног циља, његова је одговорност искључена. Штета коју отуд сусед трпи слична је штети претрпљеној услед неког случаја више силе. Међутим, ако је тај сопственик копао *animus nocendi*,^{34bis}) он је одвратио своје право од његове намене он га је злоупотребио, и зато ће одговарати. У том случају он ипак није делао бесправно; он је, макар ненормално, вршио само своје право. — Бесправног би делања било тек кад би он прешао на суседово имање и тамо копао. — Слични се примери могу наћи за право тужбе и одбране пред судом,³⁵) за право очинске власти и сва остала права.

Као што се из наведених примера види, теорија злоупотребе права није специфична законодавствима основаним на солидаристичком принципу. У њој нема ничег противног индивидуалистичком правном поретку. Према томе не треба мешати забрану злоупотребе права са тежњом да се право социализира, трансформира у социалистичком смислу. Ако промена права у овом последњем духу претпоставља признање

^{34bis}) Поредите I. I § 12 Dig. 39, 3.

³⁵) Видети Е. - Н. Perreau, *Technique de la jurisprudence*, II, 183.

принципа забране злоупотребе права, ако се таква промена не може замислити са искључењем тога принципа, забрана злоупотребе права може се спровести без икакве промене права.

Међутим, ове две ствари аутори, ма којој школи припадали, врло често мешају.^{35bis)} Ми смо већ видели један разлог те конфузије у претераним закључцима следбеника индивидуализма. Други разлог ове конфузије налази се у нетачном схватању једне од две форме у којима се манифестује злоупотреба права. Злоупотреба права се јавља или у форми вршења неког права у *намери* да се другоме нанесе штета, или у форми вршења неког права, без обзира на намеру, противно његовој намени, дакле ненормално.

Уско посматрана, забрана злоупотребе права, у овој другој форми изгледа да се инспирише неким неодређеним социалним разлозима и да поред тога садржи у себи идеју права-дужности. Рекло би се, због тога што говори о намени дотичног права, да она наређује његовом титулару да при његовој употреби води рачуна о интересима других лица као и о свом сопственом интересу: она га не оставља слободног у одлучивању како да се послужи својим правом.

У ствари није тако. Као и први и овај други случај забране злоупотребе права само је једна мера за омогућење вршења коегзистирајућих права, мера за омогућење друштвеног живота. И у једном и у другом случају забрана злоупотребе права је огледало „овог основног принципа правног морала, да је свако право пре свега једно друштвено правило које ни у ком случају не може ићи против своје финалности“³⁶⁾. Она захтева да се права врше нормално, „сходно навикама, обичајима, духовном стању тренутака кад су постала.“³⁷⁾ Она не

^{35bis)} В. нпр. Alessandro Levi, *La société et l'ordre juridique* (Paris 1911), p. 339: „Ова теорија, и ако се не може бранити са логичне тачке гледишта, вреди као знак да је нужно извршити ускоро трансформацију неког дела права.“

³⁶⁾ Marco J. Barasch, *Le Socialisme Juridique*, (Paris, 1923), p. 106.

³⁷⁾ A. Colin et H. Capitant, *Cours élémentaire de droit civil français*, (Paris, 1914), I, p. 28. Видети мишљење ових аутора о злоупотреби права и у *op. cit.*, II, p. 371 sqq (éd. 1915). За њих је злоупотреба права један случај где обичајно право регулише и ублажава вршење разних права, и где је оно и даље остало извор позитивног права, бар у колико се тиче тумачења закона.

не тражи од титулара једног права, да га врши како је то најзгодније за остале чланове заједнице. Њега се њихов интерес, као ни интерес заједнице, не мора тицати. Он је дакле слободан са те стране у вршењу свога права. Али, ако не мора водити рачуна о туђим интересима, титулар једног права, при његовом вршењу, мора водити рачуна о туђим правима. Онда кад је онемогућено другом да ужива своје право, тиме што је употребио своје право противно његовој финалности, он је злоупотребио своје право и изложио се одговорности.

Сам карактер постојећих права остаје исти са усвајањем забране њихове злоупотребе. Дата индивидуа ради њене личне користи, она то остаје и даље. Заједница не може, ослањајући се на ову теорију, претендовати да се она врше на начин који је њој користан, или бар на начин који јој није штетан. Све на шта заједница има право, своди се на контролу вршења тих правила у циљу омогућења вршења права и осталих чланове заједнице. То је, управо, више њена дужност него право. Сузбијајући сваку активност, ма и основану на неком праву, која крњи друга права, или у опште уноси немир у друштвени живот, држава врши своју основну дужност, коју јој цео свет признаје. То је потпуно у складу са индивидуалистичком доктрином, по којој је улога државе да осигура свакоме безбедност у вршењу његове активности³⁸). — Теорија злоупотребе права не тражи, дакле, да индивидуа жртвује један део свог права у корист заједнице; она тежи да сваком омогући вршење његовог права. Она не почива на факту друштвене солидарности, већ просто на факту коегзистенције људи и има за циљ да омогући вршење права *сеију индивидуа*. Њени поборници могли су је преставити погрешно и очекивати од ње више него што она може да да³⁹), као нпр. „да обнови цело право.“ У ствари у њој нема ничега новаторског ни револуционарног нити је она производ једне школе.⁴⁰). Индивидуалистичком принципу

38) Видети *supra* изнад прим. 7.

39) По Saleilles-у њено усвајање у Немачкој је „први покушај“ у циљу социјализовања права у супротности са правним индивидуализмом, који има још претежну улогу. *L'Introduction à l'étude du droit civil allemand*, p. 118, наведено код Н. Перића, *op. cit.*, стр. 37. — В. и Jasserand, *L'Abus des droits*.

40) *Contra* г. Ж. М. Перић, *Архив*, књ. II, стр. 363. В. и Н. Перић. *op. cit.*, стр. 54, 89 *sqq* и *passim*.

не прети од ње никаква опасност. Субјективна права *ergo* прерогативе да се извуку за себе самог извесне *користи*⁴¹⁾ из неке ствари или неког личног односа, остају неокрњена. Њихов се „круг“ не сужава тиме што се забрањује њихова злоупотреба. Гаранција за њихово мирно искоришћавање само се увећава забраном злоупотребе. Другим речима, забрана злоупотребе права има свој основ у општој потреби (без обзира на принцип законодавства) за што већим миром и сигурношћу у свакој друштвеној заједници. Она је колико правно толико и морално правило.⁴²⁾

После ове анализе забране злоупотребе права, нама се чини да та забрана није у ствари правна теорија, већ само принцип тумачења закона.⁴³⁾ Права загарантована законом треба вршити, као што каже E. Picard, *civiliter*. „Да би се избегла одговорност није довољно служити се средствима која су дозвољена и којима се ништа не може пребацити; постоји још и *начин*.⁴⁴⁾ Законски смисао не треба извртати⁴⁵⁾ и крити иза њега једну неморалну или, у опште, антисоцијалну делатност, коју законодавац никад не санкционише. Зато је с разлогом примећено да би било боље рећи: „злоупотреба законских

⁴¹⁾ Чед. Марковић, *Архив*, књ. V (XXII), стр. 254.

⁴²⁾ Зато г. Чед. Марковић, *l. o. c. cit.*, и вели, да с обзиром на правне и моралне принципе на којима почива Српски Грађански Законик (§§ 1, 8, 10, 13, 22, 155, 419, 480, 539, 559, 567, 612), мора се рећи, да он не трпи злоупотребу права. „И кад се деси да између појединих прописа постоји противречност, ова се у примени закона отклања. При том се одбацује оно што је у супротности са основном идејом закона-правда, јавни поредак, морал.“ — У сваком случају може се рећи да је злоупотреба права, у форми вршења права у намери да се другоме нанесе штета, забрањена *експлицитно* у свима правима која забрањују поступке противне моралу (§ 13 С. Г. З.). Злоупотреба права у тој форми неморална је у својој основи (рђава намера). П. Е. - Н. Perreau-у, *Technique de la jurisprudence*, II, 182, постоји злоупотреба права у поступцима „*qui, sans franchir les bornes apparentes du droit de leur auteur, choquent pourtant la bonne foi très grave ment et que pour cette raison le juge refuse de sanctionner.*“

⁴³⁾ Fathy Mahmoud, *La doctrine musulmane et l'Abus du Droit*, предговор од E. Lambert-a, (Paris, 1913), p. IX. — E. H. Perreau, *Revue générale du Droit*, t. XXXVII, p. 507. — Colin et Capitant, *op. cit.*, I. 17.

⁴⁴⁾ Пресуда првостепеног суда из Тулузе (Француска) у *Dalloz Périodique*, 1906, Partie 2, p. 105 (note), наведена код Marco J. Varrasche, *op. cit.*, p. 106.

⁴⁵⁾ § 8 Срп. Грађ. Зак.

текстова или правних правила, увек несавршених.⁴⁶⁾ Судија је зато позван да контролише вршење права, и да одбије санкцију свакој активности, формално основаној на неком законском тексту, али која вређа *bona fides* или је, у опште противна финалности дотичног права. Све, дакле, зависи од нахођења, тумачења судије, на кога, и против његовог догматичког васпитања утичу навике, обичаји, променљива схватања друштвене средине.⁴⁷⁾ Тако се забрана злоупотребе права појављује као нужна допуна законског права обичајним правом, допуна која је у природи ствари и без које би било тешко замислити функционисање законског права. Помоћу ње се, по нахођењу судије, који је огледало своје средине, критикују или оснажују поступци појединаца при вршењу њихових права.

Зато ми и мислимо да је непотребно истраживати какав специјални критеријум за распознавање злоупотребе. Присталице субјективне и објективне теорије греше препирући се у недоглед о овом питању. У ствари имају све што им је потребно за констатовање злоупотребе. При испитивању да ли постоји злоупотреба у форми вршења права у намери да се другој нанесе штета, судија ће се понашати као при испитивању у паулијанској тужби, да ли је дужник, а код теретних уговора и правопријемник, био савестан или не (§§ 303 а и 565 Срп. Грађ. Зак.); као при испитивању да ли је пуномоћник свршио поверени му посао поштено и својски (§ 615 Срп. Грађ. Зак.), или да ли се том приликом управљао „по своме разуму, знању и савести“ (§ 612 Срп. Грађ. Зак.); и у опште да ли је један посао противан благонрављу (§ 13 Срп. Грађ. Зак.). — При испитивању, пак, дали постоји злоупотреба у другој форми, форми ненормалног вршења права, судија ће поредити делање туженог при вршењу свога права са начином на који би исто вршио сваки *paterfamilias*. И субјективна и објективна теорија нетачне су са њиховим искључивим гледиштима.

Закључак се намеће: Принципу забране злоупотребе права има места у свима законодавствима без обзира на основне идеје

⁴⁶⁾ Ch. Appleton, *Revue Générale du Droit*, n° de juillet-août-septembre 1921, tirage à part, p. 5. n. 4.

⁴⁷⁾ B. Gaston Morin, *La Révolte des faits contre le Code*, (Paris, 1920) p. III. В. о злоупотреби права о р. cit., p. 174—175 и 177 sqq.

на којима она почивају. Њега је познавало римско право; њега познаје муслиманско право од када постоји;⁴⁸⁾ његови се јаки трагови налазе у старим правима; најинтересантнији судска пракса, француска судска пракса, примењује га ни мало не сметана индивидуализмом Code Civil-a, а модерни законодавци почињу да му посвећују засебне диспозиције.⁴⁹⁾ Он је општи и сталан; он је нераздвојан од суштине права, други би рекли да је правило природног права, више од свих закона,⁵⁰⁾ које се према томе има примењивати и кад није написано у закону. Ми ипак мислимо, да су законодавци који су га написали, урадили добро. Овде се може поновити стара реч: „Si cela va bien sans qu'on le dise, cela va mieux en le disant“.

III

Члан 16 Српског Устава од 1903 године гласио је: „Својина је неповредна, ма какве природе била. — Нико не може бити принуђен да своје добро уступи на државне или друге јавне потребе, нити се право приватне својине може ради тога ограничити, осим где закон то допушта и уз накнаду по закону.“ А по чл. 37, ст. 1, нашег данашњег Устава: „Својина је зајемчена. Из својине проистичу и обавезе. Њена употреба не сме бити на штету целине. Садржина, обим и ограничења приватне својине одређује се законом.“ За разлику од Српског Устава од 1903. године он не проглашава „неповредност“ права својине. Он га додуше „зајемчава“, али одмах додаје да својина није само право већ и извор обавезама. Поред тога, то је право престало бити егоистичко. Његов циљ није само задовољење сопственика. Оно је зајемчено појединцима, не искључиво у њиховом интересу (који и даље, у осталом, остаје главни), већ и у интересу заједнице (целине, како то каже Устав). Зато га појединци не могу вршити на начин противан тим интересима заједнице. На супрот индивидуалистичком праву које

⁴⁸⁾ Mahmoud Fathy, *La doctrine musulmane et l'Abus du Droit*.

⁴⁹⁾ Немачки Грађански Законик § 226 и 826. Швајцарски Грађански Законик чл. 2 § 2 и чл. 3 § 2.— Поред тога видети нови чл. 1780 Француског Грађанског Законика, чл. 41 § 2 Швајцарског Законика од 30 марта 1911 и Грађански Законик Мешовитих Судова у Египту (1876) чл. 60, 120 и 492.

⁵⁰⁾ Porcherot, *De l'Abus du Droit*, (Thèse, Gijon 1902).

смо ми до сада познавали, Устав истиче интерес целине који ограничава то право. Интерес заједнице виши је од њега. Лично право има управо разлог постојања док је у складу са интересом заједнице. На тај је начин од личног права, од егостичке власти, својина претворена „у једну мешавину личног права и социалне функције.“⁵¹⁾

Ова диспозиција Устава премаша оквир у коме дејствује принцип забране злоупотребе права. По овом принципу не тражи се од сопственика, да приликом вршења свога права пази на интерес целине. Њему је чак слободно да врши своје право противно, како интересу целине, тако и интересима појединаца. Оно што му је забрањено, то је да, и ако остаје на терену свога права и у оквиру овлашћења која отуда држи, наноси штету појединцима вршећи своје право пакосно или ненормалан начин. По члану 37 Устава, међутим, сопственик, не само да не сме наносити штету другима вршећи пакосно или ненормално своје право, већ не сме ни употребљавати своје право противно општим интересима. Споредно је што сопственик није повредио ничије право, није никоме нанео штету, чинећи употребу од свог права. Он се огрешио о наведени пропис Устава чим је, на основу свога права, предузео нешто што није у складу са интересима целине, или није хтео предузети нешто што захтевају интереси целине. Очигледно је да, штитећи интересе целине на тај начин Устав тежи ка социјализацији права. Он нас је увео у ред оних, за које се рекло, да „на њиховом фронту светли девиза: „Помоћу права ка правди.“⁵²⁾

Само, питање је да ли је Устав дао законодавцу довољно потребних елемената и ширине за остварење те његове тежње. Устав вели да употреба права својине „не сме бити на штету целине“; та употреба мора бити сагласна са интересима целине. Интереси целине! Тешко је наћи нешто неодређеније. Шта је то целина? Мисли ли се с тим на организовану политичку заједницу, државу, област, општину? Ако је тако, онда чије интересе треба имати у виду, општинске, обласне или државне? Они се увек не поклапају, чак су често противни. Интерес једне чисто земљорадничке области није повређен тиме што су

⁵¹⁾ Сл. Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, (Београд, 1924), № 471, стр. 452.

⁵²⁾ Marco J. Barasch, *о р. с и т.*, р. 10.

неки сопственици оставили необрађена своја имања; напротив! Остали ће моћи услед мањег прилива земљорадничких производа на тржиште, продати скупље своје производе. Међутим, несумњиво, интерес је државе да се што више произведе у свакој грани привреде. — Или се пак под целином разуме друштво, природни феномен који је резултат људске социалности. Његови се интереси могу извести и јасно формулисати. Али, је ли могуће измирити поштовање тих интереса са принципом личне иницијативе, кога уставотворац не дира и који и даље остаје основ нашег економског и правног живота? Нама изгледа сумњиво да ће законодавац моћи до краја извести програм који му је уставотворац означио у чл. 37, ст. 1 Устава. Немогуће је у правном поретку основаном на принципу индивидуализма направити од својине полу-социалну функцију. Сваки покушај у том правцу је тражење квадратуре круга. То не значи да је трансформација својине од личног права у социалну функцију немогућа. Само треба почети са постављањем принципа, да својина није лично право, већ социална функција. А ми нисмо још ту са чл. 37 нашег Устава.

Али, ако законодавац неће моћи ићи донде докле га Устав позива, он ће морати, спроводећи идеју друштвене солидарности⁵³⁾ која је инспирисала Устав,⁵⁴⁾ да јасним изразима забрани сваку злоупотребу права. Ми смо видели да принцип забране злоупотребе права није специфичан законодавствима основаним на солидаристичком принципу; он је општи свима законодавствима. Само за разлику од законодавстава инспирисаних индивидуализмом, која га, без контрадикције, могу искључити као што га је, по некима, искључио наш стари законодавац у чл. 806 Грађанског Законика,⁵⁵⁾ законодавства инспи-

⁵³⁾ Видети P. Pic, *Traité élémentaire de législation industrielle*, (Paris, 1922) n-is 58—66, pp. 40—44 и литературу у примедбама. — G. L. Duprat, *La Solidarité Sociale*, (Paris, 1907), И г. Ж. М. Перић тврди да „човечанство све више корача ка солидарности.“ (*L'Unification de la législation pénale dans le Royaume des S. C. S.* (Extrait de la *Revue Internationale de Droit pénal*, 1924), p. 5.

⁵⁴⁾ Видети нпр. чл. 26, 27, 23, 31 и др. Устава. О томе и г. Ђорђе Ташић, *О правној природи економских и социалних одредаба нашег Устава у Економисту* књ. IV, Бр. 12 (1924) стр. 1050 sqq, нарочито стр. 1055.

⁵⁵⁾ Видети, међутим, *с у р г а* прим. 3 и 42.

рисана солидаризмом имплицирају га. Та би законодавства било немогуће замислити без забране злоупотребе права. Позивајући законодавца да организује својину тако, да њена употреба не нанесе штету интересима целине, уставотворац је самим тим з. бранио њену ненормалну и пакосну употребу, употребу у циљу да се другоме нанесе штета. За важење овог принципа у нашем праву није дакле, у ствари, потребан и законски текст који би га поновио. Устав је довољан. Од дана његовог проглашења престали су важити сви прописи који би му били противни,⁵⁶⁾ па према томе и § 806 Српског Грађ. Зак., наравно ако се узме да он дозвољава злоупотребу права, што, као што смо видели, није опште мишљење. Исти је случај и са §-ом 1305 Аустриског Грађ. Зак., у колико он важи на територији наше државе. На тај начин, и не чекајући законодавчев налог, наши су судови, на територији целе државе, позвани да одбију санкцију свакој злоупотреби права својине, другим речима, да осуде на накнаду штете сваког оног који је, злоупотребљујући своје право својине, нанео другоме штету⁵⁷⁾. — Само, ипак, из разлога кога смо раније видели, неће бити згорег повећати наш будући арсенал законских текстова једном кратком диспозицијом, која би, на директан и експлицитан начин, прописивала забрану сваке злоупотребе права, оно исто дакле што Устав чини индиректно и имплицитно.

Из мотива који су довели до усвајања чл. 37-ог Устава треба закључити да се тај члан не сме тумачити уско и рећи да он забрањује само злоупотребу права својине. Забрану чл. 37-ог треба генерализовати и рећи да се њом забрањује свака злоупотреба права. — Поред тога, било би апсурдно забранити злоупотребу права својине, а дозволити злоупотребу осталих права. Право индивидуалне својине постоји искључиво у интересу појединца, да би из ствари на којој га имају моли извући све могуће користи. Оно је најегоистичније и

⁵⁶⁾ Чл. 142 Устава: „Овај Устав... обавезну снагу добија кад се обнародује у „Службеним Новинама.“ Од тога дана престају важити сви правни прописи који су били њему противни.“ Овај је члан Устава, као и слични прописи који се налазе на крају великог броја закона, потпуно непотребан. Абрагација коју он садржи подразумева се и зато је непотребно наглашавати је.

⁵⁷⁾ О питању у колико судови имају да суде по Уставу Сл. Јовановић, *о р. с и т.*, по 30 стр. 72 sq.

најапсолутније. Оно се налази у основи свију осталих права⁵⁸⁾ Па кад је уставотворац нашао да то апсолутно и егоистичко право, које је камен темељац модерног правног поретка, треба ипак ограничити, одакле ми закључујемо да је његова злоупотреба забрањена, шта онда рећи за остала права која имају више алтруистичку боју, чији је егоистички карактер блеђи? Нпр. право очинске власти, које је дато оцу у интересу деце; или право мужевље власти, које постоји у интересу брачне заједнице; или право одбране или тужбе на суду, чијом употребом, по Јерингу, ми вршимо једну индивидуалну и једну социалну дужност: индивидуалну, јер се боримо за нашу личност, социалну, јер се боримо против неправде; итд. Сва та права, као и остала, могу бити злоупотребљена, тим пре што нису егоистичка, нису дате појединцима ради постигнућа њихових личних, себичних циљева. Има мање разлога за трпљење њихове злоупотребе, него злоупотребе права својина.⁵⁹⁾

Зато ми мислимо да је од дана обнародовања Устава забрањена злоупотреба сваког права, ма у ком се виду она појављивала, и да сви наши судови морају, на основу чл. 37 Устава, досудити накнаду штете свакоме ономе који докаже, да је оштећен услед нечије зловне или ненормалне употребе права.

Михаило Константиновић,
доцент суботичког Правног Факултета

⁵⁸⁾ Драгутин Јанковић, *Нешто о својини*, у *Архиву* књ. VII (XXIV), 1923, стр. 107—108: „Својина је основни појам. — Основни правни појам за нас значи универзалну правну установу, која је извор вишеструких правних односа, различног карактера, али са једним заједничким правним извором. У основне правне појмове долази својина као право оригиналног и генералног карактера и личност, као носилац тога права, без кога би право у данашњем индивидуалном правном систему, било мртво, беспредметно и илузорно. Сва остала права у данашњем индивидуалном правном систему изведена су из права својине као изворног и универзалног правног појма“.

⁵⁹⁾ Српски Грађ. Зак. у §§ 154 и 155 изрично посвећује забрану злоупотребе очинске власти, и предвиђа више случајева због којих се оцу одузима та власт. Нпр. злостављање, упућивање деце на „зао пут живота“, пренебрегавање васпитања деце, оглашење за распикућу итд.

КО СЕ СМАТРА ЗА ЗЕМЉОРАДНИКА

(СВРШЕТАК)

VI. — ВЕЛИКОПОСЕДНИЦИ И ШКОЛОВАНИ ПОЉОПРИВРЕДНИЦИ.

Ни за ова лица као ни за назови-земљораднике Правило не предвиђа питање, да ли се сматрају за земљораднике када употребљавају туђу радну снагу. Зато се и њихово питање има расправити према циљу и смислу закона.

Србија може служити као класичан тип аграрне земље малих сопственика. У њој нема ни класе великопоседника ни високо образованих пољопривредника који се баве земљорадом. По статистици од 1897, у Србији је било по селима 52,77% сопственика који су имали само 1—5 ха земље, а свега 83 или 0,03% сопственика уопште (и по селима и варошима), који су имали више од 100 хектара.¹⁾ Ова слика расподеле поседа у Србији и данас је у главном иста, само је вероватно да је број великих сопственика нешто већи. Како било, велики сопственици у Србији једва да се могу рачунати у великопоседнике. Јер, обично, нити су њихова имања груписана, нити су поједини комади њихови наблизу, а то је све потребно за велики посед у правом смислу; нити их сопственици у целини обделавају сами у својој режији. Велики сопственици сељаци обрађују сами само један мали део а већи део свога имања издају под закуп или наполицу; велики сопственици варошани, који су и иначе имућни и имају неземљорадничка занимања, по правилу, издају земљу под закуп.

Они први, велики имаћници сељаци, то је ван сваке сумње, да су заиста земљорадници. Оне друге, варошане, треба у смислу Правила несумњиво сматрати за земљораднике кад су мале занатлије. У свима другим случајевима оне друге не треба сматрати за земљораднике, па било да имају друга занимања, било да немају него да живе једино од прихода са свога имања. И то не само када имање издају под закуп или наполицу, већ и кад га држе у режији, али нити учествују физички у његовој обради, нити имају оно високо пољопривредно образовање да имањем управљају умно и привредно као великопоседници у правом смислу. Ови варошани нити су стварно земљорадници нити се као такви у друштву сматрају. То су заправо капиталисти

¹⁾ „Попис обрађене земље“ 1897, 1900, стр. VI и VII; Петровић, „Прелаз сељака у вароши и раднике“, 1924, стр. 13 и 33.

који су свој новац уложили у земљу одакле вуку приход. Кад би се такви сопственици земље рачунали као земљорадници, то би одвело ad absurdum. Један пример ради илустрације тога. Неко који нема другог занимања, који живи у својој кући на Чубури, рачунајући на ширење Београда, купи у близини градског реона већу просторију земље ради спекулације. Један део земље он обрађује с помоћу надничара, други, већи, издаје под закуп околним сељацима. У току времена он из других узрока посрне материјално; повериоци траже наплату, а он тражи да му се као земљораднику остави пет дана орања и кућа са плацем од дана орања, јер да се бавио пољопривредом и од тога живео. Када би му се признало занимање земљорадника, онда би његови повериоци у даном случају били оштећени са преко 50.000 динара у злату, колико једно такво имање вреди. Очеvidно је да законодавац није имао намеру да такве и сличне људе штити као земљораднике, и зато њих и не треба сматрати као земљораднике.

Што се тиче великопоседника у правом смислу, тј. високо образованих домаћина који имају велика добра и њима сами привредно управљају, већ је поменуто да њих у Србији нема. Али, таквих поседника има у Војводини и осталим новим областима. Сем тога, они ће се јавити временом и у Србији кад се за то испуне ови услови: изграде саобраћајни путеви, обезбеди лична и имовна безбедност, изради кадастар, заведу баштинске књиге, кад се организује како ваља хипотекарни кредит, омогући груписање земљишта, речју, када се и у Србији земљорад буде рентирао у облику привредног предузећа. Данас је у Србији земљорад могућ само у облику сељачке породичне привреде. Па како је већ донет закон у буџетским дванаестинама за месеце јули—септембар 1923 по коме је Министарски Савет овлашћен да може проширити на један део или на целу територију Краљевине, делимично или у целини, одредбе тач. 4.а § 471 Грађ. Пост., и како је посве вероватно да ће установа окућја, по њеној реформи, заиста бити распрострајта на целу земљу, — то није само од теоријског значаја одговорити на питање да ли поменуте поседнике треба сматрати за окућне земљораднике.

Ради одговора на предње питање треба се запитати, да ли је законодавац имао намеру да спречи формирање образованих великих пољопривредника. Законодавац је хтео да мали сопственици не изгубе земљу на тај начин што би им зеленаши и богаташи закупили земљу и постали спахије као што су они у

Румунији и Босни, који су сељаке злостављали, експлоатисали, па их и прогонили са имања. Он није хтео да се у демократској, тако скоро ослобођеној Србији од феудалног турског режима створи ред домаћих спахија. Законодавац је хтео да се мали сопственици сељаци одрже као самостални привредници. А то се даје постићи и са формирањем у исто време великопоседника у ограниченој мери. Такав привредни поредак донекле би баш годио малим сопственицима, јер би они који имају више радне снаге у кући, могли на имањима тих великопоседника наћи допунске зараде. Сем тога, имања оно мало великопоседника служила би као угледна пољопривредна добра. Као таква она би била од користи за промицање пољопривредне технике и развитак пољопривреде уопште и нарочито за мале сопственике, који нису у стању да изводе привредне огледе и који, конзервативни у начину рада, не усвајају новине у обради земље док се очима не увере о њиховом успеху и користи. Затим, у доба пре закона о окућју већ је било доста њих који су имали много земље, већ је било великопоседника на помолу, па законодавац није узаконио да се сувишак њихова поседа експроприше ради распродаје малим сопственицима и сељацима који су остали без земље. Да је он хтео да велика добра не постоје, он би био одредио максимум земљорадничког поседа. По томе је већ јасно да законодавац није забранио постојање већих пољских имања.

Законодавац није хтео постављати границу у пољопривредној тековини. Закон о окућју је одиста једна значајна мера државног социализма на пољу аграрном, али у оквиру доминирајуће индивидуалне тековине нашега доба. Он није једна мера комунистичке привреде и социалне једнакости. И пре окућја сеоске газде држале су слуге, и пре тога су они употребљавали најамнике сељаке при обради свога имања, па то све законодавац није хтео забранити. Такав привредни поредак нити је оспораван, нити се може оспорити у смислу окућја, јер се њиме није хтело да изведе имовна једнакост..

Па кад је све то тако, и када се узме у обзир да би постојање великих поседа у ограниченој мери било од васпитне и привредне користи за мале сопственике, онда би било неумесно тумачити окућни закон тако да дотични великопоседници нису земљорадници, те да им у даном случају окућну заштиту не треба признати. Приговор да њих не треба сматрати за земљораднике зато што би они у том случају престали бити великопоседници, а

преостали им окућни минимум не би могли обрађивати као прости земљорадници, не може опстати. Пре свега, има сеоских газда који сами лично никако или претежно не раде тежачке послове, па се они ипак неоспорно сматрају за земљораднике. Затим, дотични бивши великопоседници не би морали изгубити своје пољопривредно занимање све и када свој остатак поседа не би сами физички обрађивали. Они могу ипак наћи кредита, увећати своје подузеће закупом туђег поседа, повести са успехом велику пољопривреду и у том облику, и понова постати прави великопоседници. И зато из свега следује закључак да образоване пољопривреднике великопоседнике који се стварно баве пољопривредом, треба сматрати такође за окућне земљораднике.

Напротив, сматрамо да великопоседнике и када живе на селу и на своме поседу, али свој посед не држе сами као пољопривредно предузеће него га издају под закуп или наполицу, не треба сматрати за окућне земљораднике. Ни делом ни умом они не учествују у земљоради; они се јављају као капиталисти у некретнини, живећи од њене ренте, и као оне спахије чији је постанак законодавац хтео спречити. И са гледишта напретка земљорада тај ред великопоседника не треба повлашћивати. Услед оскудице капитала код закупаца и наполичара пољопривредна техника на таквим поседима у великом је назадку према пољопривредној техници на добрима великопоседних пољопривредника. Међутим, интерес народне привреде иште, с обзиром на намножавање становништва нарочито, да се земља, као неуумножива, што боље обрађује ради већег приноса за исхрану становништва. Сам овај разлог говори за то да овакве великопоседнике треба извластити као привредно штетне. Ово тим пре када они, као њима слични у Румунији и старој Русији, живе и проводе се у иностранству. Због оваквих великопоседника паразита иде повика и на оне привредне и школоване великопоседне пољопривреднике.

У Србији није било и још нема људи који су свршили високе пољопривредне школе, па се одали пољопривреди. Али, када се буду створили пољопривредни услови за земљорад у њој, наиме када се земљорад у њој буде стао рентирати у облику привреднога предузећа и стао доносити друштвенога угледа, онда ће се и у њој јавити високо образовани пољопривредници. Како до данас за земљорад тих услова у Србији још нема, то су и они који су свршили ниже пољопривредне школе, махом бежали од земљо-

рада и ишли у државну службу. — Са привредним развитком земље, поправка у том погледу почела се опајати пре Великога Рата, али је тај Рат шкодио и напретку у томе правцу. Како је, међутим, државна служба већ препуњена чиновницима, а земљорад постаје рентабилнији са скупоћом пољских производа после рата, то ће наново почети расти број ђака пољопривредних школа који ће се одати пољопривреди. Бавећи се економијом, такви су се пољопривредници, да би имали више уважаења, још пре рата почели звати „економи“, по угледу на државне економе. Међу овим школованим пољопривредницима има доста њих чији су поседи скромне величине. Синови богатих сељака продужили су гимназију и отишли на веће школе, а они су се задовољили и да сврше ратарске школе. Они се у главноме баве само управом свога имања и теже послове не раде сами. Да би боље и лакше живели, они су обично општински писари или часници, па и народни посланици, а узгред се баве и трговачким пословима.

Питање је, да ли се они имају сматрати за земљораднике у смислу § 471. — Кала смо напред нашли да великопоседне пољопривреднике треба рачунати у земљораднике, тим пре као такве треба сматрати ове школоване мале поседнике. Њима је пољопривреда стално и главно занимање, па и онда када они од других, узгредних и привремених занимања и послова имају и више прихода. Сем тога баш је у интересу земљорада да оваква лица, као образованија, обављају оне јавне дужности.

VII. — ПЕЧАЛБАРИ.

Одавно сиромашни сељаци из Источне Србије иду ради зараде било у оближње земље Румунију и Бугарску, било у богатије крајеве Србије, где се баве као пољски радници, дунђери, зидари, црепари, ћерамиције, лончари. Они одлазе од куће с пролећа, а враћају се кући у позну јесен, и зову се *печалбари*. После Великога Рата (1914—18), одлазак њихов у туђину опао је а повећао се нарочито у Београд ради изграђења његова. Од пре двадесет година јавили су се печалбари и из Мачве, који су ишли у крајеве преко Саве, обично као пољски радници. А из Јужне Србије људи су одавно одлазили свуда наоколо у „гурбетлук“, као дунђери, зидари, стругари, бозације, ашчије механције, кафеџије, млекари, тестераши. Од пре петнаест година почело је да људи одлазе у Америку и из Србије; пре тога

још одлазио је тамо наш свет и из Јужне Србије и Црне Горе, а нарочито из области под Аустро-Угарском. После рата, отуда се знатан број наших повратио у домовину, али се ускоро покрет за одласком у Америку обновио, па потом појачао из свих области. Док се печалбари по оближњим земљама и Србији враћају кућама пред зиму, дотле се исељеници у Америку, због даљине пута, тамо задржавају на печалби годинама, па остају и за навек. Они тамо раде као пољски радници, а нарочито по рудницима и фабрикама, и то обично грубље послове као неквалификовани; неки држе крчме, продавнице, итд. Они представљају неку средину између печалбара и правих исељеника.

У односу окућнога права печалбари земљорадници могу се наћи у два разна положаја према томе да ли се у моменту пописа налазе код своје куће или у печалби. Када су у првом положају, пошто су се вратили к својој земљорадничкој занимању, јасно је и неоспорно да све њих треба и даље сматрати за земљораднике. А када су у другом положају, онда настаје питање како у погледу окућнога права треба сматрати поједине категорије печалбара.

Печалбари се дају поделити у ове четири врсте: I. *пољопривредни радници*; II. *печалбари еснавских заната*, где би дошли ћерамиције, црепари, циглари, рудари, итд.; III. *печалбари еснавских заната* по Закону о радњама, где би ушли дунђери, зидари, дрводеље, каменоресци, грађевински предузимачи, лончари, итд.; IV. *амерички печалбари* свих занимања. Неквалификовани печалбари често мењају занимања према томе где нађу рада и бољу зараду.

За пољопривредне печалбаре, пошто су они и у печалби остали при својој земљорадничкој занимању, јасно је да они нису престали бити земљорадници. Печалбаре из II врсте треба ван сваке сумње сматрати за земљораднике. Њихова занимања нису еснавски организована и призната по Закону о радњама (чл. 12.). Када ти печалбари нису ушли у нека друга, законом регулисана и призната занимања, има се узети да су остали при својој старом земљорадничкој занимању. То у толико пре што се они томе својој занимању зими враћају. Занимања ћерамиција, црепара и циглара раније нису била довољно развијена ни по својој техници, ни по броју предузећа и мајстора у месту радиности, те њихови припадници нису нашли за потребно да се организују; и зато ни законодавац није нашао за

сходно да пропише њихово еснавско уређење. Међутим, у новије време, нарочито око већих вароши, радиност црепа и цигле узела је карактер капиталистичких и индустријских предузећа. Њихови власници и нису земљорадници него, по правилу, капиталисти или варошани. Изузетно, и веће циглане временом успели су подићи подузетни циглари земљорадници, који при томе нису прекинули везу са селом, где су им породице остале да живе. Од одржања те везе, од тога да ли се породица једног таквог циглара стварно бави земљорадничким пословима и од тога да ли се овај с времена на време бавио и земљорадом зависиће у конкретном случају да ли таквога циглара треба признати за окућног земљорадника. А раднике печалбаре у оваквим капиталистичким цигланама треба увек сматрати за земљораднике. Они нису стални фабрички радници, него само сезонски, који преко лета раде цигларски посао печалбе ради а зими се баве земљорадничким пословима са својим укућанима. Шта више, они каткад остају и преко лета код куће, те се по свему види да им је земљорад више него главно занимање.

Печалбари из III врсте разликују се формално од предњих печалбара по томе што су њихова занимања еснавски уређена. Грађевински предузимачи имају свој посебан занат; дунђери, зидари, дрводеље, каменоресци организовани су у зидарско-тесачком занату. Према занатском реду, и у овом занату треба да има ученика, калфи и мајстора. У раније време тако је и било док су сеоски мајстори дунђери погађали унапред за цело лето „чираке“ и калфе и водили дружине (тајве). Тај се обичај одржава још у неколико само код сеоских дунђера који раде по селима. По варошима данас влада систем наднице, па и награде на час. Сама природа зидарско-тесачког заната што није везан за дућан и место и што је сезонски смета донекле његовом правилном изучавању и у редовним приликама. Рат је уништио знатан део квалификованих радника и осујетио непрекидност и правилан развој у томе занату, и како је по свршетку рата јако појачана потреба за грађењем, те је и неук свет ушао у тај занат, то у њему поменути занатски и законити ред једва да постоји. Једна маса надничара и још неквалификованих радника млађих и старијих врши почетничке, просте, па и боље послове при грађењу. Међу њима има, по добу старости, и знатан број окућних пореских глава. Квота ових још је већа међу зидарским и тесачким калфама. Ну, зидара и тесача са калфенским писмом, после

рата, има сразмерно мало; најбољи између њих јесу „палири“ (надзорници и изводиоци посла на већим грађевинама, мостовима и железничким пругама). Има, међутим, палира који немају ни калфенско ни мајсторско писмо, него само разумеју посао и уживају поверење инжињера или предузимача. Палири узимају мање послове и самостално у рад. Веће и уопште грађевинске и тесачке послове (израду грађевина, мостова, путова) имају права предузимати само грађевински предузимачи. Они полажу стручан испит пред комисијом коју саставља Министарство Трговине и Индустрије и по положеном испиту морају и фирму протоколисати. Нарочито ових испитаних мајстора предузимача, а и палира, има посве мало који остају и земљорадници: после извесног броја година рада они се настањују у вароши где обично раде. А један број палира и грађевинских мајстора уопште варошкога је порекла и нема везе са земљорадом, или слабо и узгред.

Печалбари уопште, па и ови о којима је реч, само се привремено, за време лета, удаљавају од куће; они са својом земљорадничком кућом не прекидају ни животну ни привредну заједницу. Када се налазе ближе своје крају, они често прекину печалбу за понеки дан или више, одлазећи својим кућама, где за то време раде своје земљорадничке послове. Ако су даље, они шаљу кући своју зараду, или је уносе у кућу када се пред зиму дома врате. Преко зиме, они се баве тежачким пословима као и остали њихови задругари и укућани. Иако печалбари, док су млађи, годинама узастопце иду у печалбу, они неко лето прескоче; када има више браће, они каткада иду наизменице у печалбу; старешина задруге, обично, остаје код куће. Када печалбари успеју да поправе имовно стање куће, или када остаре, они престају ићи у печалбу, продужујући стално своје земљорадничко занимање. Тако обично чине и палири и мајстори предузимачи са села; само што они, ради налажења и довршавања посла, први полазе у печалбу а последњи се враћају.

Према томе што се печалбари повремено и привремено удаљавају од своје земљорадничке куће и што остају са њоме у животној и привредној вези, види се да печалбари уопште, па и ови из III врсте, остају чланови земљорадничке куће. Привреда печалбара уноси се у општу привреду њихове земљорадничке куће, и по томе се види да је печалбарска привреда допунска привреда привреди њихове заједничке куће. Општа

кућевна привреда (где улази и привреда самих печалбара за време док су код куће), у редовним приликама, по правилу је већа него зарада печалбара, сем код мајстора предузимача и окретних палира. И зато је, као и за печалбаре из I и II врсте, тако и за печалбаре из III врсте, сем за мајсторе предузимаче и за палире, посве јасно да се и они имају сматрати као земљорадници и када се налазе у печалби. Печалбари сељани воде се уопште по општинским и свештеничким књигама као земљорадници; тако чак и сами мајстори, једно зато што су тако раније записани; друго, зато што се узима да им је занатско и мајсторско занимање привремено, пошто и они под старост, по правилу, напуштају печалбарство. Палири сељаци то чине још пре. Па како они немају испит грађевинских предузимача ни протоколисану фирму, и како су они само преко лета ван куће, са којом иначе остају у животној и привредној заједници, то се има узети да је њима занимање палира споредно, а земљорад главно занимање. И када је зарада палиру већа од привреде његових укућана, тако ствар треба узети, једно што је палиру зарада привремена и несигурна; друго, што палир није признати мајстор да би се могло узети да је он прешао из земљорадничког занимања у друго и да је обезбедио опстанак себи и својој породици.

Питање може бити само за мајсторе (са положеним испитом и протоколисаном фирмом), да ли им је занатско занимање главно или споредно. То питање треба решити у духу Правила, полазећи са привредног гледишта а не формално-професионалног. Када је Правило објаснило да се и варошким малим занатлијама земљорадничко занимање може сматрати као главно, тим пре то може бити код ових мајстора печалбара којима је кућа на селу. У даном случају треба испитати да ли мајстору печалбару занатска привреда даје довољан приход за издржавање његове породице, и то узимљући као да она цела живи у вароши где и он. Ако даје, онда треба узети да му је занат главно занимање, иначе, да му је главно занимање земљорад.

Међутим, лончари мајстори разликују се у неколико од осталих мајстора печалбара. Шегрти и калфе лончари такође се обично враћају пред зиму својим кућама. Када постану мајстори, они остану и преко зиме у дућану да продају преко лета спремљену робу, израђујући у исто време и нову ради попуне понестале. Они одлазе својим кућама само на краће време,

нарочито када имају своје сопствене дућане и када им посао добро иде. Када су пак два три брата лончари, они се често замењују не прекидајући ни печалбу ни рад у дућану. Али, после извесног низа година, када се имовно подигну или остаре, и мајстори лончари обично напуштају занат и враћају се у село, често зато што њихове породице неће да се преселе. Ипак се лончари мајстори чешће пресељавају у вароши где раде него мали предузимачи сељани. Недовољно образовани и без довољно капитала, ови други се тешко развијају у веће и праве предузимаче, јер не могу да издрже утакмицу предузимача варошана и инжењера; и како се они сем тога зими дуже баве на селу и јаче одржавају везу са земљорадом, они се чешће враћају селу него лончари. За лончарски занат тражи се и мање знања и мање капитала; тај је занат много мање сезонски, сталнији је јер је везан за место и дућан, и у многоме личи на праве варошке занате. Па како је он каљав и прљав занат, те му се варошка деца готово никако не посвећују, те је он препуштен поготову сав сељанима, то се лончари печалбари чешће одвајају од села и настањују у вароши, напуштајући земљорад. Та би појава била још чешћа да лончарски занат у неколико не бива потискиван све већом употребом лиманог посуђа. Да тога није, требало би, по правилу, и оне лончарске мајсторе чије породице живе на селу и баве се земљорадом, сматрати да им је главно занимање занат, па их не сматрати за окућне земљораднике. Овако, печалбарске мајсторе лончаре треба, доклегод они одржавају животну и привредну везу са селом, само по изузетку не сматрати више за окућне земљораднике, наиме, онда када они од више година занат стално обављају у једном месту и у својим дућанима и када им је посао иначе ишао добро, тако да се са сигурношћу може утврдити да им је главно занимање занат, јер им даје сигурног и довољног прихода за издржавање њихово и њихове породице. Тако у сличним случајевима треба поступати и са осталим печалбарским мајсторима.

Прелаз печалбарских мајстора уопште (лончара, зидара, тесача, предузимача) из печалбарства у стална занатска занимања у варошима је врло тешко утврдити. Прелаз се не врши одсечно и јасно него најчешће поступно и неодређено. Дотични мајстори своју животну и привредну везу са својима споро раскидају и када су већ решени на то, једно због оних привлачних веза које их везују за завичај; друго, због отпора њихових старинских

жена да се одвоје од својих; треће, због тешкоћа да се оделе и продаду своје имање, баш и због законске забране отуђења окућне некретнине. Као знаке раскидања везе печалбарских мајстора са селом и земљорадничким занимањем треба сматрати ове: — када се они оделе из задруге, па браћи или другима почну продавати своје имање или издавати под закуп, или га обрађују преко најамника, или када своју породицу преселе у варош, или када се ожене у вароши. Када се један или више од тих знакова утврди, онда дотичног мајстора не треба више сматрати за земљорадника. Али и када тих знакова још нема, не треба ипак сматрати за окућног земљорадника печалбарског мајстора ако је он нежењен. Имајући у своме занату средство живота и обезбеђено издржавање, њему није за то потребно и окућно имање. Шта више, сматрамо да исто тако становиште треба заузети и према палирима када они предузимају самостално послове, па направе и не плате дугове. Од свога заната један такав палир има довољно прихода за своје издржавање, те није потребно да му се штити имање на штету кредита и поверилаца. Међутим, када је мајстор печалбар, а палир још пре, оболео или у опште оронуо толико са здрављем да не може више упражњавати своје занатско занимање, треба узети да му је главно занимање земљорад и сачувати му окућни минимум од пописа.

Што се тиче печалбара исељеника у Америку и друге прекоморске земље, мишљења смо да према њима треба бити у погледу окућног права блажи и милостивији. Њихов је положај изузетан и тежак и њихово је занимање тамо тешко утврдити. Када ти људи напуштају своју домовину да тамо траже зараде или се чак и настане, значи да у нашој земљи привредне прилике нису довољно повољне. Ради подмирења великих путних трошкова, многи се од њих задуже под великим интересом; други су отишли да би отплатили кућне дугове и спасли имање од продаје. Због преваре од стране агената, у прво време, услед штрајкова или других удеса, уштеде често не дођу одмах, а свагда треба времена па да стигну у завичај. Или се деси да жена индосника или прималац новац употреби на што друго а порез и дуг не плати; и онда поверилац удеси да се окућна земља прода за дужни порез (док је он још мали), па и за наплату дуга. У овом циљу поверилац ће истицати да се дужник заправо отселио, и да је прешао у неземљорадничко занимање, које му до-

носи довољно прихода да шаље новац и својој породици, и да је он и слао, али да жена ни порез ни дуг није хтела платити него новац проћердавала. На основи писама дотичнога исељеника или исказа враћеника отуда, таквоме повериоцу неће бити тешко прибавити од општинара циљусходно уверење за свој смер. Сличан се случај може дести и печалбару задругару, и то и од браће пожудне да приграбе његово имање. Затим, има и таквих печалбара који ће налозима из Америке отпочети продавати своје имање, дајући тиме доказ да ће се тамо стално настанити. То ће заинтересованима још олакшати продају и самог заштићеног имања. Ускоро се ти печалбари разочарају о Америци, или их жудња за завичајем врати натраг, а када стигну кући, они виде да им је окућно имање продато. Имајући све то у виду, а с обзиром на циљ закона, мишљења смо да и пореске и остале власти, позване да се старају да се окућје одржава и не изиграва, треба особито да се постарају да се американским и прекоморским печалбарима уопште одржи окућје, па ма они више година тамо остали. Када другима застарева порез и за веће имање, треба пре допустити да њима прође један рок застарелости пореза на окућном имању. И са привредног и са војног гледишта има разлога да се тим људима сачува привлачна привредна веза за повратак у отаџбину.

VIII. — ПЕЧАЛБАРИ У ЈАВНОЈ СЛУЖБИ.

Питање је да ли треба сматрати за окућне земљораднике оне земљораднике који су ступили у јавну службу као служитељи, финансијски стражари (сада граничари и финансијски контролори), жандарми, дувански контролори, шумски чувари, путари.

У једном случају земљорадника служитеља Касациони Суд донео је ову одлуку:

„Погрешни су разлози Првостепеног Суда да тужени... у време продаје — као жандарм — а сада служитељ Касационог Суда није земљоделац, јер дух законског прописа § 471 Грађ. суд. пост. је тај: да се под земљоделцем сматра и сваки онај који не живи у селу већ у вароши и који ради какав занат, али му исти не доноси такав приход, да себе и породицу издржавати може, но поред тога обрађује и земљу — према чему се и тужени — као служитељ — (пређе жандарм) има сматрати за земљорадника. Ово у толико пре што се из акта види, да има непокретног имања, које му доноси приход и што му данашња служба није стално и главно занимање.“ — Ове

примедбе Касационог Суда од 23-XI — 1898 бр. 9360 одобрила је општа седница истога Суда одлуком од 8 I 1899 бр. 10464.

Против ове одлуке устао је Марко Трифковић у „Браничу“ за 1899 годину у чланку „Служитељи и благодејање из тач. 4а § 471 грађ. суд. пост.“, са ових разлога: — *1.* С погледом на природу служитељског посла, као и на обим дужности служитеља, на питање да ли су служитељи земљорадници има се дати негативан одговор. *2.* „Из израза: „главно занимање земљорад“ види се још и то, да је законодавац имао намеру, да благодејање да само онима који земљу *раде* а не и онима који добијају ренту са земље. Излишно је доказивати да су приход од земљорадничког рада илч рента од земље два различна појма, два засебна економска чиниоца, и да је та разлика била јасна и нашем законодавцу, због чега је баш и изабран горњи израз. *3.* „Законодавац се у овом истом §-у, само на другом месту, изрично изјаснио: да државне служитеље сматра сасвим друкче — а не као земљоделце. То је учинио у т. 7 § 471 грађ. суд. пост. која гласи: За извршење пресуде не могу се узети у попис: више од четвртине плате и пенсије чиновника и *правитељствених служитеља*, свештеника, калуђера и општ. учитеља.“ Овај пропис доведен у везу са тач. 4. а) казује, да *служитељи нису земљорадници и да немају благодејање наглавице*. Законодавац се побринуо и за служитеље, али друкче но за земљоделце, наравно према природи њиховог занимања и начину њиховог живота. “ *4.* Што благодејање наглавице спада у аномално или сингуларно право, а њега у сумњи треба тако протумачити како ће оно што мање одступати од редовног општег права. А што је главно сингуларно право не може бити предмет екстензивног тумачења, јер за ово право важи: *Exceptiones sunt strictissimae interpretationis.*

Што се тиче конкретног случаја, и ми налазимо да је погрешна горња одлука Касационога Суда када стоји: прво, да се дотични дужник више од 8 година налази ван села као жандарм и послужитељ; друго, да је он заостало му имање издавао под закуп, и , треће, када стоји да је служитељска плата довољна за одржање једне породице служитељског реда. Маса служитеља живи без других прихода. И по томе служитељи се не могу увршћивати у оне мале занатлије чија је радиност сасвим друге природе него јавна служба служитеља.

Изузетно, међутим, ваља и служитеље признати за *окућне*

земљораднике када се има основа за поуздан закључак да је то занимање за њих привремено и печалбарско, и када се види очевидно да они одржавају животну и привредну везу са својом земљорадничком кућом на селу, и старају се о својој сеоској привреди у намери да се селу поврате. Такав би пример био када је један брат из задруге отишао у служитеље, дуванске контролоре, итд. зараде ради. — Аргумент Трифковићев да служитеље не треба никако узимати као земљораднике, јер да су они збринуте у тач. 7 § 471 не може опстати. Трифковић није узео у обзир промене у законским тачкама и законске измене ради васпостављења и проширења окућја. У први грађанско-судски поступак од 1853 (в. § 649) установа окућја кнеза Милоша није никако ушла. У § 262 поступка од 1860 било је обезбеђено: у тач. 3, рукоделцу најнужнији алат а тежаку само средства за производњу и храна за 15 дана; у тач. 4, три четвртине плате и пенсије чиновника и правитељствених служитеља. Наредне, 1861 године заштита земљорадника проширена је и на 2 дана земље. Ово окућно право, са целим системом прописа из поменутог § 262 и поступка о томе шта се за извршење пресуде не може узети у попис, пренето је у § 471 Грађ. Суд. Поступка од 1865, само што је овај параграф редигован у 16 док је поменути § 262 имао 11 тачака. Заштита рукоделца и земљорадника изражена је у тач. 4, а заштита плате јавних службеника у тач. 7 § 471. Године 1873, у циљу одржања малог поседа, окућно право знатно је увећано као тач. 4. а. § 471; тачка 4 остала је да гласи само да се рукоделцу штити најнужнији алат. Међутим, аутор закона од 1873 министар правде Ђ. Ценић у Правилима која је сам он прописао за извршење истога закона, објаснио је да и мале занатлије треба сматрати за земљораднике кад им је земљорад главно занимање. А то доследно наведеном аргументу Трифковићевом не би могло бити, пошто и речене занатлије спадају у рукоделце а њих је законодавац збринуо у тач. 4 § 471. Такво пак тумачење није правилно, него је једино правилно наведено објашњење Ценићево. Као аутор закона и писац Правила он је неоспорно знао тачно изразити циљ и намеру законодавца. У смислу истога објашњења у Правилима, — која је судска пракса свагда примењивала као извршни закон за установу окућја, — судска је пракса с правом уподобљавала земљорадницима не само праве мале занатлије него и друге ситне привреднике, па и јавне служитеље, када им је земљорад

главно и редовније занимање. Трифковић није водио рачуна о привременом и печалбарском значају служитељског занимања. Његова је основна погрешка што је пропису тач. 7 дао апсолутан и решавајући значај без логичне оцене савезних и решавајућих тачака 4 и 4. а. Неоспорно је дакле да он није водио рачуна о пореклу речених прописа и нарочито не о законском развитку окућног права.

А оне који су раније у Србији ишли у финансијске стражаре још пре је, и може се рећи све, требало признавати за окућне земљораднике. Још јасније је било да је њихова служба била привремена и печалбарска. Како у земљи није било довољно прилике за зараду, још млади и здрави сиромашни сељаци (ужичани, врањанци, топличани, пироћанци и сврљижани поглавито) грабили су се да ступе у ту релативно лаку службу и ако слабо плаћену. Што је важно, та је служба јако искоришћавана у партијске сврхе: да се добије требало је, готово по правилу, имати препоруку неког народног посланика или јачег партијског човека; а после није била сигурна. Када је дошла друга странка на владу, њени су упливни људи тражили да се њихове присталице наместе, а други отпусте.¹⁾ Сем тога, скопчана са чувањем границе, та је служба искључивала заједнички породични живот. Због свега тога, ретко је било финансијских стражара који су хтели остати, или су се могли одржати у служби дуже од неколико година.

Не слажемо се са Аранђеловићем да оне сељаке који иду у жандармеријску службу, не треба признавати за земљораднике. У жандарме се примају ислужени војни обвезници под уговором за плату на рок од 3 године, и то жењени као привремени а нежењени као стални под условом да се не могу оженили за 5 година. Већина жандарма је са села. Варошани иду у жандармерију као у неку професију ради свога издржавања, а сељани у главноме ради печалбе. Строга, скопчана са касарнским животом и са опасностима, жандармеријска је служба тешко подношљива за цео живот. Стога своју службу већина жандарма

---

¹⁾ Поједини посланици носили су по јанцик молби својих сељака да се поставе за финансијске стражаре. Занимљив је у томе био Прота Милан Ђурић. Он је у Министарство Финансија доносио списак лица који треба да се отпусте а који поставе, говорећи: ти су се за ово годину две поткрепили; сада треба поставити ове да би своје прехранили и порез платили.

сматра као привремено занимање. И пре истека рока жандарм може бити отпуштен због веће или мање кривице; по истеку рока не прима се сваки на нов рок и када баш хоће. И варошани а нарочито сељани обично не остају више у жандармеријској служби него два три рока. Полицијско војна и тако несигурна и привремена служба не може се сматрати за стално привредно и грађанско занимање. Жандарми немају политичка грађанска права. Жандармеријска служба није ни занатско ни трговачко ни слободно варошко занимање, те да се може узети да ступање земљорадника у ту службу значи за њих промену занимања и с погледом на окућно право. По отпуста или иступању из службе већина њих се враћа својој кући и задрузи. Само један мали део остаје у вароши прелазећи у друга занимања. Посве незнатан број њих остаје стално у служби и навршава 10 година службе, стичући услов за пензију. Само се за те жандарме може рећи да су обезбедили себи опстанак и напустили земљорадничко занимање. Још се може узети да су напустили своје раније и главно земљорадничко занимање и они који су и пре тога дали поузданих знакова да се не мисле више враћати у село, као, на пример, кад је неко свој део продао браћи, кад је жандарм своје имање почео продавати, а остатак издавати под закуп, а нарочито кад је уз то своју породицу превео у варош. Остале жандарме треба сматрати за окућне земљораднике. Иначе, док би жандарм у неком далеком крају чувао безбедност, могла би његова породица у селу остати и без крова. У тренуцима лако-мислености могао би жандарм продати цело своје земљорадничко имање и тако постати бескућник по изласку из службе. Јасно је да је законодавац такве појаве хтео спречити.

Исто тако треба окућно право зајемчити и оним земљорадницима који су ступили: у општинску службу, као служитељи, трошарински надзорници, чистачи, ноћни и пољски чувари, пандури, итд.; у државну службу, као железнички радници и чувари пруге, чувари осуђеника, дувански контролори, чувари шума, путари, итд. Безмало сви они иду у те службе печалбе ради, а не што желе да промене занимање и напусте село. И једно зато, друго стога што се те службе дају и одузимају по партиској боји, оне су мање више привремене. Дотични службеници остају са својим кућама у животној и привредној вези било да су жењени било да нису; они који служе у месту или у близини, и станују код куће: дувански контролори, путари, итд. остају

по више дана, па готово и све време, код куће; они који су са службом удаљени, шаљу своје уштеде кући. Ко то не чини, даје повода за деобу задруге, и онда се мора вратити кући породице и имања ради. Због мале плате и несталности положаја, ретко се ко усуђује да пресели своју породицу у варош код себе. Жене чувара пруге станују обично заједно са својим људима у стражарама, али и ти брачни парови задржавају своје огњиште у селу за сваки случај и за старе дане. По новом Закону о чиновницима положај свих ових мање више физичких службеника свакако је бољи и у плати и у већој сталности и у погледу осигурања пензије, али ипак не у толикој мери да ће се они хтети и смети одлучити да дефинитивно напусте село. И зато ми налазимо да ове службенике треба сматрати за окућне земљораднике доклегод остају у животној и привредној вези са селом. Тек када су стекли право на пензију, могло би се узети да им земљорад није главно занимање. Било би чак несмотрено с гледишта природе и циља окућног права не сматрати ове службенике за окућне земљораднике када су они, после кратког времена у служби, дали знаке да желе напустити село; јер би онда било изигравања закона на тај начин што би неко ступио у оваку службу само привремено да би цело имање могао отуђити. Када ове службе нису занатске и техничке природе да дотичнима пруже сталан и сигуран извор издржавања, има се у смислу и духу окућња настојавати да им се сачува окућно имање. Полазећи с тога гледишта, мислимо на закону основаном, ми сматрамо чак да и оне земљораднике који ступе у државну службу као канцеларијски дневничари па и званичници, треба и даље сматрати за окућне земљораднике, нарочито када су на селу ожењени. А тим пре као такве треба сматрати сеоске општинске писаре, па и деловође са положеним испитом, јер је њихова служба привремена и зависна од политичког расположења општинске управе и средског поглавара.¹⁾ А поменути дневни-

---

1) По представци министра правде због неједнаке примене § 471 према деловођама и другим општинским службеницима, Касациони Суд донео је у општој седници од 20 септембра 1923 под бр. 7134 одлуку: „Да се деловође општинских судова, писари и други општински службеници, који живе на селу, када имају и своје зиратне земље и када се земљорадњом баве преко чланова своје породице, — имају сматрати за земљоделце, и да према томе и они уживају заштите § 471. грађ. суд. поступка“. — Разлози: — Што су деловође сеоских општина, и ако са квалификацијама које

чари и званичаници нису толико писмени и образовани да се могу сматрати за сталне и обезбеђене државне службенике све и када би формално били признати за сталне званичнике. Тек када наврше 10 година службе и буду себи обезбедили пензију могу се они сматрати за званичнике без права на земљорадничку заштиту. А када бивши земљорадници добију указна звања, њих треба свагда сматрати за чиновнике па ма они одржавали привредну везу и заједницу са својом задругом у селу, па ма им породица живела на селу и бавила се земљорадом, јер има и таквих случајева. Основана је претпоставка да они имају толико културне и техничке спреме да могу наћи себи средство живота и у приватној служби у случају отпуста.

Најзад, мислимо да не треба више сматрати ни за окућне земљораднике оне бивше сељаке који ступе било у приватну било у јавну службу као железнички скретничари и спроводници, спроводници трамваја, бродари, и томе слично. Таква занимања јесу занатско-техничка и дају довољан приход за издржавање. Земљораднике који су ступили у та занимања и њих изучили, треба сматрати да су напустили земљорадничко и прешли у занатска и варошка занимања.

Јеленко Петровић.

закон о општинама тражи, готово сви земљоделци тако да им је земљорадња главно занимање, а служба у општини споредна, нестална и без икаквог осигурања; — Што, и ако, док су на служби, они лично не обрађују своју земљу, ипак ту земљу обрађују њихове жене, деца, слуге, па и надничари, све под њиховом управом и надзором, а и они сами кад нису у општини на раду, или кад буду из службе отпуштени, налазе се увек и лично раде на своје имању; а и кад су деловође других удаљенијих општина они своју породицу не воде са собом, већ она остаје ту да обрађује земљу; — Што су им плате мале и недовољне за издржавање њихово и њихове породице, док им пољска привреда доноси веће и главне приходе; — Што пропис § 471 грађ. суд. пост. не штити само лично земљоделца, већ он штити и чланове његове породице, жену и децу, желећи, дакле, да се од немаштине сачува цела земљорадничкова породица; — И што кад се по тач. 1. правила Министарства Правде додатих код тач. 4. § 471 грађ. пост. за земљоделца сматра чак и онај који у вароши живи, али би му земљоделство било главна радња, којом себе и своју породицу издржава, онда зашто се не би сматрао за таквог и општински деловођа и његова породица са села, кад и деловођи служба у општини није главно занимање, од кога себе и своју породицу издржава, већ му је главно занимање земљорадња, коју и док је у служби општинској, а и по изласку из ове, никако не напушта. (Архив, свеска за април 1924, стр. 235—236.)

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ И ЊЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

— КАКО БИВА ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА. —

§ 2 Законодавна власт

4. У теорији државног права води се спор око природе односа између посланика и бирача. Однос између посланика и бирача може се схватити, у главном, на два начина: или су посланици мандатори својих бирача, њихови пуномоћници, у ком случају би представљали само своје бираче, и њихова пуномоћија била ограничена, (т. зв. императивни мандат) — или су посланици потпуно независни органи државне власти, које бирачи само именују, у ком су случају они представници целог народа и њихови мандати нису ограничени. Порекло институције народних посланика везано је за прво гледиште. Посланици у старом енглеском парламенту били су представници било друштвених редова, (горњи дом — као представник властеле и свештенства), било географских јединица и друштвених заједница (доњи дом — као представник грофовија и градова). Такође старе француске сталешке скупштине почивале су на истој идеји, па отуда и име посланичких пуномоћстава.

Али је то прво гледиште у науци скоро генерално напуштено у корист другог гледишта. „С теоријског гледишта — каже се — чланови парламента потпуно су независни од својих бирача... Од бирача они добијају само своје постављење а не и своју власт. Ову последњу добијају од законодавца. Између посланика и бирача не постоји онакав однос, као између властодавца и пуномоћника.“¹⁾

Из тога да посланици нису ни у каквом односу зависности према онима који су их бирали излази више последица, од којих је најважнија немогућност императивног мандата, т.ј. обавезе за посланике, да извршују налоге својих бирача, обавеза која би била санкционисана губитком мандата. По избору посланик се потпуно еманципује од својих бирача, постаје посланик целог народа. Овакво је гледиште последица самог представничког система, по коме је парламенат носилац не скупа разних воља изборних јединица или зборова, него је носилац једне државне воље.

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ С. Јовановић, О држави, стр. 269,299. Исто начело спроведено је и кроз наш устав (чл. 74)

Међутим ако је јасно, да посланици нису пуномоћници својих бирача, могућно је замислити, да је цео парламенат пуномоћник целог бирачког тела. На таквом гледишту стоји француска доктрина делегације или мандата, која истиче из теорије народне суверености. Немачка доктрина, која одбацује теорију народне суверености и ову замењује теоријом државне суверености, на супрот француској доктрини делегације, изградила је теорију органа.

Француска доктрина делегације, међутим, не усваја све конзеквенце те теорије. Јер по њој (Esmein) парламенат ипак нема никакав императивни мандат од бирачког тела. Бирачко тело пренело је, путем избора, своју моћ хотења на парламенат и претпоставка је, да оно што парламенат хоће стварно народ хоће, да је то воља народна па према томе и воља државна. При том ипак сувереност остаје код народа, јер мора остати код народа, пошто је она неotuђива и непреношљива. У крајњим конзеквенцама та је теорија, као што се види, немогућна. Она је с тога и критикована. Тако Hauriou, говорећи о француској теорији делегације, вели: „слабо место француског уставног права јесте правна теорија делегације, која се служи метафизичком манијом, да све сведе на један једини принцип..... Нужно је заменити теорију делегације неком другом теоријом, и ми предлажемо теорију инвеституре. Појам инвеституре разликује се од појма делегације у томе, што она не садржи преношење власти: делегирати неког значи послати га, дајући му извесну власт; инвестирати неког значи рећи му: ви ћете вршити своју сопствену власт, али ћете је вршити у моје име и у мом интересу. На тај начин инвеститура задржава код инвестираног органа аутономни карактер његове власти и његове надлежности и налаже му само да ту власт употребљава са извесним овлашћењем у име онога који инвенстира“.¹⁾ Hauriou-ов предлог Duguít третира као мандат, а сваки је мандат ипак делегација.²⁾ По нашем мишљењу Hauriou-ово гледиште приближава се знатно немачкој теорији органа.

Међутим француска теорија мандата и репрезентације најближа је данашњем систему парламентаризма, који не само допушта везу између парламента и бирачког тела, него и условљава

1) *Precis de droit public* 1910 p. 419, 434

2) *Traité de droit constitutionnel*, *Hed.* tome 2, p. 416

извесну сагласност између њих. На очувању те сагласности на пр. почива монархово право распуштања скупштине, те према томе та је сагласност један правни услов парламента. Искључена је само зависност појединих посланика од њихових бирача, не и извесна зависност целог парламента од целог бирачког тела. „Без сваке сумње посланик није дужан, правно, давати никаквог рачуна бирачима свог изборног округа; тај изборни округ нема никаквог право..... Али цела скупштина треба да да рачун целом бирачком телу о мандату, који је примила. Идеја мандата је основ француске теорије представничке владе.¹⁾

Теорија мандата, овако схваћена, све се више шири. У Енглеској јавља се, у последње време, једна њена нарочита варијанта, по којој парламенат би могао решавати, кад је реч о важним питањима државне политике, само о оним предметима, о којима је било речи за време изборне борбе.²⁾

По Duguit-у оно што везује парламенат и бираче и карактерише њихов однос, то је солидарност. Посланици су дужни да воде рачуна о жељама оних, које представљају. Не зато што су они њихови пуномоћници, него зато што свако представништво почива на идеји солидарности, која сједињује групе представника и представљених.³⁾

По нашем схватању потребно је, при расправљању природе односа између посланика и бирача, обазрети се на стварност. Као што каже Duguit ниједна правна теорија, која не одговара тачно чињеницама, без вредности“.

Скупштина је у два смисла зависна од бирачког тела: као целина и као скуп појединих посланика. Као целина скупштина је од бирачког тела зависна не само како каже Duguit, са гледишта солидарности, које између бирача и изабраних мора постојати, и не само као представништво, него као један орган, који стоји стварно под пресијом бирачких маса. Из историје, нарочито француске, познато је да су поједине скупштине, у политички бурним временима, склањале се из Париза, да би отргле од утицаја париске улице. Свакако не зато што би скупштина од бирача била независна. Тврђење, да скупштина не зависи од бирача правно је коректно. Али само правно.

Па и то тврђење могло би се у једном смислу ставити под питање. Оно је тачно у томе смислу, што бирачи немају

¹⁾ Duguit, op cit. p. 504

²⁾ С. Јовановић, О држави, стр. 300

³⁾ Duguit, op. cit. p. 413

правних средстава против једне скупштине, са чијим се радом они не би слагали. Сваки покушај да се скупштина, пре истека легислатуре распусти од стране самих бирача представљала би једну револуционарну меру. Револуционарне мере могу бити морално допуштене, могу бити политички потребне, али њих право ни у ком случају не обухвата. Према томе да скупштина правно не зависи од бирача, може бити сасвим тачно. Бирачи нису носиоци никаквих права према скупштини.

То, међутим, не значи, да се скупштина у опште има сматрати као лишена обавезе, да о расположењима бирачког тела води рачуна. Поменули смо већ монархово право распуштања парламента. Ако се расположење било бирачког тела или скупштине тако измени, да између њих настану несагласности, монарх има право да скупштину распусти. То монархово право распуштања скупштине сматра се као превентивна мера против могуће диктатуре скупштинске. Монархово право распуштања скупштине политичког је карактера. Оно је елеменат парламентарног система, али улази и у позитивно уставно право сваке државе, која је кроз устав довела као принцип свога позитивног права начело парламентарне владавине. Гледан са те стране, однос између скупштине и бирачког тела не представља се као однос независности. Против скупштине, која би покушала да буде сасвим независна, од бирачког тела предвиђено је једно правно средство. Само што његов носилац није бирачко тело, у чију корист постоји, него монарх.

Однос скупштине према бирачком телу, реално посматран није однос два чиниоца један од другог потпуно независна. Скупштина стоји под утицајем бирачких маса и под утицајем, често пута, тако јаким, да јој је поступање, противно тенденцијама које живе у народу, психолошки немогућно.

Да ли су поједини посланици потпуно независни од својих бирача? Правно они су, разуме се, независни у томе смислу, што бирачи не могу своје посланике опозвати,¹⁾ не могу им пуномоћија одузети, али могу нешто друго, могу га понова не бирати. Правно, за време вршења свога мандата посланик је независан. Међутим фактички, услед поновног бирања, он је у пуној зависности од својих бирача, и та зависност — нарочито ако се стално

¹⁾ Практикује се, међутим, у појединим земљама, код појединих партија, један нарочити начин опозивања. Наиме, посланици депонију код својих клубова унапред написане оставке, које клуб може предати скупштини, у случају да је држањем њиховим незадовољан.

бави политиком — психолошки дејствује на његов рад у пуној мери. То се у осталом код сваког посланика може, мање више, јасно констатовати.

До душе та зависност постоји поглавито у ситним локалним питањима и држи посланике под својим утицајем више ван скупштине — у министарствима и интервенцијама — него у скупштини. За велика и крупна државна питања посланике обично њихови бирачи не узнемиравају. Али крупна државна питања програмска су питања њихових партија. Партије, чија гледишта посланици су дужни у скупштини да бране, повијају се за својим бирачима. За крупна државна питања њихова појединачна зависност претвара се у зависност њихове партије.

Зависност било скупштине било појединих посланика од бирачког тела не пориче се у опште. Она се пориче с правног гледишта. Сполитичког гледишта она се не пориче. Ми смо видели бар кад се тиче целе скупштине, да граница између правног и политичког није баш тако одсечно повучена. Но и сем тога нама изгледа, да у овим стварима не треба сувише двојити правно од политичког. Изгледа нам, да се о властима не може говорити искључиво са правног гледишта, а да се ипак остане на реалном терену. Јер су власти колико правни толико и политички и друштвени појам.

5. Састав законодавне власти тесно је везан са одредбама изборног закона о бирачком праву. Јер из њих истиче постанак законодавног тела. Говорити о бирачком праву значи говорити о томе, ко и под којим условима има право да бира народне посланике.

Бирачко право, пре свега, може бири обавезно или факултативно. Обавезно бирачко право значи, да они, који га имају, морају да га употребе. Факултативно бирачко право значи да они, који га имају, могу слободно одлучивати, да ли ће га употребити или неће. Обавезно бирачко право, према томе, на супрот своје имену, није право него је једна дужност. У природи је је сваког права, да буде факултативно за свога носиоца. У природи је сваке дужности, да буде обавезна за онога, на кога пада.

Обавезно бирачко право препоручује се као лек против политичке незаинтересованости народних маса; против бирачке апатије. Бирачка функција је једна од најглавнијих функција у

држави. Њоме има да се створе најважнији државни органи. Немогућно је услед тога допустити, да због апатије и незаинтересованости бирача држава добије такве органе, које јој стварно намеће једна незнатна мањина.

Противу обавезног бирачког права истиче се, у главном, тај разлог, што њиме не мора да се постигне резултат, који се жели. Јер од једног незаинтересованог гласача мало је користи, ако се силом изведе на биралиште. Он ће имати прилике и тамо да остане неутралан, гласајући у празну кутију. Нама овај разлог не изгледа довољно убедљив. Пре свега зато, што није сигурно да ће гласач, већ кад буде изведен на биралиште, и даље упорно остати неутралан; и друго, што би обавезно гласање праксом, свакако, пробудило интерес код бирача. Међутим тај разлог истиче из схватања законодавног тела искључиво као државног органа. Не поставља се питање, ко ће суделогати у формирању тога органа, поставља се питање, какав ће квалитативно тај орган да буде састављен,¹⁾ јер за државу то је важно. Ни са те стране посматран изгледа нам да тај разлог, данас више не може да буде убедљив. Јер из њега се може извући не само аргуменат против обавезног бирачког права, него и против изборног система народне скупштине. Правно могућан и правно логичан, такав закључак није политички ни могућан ни логичан, с обзиром на основну идеју представничког система.

Од тога, да ли ће се бирачко право схватити као право или као дужност, не излази само последица факултативног или обавезног бирачког права. Јер ако је обавезно бирачко право дужност, оно је у исто време једна јавна функција. А кад је јавна функција, онда само по себи излази, да законодавац може прописивати мање више строге услове за његово вршење. Ако, пак, бирачко право није обавезно него факултативно, онда је оно једно право, и пошто право, треба да припада свима грађанима.

Данас се у модерној држави о бирачком праву говори само као о јавној служби, дакле о дужности. Ипак зато факултативно бирачко право општа је установа модерних држава.

У нашем позитивном праву бирачко право је факултативно. Оно никад није било обавезно.

¹⁾ За правилно функционисање представничког система важније је поправити квалитет него квантитет бирача.“ — С. Јовановић, О држави, стр. 304.

Бирачко право, затим, може бити једнако и неједнако. Једнако бирачко право, ако га сви грађани, који га имају, имају подједнако. Неједнако, ако поједини грађани имају два или више гласова. Више гласова може се дати појединим грађанима под разним условима: с обзиром на имућност, на квалификације, на преоптерећеност породице, на доба живота и т.д.

Да ли ће се установити једнако или неједнако право гласа зависи од гледишта, са кога се пође. Кад се пође са демократског становишта, онда се долази до једнаког права гласа, које је манифестација грађана у политичким правима. На учешће у државним пословима сваки грађанин има подједнако право, зато им и гласови морају бири једнаки. Ако се пође са гледишта правне технике, државних и друштвених интереса, онда се може доћи и до неједнаког права гласа. Пошто је парламенат један државни орган а право гласа једна јавна служба, то је законодавцу допуштено, да ту јавну службу пропише под неједнаким условима. С друге стране неједнаким правом гласа постиже се на изванредан начин ојачавање појединих друштвених класа, које су малобројне, (имућне), или да се подигне интелектуални ниво парламента (заштита интелигенције), или да се грађанима, који има више интереса у вођењу државних послова (очевидно многобројних породица) да и веће учешће у њима.

Поред тога што је неједнако право гласа противно демократском принципу једнакости (додуше, баш принцип једнакости може с е спорити код једнаког права гласа), њега је незгодно усвојити услед тога, што критеријуми, на основу којих се установљава, нису поуздани. Тако на пр. имућније класе, саме по себи располажу и иначе моћнијим средствима у друштву, те би било сасвим противно циљу, који њиховим повлашћењем у бирачком праву хоће да се постигне, појачавати њихов утицај на вођење политике. Или, кад се тиче интелигенције, за мерило се мора узимати један чисто формални критеријум, школске квалификације. Оне међутим нису никакав знак стварне интелигенције.

Неједнако право гласа постојало је у извесним државама (на пр. Белгији). Код нас оно није усвојено. Код нас влада принцип једнаког права гласа.

Бирачко право може бири опште и ограничено. Опште бирачко право даје право гласа свима пунолетним и правно способним грађанима. Ограничено бирачко право гласа даје право само оним пунолетним и правно способним грађанима, који уз

то плаћају још извесну суму непосредног пореза. Ограничено право гласа, према томе, постављено је на један сасвим непоуздан критеријум са гледишта општих интереса, на критеријум извесне имућности.

Опште право гласа, у колико још није било пре рата, усвојено је после рата у свим државама. Оно је једно од најсигурнијих начина, да се у данашњем друштву опречних интереса и борбе класа, друштвене класе канализују и добију могућност да своје класне интересе штите легалним и по друштвени мир најмање опасним средствима.

Већ по свом пореклу опште право гласа јасно обележава ту особину. Оно је, као што је познато, поникло у Француској под фебруарском револуцијом (1848),¹⁾ под пресијом радничких елемената. Оно је схваћено као велика добит за радничку класу, која и ако најсиромашнија, будући најмногобројнија, долази у држави до пуног утицаја на вршење власти.

У нашој држави опште право гласа заведено је изборним законом за уставотворну скупштину (1920). и одатле пренесено у државни устав (чл. 69.). По ранијим уставима оно је било ограничено и условљено цензом. До душе тај ценз није био висок (15 дин. непосредне порезе годишње).

Махом се узима да је опште право гласа последица теорије народне суверености. Теорија народне суверености, међутим, не води нужно установи општег права гласа. Јер, као што тачно примећује Duguit, у теорији народне суверености појединци, узети у обзир, немају никакво право на учешће у јавној власти. Носилац јавне власти то је народ, узет као целина. Његова воља је суверена. И од законодавца зависи, да пронађе најбољи начин, на који ће из народа извући ту општу вољу. То може бити општим или другим обликом права гласа. Зависи од гледишта, које се при том усвоји.

У место да се опште право гласа везује за принцип народне суверености, треба га везати за принцип демократије. Начело демократије, као начело политичке и правне једнакости свих грађана, боље одговара систему општег права гласа.

Бирачко право може, поред тога, бити посредно и непосредно. Непосредно бирачко право значи, да сваки гласач лично учествује у избору. Посредно бирачко право значи, да гласачи бирају пу-

¹⁾ С. Јовановић, О држави стр. 310.

номоћнике, који тек бирају посланике. Посредно бирачко право представља извесну селекцију гласова.

Да ли ће се усвојити посредно или непосредно гласање није толико питање принципа, колико је питање целисходности. Опредељивање за један или други систем треба вршити с обзиром на политичку зрелост бирачких маса, на њене политичке нарави и т. д.

Бирачко право, најзад, може бити дато само мушкарцима или и женама. Као год и посредно и непосредно гласање, ни женско право гласа није питање принципа него питање целисходности. Зависи од ступња политичке зрелости женине у дотичној средини. Начелних разлога за искључиво право гласа мушкарцима по нашем мишљењу нема.

Женско право гласа нарочито је раширено после рата и усвојено готово у свима модерним државама. Код нас Видовдански Устав није дао прецизну солуцију, већ је законодавцу оставио могућност да се определи. („Закон ће решити о женском праву гласа“ — устав чл.70.). Изборни закон није признао код нас женама право гласа.

Љуб. Радовановић.

(Наставиће се)

ПРАВНА ПОЛИТИКА

О министрима на расположењу.

О овој теми, колико знамо, није нарочито писано.¹⁾

Али шта су министри у опште? Министри су помоћници и саветници владареви, што се тиче државне управе, те стоје непосредно под надзором владаревим, а по „Уставном праву“ Слободана Јовановића, министри су они управни органи, који стоје непосредно под Краљем и који се не постављају за поједина звања, него за поједине гране државне управе. Има министара са портфељом и без портфеља (види чл. 90 Видовданског Устава).²⁾

Министар без портфеља јесте онај министар који не стоји на челу ни једне гране државне управе т. ј. нема свог ресора.

¹⁾ Слободан Јовановић додирује то питање у своме „Уставном праву“, тек узгред и у кратко на стр. 360 и 361.

²⁾ И у другим државама има министара без портфеља као н. пр. у Немачкој и Аустрији, види „Oesterreichisches Staatswörterbuch“ од Д-ра Милера и Д-ра Улбриха, II св. I пол. ст. 737 а види и „Grundriss des Verfassungsrechts“ од Д-ра Хацке-а, ст. 78.

Има и министара и на расположењу за разлику од активних министара. Министар н. р. налик је на министра без портфеља у томе што ни један ни други не стоје на челу ни једне гране државне управе, а разлика је између та два министра у томе, што је министар без портфеља члан Министар. Савета, док министар н. р. то није. Разлика између министара активних и министара н. р. је очигледна. Активни министри контрастирају акт владарев, одговарају за владареве акте, имају свој ресор, чланови су Министарског Савета, док свега тога нема код министара н. р.. Они нису у активної служби. Ми их на нашем језику називамо министрима н. р., док Немци у Аустрији називају их Minister a. D.

О министрима н. р. говоре чл. 137. ст. 1. и 9., чл. 138, 139, ст. 1, чл. 140. ст. 1. и 247. закона о чиновницима и другим државним службеницима грађанског реда. — Ту се говори о новчаној страни питања о министрима н. р.

Али, кад се постаје министар н. р. и да ли је могуће разрешити министра н. р. од дужности? То су два врло важна питања у овој ствари. — Једно и друго треба добро осмислити и разлику чинити, јер „qui bene distinguit, bene docet“ (ко добро разликује добро учи [поучава]).

Нама се чини, да су у нашој влади од пре кратког времена пренебрегли мало час поменути пословицу латинску, јер иначе не би изазвали указ од 7. фебруара о. г., што се тиче министара н. р..

Ево да то и образложимо.

Прво ћемо да се осврнемо на питање: „Кад активни министар може постати министар н. р.?“ Кад активни министар престане да то буде, било лично оставком, оставком целе владе или иначе, министар такав постаје министар н. р., кад проведе у министарској служби 2 године и тада стиче право на пензију за себе, или на т. з. личну пензију (чл. 139. чин. закона). — Али мора ли министар те 2 године провести у активної служби или на расположењу? — Ко не превиди чл. 137. закона тај ће морати допустити да је закон чиновнички *изједначио* вршење дужности министарске у *активи* и на *расположењу*, јер чл. 137. нарочито истиче, да се у пензију урачунава *све* време, које је проведено у *активної служби* или на *расположењу*. — Ту се дакле не праве никакве разлике између времена проведеног у активної служби или на расположењу, а не треба заборавити да се чл. 137. налази у истом поглављу, где се налази и чл. 139. и то пре истога члана. И по мишљењу Слободана Јовановића исказаном у његовом „Уставном праву Краљевине С. Х. С.“ на стр. 360. и 361., време проведено на расположењу рачуна се у године активне службе а по чл. 247. чин. закона, који спада међу т. зв. прелазна наређења, може се министар н. р. поставити, ако има *најмање 1 годину службе* која се по чл. 137. чин. зак. рачуна као министарска, а то је да се у пензију министар-

ску рачуна време проведено, како у активној служби, тако и на расположењу.

Према томе они министри н. р. које је затекао чиновнички закон од 1923. год. као такве имају право на пензију, т.ј. на принадлежности пензијске већ после *годину* службе, ма време то било проведено у *активи* или на *расположењу*. И сам Слободан Јовановић на поменутом месту у свом „Уставном праву“ допушта, да је смер чл. 247., да заобилазним путем обезбеди министарску пензију, и лицима са једном годином министарске службе.

Споменули смо да чл. 247. зак. спада у прелазна наређења или транзиторне законске одредбе у ужем смислу, а то су наређења или закони, који условљавају прелаз између правнога стања, које се има да уклони, и новог правног стања, које има, да се заснује на основу новог закона.

Д-р Тарановски у својој „Енциклопедији права“ на стр. 471. расправља о томе питању овако: „Нови закон укида и замењује стари, од почетног момента свога дејства. — Кад се врше законодавне реформе крупне по размери и категоријске по принципима, онда се непосредна замена старог права новим показује често тешка, па због тога није пробитачна. — У таквим случајевима нови закони прописују нарочита прелазна наређења.“ И према томе чл. 247. чин. зак. има нарочито да се просуди као прелазно наређење те му се има да даде такав значај, који говори зато, да се чланом 247. хтело нарочито да погодују лица министара н. р., која је чиновнички закон *затекао*.

А активни министри које је затекао чиновнички закон или су дошли после створеног чиновничког закона од год. 1923., који је ступио на снагу 1.-IX. исте године могли су постати министри н. р. само онда, ако су провели у служби министарској у смислу чл. 139. у свези са чл. 137. две године службе.

Разлика је дакле у *трајању времена службе*.

А после трогодишње службе било активне или неактивне стиче министар н. р. и право на породичну пензију за чланове своје породице. — То се јасно види из чл. 144. чин. зак., јер говори о трогодишњем року службе, а *не* спомиње нарочито активну службу, већ говори једино *о служби*, која може бити активна и на расположењу, те се и на тај члан (т.ј. 144) односи претходни чл. 137. — У Аустрији су пре рата ишли у пензију министри, ма колико служили као такви т.ј. макар врло кратко време. — У име пензије добијали су 4.000 форинти а доцније више у крунама.

Код нас је узета једна година за пензију министара н. р. којег је затекао чин. закон, а за позније министре вреди рок од 2 године за пензију, како смо то напред нагласили. — Изнели смо како се постаје министар н. р., а сад прелазимо на питање, да ли се министар н. р. може разрешити од дужности

као министар н. р. — Пре него на то одговоримо, рећи ћемо, одмах, да нема ни једне законске одредбе о таквом разрешењу.

Ко је постао министар н. р. у смислу горе цитираних законских установа, тај то и остаје. — Њега не може нико од тога разрешити, то је његово *стечено право*. те му припадају министарска титула и пензијске припадљности по закону. — Тиме смо на друго постављено питање т.ј. може ли бити разрешен министар н. р. од своје дужности, негативно одговорили. По новом чин. закону не мора се министар ставити на расположење, ако нема *две године активне службе* (чл. 139), јер министар има права да буде стављен на расположење само, ако наврши две године активне службе, иначе не, ну ако се министар ипак стави на расположење, па буде имао доцније две године, које активне службе, а које службе на расположењу (чл. 137), онда стиче право да остане на расположењу. На одлучним чиниоцима је, да до тога не дође или би се бар морала донети нова установа законска у томе погледу.

Слободан Јовановић¹⁾ тврди да министар н. р. може остати најдуже годину дана, а то тврди на основу закона од 31.-III 1923., где је то било изрично казано, премда признаје да се у чиновничком закону не говори нарочито о трајању министровања н. р., али држи да то општим прописима тога закона чиновничко расположење не може трајати дуже од годину дана.

Пре свега закон од 31. Марта 1923. је укинут чиновничким законом који је ступио на снагу I.-IX. 1923. а друго тај чиновнички закон није увео установу по којој министарство н. р. не може трајати дуже од годину дана, а чега нема у закону то се *не може интерпретацијом силом унети у њега*. — Али и по мишљењу Сл. Јовановића²⁾ не може се просто разрешити министар н. р., који је стекао право на министарску пензију, *већ се таквом мора дати министарска пензија*, или након једне године како то наређује чл. 247. за затечене министре н. р. или након две године по чл. 139. за позније министре, како је то напред напоменуто, а у те године рачуна се како активна служба тако и на расположењу што је такође напред већ више пута утврђено.

Само се тако могу тумачити установе чиновничког закона поменуте у овој расправи, те указ, који смо споменули, противи се очевидно закону.

И опет „*qui bene distinguit, bene docet.*“ То треба да лебди пред очима свима који примењују закон.

Хоћемо да решимо још једно питање, што се тиче министара, а то је да ли су министри чиновници.

Слободан Јовановић³⁾ држи да је министарска служба

1) Види његово „Уставно право“ на стр. 361.

2) Види на истом месту у „Уставно право“ као напред.

3) Види „Уставно право“ стр. 361.

чиновничка, јер и ако већина одредаба чиновничког закона није применљива на министре то, ипак она три стања, која постоје код чиновника — активна служба, расположење, пензија—, постоје и код министара. — По нашем схватању министар није чиновник, јер Министар не мора имати *никаквог испита нити какве квалификације*, док су за чиновнике устављене разне квалификације.¹⁾ Ми држимо, да оних неколико установа о министрима нису требале да уђу у чиновнички закон, јер им тамо места нема, те нама изгледа, да су те уставне унесене у чин. закон само зато, да се важне одредбе о материјалном питању министара узаконе, па да се не би морао посебан закон о материјалној страни њиховој доносити. — Према томе *министри нису чиновници, него политички људи*, који долазе на чело појединих грана државне управе поверењем владаревим и Народне Скупштине, нарочито поверењем последње у парламентарним државама. — А из тога излази да нису чиновници ни министри на расположењу.

Д-р Жарко Миладиновић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

І. Због чега суд може да одбаци кандидатску листу.

Приликом потврђивања кандидатских листа за прошле изборе, десио се овај случај: суд је одбацио једну кандидатску листу само зато што на њој није било означено једно гласачко место изборнога округа за који се она подносила. Поводом овога, извештај већине Верификационог Одбора констатује, да је поступак суда незаконит. Јер, каже се у њему, члан 38 Закона о избору народних посланика лимитативно набраја случајеве у којима суд има право да одбаци листу, а у те законом предвиђене случајеве не спада и недостатак о коме је реч.

Нама се чини, да је констатација овога извештаја тачна, али не и њено образложење. То што у једној кандидатској листи није означено неко гласачко место доиста не може бити узрок за суд, да такву листу одбаци. Само да се докаже оправданост овога гледишта није потребно ни позивати се на члан 38 Изборног закона, ни тврдити да овај члан лимитативно набраја узроке одбацивања кандидатских листа. Како се састављају листе, прописује члан 35 Изборног закона. По њему, испод имена кандидата и представника листе у Главnome бирачком одбору, исписују се имена по једног њезиног представника и једног његовог заменика за свако гласачко место. Ако се, дакле,

¹⁾ В. Encyklopedie der Rechtswissenschaft von D-r Franz Holtzendorf und D-r Kohler, II св. I полов. ст. 645.

има означити гласачко место, то је стога што се означаје представник и заменик листе на томе месту. Међутим по истоме члану 35, означавање представника и заменика листе на гласачким местима није обавезно. Чак ако предлагачи немају да означе ниједнога представника листе ни за једно гласачко место, они ипак могу саставити исправну кандидатску листу. Према томе, кад већ закон не намеће обавезу да се означе представници и заменици листе на свакоме гласачком месту, не може онда постојати ни обавеза, да се означају ова места и кад нема представника на њима.

Што се сад тиче члана 38 Изборног закона, није тачно мишљење већине Верификационога Одбора, да суд може одбацити листу само у случајевима о којима овај члан говори. Ако би ово гледиште било тачно, онда би у ствари кандидатска листа могла бити одбачена само у ова два случаја: (1) ако нема најмање сто предлагача записаних у стални бирачки списак; (2) ако нема писменог пристанка свих кандидата, јер је само о тим случајевима реч у члану 38. Није, међутим, тешко показати, да ствар не стоји тако. Поред ових случајева има и других у којима се листа мора одбацити. Навешћемо укратко неке од њих (члан 35 И. 3.).

Тако, носилац кандидатске листе не може на њој у исти мах бити означен и као срески кандидат. Ако би се то десило, суд би такву листу имао одбацити као неисправну. — Док носилац листе не може имати заменика, дотле га напротив срески кандидати морају имати. Једна кандидатска листа у којој среским кандидатима нису означени заменици не би била исправна и суд би је због тога имао одбацити. — Изборни закон допушта, да једно исто лице буде посланички кандидат највише за два среза. У томе случају, заменик у оба среза мора бити исти. Ако би сад једно исто лице било означено за кандидата у три среза или ако једноме истом кандидату за два среза не би одговарао и исти заменик, суд би и због једне и због друге неправилности имао одбацити листу.

Међутим, ако би било тачно мишљење Верификационога Одбора, онда би се у свима поменутим случајевима дошло до сасвим противних решења. По њему, чим има сто предлагача уписаних у сталан бирачки списак и чим постоји писмени пристанак кандидата, листа се има потврдити као исправна. Морала би се значи потврдити и листа, чији би носилац био у исти мах и срески кандидат, или чији срески кандидати не би имали своје заменике, или у којој би три среза имала једнога истог кандидата, или чији кандидат за два среза не би у оба среза имао истога заменика, иако закон садржи прописе који ова питања, као што смо видели, сасвим друкчије регулишу. Међутим, сви ти прописи, поред осталих, одређују како листу треба саставити. А право и дужност суда управо и јесте у томе да испита како је листа састављена. Принцип је, да се приликом

потврђивања кандидатских листа судски надзор ограничава само на њихово формално испитивање, али је у накнаду за то ово испитивање потпуно. Није, дакле, суд при томе дужан да испитује само садржи ли кандидатска листа елементе о којима је реч у члану 38 Изборнога закона, него је дужан водити рачуна још и о свима другим законским прописима, који се на састављање листа односе, па ако нађе да се није поступило и по овим прописима, он има листу одбацити. Јер иако је тачно, да су одређени број предлагача и писмени престанак кандидата битни елементи листе, није тачно да листа, која садржи те битне елементе, може бити ма како састављена, пошто увек остаје правило, да она мора бити онако састављена како то закон прописује. Уосталом и сам члан 38 Изборнога закона говори о „*овако* састављеној листи, тј. о листи састављеној према законским прописима који се на састављање листа односе.

Најзад да поменемо на крају још једну ствар. По члану 39 Изборнога закона, предлагачи су дужни поднети уз оригиналне листе „још и онолико штампаних примерака, колико у дотичном изборном округу има гласачких места, и по два примерка за суд.“ Тек са овим штампаним примерцима, који такође морају бити састављени онако како закон прописује — морају се поднети за сваки срез одвојено; на њима се означава само носилац листе и кандидат за дотичан срез са својим замеником; имена предлагача не смеју се стављати, итд. (члан 39) — кандидатска листа постаје потпуна. Ако ови штампани примерци нису приложени, или ако нису по законским прописима састављени, суд би имао листу одбацити, — доказ више да се то не чини само у случајевима о којима говори члан 38 Изборнога закона.

II. Може ли се стећи кандидатска способност и пре истека године дана од престанка полициске службе.

По члану 73 Устава, кандидатска неспособност полициских чиновника не постоји само за време трајања њихове службе, него се продужава још годину дана по њеноме престанку. Међутим прошлих избора изабран је за народнога посланика и један подсекретар министарства унутрашњих дела, који је пре тога био помоћник истога министарства, иако није протекла година дана откако је он престао заузимати овај положај. Још раније, поводом једнога конкретног случаја, Народна Скупштина утврдила је, да се и помоћник министарства унутрашњих дела има сматрати као полициски чиновник, а тако је затим ову ствар регулисао и Закон о чиновницима (члан 95, став 4). Овом приликом појавио се у Верификационом Одбору спор око тога, треба ли овоме изабраном посланику, чија полициска служба није престала годину дана пре расписа избора, оверити мандаг или не.

По мишљењу одборске мањине, то не треба учинити. Јер пошто је помоћник министарства унутрашњих дела полициски

чиновник, то и он, као и сви остали полициски чиновници, стиче кандидатску способност тек по истеку године дана откако је изишао из полициске службе. Овде тај рок није протекао, те нити се овај бив. полициски чиновник могао кандидовати, нити се његов мандат може оверити. Друкчије би могло бити само у случају, да је реч не о бив. полициском чиновнику који је постао државни подсекретар, него о бив. полициском чиновнику који је постао министар. Јер, према мишљењу одборске мањине, само је министрима допуштено кандидовање у свакоме случају, без обзира на њихове раније функције (члан 73 Устава и члан 15 Изборнога закона). — Одборска већина стала је на противно гледиште, сматрајући да овај мандат треба оверити. Да би образложила своје гледиште, она се просто ослонила на један део аргументације одборске мањине. Пошто се министри могу кандидовати без обзира на своје раније функције, исто то има важити и за државне подсекретаре, чији је положај политички, а не прст чиновнички. И онда је одборска већина о овоме конкретном случају закључила овако: поставши државним подсекретаром, бив. помоћник министарства унутрашњих дела стекао је квалификације да се може кандидовати за народног посланика, без обзира на то до кога је времена био у полициској служби.

Што се тиче нас, ми се слажемо с гледиштем одборске мањине, али се не слажемо с њеном аргументацијом која, видели смо, доводи до тога да се само ово гледиште обори. Јер, доиста, или и државни подсекретар може постати народни посланик без обзира на своје раније функције, или такав случај не може бити ни с министром. Они обојица долазе на свој положај, који је и код једнога и код другога политички и сагласан с посланичким мандатом, на основу једнога административног акта. Сад ако овај административни акт може да поништи кандидатску неспособност утврђену Уставом, кад је реч о министру, не видимо зашто је не би могао поништити, кад је реч о државноме подсекретару. Међутим, изгледа нам несумњиво, да се административним актом не може постићи такав резултат.

Квалификације и дисквалификације народних посланика предвиђа код нас сам Устав. Међу одредбама које о томе говоре, налази се и одредба члана 73 Устава по којој се полициски, финансиски и шумарски чиновници, као и чиновници Аграрне Реформе не могу кандидовати, осим ако су то престали бити годину дана пре расписа избора. Донета у циљу да се обезбеди што потпунија слобода избора, која је једно од наших уставних начела, ова одредба није ограничена никаквим изузетком. Нигде, ни у закону ни у Уставу нема никакве одредбе о томе да се полициски, финансиски и остали чиновници о којима је реч у члану 73 Устава могу кандидовати и постати посланици и пре истека године дана откако им је та служба престала, само ако пре тога добију министарски положај. Истина, у корист про-

тивнога гледишта позива се на пропис из последњег става члана 73 Устава и на одговарајући пропис из члана 15 Изборнога закона. Само томе позивању нема места, јер ови прописи имају сасвим други циљ, а не да предвиђају изузетке од правила којим се гарантује слобода избора. У ствари, њима се просто одређује да је положај активнога министра, министра на расположењу и професора университета сагласан с посланичким мандатом. Али чињеница, да се има ово или оно поменуто својство, не разрешава ни од једнога услова који улази у појам било кандидатске било посланичке способности. Обе те способности везане су за саму личност онога који жели постати народни посланик. Ако он ма у чему не испуњава било једну било другу, он не може постати посланик, па ма у томе тренутку био и министар. Устав каже (члан 72), да народни посланик може бити само онај ко је навршио 30 година. Такав услов старости не постоји међутим за положај министра. Ако би сад један министар испод 30 година био изабран за посланика, да ли би се могло тврдити, да његов положај министра ништи ову његову посланичку неспособност? Очеvidно је да се то с правом не би могло чинити. Али онда нема основа тврдити ни да министарски положај може поништити кандидатску неспособност. Укратко, министар као и сваки други мора имати и посланичку и кандидатску способност, ако хоће да буде посланик. Изабран тако, под истим условима као и остали, он изузетно задржава с посланичким мандатом и свој министарски положај. И одредба из последњег става чл. 73 Устава једино и има за циљ, да потврди ту сагласност између министарскога положаја и посланичкога мандата. А да се њоме ништа друго није желело постићи, види се најбоље по томе што се она односи не само на министре, него и на професоре университета.

Уосталом, ако би се узело да ова уставна одредба заиста даје министрима кандидатску способност без обзира на остале одредбе које о тој способности говоре, онда би одатле следовала једна последица, која се апсолутно не може примити. По Уставу (члан 70), официри не уживају ни активно ни пасивно бирачко право; према томе, они не могу ни кандидовати ни бити кандидовани. Али официр може бити министар. Сад ако би било тачно, да министарски положај ништи кандидатску неспособност бив. полицајских и осталих поменутих чиновника и пре истека године дана од престанка те њихове службе, онда би он ништио и неспособност официра. Међутим, како је немогуће ово друго, мора бити немогуће и оно прво. Још један доказ, да одредба из последњег става члана 73 Устава значи само то да министру, ако уопште испуњава потребне услове, не смета његов положај ни да се кандидује за посланика, ни да, ако буде изабран, задржи и даље свој положај, али никако не значи још и то, да министар постављењем на ово место стиче кандидатску способност иако је иначе не би имао.

Ако је све ово што смо казали тачно за министре, тачно је онда и за државне подсекретаре, као и професоре универзитета који такође у исту категорију долазе. Према томе, може се извести овај општи закључак. Чиновници полициски, финансиски и шумарски као и чиновници Аграрне Реформе, који се по Уставу не могу кандидовати осим ако су то престали бити годину дана пре расписа избора, не могу за то време стећи кандидатску способност па макар и били постављени за професоре универзитета, државне подсекретаре или саме министре. Јер, да нагласимо поново, као што се, без неке нарочите одредбе у Уставу који једини то питање регулише, не може постављењем на извесне положаје одузети кандидатска способност, тако исто се она тим путем, без ослонаца у Уставу, не може ни дати. А да тога ослонаца нема, мислимо да смо довољно јасно показали.

Д-р Михаило Илић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Општа привредна криза. — Дванаестине за април—јули. — Невоље западне Македоније.

Велика привредна криза у којој се већ читаве две године налази цела наша земља данас као да достиже своју кулминациону тачку. Послови стоје на свима странама, и то не само у индустријама и трговинама које имају за циљ да задовоље луксузне потребе потрошача, већ и онде где се ради о неопходним предметима свакидашње потрошње. Не жале ли се бакали, пиљари, па и сами пекари — код којих се бар мора пазарити ако се хоће живети! — да су им обртне цифре преполовљене? Оскудица и необична скупоћа кредита, — то је научна формула којом се карактерише нездраво стање од кога патимо, а као узроци оскудице кредита наводе се: *принудна нагода ван стечаја, нагла поправка динара, материјална беда државних чиновника*, који су у овој земљи главни потрошачи свих предмета варошке радиности. — Нагодбом смо убили свој кредит на страни, — јер дати на вересију нашем трговцу данас за странце значи скочити у мрак и у државници чекати позив на принудно равнање. — Динар је скочио, а ми смо се били навикли на његов ниски стандард који нам је допуштао да извозимо: данас теже продајемо на страну јер је наша валута скупља, а у земљи цене нису ништа пале, те потрошња није услед тога повећана. — Државни службеници су у немогућности да врше веће набавке, јер куповна моћ њихових плата бива све мања у колико се потпуније реализују прописи закона о чиновницима и уредаба о разврставању и о додатцима на скупоћу.

Ми мислимо да узроке кризи треба тражити још и на другој

страни. Скоро сви крајеви наше земље били су јако оштећени ратом. А и онде где већих рушевина није било, исцрпљене су биле све резерве. За првих неколико година после рата чињени су напори да се накнаде изгубљене ствари, да се зида, да се изврше велике набавке. Одиста, од 1919—1921. зидало се врло много, и све индустрије у вези са грађевинарством — то значи скоро све — биле су врло активне. Радило се грозничаво, често необазриво, безобзирно, дрско, али се радило много. Преживели смо једну фазу америкизма и пионирског колонизаторства. Сва предузећа су била рентабилна, јер се све продавало. Данас је тај *херојски период наше економске историје завршен*. Већ две године се више не зида: довољан знак да влада привредна, а негде и политичка несигурност, страх да се дубље залази у ма какву операцију, резервисаност у ангажовању капитала. Не купује се ништа што није апсолутно неопходно. Троше се резерве, живи се скучено, скоро латентно. Рђав услов за развој једног младог капитализма какав је наш! Мучна ситуација за десетине хиљада радника који траже посла, и за друге десетине хиљада сељака који су првим полетом ишчашени из своје сељачке средине, и сада лутају као бродоломници.

Ова ситуација стагнације неће престати све док влада *новчана криза*. Новчана криза има за узрок мали контингент новчаница који је у оптицају с једне, и наглу поправку динара с друге стране. У намери да дигну курс динара, наши министри финансија воде последњих година једну одлучну дефлационистичку политику. Захваљујући у извесној мери тој политици, а нарочито нашем повећаном извозу, — који је порастао у пркос појачавању наше валуте, — динар је скочио са неких 16%. Резултат срећан на први поглед, али резултат који није био без пресудног утицаја на наше пословне прилике, и то у негативном смислу.

Незгода јаког динара осетиће се нарочито онда кад се буде приступило изради *новог буџета*. Идући својом логичном линијом, буџет расхода мора се повећати. У 1925—26. години, ми се за цело не можемо задовољити са 10.400.000.000 динара. Ако би нормалан пораст државног буџета био 25%, онда бисмо имали износ од 13 милијарди, и ту суму ће будући буџет достићи, ако је не превазиђе. Међутим поправка динара уноси у тај рачун велику пертурбацију. Вредност непокретног имања је пала, цена новца је порасла, послови су отежали, — то су несумњиви резултати дефлационистичке политике и скакања динара. Логично би било да буџет буде мањи по своме износу, јер је већи по својој платежној моћи. Пошто је динар јачи за 16%, старих 10 милијарди 400 милиона сада вреде 12,064.000.000. Тако би било у приватној економији. Али у државној, где се гледа на номиналне износе више него на реалне, побољшање динара неће ни мало утицати у смислу смањења буџетског износа. И сигурно је да ће будући буџет износити у ствари неких 15 ми-

лиарди динара старе вредности, и то под претпоставком да се номинална вредност његова заустави на 13 милиарди, што није ни мало вероватно.

Питање је сад, *хоће ли народна привреда моћи издржати тај баснословни терет*. Ако се узме као тачно да интензивну производњу омогућавају и хране највише велики инвестициони радови (зидање на пр.), онда се може сасвим поуздано рећи да таквих радова неће бити све док влада новчана криза. Нико се неће решити да зида кућу која ће данас стати 5 милиона, а која ће за две три године вредети можда свега 3-4 милиона. Исто вреди и за друге инвестиције. А ако нема инвестиција, и остале гране производње остају у кризи: индустрија намештаја, гвожђарска, столарска, и т. д. Остане ли пак производња у кризи, како ће се исплатити државни буџет, ако не из главнице националног богатства? То зацело не жели, и не сме желети нико.

Шта радити? Остаје једино да се *државни издаци смање*, и да се лагано, обазриво и смишљено *повећава контингент новчаница* у оптицају. Кад би се могло веровати државној администрацији, кад би било мудрости у државној управи, слободно би се могло пустити још папирног новца (новчаница или које друге врсте). Али како је државна економија за сада врло нерационална, не сме јој се поверавати судбина динара и целе привреде. Зато остаје једини лек у смањењу државног буџета. Кад већ није тако добар домаћин да јој се могу поверити нове суме, онда нека се и држава стегне, као што су се стегли појединци. Тако ће земља сигурније наћи свој пут, и изићи из тешке кризе у којој грца већ две године.

*

Још једном, буџетска дебата у Народној Скупштини вођена је на јуриш; још једном, пресекла се преко колена толика важна питања, и дале се Влади одрешене руке за врло судбоносне одлуке. 31. марта завршила се буџетска година, али буџет за 1925—26. није донесен. Изгласане су — страховито брзо, без дискусије, без измена, без редуцирања — четири дванаестине, за април, мај, јуни и јули. Тражене су четири дванаестине, вероватно зато да би Министар Финансија имао довољно времена да спреми цео буџет, како би 1. августа почела нова буџетска година. Кад би се могло веровати да ће ова четири месеца бити искоришћени за претресање буџета, могло би се још и опростити ово брзометно изгласавање дванаестина.

Међутим, политички разлози су натерали Владу да скупштинске седнице одложи до 28. априла, и тако је први месец изгубљен. Може се са сигурношћу предвидети да ни мај неће бити боље искоришћен. По нашој словенској навици, ми ћемо све оставити за последњи час. И тако ће и овај буџет бити склепан на брзу руку, као да претрес и изгласавање буџета није главно право и најважнији посао Парламента.

Закон о буџетским дванаестинама за месеце април—јули, примљен са већином од 159 гласова, доноси, према буџету који је истекао, повећање од 665,026.201.33 динара, (4.101,000.000 према 3.468,000.000 за четири месеца). Повећани су расходи Врховне Државне Управе (са 156 милиона), Министарства Војске и Морнарице (119), Министарства Саобраћаја (146 мил.), и т.д. Унета је нова сума за додатке на скупоћу и за набавку људске хране у војсци, као и за оправку возних средстава и грађење нових пруга (9 милиона), и т.д. Министарство Финансија добило је повећање кредита од 21 мил. на трошкове око фабрикације дуванских прерађевина.

Министар Финансија је подвлачио да повећања иду на продуктивне расходе. Кад се прегледају разна повећања види се да много одлази на додатке на скупоћу, што се не може строго узети као продуктиван расход. Од управо продуктивних расхода срећемо онај на прерађивање дувана. Предвиђено је 46 милиона на подизање дуванске производње. Берба дувана у 1924. години повећала се, према 1923., са 50% (вишак од 24 милиона кгр.). У овој години, рекао је г. Министар Финансија у своме исцрпном експозеу, држава ће морати дати на име откупа произвођачима дувана око 800 милиона динара. Одакле ће се ова сума исплатити, и да ли се цена дувана још неће смањити, као што је било прошле године? Из бербе од 1924. има 10 милиона кгр. за извоз, док је 1923. било свега 6 милиона кгр. Али је од те количине продата свега једна четвртина, и то само јевтиног банатског дувана. Тешко се може предвидети да ће се наћи боља проћа, и тако нашој дуванској производњи прети озбиљна опасност. Она је много помогла наше јужне крајеве, и још више им може користити, само је треба организовати и с трговачке стране.

Не могући учинити никакав предлог за повећање непосредних пореза, Влада тражи нове изворе у посредним порезима и у зајму. Повећан је инвалидски прирез са 100% а уведен је први пут и коморски прирез. Чланом 14. закона о дванаестинама Министар је овлашћен да изда 150 милиона динара државних бонова са 6% год. интереса на 2 године. Најзад, Министар је саопштио да су наши државни бонови поново пласирани преко Блерове банке у Америци за даљих 6 месеци почевши од 1. априла у суми од 3 милиона долара. Поред тога Управа Монопола је закључила позајмицу од 1 милиона фунти стерлинга (300 милиона динара). У изгледу је повољно регулисање комбинованог енглеско-америчког зајма. Постигнут је начелан споразум између Блера и Армстронга о емисији нових 15 милиона долара истовремено у Њујорку и Лондону. Учесће лондонског Амстронга допринеће уписивању зајма у Америци. Енглеска влада ће гарантовати цео износ, око 1 и по милион фунти, а за то се ми обавезујемо да за цео гарантовани износ набавимо материјал у Великој Британији и превеземо британским бродовима. Тако ће енглеска влада створити посла својим привредницима.

Закон о дванаестинама доноси, поред осталих, још једну важну и добру новину. Једном одредбом укида се принудна нагодба ван стечаја. Донесена једним чланом финансиског закона, нагодба одлази једном не мање наглом формулом. Очекује се да ће од тога наш кредит на страни бити оснажен. Нема сумње да је нагодба користила само извесним несолидним кућама, али се не може одобрити ни овакав начин ликвидирања једне праксе. Нагодба је трајала, и оставила је извештан траг. Редован стецисни поступак није такође идеалан, и ако је требало нагодбу укинути, стецисни поступак треба реформисати и довести га у склад са модерним условима трговачког живота.

Нужно је, осим тога, приступити изради новог закона о непосредним порезима. Министарство Финансија је објавило врло прегледно сређену *грађу за реформу непосредних пореза*, и ми ћемо се њоме забавити идућега пута. Наш порески систем, је одвећ сложен и несавремен. Њега ваља мењати јер се не може вечито живети од такса и од зајмова.

*

Привредна криза је достигла ваљда своју кулминацију у нашим *јужним крајевима*. А нарочито је велика беда предела на десној обали Вардара, где је земља оскуднија и где јавна безбедност још није сасвим загарантована. Област Тетова, Гостивара, Кичева, Охрида, Битоља, коју смо недавно обишли, пружа очајну слику једнога краја који гладује и исељава се, поред најбоље воље да ради и остане у својој земљи.

Скопље се нагло развија у једну модерну варош, са свима позитивним и негативним странама великоградског живота. У старим оквирима једне турске паланке, Скопље почиње добијати своју индустрију, своју трговину. Некада бачено у засенак од Солуна и од Битоља, „велико село“ Скопље данас је на путу да буде престоница Јужне Србије, и то не романтична и сентиментална успомена „царске славе“, већ велики и жив економски центар. Али и ту се осећа тешка привредна криза од које пати цела земља. Поглавито због тога што се ништа не чини да овај свет њу лакше преброди. Сви су услови, међутим, ту да се индустрија развије, — та индустрија коју у Македонији сви желе, о којој вам говоре старци и деца, мушко и женско, учено и неписмено: индустрију, дајте индустрију, да се нешто ради. Обилне сировине, јефтина радна снага, предузимљив дух капиталиста. Али тешко је почети, а још теже издржати кад се једном нешто почне. Један пример је довољан. Нашло се неколико одважних људи, мештана, да подигну фабрику за љуштење пиринча. Нашли 20 милиона капитала, ступили у преговоре за набавку најмодернијих машина, спремили зграду. Одједном се сетили да ће их држава притиснути са неколико милиона такса и пореза, и — све је пропало. Тако је и са мањим предузећима. Готовина које у овога света изгледа има доста

не сме да се појави на светлост дана, јер су шићарџије одмах ту да је попију на извору. И људи се увукли у себе, чекају боље дане, неку промену. А велике масе пропадају у нераду, живе мизерно, формално гладују.

У мањим местима, где занати служе само за „ситан трошак,“ а главни извор прихода је земљорадња, нарочито се жале на државу која је дуван откупила врло јевтино: по 15 и 20 дин. од оке, док је било обећано најмање 50 динара. Зато се сада људи не усуђују више садити дуван: уложи велики капитал и много рада, а после добију врло мало, и то новац долази тек у септембру за прошлогодишњу жетву.

Охрид, најживописније место нашег Југа, права Света Гора са својим безбројним светилиштима, надмаша својом лепотом Швајцарску и Словенију. Његово језеро је право чудо од љупкости и величанствености у исто време. Ми још не знамо шта имамо у том крају, и шта се све од њега може учинити. А ништа, апсолутно ништа није урађено за то место које је упрорашћено одцепљењем од грчке Македоније и од Албаније: без залеђа, варош вегетира. Да још није језера које храни добру половину вароши, Охрид би се потпуно раселио. Ми му још ништа нисмо донели. Ону сићушну железницу колосека од 60 см. изградили су за време рата Немци, — на костима 50.000 ратних заробљеника, већином Срба и других Словена, — и ми је врло рђаво одржавамо. Њоме се врло напорно путује, ма да пролази кроз најдивније пределе на свету. Ту железницу треба модернизовати, ако се већ не може просецати нова, краћа пруга. Она би хранила другу половину Охрида, јер би та варош постала место уживања и лечења за богате путнике. Језеро заслужује највећу пажњу, у сваком погледу. Оно није тако богато рибом како се обично мисли, али рибе ипак има доста, и могло би се однеговати још више. Наша држава узима половину целокупног лова, — док је турска узимала само половину чисте зараде рибара, — а није урадила апсолутно ништа да се риболов унапреди, није подигла никакве инсталације, чак ни једну рибљу пијаци. Риба се не прерађује на лицу места, већ се на далеко извози, под врло тешким условима. Транспорт ове тако осетљиве робе није организован... И још пуно има да се ради у овом крају, и то на чисто економском пољу, да не говоримо о просветним и политичким приликама, о чиновништву, о полицији.

Битољ је у још трагичнијој ситуацији. Битољ умире. Од 70.000 становника које смо затекли 1912. године (по неким статистикама било их је, кажу, 90.000), данас Битољ има свега 25.000. Исељавају се не само Турци, већ и хришћани. Иду на све стране, у Америку, у Аустралију: траже рада. Нигде се ваљда толико не вапи за радом као у овим крајевима. А рада нема. Фабрике се затварају једна за другом, нове се не отварају. Неписана је паника, кажу, завладала Битољем кад се, за време изборне борбе, пронео глас да ће се жупанија и гарнизон пре-

селити у Прилеп... Варош живи од чиновника и од војника, она варош која је лиферовала робу за целу западну Македонију и Албанију. Битољ зацело не може бити оно што је некад био, због саме интернационалне ситуације, али се његово стање може олакшати. То се мора радити ако се хоће да ово становништво стекне уверење да ми „имамо намеру да останемо“ у овим крајевима, уверење које ни из далека није утврђено.

Од Охрида до Битоља иде се само поштанским аутомобилом који је страшно превозно средство, горе још него играчка од железнице, — „пампурче“ како је тамо зову, — која иде до Охрида. Хитно је да се пруга продужи до Битоља. То би много помогло обема варошима, а није тешко изводљиво. Много је лакши и пријатнији пут од Битоља до главне пруге (Градско), а ако је колосек и ту 60 см.

Драгољуб Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Условно убаштинење уведено у интабулационе књиге о уговору продаје и куповине.

Код Првостепеног Суда за град Београд вођен је спор Милоја и Боривоја противу Ангелине и Васе због пречег права откупа имања по ком је спору расправљано питање о условном убаштинењу које је уведено у јавне-интабулационе књиге код Првостепеног Суда.

Првостепени Суд а после и Апелациони Суд је пресудио под 17 октобра 1923. год. Бр. 6537. да се уговор о продаји и куповини уведен у интабулационе књиге има сматрати да су трећа лица која полажу прече право куповине сазнали за исти оног дана кад је сам уговор уведен у јавне интабулационе књиге.

Ну по благовременој изјављеној жалби пуномоћника тужилачке стране под Бр. 21947. *Касациони Суд* примедбама свога II Одељења Бр. 10465. од 18. децембра 1923. год. поништио је ову пресуду Апелационог Суда са следећих разлога:

„Погрешно Апелациони Суд налази да тражење условног убаштинења замењује дефинитиван пренос у погледу на течај рока који се по §.673. Грађ. Зак. тражи, јер по поменутом законском пропису, рок од 30 дана, почиње тећи од продаје Судом потврђење и објављене, те се према томе не може узети, да је тражење условног убаштинења једно исто што и потврђење тапије саме.

С тога је потребно да Суд оцени и остале наводе и доказе, које је тужени Васе поднео, за доказ да су тужиоци за ову продају знали па тек по том да донесе своју одлуку.

Сем тога не стоји ни разлог Суда, да тужиоци нису положили куповну цену, као што захтева §. 674. Грађ. Зак. јер се из акта овог предмета види, да су тужиоци положили у судске руке (7. 942,20) седам хиљада девет стотина четрдесет и два динара и 20% колико износи куповна цена по одбитку дуга Управи Фондова у 6.480,30 дин. а

колико ће од те суме припасти продавцу, а колико купцу индиферентно је за само питање.“

Пошто је Београдски Апелациони Суд проучио ове одредбе Касационог Суда нашао је: да их не може усвојити, и у смислу § 332. грађ. суд. пост. дао је следеће противразлоге под Бр. 8853. од 31. децембра 1923.:

„Само добијање условног увода и увођење истог у интабулационе књиге, ради обезбеђења извршења уговора о куповини и продаји, као што је овде случај, учинило је овај *јавни*, што значи: — да је од дана одобреног условног убаштиниња уговор куповине и продаје добио особину јавности, која се састоји у томе, да све односе на непокретним добрима учини јавним и сваком приступачним (§§ 301-326-328. грађ. зак.) па је према томе и законска препоставка да су и тужиоци за овај уговор онда сазнали.

То пак, што је законодавац у §. 673. грађ. зак. изриком навео, да рок од 30. дана почиње да тече, продаје Судом потврђење и објављене, као и то: — *што тражење условног убаштиниња заиста није једно исто што и потврђење саме тапије*, Београдски Апелациони Суд налази, да може значити и то: — *да је законодавац у првом случају начелу публициитета смањио, а у другом случају појачао дејство, кад је главна особина и тежња увођења у судске књиге јавност и приступачност свакоме.*

С тога Београдски Апелациони Суд налази: — *да се дан увођења условног убаштиниња у судске књиге има сматрати као дан сазнања продаје, за сва трећа лица па и за тужиоце у овом случају §§ 810 и 673. — грађ. зак. позивајући се при томе и на подобан случај (расправљен решењем II. одељења Касационог Суда бр. 8326. од 15. октобра 1923. год.*

Касациони Суд је у својој општој седници од 12 јануара 1924. год. донео одлуку под Бр. 108. којом се примедбе II одељења Касационог Суда Бр. 10465. од 18 децембра 1923. год. као на закону основане усвајају, а противразлози овога Суда одбацују.

Поступајући по овој одлуци опште седнице Касационог Суда као обавезним по §. 332. грађ. суд. пост. којом одлуком су усвојене примедбе II одељења Касационог Суда бр. 10465. од 18 децембра 1923. год. Београдски Апелациони Суд расмотрио је понова сва акта овог предмета, заједно са пресудом Првостепеног Суда за варош Београд бр. 16607 од 18 маја 1922. год. у чијим разлозима Првостепени Суд нашао, да се наводи, тужене стране појављују као беспредметни, *па је нашао, да ова пресуда Првостепеног Суда не одговара закону са разлога изнетих у поменутиим примедбама (II одељења Касационог Суда бр. 10465, од 18 децембра 1923. год.) те је стога потребно, да суд оцени и остале наводе и доказе, које је тужени Таса поднео за доказ да су тужиоци за продају спорног имања знали, па тек по том да донесе своју одлуку.*

На основу изложеног и §. 317. грађ. суд. пост. Београдски Апелациони Суд *ништи* ову пресуду Првостепеног Суда и враћа му сва акта овога предмета, да по овим примедбама и по закону поступи.“

Горњи је случај изнесен раније у *Архиву*, у рубрици Судске Хронике са одлукама Апелационог Суда и одељења Касационог Суда.

После изложеног случаја у *Архиву* (Књига IX. Бр. 2. од

Септембра 1924. год.) донесена је о горњем случају одлука опште седнице Касационог Суда.

На овај начин је расправљено питање Уговора о продаји и куповини који је уведен у јавне књиге: *да не добија карактер публициитета нити може та претпоставка да опстане, пошто се условно убаштинене сматра као једна превентивна мера и тек се расправља и ставља до знања судском пресудом, — и што не може условно убаштинене да замењује дефинитиван пренос у погледу на течај рока, који је предвиђен у § 673. грађ. зак. јер тај законски пропис одређује рок од 30 дана, и то почиње тећи од продаје судом потврђене и објављене и да се не може узети да је тражење условног убаштинења једно исто што и потврђење саме тапије.*

Одлука Опште Седнице је од 12 Јануара 1924. год. под. Бр. 108. којом примедбе II Одељења Касационог Суда усваја као на закону основане.

Ова одлука опште седнице стална је и по § 11. грађ. зак. сматра се као постојано тумачење судско.

Дим. Сечански.

ПРЕГЛЕД СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА И ПАРЛАМЕНТАРНОГ ЖИВОТА¹⁾

Француски Парламент.

После избора од 11 маја 1924. на владу је дошао т. зв. „блок левице“. Како су у летњем састанку Парламента била најглавнија политичка питања, између осталих оставка Председника Републике Милрана, против кога се изјаснила нова парламентарна већина, и избор новог Председника, — то је влада стварно почела да остварује свој програм тек у јесењем сазиву Парламента. Првих дана сазива болест г. Ерио-а, Председника Министарског Савета, спречила је активан рад,

¹⁾ Стање које је после рата настало у свима земљама, како онима које су активно учествовале у рату, тако и у неутралним, поколебало је и правну и социалну организацију држава. Парламентаризам, који је био један од основа предратне државе, после рата трпи знатне утицаје и данас још не можемо јасно видети резултате ове еволуције. С друге стране развијеност живота и економске невоље изазвале су читав низ законодавних мера, често потпуно непознатих предратном праву. И ако се може сматрати да смо ми данас у једном прелазном добу. занимљиво је пратити еволуцију појединих установа у разним земљама, јер врло често и код нас се осећају исте потребе. Уредништво „Архива“, у жељи да своје читаоце обавести о најзначајнијим законодавним реформама, као и о еволуцији јавног права, — првенствено парламентаризма — у иностранству, одлучило је да у низу чланака донесе значајније догађаје, који би могли занимати и наше стручњаци. Овим бројем почињемо са прегледом најзначајнијих нових догађаја у Француској.

Прим. Уредништва.

и тек почетком јануара почела је велика дебата о општој политици владе, поводом претреса буџета. Како буџет није могао бити свршен на време, изгласане су, 31 децембра две дванаестине. У осталом буџетирање дванаестинама постало је готово правило у Француској. Уз ове дванаестине, у финансиском закону, налази се један већи број законодавних одредаба, већином чисто финансиског карактера.

У програму са којим је данашња влада изашла пред бираче, поред обећања да ради на појевтињавању живота, и осталих изборних парола, налазиле су се три значајне тачке: доношење закона о амнестијама, укидање амбасаде при Ватикану, и смањење пореза. Још 19 јуна 1924. влада је поднела Скупштини предлог закона о амнестији, мотивишући га „намером да предузме дело мирења општим умирењем духова.“ Амнестија је имала да обухвати поред војних кривица, и политичке кривице: осуђенике због штрајка, по закону о штампи, изборном закону, за повреде закона о удружењима и синдикатима. Сем тога влада је тражила да јој се за годину дана да право помиловања криваца осуђених војним судовима. Претрес овог законског пројекта отпочео је још 4 јула 1924 и завршен тек 1 јануара. 3 јануара проглашен је као закон.

Ово је трећи закон о амнестији после рата, јер су још у два маха, 24 октобра 1919. и 29 априла 1921. доношени закони о амнестији. Као и у два претходна закона, постоје две категорије: стварна амнестија и лична амнестија. Обе се ове односе на кривице почињене до 12 новембра 1924. У прву категорију спадају повреде закона о удружењима, изборима, колективним сукобима рада (штрајковима) и манифестацијама на јавним путевима, о штампи, шумама, лову, риболову, железницама и трамвајима, посредним порезима, царинама, противзаконом вршењу лекарске службе, итд. Но извесне кривице по овим законима нису амнистиране; тако на пр. штампарске кривице против морала.

Лична амнестија обухватила је поред војних кривичних дела, фалсификовање пасоша, фалсификовање исправа, нарушење кућнег мира, насиље против чиновника, присвајање титула, противправно ношење оружја, просто банкротство и т. сл.

Више но два претходна, овај закон баца у заборав скоро све војне и политичке кривице почињене за време и после рата.

По доношењу закона о амнестији, прешло се на дискусију буџета. Поводом буџета Министарства Иностраних Дела претресана је цела спољна политика владе. Главна је тежња владине политике да се одржи мир и да се предузму све потребне мере да би се онемогућио један будући рат. У том циљу г. Ерио је најактивније сарађивао на доношењу Женевског протокола о разоружању. Приликом претреса буџета Иностраних Дела, три су питања у главном разматрана: признање Совјетске владе у Русији, укидање амбасаде при Ватикану и

међусавезнички дугови. Званично признање Совјета и васпостављање дипломатских веза са Русијом влада је објаснила потребом обнављања економских веза, потребом регулисања дугова руских, општом политичком потребом, и потребом регулисања статуса Руса који живе у Француској. Но влада је поставила важне резерве, нарочито против совјетског империјализма, који под видом дипломатских и економских веза води јаку пропаганду комунизма, мешајући се стално у унутрашње послове других држава; и исто тако нагласила је да стоји неоступно на гледишту признања дугова бивших царских влада.

Укидање амбасаде при Ватикану произвело је веома жучне дебате, како у Парламенту, тако и у јавном мњењу. Објашњавајући ово укидање потребом штедње, известилац владин завршио је свој говор: „по нама, демократска држава мора бити лаичка, и ми нећемо да пошљемо представника код једног суверена који не представља ни вољу ни интерес једног народа...“ Насупрот овоме, цела опозиција од абе-Бержеа, једног од вођа католичке странке до г. Бријана износила је многобројне користи од амбасаде при Ватикану. Но сви ови разлози нису поколебали владу, која је само пристала да задржи у буџету кредит за једног референта за црквене послове при Министарству Иностраних Дела.

Најзад, у питању међусавезничких дугова, Француска стоји на начелу једнакости ратних терета, и везује исплату дугова, за њихову поделу, као и за оштету добивену од Немачке према познатом Довесовом плану.

Поред претреса буџета Скупштина се у више махова бавила питањима изазваним скупом живота, како поводом интерпелације о скупоћи и забрањеној спекулацији, у новембру месецу, тако и поводом недавног претреса пројекта који је поднео министар пољопривреде о проблему жита и нормирању цене жита и хлеба. Но ово питање, и ако врло великог значаја, више је на економском но на политичком терену.

Као занимљивост, нарочито вреди поменути скупштинску анкету о изборним фондовима. Још у време изборне кампање г. Ерио са својим патриотским пријатељима јако је нападао путем штампе „Унију Економских Интереса“. Он ју је оптуживао да помажући новцем извесне кандидате, шири корупцију. Ова Унија састављена од разних удружења послодаваца и власника, саставила је била свој програм, којим је тражила пуну слободу појединаца у економској акцији, и потпуно немешања државе у односе између послодавца и радника. Један од угледних чланова Уније, сенатор Ернест Бије, позвао је отворено посланичке кандидате, који се слажу са програмом Уније, да их Унија новчано помогне у изборној борби. На ово је група г. Ерио јако реагирала у јавности, и кад се, после изборне победе, Скупштина састала, на предлог једног социјалистичког посланика изабрана је скупштинска анкетна комисија са за-

датком да извиди постанак изборног фонда Уније. Међутим сенатор Бији одбио је да положи заклетву пред анкетном комисијом, и да преда рачуне. Преко јавности он се пита зашто се не даје право капиталистима да се организују у изборне групе, кад се допуштају разне радничке организације и чиновнички синдикати? Да ли је „индустриска партија“ опаснија за државни ауторитет од радничке или чиновничке? Ова занимљива анкета наставља се, но изгледа да неће довести до неког значајнијег резултата.

У сваком случају значајна је ова анкета, управљена против капиталиста, у исто време са интервенцијом министра рада у корист радника, у штрајку у Дуарненезу, где је влада званично и новчано помагала штрајкаче. Значајна је као социјалистичко остварење програма једне социјалистичке владе.

У овом моменту наставља се претрес буџетске дебате, и на дневном је реду регулисање чиновничких плата, које представља тешкоћу скоро у свима европским државама.

Илија А. Пржић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Милорад Зебић, инспектор Мин. Трг. и Инд.: **Закони и расписи о акционарским друштвима с упутствима и обавештењима**. Београд 1925 г.

У овом времену сталне привремености код нас у свему па и законодавству, врло велику незгоду имају пословни људи. Они, да би могли да развију свој посао у свима покрајинама наше Краљевине, морају знати и правне прописе, који су у снази. Ова је иста потреба и код људи пословних, који везе ове природе имају и са иностранством те отуда непрестана тежња, да се унифицира и законодавство нарочито трговачко свих културних земаља.

И ако је ова потреба бар што се тиче наше земље у погледу унутарњег трг. саобраћања, врло велика ипак, ни задатак унификације није тако лак; нарочито кад се има на уму, да је Краљ. С. Х. С. постала из делова држава, које су имале своја различита дугогодишњом применом укорењена законодавства. Сем тога, унификацију материјалног права условљава претходно изједначење судских поступака. А за обоје потребно је доста времена.

Док се ово пак не изврши од врло је велике потребе, да се издају збирке закона важећих у нашој држави, поједине природе а нарочито, како горе поменуемо, из области трговачког законодавства. Ту потребу схватио је добро и г. Милорад Зебић, инспектор Минист. Трговине и Индустије. Он је издао у сопственом издању збирку под насловом: „Закони и расписи о акционарским друштвима с упутствима и објашњењима.“

Збирка ова садржи, као што се и из наслова види, све законе о акц. удружењима и расписе ових, који су у примени на територији наше државе а у разним покрајинама. Одмах морамо истаћи необичну марљивост и савесност у овом не баш тако лако послу ма да је г. Зебић на положају, који му је у неколико олакшао посао. Марљивост се огледа у прибирању 37 које закона, које расписа, наредаба и уредаба — што није тако мали посао. Савесност г. Зебића у свом послу огледа се нарочито у најтачнијем старању, да сви закони и остали материјал из ове његове збирке буду аутентични и без икаквих погрешака. Да би ово постигао г. Зебић је морао ићи на саме изворе тих правних норма нашег позитивног права и из првих званичних текстова у архивама Министарства и Држ. Архиви видети преписе за своју збирку. Ово нарочито истичемо што има приватних издања закона и са погрешним текстовима. Ето због чега се може ова збирка г. Зебића и похвалити и препоручити.

Ну сем овога приређивач ове збирке потрудио се је да даде и коментар и упуства уз §§ српског закона о акц. друштвима. Али како је горе истакнути задатак био главни, то је коментарски део скроман и није коментар у строгом смислу те речи, зато г. Зебић истиче у наслову своју намеру експликације: „упутства и објашњења.“ И заиста један део чине упутства који је израз често радом г. Зебића представљен у најширем смислу, тако може се наћи по гдегде и предлог за стилизацију одредбе каква би требала да буде (в. ком. уз чл. 22.) Ну и овако како су израђени овај коментар и упутства могу корисно послужити нарочито практичарима, да би се могли лакше снаћи у овом нашем у многоме дефектном и нејасном закону.

Велизар Митровић.

БЕЛЕШКЕ

Бранич. — Удружење јавних правозаступника понова је почело издавати у Београду свој месечни орган „Бранич“. Уредник је г. Добра С. Петковић, адвокат. Чланови су уређивачког одбора г.г.: Љубомир Стевановић, Д-р Јаков Челебоновић и Д-р Видан О. Благојевић, адвокати. Преплата је годишње за чланове Удружења 80.—, за нечланове 100.— динара. Уредништво и администрација налазе се у Књегинје Љубице ул. бр. 11. у Београду.

Први пут је „Бранич“ био покренут 1887. године и излазио је непрекидно три године. Затим је с прекидима поново излазио од 1898.— 1901. и од 1903.— 1905. године.

Ово му је десета година. Једно време то је био код нас једини правни часопис, на коме су сарађивали највиђенији наши стручњаци. Овога пута Удружењу је намера да његов орган поред заштите угледа и интереса адвокатског, судијског реда и судског особља, као главног задатка, поклони што већу пажњу пракси и питањима из савременог правног живота, критички пропраћајући судске и административне одлуке и региструјући све појаве нашег законодавства. То је била за данашње наше прилике доиста осетна потреба. Стога „Архив“ од своје стране свесрдно поздравља појаву „Бранича“ с пуним уверењем да ће

зауимљивошћу и искуством опробаног свога уредника, уваженог г. Петковића и уз сарадњу уређивачког одбора на овај начин орган Удружења припомоћи много што правилнијој примени позитивних законских прописа, што бољој изradi нових закона, а тиме ће се у исто доба оснажити правно осећање свих грађана и обезбедиће се правилан развитак уздрманог, после ратова, општег државно-политичког живота.

Ч.

Du rôle du Jury dans l'application de la peine par Jean Desprez, avocat à la Cour de Paris, docteur en droit. Paris, librairie de Droit et de Jurisprudence, Ernest Sagot & Cie, 1924. (О улози пороте код примене казне). — Питање о пороти јесте једно од оних питања која се не скидају с дневног реда, при свем том што је порота постала већ једна релативно стара установа. По правилу, што једна установа дуже траје, она је у толико јача: трајање то је знак снаге. Међутим, код пороте је друкчије: што дуже траје, она се тиме више дискутује и спори. А то стога што, у колико порота дуже траје, у толико се више испољавају њене махне. (Мада би се, можда, тако исто испољавале и махне једног система правосуђа без пороте, у колико би он дуже трајао. Код правних установа, када се говори о њиховим резултатима, често се смеће с ума питање: а како би било без установе која се критикује?). Оспоравање вредности пороте објашњава се, у знатној мери, и самим радом пороте, тако да је порота у многоме сама крива што се она критикује па чак често и напада. Она сама поставља своје питање. Специално тиме што је она унела, у кривично правосуђе, извесне новине које се, с једне стране, не слажу много са начелима Кривичнога Права а, с друге стране, представљају, вероватно баш због тога, једну друштвену опасност. Тако, порота је створила ону врсту кривичних (боље: некривичних) дела која се, у Француској, зову *les crimes* (тачније *les non-crimes*) *passionnels*, то јест злочини из страсти учињени. По Кривичном Праву, кривично дело извршено под импулсом страсти (*passion*) то је кривично дело из *афекта*. Н. пр., у-

биство из љубоморе: то је *вољно* убиство без предумишљаја и код нас се, као такво, казни по 2-ом одељку §-а 156. Казн. Законика. Порота, специално француска, обично ослобађа таквог оптуженог, налазећи да он, услед страсти, није био ни мало господар своје воље: то би, по поротиној јуриспруденцији, био један случај потпуне неурачунљивости (*Unzurechnungsfähigkeit*). Али, порота иде још даље, и то, сада, не само француска него и друге пороте (н-пр. енглеска, у једном скорашњем случају, швајцарска, чехословачка, и т. д.): она под убиство у афекту класира и убиство с предумишљајем (*avec préméditation*), ако је руководни мотив (*Leitmotiv*) била страст (насија), ма да се стање афекта и предумишљај искључују: афекат значи *моментано решење* за чињење кривичнога дела, док је, код предумишљаја, одлука учиниоца дела производ не једнога момента већ дужега размишљања. Побуда за убиство с предумишљајем не може утицати на квалификацију дела већ само на величину казне. (Наравно, онај који убија из материалних побуда одговорније је од онога који то чини из љубавне страсти). Другим речима, пороте су почеле ослобађати и оне који су оптужени за убиство с предумишљајем, само ако је учинилац дела био под утицајем страсти. Тако су ослобођени: Г-ђа J. Caillaux (за убиство директора парискога листа: „Le Figaro“ Calmette-a), убица Jean Jaures-a (међутим, Cottin који је, пуцао, 1919., на Г. Clémenceau-a, и ранио га осуђен је на десет година робије), убица Есад Паше, Рустем (опет париска порота), убица совјетскога делегата Воровскога, Конради (Лозана), убица Рајка Даскалова, на првом суђењу (на другом је био осуђен — Праг). И т. д. Једна јуриспруденција која, скоро, тежи за тим да и убиства извршена из политичкога фанатизма стави у ред убистава из страсти (*meurtres passionnels*) и чију антисоцијалност није потребно, мислимо, доказивати.

Главна дискусија код питања односно одржања или укидања пороте води се око ове две тачке: а) Кривично Право је једна тешка и компликована наука, и код његове примене, врло често, застану и судије

од струке, правници, тако да долази не ретко и до интервенције Опште Седнице Касационога Суда. Отуда умесно питање: како се може и сме примена принципа Кривичнога Права оставити поротницима, људима нестручним, лаицима, често једва писменим? б) И саме државне судије, много независније, у сваком погледу, од поротника, подлежу каткад утицајима штампе, политике, разбукталих страсти у народу, а колико ово тек вреди за поротнике који су често много више него професионалне судије везани за политику, партију, или имају далеко мање него државне судије отпорне снаге према штампи и другим утицајима.

Затим, ако се установа пороте задржи — ми мислимо на праву пороту, ону у Западним Државама, а не на ову нашу (устројену Законом о Пороти од 31. Марта, 1892., са доцнијим Изменама и Допунама), која није у самој ствари порота — онда настаје питање о *власти* коју треба дати пороти, а, на име, да ли она треба да решава и питање о *квалификацији* дела, или њену власт ваља, у начелу, ограничити само на питање: је ли окривљени *учинио* или *не* дело чије је *постојање* утврђено и коме је државни суд дао већ *квалификацију*? То јест, треба ли поротни власт свести само на питање *фактичко* (да ли је окривљени учинилац дотичнога дела) или пороти треба признати у извесној мери и власт да решава и питања *правна* (као оно, мало час поменуто, о квалификовању дела), власт која знатно, припада, н. пр., француској пороти (овде долазе још и питања, између осталог, о извињавним одн. казну умањавним околностима као и о околностима отежавним и олакшавним: в. §§ 53. а 67. Срп. Казн. Законика).

Ми смо учинили овде, *grosso modo*, напомене о дискусији која постоји код питања о пороти — без претензија, разуме се, да ту ствар овде исцрпно изложимо — да бисмо показали велику важност и корист од књиге чији је наслов горе исписан а коју је ту скоро криминалистима пружио вредни и познати, мада још млад, адвокат при Париском Апелационом Суду, Г. Jean Desprez. И ако је то докторска теза његова, рад овај, и по садржини и по обиму (она износи

на 737 страна), премаша значај школске дисертације и има сва обележја једне озбиљне и научне књиге. Дело је подељено у четири партије: *Прва партија*, Etude de la législation positive, где је реч о француском законодавству о пороти, са историским прегледом (аутор почиње још од Римскога Права); *Друга партија*, Etude de la pratique judiciaire, где се нарочито (гл. II.) говори о јуриспруденцији Сенскога Поротнога Суда (La Cour d'Assises de la Seine, Париз); *Трећа партија*, Réformes proposées, партија необично важна и пуна дата; *Четврта партија*, Législation comparée, у којој су изнесена најпре законодавства о пороти у француским колонијама (Législation Coloniale) а, затим, страна законодавства, као у Немачкој (Schöffengerichte, Strafkanmer, порота, Декрет од 4. Јануара, 1924. год., Amtsgerichte, les échévins), Енглеској, Швајцарској, Италији, Босни и Херцеговини, Србији. Није потребно нарочито истицати заслуге које ће Г. Desprez, овим својим колико темељним толико и опсежним радом, стећи на пољу стручнога и научнога истраживања о једној установи, пороти, која толико стоји у вези са општим социјалним животом.

Ж. М. П.

Радови Г. проф. Универзитета у **Бенови (Италија) Mario—Ricca Barberis**. — Ми смо имали већ прилике скренути пажњу читалача „Архива“ (в. бр. „Архива“ од 25. Новембра, 1923. год., стр. 302.) на радове вреднога и талентованог правника италијанскога (тамо смо навели, у главном, његове радове из Грађ. Права, специјално о уговору о закупу а у вези са *станбеним питањем*, које се је, после Великога Рата, постављало и у Италији са свом својом акутношћу). Сада, пак, хоћемо да прибележимо овде радове Г. Barberis-a: *Sull' estensione della clausola „libero e franco allodio“ nella compravendita*, Milano, 1914. (О проширењу клаузуле „о слободном и бестретном алоду“ у куповини и продаји: *алод*, то је имање које је слободно од феудних права одн. *тепера*); *L'obbligo della garanzia per evizione nel caso di più obbligati*, Mi-

Iano 1922. (Обавеза јемства за евикцију у случају да има више обавезних лица); *Il possesso dei diritti di credito personali e l'azione di reintegrazione*, Milano, 1921. (Државина кредитних или личних права и тужба за повраћај у пређашње стање); *Per una riforma sul trasferimento della proprietà*, Firenze, 1924. (за реформу преноса својине); *Assegnazioni del Commissario degli alloggi e sul affitti*, Milano, 1924. (Одлуке комисара за станове и пазакупе). *I Giudizi d'equità nell'ora presente*, Torino, 1924. (Пресуде засноване на правичности у садашњем времену: то је расправа коју је Г. Ricca-Barberis поднео V. Националном Правном Конгресу, Congresso Nazionale Giuridico, одржаном у Септембру прошле године у Турину, Италија). Све ове расправе Г. Ricca-Barberis-a, које се, као и остали његови радови, одликују правничком ерудицијом и темељитошћу резоновања и закључака, изишле су (осим последње) у стручним италијанским часописима, одакле су, потом, и посебно оштампане.

Да напоменемо још да је Г. Ricca-Barberis био сарадник и на јубиларној књизи у част чувенога италијанскога цивилиста Г. G. P. Chironi, ред. проф. Грађанскога Права на Туринскоме Универзитету (в., н. пр., радове Г. Chironi-a Istituzioni

di Diritto civile italiano, у две свеске; *Elementi di Diritto civile*, једна свеска; *Trattato dei privilegi, delle ipoteche e del pegno*, 2 свеске; *Studi e Questioni di Diritto civile*, у четири свеске; *Nuovi studi e Questioni di Diritto civile*, једна свеска; *La Colpa nel Diritto civile odierно*, у две свеске: дело награђено од стране Италијанске Академије Наука) која је изишла још 1914. год. (ми нисмо били у могућности да ово прибележимо раније у „Архиву“, те то сада чинимо), у три свеске (прва: *Diritto privato*, друга: *Diritto pubblico*, трећа: *Filosofia-Economia-Storia*). На јубиларној књизи били су сарадници и страни правници као: Француски (Demogue, Guillaouard, Saleilles), Немачки, Чески (Tilsch), и т. д. Студија Г. Ricca-Barberis-a изишла је у првој свесци.

Као што смо то већ казали, у првој белешци о радовима Г. Ricca-Barberis-a, ми ћемо гледати да, што скорије, донесемо једну опширнију рецензију о његовој, врло сугестивној расправи: *Diritto Civile e Bolscevismo* (Приватно Право и Болшевизам), која је, 1923. год., објављена најпре у италијанском часопису: „*Studi periodici di Filosofia del Diritto e dello Stato*“, Napoli, па је отуда и посебно оштампана. **Ж. М. П.**

НОВЕ КЊИГЕ

Dr. Metod Dolenc, Dušanov Zakonik. Primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem Zakoniku in po istodobnem germanskem pravu, s posebnim ozirom na Slovence. (Ljubljana, 1925, str. V+214, cena 75.— din. Zvezek VIII. »Splošne knjižnice.« Izdanje »Zvezne tiskarne in knjigarne«.

Општи део траженог права. *Одговарајући текстови Француског, Немачког и Швајцарског Грађанског Законика.* Превео Д-р Чедомир Марковић, а поговор написао Живојин М. Перић. (Београд, 1925, стр. 166+XX, цена 40 — дин. Издање књижаре Геце Кона.)

Д-р Мирко М. Косић, Основи економске политике. Прва књига. (I. Увод. — II. Развој доктрина. — III. Аграрна политика.) Београд, 1925, стр. 416, цена 100.— дин. Издање књижаре Геце Кона.)

Светислав Вој. Вуловић, Жене правници и наше прагвсуђе. (Београд, 1926, стр. 20, цена 6. — дин. Пишчево издање.)

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

МИЛИЋ РАДОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништво „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеу: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) **60.— дин.**

Претплату ваља слати издавачу: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

Јовановић С.:

**УСТАВНО ПРАВО
КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.**

Дин. 100.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА

докторска теза

Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

**ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО**

пре X века, превео и допунио

Д-р Ф. Тарановски

Дин. 30.—

Кумануди К.:

**АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО**

Дин. 50.—

Марковић Божа:

**О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ**

Дин. 50.—

Никетић Гојко:

**ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА 1-9**

Дин. 270.—

Перић Жив.:

ЗАДРУЖНО ПРАВО

по Грађ. зак. Краљ. Србије (Коментар главе 15. другог дела Грађ. зак. одн. §§-а 507. а 529) део први, друго поправљено издање. Дин. 50.—

Перић Жив.:

**О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3**

Дин. 100.—

Пржћ А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА

према уговору о миру 1919—20.

Дин. 5.—

Перић Нинко:

**ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА**

општи део

Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ

за реорганизацију полиције

Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

**ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА**

Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА

Од Устава до владе федералистичког блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)

Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ

Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Дин. 25.—

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Крача Александра, до угашења династије Обреновића.

Цена за све етири књиге у меком повезу Дин. 400.—
у тврдом повезу Дин. 500.—

Алиmpiћ Б. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига I. слово А—Е

„ II. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин. 75.—

у тврдом повезу Дин. 100.—

Живановић Д-р Т.:

ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА

1. посебни део у меком пов. Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 75.—

2. посебни део у меком пов. Д. 80.—

у тврдом повезу Д. 100.—

Општи део у меком повезу Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 70.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Предео с франц. М. Н. Ђерић

Дин. 20.—

Јовановић Слоб.:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Ђорђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање
приредио Д-р Д. Аранђеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пишкулчић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини

Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужиштвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Јовановић Слоб.:

О ДРЖАВИ

основи једне правне теорије.

Дин. 100.—

Марсел Моа, проф. Универ. у

Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Предео Д-р Михаило Илић

Дин. 80.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОМА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1925.

ГОДИНА XV — ДРУГО КОЛО

КЊИГА X (XXVII) БР. 4.

ANALI PFB | anali.rs

САДРЖАЈ

4. БР. КЊ. X. (XXVII) ДРУГОГ КОЛА

МАЈ 1925.

I. Чланци	СТРАНА
1.) <i>Д-р Велизар Митровић</i> : Материјално-правни услови стечаја	241
2.) <i>Д-р Ђорђе Тасић</i> : Одговорност за ризик (Наставак)	259
3.) <i>Д-р Јован Стефановић</i> : Правна природа акта помиловања и могућност административног спора чији је он објекат	272
4) <i>Љуб. Радовановић</i> : Законодавна власт и њене функције (Наставак)	281
II. Правна политика	
1.) <i>Д-р Станко Лапајне</i> : Нацрт закона за правну помоћ у нашој Краљевини	292
2) <i>Николај Пахорук</i> : Правна помоћ по пројекту закона о уређењу судова за Краљевину С. Х. С.	296
III. Економско-финансиска хроника	
1) <i>Д-р Драгољуб Јовановић</i> : Опште економско стање у вези са билансима банака за 1924. год. — Извештаји Загребачког Колодвора, Трговачке и Обртничке Коморе и Загребачке Берзе	300
2) <i>Д-р Јован Ловчевић</i> : Инсбрушки споразум (финансиски ефекат и последице)	305
IV. Судска хроника	
<i>Александар К. Матановић</i> : У Црној Гори Кућа наследије своје умрле чланове	311
V. Оцене и Прикази	
1) <i>Д-р Чедомир Марковић</i> : Д-р Драгољуб Аранђеловић, Наследно право (Београд 1925.)	315
2) <i>Д-р Мирко М. Косић</i> : Th. Ruysen, Les Minorités Nationales d' Europe et la Guerre Mondiale (Paris, 1924)	316
VIII. Белешке	319
IX. Нове књиге	320

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XV ДРУГО КОЛО

25. маја 1925

КЊИГА X (XXVII) Бр. 4.

МАТЕРИЈАЛНО-ПРАВНИ УСЛОВИ СТЕЧАЈА

Установа стечаја налази примену само у изузетним случајима, те према томе, да би стечај ступио у дејство потребно је, да се стекну извесне претпоставке, извесни услови. Отуда се истиче захтев, да се претходно испитују ти услови т.ј. да се њихово постојање утврди, па тек онда стечај отвори.

Ових услова може бити двојакних према томе, да ли је у питању *редован стечај* т.ј. за сва лица без обзира на врсту занимања (Срп. стечајно право) или *трговачки стечај*, који је резервисан само за трговце (франц. стеч. право). У погледу услова разлика је између ове две врсте стечаја, што се трговачки стечај може отворити под свима условима редовног стечаја а овај последњи не може се отворити кад и трговачки стечај.

Да би стечај могао наступити потребни су следећи материјално-правни услови:

- 1) да постоји дужник и да има имовине;
- 2) да је дошао у стање презадужености, а ако је трговац: да је обуставио своја плаћања, (у случају да се наследници примају наслеђа с пописом и траже стечај, презадуженост умрлог се предпоставља); и
- 3) да има више поверилаца (за само *отварање* стечаја може бити довољан и један поверилац).

а) *Стечајни дужник.*

Стечај може наступити против имовине сваког лица у праву, сваки дакле субјект права може бити и субјект стечаја, те како у праву имамо физичких и правних лица то могу бити и једна и друга лица субјекти стечаја.

а) Што се тиче *физичких лица* као субјеката стечаја не прави се разлика у погледу пола, мушких и женских лица; па и у по-

гледу самих женских лица не прави се разлика између девојке и удате жене (сем у фрнц. праву где удата жена мора бити трговац са одобрењем свога мужа¹⁾).

Занимање дужниково такође не утиче на ово питање субјекта стечаја онамо где је заведен редован стечај (као у срп. ст. пр.) тј. и за трговце и за нетрговце; ту се дакле стечај може отворити над имовином сваког лица без разлике његовог занимања.²⁾

Ни случај неспособности једног физичког лица за правне радње не утиче на могућност отварања стечаја тако, да се као субјекти стечаја могу појавити и лица под туторством, старатељством, очинском влашћу па и лица осуђена на робију и заточење. Ово је могуће због тога, што се стечај не отвара над личношћу него над имањем неког лица.

Најзад и питање поданства је правно ирелевантно за примену стечаја, те се стечај може отворити и страном држављанину само ако су испуњени остали захтеви стечаја.

б) Што се пак тиче *правних лица* за њих важи, да, чим могу имати своје имовине, могу и под стечај потпасти.

Тако трговачка друштва, будући се сматрају за правна лица, могу доћи под стечај; овде спадају акционарска друштва па и друштво јавног ортаклука и командитно друштво³⁾. За ова последња два важи правило, да се поред стечаја друштву отварају и посебни стечаји јавним ортацима, те ненамирени повериоци друштвени могу конкурисати и у посебним стечајима (§ 148. срп. зак. о стеч.); овим је утврђено, да се једновремено јављају као субјекти стечајног права и друштво као такво и појединци — чланови тога друштва. На против друштво за почесне спекулације није правно лице те не може бити субјект стечаја; ту могу само чланови друштва подпасти под посебне стечаје. Исто тако грађанска друштва, будући се сматрају скупом физичких лица, не могу бити главни дужник у стечају; у случају друштвеног неуспеха субјекти стечаја биће сви ортаци понаособ. Исто ово важи и за све заједнице и удруживања, која нису субјект у праву: као брачна заједница, родбина⁴⁾ и т. д.

1) Lyon-Caen et R: *Precis de droit commerc.* № 2558.

2) У франц. праву стечај је заведен само за трговце, за нетрговце постоји друга правна установа: *deconfiture*.

3) Нарочито срп. стеч. право даје им ту квалификацију (в. §§ 146 и 148).

4) Грађ. Законик Срп. у § 36. погрешно назива ово правним лицем.

Код овог питања ваља напоменути, да у теорији а и законодавствима постоје супротна тврђења о правној природи појединих удружења, те се код сваког појединог случаја ваља осврнути на вољу законодавчеву. На тај начин ће се утврдити, да се стечај може отворити сеоским задругама, јер су оне по § 58. С. Г. З. правна лица и „уживају у скупу сва права као инокосни“ т.ј. у скупу изједначају се са вредношћу једног физичког лица у праву. Сеоска задруга у спољњем односу своја имања као таква, то имање (у имовној заједници) или задругу уопште могу задужити сви чланови једногласно као задруга, те се она може осудити, да дуг плати¹⁾, из чега излази, да се над њеном имовином и стечај може отворити. Даље, и ако је задруга заједница имања ипак задругари могу имати својих особних имања те би могло поред општег стечаја, где би задруга била субјект стечаја могло бити и посебног где би задругар дотични био субјект стечаја. Најзад и ако је задруга „смеса заједничког имања“ могу у случају своје личне презадужености, поједини чланови задруге бити субјекти стечаја и тада ће се поступити аналого § 146 з. о ст. п. јер је и задруга правно лице.

Исто овако ваља се осврнути на посебне законе о земљорадничким и занатским задругама (срп. зак. од 1897. год.) о задругама за узајамно помагање (срп. зак. од 1898. и 1902.) о задужбинама (срп. зак. од 1912. год.) које овима признају квалитет правног лица па тиме и подобност субјекта у стечају.

Како се стечај може отворити и над заосталом имовином умрлога у случају, да се наследници приме наслеђа са пописом, то ће се узети: да је овде субјект стечаја сама заоставштина као као правно лице *ex lege*. Српско стечајно право (Зак. о ст. п. § 3. под 3) наређује „да се стециште отвори против масе умрлога“ из чега се може извести, да је законодавац саму заоставштину (наследство) начинио правним лицем.²⁾ Услед тога ако би наследник платио неки дуг наслеђа или би учинио услугу стечају за награду имао би се сматрати повериоцем наслеђа као и сваки други поверилац.

Као лица у праву сматрају се и јавно-правне установе: држава, окрузи, општине те се јавља питање: може ли се и њима стечај

1) Ж. Перић: Задружно право II, стр. 114. — В. објашњење уз § 57. С. Г. З.

2) У нем. законодавству исто је учинио Kohler, Lehrbuch des Konkursrechts, стр. 171.

над имовином отворити. Како се ова лица јављају у свом правном понашању и приватно-правно т.ј. имају своје имовине (одвојене су имовине грађана) а тако исто и дугове, излази, да би ове јавно-правне корпорације могле потпасти под стечај и постати субјектом стечаја. Само ту има незгоде у томе, што је често тешко, утврдити, шта је приватна имовина те установе а шта заједничка свих грађана у том јавно-правном удружењу (као заједничке испаше и т. д.). Сем тога снага солвентности таквих тела не лежи само у њиховој приватној имовини већ у економској снази свих житеља. Па и нарочити обзира законодавчеви према висини тих јавно-правних установа могу бити разлог, да он искључи у овим случајевима могућност отварања стечаја.

У нашој држави сматрају се сва тела: и држава и област и срез и општина као правна лица те могу имати своје имовине и дугова. По том основу и они би могли бити субјекти стечаја.¹⁾

б) *Имовина у стечају.*

Под стечај подпада сва имовина презадуженога да би се из ње намирили повериоци — те настаје питање: шта се има сматрати као имовина стечајног дужника? Како је напред истакнут циљ да се том имовином имају подмирити тражбине поверилаца дужникових, то се има узети као имовина његова све његово, што представља извесну имовинску вредност а може се одвојити од његове личности; из чега у исто време излази да он сам односно његова привредна вредност не може бити објект у стечају.

1. Према овоме објективну стечајну способност имају:

- 1) дужникове ствари (у ужем смислу) и
- 2) сва права његова, која имају имовинско-правни значај а могу се одвојити од личности његове.

Када се ово последње има на уму онда се даје извести, да не могу подлећи стечају:

- 1) она права презадуженикова, која немају имовинске вредности, као брачна права, турска права и т. д.
- 2) сва она права његова, која додуше имају извесне имовинске вредности за њега али су у највећој мери везана са његовом

¹⁾ В. Устав С. Х. С. чл. 18 и др. Закон о обласним и среским самоуправама од 1922 г. чл. 1 и чл. 101 и најзад Грађ. Зак. § 59.

личношћу те се од њега не могу одвојити и на другом пренети, на пр. право на бесплатну вожњу железницама, право на бесплатно лечење и т д.

Из напред наведеног, да личност презадуженога и његова привредна делатност не могу бити предмет у стечају, излази: да се стечајни дужник не може наморати на какав било физички или умни рад у корист стечајне масе. А ако би он ипак од своје воље радио, мораће му се исплатити награда из стеч. масе онако исто као и сваком другом, који је неку услугу учинио у стечају.

Свима овим предњим излагањима циљ је, да у главним цртама обележе шта све може ући у стечај као имовина презадуженога. Међутим код сваког појављеног случаја и кад се према предњем може узети у стечај, биће потребно утврдити: да ли се из дотичне имовине дужникове може принудна наплата извршити или не; јер ако се из њих не може принудна наплата извршити, не могу се ни у стечај узети (изузетак од овог чини срп. рударски закон у чл. 161. по коме се прибор рудника не може за дуг пописати али ипак у случају стечаја и тај прибор долази у општу стеч. масу). *Овде је дакле од значаја питање: да ли се извесно добро или право може од дужника одузети и на другом пренети и за тај одговор су меродавне одредбе Грађанског позитивног права¹⁾ и законске норме Грађанског судског поступка (§ 471. Срп. гр. суд. п.).* Међу те ствари и права која се не могу пописати па ни у стечај узети, спадају: а) оне, које су по природи правној или по вољи законодавачевој везане за личност дужника; б) оне, које другом неком служе већ за обезбеду, али само до потребне висине тражбине, вредност преко тога опет потпада под стечај; в) добра из круга минимума за егзистенцију; и најзад г) сва имовина дужникова у иностранству.

II. Имовина дужникова сем овим захтевима мора одговарати још једном, да би могла бити стечајна имовина и тај се тиче њене величине. Наиме, није довољно, у том погледу, да дужник уопште има имовине, већ она мора бити у извесној величини да би омогућила извршење стечаја. Раније је већ истакнуто, да је задатак стечаја равномерно намирење поверилаца, а све друге користи, које он пружа долазе у други ред, те се према том циљу његовом мора и опредељење учинити. При одговору на

¹⁾ У том смислу консултовати ваља и специј. законе као: о жиговима, привилегијама, орденима и т. д.

ово истакнуто питање има у стечајном поступању још један факат, који је и овде од значаја а то су трошкови или *издаци стечаја*. Ти се издаци очевидно морају намирити из стечајне имовине, јер су они неопходни за извршење самог стечаја (награде, браниоцу, стараоцу и т. д.¹). Када дакле и ово има у виду онда можемо рећи по питању величине имовине дужника: да она мора бити толика, да по намирењу стечајних трошкова остане нешто и за деобу повериоцима. Где дакле укупност имовине дужникове не достиже ову величину не може се ни стечај отворити.

И ако овај закључак произлази из самог основног схватања задатка стечаја ипак гдекоја позитивна права овај захтев о величини имовине нарочито истичу. У српском стечајном праву тај се захтев даје логички извести из одредбе § 1. Зак. о ст. пост. у коме се говори о циљу стечаја „у коме се имање каквог дужника..... између поверилаца подељује“. — Према томе, ако је дужникова имовина тако мала да се евентуално само трошкови стечаја могу намирити, а ништа иза тога не остаје за намирење поверилаца, онда би сва примена те институције стечаја била илузорна а тиме противна одредби поменутог параграфа.

Постваља се питање: ко цени довољност имовине дужника, да би се стечај могао отворити? Како је суд уопште позван да одлучи о отварању стечаја, то ће и по овом питању он имати да даде оцену.

Што се тиче поверилаца, њима се не може ставити у дужност, да подносе доказе о величини имовине презадуженога. Па ипак, ако би они указали на извесна добра дужникова, која је овај прикрио или привидно отуђио, тако, да се та добра изналажењем или поништавањем презадуженикових правних послова могу повратити маси — суд ће о томе водити рачуна и отворити стечај, ако само и вероватноћа постоји, да се може појачати маса овим начином.

Није увек лако проценити, да ли има довољно имовине презадуженога у моменту отварања стечаја, те се гдекада може догодити, да се и у току самог стечајног поступања овај негативни факат покаже. Чим се ова невидљивост имовине дужникове покаже, макар то било и у току поступања, стечај ће се

¹) Срп. Зак. о ст. пост. § 13.

обуставити, јер му и овде недостаје могућност извршења главног задатка и онда нашто га продужити.

III. Да би се извесна добра, која се код презадуженога нађу, могла третирали као имовина у стечају, потребно је очигледно, да су сва она својина кридарева. Због тога ако би се само у придржини његовој нашла извесна добра или су туђа добра у смеси са његовим, — сва та добра морају се издвојити из стечајне масе. Према § 6. срп. зак. о ст. пост. амо спадају туђе ствари, туђ део неподељеног имања,¹⁾ женине покретне ствари, облигације на име кридареве супруге издане од трећих лица а гласе на узет новац из жениног мираза. Што се тиче самог жениног мираза, ако би се међу мужевим добрима нашао, пошто он њиме управља (§ 767. С. Г. З.) а жена не би имала доказа о својини, онда ће мужевље признање вредети само ако је пре стечаја учињено (§764. С. Г. З.) ма којом приликом пред влашћу или пред сведоцима или у писму ако је умро пре отварања стечаја или је оно ма у ком циљу било предано власти.²⁾

Од овог правила, да само сопствена добра дужникова могу потпасти под стечај, изузетак се чини у Срп. Грађ. Зак. у § 784. по коме се неће женино имање одељивати у случају мужевљевог стечаја „ако га је она упропастила“ т.ј. својим раскошним животом до стечаја довела. Овом је одредбом законодавац хтео да казни раскошну жену. Ну ипак је строгост ове одребе ублажена једним Височ. решењем³⁾ да све оно, што је она на свом имену задржала остаје њено; а не издваја се од мужевљевог имања само оно, „што је жена мужу на трошак дала“ — дакле и ако је њена својина.

IV. Која ће сва дужникова добра ући у стечај зависи и од тога *кад су она припала дужнику*: да ли пре од решења о *отварању стечаја* или после тога. Према овоме правно релевантном моменту дужникова добра деле се у две групе: у прву спадају сва она добра дужникова, која су то постала до отварања стечаја а у другу групу она добра његова, која је он стекао после овог времена. Ова деоба презадуженикових добара, на раније, од момента стечаја, и доцније стечена, нашла је примене

1) § 786. Срп. Грађ. зак.: ако су се супружници сложили на смесу добара.

2) В. § 189. срп. зак. о гр. суд. пост.

3) Решење од 28-III-1850. № 232.

у свима позитивним правима с том разликом што по неки законодавац, као немачки, добра дужникова стечена после отварања стечаја уопште не узима у стечај док други законодавци усвајају ову деобу само ради наређивања о располагању са овим добрима, која су дужнику допала после горе истакнутог времена а стечај међутим обухвата и једну и другу групу добара стечајног дужника. Према овоме од интереса је утврдити, која ће се имовина дужникова сматрати за раније стечену а која за доцније, после отварања стечаја прибављену.

У прву групу спадаће пре свега она добра дужникова која су на дан отварања стечаја била његова својина; према томе и она имовина презадуженога, која је узмакла стечајном поступању јер је била прикривена, ма кад се пронашла, сматраће се имовином прве групе. Српски законодавац за оваква добра наређује у § 188. зак. о ст. пост.: „ако би се ма кад какво добро дужниково пронашло, које је требало да у стеч. масу уђе а суду није познато било... онако исто ће се накнадно поделити, као да је у време стецшта у масу ушло било.“

Исто тако сматраће се као имовина ове групе и сви приходи и плодови од презадуженикове имовине ма да они притичу после отварања стечаја као: закупнине, купони од облигација, интерес на позајмљени капитале, дивиденда акцијска и т. д.¹⁾ Амо спада и право ужитка ако није *тесно* везано за личност дужникову већ се јавља као презадужеников доходак (§ 121. срп. зак. о ст. п.).

Сем тога овде долази и сваки нов притицај вредности, које не би произлазиле ни зависиле од после стечајног личног рада презадуженога већ би саме по себи придлазиле или би их бранилац у стечају прибављао а у вези са ранијим правним пословима кридаревим као: ренте, пензије (у колико се могу узети у попис), лутријски згодитци (на лоз пре стечаја набављен), накнаде од осигурања и т. д.

Најзад овде спада и прибављена имовина путем поништаја ранијих правних послова презадуженикових од стране браниоца у стечају, пошто је то право постојало у време отварања стечаја.

У имовини презадуженикову *друге групе* спадају она добра

¹⁾ Овде не спада приход од жениног мираза и њених добара јер то нису приходи од мужевљих добара а сем тога они служе на олакшицу живота обојих. О. о. с. К. С. 1879. Бр. 1433.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
ГЕЦЕ КОНА — БЕОГРАД
3, КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛИЦА 3

Изашла је из штампе књига:

**ОСНОВИ
ЕКОНОМНЕ ПОЛИТИКЕ**
КЊИГА ПРВА

од
Д-р МИРКА М. КОСИЋА
професора Универзитета

Цена 100.— Дин.

САДРЖАЈ.

	СТРАНА
Предговор	3
Упута у литературу	5

Увод

стр. 8—39

1) Економија стр. 9, 2) Држава стр. 11, 3) Политика као пракса стр. 14, 4) Политика и Наука стр. 16, 5) Политика и Етика стр. 19, 6) Наука о Економији и Економна политика стр. 21, 7) Психолошки и социални основи економне политике стр. 24, 8) Носиоци и средства економне политике стр. 27, 9) Циљеви и мерила стр. 33.

Развој економно-политичких доктрина

стр. 140—122

1) Два основна схватања друштвеног живота стр. 40, 2) Везана и слободна привреда (меркантилизам, физиократија и либерализам) стр. 43, 3) Романтично-историјске реакције стр. 59, 4) Социализам: а) утопијски социализам стр. 72, б) научни социализам (марксизам и синдикализам) стр. 79, в) ревизионизам (државни и комунални социализам, гилдни социализам) стр. 89, г) аграрни социализам стр. 97. 5) Солидаризам (Кооперативизам и Социална Реформа) стр. 100, 6) Економно-политичке доктрине и економна наука стр. 118.

Аграрна Политика:

(Стр. 123—406)

I. *Присјуй* стр. 125—136

§ 1. Појам, историјски развој и задатак Аграрне Политике	125
§ 2. Значај аграра	129

II. Природна и техничка основа	стр. 137—173	СТРАНА
§ 3. Развој земљорадње		137
§ 4. Фактори разне интензивности обраде земље		142
§ 5. Разлике између органске и механичке производње		158
§ 6. Закон опадања приноса тла		162
III. Историјске основе и социални односи	стр. 174—222	
§ 7. Постанак и развој земљишног власништва		174
§ 8. Аграрне борбе		187
§ 9. Ослобођење земље и сељака		195
§ 10. Расподела поседа		205
§ 11. Поседи „мртве руке“		219
IV. Газдински проблем	стр. 223—261	
§ 12. Одлике малог и великог газдинства		223
а) догматски развој стр. 224, б) историјски и статистички докази преимућства	стр. 229, в) два система организовања пољопривредне производње стр. 242.	
§ 13. Правни облици искоришћавања поседа		248
V. Изградња сељачког поседног поретка	стр. 262—354	
§ 14. Аграрне Реформе		262
§ 15. Заштита малог поседа		292
§ 16. Унутарња колонизација		308
§ 17. Задружна организација земљорадње		335
VI. Организациона политика газдинства	стр. 355—389	
§ 18. Радничко питање		355
§ 19. Кредит		367
§ 20. Валоризација производа		378
VII. Остале мере за унапређивање пољопривреде	стр. 390—403	
§ 21. Мелиорације		390
§ 22. Пољопривредно просвећивање		396
§ 23. Пољопривредно обезбеђење		400
VIII. Место аграра у организацији народне привреде	стр. 403—410	
§ 21. Сталешке организације		403
§ 25. Аграр, индустрија и социјализам		407
Индекс имена		411

Даље препоручујемо следећа наша најновија издања:

Тасић Д-р Ђорђе :

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ

по принципу једнакости терета

Дин. 30.—

Никешић Гојко:

ЗАКОН О ТАКСАМА

са таксним правилником и таксеним и пристојбинским правилником.

Дин. 50.—

Никешић Гојко:

ЗАКОН

о чиновницима и осталим службеницима грађанског реда 31. јула 1923.

Друго издање.

Дин. 15.—

Никешић Гојко:

ЗАКОНИ О ПОРЕЗУ

1. Закон о непосредном порезу.
2. Закон о (пореској управи) пореским одборима и порезницима.
3. Закон о порезу на ратне добитке.

Дин. 20.—

Никешић Гојко:

ЗАКОН О ШТАМПИ

Од 20. јануара 1904. год.

са изменама и допунама од 9. децем. 1904. год.

Протумачен и објашњен одлукама Касационог суда.

Дин. 6.—

Димитријевић И.:

НЕМАЧКО - СРПСКИ РЕЧНИК

банкарско-трговачких израза
и саобраћаја.

Дин. 30.—

Берић М.:

**ФРАНЦУСКО-СРПСКИ
РЕЧНИК**

банкарско-трговачких израза
и саобраћаја

Дин. 30.—

Тодоровић М.:

**МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА
и трговачка политика**

Дин. 30.—

Тодоровић Б.:

КАЛКУЛАЦИЈА РОБЕ

Дин. 10.—

**РЕГИСТАР ИНДЕКС
СЛУЖБЕНИХ НОВИНА**
за год. 1918-1923. закона, уредаба,
наредаба, решења и т. д.

Дин. 40.—

АГРАРНИ ЗБОРНИК

свију закона, уредаба, наредаба,
расписа и т. д.

Дин. 40.—

Максимовић Милан:

БАНКАРСКА РАЧУНИЦА

Банкарски послови са кратким
роковима

Дин. 30.—

Тодоровић Бран. Б.:

ТРГОВАЧКА РАЧУНИЦА

књига I.

Дин. 30.—

Тодоровић Бран. Б.:

ТРГОВАЧКА РАЧУНИЦА

књига II. (банкарска рачуница)

Дин. 30.—

Тодоровић Бран. Б.:

ТРГОВАЧКА РАЧУНИЦА

књига III. (банкарска рачуница)

Дин. 30.—

Тодоровић Бран. Б.:

ПОЛИТИЧКА РАЧУНИЦА

књига четврта, друго издање

Дин. 30.—

Тодоровић Бран. Б.:

НАУКА О ТРГОВИНИ

треће илустровано издање

Дин. 24.—

Карајовановић Ђ.:

МЕНИЧНО ПРАВО

Дин. 12.—

Радојчић Сисаоје:

ОСНОВИ

ТРГОВАЧКОГ ПРАВА

Дин. 60.—

Никетић Гојко:

ТРГОВАЧКИ ЗАКОНИК

и стецински поступак, Краљ. Србије,
протумачени одлукама опште седнице
и одлукама Касацноног Суда.

Са додатком:

Закона о устројству трговачког суда.
Наредба о поступку код принудне на-
годе. Закон о акционарским друштвима.
Закон о повластицама новчаним заво-
дима и т. д.

Дин. 40.—

Никетић Гојко:

ЗАКОН

О ДРЖ. РАЧУНОВОДСТВУ

са правилником за извршење одредаба
из одељка „Б Уговори и набавке.“

Друго издање.

Дин. 15.—

Никетић Гојко:

МОНОПОЛСКИ ЗАКони

Књига прва.

Дин. 8.—

Никетић Гојко:

МОНОПОЛСКИ ЗАКони

Књига друга.

Дин. 6.—

Живановић Жив. :

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Краља Александра, до угашења династије Обреновића

Цена за све четири књиге у меком повезу Дин. 400.—
у тврдом повезу Дин. 500.—

Јовановић Слоб. :

УСТАВНО ПРАВО КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.

Дин. 100.—

Јовановић Д-р Драгосл. :

ПОЈАМ ЗАКОНА

докторска теза Дин. 15.—

Кадлец Д-р К. :

ПРВОБИТНО СЛОВЕНСКО ПРАВО

пре Х века, превео и допунио Д-р Ф. Тарановски Дин. 30.—

Жан Жорес :

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Превео с франц. М. Н. Ђерић
Дин. 20.—

Јовановић Д-р Драгосл. :

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

Дин. 25.—

Јовановић Слоб. :

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Перић Нинко :

ОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

општи део Дин. 30.—

РУДАРСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Уредба о организацији рударске струке — Рударски законик. — Правила брагтинске благајне. Дин. 30.—

Перић Жив. :

О УГОВОРУ

о продаји и куповини 1-3

Дин. 100.—

Пишкулић Д-р Звонимир

и Д-р Имре Ђерђ :

ОСНОВИ

приват. права у Војводини
Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужиоштвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407

Дин. 60.—

Јовановић Слоб. :

О ДРЖАВИ

основи једне правне теорије
Дин. 100.—

Јиричек Конст. :

ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА

Књига 1—4 броширано Дин. 200.—
повезано Дин. 240.—

Марковић Д-р Лаза :

ПОЛИТИКА

Од Устава до владе федералистичког
блока (23. јули — 5. новембра 1924. г.)
Дин. 30.—

ШУМАРСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Уредба о организацији шумарске струке. — Закон о шумама. — Закон о ограничавању државних шума. — Закон за шумску жандмерију. — Наредба о полагању испита за административну и техничку државну шумарску службу. — Правилник ва индустрију дрвета. Дин. 25.—

његова, која су му незаслужено, бесплатно, припала за време стечајног поступања дакле после отвореног стечаја као: наслеђе, легат, поклон.

Ну сем ових он може имати и других добара које је после пада под стечај својим радом стекао. Наиме презадужени падом под стечај не лишава се права, да ради и зарађује — да своју активност развије. Тим радом он може стећи знатне суме а може привредити себи и велике зараде, праве капитале. Према овоме се чини закључак, да се као објекат стечаја сматрају само она зарађена добра његова која прелазе свакодневне потребе издржавања себе и своје породице. Ово не стоји у супротности са ранијим реченим: да се он, дужник, не може наморати, да ради за повериоце у стечају али кад већ стече више него што му за живот његов и његове породице треба онда му се то може одузети у корист стечајне масе¹⁾ док још стециште траје.

И српско стечајно право такође прави разлику између добара стечајног дужника према времену кад су му допала. Само што законодавац српски (у §57. Зак. о ст. п.) за разлику од осталих не узима за деобни моменат онај, кад се стечај отвара, већ рок за пријављивање тражбина обележен у прогласу. Према овој подели наређује и поступак са добрима дужниковим. Зашто је он овај моменат за правно релевантан изабрао; тешко је наћи озбиљан разлог; а да је пак лапсус и то би било тешко претпоставити јер је излагање категоричко.

По пом. одредби у ту групу добара прибављених у времену између рока за пријаву тражбина стечајном суду и „закључног“ стечаја²⁾ (§ 129. Зак. о ст. п.) долази свако „имање, које би пропаломе којим му драго правом припало“. Ако би се задржали на изразу припасти онда би се могло узети: да имања стечена у овом времену не улазе у стеч. масу; ово у толико пре што се у пом. § 129. каже „из имања које би пропалици после закључног стечаја припало или које би он стекао и т. д.“ чиме се наглашава разлика између припалог имања и стеченог. Па ипак узеће се, да сходно другим законодавцима и српски сматра објектом стечаја сва у овом времену придошла добра стеч. дуж-

1) Овако је и по аустр. Concursordnung § 5, у француском Code de commerce art. 443.

2) т. ј. пошто је издељен сав новац из стеч. масе.

ника, дакле и она која је он стекао; прво зато, што је он усвојио начело накнадног намирења и друго што уз израз „припало“ даје објашњење: којим му драго правом, чиме је хтео обухватити свако накнадно прибављено имање.

Само код случајева стечене имовине и овде ће се претходно правити питање о томе: да ли је оно веће од онога, што захтева свакодневни одржај презадуженога и његове породице;¹⁾ и овде се дакле мора рачунати са стеченим капиталима а не слабир наградама за рад. Српско стеч. право нема изричне одредбе о овоме, али се то даје извести из општег смисла стечаја, који се управља против истинских вредности а не против зарађеног насушног хлеба, јер би онда био управљен и против личности презадружнога и то у врло суровом смислу, против чега се буне савремени осећаји уређења друштвеног.

Узимање овог момента, рока за пријављивање тражбина, од стране срп. законодавца има још и тај значај материјално правни: што искључује из могућности да се из припалог и стеченог имања у тој интервали (између отварања стечаја и рока пријаве) наплате и они повериоци који су то постали у том времену. Они би се могли пријавити и исплатити тек из имовине дужникове прибављене после усвојеног релевантног момента.

в) Повериоци у стечају.

Стечају је задатак прибирање имовине дужникове ради намирења тражбина поверилачких. Ти повериоци, ради којих се и стечај отвара, називају се повериоци у стечају.

Под овим именом разуму се они повериоци, који су то били у моменту отварања стечаја (смисао § 1. Срп. зак. о ст. пост.) а обично схватање не прави при том разлику између у стечај пријављених и непријављених поверилаца.

Како пак однос поверилачки може из врло разних правних односа произићи, то је потребно ближе одредити: који од свих тих поверилаца могу бити сматрани за повериоце у стечају, јер их стечај не признаје све и не обухвата све, и ако су повериоци по општим правним схватањима. Тражбине пак поверилаца у стечају називају тражбине у стечају.

1) Кад су у питање плате држав. чиновника цивилних и војних ваља се образрети на дотичне законе и видети шта се од награде може за дуг пописати.

Као повериоци у стечају могу се сматрати следећа лица:

I. *Лични повериоци* презадуженога (§ 13. С. зак. о ст. пост.) којима је за наплату тражбина одговорна сва имовина његова а не поједини тачно одређени делови.

Из овога излази да се неће сматрати повериоцима у стечају: а) они, који што захтевају од стеч. дужника по праву сопствености²⁾ и б) нарочитим залагама обезбеђени повериоци¹⁾ било да је обезбеда дошла путем уговора, било путем закона (закупнина § 686 С. Гр. Зак.). Ну и ови повериоци могу се јавити као стечајни ако се одрекну залоге или ако би залога била недовољна; онда ће за тај неосигурани вишак бити лични повериоци.

II. Само они повериоци, чије су тражбине управљене *против имовине* дужникове могу бити повериоци у стечају; другим речима, њихове тражбине морају се тицати извршења обавеза из презадуженикових добара, било да се те обавезе презадуженог састоје у неком давању, плаћању, било у неком чињењу али које се дају проценити, изразити сумом новаца.

Исто тако биће повериоци у стечају и они, који потражују *накнаде штета* због презадужениковог неизвршења обавезе неког личног чињења и нечињења — само та радња одн. нерадња дужникова мора бити из времена пре отварања стечаја јер његово правно понашање после отвореног стечаја не сме штетити, крњити стечајну масу.

Повериоци презадуженога овде наведени морају имати тражбине из времена пре отварања стечаја сасвим свеједно, да ли је рок приспео до тог момента или не (§ 27. с. Зак. о ст. п.) и да ли је дотична тражбина условљена или не — само се овај услов не сме односити на правно понашање дужниково после отвореног стечаја.

Ако би стечај затекао једно уговорено стање из двостраног, теретног, уговора тако, да је кридарев сауговорач извршио своју обавезу и кридар још не³⁾ онда ће сауговорач моћи, не да тражи извршење, јер је то сад немогуће, (бранилац у стечају није у срп. стеч. праву за то овлашћен в. § 52.) већ ће тражити раскид

1) В. § 6. С. Зак. о стеч. пост.

2) В. § 7. С. Зак. о ст. пост. и трећи став закона о повлашћењу Срп. Кред. Банке.

3) Ако би био обрнут случај т. ј. кридар извршио обавезу а његов сауговорач није онда ће га на извршење натерати бранилац у стечају.

уговора¹⁾ (§ 56. С. Гр. Зак.) и повраћај оног што је он дао. Ово ће му се повратити ако се још као одвојено налази у имовини презадуженога или се одвојити може (§ 915. С. Гр. Зак.) у противном мораће се јавити у масу као поверилац, исто као и онда, кад се његово извршење обавезе састојало у неком чињену (на пр. комисионеров провизион *à contrario* § 60. С. Трг. Зак.). Други случај овде може бити: да ни једна ни друга уговорачка страна т.ј. ни кридар ни сауговорач нису потпуно већ сваки делимично извршио уговор. Како би се овде сауговорач кридаров очигледно штетио потпуним извршењем уговорене обавезе према лицу, чија је имовина сада под стечајем, то се он не може натерати, да обавезу изврши, те ће према томе он морати вратити маси оно што је већ од кридара примио а тражити на-траг што је кридару дао (аналогно § 915. С. Гр. Зак.). Изврши ли накнадно сауговорач своју обавезу потпуно, он ће то сада учинити очигледно у корист масе стечајне те неће бити поверилац у стечају већ привилеговано поверилац из стечаја. Срп. стеч. право не пружа о овим питањима никаквих норма док страни законодавци (као нем. у § 17. С. О.) дају право браниоцу: да изврши уговор у место кридара, ако за сходно нађе, регулишући при том правни положај дотичног контрахента.

Ко се сматра повериоцем у стечају за главну тражбину сматраће се као такав и за *ненаплаћене интересе* без обзира, да ли је та неплаћена камата из времена или пре или после отвореног стечаја. По нем. ст. праву ова последња одбацује се, јер се потражиоци тих сума сматрају повериоцима после отвореног стечаја.

Повериоци, који полажу право *компензације* своје тражбине за неку тражбину кридареву према њима, неће бити повериоци у стечају, сем за онај део, за који је њихова тражбина већа.

И *правопријемници* сматраће се за повериоце у стечају; јер и ако се захтева: да је тражбина постојала пре отварања стечаја, не тражи се да је поверилац исти већ се може и правни сукцесор јавити било универзални било сингуларни. Колико ће он имати права у стечају одредиће се правилима Грађ. Законика а у сваком случају не више од свог предходника. Ако би једна тражбина после отвореног стечаја била уступљена неколицини или била подељена на више њих (наследника) сви ће

1) Ж. М. Перић: О уговору куповине и продаје св. II.

се они у стечају смратрати као један поверилац (§ 69. с. зак. о ст. п.).

Јемци за презадуженога ући ће међу повериоце у стечај ако су по обавези из јемства штогод за кридара платили макар да су то учинили и после отвореног стечаја али за обавезу јемства које је пре овог момента постојало. Што се пак тиче јемаца, који још нису платили, ту се мора учинити осврт на правило: да једна тражбина може само једанпут бити пријављена у масу¹⁾ — те ће се и таквом повериоцу допустити да се пријави у стечајну масу али не да се њему сума исплати већ повериоцу. У случају пак солидарног јемства јемац ће се јавити као поверилац у стечају само онда, ако се главни поверилац није у стечај јавио (налази овог јемца за сигурног и неће да јавља у стечај).

У стечајне повериоце ући ће и они, који потражују од презадуженога издржавање по осуди судској²⁾ (на пр. родитељи по срп. гр. праву § 127. ванбрачна деца по нем. гр. пр.) или који потражују накнаду за штету деликтом дужниковим причињену им ну под условом: да је и једно и друго постало обавезом дужниковом у времену пре него је стечај отворен.

И чланови једног друштва могу се појавити као повериоци тог друштва у стечају али не за своје уделе у друштваном капиталу (акције, ортачки удео) већ за неподигнуте користи као што је дивиденда на акције и неизузета добит — сем ако ова не служи за појачање, повећање удела ортачког у друштву.

Повериоци пак презадуженога, који су то постали после отвореног стечаја или нису повериоци у *стечају* или су повериоци *из стечаја* и онда имају нарочити привилеговани положај у расправи стечаја, јер су постали повериоцима чинећи услуге вршењу стечајног поступања. Ни о једнима ни о другима није овде реч; о њима ће се доцније говорити.

Као повериоци у стечају по српском позитивном праву могу се јавити и деца презадуженога за своје право издржавања до 14 године своје; па онда и удовица за свој удовички ужитак али не онај општи из § 774. Грађ. Зак. већ брачним уговором предвиђени. Па и повериоци из уговора о добротинству (по-

1) Овако гласи начелна одлука нем. К. С. (в. Kohler; о. с. стр. 203).

2) В. § 16 Зак. о ст. пост.: „у трећи ред долазе сви уопште повериоци, који нису изрично поменути у другим редовима...“

клонопримци) сматрају се повериоцима у стечају. Напоследку и новчане казне могу бити стечајне тражбине.¹⁾

Као што се из свега овога види једна тражбина да би била стечајна, а њен поверилац стечајни поверилац, потребно је, да је она стварно управљена против имовине презадуженога сасвим свеједно, да ли је она из области: стварног, облигационог, наследног, породичног, или најзад јавног права. Према овоме ни родбински односи неће утицати на квалитет дотичног повериоца као стечајног, те ће сваки од ових поверилаца моћи, без обзира на његове родбинске односе са презадуженим, бити стечајни поверилац. Жена или ма каква друга родбина неће дакле бити стављена у стечају ни боље ни горе од других поверилаца.

III. Повериоци само из тужљивих тражбина могу бити повериоци у стечају; према томе овамо неће спадати они, чије су тражбине изгубиле ту снагу те су постале *obligatio naturalis* као: застареле тражбине, отпуштени део тражбине приликом принудног поравњања и т. д.

Сама пак застарелост прекида се у стеч. праву пријавом повериоца у стечај. Ова пријава додуше није тужба али собом значи прекид застарелости, јер је она корак за остварење повериоцевог права.

IV. О повериоцима стечајним може бити речи само онда кад их је бар двојица — јер због једног јединог повериоца није потребна установа стечаја. Један дакле осамљен поверилац не може бити поверилац у стечају. И ако нема о овоме изричне одредбе у срп. стечајном праву, ово би се дало извести из § 1. где се говори о повериоцима као множини („...који своје поверитеље“... и т. д.).

V. *Иностранци повериоци* дужникови равнају се са осталим повериоцима његовим по принципу реципроцитета т.ј. они се могу јавити у стечајну масу ако поданици наше државе, као повериоци неког дужника у земљи иностранца, имају иста права (§ 20. с. зак. о ст. пост.).

1) В. § 19. Зак. о ст. пост. Све је ово супротно решено у нем. стеч. праву које налази да овакве потражиоце не треба изједначити са правим личним повер. в. Kohler о. с. стр. 187.

г) Презадуженост дужникова.

Да би установа стечаја нашла своју примену потребно је, да је дужник дошао у такво имовно стање у коме извесним повериоцима прети опасност да ништа не добију за своје тражбине из имовине дужникове, јер је она мања него што су дугови његови, те кад се намире они, што су се благовремено обезбедили, за њих неће остати ништа. Овакво стање дужниково где *in fine* његови дугови (пасива) надмашују све његово имање (активу) назива стањем презадужености и оно је један од услова, да би се стечај могао увести.

Овај прави узрок отварања стечаја или се непосредно утврђује као *презадуженост insufficientis* (недовољност активе да покрије пасиву) или се по спољним манифестацијама, по спољним знацима закључује као *insolventia* т.ј. *неспособност* плаћања свих дугова. Као спољни знаци овог стања названог неспособност плаћања јављају се: бегство дужника, његово избегавање сусрета са повериоцима, држање затвореног дућана, узимање зеленашког кредита, одбијање плаћања без правног разлога само да би парничењем добио у времену, хитање појединих поверилаца, да се обезбеде за своје тражбине специјалним залогома и т. д. Али као најглавнија манифестација ове неспособности плаћања јавља се обустава плаћања или како је српско стеч. право назива престанак плаћања.

Што се тиче оног првог непосредног начиња утврђивања опасности за поверилачке тражбине, путем презадужености, против њега се наводи, да је он непрактичан па чак и немогућ. Непрактичан је, јер се истинско стање презадужености може утврдити тек на завршетку стечаја а не пре њега. Да ли ће се неки дужник сматрати презадуженим или не, зависиће од оцене његове активе и пасиве: довољно је, да се објекти активе скупље цене, него што се продати могу, или да се извесна дубиоза — сумњива потраживања у погледу наплате не сматрају за таква, па да се дође до супротног закључка т. ј. да дужник није презадужен. Сем тога ваља још приметити, да многа врло добра предузећа у почетку су пасивна.

Напротив други начин оцене опасности за поверилачке тражбине, путем спољних манифестација, сматра се за реалнији, бржи, па чак и поузданији те се њиме иде више на заштиту поверилаца. Да ли која од горе набројаних спољних појава

злог стања дужниковог постоји или не лакше се сазнаје а и лакше контролише њен значај за несигурност поверилаца. Па и овом би се начину оцене могло замерити да он често показује само једно привремено стање неспособности плаћања дугова, те не показује увек праву истину, која се жели утврдити. Отуда као корекција овог начина долази судијско испитивање значаја ове спољне појаве за опасност поверилачких тражбина; избегава се дакле, аутоматска примена њихова.

Ако се баци поглед на разна законодавства видеће се, да се развој прихватило ових начина изналажења истинске опасности за повериоце. Тако немачко стечајно право усвојило је утврђивање неспособности плаћања (*Zahlungsfähigkeit*) као повод за отварање стечаја¹⁾ сама пак презадуженост не тражи се. Па ипак и ако је овај повод у начелу усвојен, ипак се и тамо тражи у изузетним случајима стање презадужености, да би стечај могао ступити у дејство. Тако код акционарских и других друштава поставља се питање о презадужености; код неких опет друштава довољан је било један било други начин. Ваља напоменути, да се неспособност плаћања цени по свима спољним знацима.

У француском стеч. праву меродаван је за судску одлуку о отварању стечаја престанак плаћања (*cessasio de payment*) од стране трговца. Па ипак законодавац даје могућност суду да отвори стечај по званичној дужности а и на молбу поверилаца не одређујући му којим ће начином утврдити опасност за поверилачке тражбине.²⁾

Енглески законодавац (у чл. 4. закона од 1883. г.) служи се аутоматском методом: он лимитативно набраја случајеве кад се може отворити стечај. Тиме је онемогућено да судија по свом нахођењу и имовном стању дужниковом одлучује, да ли да отвори стечај или не. Овим је додуше искључена произвољност судијина али је тиме у исто време створена опасност да судија стоји везаних руку пред једним очигледним случајем презадужености ако ту нема ни једног законом предвиђеног повода за отварање стечаја.

Риско стечајно право усвојило је оба начина утврђивања опасности за поверилачке тражбине и непосредан и посредан

1) В. Concursordnung § 102.

2) В. Code de commerce art. 440.

т.ј. и утврђивање презадужености и престанак плаћања (§ 3. одн. § 142. Зак. о ст. пост.).

Стање презадужености као узрок за отварање стечаја појављује се као непосредан начин само онда кад га сам дужник констатује и пријави суду; иначе се ово стање према наредби законодавца цени и посредно: кад суд дозна да се дужник крије или да је побегао, кад суду пристижу тражбине против њега или се траже код суда прибелешке на његова добра или се јавно говори да је презадужен (§ 3. под 2.). Под овај последњи знак презадужености ваља подвести све спољне изразе овога стања: дужник узима зеленашке кредите, или је пропао у неком другом предузећу где је био командитор, или распродаје имовину у бесцење или с муком плаћа повериоце или их упућује на суд без стварног разлога и т. д. Међутим ови спољни знаци презадужености могу, како је већ напред напоменуто, бити варљиви, због тога се наређује суду да не отвара одмах стечај већ да претходно позове дужника и саслуша је ли презадужен. Ово утврђивање презадужености, као стања дужниковог опасног по повериоце, примењује се на нетрговце и акционарска друштва (чл. 79. Зак. о акц. др.).

Други начин за утврђивање опасности по тражбине поверилачке јесте престанак плаћања. Овај спољни знак имовног стања дужниковог употребиће се само онда кад је у питању трговац (и то којединац или трг. друштва сем акционарског). Њему се намеће дужност под претњом казне затвора да „истог дана“ како престане са плаћањем извести суд како би му овај могао стечај отворити (§ 143.). Па ипак не треба сматрати, да је овај престанак плаћања непосредни узрок отварања стечаја јер престанка плаћања може бити а да нема опасности за поверилачке тражбине. Он се у опште не сме изједначити са простим одбијењем плаћања. Није према томе престао плаћати у смислу закона о стец. поступку онај трговац, који је одбио да плати дугове од којих ће га суд вероватно ослободити (плаћени, застарели, компензирани, или дугови у висини, коју дужник не признаје и т. д.). Због тога ће суд, ако му није сам дужник саопштио свој престанак плаћања, овога позвати и тражити доказе да одбијена плаћања не значе престанак плаћања (§ 144.).

Овде би се још могло поставити питање: овај престанак плаћања на које се дугове односи, да ли само на трговаачке или

и на нетрговачке дугове трговчеве? Одговор ће се одредити према томе, да ли је у питању физичко лице као трговац или друштво па ће у првом случају бити свеједно пошто му се један стечај отвара а у другом доћи ће у обзир само трговачки дугови друштва пошто неплаћање нетрговачких дугова од стране ор- така не мора повући за собом и друштво у стечај (§ 146.).

И ако законодавац истиче престанак плаћања као узрок отварању стечаја, кад је у питању трговац, ипак се не сме схва- тити да је суд аутоматски и апсолутно везан за овај факат те кад њега нема, да се трговцу не може стечај отворити макар он по свим другим знацима био у стању презадужености на пр. не престаје платити дугове јер робу продаје у бесцење. Раније је већ истакнуто да је престанак плаћања само један од спољних знакова рђавог имовног стања дужниковог и да он служи само као средство за изналажење истине наиме, да су поверилачке тражбине у опасности; према томе ако би се та истина и другим којим спољним знаком проказала, суд ће морати то узети за разлог свога делања. Ово се јасно види из § 145. зак. о ст. пост. у коме се даје право дужнику да доказује: „да није пропао и да је у стању све своје повериоце подмирити...“; неће дакле он доказивати, да није престао са плаћањима, јер је то сад споредно, већ да је у стању све своје повериоце намирити, т.ј. да њихове тражбине према његовом општем имовном стању нису у опасности.

Из изложенога, види се, да се у срп. стеч. праву презадуженост истражује у сваком случају, био у питању нетрговац или трговац¹⁾ док се међутим престанак плаћања односи само на случај, кад је трговац у питању. Отуда нетрговац није дужан пријавити суду престанак плаћања те ако престане а не јави суду не може бити кажњен (Одлуке оп. сед. Кас. Суда од 1901. Бр 7492.).

Д-р Велизар Митровић.

ОДГОВОРНОСТ ЗА РИЗИК

(Наставак)

§ 2. У чему се састоји одговорност за ризик и њена социална вредност (функција).¹⁾

Али питање је у чему је основ одговорности за ризик одн. како ваља разумети да објективна факта, сама по себи, без кривице могу чинити основ одговорности. Да бисмо одговорили на ово питање потребно је да дамо извесне конкретне, истините и измишљене, примере. Ми ћемо се најпре овде послужити примерима на којима је један писац вршио испитивање правне свести, постављајући их публици као питања која има да се реше у смислу субјективне или у смислу објективне одговорности.²⁾ А затим ћемо прећи на случај одговорности послодавца радницима за несрећне случајеве при раду.

*

Ти примери дати са одговорима су следећи.

Приликом једне шетње А падне у несвест. У паду обори један сто, на коме је била намештена стакларија на продају. Продавачица се од тога уплаши, скочи у страну, али се спотакне, падне на разбијену стаклад и расече руку. Повреда је доста знатна. Парчад од стакларије на далеко по калдрми је била расута. Један бициклиста наиђе том улицом преко стаклади и оштети свој бицикл. С тога му не буде могућно даље бициклом ићи, те се задоцни на посао, кога ради је пошао, и услед тога и услед случајних компликација разних околности претрпи знатан губитак зараде. Питање је: може ли продавачица тражити накнаду за разбијену стакларију и повређену руку, а

¹⁾ Молимо читаоце да исправе ове погрешке у прошлом одељку ове расправе: ст. 163, нап. 2 на место *напред цитирану* треба *О одговорности за накнаду штете, 1908*; ст. 167 први став одозго отпада у опште.

²⁾ У расправи *Der Grund des Schadenersatzanspruches* Немети (Némethy) (All. österr. G. Z., бр. 25—29 ex 1906) наводи истините и измишљене нанесене штете, за чије решење је он стављао питања трезвенијим неправницима у циљу да на тај начин дође до уверења: да ли народ сматра за правично да се уведе принцип каузалитета одн. објективне одговорности за накнаду штете. Овде смо издвојили само неке од тих случајева, и то оне које је издвојио Д-р Драг. Аранђеловић у његовој *напред цитираној* расправи ст. 33, примедба 28, по коме и цитирамо горње дело.

бициклиста накнаду изгубљене зараде? Одговор: по теорији каузалитета може. Међутим писац је од лајика добио одговор: А мора дати накнаду за полупану стаклад, али није дужан платити трошкове око лекова нити накнаду за претрпљене болове, пошто он повреду није непосредно сâм произвео. Штета бициклистова уопште је и сувише удаљена, да би се могла у обзир узети. 2) А. буде на улици оборен од једних кола. Док је лежао у несвести на улици, наиђу на њ добри људи; подигну га и однесу у једно двориште. Ту га наместе на један диван, који се ту, са осталим меблом, налазио због сеобе једног кираџије. Кад су хтели диван да изнесу, дигну с њега А-а, и том се приликом покаже да је диван сав умрљан крвљу из ране А-ове. Је ли А дужан дати накнаду за ово? Одговор: није дужан. 3). Једно мало дете, које још несигурно иде, изгуби равнотежу и падне, држећи неку играчку у руци, на друго дете, тако несрећно, да ово буде тешко повређено. Мати повређенога детета морала га је неколико недеља лечити и неговати, и због тога је морала изостати од рада. С тога захтева од родитеља детета које је својим падом штету проузроковало, накнаду трошкова око лечења, накнаду трошкова око неговања детета и накнаду изгубљене зараде. Одговор: према богатим родитељима постојало би и морално потраживање за правичну накнаду. Иначе није потраживање оправдано; само пак дете одговара у разумним границама. 4) А. пати од сомнамбулизма, устаје покаткад ноћу и ради по кући разне послове. Једне ноћи седне за шиваћу машину своје другарице, која је с њом у истој соби становала, и радећи на њој сасвим је поквари, тако да је морао бити позват бравар ради оправке. Другарица њена због тога цео дан није могла на машини радити. Одговор: А. је дужна дати накнаду и за оправку машине и за губитак зараде.

*

Претходно, ту се може поставити питање о вредности одговора које је публика дала. На то питање, које нас се овде специјално не тиче, ми бисмо одговорили да није потребно да закони увек одговарају народној свести, кад они имају рационалног оправдања и имају других објективних услова за своју примену. Али у овом случају одговори су такви, да се из њих не може закључити да је народна правна свест противна одговорности за ризик. Напротив може се пре доказивати да је она тако рећи

у извесној мери иманентна правној свести; и законодавцу као и науци, остаје да јој дâ што рационалнији облик, т. ј. да јасно формулише један општи принцип и да га доследно изведе, с обзиром на све друге практичне моменте. Публика је нарочито наклоњена да призна одговорност за несрећне случајеве који су везани за наш организам. Тако она признаје да човек одговара, што је полупао стакло на излогу, и ако је пао у несвест. Што не прима и одговорност за велосипед, то је сасвим правилно и није у супротности са начелом ризика: јер се дâ појмити да се таква штета стави на терет самог трећег лица, пошто се може ставити у његову дужност да пази шта има на путу. Публика признаје још одређеније одговорност за ризик код четвртог случаја. На рачун сомнамбулисткиње ставља обе произведене штете: оправку машине и штету услед неупотребљивости машине. Што се тиче случаја са човеком, кога су прегазила кола на улици, изгледа да је публика била мотивисана једном чисто етичком концепцијом добре воље или добротинства. Зато, што су га људи сами по доброј вољи пренели у авлију или, тачније, што су хтели да му учине једно добро дело (пошто су могли учинити и друго: пренети га у болницу или само јавити полицији), човек прегажен ослобођен је одговорности, и ако је један диван био испрљан крвљу. У трећем случају, где је реч о одговорности за децу, публика уноси један нов елемент: прави разлику између богатих и сиромашних родитеља и богатима ставља на терет једну много већу одговорност. Публика принципиелно не прима одговорност родитеља за дете (разуме се под претпоставком да ту родитељи нису криви, што нису водили довољно надзора), али прима је с обзиром на друге социалне моменте.

У оваквим одговорима публике може да се види да у народу не постоји правна свест у смислу одговорности за ризик, само када се у овој одговорности види одговорност по узрочности као таквој и када се тражи у овим питањима једна доследност у смислу логичке дедукције, јер онда би лица имала да одговарају за све проузроковане штете. Међутим, као што ћемо видети, није тачно ни једно ни друго.

*

Решења, која је публика дала принципиелно су тачна. Изгледа пре свега да је правично, најпре апстрактно узевши ствар, да човек одговара за случајеве везане са његовим орга-

низмом. Да ли ће неко падати у несвест, да ли ће бити сомнамбулиста и т. д., то је његова лична судбина коју он има да подноси пре свих других људи. Организам је тако рећи саставни део његовог бића, и све што учини њиме има да се рачуна као да је он то учинио свесно, одн. да су те две ствари равне. Али, и конкретно узевши, долази се до истог закључка, и тим пре. Поред тога што се може дискутовати где је граница између кривице човека и случаја (мислимо на то да се може поставити питање о томе да ли је смео један човек, који је на пр. наклоњен несвестицама, да стоји пред излогом и т. д.), ту се врши једна размена услуга. Да би се допустило једном човеку да стоји пред излогом, он би требао да да гарантију да неће учинити никакву штету. Да би неко примио у стан једно лице које је наклоњено сомнамбулизму, ово би требало да да гарантију да ће накнадити штете које би проузроковало. Публика је међутим, заведена једном етичком концепцијом, учинила погрешку у другом примеру. Јер, и ако је ствар добре воље хоће ли људи да пренесу једно лице у авлију, то са правног гледишта никако не мења решење. Ти људи чак могли би према свом моралном гледишту или осећању да одбију да приме накнаду; али у смислу начела одговорности за ризик могла би да се тражи накнада штете, пошто је душек био употребљен у интересу тога лица и пошто би то исто или нешто слично учинили само чланови породице тога лица који располажу његовом својином или који су дужни да се старају о њему.

Уносећи један нов елемент код трећег примера, публика је без сумње нашла да се равнотежа у размени услуга поремећује само онда, када су родитељи детета богати. На име, може се узети да је у интересу васпитања деце потребно да се она пусте да се играју или опште међусобно и да се ту, пошто је ово у интересу и једне и друге стране, и ових и оних родитеља, један несретан случај, ако се он деси, не може никоме уписати на рачун, већ да има да остане стање ante quo, т.ј. да сваки има да поднесе оно што се деси његовом детету. Публика је ту међутим била опрезна и с правом водила рачуна о кривици детета, јер у крајњој линији ваљало би водити рачуна о томе да ли је дете довољно васпитано да би му се могло допустити играње и општење с другом децом. Но, и када би оно било довољно васпитано, ипак, ако су родитељи богати, по мишљењу публике, они би имали да поднесу штете. У том случају публика ризик преноси

искључиво на богате родитеље. И то је правилно, јер то је у сагласности са идејом да ризике за тако опште корисне социалне задатке, као што је васпитање (јер деци се допушта да се играју и да опште у циљу васпитања), треба да грађани подносе жртве сразмерно својој економској ситуацији.

Ово се у опште може десити при социалним акцијама појединаца, јер ту долази у обзир шта ко добија од тих акција одн. шта ко подноси за њих с обзиром на то шта оне значе за њих према њиховом економском и социалном положају. На тај начин бисмо могли да повучемо међу случајевима за ризик две врсте: одговорности за случајеве који су везани за наш организам и одговорности за случајеве који су везани за наше акције.

*

То може само да нам потврди напред поменути случај одговорности послодавца раднику на коме се морамо задржати и због великог значаја у историји развоја одговорности за ризик и због његовог социалног значаја који има у модерном друштву.

Ово питање се у почетку и хтело да схвати као питање о заштити радника, која спада у задатак државе, и отуда се и узело да држава сама треба да у несрећним случајевима да извесну помоћ или накнаду. Али одмах се увидело да је логичније да одговара сам послодавац, пошто је он заинтересован непосредно и више него држава која пре свега има да регулише односе међу појединцима. Ако друштво одн. држава треба да одговара, она то треба зато само, што ће на тај начин извршити једнаку и правичну поделу ризика или штета међу појединцима.¹⁾ Али како би у том случају држава имала да свали терете ове врсте на оне који могу да их поднесу, т. ј. како је то правичније и можда једино правично, а не на све грађане, - онда је боље да их свали на оне, који су директно заинтересовани предузећем, у коме се десио један несрећан случај, на саме послодавце.²⁾

¹⁾ Такво гледиште је заступао Лабанд (*Le droit public de l'Empire Allemand*, t. IV, traduit francais de C. Gandilhon et Jadof. Paris 1903, ст. 35—38). Такође Ото Мајер (*Otto Mayer, Das preussische Verwaltungsrecht*, I ст. 370).

²⁾ Лабанд, *op. cit.* „Сам послодавац има дужности само преко Царства или држава које немају никакве везе са приватним правом већ врше једну јавну административну функцију... То је јавни терет везан за експлоатацију индустрије „потчињене осигурању“ на начин порезе или јавне контрибуције...“ Рејмон Салеј (*Raymond Saleilles*) пак ту дужност власника

На име, подела терета може се вршити на један апстрактан начин тако да се неће правити разлика између појединаца без обзира на конкретне ситуације, али она се може вршити и с обзиром на конкретне ситуације. И овај други начин је целисходнији и правичнији: јер, пре но што се узме једно апстрактно мерило, потребно је да се претодно утврди да можда није право да извесни појединци, према својој ситуацији, треба да подносе терете. Али, кад се једном дође до тога и утврди јавна дужност једног послодавца, онда се не види зашто се не би потражио и један доказ директно на основу правног односа послодавца и радника, и уместо да се у дужности послодавца гледа јавно-правна дужност, истина заснована такође и с обзиром на конкретне односе послодавца и радника, да се гледа једна дужност директно заснована на томе односу. У томе циљу може да послужи начело одговорности за ризик. По овом начелу одговорност се ставља на терет послодавца, пошто он вуче главну корист од предузећа, одн. пошто предузеће функционише у његову корист. Истина, радник такође добија, али оно што добија то није ништа према ономе што добија материјално (економски) послодавац. Али на страну то, радник је у ствари у опасности да изгуби живот или буде осакаћен и да према томе изгуби више него капиталиста који може (по правилу) да изгуби своје имање или да буде оштећен у опште. И онда, кад се фактички деси један несрећан случај, имамо такву ситуацију да је један изгубио свој живот или део свога тела, а други своје имање.

У таквој ситуацији има да се ствар реши у корист првога, радника тако да послодавац има дужност да раднику да извесну накнаду штете. То наравно претпоставља да се вредност човека или бар његов опстанак ставља изнад богатства.

Разуме се, оваква одговорност има граница у кривизи радника: ако је радник крив, онда послодавац не може бити одго-

---

обележава као законску, без сумње што се тиче немачког права „Ми схватамо још мање да се обавеза која проистиче отуда сматра као уговорна обавеза, пошто је закон тај, који је намеће, ни чак као обавезу деликатну, пошто је основана, не на презумцији погрешке, већ на дужности осигурања. Ми сматрамо да јој тиме дајемо њен прави карактер законске обавезе; и тада ће закону приписати да утврди услове и случајеве примене.“ (Etude sur la théorie générale de l'obligation d'après le premier projet de Code civil pour l'Empire Allemand, troisième édition, Paris, 1914, ст. 156.).

воран. Практично, овакво решење може да се изведе у већој или мањој мери према томе да ли ће се доказивање о кривици радника ставити на терет послодавца или самог радника. Против тога да послодавац има да доказује кривицу радника наводи се да је то неправично, јер се може, с обзиром на тешкоће доказивања, десити да послодавац одговара и онда, кад је радник крив. Али ми мислимо да би било неправичније да радник одговара и онда кад он није крив. Цела је ствар у томе хоће ли се примити одговорност за ризик. Кад се она једном прими, онда је овакав систем доказивања правичнији и тиме логичнији.

Позитивно право је и стало на гледиште одговорности за ризик. Значајан је француски закон од 9. априла 1898. Али француски судови су увели одговорност послодавца и пре закона. У почетку судови су одбијали, и поред критика, да дају радницима накнаду штете, примењујући стриктно чл. 1382 Code civil. Доцније траже од послодавца да предузме све потребне мере предохране у погледу машинерије, заснивајући то на самом закону; али због тога, што је радник имао да доказује кривицу власника, није се добило практично ништа. И тек пресуда цивилног одељења Касационог Суда од 16 јуна 1896 утврђује у пуној мери начело ризика тзв. професионалног, и пре закона.

Код нас је ово питање у смислу начела ризика регулисао закон о осигурању радника од 30. маја 1922.¹⁾ По §-у 35 приноси за осигурање радника у несрећним случајевима падају искључиво на терет послодавца и на име ових приноса није допуштено од зараде радника ма шта задржавати или другим начином у целини или делимично превалити на радника. Осигурање пак има циљ да накнади целокупну штету која је настала због телесне повреде или смрти проузроковане несретним случајем (§ 84 у вези са §-ом 85 истог закона).

Напомињемо да оваквим законом радник одн. његова породица добија и више него што би од суда по начелу ризика. Тако ће на пр. породица једног радника, који би себи повреду намерно проузроковао и од тога умро, добијати законите потпоре и ренте, разуме се, ако она сама није то учинила.

---

¹⁾ Тиме се први пут уводи у Србији, као и Босни и Херцеговини, осигурање за случај несреће. У другим покрајинама је раније, (као у Хрватској и Војводини), а у неким јоште 1887.

(§ 92 Зак. о осигурању радника од 30 маја који спомиње истина само повреду телесну, али који се тим пре односи и на смрт у овој ствари.)¹⁾

Међутим, правно, законодавац није дужан да питање реши у том смислу. Ако постоји одговорност за ризик као опште законско начело, онда је задатак законодавца у овом случају један од задатака социалне политике, у оном истом смислу у коме је то радничко заштитно законодавство, и законодавство осигурања уопште. Међутим, ако би се законом увело начело објективне одговорности као једно опште начело поред начела одговорности за кривицу, онда би законодавац био дужан да питање осигурања у несрећним случајевима реши у смислу начела објективне одговорности. С обзиром на то, могло би се рећи да би законодавац имао дужност да онда, када то начело још није уведено или законодавац га још не признаје, одговорност послодавца у корист радника одн. његове породице прошири преко оне границе коју захтева начело објективне одговорности.

Али, остављајући на страну основ дужности послодавца, остаје једно као сигурно, на име то да је целисходније да законодавац организира ову одговорност у смислу осигурања и подведе је под тај систем. Систем осигурања радника је шири, у опште а систем осигурања јоште шири (јер осигурање има за циљ да људе групише како би што лакше поднели несрећне случајеве у животу у опште), али све то чини једну органску, чишу целину. (Како изгледа осигурање радника за несрећне случајеве, може се видети нарочито у књизи Alfred Manes, *Versicherungswesen*, II, §38.

*

Сви ови случајеви решавају се на основу мерења интереса, при чему се води рачуна о социалним одн. етичким вредностима добара. Жену (Génu) је био потпуно у праву када је ову одговорност наводио као пример за мерење интереса. То показује да принцип ризика почива на једној идеји правичности, и да није никако просто на просто одговорност за узрочност како га неки схватају.²⁾ Принцип узрочности је само један услов за одговор-

¹⁾ У комисији за грађ. законик од 1896 у Немачкој једни су узели да је основ ове одговорности право надзора државе, други да радник претставља послодавца, трећи да је радник оруђе (R. Salleilles, *op. cit.* ст. 414).

²⁾ На чему почивају идеје правичности у социално-психолошком смислу, овде није место објашњавати. Оне могу почивати на потреби да

ност, али он сâм није принцип одговорности. За одговорност се претпоставља нужност последице једне акције, али границе у којима одговара човек за последице, које су све нужне, потпуно су независне од њега и ван њега. О узрочности се у праву говори само у оквиру материалне идеје правичности (одн. целисходности), и то, како онда када се одговорност везује за вољу, тако и онда када се везује за један материалан акт без обзира на вољу. У једном и другом случају друштво не води рачуна о узрочности као таквој, већ о вредности људских акција по њега. Разлика међу њима је само у томе, што начело ризика проширује одговорност појединаца и на извесне акције, које нису вољне, и то на основу нових схватања о правичности и нових друштвених потреба. Докле се раније сматрало да човек одговара само у колико је вољом (или свешћу) учествовао, сада се сматра да човек треба да подноси ризик извесних својих акција. Али, и кад се узима да човек одговара за своју вољу, не узима се да одговара за узрочност као такву. Тако се може констатовати да се од свију узрока узима само човек. Као што се на пр. у хемији задржавамо на појавама које имају хемијског дејства тако и у праву на човеку, јер за право као једну врсту односа људи има вредности само човек, и то, разуме, се у оној мери или тачније у оном смислу у ком има принципиелно интереса за право према материалним критериумима за одговорност (т. ј. према кривици, умишљају или нехату, с претпоставком слободне воље одн. урачунљивости како је схваћена у позитивном праву). Према томе одговорност једног лица простираће се, у колико је он могао предвидети (апстрактно или конкретно) последице свога дела, одн. у колико их је хтео. Али ова ће одго-

---

друштво опстане, па да ипак кривично право (кад се проблем ограничи на њему) буде право. Питање је само да ли таква идеја може прећи границе једног нужног минимума правичности. Од такве идеје међутим ваља разликовати систем, коме је главни циљ заштита друштва од криминалитета, јер тај систем је изгубио потребан минимум идеје правичности. Зашто није потребно, са гледишта те идеје правичности, узимати као основу одговорност и слободну вољу, овде није место објашњавати и дискутовати. Али можемо рећи да нам изгледа да се идеја нормалности не може мимоићи. Како је та идеја према својој садржини и какво место заузима у систему етичких норма, је ли то само идеја еквиваленције, нашта би је свела етика једног Гијоа (Guay, француски филозоф) и је ли то један етички минимум, — сва та питања овде није место расправљати. Довољно је овде само констатовати да без те идеје правичности не би могло да се говори о казни.

ворност, као и одговорност за ризик, бити ограничена и с обзиром на дужности које имају друга лица, било само повређено лице било трећа лица. Тако, на пр., ако је једно лице ранило друго, и ово отишло у једну болницу, где су га лекари заразили, за последице заразе прво лице неће одговарати не зато, што последица није морала наступити или чак што их лице није могло предвидети (јер у једном смислу могле су се предвидети), — већ зато што је друго лице имало дужности да га не зарази. — Иначе, могло би се узети да постоји једна општа граница, која следује из тога, што је право само једна страна социалног живота, на име, на основу тога што су, објективно узевши, акције људске делови једне социалне целине, у којој има неколико комплекса, или неколико страна, социалног живота, релативно одвојених, тако да се у праву узима да једно лице не може одговарати за економске последице своје радње и прави се разлика између нужних и евентуалних последица.¹⁾

Када би се сама узрочност узела за основ одговорности, она би поништила одговорност, пошто сваки акт има безброј последица и које се простиру у бескрајност, и то како у погледу човека који одговара и од кога се полази, тако и у погледу самих последица. У погледу човека је једини излаз, ако се узме да је људска воља слободна у метафизичком смислу. Међутим то се не може учинити. Али не зато, што наука не сме да узима метафизичке поставке у опште (и могло би бити само обрнуто) — овде није такав случај: такав би био случај криминалогије која зна само за факта, — већ зато, што ми у ствари не урачунавамо људима једно дело, што имају (или немају) слободну вољу у метафизичком погледу него зато што имају слободну вољу у психолошком смислу и у смислу слободне акције. — У погледу еманциповања одговорности као једне категорије вредности од узрочности и питања о слободи воље у метафизичком смислу

¹⁾ Има низ писаца који су у принципу схватили правилно специалну природу узрочности у праву и важности субјективног момента. Тако на пр. Hugo Meyer одн. Phillipp Allfeld (Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, 1921, ст. 166), Dr Max Ludwig Müller (Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges im Straf- und Schadenersatzrecht, 1912, ст. 71—83), Dr A. Rainach (Ursachenbegriff im Strafrecht 1905), Dr Josip Šilović (Kazneno pravo, 1920, ст. 71 и даље). Иначе в. о узрочности д-р Тома Живановић, Du principe de causalité efficiente et de son application en Droit pénal.

имају заслуге критицизам (нарочито Винделбанд и Келсен) и позитивизам (позитивистичка социологија). Не улазећи у детаљну дискусију са овим гледиштима, ми хоћемо овде само да подвучемо да по нашем схватању, бар што се тиче питања слободне воље, оно се може решити само с обзиром на природу правне норме, т. ј. испитује се у колико је она нужна садржина норме. У том смислу ми смо и дали горе свој одговор. Разуме се да се то питање може поставити само у праву културних народа, пошто се у њему одговорност везује за људску вољу и свест, и траже се рационални основи одговорности. Међутим, критицизам и позитивизам изгледа да не воде довољно рачуна о природи права, што се објашњава тиме да је први ориентисан чисто филозофски или етички, други социолошки, и ни један ни други не директно правно.

Разуме се, границе у погледу узрочности важе и за принцип ризика као и за принцип кривице. Тако, последице за које се одговара не иду у бескрајност већ су само нужне и непосредне. С друге стране пак граница такве одговорности лежи у дужности лица којима се одговара.

*

Принципом одговорности за ризик право је ушло у ону сферу која је била слободна. *Случајеви* (accidents), за које сада људи одговарају, спадали су у област више силе и људи су их подносили како су кога задесили. Тако на пр. радник би могао изгубити живот, а послодавац тек једва нешто оштећен — све би остало како је. У томе може да се јасно види смисао одговорности за ризик. Пре ње важило је начело *laissez faire laissez passer*. Са њом уводи се систем ограничавања или систем позитивног регулисања. Пре ње важило је начело да сваки има да подноси судбину каква га задеси. Сада друштво у име правде и у име друштвене корисности узима ствар у своје руке.

Принцип ризика је по својој природи једно средство за уравнотежавање интереса међу људима, један компромис људи који живе у једној правној заједници. Кад ми то кажемо, онда мислимо на то да принцип ризика не значи само терет за једну страну и само добит за другу. Примери су показали да ту добија једна и друга страна. И може се рећи да принцип ризика само санкционише оно, што би људи сами учинили у животу, када би радили разумно, одн. оно што раде, и место

да остави да они регулишу односе у томе смислу по својој доброј вољи, он ствара за њих једну обавезу да тако поступају. Али он може и нешто више од тога. Он може, на име, послужити и социалној правди и тиме решењу социалног питања. То се могло видети не само код одговорности предузимача раднику већ и код случаја са децом. Да би дао једно правилно решење, принцип ризика мора да води рачуна о социалним моментима, т. ј. о социалном положају дотичних лица. Тиме је пак он управљен директно ка решењу у смислу социалне правде. То не значи јоште да је он принцип солидаристичког система, кад се под овим разуме систем, у коме је опстанак индивидуе примарно. Принцип ризика, баш и кад служи социалној правди, може се јавити и у индивидуалистичком систему, кад се под овим разуме систем, у коме је слобода индивидуе примарно. Он ће просто у том случају служити што већој солидарности људи у оквиру индивидуалистичког система.¹⁾

¹⁾ Солидаристички карактер је подвукао, што је разумљиво, солидариста Леон Буржоа. „Закон од 1898 је само један слаби део домена вољне солидарности. Он преводи за одређене групе (послодавце, раднике, државу) и ради одређених факата (рискова извесних радова) солидарност интереса и дужности у солидарност права одевених у легалну снагу. Он чини директно овај суд. Он то намеће вољи партија. Он замењује идеју личне одговорности идејом колективне одговорности, идеју кривице идејом ризика, правичност посебних интереса правичношћу општих интереса. Па ипак (осим неколико изузетних случајева), закон, пошто је теориски напустио у својим премисама базу, сувише уску, индивидуалних права, тражи, у солидарности фактичкој на који се она позива, базу ширу за ново право само да би реституисала овим обновљеним правима њихов индивидуални правни карактер. (Solidarité, 7; édition, ст. 276 и 277. Цитирано код М. Paulet, Les Applications de la Solidarité, ст. 179). — У истом смислу су идеје, које Бугле развија у својој књизи (С. Bouglé, Le solidarisme, chapitre III, нарочито II), ма да он не говори директно о томе питању. — Козентини пак види истовремено и корист по друштво од тога. „Тек у домену социалног законодавства и у изради уговора рада се извршио утицај трансформаторски у широкој мери, захваљујући измени прераних прописа контрактуалног (уговорног) права с једне стране и регламентације ex novo с друге стране односа правних, пређе игнорисаних... Заштитити рад, уредити на основу права и правичности све односе који отуда произилазе, то значи само, приметно је Модика (Modica), спасти живот друштва од сваке пертурбације“ (Fr. Cosentini, La réforme de la législation civile, 1913, ст. 302). — Као солидаристички га обележава такође и Алфред Манес (Alfred Manes, op. cit. ст. 105) тиме, што сматра гледиште које је против увођења објективне одговорности као „израз кратко-

Овакав какав је овај принцип може доћи у супротност са извесним етичким концепцијама, тако на пр. са идејом добре воље људи, као у наведеном примеру са прегаженим човеком. Али по другој страни, он ће несумњиво бити етичан, јер служи друштву боље него супротан принцип, баш и кад би ту био прави конфликт права и морала. У ствари пак тај конфликт је у таквом случају привидан, пошто остаје људима, који су учинили добро дело, да приме накнаду или не приме.

Против тога не може да се наводи као аргумент да је право ризик. Јер, иако је оно ризик по својој суштини, на пр. по томе, што није извесно увек шта човеку припада због различитог схватања закона или конкретних ситуација,¹⁾ оно може бити ризик у већој или мањој мери и реч је баш о тој мери, а решење зависи од тога да ли ћемо стати више на једно индивидуалистичко или више на једно солидаристичко гледиште. Против тога не може се навести ни то да се тиме вештачки и на штету друштва спутава слободна конкуренција и слободна активност. Таква примедба би имала смисла, кад би принцип ризика проширивао одговорност у толикој мери, да би човек био у своме раду изложен опасности да сваки час одговара. Али, правилно схваћен, принцип ризика у својој суштини је корекција и допуна субјективне одговорности. Иначе, пре би могло да се говори о томе да он даје потстрек социалној активности, јер он обезбеђује трећа лица: радника који ће радити са више добре воље, суседе и лица која долазе у контакт на пр. са једним привредним предузећем (ако се распростре одговорност и према њима). С друге стране он чини послодавца опрезнијим при организирању предузећа и бирању оруђа (нарочито машина). И у опште пружа једну већу сигурност, која је толико важна у саобраћају, — поред тога што уклања један озбиљан повод за сукоб класа, јер и то има утицаја на народну производњу.

видог егоизма“. Овај писац види ту страну ове одговорности по вези њезиној са установом осигурања. Та веза је по њему следећа. „Када правни ставови, који у извесним случајевима нормирају дужност за накнаду штете, не би постајали, то се и осигурање одговорности (Haftpflichtversicherung) не би могло замислити. Ово је зависно од облика и обима одговорности.“ (Ibidem.).

1) Nussbaum, Riskante Rechtsübung, 1913.

По томе међутим, што принцип ризика служи сигурности у саобраћају и везује се само за један објективан факт, могу га обележити као материалистички, т. ј. као принцип који потврђује и помаже материализирање живота. На место једног принципа дубоко укоревеног у етичкој свести човека уводи се у живот један принцип који почива само на једној еквиваленцији материалних интереса. Али када се тако резонује, онда се не види јасно да је функција овога принципа да послужи што већој солидарности међу људима, и да служи сигурности у саобраћају. Истина је само то да је са једног вишег гледишта чак и онда, када служи социалној правди, принцип ризика последица промена у социалном и економском животу. И отуда цео морал, који би отуда проистекао, био би само један нижи ниво морала, Чак и солидаризам позитивистичке филозофије и социологије, који базира на објективним фактима поделе рада био би такав један морал. Један виши, дубљи морал захтева увек напоре индивидуа за њихово морално подизање и има основе у чисто спиритуалној енергији. У томе смислу, и само у томе, кад се ствари посматрају са једног вишег гледишта, горњи принцип може изгледати материалистички. Али онда питање је како ће изгледати и начело одговорности за кривицу.¹⁾

Б. Тасић.

— Свршиће се —

ПРАВНА ПРИРОДА АКТА ПОМИЛОВАЊА И МОГУЋНОСТ АДМИНИСТРАТИВНОГ СПОРА ЧИЈИ ЈЕ ОН ОБЈЕКАТ.

I

Старога порекла, као средство за успостављање равнотеже између човечности и правде, право помиловања признато

¹⁾ У томе смислу је у праву г. Ж. Перић у својој интересантној и оригиналној расправи: „Једно саопштење из области приватнога права. — Материјализација приватних права“ (Архив, књ. I., бр. 1.), која је доцније изишла разрађена и на француском: „De la matérialisation des droits privés.“ [„Revue trimestrielle de Droit civil“ Paris, n-os janvier-février-mars, 1913, p. 107. a 140. (одакле је и посебно оштампана.)] Исти рад изишао је и у јубиларној књизи, издатај у част познатог италијанскога цивилиста, Г. Т. Chironi-а, проф. Универзитета у Турину, 1914. год. (у свесци III.: „Filosofia-Economia-Storia“).

је шефу државе Видовданским Уставом. АLINEЈА 3. његовог 50 члана гласи: „Краљ има право помиловања. Он може досуђену казну опростити, смањити или ублажити.“ Устав не обавезује Краља да пре вршења тог свог права затражи савет неког или неких државних органа што би у осталом било излишно узевши у обзир, да сама правила парламентарне владе одузимају акту помиловања стари самовољни карактер. Акт помиловања мора бити, с обзиром на члан 54. Устава, као и сви други краљеви акти премапотписан од стране надлежног министра, што пак значи, да се и право помиловања врши под пуном гаранцијом министарске одговорности. Исто тако Устав сам не ограничава краљево право помиловања, али је зато оставио могућности тог ограничавања путем обичних закона и то само у ова два случаја: (1) Први је случај могућности ограничавања краљевог права помиловања путем обичног закона Устав изрично предвидео у последњој алинеји члана 50. који гласи: „Право помиловања по делима кажњивим само по приватној тужби уредиће се законом о поступку судском у кривичним делима.“ Према томе краљево право помиловања у случају оваквих кривичних дела *може* бити ограничено законом о поступку судском у кривичним делима, *али не мора*. Нека нам је дозвољено само приметити, да би ограничавање краљевог права помиловања у свим случајевима више одговарало духу принципа модерног јавног права. (2) Други случај могућности ограничавања краљевог права помиловања путем обичног закона није у Уставу изрично предвиђен, али је зато ипак у духу Устава. Овај се случај односи на помиловање министара осуђених од Државног Суда за повреду Устава или земаљских закона учињену у службеној дужности. Устав је у свом члану 50. изрично ограничио само краљево право амнестије министра условљавајући ово пристанком Народне Скупштине. „За амнестију министара — гласи 2. алинеја 50. члана Устава — потребан је предходан пристанак Народне Скупштине...“ Али је зато закон о министарској одговорности од 20. јуна 1922. на исти начин ограничио и краљево право помиловања министара. Његов члан 36. гласи: „У случају министарске одговорности Краљ не може употребити своје право амнестије *ни помиловања* без пристанка Народне Скупштине. О овоме решава Народна Скупштина већином гласова.“ Како ова законска диспозиција условљава и вршење краљевог права

помиловања министара пристанком Народне Скупштине, што сам Устав није учинио, то се логично ставља питање: да ли је она противуставна? Ако размотримо основна начела министарске одговорности која произилазе из самог Устава, доћићемо до закључка, да Народна Скупштина не треба да буде ограничена у употреби свога права оптуживања министара краљевом вољом. Зато Краљ не би смео употребити ни своје право помиловања у корист министара без пристанка Народне Скупштине¹⁾ као ни право амнестије, јер би и употребом свога права помиловања Краљ одузео оптужби сваки практичан значај узевши у обзир, да би резултат овога био неизвршење казне. По овоме излази да се члан 36. закона о министарској одговорности не противи Уставу, већ да је он напротив у духу Устава.¹⁾ Мислимо да је ово тачно ако је оптужба противу министара потекла од Народне Скупштине, али да ли је тачно и онда, ако је оптужба потекла од самога Краља? Устав није дао право оптуживања министара само Народној Скупштини, већ и шефу државе, Краљу. Ако је министар осуђен по закону о министарској одговорности на основу оптужбе коју је против њега подигао Краљ, и ако њега, једном осуђеног, Краљ помилује, онда не може бити говора о сметању Народне Скупштине у вршењу њеног права оптуживања министара Краљевом вољом јер оптужба не потиче од ње. Устав је изрично ограничио краљево право амнестије министара и то без обзира на то, да ли је пресуда донета на основу краљеве оптужбе или на основу оптужбе Народне Скупштине. Закон о министарској одговорности у свом члану 36 учинио је то исто и с краљевим правом помиловања министара. Ту лежи протиуставност члана 36. закона о министарској одговорности. Спречити Краља да помилује министра осуђеног на основу оптужбе Народне Скупштине а без пристанка ове, у духу Устава, по коме Краљ не треба да смета Народну Скупштину у вршењу њеног права оптуживања министара т. ј. у њеном праву проузроковања последица министарске кривичне одговорности; али спречити Краља да помилује министра осуђеног на основу његове оптужбе, није у духу Устава. Ако је Устав вршење краљевог права амнестије министара условио пристанком Народне Скупштине без обзира да ли је пресуда резултат краљеве оптужбе или

1) Слоб. Јовановић, Уставно право, 1924, стр. 303.-4.

оптужбе Народне Скупштине, он је то учинио зато, што је дејство амнестије јаче и потпуније од дејства помиловања. Ово даје акту амнестије више законодавни карактер, услед кога би он по општим принципима модерног јавног права морао увек спадати у надлежност законодавне власти.

II

Какав је правни карактер акта помиловања? То је питање на које смо хтели овде одговорити. Пре свега: шта је акт помиловања? У нашем јавном праву *акт помиловања* јесте одлука шефа државе, Краља, премапотписана од стране министра правде, која ослобађа једног осуђеника од издржавања читаве или једног дела у пресуди изречене казне, или прописно и легално изречену казну замењује казном ниже врсте. Да ли према томе акт помиловања по свом правом карактеру: акт законодавни, судски или административни?

1° *Акт помиловања није по свом правном карактеру законодавни акт.* — С формалног гледишта акт помиловања није законодавни акт, јер га не доноси законодавна већ извршна власт. Како пак ствар стоји с материјалног гледишта? Сматрамо да акт помиловања није законодавни акт ни с материјалног гледишта. Пре свега акт помиловања нити поставља нити ништи неке правне прописе; он оставља нетакнуте све који већ постоје. Али осим тога акт помиловања оставља нетакнуту и судску констатацију кривице; он измењује само извршење казне ослобађајући осуђеника од издржавања казне у целости или делимично или замењујући казну теже врсте с казном лакше врсте. Ту баш и лежи основна разлика између акта помиловања и акта амнестије. Овај последњи или ништи у целости пресуду или спречава да се до ње у опште дође, што значи да је његов прави резултат: ректроактивно непримењивање једног законског прописа на дела која овај кажњава као кривична. Зато је и логично, што нормално власт давања помиловања спада у надлежност извршне власти, а власт давања амнестије у надлежност законодавне власти.¹⁾

2° *Акт помиловања није по свом правном карактеру ни судски*

1) Овог се правила није држао Видовдански Устав, јер је шефу извршне власти, Краљу, дао и право амнестије, али само за политичке и војне кривице.

акт. — С формалног гледишта, т.ј. у смислу теорије поделе власти акт помиловања није судски акт, јер он не спада у надлежност правосуђа. С обзиром пак на чињеницу, да се актом помиловања спречава извршење казне онако како је то сама пресуда одредила, могло би се мислити да је акт помиловања с материјаног гледишта судски акт. Ово је становиште заступао и и проф. Duguit у првом издању његовог дела *Traité de Droit Constitutionnel*¹⁾ и у књизи *Manuel de Droit Constitutionnel*,²⁾ где каже: „Право помиловања нити је политички акт, нити административни. Политички акт није, јер се не односи на везу између политичних органа, он није у никаквом односу с дејством које шеф Државе може и треба да врши, у смислу Устава, на парламент. Административни акт не може бити, јер он преиначује ако не сасвим, али сигурно делимично, једну судску одлуку, а, премда још нисмо одредили природу судског акта, очигледно је да судски акт не може бити преиначен административним актом. Треба дакле бити логичан и рећи, да је вршење права помиловања акт правосуђа.“ У другом издању свога дела *Traité de Droit Constitutionnel*³⁾ проф. Duguit напушта ово становиште, по коме је акт помиловања судски акт, и каже: „Сада признајем радо... ја сам грешоо... Није истина да је акт помиловања преиначивање пресуде. Ова остаје нетакнута. Доцније долази један акт који условљава промену једног правног положаја, који није пресуда створила, већ га је само условила. Ако би се предпостављало рећи, да је сама пресуда преиначена актом помиловања, из тога још не би произлазило да је акт помиловања судски акт, јер би му недостајало оно што је главни елеменат судског акта: интервенција државног органа у циљу решавања једног питања и извођења логичне последице дате солуције. Шеф Државе, дајући помиловање, не интервенише ни мало у циљу решавања једног правног питања, већ једино, услед разних обзира, у циљу измене једног правног положаја, а ово је особина *административног акта*.“ Тачно је да акт помиловања мења један правни положај, правни положај осуђеника. Услед акта помиловања, помиловани осуђеник напушта његов дотадањи правни положај, да заузме један нов

1) т. I. стр. 215.

2) 1918. стр. 113.

3) 1923, т. II. стр. 251.

правни положај. Према томе акт помиловања садржи у суштини две одлуке: (1) Првом се одлуком првобитна казна изречена од стране суда, н. пр. казна робије, опрашта; последица је тога, да осуђеник напушта свој дотадашњи правни положај, правни положај осуђеника на робију. (2) Другом се одлуком осуђеник осуђује на једну другу казну, н. пр. на казну затвора; последица је овога, да осуђеник заузима један нов правни положај, осуђеника на затвор. Исти је случај ако је актом помиловања осуђенику казна потпуно опроштена. Тада осуђеник услед прве одлуке напушта правни положај осуђеника на робију, да би услед друге одлуке заузео правни положај ослобођеног робијаша.¹⁾ Једина је према томе последица акта помиловања: промена осуђениковог правног положаја. Констатација суда о његовој кривици остаје нетакнута. Акт помиловања не може према томе бити судски акт, јер он не садржи тај битни елемент судског акта: констатацију кривице. У истини судија, позват да суди учиниоцу једног дела кажњивог по постојећим законима, обавља две радње неједнаког карактера: Прва се радња састоји у констатацији кривице; она садржи у себи прави карактер судске радње. Друга се радња, која долази тек као последица ове прве, састоји у донашању одлуке, у којој се у конкретном случају примењује законска казнена диспозиција.²⁾ Акт помиловања не дира у ону прву радњу чисто судског карактера; он дира само у ону другу радњу мењајући судску одлуку која садржи казну. Он дакле не дира судску констатацију кривице; он не замењује судску пресуду једном новом пресудом којим би осуђеника прогласио некривим или мање кривим; он остаје ван питања права и кривице.³⁾

3° *Акт помиловања јесте административни акт.* — Из до сада изложеног произлази, да акт помиловања није по својој правној природи ни законодавни ни судски акт. Он је по својој правној природи административни акт. Суштина акта помиловања лежи у наредби извршне власти, по којој осуђеник нема да издржи у целости или деличмично од суда изречену

1) Gaston Jèze, *Nature juridique de la grâce, de l'amnistie et de la grâce amnistiante*, у *Revue du Droit Public*, 1924, стр. 437.-8.

2) G. Jèze, *Revue du Droit Public*, 1919, стр. 637 и даље.

3) Laband, *Le droit, public de l'Empire Allemand* édit. franc, 1913, t. IV. стр. 384.

казну или по којој се од суда изречена казна замењује лакшом казном. Премда акт помиловања има за резултат спречавање нормалног тока правосуђа; премда он није издат као сваки други административни акт *intra legem* или *secundum legem*, већ *contra legem*, он остаје по својој правној природи административан акт, јер он не додирује правно питање кривице, већ једино извршење казне, тиме, што ову укида, смањује или ублажава.¹⁾

Власт коју даје и већина модерних устава шефу државе да помилује осуђеника, т. ј. да измени осуђеников правни положај створен судском пресудом, изгледа противна општим принципима модерног јавног права,²⁾ ради чега је немогуће њен опстанак правно образложити. Ово се може постићи само историјски и политички. Да се не вратимо у старије доба, институцију помиловања у ширем смислу наћићемо код Римљана под разним именима: *abolitio*, *indulgentia*, *restitutio in integrum*.³⁾ У средњем веку закони су истина били сматрани као општа правила, обавезна за све, али се зато ипак признавало владаоцу, који је тада скупљао у својим рукама законодавну и извршну власт, право да, услед неких нарочитих разлога, спречи примену једног општег правила било с обзиром на неко лице било с обзиром на неку чињеницу а да тиме закону не одузме за будућност снагу општег правила. Одатле је и право помиловања сматрано као атрибут суверености, чији је субјект монарх. Ову теорију одбацило је модерно право, по коме се закон појављује као правило обавезно и једнако за све у том смислу, што ни једна јавна власт не може спречити његову примену у једном специјалном случају. Докле год је он на снази, све га власти морају увек и тачно примењивати. Али ако је на тај начин онемогућена примена генералне власти ослобађања примене закона, неки специјални случајеви тога ослобађања, предвиђени у уставу или законима, још су се одржали, а у циљу измирења законске строгости са стварним потребама. Међу ове спада и право помиловања.

1) Hawriou, Note под пресудом Gugel, од 30. јуна 1893, Sirey, 95, III. стр. 41.; J. Barthélemy, Revue du Droit Public, 1919, стр. 548.

2) Duguit, Traité, 1923, t. II. стр. 252-3.

3) Esmein, Eléments de Droit Constitutionnel, 1914, стр. 717.

Ова се институција није према томе одржала и у данашњим модерним државама услед неких правних разлога, већ услед разлога моралног и социјалног карактера као и разлога човечности. Она се одржала и у циљу ублажавања суровости позитивног права и последица судских грешака, које се не могу избећи средством прописа судског поступка.

III

Ако је акт помиловања по својој правној природи административни акт, како се објашњава немогућност покретања административног спора чији би он био предмет? *Jèze* мисли да ово није резултат правног карактера самог акта помиловања, већ резултат својства у коме делује његов аутор; да француски Државни Савет види у Председнику Републике, када овај доноси помиловања, судског органа. Акт помиловања био би према томе административни акт кога је донео један судски орган. Међутим и сам *Jèze* сматра ово становниште француског Државног Савета спорним.¹⁾ Констатовали смо заиста да је акт помиловања по свом материјалном карактеру административни акт; да је он то и по свом формалном карактеру т. ј. у смислу теорије поделе власти, јер не спада ни у домен законодавства ни у домен правосуђа. Тврдити онда да њега доноси шеф државе у својству судског органа, било би сувише натегнуто. Када би се примило да је акт помиловања по свом карактеру судски акт, као што је то првобитно био учинио проф. *Duguit*, онда би била сасвим разумљива немогућност покретања административног спора чији би предмет био акт помиловања. Примити се напротив да је он административни акт, какви га данас сматра проф. *Duguit*, ову је немогућност теже доказати. И *Duguit* је становишта да се у циљу решавања овога проблема не треба обазирати на правни карактер акта помиловања, већ на то: у коме својству делује шеф државе када доноси акт помиловања. По њему шеф државе, када доноси акт помиловања, не делује као административни већ као политички орган,²⁾ што је онда разлог за немогућност покретања административног спора чији би предмет био акт помиловања.

1) G. Jèze, *Nature juridique de la grâce....*, *Revue du Droit Public*, 1924, стр. 439.

2) *Traité*, 1923., т. II. стр. 252.—3.

Ово је резултат његове опште теорије о политичким актима. Постоје у истини и такви административни акти који не могу бити предмет административног спора, а који се обично називају „актима владе“ (*actes de gouvernement*). Покушало се ову теорију објаснити нарочитим материјалним карактером тих аката (посматрајући их било с обзиром на њихов циљ, било с обзиром на њихов садржај односно природу), али се у томе није успело.¹⁾ Зато *Duguit* тврди да неки акти владе, премда административни по свом правном карактеру, не могу бити предмет административног спора, јер их влада не доноси у својству административног већ у својству политичког органа. Све те акте, које влада доноси у својству политичког органа, он сматра политичким актима. Он према томе код решавања овог проблема обраћа сву пажњу на својство у коме шеф државе, који оличава владу, обавља пословкоји спадају у његову надлежност.²⁾ Тешкоћа се само појављује када треба одредити случајеве у којима се административна власт појављује у својству политичког органа, и према томе еnumerисати административне акте који не могу бити предмет административног спора. Ако је тешко, или још боље немогуће, окарактерисати те акте с материјалног гледишта, исто је тако немогуће то учинити и с формалног гледишта. Како се онда може знати који су ти административни акти, који не могу бити предмет административног спора? То одређује административна јудикатура. Развитком административне јудикатуре може се мењати и листа тих аката, већ према томе за које се административне акте у датом времену сматра за потребно не подвргавати их контроли административног судства. Акт помиловања убраја се међу те акте. Као и за све друге административне акте тако и за акт помиловања нема правног разлога да се изузме контроли административног судства. Ако неки разлог за то постоји, тај може бити само практичног карактера. С правног гледишта административни спор, чији би предмет био акт помиловања, могућ је.

Д-р Јован Стефановић,

професор Правног Факултета у Суботици.

---

1) Од истог аутора: *О административним судовима и њиховој надлежности у опште и код нас*, §. 5., у „Полицији“ од 1924.

2) *Traité*, 7, II. стр. 245. и даље.

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ И ЊЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

— КАКО БИВА ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА. —

(Наставак)

6. Кад се говори о изборном систему, онда поред бирачког права треба се осврнути још и на два питања: питање начина гласања и питање представништва мањине. Питање начина гласања обухвата начин давања гласа (јавног или тајног) и начин постављања кандидата.

Тајно гласање састоји се у таквом начину давања гласа, да се не може видети за кога појединац гласа. Тамо где је, као код нас, систем куглица, кутије у које се куглице спуштају удешене су тако, да се не може са стране приметити у коју је гласач бацио куглицу. Он мора руку завући у све кутије. Ако је истакнута свега једна кутија, поред ње, да би се сачувала тајност гласања, мора се ставити још једна празна. Тамо где се гласа цедуљама, оне се предају гласачком одбору у затвореној коверти.

Тајно гласање састоји се још и у томе, што није допуштено истраживати где је који гласач гласао. Истрага по томе ни у ком случају не сме се наређивати.

И за тајно и за јавно гласање постоје њихови разлози. Тајно гласање боље осигурава слободу избора, оно обезбеђује гласаче од могућних освета појединаца или и органа власти. Јавно гласање пак васпитава политички дух код грађана, развија код њих свест о изборној слободи. Тајно гласање систем је прак-јавно гласање систем моралнији.

Код нас је раније постојало јавно гласање, али је тај систем напуштен, и напуштен дефинитивно као непогодан. За наше политичке нарави и слепе партијске страсти једино је још могућно тичнији. тајно гласање.

Начин постављања кандидатуре такође је у главном двојак: систем појединих кандидата и систем листа. По систему појединачних кандидата земља је подељена на онолико изборних јединица, колико има посланика. Свака изборна јединица бира једног посланика. По систему листа усваја се обична административна подела земље, па свака административна јединица, срез, округ или област даје извештан број посланика, који се израчунава према општем броју посланика. По овом систему могућно је више варијанти. Могућне су т. зв. везане и невезане листе, т.ј. могућно је установити обавезу гласача, да гласају само

за целу листу или против целе листе, а могућно је и дати бирачу могућност да сам комбинује своју листу.

Код нас је усвојен, пре свега, систем листа. Изборна јединица је административни округ (жупанија). Између система везаних и невезаних листа усвојена је комбинација на тај начин, што је кандидатима појединих срезова, дата могућност да се везују за овог или оног носиоца листе. Систем је везаних листа у толико, што бирач може гласати само за свог среског кандидата и преко њега само за оног окружног носиоца листе, за кога се срески кандидат везао; систем је невезаних листа у толико, што је бирачима, преко среског кандидата остављено да листу вежу за овог или оног носиоца.

Усвајање једног или другог главног система, систем појединачних кандидата или систем листа, значајно је по установу представништва мањина.

7. Председништво мањина садржи принцип, који треба да ублажи резултат већине. По њему изборни систем се удешава тако, да се омогући улазак у скупштину не само представницима већине, него и представницима мањине. Представништво мањине може бити сразмерно или обично. Сразмерно значи, да и мањина добија у парламенту представнике, сразмерно свом броју гласова према броју гласова већине; обично значи, да се о тој сразмери не мора водити рачуна.

Систем сразмерног представништва, маколико изгледао правичан и логичан, није усвојен као непобитна последица представничког система. На против, у науци државног права он је још веома споран Esmein је представник антипропорционалистичког система у Француској; код нас слично гледиште заступа С. Јовановић¹⁾ ма да он повлачи сасвим умесну разлику између гледишта правног и политичког. Као правник С. Јовановић је против пропорционалистичког система¹⁾, као политичар он пропорционални систем допушта²⁾. Због тога систем представништва

1) „...Али поред свих тих заслуга, које пропорционалисти имају, мора се рећи, да њихов систем није ни у духу представничке демократије, ни парламентарног режима и да се његова целисходност још није осведочила у пракси. (О Држави стр. 345)... С правног гледишта једна слаба већина има исто тако потпуно право на владу, као и једна јака већина. (op. cit. стр. 341).

2) „Мањина доиста треба да буде заступљена у парламенту, али не из оних апстрактних разлога, на које се пропорционалисти позивају, него

мањине С. Јовановић не види неопходно као систем сразмерног представништва, него као и обичног. По писцима супротног правца систем представништва мањине логична је последица представничког система у опште, који је у основи парламентарног система. Јер парламенат, ако се кроза њ манифестује народна воља и ако је он представништво народа, треба у себи, према њиховој јачини и бирачкој маси, да има заступљене све струје мишљења. Тек тада он ће бити огледало народног расположења. Ако са правног гледишта, које у парламенту гледа само један државни орган, то није нужна последица, са гледишта модерне демократије парламенат се друкчије не може замислити, него као представништво сразмером. Нешто различито је гледиште Duguit-а који је такође пропорционалиста. Он и оправдање сразмерног представништва везује за основну идеју свога система, за друштвену солидарност. Између представника и оних које они представљају постој и однос заснован на њиховој солидарности и међузависности. Мајоритетски систем у основи је противан појму представништва. Сваки изборни систем логички мора бити заснован на сразменом представништву.¹⁾

До рата систем сразмерног председништва није био много усвајан у позитивним законодавствима. Највеће државе нису га имале. После рата њега су и нове и старе државе почеле нагло усвајати, са напредовањем демократије. Видовдански Устав у чл. 69. поставља принцип представништва мањине, али не и сразмерног представништва. У томе је он оставио могућност законодавцу да начини избор. Закон о избору народних посланика донесен на основу устава, усвојио је средњи систем. Он је комбиновао систем количника са D'Hondt-овим системом. Према целокупном броју гласача који се дели бројем посланика дотичног округа више 1, изналази се количник. Листе, које тај количник не достижу, одбацују се. Посланичка места осталим листама деле са по д'Онтовог систему.

8. Да би се изабрани народни посланици конституисали у

чисто из разлога целисходности. Парламенат без мањине не би функционисао добро. (op. cit. 342).

¹⁾ Traité, II. 413. Из те идеје, да свако представништво мора бити и сразмерно представништво, представништво идеја и интереса у бирачком телу, Duguit, изводи разлог у корист професионалног представништва (op. cit. 596)

законодавно тело потребно је, да се после избора изврше још две радње: верификација мандата и конституисање скупштине.

Верификација мандата то је испитивање правилности избора. Могућна су, у питању ко треба да врши верификацију, три система: верификацију врши сама скупштина; или један нарочито конституисани суд; или регован суд.

Од ова три система први је у главном свуда усвојен. Сматра се да верификацију мандата треба да врши сама скупштина у интересу своје независности и сходно начелу поделе власти. Спори се, међутим, тачност и једног и другог разлога. Дати верификацију скупштини значи оставити мандате мањине на милост и немилост већини, а мандате већине ставити у заклон од могућности сваког поништења. Јер скупштинска већина, као политичко тело, није ни способна ни вољна, да води рачуна о правним разлозима на супрот својим политичким интересима. Затим, не само да се преношењем верификације на суд не вређа начело поделе власти, него се она баш вређа супротним решењем. Верификација мандата је у ствари посао судске власти, јер значи испитивање правилности примене закона. Није субјективан спор, јер је спроведена у јавном интересу, али је за то објективан спор. Најзад пракса отворено говори против скупштинског права верификације.¹⁾

По нашем уставу (чл. 76.) скупштина сама врши верификацију мандата.

Конституисање скупштине бива на тај начин, што скупштина бира своје председништво. Председништво наше скупштине сачињавају председник, два потпредседника и четири секретара. Избор се врши тајним гласањем, по посебним листама. Председништво се бира апсолутном већином за сваки сазив.²⁾

¹⁾ Код нас у науци заступа се једно и друго гледиште. На систему Скупштинске верификације стоји С. Јовановић (op. cit. 275, Уставно право, 162). На систему судске верификације стоји Др. Мих. Илић (Архив, 1922 књ. III. стр. 279,343.

Што се тиче начина, на који се код нас спроводи верификација мандата, нарочито ових последњих избора, представници мишљења, да је то посао суда а не нар. скупштине, односно њене већине, у њему могу ићи стварних и снажних разлога за свој систем. Јер је овога пута показано, да је — бар за наша схватања — апсолутно неприпоручљиво, поверити скупштини дужност оверавања посланичких пуномоћстава.

²⁾ С. Јовановић, Уставно право, 175.

У горњим редовима ми смо у најкраћим цртама дали састав законодавне власти, управо оног њеног дела који сачињава скупштину. О другом законодавном чиниоцу — Круни — биће речи у трећем делу овога рада, где се буде говорило о доношењу закона.

II.

ФУНКЦИЈЕ ЗАКОНОДАВНЕ ВЛАСТИ.

§. 3 Споредне функције.

1. Народна Скупштина један је чинилац законодавне власти, али поред законодавне она врши и друге специјалне функције, које проистичу било из парламентарног режима, било као последица демократије. Те су функције: надзор над управном влашћу, који скупштина врши у разним облицима, примање молби и жалби и буџет. Све те функције ми стављамо под параграф споредних функција не зато, што би оне биле од мале и споредне важности (на против доношење буџета и парламентарна одговорност министара улазе у основне послове модерног парламента,) него што оне не носе карактер, који је Народној Скупштини, као органу законодавне власти, главан. Оне су споредне само у том смислу.

Треба водити рачуна о разлици која постоји између тих и законодавне функције. Код доношења буџета она се, у неку руку губи, због финансијског закона, који је његов нераздвојни део и због извесних његових елемената, који имају законско обележје. Али на пр. код одговорности министара, политичке и обичне, код обичног надзора, што га над управном влашћу врши скупштина, код примања молби и жалби, код истрага и анкета, та разлика је сасвим јасно повучена. Ту се скупштина не јавља као законодавна власт, нити њене одлуке имају карактер закона. Немају карактер закона ни по природи функције, коју у том погледу врши, ни по томе, што скупштина никад сама не врши законодавну власт. Таква њена одлука, према томе, није закон ни у формалном ни у материјалном смислу. Парламентарна одговорност министара последица је парламентарног система и основне идеје, на којој парламентарни систем почива: да влада мора уживати поверење скупштине — не само поверење Круне. Колаборација Круне и скупштине бечуг је на коме почива парламентарна држава. Обичан надзор, који пу-

тем посланичких питања скупштина врши над владом, последица је опет идеје, по којој је скупштина народно представништво, те као такво најстарија власт у држави. Основ тој скупштинској функцији, на крају крајева, је у начелу демократије. Не може се, ипак, порећи да је парламентарна одговорност министара и последица схватања демократије, да је преставништво народно у ствари један облик владе народа, те да се због тога све остале власти у држави тој вољи морају покоравати.¹⁾

Према томе јасно излази, да та надзорна функција скупштине нема никаквих додирних тачака са законодавном функцијом.

Парламентарна одговорност министара има свој историјски развитак. Њен зачетак и разлог треба пратити у историји енглеског уставног права.²⁾

Данас парламентарна одговорност постаје све мање и мање реална и све више фикција. Јер се развитком политичких партија влада извукла испод контроле, бар сталне и ефикасне, скупштинске. Одговорност пред скупштином, која стварно значи одговорност пред скупштинском већином, нестала је онога часа, када је влада завладала скупштинском већином, коју сачињава њен партијски клуб. Одговорност владе изишла је из скупштине и постепено се претвара у одговорност пред бирачима, међу којима ни већина није тако непоколебљиво везана партијским интересима, нити је под непосредним утицајем владиним. Ако и одговара скупштини, влада одговара само мањини, а таква дискусија је без практичних резултата. Она се обично завршава простим прелазом на дневни ред и представља само извештај морални интерес који таква дискусија може донети опозицији у јавности.

Кривична и грађанска одговорност министара ставља се у покрет, такође, једном одлуком скупштинском. То је општи систем позитивног данашњег права. Скупштина у овом погледу врши једну чисто судску функцију, ма да је она, као политичко тело, не врши без обзира на политичке разлоге и моменте. То је уједно и један од великих и озбиљних разлога, који говоре за то, да од скупштине треба одузети надлежност стављања ми-

---

1) „У основи парламентарна влада има за главни циљ, да обезбеди стални надзор народних изабраника над радом владиним, одржавајући уз то стабилност и континуитет владе.“ (Duguit op. cit. II 659).

2) „Сви знамо да је парламентарни режим једна спонтана установа енглеске политике“. (Duguit op. cit. 648).

нистара под суд, јер је за правду и суд рђаво, кад је врше политичари. По Malberg-у¹⁾ право оптуживања министара и гласање о њиховој одговорности само је једна даља последица надзорне власти, коју има скупштина. Нама ово мишљење не изгледа тачно, На друге начине скупштина врши своје право надзора. Надлежност стављања министара под суд не би проистицала као његова последица. Она је један засебан моменат у систему кривично и материјално правне одговорности министара, за кривице почињене у службеном раду. Последица гледишта, које смо код Malberg-а нашли, била би да скупштина, по природи својој, треба да одлучује о одговорност министара. Последица супротног гледишта је да ту надлежност скупштина не мора имати. И изгледа нам да јој је не би требало ни давати. Министри не би требало, кад су у питању кривице, — које с обзиром на њихов положај могу бити врло тешке — да буду подвргнути једном повлашћеном кривично-правном режиму.

Надзор, који скупштина врши над радом владе, има карактер обичног надзора јерархијски више постављене и старије власти, донекле само у својим последицама ублажене.

Обичан надзор скупштина врши помоћу кратких питања на министре. Кратка питања не повлаче парламентарну одговорност министара, о којој је напред било речи; да би се та одговорност ставила у покрет мора се поднети интерпелација, или иначе на који други начин изгласати влади неповерење. Интерпелацијом се такође ставља у питање поверење било целом кабинету било поједином министру; поводом ње се гласа, обично посредством гласања за мотивисан или прост прелаз на дневни ред, који ако од министра односно владе није примљен, а скупштина га изгласа повлачи пад владе односно министра, док се поводом одговора на посланичко питање не гласа, те ни поверење владе не може доћи у питање.

Парламентарна одговорност владе специјална је установа парламентарне владе и њена је последица. Ма да је и код ње скупштинско право надзора очигледно и несумњиво, она се ипак особено може третирати као једна установа специјална парламентарном режиму. Карактер надзорне власти или надзорног органа, који скупштина има над радом владе, боље се уочује — ма да је по последицама незнатнији — у праву упућивања питања.

¹⁾ Op. cit 792.

Право упућивања посланичких питања има више моралног и политичког интереса. Њиме се с једне стране пружа посланику могућност, да надлежног министра о извесним неправилном поступку кога његовог органа обавести, а с друге стране право, да од министра тражи обавештења из његове струке, која га интересује. По форми у којој се чине и по дискусији, која поводом одговора министровог може да искрсне — дискусија, и ако је ограничена и по броју учесника (само питач и министар) и по времену (питач може говорити само једанпут и то пет минута, чл. 70. скуп. пословника) — и да за министра буде непријатна, по обавези министровој, да на посланичко питање одговори, посланичко право питања јавља се јасно као право надзора скупштинског над управном влашћу.

У групу ових функција скупштине долази још право истраге и анкете. Истрагу и анкету — преко својих органа — скупштина може водити ради свог обавештења. Истрага, пошто јој је основ чзвесна кривица, има везе са одговорношћу управне власти, анкета се може наређивати ради ма каквог обавештења.

Народна Скупштина врши своју контролу, у главном над управном влашћу. Над судском влашћу она може вршити само ограничени надзор, и то не у погледу саме садржине судске функције, него у погледу чисто административних питања. Народна скупштина не може осудити суд, што је у извесном случају применио закон на изванредан начин,¹⁾ али може се позабавити питањем спорости судског рада, застоја парница и т. д. Ни ту скупштина неће моћи директно да општи са судском влашћу, већ опет преко управне — преко Министра Правде који је административни шеф судске власти.

Та ограниченост контроле над судском влашћу долази не само као последица начела поделе власти, него и услед саме природе судске функције. Судска власт нема велико поље за своју иницијативу. Њена је делатност махом предвиђена законом. Правилност примене закона, пак, скупштина не може да цени.

Друкчије ствар стоји са управном влашћу. Управна власт сконцентрисана је код владе. А управна функција, по својој природи, није тако ограничена законима као власт судска. Управна власт има велико и широко поље

¹⁾ У нашој историји забележен је један случај, када су судије стављене под суд, на основу једног закона, донесеног *ad hoc*, због примене закона. Случај, који је у нашој историји забележен као велики скандал, познат под именом „Пропаст Великог Суда“ 1864 (вид. код С. Јовановића, Друга влада Милоша и Михаила, 1923 стр. 190.

слободног одлучивања — јер то је у природи њене функције. С друге стране влада у парламентарном систему мора уживати поверење парламента. Парламентарни систем у томе је начинио изузетак од начела поделе власти на штету управне. На штету судске он тај изузетак није учинио. Према томе скупштина може одрећи своје поверење једној влади, ако јој се њено примењивање закона не свиђа. У томе скупштина није ни ограничена ни везана начелом поделе власти, јер је сам парламентарни систем начинио изузетак. Начело поделе власти важи толико, што скупштина неће моћи да одлуке владине ставља ван снаге својом резолуцијом. Али поводом тих одлука она владу може оборити. Суд, међутим, не може сменити, јер је суд независан од скупштине.

И најзад у ову групу скупштинских функција треба ставити примање и разматрање жалби, које појединци могу упућивати скупштини. О молбама које појединци упућују Скупштини, неће бити говора на овоме месту, већ у параграфу о доношењу закона. „Молба има за циљ, да изазове доношење једног изузетног закона, којим би се једном одређеном појединцу учинило нешто, на шта он, по општим законским прописима не би имао право“¹⁾ Посматрана на тај начин, молба се приближава праву законодавне иницијативе, те ће о њој бити говора тамо, где се буде говорило о законодавној иницијативи.

Право жалбе скупштини истиче из њеног карактера надзорне власти. „Жалбом обраћа се појединац скупштини противу једне власти, која га је повредила у његовим правима или интересима.“²⁾ Жалба има за циљ да скупштину обавести о неправилном поступку извесне власти. Право жалбе појединца има исти циљ, који и посланичко право кратког питања.

2. У ред споредних функција према критеријуму, који смо истакли, овога пута не само скупштине него законодавне власти, јер у њеном вршењу учествују оба законодавна чиниоца, на начин предвиђен за доношење закона, јесте т. зв. буџетско право: доношење буџета и надзор над извршењем буџета.

Буџет је састављен из два дела: из финансијског закона, који би стварно имао да садржи овлашћења и прописе у вези са извршењем буџета,³⁾ а који је код нас постао нека врста закона

1) С. Јовановић Уставно право, 289.

2) С. Јовановић, Ibid.

3) Чл. 44. Закон о државном рачуноводству.

са одредбама из свих могућих области законодавства, и из једног предрачуна државних прихода и расхода. Држећи се њихове унутрашње природе, законодавна власт би имала доносити финансијски закон, распоред пак државних прихода и расхода, то је ствар чисте администрације и он би имао бити надлежност владе. У пракси међутим није тако, нити је икад било. Скупштина је увек суревњиво чувала своје буџетско право. И што је најинтересантније, у тој материји, која у опште није посао законодавне власти, задобио је парламент прва своја права пред владоцем и помоћу буџетског права извојевао сва остала. У Енглеској зачетак парламентаризма лежи у потреби владоца, да му скупљање пореза и данака одобри скупштина.

Услед тога што постављање буџета није у ствари законодавна функција, и ако је функција законодавне власти, ми смо буџетско право и ставили у специјалне функције законодавне власти.

У буџетском праву скупштине, и не само у доношењу буџета него и у надзору над његовим извршењем.¹⁾ манифестује се такође скупштинско право надзора над управном влашћу. Због своје особите важности скупштина је једну управну функцију задржала за себе; она је од управне власти одузела слободно располагање државним приходима и расходима и тиме знатно умањила поље њене слободне делатности у управљању државом, скративши њену надлежност и поставивши границе, у којима влада има да се креће. Поред тога буџетско право скупштине једно је од најмоћнијих осигурача парламентарне владе. С њим у рукама скупштина може оборити сваку владу, која њено поверење не ужива.

У науци је спорно, како се има схватити буџет: да ли као закон или као једна особита врста управног акта. Спор се води, разуме се, око материјалног појма буџета. У тај спор ми се на овом месту нећемо упуштати, јер би нас он извео из оквира, у који смо свој рад поставили.²⁾ Једно је јасно: у формалном смислу буџет је закон, јер је акт законодавне власти.

3. По нашем позитивном праву постоји још једна специјална функција скупштине. По чл. 94. Устава „Народна Скупштина

¹⁾ Види код С. Јовановића, Уставно право 278.

²⁾ О разним гледиштима, са којих се посматра буџет, вид. Jéze, Cours élémentaire de science des Finances, V ed. p. 29.

може уредбе, издате на основу зак. овлашћења, резолуцијом ставити ван снаге у целини или делимице.“ Треба нагласити, да по чл. 94. Устава управна власт може издавати две врсте уредаба: уредбе потребне за примену закона и уредбе са законском снагом, издате на основу зак. овлашћења, којима управна власт у границама устава и законског овлашћења може регулисати односе појединаца. Овлашћење скупштине, да резолуцијом ставља уредбе ван снаге, односи се само на ове друге уредбе. За прве уредбе важи опште правило, по коме уредба може бити укинута, али од стране законодавне власти само по општем поступку, доношењем једнога закона. Уредбе на основу зак. овлашћења стављене су под непосредну контролу саме скупштине, као гаранција за правилну употребу делегиране законодавне власти управној и скакако су везане за идеју њеног права контроле над управном влашћу. Доцније ћемо видети природу ових уредаба.

И најзад потребно је, на овоме месту поменути још једну функцију народне скупштине, која се обично особено третира. То је одобравање међународних уговора. Према нашем уставу има две врсте међународних уговора (чл. 79 устава), уговори, за које је потребно и за које није потребно одобрење Народне Скупштине. Први међународни уговори јесу једна врста државних закона, извесна врста индивидуалних закона. Њихово разматрање не улази у овај део, већ тамо, где буде речи о законодавној функцији. Друга врста међународних уговора није уопште ни законодавна функција, ни функција законодавне, већ управне власти. Стога и о њој овде неће бити речи.

Говорећи о споредним функцијама законодавне власти, или тачније рећи скупштине, ми смо их само у најкрупнијим цртама означили и скицирали. Исцрпније се њима нисмо бавили, јер оне и не улазе, стриктно узев, у један рад, у коме треба да се изложи законодавна власт и њене функције. Од свих горе поменутих функција буџет и међународни уговор једино би имали право на место у овом раду, јер су то функције законодавне власти, и ако није законодавна функција. Остале су само функције скупштине.

Љуб. Радовановић.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Нацрт закона за правну помоћ у нашој Краљевини.

Намена овим врстама је у првом реду да обрати пажњу новој законодавној скупштини на законски нацрт, чије узаконење желимо ми сви југословенски правници, теоретичари и практичари. Нацрт је израдила нарочита комисија лањскога Збора Правника у Загребу. Све његове одредбе су примљене једногласно и с одушевљењем. Дословни текст нацрта је донео загребачки „Мјесечник“ у бр. 10. прошле године.

Друга је намена, покренути питање, да ли не би било корисно допунити законски нацрт још двома нормама, које би на пољу стецишнога и брачнога права припомогле већој сигурности у правним односима међу појединим правним подручјима наше државе.

I.

Законски нацрт предвиђа 9 чланова са готово истим бројем правних норма. Све те норме су пак постулат самога државног јединства и јединства њенога правосуђа, што је узаконено већ Видовданским Уставом. Правник, који познаје дух Устава, може примењивати предложене норме већ данас на подлози самога Устава. Но и поред тога комисија је признала потребу, да се предложене норме узаконе специјалним законом, како би се постигла у пракси једнака интерпретација на целокупној територији државе. Потребно је осим тога да се начела Устава допуне неким новим установама, без којих их пракса не би доста строго примењивала. Те установе су једине новости горњег законскога нацрта; све друге одредбе су израз самог Устава.

Члан 1. предвиђа дужност свих судова у Краљевини „да пружају судовима других покрајина у цивилним и казним стварима правну помоћ по истим начелима и под истим условима, како то дају и судовима властите покрајине“ *Члан 2* установљава тачне рокове за извршавање замолница. *Члан 3* прописује дужност „уступања замолнице надлежној области, кад замољени суд за решење замолнице не би био надлежан просторно или стварно.“ Аналогне одредбе предвиђа хашка процесна конвенција већ за указивање правне помоћи међу (конвенцијским) државама. Оне се према томе у толико пре могу и морају примити за правне односе међу разним правним подручјима исте државе.

Члан 4. предвиђа случај кад „има замољени суд каквих приговора противу замолнице с неких других разлога сем надлежности“ (Чл. 3). Он одређује да се у таквом случају има да покуша пре свега споразум надлежних апелационих судова: да ли ће се приговор уважити и замолници уклонити, или ће се приговор отклонити и замолница решити. За (ретки) случај

пак, да се споразум не би постигао, треба да се предмет упути „посебном одељењу касационог суда у Загребу (чл. 120 Уст.), који ће бити састављен од чланова постојећих врховних судова и има се до дефинитивне организације тога суда састајати у Загребу периодично.“ Нацрт назива тај сенат на другом месту „интер-регионални“.

Тај интер-регионални сенат био би једна од оних нових установа које су предвиђене у законском нацрту. Дужности тога сената су одређене, осим у чл. 4, још у чл. 5 и 6. Све те дужности су тако деликатне природе, да се могу поверити само тако високој институцији, каква ће бити интер-регионални сенат.

До спорова међу молећим и умољеним судом долази из узрока, што се по тврђењу умољеног суда у замолници захтева извршење неког посла који му је по законима сопственог правног подручја забрањен, јер би се извршењем замолнице кршио т. зв. јавни ред (*ordre public*) властитог правног система. Решити шта допушта а шта не допушта јавни ред појединих правних система, тешко је и у односима између држава а још теже је то у односима између разних правних подручја исте државе. У овим последњим односима се ваља нарочито чувати претеривања и тежити за тим да се обзир на јавни ред, који не допуштају извршење међупокрајинских замолница, редуцирају на минимум. Докле год имамо у Краљевини више врховних судова, нема наде да ћемо доћи до јединственог решавања тих питања. То ће се моћи постићи само ако се установи предложени сенат, који ће по своме саставу јамчити за то да ће се питања решавати са гледишта свих правних система наше државе.

Члан 5. одређује у ставу 1. да се „сви овршни наслови, који су после 28 липња (јуна) 1921. издани, у приватноправним стварима од суда које било покрајине наше државе и који су тамо овршиви, признају те су овршиви и у осталим покрајинама наше државе.“ Даљи ставови чл. 5 баве се решавањем извршних замолница и закључују: „Појави ли се двоумице, или настану ли спорови међу замолним и замољеним судовима, поступаће се по чл. 4“ (ст. 5); „Под истим увјетима ваља узимати у обзир приговоре *litis pendentis* и *rei judicatae*“ (ст. 6).

Противу извршљивости извршних наслова, изданих на другом правном подручју Краљевине, код нас су се појавиле примедбе. У комисији, која је израдила нацрт, таквих примедба није било више. Оправдане по моме убеђењу нису биле никада, по готову не после Вид. Устава. Устав на име сматра покрајинске врховне судове за *делове једног и истог* Касационог Суда (у Загребу). Из те уставне уредбе следује да у једној и истој ствари не могу судити две покрајине; иначе би могло доћи до различних пресуда у последњим инстанцијама, што је по Уставу искључено, пошто те последње инстанције припадају једном и истом телу. Чим је дакле у једној покрајини једна ствар пресуђена или се тамо пресуђује, поновном суђењу исте ствари у свима другим

покрајинама противставља се *exceptio rei iudicatae (litis pendentis)*. Када пак сме у истој ствари да суди једна само покрајина, логично је да пресуда мора бити извршљива на целокупној области државе. Поверилац коме је досудила тражбину једна покрајина, иначе у другим покрајинама не би могао нити извршивати нити поновно тужити.

Познато, много дискутовано и делимично и брањено мишљење Великога Суда у Подгорици наводи за своје противно становиште практичан пример, који сам по себи правилно решава, али који није закључан и никако не оправдава изречене сентенције. Велики Суд каже: „На основу нашег трг. закона (§§ 69 и 70) становита лица могу се менично обавезати под извесним условима, дотично право њихове меничне способности је ограничено. Ако би се на правном подручју, на којем такве рестрикције не постоје једно црногорско лице, за које постоји рестрикција, обавезало, на против њега на основу тамо постојећих закона издат менични налог исплате, наши судови не би могли на њега поставити извршну клаузулу, јер би том санкцијом повредили“. Велики Суд у Подгорици дакле одбија да изврши пресуду туђепокрајинског суда из узрока што је пресуда применила место надлежног црногор. материалног права (*lex nationalis-provincialis* туженог дужника) ненадлежну *lex fori*. Одбијање извршења у том *изузетном* случају је оправдано: не само по општим начелима међунар. прив. права, већ посебно по одредби чл. 796 т. б) црног. имов. зак. Погрешка Великог Суда пак састоји се у томе, што је од једног допуштеног изузетка направљено сасвим недопуштено (те противуоставно) правило.

Изузетци опште извршности туђепокрајинских извршних наслова истина нису узаконени и тешко се дају узаконити при деликатности ствари. Аналогија с оним изузетцима, које познајемо за забрану извршивања иностраних извршних наслова, често ће нам помоћи, али не увек. И из тог разлога је практично и целисходно, да се решавање конфликта који настану у међупокрајинском извршном поступку, повери једном јединственом (интер-регионалном) сенату, како то предлаже чл. 5 нацрта. Тај сенат биће у положају да нам у својим сентенцијама открије све важне норме т. зв. међупокрајинског права.

Исте одредбе, какве предвиђа чл. 5 за извршивање у сврху наплате, предлаже *члан 6* за извршивање и осигурање.

Члан 7 проширује важење „убошкога права, дозвољеног странци у поступку пред замолним судом, вриједи и за поступање пред замољеним“ и то (природно) „у оном опсегу, који оно има у покрајини, у којој се налази земаљски суд по тамошњим прописима“. „То вриједи и за овршна поступања“.

Чланови 8 и 9 признају вредност јавне исправе, направљене у једном правном подручју, за целу државну област, као и вредност легализације, учињене од суда или јавнога бележника једног

правног подручја, у свима другим. Те норме су у пракси већ признате, и, колико ми је познато, такође и у теорији нису биле никада оспорене.

II.

По прописима које познају поједина правна подручја наше Краљевине за дејство *стечајева*, отворених у иностранству, на покретности кридатара код нас, наступи то дејство у тренутку, кад доспе к нама молбеница иностраног стечајног суда за изручење овдашње покретне имовине. (На овдашње непокретности кридатарове инострани стечај нема никаква дејства, те се отвара на захтев повериоца код нас специјалан стечај). — До наведеног тренутка остају иностраном кридатару овдашње покретности (те *vice versa*) на просто располагање, одн. постају предмет сингуларних оврха његових поверилаца. — За међупокрајински стечајни поступак немамо ни једне посебне норме. Зато употребљујемо (и у погледу дејства стечаја из друге покрајине) *per analogiam* описане норме међународног стеч. поступка

Касно дејство стечаја у једној покрајини у погледу покретности дужникових, постаће за стечајне повериоце врло штетно, пошто ће их предухитрити са сингуларним оврхама боље информирани локални повериоци. Зато предлажем да се нацрту дода следећи.

Чл. 10. „Стечај, отворен у једном правном подручју Краљевине, дејствује у погледу покретности кредиторских у свима другим подручјима, чим Службене Новине објаве стечајну одлуку. Стечајни суд и управитељ дужни су да се одмах побрину за ову објаву.“

Народна Скупштина би могла ићи још корак даље и одредити, да покрајински стечајеви дејствују од истог тренутка такође у погледу кридатарових непокретности, лежећих у другим покрајинама. Тиме би изостали барем у границама једне исте државе специјални стечајеви у погледу таквих непокретности. (И за *специјалне курателе* у погледу пупилинских непокретности, лежећих у другим покрајинама, није места у границама једне исте државе. Тиме би се омогућила јединствена управа пупилиног имања при старатељском суду.).

Више пута се дешава у нашој држави да се у једном правном подручју *брак* склопи, а у другом се исти брак судом уништава. Већ је ушло у обичај да нуптуријенти злоупотребљавају мање строге одредбе туђег правног подручја да се извуку од сметње *ligaminis, religionis* и других. Тиме што се накнадно сметња утврди и брак поништи, не само да се разочаравају млади супружници, већ се без потребе оптерећују и државна надлештва. Државна надлештва морала би поступити превентивно. Као другим правним гранама, тако су и брачним правима појединих правних подручја Краљевине повучене тачне границе примене. Да створимо ред у међупокрајинском сопивљу, треба само *per*

analogiam применити комисијске норме хашких конвенција од 12. липња 1902. Пошто пак од многобројних копуланта-неправника не можемо захтевати познавање тих колизијских норма, предлагем к нацрту о правној помоћи у Краљевини још следећи:

Чл. 11: „Сваки свештеник и државни орган кога замоле да огласи ступање у брак таквих лица, од којих је једно или су оба из туђег правног подручја, дужан је да достави тачну садржину оглашења Министарству Вера, и то већ пре првога оглашавања.“

Пошто се по правилу три пут (у три недеље) оглашује, то би Министарство имало времена да благовремено упозори копуланта на постојеће законске сметње (јавног права) и забрани склапање ништавног брака.

Проф. Д-р Лапајне.

Правна помоћ по пројекту закона о уређењу судова за Краљевину С. Х. С.

Читав комплекс закона материјалне и процесуалне природе поодавно израђен је у Министарству Правде, очекујући тај срећни дан, када ће се моћи узети у претрес и озаконити.

Међу првима изнеће се на решавање, без сумње, пројекти закона о грађанском судском поступку, о кривичном судском поступку и о уређењу судова, о судијама и о државном тужиштву.

Имајући у виду да до изједначења законодавства о судским поступцима у целој Краљевини, многа питања што су изазвана разним правним системима у шест разних правних подручја наше Краљевине, не смеју остати нерегулисана, редактори пројекта закона о уређењу судова унели су у прелазна наређења свога пројекта неке одредбе, које регулишу цео низ таквих питања. То су питања о сукобу надлежности судова разних правних подручја; о извршењу одлука и о другим врстама правне помоћи између судова разних правних подручја и т. д.

И ако ове одредбе не обухватају цео низ процесуалних питања, која се појављују због разноврсности законодавства појединих покрајина наше државе, оне ипак знатно олакшавају правни саобраћај у држави и значајан су корак у консолидовању њеног правног поретка, који је знатно био пољуљан последњих година.

У дневној штампи у изводу текста пројекта закона о уређењу судова није говорено о тим одредбама. А како су оне за правнике од великог интереса, ми ћемо их изнети овде.

Претпостављајући, да ће Касациони Суд у Загребу (чл. 110 Устава) бити основан у Загребу по новоме закону о уређењу судова — раније, но што ће бити изједначено законодавство

о судским поступцима у целој Краљевини, § 111 Пројекта Закона о Уређењу Судова — прелазна наређења — прописује:

„Касациони Суд у Загребу до изједначења закона у Краљевини дели се у толико одељења, колико сада има правних подручја, с тим да судије постављене за подручја Касационог Суда у Беораду и подручје Великог Суда на Цетињу чине једно одељење. На челу сваког таквог одељења стоји председник или потпредседник односно најстарији судија дотичног одељења. Ова одељења раде по законима који вреде за дотично подручје, у већима од по пет судија, у колико за поједино правно подручје постојећи закони не одређују мањи број судија.

Изузетно за правно подручје Апелационог Суда на Цетињу до изједначења законодавства о судским поступцима за целу Краљевину, укида се члан 262. закона о поступку судском у кривичним делима од 20. јануара 1910. г. за Краљевину Црну Гору, а проширују се на то подручје наређења §§-а 268—270 главе деветнаесте и §§ 272—284, глава двадесета, законика о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије од 10. априла 1865. године, па ће по тим наређењима, која се проширују, поступати одељење поминуто у ставу првом, у већу од петорице судија. Иначе остаје нетакнута надлежност Апелационог Суда на Цетињу како у грађанским, тако и у кривичним стварима.

Исто се тако, до изједначења законодавства о судским поступцима из надлежности садашњег Врховног Суда у Сарајеву издваја решавање о ништавним жалбама као и са овим спојеним призивима против осуда окружних судова, о ништавним жалбама за одбрану закона, о изванредној обнови казненог поступка, даље о помиловањима у случају смртне казне и о осталим помиловањима за случајеве, у којима је изрекао осуду и сам Врховни Суд као и о поврату у пређашње стање у колико се тиче ништавне жалбе и с њом спојеног призива (§§ 37., 289—310., 321., 280., 367. и 323. у вези са § 15 казненог поступника за Босну и Херцеговину од 30. јануара 1891. године) и преноси у надлежност дотичног одељења Касационог Суда у Загребу. Решавање призива против осуда окружних судова у колико нису спојени са ништавном жалбом, као и сви други послови кривично-правне или грађанско-правне природе, за које је до сад био надлежан Врховни Суд у Сарајеву, прелазе у надлежност Апелационог Суда у Сарајеву, који се овим законом установљује (§ 104. од 1.).

С тога ће окружни судови Црне Горе и Босне и Херцеговине списе у кривичним пословима, за које је напред одређена надлежност Касационог Суда у Загребу, отправљати непосредно Касационом Суду у Загребу на даљи рад.

На Црну Гору проширена наређења законика о поступку судском у кривичним делима Краљевине Србије, објавиће се истовремено са овим законом у „Службеним Новинама“.

Усвајајући резолуцију првог Конгреса Правника Кра-

љевине Срба, Хрвата и Словенаца у Загребу о правној помоћи у држави, редактори пројекта закона о уређењу судова унели су у овај неке одредбе, које ту помоћ регулишу, а то су — § 114, који гласи:

„Сви судови и све државне и самоуправне власти дужне су без одлагања давати правну помоћ и судовима из других правних подручја.

Свака службена радња, коју на молбу надлежног суда изврши суд ма кога правног подручја у грађанским, парничним, ванпарничним као и у кривичним предметима вреди, као да ју је извршио суд, на чију је молбу радња извршена.

Ако молба суда једног правног подручја за правну помоћ дође ненадлежном суду или власти другог правног подручја отпратиће се надлежном суду или власти и о томе ће се извести молећи суд.

Ако замољени суд држи да има сметња извршењу молбе, било због ненадлежности, било из других разлога, известиће о томе свој надлежни Апелациони Суд. Ако овај нађе, да сметње не постоје, упутиће подређени суд да по молби поступи, иначе ће ствар отпремити на решење Касационом Суду, који решава у већу састављеном по § 121.

Судови као и друге власти једног правног подручја надлежни за извршење дужни су према прописима закона свога подручја извршити пресуде, одлуке и друге правне акте, који су постали правноснажни после прогласа државног Јединства, а који по законима другог правног подручја чине основ за извршење (*titulus executionis*), ако су те пресуде, одлуке или правни акти снабдевени назнаком о извршности било да им се молбом обраћа сама странка непосредно или преко свог надлежног суда.“

и даље §§ 115 и 116, који гласе:

„Потписи на приватним исправама, који су оверени од суда или јавног бележника или ког другог надлежног јавног органа по прописима, који вреде у дотичном подручју, у коме су оверени, вреде у целој држави као правоваљано оверени“ (§ 115).

„Ако би се показало, да ће за лице, које је стављено под старатељство (туторство или кураторство) корисније бити, да се старање преда старатељској власти другог правног подручја, пренос старатељске власти вршиће се по споразуму тих власти разног правног подручја, а за случај неспоразума, одлучиће Касациони Суд, у већу предвиђеном у § 121. по захтеву власти која већ врши старатељску власт.“ (§ 116).

Како се одређује месна надлежност судова разних правних подручја у кривичним предметима прописују §§ 117, 118 и 119:

Месна надлежност судова разних правних подручја у кривичним предметима одређује се по правилу по месту оног правног подручја у коме је кривичне дело учињено. Ако учинилац тога дела пребива или се бави или је затечен у ком месту другог правног по-

дручја, дужне су власти тога подручја окривљеника на захтев надлежног суда спровести му, не упуштајући се у оцену питања, да ли је учињено дело кривично дело по законима, који важе на подручју суда, где окривљеник пребива, или се бави, или је затечен.

Кад је кривично дело учињено у разним правним подручјима или на међи разних правних подручја или кад је неизвесно у коме је од разних правних подручја учињено, надлежан је суд онога правног подручја, који је први започео поступање. Овоме ће суду остали судови, ако су о истом делу што извиђали, своје списе доставити ради продужења кривичног поступка.“ (§ 117)

„Ако је исто лице окривљено због више кривичних дела, за која би по месту где је дело учињено били надлежни судови разних правних подручја, надлежан је за сва кривична дела суд оног правног подручја, у коме је учињено које од тих кривичних дела, за које је предвиђена тежа врста казне, а при једнакој врсти казне одлучује највећа мера казне. При оцени врсте казне тамница и тешка тамница сматрају се за једнаке робији.

Ако су кривична дела учињена у разним правним подручјима једнако тешка и ако су за њих надлежни судови исте врсте поступаће даље суд онога правног подручја који је први започео поступак.“ (§ 118)

„Суд, који је по § 118. позван за поступак због кривичних дела, која стоје у међусобној вези, може до главног претреса по предлогу странака или по службеној дужности из обзира целисходности или из других важних узрока закључити, да се поступак о појединим од тих кривичних дела одвоји и преда надлежном суду другог правног подручја.“ (§ 119)

Што се тиче решавања сукоба о надлежности у смислу одељка другог чл. 110 Устава то § 113 прописује да:

„Сукобе о надлежности у смислу одељка другог чл. 110. Устава између власти и судова или између управних и редовних судова истог подручја решава одељење Касационог Суда за то подручје у већу од 5 судија. Такове сукобе између власти и судова разног подручја решава веће састављено по наређењу § 121.“

А § 121 гласи:

„Веће Касационог Суда, које има да решава предмете по прелазним наређењима §§ 113. бр. 1. ст. 2., 114. одељ. 4., 116. и 120. овога закона састоји се из председника Касационог Суда или његовог заменика и шесторице судија Касационог Суда сразмерно броју правних подручја, којих се дотични предмет тиче. Ово веће саставља председник с потпредседницима писменом наредбом.“

О решавању сукоба о надлежности, који настају између судова разних правних подручја, решава Касациони Суд по § 120 и то:

„Сукобе о надлежности који настану између судова разних правних подручја у случајевима предвиђеним у §§ 117, и 118 на захтев ма кога суда решава Касациони Суд.

Касациони Суд може у случајевима кривичних дела, за која се по прописима закона у појединим правним подручјима не може утврдити, који је суд надлежан, поверити поступак суду ма кога правног подручја за који држи, да ће кривични поступак најбрже, најлакше и с најмање трошкова извршити.

За кривична дела, за која вреде иста законска наређења за целу Краљевину, може Касациони Суд било да то тражи јавна безбедност, или убрзање поступка, било из разлога да се уштеде велики трошкови или из којих других важних узрока, по захтеву надлежног суда, или окривљеника или државног тужиоца, поверити поступак суду исте врсте ког другог правног подручја, а може ово учинити и поводом решавања сукоба о надлежности у случајевима, који су предвиђени у §§ 117. и 118. У случајевима оваквог поверавања поступка суду другог правног подручја, овај ће суд доказе оцењивати по свом слободном уверењу и ако оваква оцена доказа иначе по закону није предвиђена.“

Такве су одредбе о правној помоћи, које су редактори пројекта унели у пројекат, имајући у виду потребе момента. И ако су непотпуне и не обухватају собом цео низ питања процесуалне природе, ипак ће надамо се послужити разчишћавању правног хаоса, што је створен у држави разноврсним законодавством појединих правних подручја. Нешто помоћу ових одредаба, нешто пак помоћу општих начела приватног међународног права правници — практичари снаћиће се колико толико у испреплетаној мрежи интерлокалног правног нивоа наше државе.

Николај Д. Пахоруков.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Опште економско стање у вези са билансима банака за 1924. годину. — Извештаји Загребачког Колодвора, Трговачке и Обртничке Коморе и Загребачке Берзе.

У последње време осећа се извесно олакшање у расположењу привредних кругова. Пролетњи месеци донели су неколико важних састанака привредника у више центара наше земље: трговачке коморе, индустриске корпорације, берзе, занатске коморе, одржавају своје годишње скупштине у Београду, Загребу, Љубљани, Скопљу. Свуда се дискутују савремена питања привредног живота, и констатује се веће поверење у будућност него раније. Томе новом расположењу није мало допринео последњи расплет политичких прилика, који је опет

имао за резултат појаву неколико законских пројеката чисто привредног карактера: израђени су пројекти закона о једнообразном пореском систему, о привредном савету, о пољопривредном, занатском и индустријском кредиту, ради се на мењању царинске тарифе, почињу преговори за склапање нових трговинских уговора или за обнову старих. Све је ово повољно утицало на привредне кругове који са мање песимизма гледају на још непрестано акутну индустријску кризу.

Иначе, тешкоће у главном остају исте. Понуда је на робном тржишту још увек већа него потражња, и послови су непрестано у стагнацији. Индустрија никако не успева да смањи своје продукционе трошкове, јер чека да олакшица дође од државе. Чека се повољнија царинска заштита, одобрење индустријског кредита, смањење интересне стопе управним мерама. Наша индустрија још увек живи прилепљена уз државу, и не решава се да своје проблеме решава властитим средствима.

Већ две године се жале привредни кругови да нема довољно капитала у земљи, и траже да се унесе страни капитал или бар да се увећа новчанични оптицај. Данас се има утисак да криза у новцу не постоји, или бар да није тако тешка као раније. Ко год може пружити солидне гаранције лако долази до кредита код банака. (Хрватске банке имају чак обиље улога). Али интересна стопа је још непрестано врло висока. То показује да стање још није здраво, или да је капитал сконцентрисан у тако мали број руку да се практикује стварни монопол. По свему изгледа да ми већ почињемо осећати притисак капитала у његовој последњој форми: и пре него што смо се развили индустријски и трговачки, ми имамо један прилично сконцентрисан финансијски капитал који господари првим двама формама. Наше су банке далеко способније него наша трговачка и индустријска предузећа. Тако ми плаћамо своју заосталост у економском погледу. Једва изишли из полупрIMITИВНОСТИ аграрне и занатске производње, ми већ трпимо од тираније моћних новчаних конзорција. Страни новчани капитал нашао је начина да се увуче у нашу земљу и да живи на рачун наше младе индустрије. Пре две године присуствовали смо једном послу уцењивања на велико: новчани заводи су пристајали да притекну у помоћ предузећима само под условом да се уортаче са њима. Могло се мислити да ће се све банке претворити у снажне индустријске и трговачке куће које ће бити своји сопствени финансијери. Међутим је настала неповољна пијачна коњукура за еспапе, те су се банке мало по мало извлачиле из производних послова, враћајући се на чисте банкарске операције. Како пак ове нормално доносе много мање него трговина и индустрија, банке би се морале помирити са мањим добитцима. Оне су, пак, осетиле да могу диктирати на тржишту, и сачувале су своје старе дивиденде, у колико их нису увећале. Док су сви послови у кризи, банке — и то не само највеће — деле велике добити.

Поред свих бенефиција које иначе имају акционари, и пошто се оставе настрану велики резервни фондови, све банке констатују огромне чисте добити и лепе проценте дивиденде за своје акционаре. Узмимо само неколико примера:

	чиста добит	дивиденда
Хрв. Есконт. Банка	28,701.029 дин.	15%
Прва Хрв. Штедионица	21,073.826 „	100 дин. по целој акцији.
Југослав. Банка	16,000.000 „	12%
Хрв.-Слав. Хип. Банка	13,126.948 „	15%
Српска Банка, Загреб	10,034.295 „	18 ² / ₃ %
Љубљанска Кред. Банка	8,690.370 „	12%
Босанска Инд. и Трг. Банка ...	5,000.000 „	15%
Агр. и Комерц. Банка, Сарајево	1,929.736 „	14%

У загребачким банкама улошки су се нагло повећали. Само Прва Хрватска Штедионица бележи пораст у 1924. години за 216 милиона динара, што укупну суму уложеног новца пење на огромну цифру од 813 милиона динара, само у тој банци.

У Босни и Херцеговини, скоро све банке забележиле су знатан пораст улога на штедњу, који се код неких пење чак до 50%, а просечно износи бар 25%, што би значило око 35 милиона динара. Овај знатан пораст улога на штедњу показује да има слободних капитала и да они најрадије иду у банке као улози. Висока интересна стопа даје најбољи и скоро редовно најсигурнији принос. И босанске банке, као и хрватске деле велике дивиденде, ништа мање него прошле године, око 15%. И код њих се примећује тежња да ликвидирају своје индустријске ангажмане, с једне, и да се изврши све већа концентрација капитала с друге стране. Извршена је већ фузија: између Хрватске Централне и Муслиманске Централне Банке у „Уједињење Банке“; између Банке за Шумску Индустрију и Американско-Српске Банке, Жидовске Трговачке и Обртне Банке и Босан. Индустр. Тргов. Банке, Српске Прометне Банке.

У осталим нашим покрајинама банкарски живот је слабије развијен, али ни ту дивиденде акционара нису подбациле. Скоро све београдске банке поделиле су 12 до 15% дивиденде.

Из овога прегледа излази: 1) да у публици има доста слободног капитала који навире у банке у облику уложака на штедњу; 2) да се капитал тражи и узима по скупој цени, пошто банке могу плаћати велике интересе на улоге и дају ипак својим акционарима врло повољне дивиденде. Чим се пак налази дужника који су готови плаћати 30 и 35% интереса — јер велике банке својим банкарским клијентима наплаћују по 20% — могло би се мислити да се послови трговачки и индустријски рентирају, и да према томе и нема привредне кризе. Ми мислимо да по просперитету банака не можемо закључити да постоји просперитет производних послова, бар не индустрије и

трговине. Један велики део узајмљеног новца иде не на увећање инсталација и на увећање обртног капитала већ на одржавање стања, у очекивању боље коњуктуре. Али се закону понуде и потражње ипак не може одрећи свака важност, и мора се закључити ово: или је привредна криза само површна и захвата варош у њеним луксузним радиностима, или је криза стварна па привредници чине очајне напоре да се одрже на води, у чему зацело не могу дуго издржати ако им се не помогне. Ми питање остављамо отворено за сада, пошто нам се чини да постоји и један и други моменат, у мери коју је тешко одредити.

Велики сајам узорака који се ових дана држао у Загребу привукао је пажњу на економске прилике у Загребу и у Хрватској. Добили смо уз то и обилне извештаје Загребачко-Обртничке Коморе и Загребачке Берзе, те је згодно осврнути се на привредни живот Хрватске, у толико пре што последњи политички преокрет у ситуацији није без везе са стањем и са жељама привредних кругова. Ми чак мислимо да су вођи Хрватске Странке били категорички позвани од капиталиста да што пре уведу Хрватску у нормалне односе и приближе их државном буџету...

За последње три године, опажа се нагло опадање робног и путничког промета у Загребу. Судећи по томе, рекло би се да послови не иду најбоље. Загребачки колодвор бележи ове цифре путничког промета од 1919. до 1920. године упоређеног са прометом у 1914. Према тим податцима, отпутовало је из Загреба:

1914. године	...	...	...	...	...	590.900	путника.
1919.	„	...	...	...	...	2,588.700	„
1920.	„	...	...	...	...	2,887.900	„
1921.	„	...	...	...	...	2,936.200	„
1922.	„	...	...	...	...	3,256.750	„
1923.	„	...	...	...	...	2,295.800	„
1924.	„	...	...	...	...	1,145.000	„

Ако је општа цифра поратних година у упоређењу са пред ратном потпуно задовољавајућа, опадање одлазака од 1922. године на овамо врло је озбиљан знак кризе.

Исту чињеницу опажамо у робном саобраћају, и ако је ту опадање мање нагло, као што је и пораст према 1914. години мање маркантан.

Приспело је и отправљено вагона робе:

			приспело	отправљено
1914. године	...	...	35.800	12.800
1919.	„	...	32.200	17.700
1920.	„	...	45.300	23.700

			приспело	отправљено
1921.	„	... ..	61.600	29.300
1922.	„	... ..	71.300	39.000
1923.	„	... ..	65.600	36.700
1924.	„	... ..	59.900	26.300

У веома обимном извештају Трговачке и Обртничке Коморе, који је прочитан приликом последњег збора у Загребу, налази се неколико значајних реферата о актуелним питањима наше привреде. Нарочито видно место међу тим рефератима заузимају они о нашем поморству: г. Др. Петра Митровића, секретара одељка Сушак о „Управи Поморства“, г. Мате Шарића о „Субвенционирању домаћих паробродских друштава“; г. Јулија Хржењака о „Потреби оснивања рибарске школе“ (путујуће); г. В. Оливиера о „Уређењу сењске луке.“ Ови реферати су у толико важнији што се код нас још није обраћало довољно пажње на једну грану привреде од које живи читаво Приморје. Далмација би брзо могла престати да буде пасиван крај кад би се наше поморске радиности организовале на модерној основи.

Извештај Загребачке Берзе — наше највеће берзе у земљи — констатује да је скакање динара у 1924. години за 1.45 швајц. фран. а од почетка 1925. за даљих 60 шв. сант. један од најочигледнијих знакова нашег привредног оздрављења и доказ да се пошло добрим путем у валутној политици. То се опазило и на улозима на штедњу код банака. Улози шест главних банака у Загребу износили су у годинама 1922—1924.:

1922. године	... ..	584 милиона динара,	
1923.	„	690	„
1924.	„	1.058	„

Ово значи да су улози на књижице за последње две године порасли у Хрватској за 100%. Примећује се да се ово рашћење наставља и у 1925. години, што значи да се код нас почиње образовати домаћи капитал. То непрекидно увећање омогућило је банкама да приступе смањењу каматне стопе на улоге. Председник загребачке берзе је саопштио да су неке банке то већ учиниле. У сваком случају од велике је важности да се у Хрватској створи један јачи национални капитал, јер су до сада загребачке банкарске институције у главном биле експоненти енглеског и бечког капитала, што није повољно утицало на оријентацију послова и често сметало стабилизирању динара.

Драгољуб Јовановић.

Инсбрушки Споразум.

(Финансијски ефекат и последице).

По мишљењу теоретичара који у питање о финансирању путем дванаестина уносе *правне* консидације, при утврђивању износа дванаестина ваља имати у виду само и једино буџет који је истекао. Супротно овом, мишљење је финансијских научника који питање провизорног буџетирања посматрају с *политичке* стране: дванаестине се, по њима, имају подешавати водећи рачуна само о потреби и њихову подмирењу оног периода, који ће обухватити наредни буџет; предмет њихове пажње је стални развој јавних издатака.

И доиста, услед све ширег круга социјалне, економске и финансијске делатности модерних држава, што са собом повлачи то све већи терет по државни буџет — тешко је применити само један од горња два система буџетирања дванаестинама, искључујући сасвим други. С тога, ако се деси — а чије су финансије тога биле поштеђене? — да се држава стане хранити дванаестинама, за базу ће најчешће бити узет буџет који је завршен, с тиме да буде корегиран, у духу нових потреба, повећањем старих и увођењем нових кредита. А до којих граница тако — питање је финансијске политике тога момента.

Овако једно компромисно решење представља и закон о дванаестинама за месеце април—јуни 1925. године. 632,7 милиона динара, за колико је наше народно богатство оптерећено за ова 4 месеца више но за толико месеци у прошлој буџетској години, нису ништа друго до цифрама изражени нови правци сложеног друштвеног живота, којима се упућује политичка заједница којој припадамо. Нове буџетске позиције показују нам са колико нових напора и издатака улазимо у борбу са друштвеним проблемима садашњице.

Од нарочитог, пак, интереса за нас је што констатујемо да и у овом закону има несумњивих знакова о томе, да се не забравља од какве је важности по нашу финансијску будућност — питање нашега кредита на страни.

Да до овог закључка дођемо, наводи нас појава нове позиције (10.) из партије (8.) која говори о дуговима наше Краљевине. Суму од 230 милиона, колико је буџетом за 1924/5. годину одређено на име отплате и камате по зајмовима закљученим од рата, закон о дванаестинама повећао је са скоро 25 милиона, наменивши ову суму исплати интереса и отплати „државног дуга према Инсбрушком Споразуму од 29. јуна 1923. године.“

О томе каквог је порекла овај наш државни дуг, чија се служба сада први пут јавља у буџету расхода, и у каквој је вези са њиме Инсбрушки Споразум — изнећемо оно што је најглавније.

* * *

Пошто је одлучено да ратне дугове бивше Аустро-Угарске Монархије имају да сnose само Немачка Аустрија и данашња Угарска (чл. 205. Сен Жерменског Уговора о Миру, односно чл. 188. Трианонског Уговора), утврђен је принцип у познатим члановима: 203. С.-Ж. Уговора и 186-ом Трианонског и њиховим додатцима, да терет свих предратних јавних дугова распале Монархије има да сnose „наследне и цесионарне државе.“¹⁾

Одмах треба нагласити да су уговори поставили једно мерило, по коме су предратни јавни дугови Двојне Монархије подељени на *гажиране* и *негажиране* дугове, убрајајући међу прве оне зајмове, који зајмодавцу обезбеђују хипотеку на неку одређену непокретност (најчешће: жељезнице, мајдане соли, јавне магацине у Трсту, Универзитет у Лавову и т. сл.), или који су и без те гаранције представљали дуг Аустрије одн. Мађарске, који је утрошен на једну од таквих непокретности. Код негажираних дугова не постоји одређена намена, па ни добро које служи као залога, док се као главна ознака њихова сматра емисија обвезница.

Ова класификација није без свога значаја: према томе да ли дуг припада овој или оној групи, и подела његова на наследне и цесионарне државе извршиће се на различите начине. Тако, код зајемчених дугова одлучује принцип територијалности: дуг ће примити она држава на чијој је територији остала залога и то: цео дуг, ако је објекат цео у границама једне државе; а само одговарајући део, „искључујући сваки други део дуга“ ако н. пр. жељезничка пруга пролази кроз више државних територија (пример: жељезничка пруга „Steg“ пролази кроз Аустрију, Чехословачку, Мађарску, Румунију и нашу земљу, те стога, према дужини пруге, дуг који је њоме гарантован има се пропорционално и поделити између тих пет држава).

Много је компликованији случај негажираних дугова. Док се код зајемчених лако даду одредити дужници, дотле код негажираних дугова постоје извесне класификације, како међу дужницима, тако и међу носиоцима обвезница.

Ови последњи подељени су у две групе (в. додатак чл. 203. С.-Жерменског, односно додатак чл. 186. Трианонског Уг.). У прву групу улазе они повериоци, којих су обвезнице жигосане жигом једне од наследних и цесионарних држава, и тиме ушле у национални контингент аустро-угарских државних зајмова. Овим, речене државе обавезују се да носиоцима жигосаних обвезница, без обзира на њихово поданство, од дана ступања на снагу Уговора о Миру (Сен-Жерменског: 16. јула 1920.; Трианонског: 26. јула 1921.) врше отплату интереса и

1) За Аустрију: Аустрија, Италија, Пољска, Румунија, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; за Мађарску: Мађарска, Аустрија, Пољска, Румунија, Чехословачка, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и државица Ријека.

капитала, исплаћујући при томе папирне ренте у националној монети, по курсу који је усвојен приликом прве размене аустроугарских круна у своју монету.¹⁾ То не значи да ће ималац обвезница одмах и остварити своја права према држави-дужнику, која силом своје власти може плаћање да одгоди за боља времена државних финансија. За сада, колико нам је познато, само Чехословачка врши у земљи службу по овим зајмовима, што није остало незапажено у финансијским круговима Запада.

Друга група образована је од носилаца титрова која се налазе ван територије данашње Аустрије, Мађарске и њихових наследника (Altausland). Ово су инострани носиоци, који образују један блок, што до наплате својег потраживања долази посредним путем. Иностраним носиоцима имају се доделити т. зв. *компензациони* титрови, које ће предати Репарационој Комисији оне од наследних и цесионарних држава, које на својој територији нађу и жигошу (територијална кота) мање обвезница но што по извршеној деоби дугова имају да приме на терет својег буџета (кота задужења).

Из тога факта што се ни у једној од заинтересованих држава ове две коте нису поклопиле, произашло је да су неке од држава постале „активне“ у билансу титрова (пример: Италија, која је више жигосала титрова но што је по подели дугова дужна да прими на себе), а друге „пасивне“ (случај наше државе, која је, сем папирне ренте аустријске, повукла са своје територије мање обвезница, но што износи кота задужења). „Пасивне“ су државе, дакле, те које за констатовану разлику између кота имају да издаду компензационе обвезнице, односно, које постају дужницима иностраних носилаца и „активних“ држава.

Репарациона Комисија до данас није успела утврдити дефинитивну цифру пасивитета појединих држава, из разлога што су се преговори између наследних држава и Аустрије (односно Мађарске), око преноса титрова добивених на основу конвенција о социјалним осигуравајућим друштвима, о поштанским штедионицама, по протестној процедури и т. д. — отегли у недоглед. Како се крајем јуна има састати у Прагу конференција представника Репарационе Комисије и наследних држава, надајмо се да ће национални блокови у аустријским рентама бити дефинитивно утврђени, тако да ће се за сваку државу, наследну и цесионарну, најзад знати: шта има да прима, односно шта да плаћа по дуговима бивше Монархије.

Огромни рад Репарационе Комисије око поделе дугова, гажираних и негажираних, као и петогодишња акција држава наследница око конституисања националног контингента у овим дуговима — немогуће је дати у обиму једног чланка. У јасној форми питање је изложено у бро-

¹⁾ Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца извршила је прву размену по курсу: 100 аустр. круна за 100 југословенских, т. ј. 25 дин.

шући: VII — La Repartition de la dette publique d'avant-guerre autrichienne et hongroise; издање Репарационе Комисије.

Ради информације, доносимо глобалне цифре дугова, које смо по деоби, извршеној од стране Репарационе Комисије, наследили од Аустро-Угарске Монархије.

Негажирани дугови:

а) Аустријски дугови, у којима учествујемо са 2,043%;	
према томе на нас пада:	
златна рента (зл. круне)	23.876.356
зајам у 4 монете (зл. круне)	5.941.861
зајам у папирним крунама (југослов. кр.)	128.869.472
б) Мађарски дугови, у којима учествујемо са 16,020%	
златна рента (зл. круне)	213.076.306
зајам у 4 монете (зл. круне)	91.754.000
зајам у папирним крунама (југослов. круне)	614.364.878

Гажирани дугови:

По нас је од важности само дуг Привилегованог Друштва аустро-угарских државних жељезница (Steg), у коме учествујемо са 3,161%, односно 937.118 фр. франака годишњег ануитета.

* * *

Компензациони титрови су „тврђ орах“ финансијера окупљених око поделе аустријских јавних дугова. Од начела, скицираних тако рећи Уговорима о Миру, до његове примене — безброј је тешкоћа. Да би се само штампале нове папирне ренте, коштало би око 10,000 000 франака. С тога је Репарациона Комисија предложила, као кориснији и практичнији поступак, *откуп* папирне ренте (предмет којим ће се такође бавити Прашка Конференција.)

Али, пажњу финансијских кругова привлачи судбина ренти које, по Уговору о Миру, имају да се плате у злату. Од објаве рата капитали уложени у те ренте леже умртвљени, међутим $\frac{3}{4}$ целокупне емисије зајмова у злату и ренте у 4 монете у рукама су Енглеза, Француза, Холанђана и Швајцараца. Отуда живо интересовање у тим земљама за решењем питања о исплати заосталих купона и о служби ових квалификованих ренти.

Репарациона Комисија искоришћује ово расположење и позива „национална удружења ималаца“ ових држава да, „у циљу отклањања несавладљивих тешкоћа које би дословно тумачење уговорâ о миру изазвало,“ удружења постигну споразум о овим дуговима непосредним додиром са државама-дужницама.

Инсбрушки Протокол, потписан 29. јуна 1923. год. у Инсбруку (Аустрија), само је завршни акт споразума који је тако постигнут између иностраних ималаца неких категорија аустријских титрова и „пасивних“ држава.

Предмет овог споразума је образовање једног међународног тела под именом: *Заједничка каса иностраних ималаца аустријских и мађарских предратних државних дугова*, са задатком

да заступа колективне интересе свих иностраних ималаца обвезница појединих категорија дугова бивше Монархије, и „да за рачун и у име носилаца прима плаћања извршена од стране држава наследница и цесионара, за службу камате и амортизације речених облигација.“¹⁾ (чл. 1. протокола).

Уклањање потребе штампања безбројних обвезница, које би се имале уручити страним рентијерима и „активним“ државама; избегавање трошкова око исплате купона и амортизације у разним центрима света; укратко: уштеда у новцу и времену за дужнике а брза и сигурна, ма и мања, наплата за повериоце, то су практичне стране овог новог међународног финансијског института. Али, тиме није објашњено најглавније.

Са извесном сигурношћу може се рећи да до сагласности међу заинтересованим странама не би тако брзо дошло, да носиоци нису жртвовали један део својих потраживања Члан 9. садржи пристанак њихов да им од 1. априла 1925. год., када се има почети са службом отплата и интереса, па до краја 1930. год. „због специјалних економских и финансијских прилика у којима се налазе заинтересоване државе,“ ове, по купонима и по амортизацији зајмова у злату, у место 100 за 100, плате само 32 златне кр. за 100 зл. кр., а за зајмове у 4 монете 27%. Исто тако, заостале купоне (од 1. априла 1920. до 31. децембра 1924. год. по аустријској ренти, а од 1. априла 1921. до 31. дец. 1924. год. по угарској), задужене државе платиће, без интереса, по редуцираним стопама (32% и 27%), у једнаким ратама за 12 година. Ове стопе, пре но што истекне овај петогодишњи рок, имају се подврћи ревизији и повећати, ако се увиди да се економске прилике „пасивних“ држава поправљају.

За илустрацију финансијског ефекта ове концесије, доносимо цифре које се односе на нашу државу.

1) Зајмови које ће „Caisse Commune“ да администрира, побројани су у чл. 2. То су:

- 1) облигације 3% у францима (стара и накнадна мрежа) и 4% зајам 1900 г. у францима и маркама, које је емитовало Привилеговано аустро-мађарско друштво државних жељезница (S t e g);
- 2) аустријска 4% златна рента;
мађарска 4% златна рента;
мандати аустријског трезора 4½% 1914 (у крунама, маркама, холандским форинтама, францима и фунтама стерлинга);
мађарска рента 4½% 1913 (у крунама, фр., марк., и фунт. стерл.) и мађарска рента (рочна) 4½% 1914 (кр., фр., марк. и фунте).

Каса је настањена у Паризу (чл. 3). Њоме управља *Одбор* у коме су представљене асоцијације носилаца у Белгији, Енглеској, Француској, Италији, Холандији и Швајцарској. У име свих држава — дужника заседава делегирани *комесар*, са једногодишњим мандатом и консултативним гласом.

ануитет	по Уговору о Миру	по Инсбрушком Споразуму	Уштеда годишња
за обе 4% злат- не ренте ...	9.478.066	3.033.181	6.444.885 зл. круна.
за 4½% аустриј. и угарске манд- ате	4.396.313	1.187.000	3.209.312 зл. круна.
	<u>13.874.379</u>	<u>4.220.181</u>	<u>9.654.197</u> зл. круна.
За пет година уштеда је, дакле, ...			48.270.985 зл. круна.
Овој суми додати, на име уштеде од за- осталих купона, за исти рок, ...			39.362.087 зл. круна.
Укупна уштеда по државну касу при- ласком Инсбрушком Споразуму, за пет година			87.633.072 зл. круна.

што износи више од четвртине целокупог дуга у злату.

Да би дошли до тачних података колики је износ ренти које се налазе у рукама страних носилаца, Заједничка Каса извршиће рекупонирање обезвница у циркулацији, којом приликом вероватно је да ће неки проценат титрова отпасти, што, природно, смањује терет држава-дужника.

Најзад, чланом 12. остављена је слобода државама које буду 15 година непрекидно отплаћивале интерес и капитал да на берзи откупе свој део у титровима вечите ренте.

Пред алтернативом: да приме ове олакшице својега дуговања или да, према чл. 10. Споразума, одговоре стриктно обавезама из Уговора о Миру и емисионим уговорима, све наследне и цесионарне државе, сем Румуније, прихватиле су споразум. Наша влада, везујући у почетку питање приласка Споразуму са питањем немачких репарација, није могла неприхватити овако користан аранжман, особито откако је било јасно да ће Немачка, код које се налази добар део аустријских обезвница, наставити по Довесову плану обештећење у природи. 21. јануара ове године наша влада ратификовала је Споразум.¹⁾

* * *

И ако изгледа да се, уносећи у закон о дванаестинама један нов буџетски издатак, удаљавамо од сних одличних савета који нам се одасвуд добацују: о штедњи у државним газдинству; и ако је неминовно да ће наш порески обезвник још јаче бити оптерећен и да ће, можда, неправда, у добу нерационалног порезног оптерећења које преживљујемо, тим бити већа — ипак с радошћу треба поздравити овај и сваки други издатак којим се иде у сусрет нашем кредиту код земаља богатих капиталима.

¹⁾ Заједничка Каса конституисана је 20. децембра 1924. г., по одредбама француског закона о удружењима од 1 јула 1901. год. и отпочела свој рад.

Данас, када нам је као младој земљи за нашу индустрију, трговину и пољопривреду потребна обилна помоћ страних капитала, не треба губити ни једног тренутка, ни једне прилике да покажемо своју чврсту вољу да своје досадашње дугове, сопствене и наслеђене, желимо платити, у границама економске и финансијске моћи. Јер, у том погледу јавне финансије не разликују се од приватних: само онај који своје дугове плаћа, сме рачунати на помоћ финансијски јачега... „Имали кога који се усуђује не плаћати своје дугове? узвикнуо је Тјер, у једној својој великој беседи. Мора их сваки одуживати. Узалуд је позивати се на државну силу; примљене обавезе имају се испунити! Истина је да се држава нема плашити судског извршитеља... али ја ћу вам показати да се она има прибојавати некога који је много опаснији... Појединци страхују од извршитеља, док се извршитељ државе зове неповерење, а неповерење је исто што и немоћ.“

Д-р Ј. Ловчевић.

СУДСКА ХРОНИКА

У Црној Гори Кућа наслеђује своје умрле чланове.¹⁾

Кућна Заједница, Кућна Задруга или као се најчешће зове у Црној Гори *Кућа*, и по формацији својој и правним односима у њој, увелико се разликује од Кућне Задруге у Српском Праву. Кућа у Црној Гори увијек постоји кад живе заједнички више сродника, који су се дома родили или законитим начином у Кућу примљени, без обзира у каквом сродничком односу стоје. Задружни је однос између свих чланова који стално живе у *Кући*, били то мушки или женски чланови били рођени или прирођени или у *Кућу* примљени као својта (и *домазет* — муж који отиде да живи у *Кући* своје тазбине — може бити члан *Куће* своје тазбине).

Дефиниција законодвачева у чл. 965. О. И. З. „*чељад која су се дома родила и као законити чланови у Кућу примљени*“ јасно казује да и грађански законик Ц. Горе усваја поменуте принципе Обичајног Права.

¹⁾ Поводом конкретног случаја: Домаћин куће отац остао је у кући са једним сином пошто се други његов син одијелио из куће. Тај домаћин (отац) умре и сад настаје питање наслеђивања оца. Одијељени син тражи дио свог оца, неодијељени син му то оспорава истичући да умрлог члана — домаћина наслеђује Кућа као правно лице а никако одијељени из *Куће* чланови.

Окружни суд на Цетињу стао је на правно становиште да одијељени члан *Куће* нема право на наслеђе дијела свог оца јер очев дио припада *Кући* чији је отац домаћин и члан био и која *Кућа* и даље постоји са неодијељеним сином као домаћином. Велики Суд стао је на противно становиште и признао право наслеђа одијељеном сину.

Прије него се упустимо у расправљање насљедних односа у Кући расправићемо укратко положај Куће у имовинским односима њеним, те да аналогичном и интерпретирањем примјенимо та правна начела на насљедне односе у Кући.

Морамо претходно нагласити да су прописи Општег Имовинског Законика о Кући — прописи породичног права, па пошто су насљедни односи у тијесној вези са односима који постоје у породичном праву, то се и битни основи Кућног Права даду примјенити и на правне односе приликом насљеђивања у Кући (јер у Црној Гори, као што је познато нема кодифицираног насљедног права). Морамо и то подвући: да ако се извјесне одредбе писаног закона о Кући даду примјенити и на насљедно право да се те одредбе писаног закона имају примјењивати првенствено, прије одредаба Обичајног Права, јер, као што се зна, примјени Обичајног Права тек онда се приступа ако се не може из кодификованог законодавства наћи потребна правна солуција.

Ово за случај када би Обичајно Право Ц. Горе у погледу насљеђивања у кући било у опреци са одредбама О. И. Законика — што у ствари не постоји, по нашем мишљењу.

* * *

Кућа у својој цјелини ступа на мјесто својих чланова (чл. 964. О. И. З.); она је носилац права и дужности чланова она се појављује као заступник у свима правним односима чланова. Права и дужности чланова Куће, — оне моралног карактера, тачно су означени у О. И. З. чл. 688, 696, 685, 697, 700 — та права и дужности су: За дугове члана Куће учињене без одобрења старешине Кућа не одговара, осим случаја болести, невоље и т. с. Штету коју члан Куће некеме учини накнађује Кућа само онда ако је штета учињена радњом, која је у вези са Кућом, или је Кућа незаконитом радњом свога члана окоришћена, или је у радњи имала саучесништва или помагања.

Ну најважнија одредба је она која говори *да све што чељад стекну док су у Кући припада Кући а не њима па макар и да живе у другом мјесту одвојено од чланова своје Куће* (да се у Кући фактички и не налазе) Према томе члан Куће који је на служби у другом мјесту или нпр. на заради у Америци све што привређује не припада њему него Кући. Континуитет у правима и дужностима између Куће и њених чланова одржава се све до момента када се члан Куће одијели из ње. Свој посебни дио чланови Куће могу имати само у ономе што им припадне насљеђем, даром и др. и тај дио имовине зове се: *особином* дотичнога члана.

Када се имају на уму односне законске одредбе онда се јасно види да је законодавац О. И. З. хтио пошто пото да очува Кућу од распадања и у моралном погледу и у погледу њене имовине. Он је хтио да Кућу ојача и оснажи, а не ослаби и умањи; хтио је да Кућу сачува од сваког спољног утицаја, који би кр-

њиио и угрожавао било морални било економски интегритет њен; да се Кућа развија сама за себе и да се њене имовине и чланови њени и трећа лица могу дотаћи тек у крајним тачно одређеним случајевима које одређује или Кућа или судови; да тиме ојача задружни живот у Ц. Гори, сматрајући да конзервативном друштву у Ц. Гори највише и етички и економски одговара и конвенира: ојачати задружни живот и силом самог закона. Обичајно Право Ц. Горе још јаче заштићује Кућу. У својим, често пута драконским одредбама, Обичајно Право даје Домаћину Куће неограничено господарство, налажући члановима Куће, нарочито женским, обавезе најниже субординације — значи и обичајно и писмено Право Куће наређује апсолутни интегритет Куће.

Па када и Обичајно Право и писано законодавство Ц. Горе наређују одржање Куће онда је јасно и природно да и приликом наслеђивања има првенствено принцип очувања кућне имовине за Кућу. Имовина Куће има остати Кући, њу имају и моменту смрти појединих чланова њених да наслиједе чланови остали у Кући, а не и они, који су се из Куће одијелили.

Код друкчије солуције све одредбе чл. 685, 688, 696, 697, 700 О. И. З. биле би неправичне; јер како би Кућа могла да сноси оне ригорозне и тешке дужности спрам својих чланова када не би могла да наслиједи имовину њину по смрти њиној. Зар би право било да одијељени члан Куће наслеђује умрлог члана осталог у Кући, да на тај начин разграђује Кућу чијој тековини можда није ни најмањег привређивања ни користи допринео би. Зар је дозвољено да један одијељени члан, разграђујући дефункусову Кућу, своју Кућу подиже и ојачава. Зар не би груба неправичност била да чак и онај члан Куће, којег је Кућа, због распикућства одијелила, да и он наслеђујући умрлог члана Куће слаби и умањује Кућу умрлог члана из које је он истјеран.

Јасно је да би, и да такве одредбе не могу одговорити ни Обичајном Праву.

Чл. 686. О. И. З. вели, да се Кућа има сматрати посебним имањем — па зар и та одредба не казује јасно да се Кућа и приликом наслеђивања има појављивати као самостални имањем наслеђујући дио својих умрлих чланова. Уз то још: кад Кућа има поменути дужности спрам својих чланова зар није природно да Кућа и приликом наслеђивања својих чланова има еквивалент за то у наслеђивању чланова. Законодвац у чл. 687. О. И. З. сматра домаћим добром све оно што Кућа има *од старине* — и та одредба јасно казује да Кућа не би била власник и имовине од старине када би се дозволило да умрле чланове наслиједе и чланови ван Куће, јер у томе случају имовина од старине скоро никада не би остала Кући. Напосљетку откуд се може дозволити једном одијељеном члану Куће да наслијеђи члана Куће из које је он иступио када се зна, да је тај одијељени члан Куће узео приликом диобе равномјерни дио

осталим члановима који су у Кући остали да и даље за њу привређују, а одијељени члан тијем прекинуо сваку везу са том кућном заједницом. — чл. 695 О. И. З.

Одредба О. И. З. чл. 707 — да Кућа постоји и онда кад спане на једно чељаде па било то и женско јасно казује да имовина Куће остаје за Кућу, јер иначе би законодавац одредио да чим Кућа спане на женско чељаде да у том моменту мушки наследници ван Куће имају право узети свој наследни дио — а то је бар јасно да то не дозвољава наследно право Ц. Горе.

Да учинимо кратку екскурзију у Обичајно Право сакупљено у збирки Правних Обичаја Др. Богишића, које је правно дјело било базис за писање О. И. Законика, чији је писац Др. Богишић. Ако прегледамо грађу о Кући у том дјелу, видимо да Богишић тврди да је задружни живот код Југословена претежнији од инокосног живота. Што се Ц. Горе тиче он нарочито подвлачи чисти и јасни карактер задружни у Ц. Гори, истиче да се задружни принцип осјећа свуга у свим правним односима у Ц. Гори нарочито у породичном, Кућном и Насељном Праву. И када у тој свој научној грађи, на основу које је бесумње хтио да напише и наследно право, које није стигао да кодифицира, (него само то наговјестио) Др. Богишић истиче принцип заштите Куће и приликом наслеђивања, онда је јасно да је то у духу Обичајног Права Ц. Горе и да се јуриспруденција у Ц. Гори има саобразити тим начелима.

На стр. 355 Богишић вели: „Ако фамилија спадне само на кћер она може имовином Куће по вољи располагати, те или се уда и мужу донесе имовину или се придружи неком рођаку и однесе му своје наследство“ — када би се дозволило да одијељени члан наслеђује члана у Кући онда не би било мјеста поменутом излагању, јер ако би се то дозволило онда је јано да кћер нити би могла узети наслеђе нити с њим располагати нити га могла добровољно брату одн. рођаку оставити; јер би им морала законски дио дати.

Познато је у судској пракси, да *пекулијум* — особина отча припала свима синовима (и у Кући и ван ње). Али у Обичајном праву у првим временима било је случајева и да он само припада синовима у Кући (види Зборник Богишића стр. 349) па када је у Обичајном Праву било случајева да синови ван Куће не наслеђују ни особину свог оца у Кући (на коју имају вћ право него ли на дио) онда је јасно да још мање могу они наследити дио свог оца (на који имају мање право него ли на особину, јер особина је како рекосмо сопствена власттина њенг посједника) чл. 688 О. И. З.

На стр. 351. Зборника Богишић вели: „син који је домазетом постао може слободно искати дио од очеве особине св и да има друге дјече код Куће“ — значи да син домазет мож тражити очеву особину — аргументо а контр. не може тражити

и дио свог оца — кад би то могао онда би и то означено било (и за дио а не само за особину).

На стр. 356 каже се: да само кад се Кућа истражи имовина припада сродницима ван Куће, значи Кућа наслеђује своје чланове, док се не истражи.

На стр. 357 Зборника вели се: да последњи задругар располаже опоруком, а то значи да нико од чланова, који су одијељени из Куће, нема право наслиједити члана у Кући; јер када би то могуће било онда природно не би тај *последњи члан куће* могао располагати имовином Куће која се његовом смрћу гаси, него би чланови ван Куће имали право на своје дјелове.

Ерго: и по писаном и по обичајном праву Црне Горе одијељени члан Куће не може конкурирати у наслеђивању умрлог члана Куће.

Морамо овдје ради јасноће напоменути: Одијељени чланови Куће имају право наслеђа. над старешинством свога оца. Старешинство — старешина како се још зове — је онај дио Кућне имовине, који се одреди између чланова Куће да припадне оцу или старешини поред одговарајућег дијела, који му на диобу припане и он се обично састоји у нарочито одвојеним стварима: воћњаку, винограду, пашњаку, млину, и т. с.

О судбини *особине*, прилком тестаменталног и интестатског наслеђивања, не говоримо овдје, јер је то предмет посебан од овога о којему смо расправљали.

Александар Матановић,
адвокат

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Драгољуб Аранђеловић, професор Универзитета, *Наследно Право с нарочитим обзиром на грађански законик Краљевине Србије*. Београд 1925. Штампарија Драг. Грегорића. Стр. 176. Цена 40 дин.

Овом својом књигом г. Аранђеловић задовољио је потребу и студената права и практичара. И у погледу уношења светлости у хаос прописа о наслеђивању дао је максимум онога што се у опште могло дати. Ниједан теоретичар не може унети апсолутан ред у општи неред, какав преставља велики број прописа о наслеђивању. То обележје прописа повукло је противречност и колебаљивост судске праксе, која се ни за дуги низ деценија није могла снаћи у примени писаног права ни успети да на том хаосу успостави ни принцип доследности ни принцип правичности, него је, напротив, хаос прописа често повећавала, чиме је закону одузето његово најосновније оправдање: да се у правна стања и правне односе унесе осећај извесности, и да се, као последица тога, умањи број спорова са свима њиховим и материјално и морално штетним дејствима.

Нема, разуме се, никакве користи окривљивати меродавне факторе због њиховог досадашњег нехата у питању рашчишћавања вапијућих нејасности у прописима Српског Грађанског Законика о наследном праву, али је већ на измаку, надајмо се, важења овога закона немогуће избећи суд: да они по тој ствари до сада нису савесно вршили своју дужност.

Д-р Чед. Марковић.

Th. Ruysseu, Les Minorités Nationales d'Europe et la Guerre Mondiale; Paris, 1924., стр. 421.

Централно питање данашњег политичког и културног поретка у Европи без сумње је питање националности. Десетак и више година пре рата, изгледало је да је у Западној Европи заборављено „народносно питање,“ да је оно почело да губи сваки значај за међудржавне односе и ако су истовремено у читавом низу средње и источно-европских држава тежње разних многобројних народности за политичком независношћу или бар широком самоуправом припремале велики заплет, из кога је рат изгледао једино могућ излазак. На западу Европе и у Америци тек је у току самог Великог Рата схваћена сва важност националног питања, његова интимна веза са демократским политичким системом у опште. Мировна Конференција имала је да изврши преуређење државно-политичког система Европе на основу војничких успеха и социјално-духовних покрета нарочито после Руске Револуције, у целој Средњој и Источној Европи. Оба момента, и војнички и социјално-духовни, водили су скресавању односно растварању дотадањих великих сила Немачке и Русије односно Аустро-Угарске и Турске и то готово искључиво с обзиром на њихова „национална питања.“ А како је већ у току рата а још одређеније при мировном преуређењу Европе схваћен основни значај народносних тежња и покрета за карактер и међународних односа нарочито опасност по мир услед угњетавања појединих народности од стране других, то је, већ и у саме поједине мировне уговоре унесен читав низ одредаба којима се у вези са пактом Друштва Народа и његовим каснијим решењима, конституише у ствари један потпуно нов национално-правни поредак и мења из основе читав систем „међународног права.“ Предратне „народне мањине“ успеле су да пониште дотадањи државно-политички систем и да се организују у нове самосталне националне државе али, тамо где је на тај начин решено једно крупно национално питање, никао је велик број нових и ако ситних мањина. Тако нису престале да се чују и даље тужбе и жеље „угњетаваних“ а није ни престала да се бави тим питањима политичка јавност а нарочито множила се на енглеском и француском језику научна књижевност по питањима стања и права народности. Г. Д-р Спекторски реферисао је у *Архиву* (свеска јуни-јули 1924.) о делима

Жоанеа и Ле Фира, данас бележимо појаву књиге проф. унив. у Бордоу и генералног секретара Међународног Савеза Удружења за Лигу Народа г. Ријсна.

Тема г. Ријснове књиге је улога националних питања у Великом Рату, односно националитарне последице светског рата. Али како је проблем народности, питање суштине „народног јединства“, једно од најсложенијих у области социологије¹⁾ морао је аутор да посвети неких 105 страна социолошкој и психолошкој анализи народности, националне заједнице, а на даљих 70 страна расветљавао је улогу националности у историји (од антике почевши) а нарочито појаву и развој националитарних теорија. У расматрању националних питања ограничава се Р. на културни круг Северне Америке и Европе до линије Мурман—Дњестар, дакле на област извесне хомогености обележја раних националних заједница (т. зв. хришћанско-културне народносне заједнице на основу заједнице језика и духовног живота, док источно од линије Мурман—Дњестар знатно већу улогу игра верска и расна разноликост појединих националних група.) Књига је дакле пуна и веома актуелна, аутор је у таквој функцији да се одлично могао упознати и са детаљима појединих још постојећих народносних спорова и довољно документовати за разне могућности „решења.“ Чини нам се да је најуспелији одсек у коме анализује суштину националности (стр. 75—79) и поглавље, о данашњем праву народних мањина (стр. 333—359).

Т. Ријсн полаже тежиште у расматрању конститутивних елемената народности на језик јер је њиме условљен савремени културни живот у штампи, књижевности, историјским успоменама и т. д. С обзиром на то прворедну важност добијају академски образовани свет и националне научне и културне установе за трајно учвршћивање посебних народних заједница. Посебан универзитет с посебним локалним идиомом као наставним и научним језиком — то је и по нашем схватању најсигурнији пут да се кристализује засебна народносна свест и осигура против стапања у веће и шире националне заједнице. Тако конзистентно постале народне заједнице не задовољавају се својим посебним културним животом него теже и за извесном политичком самосвојношћу: за образовањем националних држава или бар аутономија у оквиру другонационалних државних творевина. Питање је бројне снаге, топографског размештаја насеља, међународно-политичког положаја дотичне националне заједнице да ли је могуће да постигне самодржавност па и саму политичку аутономију. Мали народи и мале државе имају свакако своју и политичку и културну оправданост

¹⁾ Ми смо то питање расматрали у 302. свесци *Letopisica* Матице Српске (1924) а једном раније у часопису *Veda* који је излазио пре рата у Горици (*Sociologija naroda i nacije*, 1. и 2. бр. *Vede*, 1914).

али практички мора постојати нека граница на доле јер је знатна па и битна разлика да ли један мали народ броји шест или непун један милион; исто је тако битна разлика да ли је онај народ од шест милиона окружен са свију страна народима исте величине и значаја или је онај народ од милион људи укљештен између великих и напредних нација од четрдесет и седамдесет милиона. Већ сама економска могућност поставља границе самостојем културном развоју таквих сићушних народа (н. пр. у Европи нема народа који би на милион глава имао потпун универзитет, осим Словенаца). *Ријсн* је мишљења да народносне тежње треба задовољити у облику аутономија и федералистичког уређења држава, које обухватају више народности. Изгледа нам само да он потцењује тешкоће које настају из потребе да свака народност сама сноси и трошкове свога посебног културног развоја јер би иначе могло да се деси да једна дозвољава себи и луксуз о трошку и друге народности, која можда нема ни оно што је за духовни живот насушни хлеб. Осим тога остаје и даље опасност да држава, у којој живе федеративно организовано више народности (н. пр. Швајцарска), буде заплетена у ратни сукоб са којом моћнијом силом само због једног дела одн. због једног народа у дотичној земљи те би према томе морали подносити тешке жртве и остали народи за одбрану тог једног дела. То је могуће само онда ако су интереси федеративно уједињених народа солидарни и сразмеран принос снага сваког појединог од њих међусобно као и према опасностима које товаре на врат осталима у федерацији. Практично је дакле решење, које предлаже *Ријсн*, трајно могуће само на основу општег пацифистичког развоја или бар на основу ефикасне неутрализације таквих вишенародних и федеративно организованих држава. Међутим и он је доста скептичан с обзиром на вероватност продирања пацифизма у блиској будућности. Напротив, аутор је мишљења да ће читав низ, нарочито новообразованих држава (Чехословачка, Пољска, Румунија, па и Југославија) имати да издрже још тешка искушења од својих великих и бројних непријатељских суседа. Нарочито ће оне земље имати тешкоћа, спољнополитичких због народносних питања којима је Мировна Конференција додељивала територије не обзирући се на национални принцип, јер се радило о ослабењу Немачке и бољшевичке Русије, дакле Чехословачка, Пољска и Румунија.

И у књизи Т. Ријсна упада у очи колико је тешко довољно тачно обавестити странце о компликованим народносним питањима за њих нових и нешто егзотичних земаља. На неколико места говори се погрешно о елементима нашег националног проблема премда је добра воља и озбиљност студија ван сваке сумње.

Д-р М. М. Косић.

Б Е Л Е Ш К Е

† **Д-р Стојан Вељковић**, бив. професор Римског и Кривичног Права Велике Школе; Министар Правде; Председник Касационог Суда у пензији и т. д. преминуо је 22. априла тек. год. у Београду у 95 години. Ценећи његов живот и рад као врло значајан за развитак правне науке и правосуђа „Архив“ ће у идућем броју донети опширнији некролог.

† **Љубомир Бакић**, бив. председник Великог Суда у Подгорици, министар правде у Црној Гори, први потпредседник Народне Скупштине 1923—24. г. и опуномоћени министар у Цариграду у пензији, после дужег боловања преминуо је у Београду 10. окт. мес. у 50. години. Поред живог личног учешћа у јавном животу, радио је пок. Бакић и на правној књижевности и сарађивао у „Архиву“ и другим стручним часописима.

Јубиларна књига Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу. — Ми смо у своје време (в. „Архив“, бр. од 25. Новембра, 1922. год.), донели извештај о прослави педесетогодишњице Француског Друштва за Упоредно Законодавство (*Société de Législation comparée*) као и о томе да је, тим поводом, Друштво издало и своју јубиларну књигу (*Livre du Cinquantenaire de la Société de Législation comparée*) под насловом: „*Les Transformations du Droit dans les principaux pays depuis cinquante ans (1869—1919)*“ т. ј.: „Преображаји Права у главнијим земљама за последњих педесет година“ (у издању познате париске књижаре: *Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence*). Тада, год. 1922., већ је била изишла прва свеска јубиларне књиге, и ми смо је, у исти мах, и приказали. Сада, пак, прибележавамо овде и свеску другу (и последњу) штампану 1923.: она има 388 страна и у њој се налазе расправе, од стране појединих чланова Друштва, о развију Права, за речени размак времена, у њиховим земљама, расправе чије је објављивање било већ почело још у првој свесци. Све те расправе драгоцене су материјал за Науку о Упоредном Праву, и Друштво за Упоредно Законо-

нодавство у Паризу, које је и иначе имало великих заслуга за напредак у поменутој Науци, својом јубиларном књигом заслужује нарочито признање правника. Од радова у овој, другој, свесци нотираћемо: *M. Haugou* (Развиће управне јуриспруденције од год. 1870.), *Georges Ripert* (Француско Поморско Законодавство од 1870. до 1920.), *Frederick Pollock* (Енглеско Приватно Право од 1870 до 1920.), *Clovis Bevilacqua* (Еволуција Приватнога Права у Бразилији од 1869. до 1919.), *J. Jitta* (Еволуција Приватнога Права у Холандији од 1869. до 1919.), *A. Ascoli* (Еволуција Приватнога Права у Италији од 1869. до 1919.), *Naojiro Sugiyama* (Општа еволуција Модернога Јапанскога Права, 1869—1919.), *Wilhelm Uppström* (Извештај о еволуцији Приватнога Права у Шведској од 1869. до 1919.), и т. д.

Ж. М. П.

Стечај за сталног наставника. — Одлуком Савета Правничког Факултета у Београду расписан је стечај за сталног наставника за Економско-финансијску групу наука. Пријаве прима Деканат Прав. Факултета у Београду до 15. јуна ове год. закључно. Уз пријаву кандидати треба да приложе своја документа о школовању, научне и стручне радове и *curriculum vitae*, и да у исто време назначе за коју се врсту наставника пријављују (за доцента, ванредног или редовног професора.)

Стечај за доценте. — Према одлуци Савета Правничког Факултета у Суботици расписан је стечај за два доцента за групу Приватног Права, Грађанског и Трговачког са Меничним Правом и за по једног доцента за Економско-финансијску групу (Економну Политику) и Јавно Право (Међународно Право). Кандидати уз пријаву, коју ће поднети Деканату Прав. Факултета у Суботици до 15. јуна ове год. закључно, треба да приложе своја документа о школовању, научне и стручне радове и *curriculum vitae*.

Конгрес Чехословачких Правника — Чехословачки правници, теоретичари

и практичари, приређују велики конгрес правника.

Конгрес ће се одржати у Брну од 30 маја до 2 јуна ове г. Он ће бити подељен у пет секција (за приватно право, за кривично право, за административно право, за судски поступак, за финансиско право и социјална питања) на којима ће се дискутовати актуелна питања из области права и правне политике.

Чехословачки правници упућују позив нашим правницима да и ови узму учешће на овом конгресу.

За учеснике предвиђене су разне повластице.

Пријаве треба слати Уредништву „Архива“ (Топличин Венац 21.).

Zbornik znanstvenih razprav. — У издању Правног Факултета у Љубљани

изишла је и IV. књига одлично уређиваног „Zbornika znanstvenih razprav“ (за школску 1924.—25. год.) У IV. књизи објављени су ови изврсни научни радови: *Михајил Јасински*: „Прелаз од обичајног права ка писаном закону“; *Д-р Метод Доленц*: „Проблем извршења казни лишења слободе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца“; *Д-р Радо Кушеј*: „Вера и брачна веза у нашој држави de lege lata и de lege ferenda“; *Д-р Станко Лапајне*: „Општи део међународног приватног права“; *Д-р Алек. Билимовић*: „Неколико података о акционарским друштвима у Словенацкој“; *Д-р Леонид Питамец*: „Критички поглед на правно лице“; *Д-р Ђорђе Тасић*: „О теорији народне суверености, нарочито у Француској, и о једном скорашњем покушају тамо“.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Драгољуб Аранђеловић, **Наследно право, с нарочитим обзиром на Грађански Законик Краљевине Србије.** За потребу својих слушалаца. (Београд, 1925., стр. VII + 176, цена 40.- дин.)

Д-р Драгољуб Јовановић, **Земљорадња и индустрија. Поглед у њихову прошлост, садашњост и будућност.** (Нови Сад, 1925., стр. 30, цена 4.- дин. Св. 2—3. „Предавања за народ“. Издање Матице Српске.)

Д-р Ђорђе Тасић, **Права и дужности грађана. Шта је правна и демократска држава. — Права и дужности грађана.** (Нови Сад, 1925. стр. 38. цена 4.- дин. Св. 7—8. „Предавања за народ“. Издање Матице Српске.)

Dr. Josip Mudrović, **Rastu li novčane tražbine, kad valuta pada? (Pitanje t. z. valorizacije).** (Zagreb, 1925, str. 88, cena 50.- din. Knjiga se može poručiti kod pisca — Zagreb, Jurjevska ul. 53.)

Dr. Josip Mudrović, **Pitanje pobijanja osuda obraničkog suda beogradske i zagrebačke burze.** (Zagreb, 1925, str. 48, cena 20.— din. Knjiga se može poručiti kod pisca — Zagreb, Jurjevska ul. 53.)

Д-р Драг М. Милојевић, **Непосредни порези Србије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.** (Београд, 1925., стр. 215, цена 50.- дин.)

Д-р Влада Т. Марковић, **Дефлациона валутна политика.** (Београд, 1925, стр. 73, цена 12.- дин.)

Ђурађ Николић, **Основни појмови Народне Економије.** (Београд, 1925, стр. 211, цена 40.- дин.)

Д-р Мих. П. Чубински, **Општа карактеристика нових школа у кривичном праву.** (Београд, 1925, стр. 45, цена 10.- дин. II. поправљено и допуњено издање. Издање књижаре Геце Кона).

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова г., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) 60.— дин.

Претплату ваља слати издавачу: Књижара Геце Кона, Кнез Михаилова г., Београд.

Јовановић С.:

УСТАВНО ПРАВО
КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.
Дин. 100.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА
докторска теза
Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО
пре Х века, превео и допунио
Д-р Ф. Тарановски
Дин. 30.—

Кумануди К.:

АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО
Дин. 50.—

Марковић Божа:

О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ
Дин. 50.—

Никетић Гојко:

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА 1-9
Дин. 270.—

Перић Жив.:

ЗАДРУЖНО ПРАВО
по Грађ. зак. Краљ. Србије (Комен-
тар главе 15. другог дела Грађ. зак.
одн. §§-а 507. а 529) део први, друго
поправљено издање. Дин. 50.—

Перић Жив.:

О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3
Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА
према уговору о миру 1919—20.
Дин. 5.—

Перић Нинко:

ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА
општи део
Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ
за реорганизацију полиције
Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА
Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА
Од Устава до владе федералистичког
блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)
Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ
Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА
Дин. 25.—

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА - БЕОГРАД

1. Кнез Михаилова улица 1.

Живановић Жив.:

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СРБИЈЕ

Књига 1. Обухвата време и догађаје од 1858—1878. т. ј. од Св. Андрејске скупштине, до прогласа независности Србије.

Књига 2. Обухвата време и догађаје од 1878—1889. т. ј. од прогласа независности Србије, до абдикације Краља Милана.

Књига 3. Обухвата време и догађаје од 1889—1897. т. ј. владавину краљевскога намесништва и прве четири године владавине Краља Александра.

Књига 4. Обухвата време и догађаје од 1897—1903. (29. маја) т. ј. другу половину владавине Крача Александра, до уташења династије Обреновића.

Цена за све етири књиге у меком повезу Дин. 400.—
у тврдом повезу Дин. 500.—

Алимпиић Ђ. Душан

ПОЛИЦИЈСКИ РЕЧНИК

свију закона и расписа из администра-
тивне и полицијске струке.

Књига 1. слово А—Е

„ П. „ Ж—Љ

Цена је свакој књизи:

у меком повезу Дин 75.—

у тврдом повезу Дин 100.—

Живановић Д-р Т.:

ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА

1. посебни део у меком пов. Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 75.—

2. посебни део у меком пов. Д. 80.—

у тврдом повезу Д. 100.—

Општи део у меком повезу Д. 50.—

у тврдом повезу Д. 70.—

Жан Жорес:

ИНТЕРНАЦИОНАЛИ- ЗАМ И ПАТРИОТИЗАМ

Предео с франц. М. Н. Верии

Дин. 20.—

Јовановић Слоб:

ДРУГА ВЛАДА МИЛОША И МИХАИЛА

Дин. 40.—

Борђевић Андра:

ТЕОРИЈА ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА

с погледом на законик о поступку
судском у грађ парницама.

Књиге 1. и књиге 2. друго издање
приредио Д-р Д. Аранђеловић.

Цена за обе књиге Дин. 65.—

Пишкулић Д-р Звонимир и

Д-р Имре Ђерђ:

ОСНОВИ

приват. права у Војводини

Министар. Правде препоручило свим
судовима и Држ. Тужништвима прет-
писом од 31. јула 1912. бр. 35407.

Дин. 60.—

Јовановић Слоб:

О ДРЖАВИ

основи једне правне теорије.

Дин. 100.—

Марсел Моа, проф. Универ. у

Монпеље-у:

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ МЕЂУ- НАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

Предео Д-р Михаило Илић

Дин. 80.—

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кн. Михаилова ул. 1.

1925.

ANALI PFB | anali.rs

ГОДИНА XV — ДРУГО КОЛО

КЊИГА X (XXVII) БР. 5. и 6.

САДРЖАЈ

5. и 6. БР. КЊ. X (XXVII) ДРУГОГ КОЛА
ЈУНИ—ЈУЛИ 1925.

I. Чланци	СТРАНА
1) <i>Људевит Фаркаш</i> : Вакуф-некретности у Босни и Херцеговини. — Да ли је грунтознички упис некретнина вакуфског својства, по § 24 грунт. зак. за Босну и Херцеговину, исправан с обзиром на природу и својство вакуфа?	321
2) <i>Д-р Драгутин Јанковић</i> : Покушај једне теорије уговорних статуса	334
3) <i>Сергије Троицки</i> : Побачај плода утробе у православном црквеном и византијском праву	348
4) <i>Д-р Ђорђе Тасић</i> : Одговорност за ризик (Свршетак)	370
5) <i>Љуб. Радовановић</i> : Законодавна власт и њене функције (Свршетак)	386
II. Правна политика	
1) <i>Д-р Жарко Миладиновић</i> : Нови пројекти законски	409
2) <i>Драгомир П. Милојевић</i> : Наследно право по пројектованом Грађанском Законику	411
3) <i>Вукашин Вукашиновић</i> : Пленарне сједнице и начелне одлуке Великог Суда у Подгорици	418
III. Економско-финансијска хроника	
<i>Д-р Драгољуб Јовановић</i> : Смерови и средства закона о пољопривредном кредиту	426
IV. Административна хроника	
<i>Љуб. Радовановић</i> : Пензионисање официра по новом закону о устројству Војске и Морнарице	431
V. Судска хроника	
<i>Рад. Газић</i> : Примена тач. в., г. и д. чл. 5 закона о изменама и допунама у закону о устројству судова од 30 јануара 1922 год.	435
VI. Из страног законодавства	
<i>Д-р Александер Могилницки</i> : Кодификација грађанског и кривичног права у Пољској	439
VII. Књижевни преглед	
<i>Григорије Деженко</i> : Закони историског развитка културе и права. (Педесетогодишњица једне знамените књиге.)	445
VIII. Оцене и прикази	
1) <i>Д-р Хуго Берк</i> : Неколико речи о најновијим домаћим радovima о меничном праву	453
2) <i>Д-р Чедомир Марковић</i> : Д-р Драгољуб Аранђеловић, О изједначању мушких и женских сродника у законском наслеђивању (Београд, 1925).	458
3) <i>Александар В. Соловјев</i> : Dr. Marko Kostrenčić, Vinodolski zakon (Zagreb, 1923)	460
4) <i>Д-р Милан Ј. Жујовић</i> : Charles Rist, La déflation en pratique (Paris, 1924)	464
IX. Некролози	
1) Д-р Стојан Вељковић.	472
2) Д-р Иван Жолгер	473
X. Белешке	475
XI. Нове књиге	480

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XV ДРУГО КОЛО

Јуни — јули 1925.

КЊИГА X (XXVII) Бр. 5. и 6.

ВАКУФ-НЕКРЕТНОСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Да ли је грунтовнички упис некретнина вакуфског својства, по § 24 грунтовничког закона за Босну и Херцеговину, исправан с обзиром на природу и својство вакуфа ?

§ 24 грунт. закона решава питање како се има провести грунтовнички упис некретнина, којима спада вакуфско својство, те у том правцу разликује 3 главне врсте „сахихе“ (правог) вакуфа, т. ј. таквих, који су постали из мулковних некретнина.

1.) *Једноначни вакуф*, т. ј. такав вакуф, где је дотична некретнина у искључивом власништву вакуфа, где вакуф као власник истога сам и искључиво с некретнином располаже, и то тако, да је даје у закуп на *временом ограничени рок*, уз углављену закупнину. У овом случају је посве природно, да се уписује у грунтовници као власник сам вакуф, дочим је одношај закупопримца са вакуфом као закуподавцем једноставан времене облигаторни однос, који с грунтовницом не стоји ни у каквој вези, изузевши евентуални могући случај уписа у теретовници грунтовнице по § 73 грунт. зак.

У исту категорију поставља закон и ону врсту вакуфа, насталу из миријских некретнина (*ерази-мирие*), где вакуф врши права миријског поседника, (грунтовничког власника) (*ерази-мевкуфе*, § 4 ал. 3 и сљ. закона од 7 рамазана 1274.), те се у грунтовници уписује као власник сам вакуф.

2.) Како се то види из Дестура, (збирке отоманских државних закона), у погледу побожних и добротворних заклада (*хајрат ве мубарат*), вакуфске су закладе биле првобитно једноначна добра (*мустегиллати-цареи-вахиде*); ну течајем времена настала су из њих дводачна добра, дводачни (*царетејн-*)вакуф, и то овако:

Власник неког мулковног земљишта саградио је на истом зграду (кућу за становање, хан или дућан) и одредио, да се кирија од такве зграде имаде употребљавати за издржавање неке побожне закладе, коју је исто лице учинило. Тиме је таково добро, т. ј. зграда са земљиштем постало вакуфским добром, власништвом вакуфа, а поседник, уживалац истога најамником (кирајцијом). Дужност је вакуфа била такве зграде поправљати, а у случају, ако би исте пропале услед пожара или рушења, опет саградити, што је за вакуф био велики терет и већим делом то он није био у стању да чини.

Да се предусретне штети, која је вакуфу настајала из непоправљања и услед новог грађења пропалих вакуфских зграда губитком најамнине, уређени су поседовни односи таквих вакуфских добара на другој подлози.

Дужност наике поправљања зграда прешла је на најамника зграде. Најамник је могао дозволом мутевелије и сам саградити нових зграда, ну тако, да зграде буду без икакве оштете власништво вакуфа, а он се сматрао само уживаоцем истих; ну за то је посед и уживање таквих добара (земљишта и зграда) и располагање истим дотичном уживаоцу (најамнику) зајамчен на *неограничено вечно време* тако, да поседник, уживалац, таковог вакуфског добра може истим слободно располагати *inter vivos* и *mortis causa* и то тако, да право поседа, уживања и располагања таковим вакуфским добром по смрти досадањег поседника, уживаоца, прелази на његове законом одређене наследнике, ну уз дужност, да свагдашњи поседник, уживалац таковог вакуфског добра, имаде вакуфу као власнику плаћати непрекидно текућу годишњу даћу (*муџелле*) и осим тога наступну пристојбу (*муџелле*), која потоња даћа имаде се платити вакуфу пригодном свагдашње промене поседника, уживаоца тог вакуфског добра.

Према томе, дакле, таково вакуфско добро има до душе вакуфско својство и сачињава власништво вакуфа, ну вакуф је у вршењу свог власничког права таковим односом, *док исти постоји*, тако скучен, да о његовом власничком праву уистину једва и може бити говора.

Вакуф долази у чисто, искључиво, непосредно вршење власничког права једино за случај испражњености (кадуцитета), т. ј. кад нема никаквих законом одређених наследника умрлога

поседника, уживаоца, таковог вакуфског добра, јер тиме то добро постаје чистим (*срф*) вакуфом.

По § 24 грунт. зак. уписује се у gruntовницу оваково вакуфско добро тако, да се поседник истога, јер он за трајања поменутог односа, а такав временом није ограничен, уистину врши сва права мулковног власника, укњижи (у властовници) као власник исте, дочим се у поседовници (у А. „Уписи“) убележи, да то добро сачињава ицаретејн-вакуф, а осим тога се у корист вакуфа укњижи у теретовници споменута даћа као реални терет.

3.) *Евладијет-вакуф* (породични вакуф), т. ј. таква мулковна некретнина, где је закладник (*вакиф*), као власник њезин, тој некретнини дао вакуфско својство тим начином, да ју је учинио вакуфом, ну себи, односно својем роду (*евладу*) придржао, док траје онај у вакфији означени ред евллада, право поседа и уживања истога, уз обвезу неког давања вакуфу из доходака таковог добра. Таковим увакуфљењем стављена је некретнина сасвим изнад грађанског промета, те је постала неотуђивом.

Право вакуфа на овакову некретнину састоји се дакле једино у томе, да дотични овлашћени поседник, уживалац, некретнине имаде непрекидно давати вакуфу неко одређено годишње подавање. И у овом случају укњижује се по § 24 грунт. зак. у gruntовници (у властовници) као власник дотични поседник некретнине, а ако је у закладној исправи (*вакфији, вакуфнами*), установљен ред наслеђивања, има се у gruntовници придодати к имену као власника уписаног поседника некретнине „и његових наследника према вакфији“. Осим тога има се према наредби бивше земаљске владе од 21 марта 1896. број 36477-III. код евлладијет-вакуфа с обзиром на неотуђивост такове вакуфске некретнине и према вакфији уписати у теретовници такође и забрана продаје и забрана оптерећења, које не би било у складу са одредбом вакфије.

4.) *Муката*. Ова врста вакуфа настала је према „разјашњујућим примедбама к gruntовничком закону за Босну и Херцеговину од године 1884.“ тако, да је вакуф своја мулковна земљишта у давним временима поделио (*verliehen*) приватним особама тако, да она могу истима међу живима слободно располагати и да оне за случај смрти могу путем наслеђивања на њихове наследнике прелазити уз дужност, да они, односно њихови правни наследници, имају од тог земљишта вакуфу

трајно (*dauernd*) давати стално фиксирану земљишну даћу (*мукатаи-земин*), у случају пак испражњења (кадуцитета) да земљиште таково заједно са зградама, које би дотични приватник, којему је таково земљиште подељено, на истом саградио, не има спасти на вакуф, већ ерару, уз даљње постојање дужности овога, да плаћа земљишну даћу (*мукату*) дотичном овлашћеном вакуфу.

Будући да према овом стању ствари земљиште уистину не постоји као вакуф, нити у опће може икада постати, кад оно чак ни у случају испражњења, не може спасти на вакуф као чисто (*срф*) вакуфско добро, већ се вакуф фактично састоји једино само у намени плаћања дотичног подавања земљишне даће (*мукате*), то се по § 24 grunt. зак. gruntовни упис збива исто тако, како је то наведено за *царетејн- и евладијет-вакуф*, т.ј. поседник некретнине укњижује се у gruntовници (властовници) као власник, а подједно се дотично подавање (*муката*) упише у теретовници као реални терет свагдашњег књижног власника некретнине у корист вакуфа.

Вакуфско-меарифски саборски одбор у Сарајеву истакнуо је једном згодом неку сумњу о исправности оваковог начина gruntовничког уписивања некретнина, које имаду вакуфско својство, те је мишљења, да се такове некретнине по шеријатском праву о вакуфима и према самом начину постанка вакуфских односа, имају сматрати власништвом вакуфа, те држи да би вакуф, у колико такове некретнине иза основања gruntовница нису прешле у 3-ће руке, у погледу првобитних поседника из доба оснивања gruntовница, у колико није наступила застарелост, кад би се § 24 grunt. зак. тумачио у сагласности са шеријатским прописима, као такође, да § 24 као *формални пропис* о уређењу gruntовничког поседа није хтео одлучити о материјално-правном питању власништва дефинитивно, већ само провизорно, остављајући у смислу § 60, 118 до 129 grunt. зак. ово решење редовитом путу правде, могао бити сачуван, барем донекле, од велике штете, коју трпи губитком огромне имовине од некретнина, укњижених на особе као власнике, који по материјалном праву уистину нису власници.

Нарочито пак истиче се у погледу *евладијет-вакуфа* то, да у случају, кад вакфијом одређеног евлда нестане, има ступити на њихово место вакуф, а не ерар, јер он није евлад, да дакле *евладијет-вакуф* постаје *срф* (чистим) вакуфом, услед чега би се дакле вакуф имао сматрати власником, а не вакфијом одре-

ђени чланови породице закладетељеве (*евлад*), који нису ништа друго, него мутевелије (управитељи) и уживаоци дотичног евледијет-вакуфског добра.

Напокон истиче се у погледу евледијет вакуфа још и то, да постоји особита опасност за вакуфске интересе у томе, што према грунтовничком упису по пропису § 24 грунт. зак., будући да у грунтовници није уписана неутуђивост, нити је пак каквим прописом искључена оврха на некретнине са својством евледијет-вакуфа, евледијет-вакуфско добро извргнуто је оврхи, те да стога, постоји бојазан, као што се један случај већ десио, да евледијет-вакуфско добро може бити продано и да потом и иноверац може постати, купњом на овршној дражби, власником евледијет-вакуфске некретнине и тиме доћи у положај, да он врши права и по вакфији одређене вакуфске дужности, а то да је у противности са вакфијом, односно одредбом закладатеља евледијет-вакуфа и са шеријатским прописима.

По мојем мишљењу наводи вакуфско-меарифског саборског одбора, у колико се односе на грунтовнички упис под тач. 2, 3, и 4 споменутих вакуфских добара нису неисправни, јер прописом § 24 грунт. зак. нормирано уписивање вакуфских добара доиста није у складу са нарави и својством вакуфа ну ипак држим, да стога, унаточ не сасвим исправног грунтовничког уписа, не настају и не могу настати по вакуф оне и онакове штетне последице, како их то вакуфско-меарифски саборски одбор има пред очима.

Што се наиме тиче под тач. 1. споменутог т. з. *једнодачног вакуфа* и вакуфа из *миријских некретнина*, нормираног у § 4 ал. 3 и сл. закона од 7 Рамазана 1274, то у том правцу не може предстојати никаква сумња, јер се у грунтовници уписује као власник сам вакуф, те према томе из самог грунтовничког уписа не постоји и не може постојати никаква опасност евентуалнога оштећења његових права као вакуфа.

У погледу *дводечног (царетејн-) вакуфа* нема сумње, да упис у грунтовници не одговара правом стању ствари, јер некретнина, која се у грунтовници укњижује на поседника исте, уистину је добро вакуфско, власништво вакуфа, дочим поседник, уживалац истога није власник, већ само најамник, са ширим правом у погледу уживања и располагања истим.

То произлази јасно из самога назива, јер *цара*, значи даћу за употребу добра и уживање истога, а то произлази такође из

тога, што зграде, које је поседник таковог вакуфског добра с дозволом мутевелије сâм на вакуфском земљишту саградио, нису власништво његово, него такође спадају вакуфу, и што таково вакуфско добро усљед испражњења (кадуцитета), т. ј. у недостатку законом одређених наследника таковог вакуфског добра, не спадне на ерар, већ према нарави и суштини таковог вакуфа престаје оно скучење и ограничење вакуфа, те вакуф постаје чистим (*срф*) вакуфом, којим он може онда по вољи располагати онако исто као и вакуфом означеним под тачком 1.

Ну ипак за вакуф с таквим уписом у фунтовници не настаје, нити може настати какова штета тиме, што није он уписан као власник, јер *док траје горе споменути однос* између вакуфа и поседника (фунтовничког власника) ицаретејн-вакуфског добра, т. ј. све дотле, док не наступи испражњеност усљед недостатка законом одређених наследника потоњег, вакуф са ицаретејн-вакуфским добром, по самој нарави таковог вакуфа, ни у којем правцу не може располагати.

Право располагања вакуфа оживљује само по себи усљед нарави и својства ицаретејн-вакуфа, које је својство у фунтовници (у властовници) видљивим учињено, те по томе јер је за оставинску расправу меродавна фунтовница, ицаретејн-вакуфско добро *усљед испражњења* мора бити по закону уручено једино овлашћеном вакуфу.

Право власничко вакуфа на ицаретејн-вакуфско добро, док траје споменути однос, уистину је само фикција без икакве реалне вредности у погледу самога добра, те је према томе за вакуф сасвим ирелевантно, да ли је он сам уписан у фунтовници као власник, или пак овлашћени поседник, тог добра, а то тим више, кад је једна ефективна, материјална корист, која за вакуф из ицаретејн-вакуфског односа произвире, т. ј. право побирања, спадајуће му годишње даће (*муецелле*), такође за вазда осигурано тиме, што је то право у теретовници укњижено у корист вакуфа као терет свагдашњег укњиженог власника (поседника, уживаоца) ицаретејн-вакуфског добра.

Мора се ипак приметити, да једини случај, где би чињеница, да се поседник ицаретејн-вакуфског добра по § 24 фунт. зак. има у фунтовници укњижити као власник, евентуално могла донекле имати за вакуф неповољан утицај, може настати онда, када би књижни власник ицаретејн-вакуфског добра, који нема

никаких законских наследника, те би иза његове смрти по њему поседовано ицаретејн-вакуфско добро несумњиво постало испражњеним, и по томе би спало вакуфу као чисто (*срф*) вакуфско добро, у циљу да унапред осујети испражњеност иза своје смрти, продао то добро некоме, који има својих законских наследника. На продају је он и по односу самом, који ваља за ицаретејн-вакуф, и по томе, што је он укњижен у фунтовници као власник, потпуно овлашћен, те је вакуф спрам тога немоћан.

Другчије би било стање, да је уписан у фунтовници као власник вакуф, коме уистину на ицаретејн-вакуфско добро спада право власничко, а да је само право, које спада поседнику таковог добра другачије у фунтовници уписано, јер тада поседник (уживалац) таково добро не би могао отуђити, нити би у случају испражњености оно могло спасти на ерар, него би спало вакуфу као чисти (*срф*) вакуф.

То је пак сада, када је уживалац ицаретејн-вакуфског добра укњижен у фунтовници као искључиви и једини власник, сасвим искључено, како је то у решењу врховног шеријатског суда од 6 априла 1912. број 315/шер., изреченој у парници Гази Хусрефбегова вакуфа против Мулије хануме Чоморе ради уручења испражњеним (*махлул*) посталог ицаретејн-вакуфа, изречено.

Ну с обзиром на то, да у Босни и Херцеговини, и то само у Сарајеву, постоје ицаретејн-вакуфи, и то не у великом броју, те с обзиром на то, да се горе споменуте за вакуф евентуално неповољне трансакције врло ретко збивају, нема оправданог разлога, и без обзира на тешкоће за другачије уређење фунтовничког уписа, да се на садашњем начину уписивања ицаретејн-вакуфа у фунтовницу чини каква измена, или да се тај однос другчије тумачи или просуђује, него ли то собом доноси фактично стање ствари и по томе, ако и не формално, а оно фактично одговарајуће фунтовничко стање, јер тиме, што би вакуф био уписан као власник уистину не би стекао у имовинском правцу ништа више, него ли имаде сада, шта више би зањ', постало у толико неповољније стање, што би он као фунтовнички власник имао плаћати државне даће и порезе од земљишта и зграда, што све сада иде на терет дотичног поседника, (фунтовничког власника) вакуфског добра.

Исто то вреди и у погледу *евладијет-вакуфског добра*.

Док траје по вакфији, или у опште по одредби оснивача од-

ређени ред евлда, власничко право на оваково добро, које уистину спада вакуфу, само је фиктивно исто тако, као и код ицаретејн-вакуфа. Разлика је само та, што је прелаз евлдијет-вакуфског добра с једног лица на друго још више скучен, него код ицаретејн-вакуфа, јер је уопште свака лична расположеба од стране поседника евлдијет-вакуфског добра према вакуфској нарави таквог добра сасвим искључена, а прелаз с једне особе на другу за случај смрти сасвим је аутоматичан према одредбама евлдијет-оснивача. Тек посвемашњим нестанком евлда, означеног по оснивачу, оживотворује се искључиво право вакуфа као право власника и престаје бити фиктивним.

Вакуфу је оживотворење тога права и могућност да таково евлдијет-вакуфско добро постане чистим (*срф*) вакуфским-добром, зајамчено за увек тиме, што је у грунтовници уписано вакуфско својство на евлдијет вакуфско добро, укњижено на овлашћеног по вакфији поседника као „евлдијет-вакуф.“

Тиме је за свакога евидентно, да је овакво евлдијет-добро вакуфско, дакле добро опредељено у побожну сврху, *extra commercium* дакле добро такво, које је ван цивилнога промета, те се према томе не може ни отуђити, нити може бити оптерећено стварним правима.

У осталом, већ по самој нарави и својству евлдијет-вакуфа, а и по изречној наредби бивше земаљске владе од 21 марта 1896. број 36477/III., има се и у грунтовници, у теретовници, уписати забрана продаје и забрана оптерећења, које не би било у складу са одредбама вакфије.

Према томе нити у погледу евлдијет-вакуфског добра нема за вакуф оправданог интереса, шта више би исто као и код ицаретејн-вакуфа било штетно, да се обавља упис у грунтовници другим начином, него ли га прописује § 24 grunt. зак.

Што се пак тиче бојазни и опасности од вакуфско-меарифског саборског одбора у погледу евлдијет-вакуфа, нарочито истицане, то иста никако не постоји, јер како је већ речено, и неотуђивост и немогућност оптерећења евлдијет-вакуфског добра по поменутој наредби земаљске владе нарочито се у грунтовници уписује.

Истина у поменутој наредби није изречно назначено, да се евлдијет-вакуфско добро не може *овршним* путем оптеретити правом залога, или у опште стварним правом; ну кад је тамо изречено, да се има уписати у грунтовници забрана продаје и

забрана оптерећења, то је у том несумњиво садржана свака врста оптерећења, дакле и овршним путем, што у осталом следи, како је већ речено и из тога, што је такво добро по својој нарави и својству добро *extra commercium*, изван сваког цивилног промета, те се стога, овршно право залога, на такво добро с обзиром на установу § 150 т. 1 grunt. зак. и не може дозволити а према томе не може никада до тога доћи, да би евладијет-вакуфско добро за дуг поседника (грунтовничкога власника) могло бити овршно продано и да би тим и иноверац купњом на овршној дражби могао постати поседником (власником) евладијет-вакуфског добра.

Што се најзад тиче *мукате*, просуђење нарави и својства вакуфског добра мукате, како је исто служило за темељ установи § 24 grunt. зак. није исправно.

Вакуфско добро муката наине, према наводу врховних шеријатских судија, даном у тој ствари, није настала тако, да би вакуф своје мулковно земљиште у стара времена поделио (*verliehen*) некоме с темеља, већ га је само дао у трајни времено неограничен посед и уживање, обично у циљу да такав поседник *за себе* сагради на том земљишту зграде, а да за такав трајни и времено неограничени посед и уживање вакуфског земљишта плаћа трајно *онда* стално фиксирану годишњу даћу (*мукатаи-земин*).

Према томе вакуф није своје земљиште предао таквом поседнику, у власнички однос, већ само на трајну употребу уз новчану накнаду за то уживање, придржавши и даље на исто своје власничко право.

Право пак поседника таквог вакуфског добра, што се тиче слободног располагања, међу живима и за случај смрти, као и право законског наслеђивања, односи се једино на дотичну зграду, коју је он на вакуфском земљишту даном му на уживање, саградио, а не и на земљиште само.

Истина је додуше, да са прелазом зграде од једне на другу приватну особу, прелази само по себи и дотично земљиште, стојеће у односу мукате, у посед и уживање власника зграде, ну не по праву његова власништва, већ по трајном и вечном односу вакуфског земљишта са дотичном зградом.

Такво и једино исправно схватање о постанку и правној природи вакуфског добра мукате, произлази већ из самог назива трајне годишње даће *мукатаи-земин* т. ј. подавање одрезано

— једном за свагда — за уживање земљишта, а такође и из саме чињенице, да се вакуфско добро уопште не може отуђити.

Из старих султанских тапија, произлази несумњиво да се је однос мукате тако просуђивао.

Из тапија се наине види, да је на онога који држи у рукама под мукату неку некретнину у тапији односно у дефтерхани у Цариграду као на власника уписана зграда, која уистину њему и спада, дочим земљиште под том зградом не, јер оно спада вакуфу, већ је у тапијама такође и вакуфско својство земљишта као муката изрично назначено. По садашњем уписивању у грунтовници у смислу § 24 грунт. зак. то је сасвим ишчезнуло, јер нити у посједовници, нити у властовници о вакуфу нема ни помена, како се то ипак чини код ицаретејн- и евледијет-вакуфа, већ се једино укњижује у теретовници у корист вакуфа дотична годишња даћа (*муката*) као реални терет, као да је вакуф у погледу самог добра сасвим незаинтересован и без икаквог права.

По садањем уписивању вакуфског мукатског добра у смислу § 24 грунт. зак. постало је дакле такво добро чистим искључивим власништвом онога, на кога је у грунтовници укњижено, и то не само зграда, која је уистину приватно власништво његово, него такође и земљиште, које није његово, већ вакуфско.

Последица таквог уписа је та, да он и са зградом и са земљиштем може као искључиви власник располагати и да вакуф, како је то унаточ не сасвим исправног грунтовничког уписа код ицаретејн- и евледијет-вакуфа у случају испражњења ипак могуће, уопште никада не може ни доћи у положај, да таковим грунтовним уписом изгубљено власништво натраг задобије, односно да земљиште на њ укњижено као вакуфско добро, какво је ово уистину по својој нарави.

Тиме је вакуф прикраћен у томе, што је за њ огромна у данашњим приликама све више у вредности растућа темељна имовина, т. ј. суљанство ствари, посве изгубљено.

Додуше је власничко право вакуфа са мукатским односом скучено сасвим и још више него код ицаретејн-вакуфа, јер је однос мукате одредба за вечна времена, те вакуф од земљишта свог уистину не има ништа друго, него једном за свагда одрезану годишњу даћу (*мукату*). Ну ипак може настати случај да би за вакуф могло бити од важности, ако би он сам био уписан као власник мукатског земљишта и то:

1.) Код мукатског земљишта на ком нема никакве сопствене

зграде поседника мукатског земљишта, кад поседник (сада грунтовни власник) умре не оставивши никаквог законитог наследника, који би га могао наслеђивати у вршењу његовог права уживања мукатског земљишта, наступио би по себи престанак мукатског односа, јер би, кад би вакуф био укњижен у грунтовници као власник, мукатски однос био само приватно-правни облигаторни однос између вакуфа власника, и поседника и уживаоца мукатског земљишта, у који тада ерар не би могао ступити путем испражњености, дочим сада, кад се ради о испражњености добра самог, на које је поседник његов уписан као власник те се он сматра власником а не вакуф, ерар може ступити у исто власничко право на испражњено земљиште на основу испражњености.

Мора се приметити да овакав однос мукате без зграде, уопште једва да ће постојати, јер је вакуф давао под мукату баш само празна, опустела, градилишта у варошима у циљу, да зграде, већим делом дућани, магазе, саграде приватне особе, јер тога вакуф сам није био у стању чинити.

2.) Код мукатског земљишта на коме се налазе зграде поседника мукатског земљишта, кад би вакуф био укњижен као власник тог земљишта, у погледу мукатског земљишта за случај смрти поседника таквог земљишта без законитог наследника, не може настати никаква промена, јер власником *земљишта* исто као под тач. 1.) остаје вакуф, дочим би ерар могао по праву испражњености ступити само у власништво *зграде*, која је неоспорно власништво поседника мукатског земљишта, наравно уз наставак мукатског односа.

Ну у случају под 2.) ипак би могао престати тај однос по себи, кад би зграде услед посвемашне пропасти нестало, а њен власник, немајући више интереса на њој, не би хтео нову зграду саградити, по чему би сврха мукатског односа сасвим престала.

У оба случаја могао би се вакуф евентуално решити у садашњим приликама зањ неповољна односа мукате и откупом, што је сада сасвим искључено, кад се дотични поседник мукатског земљишта сматра власником, те је у грунтовници као такав и укњижен, јер он не осећа, нити му је нужда осећати потребу стицања неке материјалне користи откупом од стране вакуфа, кад једноставном продајом самог мукатског земљишта са зградом, као власник истих, може и он и сваки даљњи правни на-

следник његов стећи још већу материјалну пробит, јер он као укњижени власник располаже и са мукатским земљиштем.

Осим тога, у оба случаја под 1.) и 2.) могао би по себи престати мукатски однос и тиме, ако би поседник мукатског земљишта, немајући више интереса на њ, устегнуо се од даљњег плаћања одређене мукате и тиме би вакуф ступио у чисто и неограничено земљиште и оживело би његово право, да с њиме слободно располаже.

Настаје само питање, да ли би било за вакуф у материјалном правцу корисно, да буде он уписан у фунтовници као власник.

Нема сумње, да то и уз све пробитке власничког права уистину опћенито и апсолутно не би било за вакуф корисно, јер би вакуф поставши фунтовничким власником мукатских земљишта мораоносити јавне порезе и јавне дажбине од земљишта.

Порез и јавне дажбине, које се одмеравају према свагдашњој вредности земљишта и које би морао плаћати вакуф као власник, не би било ни у каквом размеру са сасвим незнатним за вечита времена одмеретим годишњим приходом из мукате, те би несумњиво имао већи трошак сносити, него ли износи ниско одмерена годишња дажбина (*муката*), коју има право примати.

А ни проблематично власничко право и евентуална сасвим ретка могућност, да се вакуф реши мукатског одношаја, и да такво земљиште може постати чистим (*срф*) вакуфом не може бити од таква интереса, који би оправдао споменуте знатне трошкове, скопчане са власничким правом на мукатско земљиште. То несумњиво увиђа и мора увидети и сама вакуфска врховна управа; али изгледа да она иде само за тим, да јој се према вани признава њезино право и да по томе за вакуф не буде изгубљена огромна темељна имовина, т. ј. сућанство вакуфских земљишта.

Ну код тога ваља уважити, да се узмогне провести промена у погледу фунтовничког уписа мукатских некретнина, морао би се фунтовнички закон у том правцу легислативним путем изменити, ну и након такве измене фунтовничког закона, упис вакуфа као власника мукатског земљишта могао би уследити само у случајевима, где се фунтовно стање од времена оснивања фунтовнице није променило, тако да су треће особе легално стекле право власништва на мукатско земљиште.

Вакуфско-меарифски саборски одбор има додуше пред очима допустивост редовитог пута правде, у колико нису некретнине иза оснутка фунтовнице прешле у треће руке, ну такав

пут правде, ако би био и допуштен и ако би вакуф успео с парницом, био би проблематичне вредности, јер док постоји пропис § 24 grunt. зак., који прописује изречно како се имају мукатске некретнине у gruntовници уписивати, не би се ни на темељу осуде могао нити смео провести gruntовни упис на другачији са законом у противсловљу стојећи начин.

Што се најзад тиче питања, да ли би се ипак упис мукатских некретнина у gruntовници на тој подлози, да се вакуф укњижи као власник мукатског земљишта, могло довести у склад са природом таквог правног односа и са устројством gruntовнице а да се пропис § 24 не мења, држим да би то са применом прописа § 5 grunt. зак. било изводљиво, и то тако, да се вакуф укњижи у gruntовници као власник у властовници, а да се својство вакуфско као муката сходним начином учини видљивим у посједовници, у А „Уписима“, а осим тога могао би се у теретовници укњижити као терет у корист „*свагдашњег овлашћеног поседника*“ мукатског земљишта дужност овога да плаћа вакуфу одређену годишњу мукату.

А ако дотични овлашћени поседник мукатског земљишта има на таквом земљишту своје властите зграде, имало би се у поседовници у А. „Уписима“ убележити, да на дотичној катастралној честици стоји ином спадајућа зграда и подједно укњижити у властовници право власништва на такву зграду у корист дотичног власника зграде.

Могло би се још наметнути питање, да ли би горе поменути gruntовнички упис *растављеног* власништва у погледу таквих мулковних објеката на вакуфском земљишту с обзиром на уставну § 7 grunt. зак., будући је обоје власништво т. ј. власништво на земљиште и зграду уписом у gruntовници већ у једној руци т. ј. у руци поседника (укњиженог власника) вакуфског земљишта већ спојено, тада још био допуштен. Држим, да § 7 grunt. зак. томе не би сметао, јер би се овде радило само о *исправци првобитног* неисправног, пригодном оснивања gruntовнице, настао-лог gruntовничког стања, наравно ипак уз претпоставку, да на такову некретнину нису већ трећа лица стекла права.

Људевит Фаркаш

председник Врховног Суда у Сарајеву.

ПОКУШАЈ ЈЕДНЕ ТЕОРИЈЕ УГОВОРНИХ СТАТУСА

Кроз цео деветнаести век чинили су индивидуалисти напор да све односе у приватном праву сведу на своју индивидуалистичку концепцију субјективних права. Међутим ти напори¹⁾ нису могли прећи извесне тешкоће у том погледу и свођење многих односа у приватном праву на чист индивидуалистички појам правног субјекта и његове суверености у кругу његових приватних права, остало је више покушај теоријски. Па не само то, већ је и уговорни однос тешко било наћи и у многим правним институцијама, и ако су те институције биле стални извори облигацијоних односа. Отуда се покушало генерализовати па поред уговора огласити и закон као специјални извор облигација. Али и тиме проблем није био решен, јер има законских обавеза које потичу из институција приватног права, које су засноване на једном уговорном односу пошто су постале из уговора. Даље пак, данашњи многи правни феномени, као синтеза социјалног живота у правној пракси, превазилазе увелико правне формуле старих законика. Трансформације у лично правним односима, као што је породични, као и у имовинско правним, тако су осетне и често дубоке, да су очигледне за цео свет, а не само за спекулативне духове научника. „Ми присуствујемо заиста правој побуни факата против кодекса“ — вели професор Гастон Морен.²⁾

И док с једне стране жена излази све више из потчињеног положаја у који је постављена мужевљевом влашћу, дотле с друге стране њен положај у породици, а специјално у њеном материнском односу, постаје много праведнији. И у старатељском праву жена се већ и код нас еманципује и стиче старатељску способност.

У имовинско правним односима трансформације су још дубље и осетније. Строга концепција римске теорије уговора давно је ублажена. Данас о њој и није више реч, и ако романизам држи многе духове под својим утицајем. Економски пак живот, бескрајно развијенији од оног из времена кад је на пример наш Грађански Законик донет — створио је нове

1) Planiol — T. de droit civil — t. II. 1917, — Préface.

2) G. Morin. La révolte des faits contre le code-préf. 7. Paris—1920.

погледе на правне односе и наметнуо правној пракси нове правне институције.¹⁾

Развитак односа у праву као и у друштву, иде све више од субјективног као објективном, од индивидуалног ка социјалним и колективном. Синтезирање правних односа већ се врши у маси и за масу случајева. Тако је индивидуални најамни уговор готово ишчезао у целој једној групи друштвене економске делатности, а нова теоријска схватања стално чине напоре да право изведу дефинитивно из римских традиција.

Својина је такође почела губити свој првобитни апстрактни и апсолутни појам у праву. Она се ограничава с погледом на опште друштвене односе и социјалну правду, и без обзира на њеног правног субјекта, апстрактно узета као правни факт, својина постаје и један социјални чинилац.²⁾

Па и теорија облигација захваћена је антииндивидуалистичком интерпретацијом моралних принципа и социјалних идеја. Једни су научници у томе пошли од социјалних консидација, други од моралних. Први полазе од великих струја социјалних, од хармоније у развоју социјалних сила и од потреба и жеља да се обезбеди сигурност и стабилност имовинско правна.³⁾ Други полазе од моралних принципа и потребе да се они узму за базу при изучавању теорије облигација, ослањајући се на савест и праведност, тражећи да пронађу утицај идеја моралних у њеној борби против економске надмоћности.⁴⁾

У том реду идеја наилазимо и на покушаје да се извесна правна стања, која се одликују нарочитим квалитативом дугог трајања и сталношћу заснованог правног односа, ближе одреде по месту у општој теорији облигација, и ближе и довољније испитају. Опазило се наиме: да ти правни односи и ако засновани једним правним актом, који има суштину једног уговора, ипак ван тога акта добијају извесне особине правне

1) Г. Ж.Перић назива ово, све јаче бављење законодавчево економским консидацијама материјализацијом приватних права. Види Ј. Р.: De la matérialisation des droits privés — p. 28. (прештампано из Revue de droit civil, 1913.)

2) Видети наш Устав, нарочито чл. 37.

3) R. Demogue: Traité des obligations en général — t. I, II, III, IV, Paris — 1921 7—5.

4) G. Ripert: La règle morale dans les obligations civiles- p. 3

трајнијег и непроменљивијег карактера. Тако да се, у примеру узети, осетно разликују уговор о куповини и продаји, или о зајму, или о промени, од уговора о браку, или о усиновљењу. То је од прилике мисао коју је истакао Орију,¹⁾ чинећи поређење између чистог уговора као тренутног правног посла и правне институције, чије трајање може бити неограничено.

То је мисао и Демогова²⁾ који, испитујући правну природу уговора у опште, издваја брак, адопцију и до извесног степена и удружења (цивилна друштва) од општег појма уговора, третирајући их као погодбене правне акте, које карактерише сталност и дужина трајања правних односа, који су тим актима засновани у корист једног лица. По Демогу, те правне акте карактерише стварање средством њиховим једног status-a, који даје правну моћ извесним лицима на неограничен број правних аката према свакоме. Само, Демог сматра да је то управо последица једног нарочитог принципа у праву: правне ситуације особито дубог трајања имају потребу једног нарочитог респектовања; отуда оне постају јавно правног карактера.

У даљем излагању ми ћемо указати на разне покушаје да се поменути правни односи схвате на овај или онај начин и да се њихово тумачење доведе ближе основним концептима теорије о уговорима и опште теорије облигација. За сада се осврћемо у кратко на ова два изложена гледишта.

Тачно је гледиште о правним институцијама, као и оно о status-у. Тачна су оба, јер посебице садрже један део истине, која се намеће код посматрања извесних правних односа, чија трајност и сталност излази из круга обичних уговора, док по својим особинама, а нарочито по правним актима на којима су засновани, ти правни односи иду у ред уговора.

Спајајући ова два гледишта, која се у осталом разликују више по форми но у суштини, ми смо у њиховим поставкама нашли једну полазну тачку за гледиште које, по нашем мишљењу, више одговара тачности, а даје могућности да се сви ти правни односи одвоје у засебну групу, пошто и иначе својом правном природом излазе из општег теоријског уговорног става.

За разлику од обичних тако званих законских статуса,

1) Hauriou: De l'institution — Recueil de l'académie de Toulouse — 1906.

2) R. Demogue: T. des obligations en général. t. I. p. 68 и даље.

постоји одвојен ред уговорних статуса, који налазе свој извор и своје правно оправдање у правним актима из којих су постали, а који имају карактер уговора, као што је код брака и адопције, статута или конвенције као што је код удружења и колективних уговора, или најзад једностраног акта као што је код пријема наслеђа.

У овом смислу треба ипак издвојити личне статусе од имовинских институција. Док су код адопције и брака у првом реду у питању лично правни односи, дотле су они код цивилних друштава више елиминисани, јер је у питању више имовинско правни однос. Отуда ћемо прво почети са личним статусима.

І. БРАК КАО УГОВОРНИ СТАТУС.

Исто онако како се диференцира право својине са свима његовим атрибутима и трајним правним односом његовог субјекта према предмету својинском и трећим лицима, од самог акта стицања својине било уговором и предајом, било наслеђем или другим којим начином, исто тако се јасно могу подвојити извесна стална стања и стални правни односи њихових субјеката од оних правних аката који су та стања и те односе условили.

Па се одатле може посматрати један низ аката и правних радњи, које један правни субјект може чинити пуноважно са неограниченим роком трајања, што у ствари чини његов status нов или проширен, а да тај низ аката и правних радњи буде детерминисан и условљен само једним основним, погодбеним актом, који издвојен и посматран сам за себе, представља чист тип уговора или бар конвенције, у њиховом цивилно правном значењу.

Акт закључења брака посматран као такав и изолован од његових правних последица детерминисаних законом, представља на први поглед један приватно правни уговор. Сплет пак права и обавеза које тај акт проузрокује између супруга, нема опет ничега заједничког, ни идентичног са једним чисто уговорним стањем и односом, већ ни по томе, што је законодавац у напред регулисао та права и обавезе супруга одредбама, које су далеко од уговорног карактера, пошто су принудне.

У праву постоји и навика да се брак као приватно правни однос назива уговором и да се као такав и третира. Међу тим тешко је у опште теоријски оправдати овакво схватање и назвати уговором правне односе, који су засновани браком. Та се тешкоћа појављује и код адопције, која је у нашој терминологији позната под именом уговора о усвојењу. Та се тешкоћа појављује и код извесних сталних приватно правних односа засновани на такозваним статутним уговарањима, као што су друштва у приватно правном смислу (*société civile*) или још и колективни уговори.

Ми смо већ о нечему из ових проблемских делова Грађанског права покушали дати солуцију и обележити њихово право место у погледу на позитивни систем приватног права.¹⁾

Посматран као правни акт, брак има заиста изглед једног уговора. То је један правни акт у коме сагласност воља детерминише у првом реду његову правну природу. Отуд брак у опште изгледа као и сваки други двостран комутативан уговор, јер видимо да се и код њега обавезе и права појављују наизменично и реципрочно за обе стране. У погледу на форму он је свечан уговор. Па ипак брак није уговор, бар онакав како данас систем Грађанског права уговоре схвата. Отуда у теорији уговора брак не постоји као уговор, а мишљења правника о природи тог правног односа многострука су и различна.

Тако се брак по једнима сматра као један погодбени правни посао, који заснива сталне односе између два одређена лица са јасно обележеним правима и обавезама, а са дугим трајањем. Не могући примити тезу да брак није уговор, ови писци дају солуцију у посредном решењу, тврдећи да је главно одредити тачно правну природу саме установе, а да је споредно питање да ли је та установа уговор или не.²⁾

Отуда у њиховом схватању постоји индентичност између правне природе свих тих аката, како код ових, као што је брак, названих погодбених аката, тако и код такозваних статутних уговора, који у погледу на треће лица делују још и стварањем једне моралне личности. (пр. Удружења).

По другима, брак је једна правна институција, чија је главна

1) *Convention collective de travail*. Lyon — 1921.

2) R. Demogue: навед. дело — т. I. 69.

одлика сталност и неограниченост у трајању заснованих правних односа, на супрот уговору, као једној привременој и у трајању ограниченој правној радњи¹⁾

Тој институцији може основа бити и уговорна, али је та основа потпуно потчињена нарочитим потребама.

По трећима с обзиром на предмет уговарања и његов утицај на класификацију уговора, изгледа да ни брак, ни усвојење, нису уговори, као што не могу бити у опште уговори они акти, који се односе на заснивање лично правних односа.²⁾

Немајући директних имовних последица, ти уговорни односи немају карактер уговора и не могу се ни сматрати као уговор.

Отуда се с разлогом може рећи да питање правне природе брака није у науци правној ни до данас решено, Основно схватање т. ј. схватање да је брачни однос уговорни однос и да је брак уговор, трпи следеће приговоре.

Уговор о браку као и још неки извесни уговори, који имају исту манљивост у погледу теоријском, који се у науци мање више сви групишу у један ред јесу још и уговори о адопцији и до извесног степена уговори о склапању друштава (*société civiles*). Сви они имају једну општу одлику: да њиховом природом и судбином доминирају извесни општи интереси, који излазе из круга приватних сфера и представљају у ствари један јавни интерес. Тиме се пак, они приближују извесним уговорима који постоје и у јавном праву, као што је на пр. именовање једног чиновника, који представља један двострук појам: јавну функцију и најамни однос.

С обзиром на ову особину уговора о браку, прва опсервација која се намеће, јесте ова: може ли се према овакој правној ситуацији поменутих уговора, примити без констатације поставка да је уговор о закључењу брака заиста уговор у приватно правном смислу, кад његовом судбином и природом доминира, не интерес приватних уговорача, већ интерес општи самога друштва и државе. И да ли се онда може код ових уговора говорити о каквим субјективним и индивидуалним правима странака?

Диги вели за сличне уговоре из јавног права, да је то сумњиво.³⁾

1) Hauriou: De l'institution — R. de l'académie de Toulouse 1906.

2) D. Giorgi: *Obbligazioni* — t. III. ed. 7.

3) Duguit; *Manuel de droit constitutionnel* — p. 430.

Друга је карактеристика ових уговора да су они погодбени акти који се одликују тиме, што стварају једну правну ситуацију дугог трајања у корист једног лица, где то трајање изазива потребу једног нарочитог стварања, које се претвара у питање јавног поретка.¹⁾

Отуда је правна наука почела разликовати ове акте закључење брака и адопције од обичних уговора и посматрати их као нарочите правне институције, чије трајање може бити без рока и краја. И како у тим институцијама, осим разлике у трајању и карактера општег интереса, постоји још, као што каже Nauriou и разлика од обичних уговора у ублажености или одсуству заоштрениости супротних интереса странака, тиме се уговорни карактер код ових правних аката све више губи.

Ова друга карактеристика уговора-институција, у које долази и брак, одговара још и једном другом питању из теорије уговора, а то је питање о ограничењу уговора с погледом на основу намењену његову, да служи као извор облигација.

У погледу пак на ово ограничење или на питање простирања уговора теоријски је потребно одвојити уговор као такав, од његовог ширег појма који је у Римском праву био познат под именом *conventio*.²⁾ Наша правна терминологија није конвенцију означила нарочитим изразом, то већ и по томе, што се наш грађански Законик (§ 531.) није ни упуштао у стварање једне стручне дефиниције уговора, онако како то на пр. чини Франц. Грађ. Зак. у члану 1101.

Отуда је за нашу правну науку од потребе одвојити ова два правна појма, као што је то учинило и Римско Право и страна грађанска права и дати јаснију правну карактеристику и једног и другог.

Право је још у римско доба одвојило два појма уговора: један шири, други ужи, *conventio* и *contractus*. *Conventio est duorum plurimve in idem placitum consensus* (Dig. 1. 1. § 2.) — што ће се наћи као дефиниција и код модерних писаца.³⁾

Овоме треба додати, да би дефиниција била потпуна, нас-

1) Demogüe: нав. дело р. 68 и 69.

2) Ми се не слажемо овде као што се види са мишљењем г. Д-ра Ч. Марковића да је конвенција и уговор једно исто. В. Ч. М.: Облигационо право ст. 1. — 1925.

3) Aubry et Rau: *Traité de droit civil* — t. IV — 467 — éd. 5.

тавак цитираног текста: *et diversis animi motibus in unum consentire. Contractus*, је пак био један правни акт; извор облигација и формалан правни посао: *obligationes ex contractu nascuntur*. Отуда се у науци, нарочито у Француском праву, ишло на то да се особено карактерише и један и други правни појам. Већина писаца је стала на гледиште да је уговор једна специјална категорија конвенција (чл. 1101. Фр. Грађ. Зак.), а да је конвенција правни акт којим се могу створити облигације, којим се облигације могу мењати и којим се могу гасити. Уговор би према томе био конвенција којој је специјални циљ да створи облигације¹). Диги пак има свој систем и своју терминологију. По њему уговором треба назвати само оне правне радње којима се ствара једна субјективна правна ситуација (на пример куповина и продаја), а конвенцијом оне правне радње које осим овога представљају један правилник, једну врсту закона (као напр. *conventions-collectives de travail*)²). Ова је терминологија, бар што се тиче колективних уговора о раду ушла у праксу и тако је и законодавство Француско (зак. од 1919. и 1920. г.) назвало те уговоре конвенцијама.

Један уговор већ по себи претпоставља једну конвенцију. У Римском Праву се сматрало да, чим се два или више лица

1) Реч и појам облигација ми узимамо у њиховом пуном обиму и правном значењу. Са тога се разлога и не служимо терминологијом која је уобичајена код нас, јер та терминологија не одговара довољно правом значењу речи облигација, а нешто је и ужа. Тако се код нас облигације називају час тражбином, час обавезом, а често једним и другим, т. ј. тражбином и обавезом. Међутим тражбина и обавеза значе један исти правни однос између два лица, само је разлика са које се стране тај однос посматра: да ли са активне и онда је тражбина, или са пасивне и онда је обавеза. Док реч облигација значи однос узет у целом значењу независно од тог посебног посматрања, што је много целисходније и правилније, нарочито код теоријског разматрања облигација. Истина је да се код нас по § 191 грађ. суд. пост. облигацијом назива и само доказно средство, писмено о дугу, али ми мислимо да због овог погрешно или неумесно употребљеног термина, не треба ми да градим нову погрешку, па да један у праву пречишћен појам и термин замењујемо новим У осталом, те забуне о називу, овде може бити само за лаика.

Најзад термин „облигација“ оправдава и сам идентитет предмета код тражбине и обавезе нарочито с погледом на њихов реципроцитет. Осим овога термин тражбина и обавеза ближи је по свом значењу процесном, него материјалном праву.

2) *Duguit: Transformation du droit public* — p. 130.

буду сложила о једном одређеном предмету, онда између њих постоји конвенција или пакт: *et est pactio plurimvê in idem placitum consensus* — (Dig. 1. 1. § 2. *pactis* II. 14.)¹⁾.

На истом месту у Дигестама наводи се и Педијусова дефиниција конвенције: *nullum est contractum nullam obligationem, quae non habet in se conventionem*. (D. 1. 1. § 3. *de pact.* II. 14.).

Конвенцијом су се дакле у Римском Праву облигације могле стварати, гасити и мењати. Оне пак конвенције, којима су само засниване облигације, јер све на пример облигације нису могле ни бити конституисане конвенцијом, чиниле су нарочиту врсту, која је позната под именом уговора у ужем смислу, *contractus*. Али у Римском Праву ни све конвенције, одређене да заснују једну облигацију, нису апсолутно биле класиране као уговор. Старо правило које је господарило у класичном добу и одржало се било све до Јустинијана, прописивало је да сама проста сагласност странака, прост пакт, *nuda pactio*, није био довољан, ни у стању да правно заснује облигациони однос. Требало је да те пакте прати и једна извесна форма, која је имала за циљ да детерминише прецизно манифестовану вољу, па је тек онда тај пакт постајао уговор, који је био санкционисан тужбом и који је сматран као прави извор облигација. (*Nuda pactio obligationem non parit.* D. 1. 7. § 4. *de pac.* II. 14.),

Ово диференцирање уговора и конвенције остало је и м модерним правима. Тако је уговор сведен на конвенцију којој се облигациони односи само заснивају. Отуда правило да свака конвенција није још уговор, али да је уговор увек конвенција: конвенција је дакле шири појам уговора.

Према овоме се и дошло до концепта: да су уговори све оне конвенције којима је циљ да заснују облигационе односе. Према томе за један правни акт, теоријски рећи ће се да је уговор само онда, кад се тим правним актом који представља споразум двају или више воља, заснова облигациони однос између лица, која су те воље изразиле.

У овоме је основна теорија уговора и на томе је заснована класификација правних послова под именом уговора.

С тога наше расматрање о правној природи брака, а специјално о томе да ли је и брак уговор, што ближе значи извор облигација, мора ићи овим редом и испитати теоријски став брака с обзиром на опште поставке у теорији уговора.

¹⁾ О истом Demogue: нав. дел. t. I. p. 66-7.

Уговор је као правни акт у основи један од главних, или најглавнији извор облигација.

Посматран с те стране брак треба да буде исто тако конвенција, којој је циљ да буде извор облигација и то облигација како су оне детерминисане у приватном праву, у теорији облигација. Отуда право питање које се намеће: да ли предмет облигација створених браком, има исти особине какве има по опште теоријском концепту предмет облигација у приватном праву.

Па ако то јесте, онда се брак мора примити као уговор, а ако није, мора се јасно одредити његова правна природа и наћи му место међу осталим установама приватног права.

Рекли смо да је конвенција онај правни акт који проистиче из сагласности лица која имају супротне интересе, и она може служити за стварање, модификацију и гашења облигација. Уговор је дакле специјална категорија конвенција, то јест она којој је циљ заснивања облигација.

Посматран као такав, да ли акт закључења брака представља уговор, т. ј. да ли и он има за циљ да заснује и да ли заснива облигационе односе између супруга?

Одговор зависи од питања шта је обавеза или шта је тражбина у приватно правном смислу? По једном схватању које је у Немачком Праву оборено од Јеринга и које и Немачки Грађ. Зак. не усваја потпуно, облигација има само онда, кад је предмет облигације означен или изражљив у новчаној вредности. Тврдило се на име да је Римско Право имало свој одлучан став у погледу на правну вредност облигација с обзиром на њихов предмет и да је тај став био у концепту: да облигације нема, ако њен предмет није једна престација изражена у новчаној вредности.¹⁾

И ако много критиковано ове гледиште није сасвим напуштено у праву. Нарочито су неки италијански правници, као што је познати Giorgi, стали на гледиште да ни брак, ни адопција, ни сви уговори релативно личног карактера — нису уговори у строгом значењу те речи, за то баш, што ти уговори немају непосредних имовинских последица. На против постоји супротно мишљење већ поменуто Јерингово,²⁾ које је донекле усвојио и немачки Грађ. Законик у чл. 241., које заступају и ви-

1) R. Salaiiles: *Théorie générale de l'obligation* — p. 8. § 8.

2) Ihering: *Jahrbuch für Dogm.* t. XVIII c. 41 и даље.

ђени француски правници као Салеј, Демог и други. Тако Демог дефинише обавезе овим речима: обавеза је правна ситуација којој је циљ једна радња или нерадња од економске или моралне вредности, чије су остварење извесна лица дужна осигурати.¹⁾

Ова се дефиниција приближује оној из чл. 241. Нем. Грађ. Зак. по којој, а на основу облигационог односа, поверилац има права захтевати извршене сваке обавезе од дужника. Ова се пак обавеза може састојати и у нечињењу. Али ако је тачно да се ове две формуле приближују, није тачно да оне значе једно исто, као што није тачно и то, да је Нем. Грађ. Закон примио до краја поставку да и обавезе моралне садржине имају правни карактер. Тако Нем. Грађ. Зак. у чл. 253., 836., 847—1300 даје баш тај пекуниарни карактер облигационом предмету и код моралног оштећења, као код накнаде због раскида веридбе и т. д.

Осим овога, каже се да брак није уговор и са разлога, што не само обавеза супружанске верности, већ ни обавезе алименторне, немају карактер грађанских обавеза, јер немају имовинско правне вредности, пошто својим предметом у тражбеном погледу нису имовинске, исто онако као и оне обавезе које додирују јавно право. Оне могу имати само имовинских санкција, а то није довољно па да имају и правни карактер обавезе, а чим тај карактер немају, ти акти који су извор ових и оваквих облигација нису уговори у приватно правном смислу.²⁾

Међутим очигледно је да се ова објективна карактеристика уговора као извора облигација са предметом чисто економског карактера, не може примити ни као основно, ни као једино мерило за класирање брака и усвојења као уговора у приватно правном смислу.

Очигледно је да тражбени односи из брака или из усвојења немају карактер имовински, али и брак и усвојење дају живота извесним правима, ако не за обе стране, оно сигурно за такозвану слабију страну, једним извесним правима на тражење давања од друге стране, давања која имају не само у опште економску, већ и вредност новчану. Код брака је то право претворено у обавезу мужа да издржава своју жену, обавезу сталну,

1) Demogue: навед. д. I. 65.

2) Polacco: *Obbligazioni* — с. 17 т. 197 и даље — ed. 2.

која истина не истиче директно из брачног акта, већ из законодавног прописа, али прописа за чију је примену непосредни узрок баш тај брачни акт. Код усвојења слична је ситуација у погледу на право усвојеника да тражи наслеђе из заоставштине усвојитеља.

Па ипак с друге стране, немогуће је исто тако рећи: брак и адопција представљају све карактерне знаке једног уговора. Ово долази по нашем мишљењу од факта да није само предмет обавезе оно, што дефинитивно карактерише као уговор онај акт, који је извор те обавезе.

Ми смо већ напоменули да брак као правни акт није само, и не може бити посматран само, као прост извор тражбина и обавеза, као један обичан уговор индивидуалног правног карактера. Брачни односи по своме трајању, а нарочито по својој претежно моралној каузи и особинама, представљају нешто више од обичног уговора. Брак је у ствари једна правна институција, једна законска установа, која је извор небројеном низу правних аката и облигација за лица која том институцијом регулишу свој породични унутрашњи однос и свој породични и брачни друштвени положај. Ту пак сталност и ту социјалну карактеристику и брака и адопције, обични приватно правни уговори, као што је на пример куповина и продаја, немају и не могу имати. А на тој разлици постављени су нови принципи, којима је тежња да дефинитивно регулишу природу брака као правног акта.

Посматран са стране самих лица која га закључују, брак, или ако хоћемо, уговор о браку, даје још мање изглед једног уговора приватно правног карактера. Сви уговори па и конвенције изгледају индивидуалистима као манифестација слободне воље. И ако ова општа поставка о слободи воља уговорача данас трпи одлучне рестрикције и теоријске и законске, ипак је неусмњиво да се слобода воље уговорача, обично ограничена јавним поретком, законом и донекле моралом, ставља као први принцип за теоријску концепцију уговора.

Међу тим брак као уговор лишава уговораче аутономије у погледу уговарања, јер су унапред постављени услови под којима брак могу закључити, као и права и обавезе које из тог закљученог односа проистичу. Супрузи који ступају у брак могу у погледу слободе уговарања, само у једном слободни бити, а то је у избору лица са којима ће се тај брачни однос закљу-

чити, док о условима под којима ће га закључити и о правима и дужностима проистеклим из тог односа, супрузи не могу ни дискутовати.

Осим овога, принудни карактер правних односа заснованих браком преноси се и на даље породичне односе у браку, везујући по напред утврђеним нормама и потомство, децу рођену из тог односа, не допуштајући ни у том погледу, ни деци, ни родитељима никакву слободу у регулисању тих односа.

Ова принудност норми које регулишу брачне односе, пренета на породицу и на брачну филијацију, чини те и уговор о усвојењу у погледу слободе уговарања иде у исти ред са браком.

Разуме се да познати узроци овог стања нису овде у питању. Констатације су ове потребне у толико у колико се има подвући принудни карактер брачног односа, одсуство принципа слободе уговарања и тако зване аутономије воља. Јер уговора, по принципима коју владају у праву нема, ако слободне воље и слободе уговарања нема.

Међу тим акт који значи закључење брака, ми не говоримо о самој свечаности закључења, у суштини, а по мишљењу многих писаца, јесте акт погодбени за стварање једне нарочите правне институције. Сматра се на име с правом, да је тако звани уговор о закључењу брака, као и још неки правни акт, један условни акт у томе и по томе, што ако се он закључи, њиме је створен један сталан правни однос, стална правна ситуација у корист једног лица. И у толико је тај акт у основи својој уговор своје врсте, који је унапред одређен и којим господари једна нарочита потреба. Отуда се сматра да се тим актима стварају нарочити статуси.

Било да брак покушамо схватити као уговор, било у ширем значењу као конвенцију, из досадањег излагања јасно се истичу три основна факта у питању правне природе његове.

Пре свега брачни однос почива на једном преимућству мужа, које се огледа у мужевљевој власти. Појам уговора. и појам власти пак искључују се. Овде тим пре што мужевљева власт не проистиче из уговора о браку, већ из законских прописа.

Аутономија воље код брака карактеристично је елиминирана. Њу је законодавац у принципу одбацио, а тиме у суштини поништио уговорни карактер брака.

Предмет облигациони је код брака у основи чисто моралног карактера. Он је многострук, јер однос брачни своју вредност

има у континуитету и сталности, што је одлика само правних стања — status-a, а не и чисто уговорних ситуација. Отуда и предмет облигациони нема имовно правне репёркусије у погледу облигационих санкција, али за то с друге стране, брак заснива извесне обавезе чисто имовинског карактера — као што је алиматорна обавеза мужевљева. Но и ова обавеза потиче из закона.

Отуда се и правна наука налазила пред дилемом или да не прима брак као уговор, или ако то призна, онда да обори основне принципе индивидуалистичког система у приватном праву.

Демог је рекао да ништа није нетачније но свести све уговоре на један обичан уговор. Ми додајемо да је код брака то не само нетачно, но и немогуће.

Брак је један законски статус у погледу на брачне односе супруга. Он је пак и уговор у погледу на акт закључења брака. Ти правни акти закључења, увођења (actes conditions) лица која их закључују, у правно стање (status-institution), одвојени су и својом правним природом и својим правним значајем. Они за себе представљају изоловане акте изјаве воље лица која не заснивају тим актима један обичан облигациони однос, већ која кроз тај акт улазе у једно стање непрекидних односа које је закон у напред регулисао. Други део овог правног посла чини једно стање регулисано законом у лично правном смислу код брка и адопције, или регулисано правилима и статутом у лично и имовинско правном смислу код удружења.

Само брак и адопција чине врсту за себе. И брак и адопција представљају лични статус лица која су у брачном или мешовитом положају. А они су у ствари правни послови мешовитог карактера. С једне стране по учешћу и изјавама странака они су ближе уговору. С друге стране по принудности прописа на којима почива однос странака они су далеко од уговора. Они стоје дакле на граници између приватно правног и јавно правног круга правних радња.

Сада је дакле јасно да брак представља један status чије оживљавање или стављање у правно дејство код извесних лица бива путем уговора. Отуда се може рећи да он представља један уговорни статус¹⁾.

Драгутин Јанковић.

¹⁾ Ово је први део нашег теоријског излагања о уговорним статусима.

ПОБАЧАЈ ПЛОДА УТРОБЕ У ПРАВОСЛАВНОМ ЦРКВЕНОМ И ВИЗАНТИЈСКОМ ПРАВУ

Тежак проблем о кажњавању вољног побачаја има за собом велику књижевност¹). У последње доба на њега је скренула пажњу и правна књижевност у Краљевини С. Х. С.²). Али питање означено у наслову у свим овим расправама није доста расправљено. Чак и књиге, посвећене историји овог питања, на пр. велика монографија Otto Ehinger und Wolfram Kimming „Ursprung und Entwicklungsgeschichte der Bestrafung der Frucht-abtreibung“ (München, 1910), говоре о њему врло површно и само мимогред, кад говоре о канонском праву западне цркве. Не знамо ни једне расправе, која би правилно излагала православно схватање питања и велике погрешке у том погледу су обична ствар³). Међутим историја питања у источном црквеном праву има своје карактерне особине, које су од интереса не само с конфесионалне тачке гледишта, већ и с тачке гледишта правне науке, пошто то право даје добро утемељено и утврђено оригинално решење овог питања, за разлику од сталног колебања западног како црквеног, тако и грађанског права.

У својој расправи ми ћемо прегледати питање у следећим рубрикама:

1. Учење о вољном побачају, као црквеном преступу у формалним изворима општеобавезног православног црквеног права.

2. Материјални извори тог учења.

3. Основ кажњавања побачаја у томе праву за разлику од права римокатоличког.

4. Казне за тај преступ.

1) Побројана на пр. у опширној монографији E d u a r d v. L i s z t, Die Kriminelle Frucht-abtreibung, B. I—II, Zürich, 1910—1911, SS. IX—XXI.

2) Види на пр. Д-р Метод Доленц, Проблем кривично-правне заштите плода утробе. „Архив“ 1924, мај; Д-р Ујчић, Уметни splav in crkveno pravo. „Slovenski Pravnik,“ 1924, 1 oktobra; Д-р Ч. Марковић, Забрана или слобода вољног побачаја, Суботица, 1925.

3) На пр. E. L i s z t (op. cit. S. 470—471) тврди, да „Цариградски сабор 692 г. изједначује побачај са убиством човека и прети за њега смрћу.“ Прво није тачно, а друго је сасвим погрешно, пошто источни канони никад не изједначују убиство заметка са убиством човека и знају само духовне казни. Овде је Лист у 1910 г. поновио погрешку, коју је у 1583 г. учинио *Готфред* у коментару на Dig. 48, 19, 38 (1759).

I.

Најважније значење у историји питања на Западу имало је једно место из 2 Мојсијево књиге у преводу 70.

„Ашче же бијутсја два мужа и поразјат жену непраздну и изидет младенец еја неизображен, тшчетоју да отшчетитсја јакоже наложит муж жени тоја, подобајушчее да оддаст; ашче же изображен будет, да даст душу за душу“ (21, 22—23).

Многи научници тврде¹⁾, да се целокупно црквено законодавство базира на овом погрешно преведеном месту, а неки виде у њему извор забране по бачаја уопште²⁾. Што се тиче православног црквеног права, за њега 2 Мојс. 21, 22—23 нема никаква значења. Ни једно црквено правило источне цркве не позива се на тај текст. Основна његова мисао о одређењу казне према стању зачетка не само је потпуно туђа православном црквеном праву, него се изрично одбацује у 2 канону Василија Великог, који је давно био укључен у све каноничке источне зборнике и ауторитетом Трулског (пр. 2) и 7 Васељенског (пр. 1) сабора био је признат као општеобавезан за сву Васељенску цркву.

„Нити ми потанко разбирамо, каже канон, да ли је заматак добио већ облик, или је још без облика.“

Да су те речи наперене наике против 2. Мојс. 21, 22—23 у преводу 70, кажу већ стари тумачи канона³⁾.

Позиве на те речи Старог Завета на Истоку налазимо само у малоауторитетнијим споменицима доцнијега доба, који су се јавили под западним утицајем. Такав је на пример, „Избрание от закона Богом даннаго израиљтјаном Моисеом“⁴⁾, који је наштампан у 45. глави Крмчије⁵⁾.

Дакле, ма да Стари Завет у грчком (и словенском) преводу говори на једном месту о кажњавању побачаја, за историју питања у источном црквеном праву ова околност није имала готово никаквог значаја.

У књигама Новог Завета, унесеним у општеобавезни по-

1) E h i n g e r, op. cit. S. 44; L i s z t, op. cit. 355, Arm. 435.

2) Ч. Марковић, op. cit. стр. 5 и др.

3) Види на пр. Зонара у тумач. овог правила (Ат. Синт IV, 96—97); М. Властар. Синтагмаг, г. 28, изд. Новаковића, стр. 208.

4) Грчки текст код Cotelier, Monumenta ecclesiae graecae, Paris 1647, t. I, p. 1—24.

5) Изд. 1816 г. II, лист 47—48, глава 27.

возаветни канон, нема спомена о вољном побачају. Али у најстаријим споменицима источне хришћанске књижевности, у тако званом „*Орега patrum apostolicorum*“, од којих су се неки сматрали понекад као Свето Писмо и као такви читали се у црквама, налазимо већ спомена о томе. Тако у споменику из почетка II века, у Дидахи¹⁾ читамо у броју заповести, које се дају у име Господа преко дванаесторице апостола:

„Не спремај отрове, не убиј дете средством побачаја и већ рођено“²⁾.

Исто читамо у посланици апостола Варнаве, опет као заповест Христову:

„Не убиј дете средством побачаја, нити већ рођено“³⁾.

Напоследку 2 посланица Климента Римског⁴⁾ наводи као речи Христа:

„Овај век и будући су непријатељи: један дозвољава прељубу и побачај и среброљубије и превару а други ово забрањује“⁵⁾.

Ми нећемо прегледати доцнију историју питања у источној црквеној књижевности у читавом њеном обиму и прећи ћемо сад на излагање само канонских одредаба.

Најстарији црквени канон, који се тиче овог предмета — то је 21 правило анкирског сабора 314 године:

„Жене, које су се блудочинству одале⁶⁾ па убијају заматак у утроби или се баве прављењем лекова, који га могу уништити, пређашња једна наредба одлучује до краја живота. Ми пак да будемо човекољуби у овоме, наређујемо, да такве издрже десет година кајања, пошто пређу установљене ступње.“

1) 2 прав. св. Атанасија спомиње Дидахи заједно са Пастирем Ерминим и старозаветним неканоничким књигама, као такве, које „нису ушле у канон, али у погледу којих оци установише, да их читају, који изнова придолже и који се желе упутити у науци благочестија.“

2) II, 2) G e b h a r d t e t A . H a r n a c k , Patrum ap. opera, Lipsiae 1906, p. 214.

3) XIX, 5, op. cit. p. 66.

4) Преносимо ову посланицу, написану на грчком језику, к источној књижевности пошто је тад хришћанска општина у Риму била грчка колонија.

5) VI, 4, op. cit. p. 37. Види такође *Минуције Феликс*, Octavius, cap. 30; *Атенагор*, Legatio pro christ.

6) Може се мислити да правило спомиње блудочинство, као најобичнији узрок побачаја, а не као услов његовог кажњавања. Уопште источна правила не стављају у зависност кажњавање побачаја од ванбрачности зачећа.

Дакле правило се позива на неку пређашњу наредбу, која је важила до тог доба. Западни коментатори мисле да је та наредба — 63 правило Западног елвирског сабора 306 године. Али то је погрешно: 1) пошто правила западних, особито толико далеких западних сабора, нису важила на Истоку, 2) док је споменута у 21 анкирском правилу наредба „hogos“¹⁾ оллучивала само до краја живота²⁾, 63 елвирско правило одређује, да се овакве грешнице нису могле удостојити причешћа ни у часу смрти (*pec in finem dandam communionem*)³⁾. Ми смо већ видели, да источни споменици из почетка II века гледају на побачај као врсту убиства и може се мислити, да је већ много пре елвирског сабора на неком источном сабору била одређена иста казна за побачај, као и за убиство човека, т. ј. доживотно кајање и анкирски сабор говори на име о таквој наредби.

21 анкирско правило било је унесено без изузетка у све источне зборнике правила, почињући од понтијског и било је примљено од трулског (пр 2) и седмог Васељенског Сабора и на истоку досада остало је меродавно за читаву православну цркву. Сва доцнија правила, која се тичу дотичног предмета на име 2 и 8 правила Василија Великог, 33 правило Јована Постника⁴⁾, 91 правило Трулског сабора, 72 и 73 правила Номоканона уз Велики Требник⁵⁾ имају исту основну мисао, као и 21 анкирско правило. Сва она сматрају вољни побачај као тежак преступ хотимичног убијства, али убијства *sui generis*, а не обична лишења живота једног човека и одређују за њега, како за саме трудне жене, тако и за друге, које им у томе помажу исту црквену казну — 10 година кајања, а само Номоканон Постников, услед свог општег снисходљивог карактера, смањује ту казну до 5 на чак до 3 године. Начелну могућност нека смањивања допушта и 2 правило Василија Великог.

1) Термин „hogos“ у црквено-правној књижевности обично означаје саборску одредбу, већином догматског карактера.

2) Уопште источни канони одређују, да онај, који се са животом растаје, не може бити лишен причешћа (анкирск. 6; I Васељ. 13).

3) Осим тога није јасно, о чему говори елвирско правило, о убиству заметка или већ рођеног детета: *Si qua conceperit... idque(?) post facinus occiderit*. Edit. L a u c h e r t, p. 23.

4) Н. Милаш, Правила са тумач. Нови Сад 1896, II, 513; Атинска Синтагма IV, 443.

5) А. Павлов, Номоканон при Большом Требнике, М. 1897, стр. 193, 194.

Ова црквена правила о побачају унета су како у чисто црквене зборнике, напр. у Синописис Стефана Ефеског¹⁾, у Синтагму 50 наслова²⁾, у Синтагму 14 наслова³⁾, у епитимијне Номоканоне, напр. номоканон Јована Постника⁴⁾ и др., тако и у Зборнике мешовитог црквено-грађанског садржаја — номоканоне 50⁵⁾ и 14 наслова⁶⁾, у Крмчију⁷⁾, у номоканон Арменопула⁸⁾, у Синтагму Властара⁹⁾ и т. д. Али осим канона источни мешовити зборници имају и одредбе о побачају грађанских грчко-римских закона и због тога принуђени смо казати и о грчко-римском законодавству о побачају у границама његова утицаја на црквено законодавство.

У источним канонским зборницима ми не налазимо одредаба римскога права о побачају раније законодавства Јустинијанова. Како републиканско, тако и царско римско законодавство пре Јустинијана није знало за вољни побачај, као самостални преступ. Старо римско право није могло да га зна већ и због тога што је отац имао право *vitae necisque* чак у погледу рођене деце¹⁰⁾. Са тачке гледишта римског права то је био само иступ, а не деликт¹¹⁾. Римски правници нису гледали заматак као човека а сагласно са неким грчким филозофима, на пр. стоицима, само као *pars viscerum matris*¹²⁾. То је истина, да је

1) Voellii et Justelli, Bibl. iuris can. II, 681, 404; Ср. Крмчија, чл. 6, I, лист 34, глава 14, I, лист 142; гл. 21, лист 158—159.

2) Наслов 40, Voellii et Just., op. cit. 506; Pitra Juris eccl. gr. II, 381 сл.

3) Наслов 13, 10, ср. Крмчија I, лист 33: „О женах, творјашчих блуд и о умирајушчих (sic) рождајушчихсја от них младенцев“.

4) Прав. 33.

5) Наслов 40, Voellii et Just., op. cit. II, 649—651.

6) XIII, 10, Ат. Синт. I, 312.

7) Види горе.

8) IV, 15, 6.

9) г., 28, Ат. Синт. VI, 199—200; *Новак.* 208—209; оп, 8, Ат. Синт. VI, 493; *Новак.* 522.

10) Cod. VIII, 47, 10.

11) Mommsen, R. Strafrecht, Leipzig 1899, S. 636: „arge Unsittlichkeit“.

12) Dig. 25, 4, 1: *partus enim, antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum (Ulpianus)*. Међутим у Dig. 41, 3, 10 и 50, 16, 26 налазимо тврђење да *partus ancillae furtivae non est pars ejus*. Исто налазимо и у Базиликама 2, 2, 25. На ову противуречност скренуо је пажњу писац номоканона 14 наслова прве редакције (4, 10); ср. тумач. Енантиофана на *Базил. ed. Heimbach* I, 43 и 64.

грађанско римско право штитило имовинске интересе заметка по принципу: *nasciturus pro iam nato habetur*, али то је била само правна фикција *propter spem nascendi*¹⁾, која је имала примену само у опсегу приватног, а не и кривичног права, због чега је имала ограничење: „*quotiens de c o m m o d i s eius (nascituri) agitur.*“ Чак и у приватном праву ово правило није свуда имало примену²⁾.

Због свега тога ни закон 12 таблица нити *Codex Theodosianus* на знају за деликт вољног побачаја. У Јустијановом Зборнику фрагмената старих римских правника — у Дигестима налазимо спомена о побачају, кад се говори о преступима и казнама, али правна анализа наведених фрагмената доказује да ни Дигеста не знају за побачај, као особиту врсту деликта, а спомињу га само тад, кад се он јавља као врста других деликата — тровања или преступа против мужевље власти. Тровање и чак само спремање отрова сматрало се као преступ код Грка и Римљана³⁾. А због тога, што су се обично за побачај употребљавали некаква вештачка пића, која су могла проузроковати смрт, римски правници кад говоре о тровању, спомињу и побачај.

Павао у својим сентенцијама пише:

„*Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur*“... А ако последицом давања тог пића буде смрт, и криви се казне смрћу⁴⁾. Дакле казни се не побачај сам по себи, него давање отрова за побачај, ма да са пристанком саме жене и њенога мужа (*etsi dolo non faciant*), казни се наиме као једна врста тровања (*res mali exempli*). Циљ давања не узима се овде у обзир. Фрагмент одређује исту казну за давање отрова и у циљу побачаја и у неком љубавном циљу (*amatorium*) и чак у циљу *зачећа* (*ad concepti-onem*)⁵⁾. Лепо изражава тачку гледишта римског права Василије Велики у своме 8 правилу. „Кад ко *састави* какво вештачко пиће у *ма каквој било* намери па умори некога, мора се и ово сматрати хотимичним убиством, као што то неке жене често чине,

1) Dig. 37, 9, 1, 3.

2) Ibid. ср. Dig. 37, 6, 12; Basil. 2, 2, 24. Н е i m b. I, 43, 64.

3) Dig. 48, 8, 1—4; ср. Номок. *Фотија*, XIII, 10.

4) Dig. 48, 19, 38, § 5.

5) Dig. 48, 8, 3.

настојећи некаквим чаролијама и амајлијама да примаме к себи неке да их љубе... и овакве жене, ако тиме проузрокују смрт, премда су можда *на друго* рачунале... ипак *ради свог неупутног и забрањеног поступања, имају се сматрати за хотимичне убице.*“ Треба обратити пажњу и на ту околност, да римско право не узима у обзир последице тровања за заматак, него само за трудну жену и казни већом казном тровање, кад је оно имало за последицу смрт саме трудне жене, а не њеног заметка.

Ако је побачај извршен на други неки начин, а не тровањем, у таквом случају он је кажњиво дело само тад, кад нарушава права мужа. О томе говори конституција Севера и Антонина од 200. године, коју наводи Марцијан у Дигестима:

„Divus Severus et Antoninus rescripserunt eam, quae data opera (partum) abegit, a praeside in temporalem exilium dandam, indignum enim videri potest, impune eam *m a r i t u m* liberis fraudasse“¹⁾.

Дакле и овде се побачај казни не сâм по себи, већ само због тога, што, кад је извршен без пристанка мужевљег, он вређа његова права. По учењу римског права римски грађанин закључује брак *liberorum procreandorum causa*²⁾. Међутим жена побачајем, који је извршен без његове воље, лишава га деце.

Кад Јустинијан наводи ове фрагменте, он потпуно стоји на тачци гледишта римског права. Али он је био не само правник, него и хришћански цар и под утицајем хришћанског учења о побачају он иде у неколико даље, него стари римски правници.

Већ у Дигестима он наводи два фрагмента у таквом облику, да је јасна његова тенденција показати, да је побачај кажњиво дело по себи.

Тако у Dig. 48, 19, 39 он наводи из Трифонијана причу Цицерона³⁾ о једној жени, која је била кажњена смрћу због тога, што је извршила побачај из корисних побуда.

Овај случај не говори о односу римског права према побачају, пошто овде имамо или ђеф римског чиновника или примену одредбе грчког права у малоазијској вароши, а не примену одредбе римског права, али Јустинијан наводи речи Цицеронове као сведоџбу о примени римског права.

1) Dig. 47, 11, 4.

2) Ulpianus, lib. sing. III, 3.

3) Pro Cluentio Avito 11, 32.

Исто тако у Dig. 48, 8, 8 он наводи један фрагмент Улпијана у таквом облику, да се може мислити, као да је са тачке гледишта римског права сваки побачај деликат:

„Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit eam in exilium praeses provinciae exiget.“

Али научна критика већ давно¹⁾ доказала је, да је овај фрагмент узет из таквог места Улпијана²⁾, где он говори не о побачају уопште, него само о изузетном случају побачаја трудне жене после развода т. ј. о истом случају, о ком говори и горе споменути фрагмент (48, 19, 39). Дигеста in fine:

„Sed et si qua visceribus suis post divortium, quod praegnas fuit, vim intulerat, ne jam inimico marito filium procrearet: ut temporali exilio coerceatur, ab optimis imperatoribus nostris rescriptum est.“

Дакле деликат, споменути у Dig. 48, 8, 8 (и 19, 39) је специјални случај деликта, предвиђеног у Dig. 47, 11, 4, т. ј. деликат вређања права мужа. Разлика је само у томе, што Dig. 47, 11, 4 говори о вређању права мужа на децу у току брака, а Dig. 48, 8, 8 (и 19, 39) говори о вређању његових права после развода³⁾.

У својим конституцијама и новелама Јустинијан говори о вољном побачају, као о culpa жена, која даје мужу право на развод (repudium) са штетним последицама за жену. Први пут он спомиње о томе у својој конституцији од 12 децембра 528 године, која је доцније била унета у кодекс⁴⁾.

„Inter culpas autem, пише он овде, et has addicimus... si forte ixor sua ore vel industria abortum fecerit.“ Ову је одредбу поновио још један пут 536. године у 16 глави 22 новеле⁵⁾, где опет говори о овом узроку развода, као уведеном први пут⁶⁾ од њега:

1) B ö h m e r, Dissert. de caede infantium in utero, 1740, S. 14.

2) Siber 31 ad edictum.

3) Интересантно је, да Dig. 48, 8, 8 нема у Базиликама, о чему спомиње Валсамон у тумач. Номок. XIII, 10.

4) 5, 17, 11.

5) E h i n g e r (op. cit. S. 34) погрешно тврди: „Justinian machte in Novelle 117 die Abtreibung zu einem Ehescheidungsgrund“. Наиме ова 117 новела, за разлику од 22, не спомиње побачај у броју узрока развода.

6) Још А в г у с т и н тврдио је: Fornicarii sunt, non coniuges, qui sterilitati venena procurant. De nupt. et concup. I, 15, cp. c. 7, C.32 qu. 2, ed. F r i e d b e r g, col. 1121—1122; Ср. Плутарх, Ром. 22.

„Alia adjecimus tres... si enim mulier tanta teneatur nequitia ut etiam studio abortum faciat virumque contristet et privet eum filiorum.“

Доцније византијско законодавство не брине се о томе, да успостави истинити смисао изрека старих римских правника и говори о побачају као деликту. Еклога 741. године мења одредбу Dig. 48, 8, 8 у том смислу, што кажњава релогацијом и телесном казном сваку жену, која је зачела од блуда и извршила побачај. Је ли блуд услов кажњавања побачаја, Еклога не каже¹).

Може се рећи, да је успомена о блуду последица утицаја 21 анкирског правила, а телесна казна бијењем додата је релогацији услед општег карактера Еклоге, која широко примењује телесне казне.

Прохирон 840 г. понавља одредбу Еклоге са том разликом, што он не доводи у везу са блудом кажњавање побачаја²).

Базилеке понављају старе одредбе Дигеста о смртној казни за побачај услед тровања³) и одредбу Дигеста 47, 11, 4, коју разуме у смислу кажњавања сваког побачаја, а казну за њега одређује сагласно са Еклогом и Прохироном⁴).

Напоследку, питању о абарту посвећена је читава 31 новела Лава Филозофа. Као што смо видели, конституција 528. године и 22 новела Јустинијанова виде у абарту без пристанка мужа за жену кулпозни узрок развода. Међутим 117 новела у своје лимитативном набројању узрока развода (сар. 8) не спомиње побачај. Дакле, за Лава у време његова рада на „пречишћењу закона“ јавило се питање, који од ова два закона важи. Лав одобрава тачку гледишта 22 новеле.

„Ми, одобравајући закон, који дозвољава развод, пише цар, дајемо му силу, као више корисном. Пошто ми се чини неразумно и сасвим неправедно, да она, која има толико јавну мржњу према мужу, што губи његово семе (пропуштам, колико је то опасно за сједињену природу)⁵), живела с њим заједно. Јер ако ко у ма каквом другом делучини коме штету, њих избегавамо,

1) 16, 4; ср. Крмчија, гл. 49, зачело 16, 14, II, лист 134.

2) 39,42; ср. Крмчија гл. 48, лист 116.

3) Dig. 48, 19, 38—39, Basil. 60, 51, 34—35, изд. Хејмбаха, V, 869.

4) 60, 22, 4; Хејмбах, V, 645. Dig. 48, 8, 8 нема у Basil. може бити због тога, да оно тамо наведено неправилно (види горе).

5) „quod communi naturae insidiata sit“...

као непријатеље, на какав начин може оставити код себе као своју и не истерати на поље, као злочинку и непријатеља ту, која је учинила штету у делу рађања деце, толико неопходном и толико важном? Који може бити јаснији знак за познавање мржње жене према мужу? Како то може бити нејасно, кад она, замишљајући непријатељство према мужу, лишава га зачетка у његовом поступном кретању у живот? Због тога нека се одржава закон, који их разводи и муж нека добије дозволу напустити своју жену, окривљену у овом преступу (*facinore*)¹⁾...

Готово све горе споменуте одредбе византијског права унете су у црквене зборнике, при чему се ове одредбе наводе тачно и без ма каквих тенденција. Тако одредбе Дигеста налазимо у Номоканону XIV наслова²⁾, у Синтагми Властара³⁾, у тумачењу Валсамона на 91 правило Трулског Сабора⁴⁾ и на Номоканон XIV насл.⁵⁾, одредбе Еклоге — у Крмчији⁶⁾, одредбе Прохирона — у Крмчији⁷⁾ и Синтагми Властара³⁾, 31 новела Лава Филозофа у споменутих тумачењима Валсамона^{4) и 5)} и Синтагми Властара, одредбе Базилика исто тако код Валсамона и Властара.⁸⁾

II.

Историја питања о вољном побачају у формалним изворима црквеног права даје потребне податке и за решење питања о материјалним изворима те забране.

Православно право зна за три таква извора — вољу Божју, која се изражава у природном и повитивном божанском праву, вољу цркве и вољу државе, које стварају одредбе права црквеног у ужем смислу те речи. Дакле који је од ова три извора првоизвор забране вољног побачаја? Говоримо првоизвор, пошто узимамо у

1) *Z a c h a r i a e*, *Jus gr. rom.* III, 115.

2) XIII, 10 Ат. Синт. I, 312; прев. *Нарбекова*, стр. 546. Овде налазимо Dig. 47, 11, 4; 48, 8, 8; 48, 19, 38, § 5 и 39.

3) Састав г, гл. 28, изд. *Новаков*. стр. 209; ср. састав ф, гл. 8, *Новак*. 522 и састав в, 9 *Новак*. 146.

4) Ат. Синт. II, 518.

5) XIII, 10, Ат. Синт. I, 312; ср. *Армен* IV, 15, 6.

6) гл. 49, зачало 16, 14; II, 134.

7) гл. 48, 39, 42. II, 116; ср. *Епанагога* 21, 5 in fine.

8) Овде налазимо *Базил.* 60, 22, 4 и 60, 51, 35.

обзир не ове или оне подробности те забране, на пр. степен казне за њено нарушавање, који разуме се имају за себе извор у вољи цркве или државе и због тога не спадају у обим божанског права, него узимамо у обзир само основно језгро те забране, саму идеју о недозвољености вољног побачаја. То питање има не само теоријско, већ и велико практично значење, у колико су све одредбе божанског права неизменљиве, док сваку одредбу црквену компетентна црквена власт свагда може преиначити па чак и поништити.

Позитивно божанско право налазимо у Светом Писму и Свештеном Предању. Што се тиче Светог Писма, забрану побачаја налазимо овде само у једном горе наведеном месту у 2 Мојс. 21, 22—23. Казали смо већ и то, да у науци постоји мишљење, да је грчки превод 70, који говори о кажњавању побачаја према стању зачетка и са којег је учињен и старословенски превод, погрешан. И ми морамо, да то мишљење признамо, као потпуно оправдано. Ма да је питање о упоредној важности грчког превода 70 и оног јеврејског текста, што је дошао до нашег времена, спорно у науци и ма да има доста ауторитетних научника, који доказују, да грчки превод 70, учињен са старог непоквареног јеврејског текста, тачније изражава мисао оригинала, него онај доцнији и покварени јеврејски текст, што се сачувао до нашег доба, има доста разлога мислити, да у погледу 2 Мојс. 21, 22—23 ствар стоји друкчије. Овде морамо признати, да прави мисао оригинала изражавају не грчки и словенски преводи, које говоре о одређивању казне за случајни побачај према стању зачетка, него јеврејски текст и сви они преводи, који говоре о одређивању степена казне према последицама таквог случајног побачаја за саму жену учињеног од трећих лица. Тако у српском преводу Ђ. Даничића читамо:

„Кад се сваде људи, па који од њих удари трудну жену тако, да изађе из ње дете, али се не догоди смрт, да плати глобу, колико муж женин рече, а да плати преко судија. Ако ли се догоди смрт, тада ћеш узети живот за живот.“

Слично преводе *Vulgata*¹⁾, француски капитуларији²⁾ и

1) *Sed ipsa (mulier) vixerit... sin autem mors ejus (i. e. mulieris) subsequuta...*

2) *Lib. VI, Nonnulla capita legis divinae.*

закони англосаксонског краља Алфреда¹⁾, док други преводи²⁾ говоре не о смрти жене, него уопште о ма каквој штети за жену, која је била жртва побачаја проузрокованог ударом. Дакле према свим овим преводима 2 Мојс. не само не зна за разлику у стању заметка, него и уопште не обраћа пажњу на то, већ одређује казну према последицама случајног удара за саму трудну њену, руководећи се у случају њене смрти или тешких повреда начелом талиона. Да је наиме такав смисао оригинала — ево за то доказа:

1) Паралеле у истој глави 21 — стихови 18—19, 20—21, 28—31. На пр. у последњем месту читамо да ако во убоде човека или жену и господар је његов знао, да је во био бодач, господар да се погуби; а ако во убоде сина или кћер, да му се одреди, да се откупи. Било би недоследно, ако би откуп био дозвољен за смрт детета а не дозвољен за смрт заметка.

2.) Паралела у најближем по времену и садржају Мојсијевим књигама споменику — закону Хамураби. Овде налазимо овакву одредбу:

„Ко ударом убије заметак неке (слободне) жене, да буде кажњен новчаном казном за заметак од 10 сикља; али ако ће жена због тога умрети, кћер злочинца ће бити кажњена на смрт“³⁾.

3) Мисао, да заметак добија душу не с почетка, већ само у неко одређено време свог развитка и да због тога треба разликовати између заметка, који још није добио и заметка, који је већ добио облик у утроби, сасвим је туђа Библији и својствена је грчкој књижевности. Већ око 430. године грчки оратор Лизијас писао је, да пре, него што се установи казна за побачај, треба решити питање, је ли зачетак — живо биће. Он мисли,

1) сар. 18.

2) На пр. Лутера („Schade“), званични енглески (mischief), руски синодски („вред“), новогрчки („Symfoga“). С преводом, који говори уопште о штети, више се подударују стихови 24 и 25, који расматрају и друге последице удара за трудну жену и одређују према начелу талиона одговарајуће казне за њих: „око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, ужег за ужег, рану за рану, модрицу за модрицу“.

3) J. Kohler und Peiser, Hammurabis Gesetz, Leipzig 1904, В. I, SS. 61, 92—93. И 2 Мојс. 21, 23 не говори, да сам случајни убица трудне жене мора бити лично убијен, већ каже само да он мора „дати душу (свог детета?) за душу:“ Идеја одговорности деце за родитеље није туђа Старом Завету. Види напр. 2. Мојс. 20, 5; 34, 7; 3 Мојс. 26, 39; 4 Мојс. 14, 18; Јерем. 23, 18; Исaiје 65, 6—7; Плач Јерем. 5, 7.

да зачетак добија душу између 6 и 7 месеца после зачећа, али признаје, да то није сасвим јасно¹). Хипократ доказује, да мушки заметак нема облика у току 30 дана, а женски — у току 40 дана;²) Аристотел каже, да мушки заметак добија облик после 40 дана, док женски само у почетку четвртог месеца³). Такви су грчки погледи и утицали на преводиоце Мојсејевих књига на грчки језик, као и на писце јеврејске равинске књижевности, који понекад понављају код Хипократа одређени рок од 40 дана за сједињење душе с телом код заметка⁴). На овом јелинистичком терену стоје и Јосиф Флавије⁵) и Филон, који сматра превод овог места код 70, као тачан и даје му филозофско-правну основу⁶).

4) Напоследку, може се чак казати, да је читава хришћанска црква признала погрешност грчког превода 2 Мојс. 21, 22—23. Ми смо већ цитирали 2 правило Василија Великог, које изрично одбацује основну мисао тог грчког превода, а ово правило било је одобрено од читаве цркве на Трулском и 7 Васељенском Сабору. Западна црква, која није усвојила ово правило, уложила је почев од Августина у току векова много бесплодног труда, да одреди границу између заметка са обликом и заметка без облика, са душом и без душе и на крају крајева признала је истинитост источне тачке гледишта. Папска курија одобрила је превод 2 Мојс. књиге Алиолиа, сагласан с јеврејским а не с грчким текстом, а најновији Codex iuris canonici у канону 2350, § 1, који говори о казни за побачај, не обраћа пажњу на узраст заметка⁷). Исто гледиште налазимо и у новим расправама католичког морала⁸).

Дакле, у Светом Писму нема изричне забране вољног побачаја. Али то разуме се не значи, да оно, као што тврде неки писци⁹), сматра тај побачај, као дозвољено дело. Библија, као

1) D i d o t, Oratores antici, Lysiae fragmenta X, 20.

2) E h i n g e r, op. cit. S. 13, 14.

3) Historia animalium, VII, 3.

4) Талмуд, Менахоф 99а.

5) Adversus Appionem II, 24, 4.

6) Liber de specialibus legibus, cap. 21, 1.

7) Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae...

8) Види на пр. L e h m k u l, Theologia moralis, 9 Aufl. 1898. I, 499; II, 690.

9) На пр. E h i n g e r, op. cit. S. 19.

књига народа са изванредно јаким инстинктом размножавања, просто не зна за тај деликат, који се јавио код Јевреја само доцније. Али одсуство забране вољног побачаја у Библији још не доказује, да се ова забрана није сматрала у хришћанској цркви као *ius divinum*. Осим Светог Писма за цркву постоји и други извор божанског права Свештено Предање, у чији обим спада све, што је божанског порекла, али није унето у Свето Писмо, религијске и моралне истине, саопштене човечанству од људи, који су имали орган за усвајање божанског откровења, чисту, свету савест, и које су сачуване на други начин, а не преко Светог Писма. И забрана вољног побачаја, са гледишта старе цркве, спада у број таквих истина, те због тога спада и у појам божанског права. Спољашњи црквени критеријум за такве истине — то је стално и неизменљиво признавање свагда, свуда и од свију у цркви — *quod semper, quod ubique, quod ab omnibus*, како каже Викентије Лирински. „Друкчије се не може разумевати... него на онај начин, као што је то *свагда* разумевала католичка црква, која је *свуда* распрострањена и проста“, каже 124 (110) правило картагенског сабора. И ми видимо, дај е забрана вољног побачаја у цркви постојала свагда и свуда. За доба доцније од 314 године није потребно то доказивати, пошто је тада било издато 21 анкирско правило, које је било примљено као опште обавезно за читаву цркву на васељенским саборима. Али и за раније доба то није тешко доказати, пошто се већ анкирско правило као што смо видели, позива на неку стару одредбу и у најстаријим споменицима хришћанске књижевности још апостолског доба — у посланицама Кљмента Римског, Варнаве и Дидахи, налазимо већ ову забрану. Најважније је то, да већ ове посланице сматрају ову забрану не као нову, већ као забрану самог Христа. Нема важности, је ли ово тврђење историјски истинито, ма да нема разлога оспоравати га, ако узмемо у обзир факт постојања вољних побачаја код Јевреја у доба Христово¹⁾, пошто не само речи Христове, већ и чиста човечанска савест јавља се као орган божанског откровења²⁾. Важно је само то да је црквено сазнање свагда признавало ову забрану, као забрану неизменљивог божанског карактера.

1) О чему спомиње на пр. Јосиф Флавије (*Adversus Apionem*, II, 24, 4) и Талмуд (*Nida* 30, 2; *Sabb.* 109, 2—110, 1, *kabba genes.* 1, 45).

2) Римљ. 2, 14—15.

На крају крајева ми можемо решити друго питање наше расправе у том смислу, да постоји доста података у корист уношења забране вољна побачаја у број одредаба божанског права.

III.

Прелазимо сад на питање о *ratio legis*. У том погледу православно црквено право даје оригиналну мотивацију за забрану вољног побачаја, која је од интереса и за право уопште. Главна тешкоћа питања о кажњавању побачаја лежи у одређивању природе објекта тог преступа. Док једни мисле да је заматак само *pars viscerum matris*, други га гледају као већ човека, напоследку трећи одређују границу у развитуку заматка и пре ове границе сматрају га као *pars viscerum matris*, а после — као човека. Сви су ови погледи неправилни, пошто имају једну општу погрешку. Та је погрешка у суштини иста, као и у чувеном софизму Зенона о стрели, која лети. Зенон је доказивао, да стрела не може да лети, пошто никакво физичко тело не може, да у један моменат заузима два места. А пошто се време састоји из момената, стрела стално заузима једно место. Погрешка овог софизма налази се у томе, што стрела, која лети, не заузима једно место већ стално мења место. Другим речима погрешка Зенонова је у томе, што он примењује према кретању појам статичког карактера, који га негира. Нешто слично томе чине и правници, који решавају проблем вољног побачаја. Сви они хоће да примене према заматку појмове статичког карактера „већ човек“, „још не човек“. Међутим заматак то је факат кинетичког карактера, то је непрекидан процес стварања човека, то је „*progressus in vitam*“, како каже 31 новела Лава Филозофа. Овде нема места ни за појам „*Sein*“, ни за појам „*Nichtsein*“, већ само за појам „*Werden*“. Заматак није „већ човек“ а није „још не човек“, он је стварајући се човек и због тога професори Доленц и Ч. Марковић, који у 20 веку продужују спор, који су већ пре Христа почели стојници и неоплатоници, је ли заматак човек, у суштини чине исто, што су чинили руски расколници, који су се препирали, како треба изговарати „во плоти“ или „во плоти“, док је било правилно казати „во плоти“. Исто тако нису били у праву сви многобројни писци западни, који су се дуго и бесплодно препирали о томе, кад заматак постаје човек.

Они су одређивали развојно време за тај моменат¹⁾. Међу тим слично томе, као стрела Зенонова ниједан моменат не стоји на једном месту, читав живот заметка нема таквог момената, кад он постаје човек, пошто је читав живот заметка само *progressus in vitam*, процес постања човека. Због тога преступ вољног побачаја у сваком моменту живота заметка је исти преступ и преступ *sui generis*, пошто је његов објект човек не постојећи већ само стварајући се.

Друга погрешка, коју обично чине правници у погледу објекта тог преступа, састоји се у томе, што они обрађују пажњу само на један објект његов — или на саму жену или на заметак. На пример Грегоревих мисли, да и у случају побачаја са пристанком саме жене, она је објект преступа, док Темме мисли да и у случају побачаја без пристанка жене објект преступа је само заметак²⁾. Али ако је живот заметка само процес стварања самосталног човека, ми не можемо ни потпуно одвајати заметак од матере ни потпуно га с њом идентифицирати, већ морамо да узмемо у обзир два објекта преступа и заметак и саму жену.

Далеко је од свих ових грешака православно црквено право у своје образложењу кажњавања вољног побачаја. Такво образложење налазимо у 2 и 8 правилу Василија Великог.

„Која смишљено умори заметак у утроби, каже 2 правило подлежи казни за убиство. Ми овде не разбирамо, да ли је заметак добио већ облик или је још без облика, јер се у овоме случају не налаже казна само ради онога, што се има родити, него и ради тога, што је дотична себе изложила опасности, пошто женскиње од таквих покушаја већим делом умире. А кад се овоме дода уморство заметка, тад се ово за оне, које смишљено на то одлучују, сматра другим убиством.“

У 8 своје правилу Василије додаје неколико речи и о саучесницима у побачају:

„Оне, које дају вештачка пића, да се побаци, убице су,

---

¹⁾ *Готофред* у самоме коментару на *Corpus iuris civilis* (Lugduni 1583, I, col. 1759) пише: *In eo diversae fuerint sententiae, alii formando partui 35, alii 45, alii 50, movedo alii 70, alii 76, alii 210, alli 300 dies decernunt, alii discretioni 40 transmutationi 80, perfectioni 240, Hypocratus, Thessalus, Hyerophilus 35 formationi, 70 motui, perficiendo 210 sufficere ajunt.*

²⁾ *L i s z t* op. cit. p. 341.

онако исто као и оне, које узимљу отрове да уморе заметак у утроби својој.“

Дакле, пре свега Василије одлучно одбацује јелинистичку традицију у погледу стања заметка, ма да је она имала потпору по постојећем тада грчком преводу Старог Завета¹⁾. Он не допушта обичне погрешке старих и нових правника и не решава неразрешљива питања, је ли заметак већ човек, ма да говори о вољном побачају, као убиству, не назива га убиством човека, него говори о њему као о специфичној врсти убистава, наиме као о убиству заметка. Он не губи из вида везу између заметка и матере и сматра побачај, као компликовани преступ двоструког убиства тачније, убиства заметка и покушаја убиства саме жене, у колико је побачај опасан за њен живот.²⁾ Напоследку он изједначује одговорност саме жене и њених помагача у том погледу. Такво гледиште Василија на побачај стоји у вези са црквеним гледиштем на убиство уопште. Према овом гледишту човек нема права да лиши живота другог човека не због некаквих његових личних особина или његовог положаја у друштву, већ само због његовог стварања по обличју Божијем „Ко пролије крв човечју, читамо као речи Божије у 1, Мојсјевој књизи (9, 6), његову ће крв пролити човек, јер је Бог по својему обличју створио човека.“ Међутим живот заметка, по црквеном гледишту, наиме је стварање човека Богом. „Господ те је створио и саздао од утробе материне“, каже пророк Исаија (44, 2). „Ја те сздах у утроби“, каже Бог Јеремији (1,3). Дакле живот заметка је основ недозвољености убиства човека и јасно је, да је убиство заметка исто тако недозвољено и преступно, као и убиство човека. Према црквеном гледишту човек се јавља између осталих живих ствари као члан неке царске династије, чије достојанство потиче не из ма каквих његових личних особина, већ само из његовог постанка од другог човека, који се постанак сматра као створење по обличју Божијем. Одавде проистиче библијски израз „син човечј“, у место „човек“. Идијот, умоболник имају исто право на заштиту свог живота са највећим генијем, пошто су сви

1) Интересантан опит измирења источног учења о кажњавању сваког побачаја са грчким преводом 2 Мојс. 21, 22—23 даје Валсамон, који тврди да дотично место говори о разлици између заметка и већ рођеног детета. Ат. Синт. IV, 99.

2) Исту мисао налазимо и у 31 новели Лава Филозофа: „со m m и п i naturae insidiata sit.“

они једнаки „синови човечији“. И заметак, ма да није човек, ипак је „син човечији“, „дете“, како га називају Дидахи и посланица апостола Варнаве, и због тога има право на заштиту свог живота, као и човек. Како у убиству човека, тако и у убиству заметка *corpus delicti* је исти — „вређање божијега створа“¹⁾.

На други начин доказују исту мисао неки свеци, који опровргавају мишљење стојика и других филозофа, да се човечанска душа даје заметку не од самог почетка његова постојања, већ или после одређеног времена његова живота у утроби или чак после рођења при првом уздисању. Брат Василија Великог Григорије Ниски доказује, да Бог у исто време ствара и тело и душу, пошто се човек састоји од душе и тела и Бог га тако замишља, али за Бога мислити значи створити²⁾. Исту мисао на западу штитили су црквени писци првих векова — Тертулијан, Кипријан и Лактанције. „За тим пише на пр. Тертулијан, пошто је убијство за свагда забрањено, није дозвољено побацивати заметак... Сметати, да се роди, то значи ускорити убијство. Нема разлике ако ко одузима већ рођену душу или поништава ону која се још није родила. Он је човек, ма да и будући.“³⁾ Исто доказују св. Кипријан и Лактанције. „Душа није ваздух, који ми удишемо преко уста, опровргава Лактанције стоике, пошто се много раније роди душа него што може бити удисан ваздух“⁴⁾. Напослетку исту мисао налазимо и у канонима неких старих западних сабора, на пр. у 17 канону Толедског сабора 584 године⁵⁾; у 35 канону Вормског сабора 868 г.⁶⁾ и у најстаријим

1) Због тога термин убиство има широки смисао у црквеном праву. Види на пр. 21 апост. прав.: „Који се сам себе обезудио... је самоубица и непријатељ божијега створа.“ Ср. апост. 22 и 23. 8 прав. саб. 861, г. каже, да је самоубица, који себе обезуди, убица је који обезуди другога јер... вређа само створење“ и назива осакаћење „завером противу створења“ и „поругом над створењем“.

2) *De hominis officio*, cap. 29 и 30.

3) *Apologet*, cap. 9, Ml. I, 319: *Nobis vero, homicidio semel interdicto, etiam concepto utero... dissolvere non licet. Homicidii festinatio esprohibere non nasci; nec refert natam quis eripit animam an nascentem disturbet. Homo est et qui est futurus.*

4) *De opif. Dei*, cap. 17: *Anima non est aër ore conceptus, quia multo prius gignitur anima quam concipi aër possit.*

5) *Hardouin*, *Coll. max. Conciliorum*, Paris, 1715. III, 382.

6) *Ehinger*, *op. cit.* S. 168.

западним пенитенциалима, нпр. у номоканону св. Колумбана почетком VII века, у номоканону Хумберта у средини VIII века¹⁾ и т. д. Али исти је Тертулијан био један од криваца у томе, што је западна црква прешла од ова здрава терена старог хришћанског учења на терен фантастичких теорија јелинизма. Са једне стране у својој борби против незнабожачке теорије, да је заметак само *pars viscerum matris* он иде сувише далеко и тврди не само то, да је заметак човек, него и да „читав плод постоји већ у семену“²⁾, т. ј. доказује сувише много, док логичко правило каже: „ко доказује сувише много, не доказује ништа.“ Са друге стране, у своме делу „О души“ он обраћа пажњу на 2 Мојс. 21, 22—23 у преводу 70, који он гледа као тачан, и у противореченост томе, шта он каже у својој Апологији, пише, да заметак постаје човек само од оног момента, кад добије облик³⁾. У том правцу ишао је и највећи ауторитет западне цркве Августин. У своме тумачењу 2 Мојс. књиге он пише, да пошто Мојсеј не оглашава побачај заметка, који нема облика, као убиство, очигледно, да га није ни сматрао као човека. Овде обично стоји питање о души, пошто оно, што још нема облика, не може да има душу и због тога побачај таква заметка није убијство, јер оно не може бити лишено душе, што није имало душе. Душа не може да живи у телу, које нема осећања⁴⁾. Чак и блажени Јероним, који се налазио под утицајем истока и услед тога тачно је превео споменуто место у своме преводу Библије, у своме писму *ad Algasia* стоји на тачци гледишта Августина и каже, да „семе мало по мало добије облик у утроби и дотада нема убијства, док елементи не буду добили своје облике и чланове“⁵⁾. Под утицајем 2 Мојс. 21, 22—23 у преводу 70, под утицајем Августина, а такођер и незнабожачких филозофско-медицинских теорија налазе се и многобројни западни пенитенциали доцнијег доба, који у одређивању казне за побачај обраћају пажњу на узраст заметка. Такви су нпр. пенитенциали Тодора Кентерберијског, Беде,

1) *Idem*, S. 49.

2) *Homo est et qui est futurus. Etiam fructus omnis jam in semine est. Apologet. c. 3. Ml. I, 319.*

3) *De anima*, cap. 37.

4) *Questiones in Heptat. I. 2, q. 80, Ml. 34, 626.*

5) *qu. 4, ep. 121; ep. 22 ad Eustoch. Ml. 22, 401.*

Ире Кумеана, Мерзбургшки, Регино и т. д.¹⁾ Исто налазимо и у старим грађанским законима, на пр. у *Antiqua collectio Visigotorum*, у *lex Baiavariorum*²⁾ и т. д. Римокатолички *Corpus iuris canonici* у своме *I* делу *Decretum Gratiani* потпуно стоји на тачци гледишта Августина. Пре свега он пропушта без изузетка *sae* источне каноне, који се тичу овог питања. Затим наводи горе споменута места из дела Августина и Јеронима и додаје још неке аргументе, које погрешно приписује истом Августину.³⁾ Наиме он наводи 2 Мојс. 21, 22—23 у смислу превода 70 и каже, да то место доказује да нема душе пре форме. На тој основи *Decretum* оспорава мисао Тертулијанову, да душа постоји већ у сперми⁴⁾. Ако би у сперми постојала и душа, многе би се душе свакодневно губиле, кад спрема не служи за рађање. И Адам је био створен тако, да је с почетка било створено његово тело, које је само доцније добило душу. Није могла душа, да се меша са прахом земаљским. Душа, пошто је она дух, не може да живи у сувом месту, и због тога живи у крви. Било је потребно, да буде с почетка сазидана кућа, а затим да буде уведен у њу становник⁵⁾.

Ово наивно расуђивање католичког Корпуса било је дуго време меродавно за решавање питања о кажњавању побачаја и не само у римокатоличкој цркви, него и уопште у западним законодавствима, која су се налазила под утицајем западног канонског права. Али пошто у нашу задаћу спада изучавање одредаба о вољном побачају само источног црквеног права⁶⁾, ми нећемо о томе више говорити, већ прелазимо на питање о казни за вољни побачај.

1) Види *Wasserschleben, Die Bussordnungen der Abendländischen Kirche*; *Schmitz, Die Bussbücher, Mainz, 1883.*

2) *Liszt, op. cit. S. S, 120, 124, 213, 249* и др.

3) *Lib. quest. Veteris et N. Test., c. 23.*

4) Али не источних отаца. Сперму саму по себи, пре него што постане заматак, источно црквено право сматра као „мокроте, што из ноздрва излазе или пљувачку из уста“ (Атанасија Великог прав. 1).

5) *C. 7—10 C. 32, q. 2, ed. Friedberg, col. 1122, ср. с. 20 C. 2, q. 5, col. 463; с. 20, X. 5, 12.*

6) Неки утицај запада може наћи у Крмчији, где у тумачењу Аристиновом 2 прав. Василија Великог читамо: „И испитуем ашке, вообразилсја младенц“ док грчки текст (Ат, Синт. IV; 99) каже „не испитуем“.

IV.

Као што смо видели, црква је свагда гледала на вољни побачај, као на убиство и одређивала за њ казну као за такво. Пре 314. године црква није знала никакве попустљивости у том погледу и време кајања за тај преступ било је исто, као и за хотимично убиство — оно је трајало читав живот кривчев. Али почев од анкирског сабора, црква је мало попустила у том погледу и одредила је за њ казну мању него за хотимично убиство — 10 година кајања (21 анкирск, 2 и 8 Вас. Вел., 72 и 73 Номок. уз Велики Требник), док је за хотимично био одређен већи рок — цео живот (22 анкирск.), 27 година (5 Григ. Ниског), или 30 година (56 Вас. Велик.), а за нехотично убиство — 10 година (54 Вас. Вел.).

Дакле, ма да се побачај сматра као хотимично убиство, казна за њ одређује се као за убиство нехотично. Међутим за саму трудну жену то убиство као убиство блиског сродника јавља се још као квалификовано. На такво одсуство подударности између преступа и казне обраћају пажњу још Зонара и Валсамон¹⁾ и следујући Валсамону Властар²⁾ и објашњавају га двама узроцима, од којих је један објективног, а други субјективног карактера. Објективни узрок тог попуштања састоји се, по мишљењу Властара, у томе „за еже не у бити раждаемому в естеств“, другим речима због тога, што побачај са источне тачке гледишта није убиство човека у строгом смислу речи, није homicidium, као што га обично називају западни писци, већ је убиство sui generis, убиство наине заметка, не пуног човека, које, као такво, подлежи казни мањој, него убиство човека.

Узрок субјективне природе састоји се у карактеру мотива побачаја. Према Властару побачај се обично врши „не от нрава безчеловечна, но студа ради или страха недобља, родитељу рекли или владики или инога кого бедоју претешта.“

Као résumé наше расправе можемо навести следеће тезе:

1. Забрана вољног побачаја у православном црквеном праву није везана са погрешним преводом 2 Мојс. 21, 22—23. У хришћанској књижевности први пут налазимо ту забрану у делима

1) У тумачењу 2 прав. Василија Великог, Ат. Синт. IV. 97—99.

2) г. 28, *Новаковић*, стр. 209.

апостолских писаца, где се она јавља у облику заповеди самог Исуса Христа.

2. У свим формалним изворима православног црквеног права ова забрана јавља се у једном неизменљивом облику, при чему се вољни побачај свагда сматра, као једна врста хотимичног убиства.

3. Ове две околности, т. ј. приписивање Исусу Христу те забране у најстаријим изворима и њена неизменљивост дају основу за њено унашање у број одредаба божанског права.

4. Ма да православно црквено право не изједначује приметак са човеком, оно утемељује забрану убиства приметак на истој основи, као и забрану убиства човека — на идеји стварања човека, за разлику од осталих живих бића, по обличју Божијем, за какво стварање сматра се живот приметак у утроби. Ово стварање у свим својим моментима има исти карактер стварања богоподобног бића и због тога намерно прекидање живота приметак у ма какавом његовом моменту, сматра се као исти преступ.

5. Непосредни и посредни (преко превода 70) утицај филозофско-медицинских јелинистичких теорија био је узрок напуштања овог учења у IV веку у западној цркви и дугог и бесплодног спора о времену изједначења приметак са човеком и колебљивог карактера, како црвеног, тако и грађанског западног законодавства у том погледу.

6. Санкција забране вољног побачаја на истоку у прва три века била је иста, као и санкција хотимичног убиства, али од 314 г. црква, узимајући у обзир специфички карактер како објекта тог преступа, тако и његових мотива, попустила је у том погледу, и доделила је за њега мању казну, него за хотимично убиство. човека.

Мислим да би питање о вољном побачају било много јасније и за световно право, ако би оно усвојило основну идеју православног црквеног права, да само постанак човека од човека даје чврсти основ за кривично-правну заштиту живота појединца и због тога ако ми напустимо кривично правну заштиту процеса тог постанка, ми ћемо изгубити најдубљи филозофски правни основ за такву заштиту човечанског живота уопште.

С. Троицки.

ОДГОВОРНОСТ ЗА РИЗИК

— Свршетак —

§ 3. Однос одговорности за ризик према полициској државној власти и злоупотреби права.

По своме правном смислу и по свом социалном значају са принципом ризика су слични полициска државна власт и теорија злоупотребе права.

Полициска државна власт значи да држава може ограничавати индивидуална права у извесној мери, и када не постоји никакво специално уставно овлашћење. Идеја ове власти по нашем мишљењу своди се на то да је за егзистенцију државне организације одн. функција које је држава узела на себе, као и с друге стране за егзистенцију права свију појединаца потребно да држава чини ограничења права. Што се тиче првога (егзистенције државне), то значи да је немогуће да једна држава опстане, ако се у њој не води рачуна о извесним условима, социалним, моралним и т. д. Права која су индивидуама дата, дата су под тим условом, на име под предпоставком да држава (заједница) може да опстане и да може да врши своје функције. Кад се каже да опстане, онда се мисли на то да држава може споља да води рат, изнутра да одржава мир. Ове функције државе, везане за њен опстанак, не морају бити изрично садржане у уставу.¹⁾ Али из тога не сме се закључити да она може да их врши мимо право. Ако води рат, не значи да она може да ради у рату шта хоће и да за ратна акта она неће одговорати, већ значи просто да може водити рат, пошто је то услов за њену егзистенцију. Ако обезбеђује мир, то значи да она предузима извесне мере, непосредна ограничавања права, која су апсолутно потребна за спољни мир (безбедност саобраћаја и т. д.) и извесне мере посредног ограничавања које су такође апсолутно потребне, и сем тога последње мере које спадају у другу групу, али чија битна функција је мир у друштву. Што се тиче другога (т. ј. егзистенције индивидуалних права), то значи да држава има да предузима све оно, што ће користити правима свију појединаца. Граница у том погледу је с једне стране у појмовима права који

¹⁾ Онда кад је право устава дато у границама закона, онда је ствар јасна и може бити речи само о томе да ли ту не постоји граница у погледу појма права, о коме буде било речи.

су дати у закону (на пр. слобода збора има јасно један минимум), с друге у циљу који држава има као заједница општег интереса.

За прву врсту случајева оправдање лежи у томе, што су све такве мере државне, сви такви акти претпоставка за оне функције које се садрже изрично у правним правилима. Али, кад се тако резонује, онда се држава схвата као једна реална целина, у којој су делови једни са другим органски повезани. Теже изгледа међутим оправдати другу врсту мера. Ако је једно право дато у уставу без ограничења, не види се како се оно може у опште ограничити, И, кад се узме да су права једна од других независна потпуно, свако за себе као какав атом, онда је немогуће наћи оправдања у опште. Јер зато је потребно с једне да постоји један центар који држи сва права једно поред другог, с друге да права коегзистирају једно поред другог у једној реалној целини. По нашем мишљењу стварно такав случај овде и јесте: сва та права с једне стране дата су у једној организованој целини, у којој има „органа“ са дужношћу да се старају о одржању свију права, с друге у самом животу постоји извесно додиривање и нужно ограничавање и помагање које треба или оставити какво буде у животу или га регулисати. Довољно је у једном правцу потсетити на материалну коегзистенцију куће поред куће, да се види како су интереси људи уткани једни у друге; у другом правцу пак да постоје извесне елементарне хигијенске, моралне и друге потребе. Овако резонујући, ми полазимо од примата целине. Наиме, ми полазимо од тога да држава за себе и даље још задржава право да регулише и организира створени правни поредак. Дајући права и дужности, она се никако не лишава своје функције да предузима све оно, што је потребно за одржање и развијање такве целине, али увек само у границама датог правног поретка. Ова граница је дата самом полазном тачком: држава предузима све мере, за одржање и рационалну употребу права; то се пак постиже на тај начин, што се она третирају као део једне целине. Целина, о којој је овде реч, налази се у праву, а не ван права, или, тачније речено, она је правно пуноважна, а не нека супстанца изнад права која би радила по својој вољи, не водећи рачуна о праву и границама које је оно ставило, т. ј. противправности.

Отуда држава остаје у граници својих функција, које су одређене законима, али њој се допушта да их она врши тако да може да чини извесна ограничења тих права, у колико је то потребно

за њихово хармонично и рационално функционисање. Она ће предузимати извесне мере, које носе карактер културне акције. (Када на пр. предузима мере у хигијенском циљу; када на пр. наређује како ће људи градити куће или обрађивати земљу; и т. д.). Она ће предузети мере за заштиту од кривичних деликата, на првом месту одређујући када ће се сматрати да постоји деликат. При томе није никако одређено мерило, по коме се то чини. Да ли ће закон бранити од преваре или не, то зависи од тога да ли ће се превара сматрати као један елементарни морални захтев. У том погледу може се рећи да је заштита свих наших уставних права (према својевољном одузимању или ограничавању од стране законодавца) само формална: потребно је, на име, да се, поред материјалне повреде (према духу данашњег система) једног првог добра, један акт прогласи за кривично дело. Осим тога она ће предузимати мере за економску заштиту извесних редова (заштитно радничко законодавство), јер се тим мерама никако не мењају основи правног система, већ се само привредна слобода доводи у сагласност са елементарним захтевима, хигијенским, економским (произвођачким) и др., као и мира у држави. Држава ће назад предузимати мере потребне да би појединци могли искористити своја права и да искоришћавање не буде остављено потпуно случају тако да једно право буде у ствари илузорно (одн. фиктивно).

Отуда држава остаје у граници свих функција које су одређене законима, али њој се допушта да их она врши тако да може да чини извесна ограничења тих права, у колико је то потребно за њихово хармонично и рационално функционисање. Она ће предузимати извесне мере које носе карактер културне акције (када на пр. предузима мере у хигијенском циљу; када на пр. наређује како ће људи градити куће или обрађивати земљу). Она ће предузети мере за заштиту од кривичних деликата, одређујући на првом месту када ће се сматрати да постоји деликат. При томе није никако одређено мерило, по коме се то чини. Да ли ће закон бранити од преваре или не, то зависи од тога да ли ће се превара сматрати као један елементарни морални захтев. У том погледу може се рећи да су наша уставна права заштићена само формално: јер потребно је само то да се материјална повреда једног правног добра, када она већ постоји, прогласи за кривично дело. Осим тога, она ће предузимати мере за економску заштиту извесних редова (заштитно радничко законодавство), јер тим

мерама никако се не мењају основи правног система, већ само привредна слобода доводи у сагласност са елементарним захтевима хигијенским, економским и др. Држава ће најзад предузимати мере потребне да би сви појединци могли искористити своја права и да искоришћавање не буде остављено потпуно случају тако да једно право буде у ствари илузорно (одн. фиктивно). У том правцу она ће се борити против злоупотребе права, и поред принципа одговорности за кривицу основати и одговорност за ризик.

Кад се све то резимира, добија се: држава предузима мере које су често социалне и културне (у ширем смислу речи) или које обезбеђују и распоређују већ дата права у смислу што хармоничнијег функционисања, — оба пута у интересу свију. Тиме, што предузима мере у општем интересу, држава потврђује улогу коју иначе има. Али тиме је држави само дата *могућност* (да може) да ради на општем интересу. О нужности (неопходности и према томе о једној безусловној дужности државе) може се говорити само до извесне границе која претпоставља минимум. Преко те границе све зависи од социалних односа, гледишта, васпитања и потреба. Хоћемо рећи да се границе полициске власти не могу одредити унапред *a priori*, већ да се оне крећу од једног минимума до једног максимума. Да ли ће се једна држава задржати на минимуму и у колико ће се ориентисати ка максимуму, то зависи од тога у колико је држава, с обзиром на социалне прилике, ориентисана ка солидаристичком систему. Реч минимум у ствари је само један компромис који не диктује никаква виша солидарност него један прост рачун свакога од заинтересованих лица или оно што је потребно за елементарни опстанак заједнице као такве. У последњем степену, као последњи минимум, то ће бити одржање спољнег реда (што спада у задатак полиције у ужем смислу речи).

На овај начин човек је ушао у правну област као социално биће, са свима социалним потребама, вредностима и социалним односима, и тиме друштво у државу или право. Али зато је баш човек одн. друштво потчињено елементарној функцији државе: реду. Таквим узајамним односом они се међусобно помажу и свако од њих озводи боље своје задатке. Човек боље искоришћује своја права, и у својој суштини, с обзиром на његове социалне потребе, таквим ограничењима он стварно није ограничен, држава

пак може да, водећи рачуна о општим потребама друштвеним, врши боље своју основну функцију — правну.

Јер с једне стране држава чини оно, што би људи сами чинили, кад би рационално радили и оно што они нормално раде. То важи сигурно у колико је у питању минимална граница: до ове границе задатак државе би представљао минималну дистанцу од стварности. Када држава предузима једну хигијенску меру, онда она чини обично акт који би сваки просечан човек учинио. Али то исто је могуће и преко ове дистанце. Граница у којој је то могуће час је већа час мања. Шта више и сам минимум се може повећати с обзиром на социалне прилике. — С друге стране пак држава се овде јавља као орган друштва, као организована социална јединица која наставља задатак који она има; вршећи својом полициском влашћу поделу права и дужности, она и даље врши то организирање.

С једне стране индивидуе које проширују круг своје заједничке сфере, с друге држава која као друштвени центар прима на себе то проширење и тиме се сама проширује; индивидуе рационализирајући се и идеализирајући се, држава емпиризирајући се (т. ј. приближавајући се друштву). Полициска власт тиме налази своје оправдање на крају крајева у истој чињеници, у којој га налази и држава, одн. право: на име у томе, што је потребна функција организирања за одржање и развијање културних вредности, и отуда у доброј вољи индивидуе која је центар културне активности. Колико је ово тачно, може се само видети из чињенице да једна група државних аката, нераздвојно везана за примену и одржање правног поретка, може се урачунати и у полициску власт.

Али ова сагласност, о којој је реч, јесте и остаје идеална (због чега има вредност за етичко питање оправдања), али не и конкретно: држава је једна целина, једна воља различита од индивидуалних права и изнад њих. У томе се види да је она целина и у овом случају. Као што у праву важи и мора важити принцип *ignorantia legis nocet* — зато што то захтева опстанак права, опстанак целине — исто тако је потребна и полициска државна власт, и ако прво долази у сукоб са једним моралним принципом, а друго је баш у сагласности са моралом.

Отуда ова целина није никакава метафизичка целина, у којој се делови потпуно губе. У томе се ово гледиште разликује од оних која иду и даље и потврђују да целина, ради опстанка,

сме и има дужности да жртвује индивидуална права и право у опште.¹⁾ Целина, како се она схвата, целина је индивидуалних права и у границама права. Али истовремено се разликује такође и од оног гледишта које право своди искључиво на комплекс правних норма, у којима нема места за социалне моменте у праву и тиме за државу као за једну реалну целину. Такво је гледиште нормативно (Келсеново). Схватајући право као систем норма, оно у опште не може да права замисли у њиховом реалном, социалном функционисању. Као такво, оно се додирује са старим рационалистичким схватањем које права схвата или као неограничена у индивидуалистичком смислу или их посматра чисто формално ван социалних веза.²⁾

Када хоће да се ближе одреде социални моменте у полициској власти, онда се може констатовати, (1) Држава предузима оне мере које су у интересу економисања: она чини мања зла да би уклонила већа, т. ј. она чини извесна ограничења да би можда сачувала баш и саму егзистенцију права; или она предузима све што могу скупа сви да изведу боље него неорганизовани, или што могу једино на тај начин да изведу. (2) Држава изводи извесне корекције у социалном смислу (у смислу правде и друштвеног мира). Отуда у полициској власти има два правца: рационалистички који је везан за материалне или елементарне животне потребе и солидаристичко-социалан. У

¹⁾ До такве консеквенце води гледиште Карла Шмита (Carl Schmitt, *Soziologie des Souveränitätsbegriffes und politische Theologie, Erinnerungsgabe für Max Weber*, II, 1923). По њему држава претходи праву и право служи опстанку државе тако да је на тај начин могуће оправдати са правног гледишта и диктатуру. То је чисто телеолошко гледиште (може бити јоште под сугестијом биолошке концепције опстанка индивидуе) које не полази од права т. ј. правних прописа већ од циља који има право. Али, као што наука у опште мора почивати на принципу узрочности, тако правна наука мора почивати на правним прописима.

²⁾ Сама нормативна теорија није јоште обрађивала овај проблем, али горњи резултат по нашем мишљењу је нужан. Што се тиче традиционалног рационализма, доследни његови претставници увек изводе горње консеквенце. (То се може код нас на пр. видети код проф. Ж. Перића на више питања, а нарочито на питању злоупотребе права: Садашњи правци приватноправних студија у Француској и Немачкој, Архив за прав. и друшт. науке, књ. II, ст. 363. Преведено из *Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre*, Berlin, св. 9, 1906. В. такође: Један поглед на еволуционистичку правну школу. — Глас Српске Краљевске Академије LXXIV, ст. 122—276.)

првome само, ми можемо наићи на минимум, јер рационални правац води рачуна само о компромисима права и није искључено да се задовољи компромисом у најужем смислу; у другом можемо наићи и на максимум. Отуда и главна разлика између индивидуалистичког и солидаристичког система има да се појави у овом, другом правцу. Читаве области ће им остати заједничке у првом правцу, али у другом у солидаристичком систему неће ни бити полициске власти, већ дужност и државе на основу одређених уставних прописа, као што је то случај са нашим уставом који садржи економско-социалне одредбе.

У пракси држава се користи својом полициском влашћу у већој или мањој мери, али у извесној увек. Као што нема државе чистог либерализма (у привредном погледу) што је сасвим правилно констатовао Шпан¹⁾ — исто тако нема ни државе чистих индивидуалних права, узетих као какве апстрактне јединице. Разуме се тенденција за проширењем полициске власти је већа или мања: ту нема никаквих правила која одређују њену међу на један математички начин, већ све зависи од политике коју држава води и потреба једнога друштва.

*

Што се тиче злоупотребе права, она је само један случај полициске власти. Погрешно је узимати да она следује из наше дужности да право употребљујемо *морално*. Јер таква дужност може бити *само морална*, пошто у праву не можемо за такву наћи никаквог ослонаца. У праву има, обично позитивних прописа да не важе акта противна обичајима и јавном моралу. Међутим тешко би се могло схватити да је злоупотреба права против једног или другог, осим ако се она искључиво схвати као шикана. Ако се пак узме да је то наша дужност у смислу таквих прописа зато што је то у интересу друштвеног живота (јер све у том интересу је морално), — онда је боље да се пође директно од те чињенице, пошто је она сама за себе довољна.²⁾

¹⁾ Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, 11 изд. 1922, ст. 31—36 (в. чланак проф. Д-р Александра Билимовича, Универсалистичка концепција економије Othmar-a Spann-a, Архив, новембар 1923).

²⁾ Проф. Тарановски (Енциклопедија права, 1923, ст. 272—278) у духу руске правне филозофије основ злоупотребе права налази у моралној дужности појединца према друштву, а основ ове дужности у крајњем „коначном“ циљу права који је правичност и који као такав захтева да морални прописи попуне формалне мане права. Али с једне стране остаје отворено

У ствари међутим, као што смо рекли, она је један од случајева полицијске власти државне. И по нашем мишљењу од осталих случајева полиције она се разликује по томе, што се она односи на саму *употребу* права, а никако на *обим* једног права. Она се не односи на пр. на случај да ли неко може продати своју кућу или не, мада се иначе може односити на сукоб разне врсте права.

Примери за злоупотребу права су кад болесник не подноси музику, а музичару је музицирање потребно као средство зарађивања; кад једно лице хоће да оправи своју кућу, али му сусед не допушта да пређе у његово двориште, што је неопходно у горњем циљу; кад се подижу високе ограде на имању само да се суседу заклони светлост на прозорима; копају се јаме само у циљу да се пресече извор суседу на земљишту овога; кад се једно лице служи прелазом преко имања свога брата, добивеним деобним поравнањем, и ово неће да пристане да добије други прелаз, ма да је први не само незгодан већ и опасан за децу; и т. д.

Због ове своје природе да се односи само на употребу права код злоупотребе права се може наћи само једна средња мера, у којој нема минимума и максимума. Та средња мера одређена је *нормалном* употребом. У том погледу боља је тзв. објективна теорија, по којој се граница одређује само објективно, без обзира на мотиве него тзв. субјективне која се разликује од прве, што је код ње индиферентно да ли ће неко прећи једну одређену меру употребе или не, и забрањује само шикану. Боља је прва, јер друга је заснована на једној чисто моралној идеји. Међутим у праву ствари ваља поставити на основу социјалних односа и тиме компромиса који би људи у опште чинили у циљу што рационалније употребе права, дакле на једну чисто објективну основу. Не видимо међутим никаквог разлога да се ствар сужава на једну чисто моралну основу и истражују мотиви акције људи, које је иначе тешко утврдити. Кад има да се бира између једне моралне идеје и једне социјалне, ми ћемо изабрати социјалну. У толико пре, што социјална може обухватити собом потпуно

питање зашто право мора бити морално, јер то је један, као што је речено горе, етички постулат, а друге то претпоставља да у једном друштву постоји таква морална дужност појединца и да је призната од друштва. Осим тога, ако се све изводи из циља права, зашто се мора ићи до коначног, кад је могуће задржати се на задатку да се стара о својој егзистенцији и егзистенцији индивидуалних права и њиховој рационалној употреби и развијању?

и моралну тако да би по њој биле забрањене и радње учињене из мотива шикане. Но, ако се учини једна општа законска презумција о мотивима — што би сасвим могло бити — онда се субјективна теорија претвара у један специјалан случај објективне. Субјективна теорија би значила да је забрањено, да неко употребљава своје право на штету другога, кад он сам, објективно узевши, не добија ништа од тога.

*

Ми смо рекли напред да су полицијска власт и злоупотреба права појава исте врсте као и принцип ризика. После излагања о њима ми можемо поставити питање у чему су оне истоветне и у чему су различите. Како нама изгледа, истоветне су по социјалној функцији коју врше, јер и принцип ризика, као и полицијска власт, служе компромису међу људима или директно солидаристичкој правди, али у једном и другом случају имају за резултат ограничавање индивидуалних права. Отуда се и дешава у науци да се принцип ризика изједначава са злоупотребом права у правном погледу. Али такво једно изједначавање је погрешно. Никако се не може узети на пр. да је један предузимач злоупотребио своје право кад је наступио несрећан случај при раду. За злоупотребу права се претпоставља да је човек *крив*, без обзира да ли се као услов тражи шикана или се гледа само на објективан начин употребе права. Те две ствари су различите и могу се разилазити. Тако је могуће да је у позитивно право уведено законима или судском праксом начело злоупотребе права, али да у њему није уведено начело одговорности за ризик, као и обрнуто. Ако бисмо узели да су исто, онда би изашло да би законско увођење злоупотребе права значило истовремено увођење одговорности за ризик и да би га судија могао да примењује на исти начин, на који и злоупотребу права, т. ј. да га може примењивати, пошто примењује злоупотребу права. Међутим то нам изгледа и сувише смело. Начела одговорности и употреба права су са правног гледишта две различите ствари, две различите материје и два различита принципа. Кад људи одговарају не само за своје кривице већ и за свесне догађаје, независне од њихове воље, онда је несумњиво такво право постављено на солидаристичку основу. Али то има социјолошког значаја и из тога још ми не можемо закључити да би судија сам могао да уводи извесна права у смислу солидаристичког система. Доследан, један законодавац који уведе начело злоупотребе

права, увео би начело одговорности за ризик. одн. он би то имао да учини у једном уставу са солидаристичким елементима. Али не и један судија, а да тиме од себе не направи законодавца.¹⁾

§ 4. *Да ли суд може примењивати, принцип ризика, и кад се изрично не садржи у закону.*

Кад смо утврдили шта је принцип ризика, онда можемо прећи на питање да ли може да га примењује један судија без претходног закона, и кад га овај није изрично избацио. Ми смо већ, повлачећи разлику између злоупотребе права и одговорности за ризик, дошли до тога питања и шта више закључили да судија не би могао да то учини, позивајући се на идентичност ова два начела.

Али судија не може то учинити ни што ће поћи од социалне функције ове одговорности. На томе основу могло би да се доказује да принцип ризика под новим социалним условима врши ону исту улогу коју је вршио под другим принцип одговорности за кривицу (управо да под извесним условима први врши ону исту улогу коју под другим постојећим поред ових, врши принцип кривице). Принцип кривице ће остати нормалан, т. ј. под нормалним приликама ће бити примењиван али поред њега ће бити и принцип ризика. Другим речима, сваки од ових принципа односи се на извесну врсту догађаја, сваки има своју самосталну област, не искључујући други у другим областима. Принцип објективне одговорности би значио испуњавање законске празнине у извесним моментима, кад се не може применити

¹⁾ В. о злоупотреби права ваљану и темељну докторску дисертацију Д-ра Нинка Перића, Теорија злоупотребе права и грађ. законик, 1912. Она може сасвим добро да упозна са проблемом и у њој је принципиелно заступљено правилно гледиште. Такође интересантан чланак Д-ра Драг. Јанковића: Нешто о својини и појму злоупотребе права (Архив, септ. 1923). Г. Јанковић питање о злоупотреби права схвата као питање злоупотребе власти. Његова теза је корисна, у колико указује на историско порекло злоупотребе и што може према подацима које он даје из римског права да идеја злоупотребе прокрчи пут у јавном праву, пошто се злоупотреба права као злоупотреба власти управо ту јавила.

Интересантно је да је проф. Дигиу, заступник солидаристичког схватања о праву, против злоупотребе права (ст. 173—177, *Traité de droit constitutionnel*, I 1921). То долази услед тога што он не признаје егзистенцију субјективног права и на место њега ставља просто циљ и објект. Иначе, разуме се, против су заступници традиционалног рационализма.

принцип кривице. Та празнина пак испуњава се према *ratio legis* принципа одговорности за кривицу. — Али очевидно, овакво једно решење дато је на основу једног социолошког критериума, и у томе лежи његова погрешка. Ако би судија испитивао правна правила првенствено и искључиво по социалној функцији, он би у ствари заменио законодавца, који с погледом на то и доноси правна правила. Такав смисао имају на крају крајева примедбе које се стављају у науци.¹⁾ — До истог резултата се долази кад се узме да је законодавац оставио да се појам кривице одређује у току времена према социалним приликама и назорима тако да обухвата и одговорност за ризик. Али то је једно произвољно проширавање појма кривице и у суштини на основу социалне функције.²⁾

Но исто тако судија не би могао то учинити ни на основу идеје једнакости одн. неједнакости услова, под којима се налазе странке, на пр. власник једног опасног предузећа и радника.³⁾ Јер и овај аргумент спада у социални домен: једнакост услова или једнакост опасности не може се никад постићи, и то зависи од организације целокупног правног (и социалног) поретка.

Много смелије решење овог питања даје Жени. Он налази да су сви аргументи, који би хтели да у самим текстовима нађу основ за одговорност по начелу ризика, на силу бога. У најбољу руку текстови садрже само ретке и мало кохерентне прописе који се односе на ризик. Закон од 9. априла 1898. (француски) односи се само на једну врсту несретних случајева. Што се тиче покушаја да се у законима нађе начелан пропис, овај покушај

¹⁾ Тако на пр. Жени (Gény), *Risques et Responsabilité* (*Revue trimestrielle de droit civil*, 1902, Okt.—Nov.—Déc.). Његова критика на теорију Тесјера (Teisseire), у главном заступника горњег гледишта добија потпун израз у речима: „На овај начин моћ и ефикасност писаног закона би били лако фингирани и критички метод интерпретације би био изложен прекорима деструктивне анархије и револуционарног анархизма које му његови противници пребацују...“ (ст. 846).

²⁾ Такво гледиште заступа на пр. Wurzel, *Das juristische Denken*, 1924, ст. 89. Он пружа интересантне примере који показују како се у пракси судској вршило проширавање (ст. 90). Али то потврђује само да постоји прелаз од субјективне у објективну одговорност. Вурзел је међутим имао за циљ да нам докаже да је појам кривице тзв. вентил појам који се може проширивати чак и у тој граници да обухвата и објективну одговорност (за ризик).

³⁾ Такво гледиште заступа Мишу.

чине писци чије теорије Жосеран излаже и критикује — Жени каже да су оне, било да хоће да прошире уговорну одговорност било презумције одговорности за деликат, остале немоћне да потврде жељене резултате и у исто време вређају законске текстове који су узети у помоћ. Што се пак тиче покушаја Рејмона Салеја (R. Saleilles), као и самог Жосерана, који готово истовремено (први почев од 1894, други у 1897) развијају теорију о одговорности објективној и чисто правној и налазе је у самом позитивном праву, каже: „С једне стране било да се она са Л. Жосераном везује готово искључиво за формулу, баналну и неодређену, чл. 1384, ал. I, *in fine*, било да се смелија и потпунија код Г. Салеја она пење до основног текста, и претендује да прост однос узрочности замени погрешку у правом смислу речи, у самом чл. 1382, изгледа тешко оспорити да у једном случају она прелази мисао, а у другом изврше израз, законодавца. С друге стране пак, њој остаје јоште да дâ сатисфакцију свима *дезиратима* законитим, пошто, прилагођавајући текстове својој концепцији, она не може да промени одредбу, и доспева само дотле да потврди одговорност за ствари; на тај начин, да ће у случају једног несрећног догађаја, који она не може да веже за материалан објект, стављен под контролу господара, она оставити јоште без правног регулисања један од ових створених рискова, који је преокупирају потпуно правично.“¹⁾

Али, по његовом мишљењу, „ако нема таквог прописа, тумач ће имати дужност да регулише питање, што је могуће боље у смислу захтева правде и социалне корисности.“ Он на име налази да у том случају постоји једна празнина законска, а празнине законске има до попуњује сам интерпретатор.

Међутим ствар је у томе, што је једна цела таква област ризика област слободе, област *ван права*. Да ли ће лица у напред наведеним случајевима одговарати, то не зависи од воље интерпретатора, јер у тим случајевима по постојећим правилима одговорности та лица *не могу* одговарати у опште. То је једна област коју право није у опште обухватило, одређујући да једно лице може одговорити само за кривицу. Овде Жени чини погрешку да не разликује празнину од ванправне области, и због

¹⁾ François Génv, *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif*, tome second, seconde édition, revue et mise au courant, Paris, 1919, ст. 171—173.

тога се добија у резултату да судија сам ствара директно правни пропис према правичности и социалним условима.

Једини разлог, због кога би судија могао да уведе принцип ризика, био би тај, што постоји прелаз од субјективне у објективну одговорност. Судија би тиме само учинио јоште један, последњи, корак у развоју једне одговорности ка другој. Прилагођавајући се животним ситуацијама, субјективна одговорност се све више приближава објективној одговорности. Када се може иначе фактички десити да човек одговара за кривицу, и ако у ствари није крив или да одговара за једну апстрактну кривицу, која конкретно није кривица, онда то значи да фактички позитивно право признаје објективну одговорност, признаје ју по једној нужности која следује из саме природе ствари, одн. природе социалних односа. И кад суд уведе у неким ситуацијама принцип ризика, он у ствари не уноси ништа из основе новог чега није било у законима, већ само с обзиром на потребе друштва и правну свест, развија онај дубљи крајњи и последњи смисао одговорности за кривицу.

Овај аргумент потпомажу још две ствари које нису од малог значаја у праву. Прва је да људи мање више не би друкчије сами радили у својим односима кад раде рационално (разумно) и да у многе односе они ступају под извесним „прећутним“ претпоставкама. Друга је да овај принцип признаје већ и сам законодавац, тако на пр. код нас уводећи одговорност државе за неправилне радње органа (чл. 18 Устава), о којој ће бити речи одмах у засебној расправи, и дајући чиновничким законом право пензије у несрећном случају. Иако је законодавац везао ствар за пензију, ипак то значи признање принципа објективне одговорности.¹⁾

¹⁾ Боци, схватајући закон у натуралистичком смислу, иде још даље и од изузетака законских прави један начин којим постаје једно правно правило. Изузетак тако рећи није изузетак већ је знак за признање и другог правила поред постојећег, тако да судија може сам, сасвим слободно, да у њиховом смислу чини даље изузетке као да постоји и друго правно правило. „Овде се изузетак не потврђује правилом већ сваки изузетак посведочава да правила губе у значењу, јер је како у физичком тако у духовном животу чињеница искуства да развије удара са нарочитом љубављу побочним путевима тако да се изузеци закључно формирају у правило“ (Weltanschauung der Jurisprudenz, zweite Auflage, Hannover 1911) ст. 229). „Законодавац који у законима за обезбеђење од случаја у закону о одговорности пружа захтеве за накнаду штете само на основу чињенице да је неко у једном по себи

*

У овом погледу је нарочито од интереса случај са одговорношћу послодавца за несрећан случај у предузећима. Историја принципа ризика о опште је интересантна да покаже како нова идеја продира у живот кроз старе форме. Али нарочито је интересантна историја принципа ризика у горњем случају¹⁾ Ту се овај принцип најпре појавио путем фикција у форми ранијих утврђених категорија. Узима се да је радник ступио на посао у једно предузеће, под једним прећутним уговором (гарантним) да ће му послодавац у несрећном случају пружити накнаду штете, одн. да му послодавац гарантује физички интегритет. Ово помаже етичка и социолошка квазиуговорна концепција којој уговор служи као једно техничко средство да изрази своју етичку²⁾ и социолошку концепцију о узајамној зависности људи у опште. Јер таква концепција може да нађе пре свега примене у односима послодавца и радника. У ствари међутим, ако је реч заиста о

опасном предузећу претрпео оштећење, не држи се тиме енергичније за принцип кривице, по коме само оштећења по кривици обавезују за накнаду штете, већ изражава истовремено своје промењено становиште као директиву за судско тумачење свију постојећих закона који се тичу дужности за накнаду штете тако да се принцип кривице што је могуће више замењује принципом ризика. Исто тако модерни закони осигурања и опскрбе, као и закон за осигурање болесника, закон осигурања при несретним случајевима...“ *op. cit.* ст. 228).

Погрешка оваквог једног радикалног гледишта има основа у томе, што оно не разликује научно (објективно) константовање стварања и развијања једног правила од практичне примене, одн. вредности изузетака. Сасвим је могуће да се једно опште правило формира на тај начин, што ће се оно најпре примењивати само на извесне случајеве и што ће се у току времена све више проширивати, докле не обухвати већину случајева или докле не продре у правну свест у тој мери да се сматра као нов правни принцип. Међутим судија, који га примењује, има да га сматра као изузетак. Али код овог принципа ствар је у томе, што овај принцип нема и не може иначе имати неку ширу примену тако да би већ по неколико случајева могло да се закључи да је зацело уведен принцип ризика. — То неразликовање пак у крајњој линији има основа у Боциевом натуралистичком и емпиристичком гледишту на свет.

1) и 2) В. историски преглед код Планиола, *op. cit.* Салеј (*op. cit.* ст. 439) спомиње као представнике идеје гарантованог уговора или ризика на уговору, како он то каже, М. Saintelette-а и М. Sauzet-а. Овај последњи сматра да је послодавац гарантовао сигурност лица чију је услугу најмио, као што кочијаш, додаје Салеј, одговара за предмете које преноси. О значају квазиуговорне теорије види код Буглеа, *op. cit.* Иначе у социологији

случају, онда се не може узети да ио њему може постојати такав уговор: то спада у област слободе. Оно, о чему може бити речи, то су „оправдани“ захтеви радника, његова „очекивања“ или „социалне претпоставке“ (разуме се, под данашњим социалним условима и правној свести). И то, као што смо показали, има извесног значаја при интерпретацији закона. Социално међутим тиме се постиже много, јер се тиме отвара пут новој правди и новој правној свети. Фикција, која има значаја и у другим социалним областима, има га и овде.¹⁾

*

Изгледа да би могла да се повуче разлика између државне полицијске власти и злоупотребе права, пошто држава код злоупотребе права са своје стране не предузима никакве мере, као што то чини иначе. Али то је погрешно, јер суштина полицијске власти значи да држава ограничава права без обзира да ли непосредно ради вршења својих функција или посредно што регулише односе међу појединцима. У осталом идеје, на којима почивају, истоветне су, и то је главно. — Повлачење разлике између ове две ситуације има важности само у погледу надлежности суда. Злоупотреба права је једна од таквих мера да је за њу надлежан сам суд: међутим има мера полицијске власти, за које је надлежан само законодавац.

Материално нема никакве тешкоће у погледу увођења принципа ризика. Јер право у ствари није никад спроводило у потпуности принцип. *Nemo ultra vires tenere potest.*²⁾

Али нема никакве тешкоће ни формално. Цела је ствар само у томе, како је то тачно констатовао Ф. Кауфман (F. Kaufmann), да се прошири појам радње у појам понашања.³⁾

Ђ. Тасић.

су познати *привидни* облици једне институције, на пр. привидни облици отмице (в. Отмице, добеглице и трагови куповине девојака у српског народа, од Д-ра М. В. Смиљанића, Глас Српске Краљевске Академије LXIV, 1901. други разред 40, нарочито ст. 202, 205 и 212. У овој расправи лепој, према времену кад је изашла, пропуштено је да се ствар посматра са гледишта социалне *функције* коју врше привидни облици. Она, изгледа, у томе је што се у истој форми развија нова материја (садржина), као и у праву код квази-уговора у горњем случају.

¹⁾ в. неке интересантне узгредне опсервације М. Вебера *op. cit.* § 8, нарочито стр. 507.

²⁾ *Logik und Rechtswissenschaft*, Dr. Felix Kaufmann, 1922, ст. 90.

³⁾ *op. cit.* III.

Напомена. У нашој расправи, као што су читаоци могли видети, полициску државну власт, као и злоупотребу права, никако нисмо везивали за солидаристички правни систем, већ за право уопште. Такву идеју заступа и Др. Михаило Костантиновић у својој расправи *Забрана злоупотребе права и социјализација права* која и по својој садржини и форми заслужује сваку пажњу и признање, а која се појавила у овом листу када се појавио само § 1 ове наше расправе. Међутим ми смо заступали исту тезу јоште раније у нашој расправи *Одговорност државе по принципу једнакости терета* (св. јуни—јули, 1923, ст. 355—356). У поменутој расправи г. Костантиновић заступа још неке сличне идеје, и интересантно би било повући поређење.

Ми смо напред повукли разлику између субјективне и објективне одговорности по формалној страни, мада смо утврдили да материјално постоји између њих један прелаз и користили смо се тим прелазом да докажемо да би се без нарочитог закона могла увести одговорност за ризик. Ту нема никакве противречности. Што формални моменти не одговарају потпуно материјалним, то долази отуда што је право принуђено да рачуна са просечним. Ако су дакле људи просечно криви, онда се у таквим случајевима одговорност обележава као одговорност за кривицу, без озбира да ли увек и безусловно у конкретном случају има кривице.

Полициску власт, као и злоупотребу права, засновали смо на универзалистичком гледишту, с обзиром на основну функцију коју држава врши, на име правну. Универзалистичко гледиште, као и функција, правна коју држава врши, у крајњој линији могу имати етичке вредности и бити засновани на њима. Ипак с тим није никако у противречности са нашим тврђењем да се злоупотреба права не може засновати на томе, што ми имамо моралне дужности. Да би морална дужност имала правног значаја, она мора бити заснована на природи самог права као једне социјалне појаве и као једног фактора уређивања односа међу појединцима. Да ли право као такво, једн. универзалистичко гледиште и функција правна (функција реда) имају етичке вредности, то је друго питање.

У току штампања наше исправе, наишли смо на овакву критику против злоупотребе права. „...Кад ће човек који ради према прописима једног текста постати „антисоцијалан“? Кад се може рећи да онај који врши једно право може радити против његовог „циља“? Поверилац милионер који гони дужника сиромаша, трговац који продаје своју робу десет пута скупље од нормалне цене, богаташ нежењен који има више од четири собе за становање и који нуди једну палату кад је избацио породице (које су становале), не злоупотребљавајући, морално говорећи, своје право, не чине ли злочин?“ (*Affaire Doumic contre Silvain et Jaubert, Plaidoirie suivie d'une Etude juridique sur l' Abus des Droits*, 1923, ст. 55—56). Примедба је озбиљна, али ми мислимо да се на њу може одговорити. Питање злоупотребе права није питање да или не (има злоупотребе права или нема), већ мере и границе. Ова мера пак може бити можда већа у солидаристичком правном систему него у индивидуалистичком тако да би се могле у свему забранити можда горе наведене радње, докле у индивидуалистичком не, већ би се имала ограничити само на узајамни однос повериоца и дужника, кућевласника и кираџије у колико се не тангира право располагања њиховом својином

и поверилац може да наплати свој дуг, а кућевласник задржи своје кираџије или неограничено само (право располагања) у погледу рока или моментаних прилика. Што се тиче одређивања цене роби, познато је да је јуриспруденција у извесним земљама покушала да стави границе произвољности, као и у погледу поштења у утакмици и трговини. Напомињемо при крају да смо готови да ставимо резерву у погледу нашег, напред изложеног, разликовања обима права и употребе при одређивању појма и основа злоупотребе права да би смо се доцније вратили још једном и поново га критички испитали с обзиром на горњу примедбу.

Ђ. Т.

ЗАКОНОДАВНА ВЛАСТ И ЊЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

— КАКО БИВА ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА. —

(Свршетак)

§. 4. Законодавна функција.

1. Основна функција законодавне власти јесте стварање правног поретка. Правни поредак је претпоставка државе и њен основни појам. Једно без другога не иде.

Као што је правни поредак основни појам државе, тако је и стварање правног поретка основна функција државне власти. И зато што је та функција поверена законодавној власти, законодавна власт истиче се изнад свих осталих власти у држави као најзначајнија.

Правни поредак једне државе може бити сасвим прост, као што може бити врло компликован и усавршен; зависи од ступња развића, на коме се дотична држава налази. Држава је по превасходству једна правна организација. Као конкретан појам, држава то је област и становништво. Као правни и апстрактан појам држава то је скуп правних норма, то је правни поредак. Јер у правном поретку лежи њена организација.

Свака држава, која има правни поредак, не мора бити у исто време и правна држава. Правна држава карактерише се тиме, што је у њој правни поредак најстарија и највиша правна институција, што све њене власти стоје под правним поретком. Да власт управна и судска стоје под правним поретком, то је несумњиво већ и по томе, што њихов основ лежи у правном поретку и сва њихова овлашћења истичу из правног поретка. Никаква се власт не може претпоставити своје извору, бар правно говорећи. Но сем управне и судске, и законодавна је власт — истина на један специјалан начин — подведена под

правни поредак. За законодавну власт постоји само та изузетна могућност, што она може правни поредак изменити; ни она га не може врећати. Може га изменити по једној процедури, која је самим правним поретком прописана. Али докле га на тај начин не измени, она стоји под њим.

Правни поредак садржан је, у главном, у двама врстама државних аката: у уставу и законима.

Устав није ништа друго, него једна нарочита врста државних закона. Он је двоструко карактеристичан: што у једној држави на снази може бити само један устав и што се њиме регулише једна нарочита материја; устав садржи основне принципе државног уређења, личне слободе, грађанских и политичких права и организације власти; с друге стране он је карактеристичан већом формалном снагом од оне, коју имају остали закони — већа формална снага, која долази отуда, што се орган за његово доношење и измену нарочито образује, и што је сама његова измена отежана потребом испуњавања нарочитих прописа. Та већа формално правна снага устава, већи правни ауторитет његов, долази не само као правна последица, већ и као политичка, пошто се уставотворна власт сматра као непосреднија манифестација народне воље. „Моћ измене устава била је у великим и одлучним епохама римске историје поверена са уставотворном влашћу нарочитим државним органима који, у ствари, имађаху код себе сву неограничену власт заједнице.¹⁾

Не само да се устав не може изменити по истом поступку, по коме један закон, већ по поступку компликованијем, него се ни делимично не може дерогирати другим законима, како је то могућно код обичних закона, где важи правило да доцнији закон мења одредбе ранијег. Отуда истиче и обавеза законодавне власти, да поштује устав и да у своје законе не уноси ништа, што би којој одредби устава било противно. У јерархији државних аката устав заузима највише место и не може бити измењен, ни у целини, ни у једном делу, ни посредно ни непосредно једним актом, који је у тој јерархији испод њега. Та идеја, да се устав може изменити само на један одређен начин, врло је стара и чини саставни део самога појма устава.

Идеја устава јавила се прво у Енглеској, као резултат борбе барона и краља Јована „без земље“ (*Magna Charta* 1215.)

1) Jellinek, *L'Etat moderne et son droit*, tome II p. 171.

Идеја устава, не и устав, у онаком смислу, какав се данас замишља. Као што тачно примећује Jellinek идеја о уставу јавила се баш у оној земљи, која никад такав устав није имала.¹⁾ Иначе као први писани устав сматра се устав Сједињених Америчких Држава (1781); на европском континенту, такав је устав прво добила Француска (1791).

Наша држава, по ослобођењу у почетку XIX века, имала је готово непрекидно писани устав. За наше уставе карактеристично је, да су махом били кратког века. У размаку од непуних 100 година ми смо имали седам разних устава, од којих су поједини (1869, 1888) више пута укидани и враћани у живот, тако да уставно питање код нас није ни силазило са дневног реда. Карактеристично је још за наше уставе, да они нису имали онако велики ауторитет, какав се уставу обично приписује. Устав 1835. није у опште увођен у живот: устав 1839. мењао је Кнез Михаило обичним законима; устав 1869. газио је Краљ Милан; устав 1888. газили су и укидали и Краљ Милан и Краљ Александар; устав 1901. није трајао ни две године; устав 1903. једини чини изузетак, јер његова влада пада у доба, када су се код нас, услед промене режима, политичке страсти и уставне борбе биле примириле; устав 1921. тек је ступио на снагу, те се о његовој судбини не може још ништа рећи; што су наши уставни тако често вређани и мењани, узроке не треба тражити у правној свести нашега друштва. На против баш по мучним и истрајним борбама, које су се водиле за добијање устава, мора се закључити сасвим супротно: да је правна свест код нас вазда полагала на то, да се добије устав и гонила због њега у борбе. Установа устава код нас вазда се схватила правилно: као брана владалачкој самовољи (устав) и гаранција политичких слобода, које је схватање несумњиво последица урођеног демократског осећања. Такво схватање устава најбоље говори против примене правне теорије у нашем позитивном праву, да законодавна власт није правно везана одредбама устава.

На ово не треба одговорити, да је за право ирелевантно то схватање народних маса, које није никакав правни аргумент. И при тумачењу обичних закона води се рачуна о циљу законодавства и духу закона. А такво тумачење убраја се у правне методе интерпретације. Не видимо разлога, због којих би се из реда правне методе интерпретације избацивао сличан начин тумачења устава, у недостатку изречних одредаба.

За судбину наших устава криве су специјалне прилике, које су у нас владале.

¹⁾ *op. cit.* 178.

Писани устав није неопходан државни закон. Има држава које писаног устава немају (Енглеска); има држава које немају један нарочити закон, који би био устав, већ неколико закона који сачињавају устав (Француска). Битно у уставу то није форма једног јединственог закона; битно уставу јесте идеја да закон, који говори о основним принципима државног уређења, о основним слободама личног, грађанским и политичким има извесну специјалну карактеристику и већи ауторитет. Онда где је та идеја садржана у једном или више закона, ти закони имају специјалну правну моћ, коју смо већ раније напоменули. Али та идеја може бити садржана и у општој правној свести и у уставним традицијама. Поменули смо већ случај Енглеске,

Државе са писаним уставом узимају се обично за пример, кад се говори о уставу, услед тога што се код њих устав и видљиво разликује од осталих закона. Ту се ослонац за већи ауторитет устава налази у формално правним разлозима; тамо где таквог устава нема, тај се ауторитет налази у правној свести.

У осталом то, да један закон може имаги већи ауторитет него неки други закон, и ако оба имају исту форму, није особина само устава и само енглеског права. У сваком законодавству има извесна јерархија закона по ауторитету. Има више и мање важних закона. Та јерархија је извршена према важности материје закона. Измени закона о уређењу државних ергела или о топчидерској економији приступиће се свакако са мање припреме, мање обзира и мање размишљања, него измени закона грађанског или кривичног. Исто тако као што ће се један значајан закон моћи замењивати чешће другим, док ће се измене, макар и оправдане, грађанског законика одлагати колико је могуће, да се не би често реметили важни приватноправни односи појединаца и правни саобраћај. Разлог том неједнаком поступању лежи у ауторитету закона; а ауторитет закона зависи од његове садржине, од материје коју регулише.

Доношење измена устава потпада под појам уставотворне функције. Уставотворна функција — сем у погледу већ поменутих карактеристика самога устава — ни у чему се другом не разликује од законодавне функције. Јер као год и закон, и устав има за циљ да створи извесне правне прописе, извесна правна правила.

2. Шта ће бити предмет закона зависи од тога, да ли се закон схвата у материјалном или формалном смислу. Схватити за-

кон у материјалном смислу, значи посматрати га с озбиром на функцију, коју има да изврши; схватити га у формалном смислу, значи посматрати га с обзиром на орган, који га је издао. Основним државним функцијама, законодавној, управној и судској одговарају акта, кроз које се оне изражавају: закон, решење и пресуда, и одговарају власти, које те функције врше: законодавна, управна и судска. Један акт је с тога могућно посматрати прво с погледом на функцију, а затим с погледом на орган. Кад се посматра с погледом на функцију, онда се — кад је у питању закон, што нас једино на овоме месту интересује — долази до материјалног појма закона; кад се посматра с погледом на орган, онда се долази до његовог формалног појма. У првом случају не може се знати шта је закон, док се не дозна у чему се састоји законодавна функција; у другом случају, док се не одреди законодавна власт, т.ј. органи законодавне власти. У првом случају закон је акт, кроз који држава врши законодавну функцију; у другом случају закон је акт, који издаје законодавна власт. Да је кроз државну организацију спроведено не само начело поделе власти, него и начело поделе функција, онда би била могућна само прва дефиниција закона. Могућност и друге дефиниције јавља се само зато, што та подела функција није у потпуности извршена.

У материјалном смислу закон је онај акт државних власти, који садржи једно опште правило. Карактеристика закона у овоме смислу је у томе, што његова садржина, што заповест коју он поставља, има општи карактер; не односи се на једног одређеног појединца, ни на један конкретан случај, него на све или на једну групу појединаца, или на све или један низ случајева. — *Jura non in singulis personis, sed generaliter constituntur* — „појам закона у доктрини опште усвојеној везује се у основи за идеју *правила*... материјални закон је сваки пропис, без обзира на форму, чија садржина има снагу једног законског правила.“¹⁾ Такво правило биће најчешће издано од законодавне власти, али може, тако исто, бити издано и од власти управне (на пр. уредба). И ако је издано од управне власти, оно је ипак закон у материјалном смислу, јер се ни по чему, сем по пореклу, од закона не разликује. „Ја позивам ма кога да покаже, да с правног гледишта, т. ј. са гледишта проблема који

1) Malberg, op. cit 274, 279, Duguít, op. cit. 146.

наступају после уредбе у правном поретку, има ма какве разлике између њих и оних, које производи закон.¹⁾ У материјално правној снази између закона и уредбе нема разлике; разлике има у њиховој формално правној снази по томе, што уредба, и ако је закон у материјалном смислу, има формално правну снагу управног акта.

Ако је уредба у материјалном смислу закон, индивидуални закон је у материјалном смислу управни акт.²⁾ Док уредба, и ако управни акт, има материјално правну снагу закона, индивидуални закон, и ако закон, има материјално правну снагу управног акта. То долази отуда, што један акт нема материјално правну снагу према органу који га је издао (то је критеријум за формално правну снагу), него према својој садржини, према дејству које производи.

У формалном смислу закон је акт законодавних органа. Све што потиче од законодавних органа и има форму закона, то је закон. Без обзира на његову унутрашњу садржину. Формалистичка теорија закона критикује се нарочито због тог сасвим безначајног критеријума, на коме се заснива, а не води рачуна о ономе што је у сваком акту главно и у чему лежи његов циљ: не води рачуна о садржини. Она се заснива на органима, од којих акт потиче. Док међутим садржина једног акта државе не мења се према особинама његовог творца или према форми, у којој је дат.³⁾

У позитивном праву, у опште, закон се дефинише увек у формалном смислу и води се рачуна о формално правној снази. Према томе та подела на материјалне и формалне законе изгледало би да нема никакав практичан значај.

Међутим, и ако ту поделу позитивно право не усваја, она има више практичних последица. Пре свега она служи као једино могућан критеријум за разликовање, по њиховом дејству, између правог и индивидуалног закона, између уредбе и решења, између закона и уредбе, између индивидуалног закона и решења. Њихово различито материјално дејство без те поделе не би се могло схватити ни објаснити.

1) Duguit, op. cit. II. 184.

2) „Оно што заповеда и сам суверен о једном поједином предмету није такође закон него декрет, нити акт суверености већ акт магистратуре.“ Rousseau, *Contrat social*, I. II ch IV.

3) Malberg, op. cit. 273.

Други резултат тога разликовања јавља се у последици, која се сама од себе намеће у држави, која је организована по начелу поделе власти. У таквој држави, пошто је уредба материјални закон, и пошто је издавање закона посао законодавне власти, управна власт не би била овлашћена, да издаје уредбе. Издавање уредаба представљало би један изузетак од усвојеног система, па би с тога тај изузетак морао изрично бити предвиђен и допуштен само онде и онолико, у колико је предвиђен.¹⁾

И најзад горње разликовање има и један шири интерес, донекле политичко правног карактера. Општост закона такође је једна гаранција слободе. По речима Duguit-а „носиоци политичке власти не би требало да имају моћи предузимати самовољно ове или оне индивидуалне мере, с обзиром на једну извесну ситуацију; (сматра се) да су они везани општим правилима, издатим на апстрактан начин, без обзира ни на конкретан случај, ни на појединца, и да не могу предузимати индивидуалне мере, сем сходно општим правилима, садржаним у закону,“ а затим даље: „свака земља, која не признаје тај карактер (општости) закону, живи у режиму самовоље; и сваки правник, који тај карактер (општости) спори, нема другог циља, свесно или несвесно, већ да самовољи да правну форму.“²⁾ У Француској поводом индивидуалних закона о реактивирању Драјфуса и Пикарта, у науци нарочито се, с погледом на тај конкретан случај, бранио принцип општости закона и истицале особине његове, да спречи произвољна одступања у корист појединаца. Законодавац не сме имати могућности, да сам — док је један закон у снази — путем индивидуалних закона у корист појединаца³⁾ прави од њега одступања. Јер у тој могућности лежи такође један извор неједнакости и самовоље. Законодавцу не може бити забрањено, да поводом једног конкретног случаја, донесе закон и да донесе закон ради примене баш у једном конкретног случају. Али и при томе он не сме да напусти основно обележје закона, које је општост. У тој могућности, да ће такав закон бити примењен и на све друге случајеве, не само на онај један, лежи такође ограничење против самовоље. Издвојити из појма закона формални закон значи, у крајњој линији, забранити доношење индивидуалних закона.

1) Duguit, op. cit. 188.

2) Duguit, op. cit. 152, 154.

3) Delpech, Revue de droit public. 1906. p. 507.

Напред смо поменули да су међународни уговори, за чије је закључење, по нашем уставу, потребно одобрење Нар. Скупштине, у ствари једна нарочита врста индивидуалних закона.

Међународним уговорима или се регулишу односи између двеју држава, или се под један изузетан повлашћен режим, подводе узајамно грађани дотичних држава. Њима се или заснивају сасвим нови статуси, који важе само за дотичне поданике, или се дотични поданици изузимају испод власти општих одредаба, које важе за остале појединце. По томе свом дејству, међународни уговори могу се сматрати као индивидуални закони.

Индивидуалне законе после поделе на материјалне и формалне законе, не би у опште требало називати законима. До душе сви формални закони нису индивидуални закони. Индивидуални закони само су једна врста формалних закона, и једино опасна врста за режим једнакости свих грађана. То су у ствари такви закони, који се односе на извесног појединца, обично на тај начин, што га законодавна власт изузима из општег закона и ставља у извесну специјалну правну ситуацију. Пошто такав закон има карактер решења, то је и боље и више одговара његовој природи назвати га законодавним решењем.

С погледом на наше позитивно право разликовање материјалног и формалног закона такође није без интереса.

У свом члану 46. Видовдански Устав поставља начело да законодавну власт врше краљ и народна скупштина заједнички. Већ из саме стилизације овога члана јасно је, да ту законодавна власт није употребљена у смислу законодавних органа, већ у смислу законодавне функције. Отуда је од највећег практичног интереса одредити шта је то законодавна функција, а она се може одредити само помоћу материјалног појма закона.

Две последице из тога уставног начела: о праву законодавних органа да донесе и такве законе, које не спадају под појам законодавне функције, може постојати основана сумња; и управна власт може доносити уредбе, кроз које се мануфестује законодавна функција, само по изузетку, у границама уставних овлашћења.

Наш устав не садржи дефиницију закона. Пошто он не садржи дефиницију закона у формалном смислу, онда се по тој дефиницији не може у нашем позитивном праву ни одређивати шта је закон. Јер формалистичка дефиниција закона не каже ништа друго, до да је закон акт

законодавних органа. Из ње се не може извучи закључак о надлежности законодавне власти. У смислу чл. 46. закључак о тој надлежности може се извући само из материјалне дефиниције закона, као манифестације законодавне функције која је њена општа дефиниција. Пошто су законодавни органи ограничени на вршење законодавне функције, јер им друга надлежност није предвиђена, а пошто се кроз индивидуални закон у ствари врши управна функција, то би закључак у смислу нашег устава био, да законодавна власт не може доносити индивидуалне законе, изузев разуме се случајева у уставу предвиђених.

Сличним резонавањем закључује се о ненадлежности управне власти, да доноси уредбе, које су закони у материјалном смислу. Пошто се кроз њих врши законодавна функција, њих могу у форми својих акта доносити само законодавни органи.

Кад се тиче уредаба¹⁾ за њих постоји изузетак у чл. 94. Устава- Управна власт је у том члану овлашћена уставом, да доноси две врсте уредба: уредба, потребне за примену закона, и уредбе на основу специјалног зак. овлашћења. Пошто је уредбодавна моћ управе изузетног карактера она се има најуже тумачити, уз сва ограничења која из духа устава и правних принципа извиру.

3. Кад се говори о правној снази закона, т. ј. о његовом правном дејству, онда питање треба расклопити на формално и материјално дејство, одн. на формалну и материјалну правну снагу закона. Говорећи тако одвојено о формалној и материјалној правној снази, мора се такође водити рачуна о томе, да ли је реч о формалном или материјалном закону.

Формална правна снага закона састоји се у тој особини, да се закон може изменити и укинути само законом. Формална правна снага закона, то је један јерархијски појам. Као год што има јерархија органа једне исте власти, и јерархија самих власти, тако има и јерархија аката власти. Акт законодавне власти јерархијски је највиши.

Malberg ту јерархију власти па затим и јерархију аката посматра као последицу начела поделе власти: По њему, само начело поделе власти поставило је и јерархију власти, те тиме, на посредан начин, и јерархију њихових аката, по којој је закон, као манифестација највише по-

¹⁾ О уредбодавној власти управе исцрпно говори С. Јовановић у Уставном Праву, стр. 337.

стављене власти у држави, акт са највишом формалном правном снагом. Не бисмо рекли, да је начело поделе власти ту јерархију поставило; оно је донекле само његова последица. На против, начело поделе власти, узето у његовој основној идеји садржи једнакост власти, садржи идеју сарадње једнаких власти у држави. Оно је постављању јерархија власти помогло на тај начин, што је власти међусобно издвојило и што је, једном издвојена, законодавна власт због своје функције заузела највише место у држави. Тиме је омогућена још једна друга последица, по којој је законодавна власт, заузевши једном јерархијски највиши положај у држави, себи подредила остале две власти и тиме баш повредила начело поделе власти. Не би било логично, по нашем мишљењу, схватити да је начело поделе власти само у себи садржавало клицу свога уништења.

По самој својој природи формално правна снага једнака је код материјалних и код формалних закона. Оба закона су акти једне исте власти и за њихову измену и укидање важе једна иста правила. При томе за формално правну снагу закона важна је законска форма. Ту законску форму има сваки формални закон, али је нема сваки материјални. (На пр. уредба). Зато се формално правна снага везује само за све формалне и само оне материјалне законе, који у исто време имају форму закона. Материјални закони који немају форму закона, имају формално правну снагу акта, чију форму имају (уредба ће имати формално правну снагу управнога акта).

Од овога има један изузетак у нашем праву. Као што је поменуто, чл. 94. Устава даје овлашћење управној власти, да на основу зак. овлашћења, издаје уредбе са *законском снагом*. Пошто уредбе и иначе имају материјално правну снагу закона, то је несумњиво да устав оваквим уредбама даје и формално правну снагу закона, без обзира што су оне акт управне власти. Из овога би излазило да се таквим уредбама могу мењати ранији закони, изузев закона на основу кога су издате, јер је ту сам устав учинио изузетак; овакав закључак се намеће и из саме стилизације чл. 94. Из овога даље би излазило, да таква једна уредба не би могла бити укинута обичном уредбом управне власти, издатом на основу става 1. чл. 94. Устава (Уредба за примену закона,) јер су то обичне уредбе са формално правном снагом управнога акта. Таква уредба, другим речима, била би исто што и закон у формалном смислу. Устав је, учинивши изузетак од општег правног система, који је кроза њ спроведен, и од на-

чела организације правне државе, на изричан начин изједначио потпуно извесне уредбе са законом, уз ова два ограничења, која проистичу из самог устава: а) судови би могли испитивати уставност такве уредбе, чак и ако се стоји на гледишту, да судови не могу испитивати уставност закона и б) такве уредбе Народна Скупштина може резолуцијом ставити ван снаге што иначе ни са законом ни са уредбом не може учинити, и на који се начин ублажава овај оригинални систем уредбе у својим крајњим последицама.

Супротно гледиште од овог заузима Д-р Драг. Јовановић¹⁾ Његово резоновање заснива се више на општим теоријским принципима, него на нашем позитивном праву, које је од општи принципа очигледно начинило изузетик.

Материјално правна снага закона, није иста: док се формално правна везује за форму, материјално правна се везује за садржину. Отуда за њу форма је безначајна. Један индивидуалан закон, који се односи на један конкретан случај, неће имати исту материјално правну снагу, какву има један прави закон. А један прави закон, на против, имаће исту материјалну правну снагу, какву има уредба, и ако она има форму управног акта.

У овом погледу стога важна је подела пре свега на формалне и материјалне законе. Материјални закони дејствују као општа правила, т. ј. имају опште дејство (уз ограничења, ако су у питању уредба и закон с обзиром на њихову формално правну снагу) на целу материју, коју регулишу. Формални закони дејствују само на одређени конкретан случај и изузимају га из општег закона, остављајући општи у снази.

Материјално правна снага друкчија је код општих, друкчија код специјалних закона, друкчија између општих или специјалних (доцнији закон укида раниј), и општих и специјалних (општи закон не укида специјални, ни специјални општи. У сваком случају у теорији ово је спорно). Она се одређује искључиво према њиховој садржини.

III

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА

§ 5. Припремање закона.

1. О предмету закона може се говорити, полазећи са два гледишта: са гледишта формалног или материјалног. Са гле-

¹⁾ Појам закона, стр. 53.

дишта формалног нема предмета, нити има такве манифестације воље, која не би могла бити предмет закона: једно опште правило, једно индивидуално решење, једна пресуда, уговор, награда, признање, поклон и т. д., у опште сваки предмет и сваки однос, који је у правном саобраћају познат.

Са гледишта материјалног предмет закона је ограниченији. Ограниченији у томе смислу, што он мора садржати једно опште правило; не може бити управни акт, нити једна пресуда. Ипак по предмету може бити разноврстан. То опште правило може садржати наредбу, допуштење, овлашћење, повластицу, признање, као што може регулисати извештај однос, или извештај низ односа, прописивати казне, уређивати јавну службу, организовати власт, и т. д. Све ипак под једним условим: да се закон не односи на један случај, него да има општи карактер.

Видели смо да из формалне дефиниције закона не може да се извуче закључак о предмету закона. Теорија није створила формалну дефиницију закона, до чијег појма теорија није дошла на основу научних испитивања; теорија је само такву дефиницију формулисала; њен појам наметнула је пракса, у којој се законодавна власт није држала само законодавне функције. На пр. у нашем позитивном праву видели смо, даље, да од специјалних позитивних законодавства зависи да ли је формалан закон у духу позитивног права допуштен, или није; нарочито што се тиче индивидуалних закона, који представљају најтежа одступања од правних принципа. Према томе, на питање шта може бити предмет закона, треба одговорити с погледом на позитивно право.

Говорећи о процедури при доношењу закона ми ћемо имати на уму искључиво закон у материјалном смислу.

Потреба доношења једнога закона јавља се из два разна узрока. Пре свега закон се јавља као последица потребе, да се задовољи једна друштвена или државна потреба. Задовољење те потребе, то је циљ закона. Та потреба може се јавити из два извора: из свести друштвене и из свести законодавца. Из свести друштвене на тај начин, што се у народу осети потреба, да извештај предмет или однос буде законом регулисан. Народ може осетити потребу за једним законом. То се осећање додуше споро формира и прецизира, оно споро и нејасно долази до изражаја, али за нас је време које у формирању таквог осећања

протекне, у овом случају ирелевантно. У првим деценијама нашег новог друштвеног живота, на периодичним скупштинама, које су се састајале пре него је Народна Скупштина постала стална институција нашег позитивног права, читане су жеље и поруке појединих „окружја“ скупштини, и којима је та потреба за интервенцијом законодавца долазила до изражаја.¹⁾ Предмет закона, који имају овакво порекло, ограничен је обично на основне манифестације народног живота.

Потреба за доношењем закона потиче — то је много чешћих и данас готово редован случај — и из свести законодавца, који долази до убеђења, да изврстан предмет треба на један изврстан начин регулисати, да га треба регулисати, или спречити, да развијање извесних односа треба подстаћи, или омести, или у извесном правцу упутити. Док у првом случају правна свест дејствује на законодавца, у другом законодавац дејствује на правну свест. У првом случају законодавац даје законе; у другом намеће законе. У првом случају његова је улога више техничка; у другом више политичка.

Закони, који се јављају из извора друштвене свести, нису само они закони које би народ директно тражио, него и они, чије се доношење силом објективних чињеница намеће. Ту се законодавна власт јавља у својој класичној улози регулатора друштвених односа, у улози једне организационе власти.

Ми од те групе издвајамо ону другу групу закона, који су производ друштвене политике, и којима законодавац потпуно самостално дејствује. Такво је на пр. социјално законодавство, интервенција државе у приватне односе појединаца, закони о организацији јавних служби (донекле), о државним надлештвима и т. д. Такви су политички закони. Ту законодавац не чека, да му подстрека за рад да правна свест народа или утврђене објективне чињенице. Закони немају ту декларативни него превентивни карактер. Ту законодавац не само што није везан мишљењем, које је захватило народне масе, него често поступа на супрот томе мишљењу.

Тој подели закона по пореклу одговарају и групе закона по том односу према правној свести. Прва група закона обично одговара општој правној свести. Са политичког и социјалног гледишта акција законодавчева се креће у границама правне

¹⁾ Зборник IV, стр. 173.

свести. На тој идеји Duguit је и поставио своју теорију *правног правила*.

Код друге групе закона постоји много већа опасност законодавчеве самовоље, нарочито данас кад је скупштина донекле већ изгубила карактер неутралног државног органа и постала једно тело, у коме се сукобљавају и живе партије. Опасност је сасвим могућна, да законодавац, који треба да буде објективан политичар, при доношењу таквих закона не буде партизан. И зато је Duguit своју теорију правног правила допунио теоријом друштвене солидарности. Само што је он, по нашем мишљењу, отишао прилично далеко, и тој моралној и политичкој дужности законодавца да не буде партизан, прописао правну санкцију, чије је последице немогућно одобрити у једној правној организацији, какава је држава: санкцију која се састоји у праву појединца, да послушност таквом закону одрече.¹⁾

Закључци, међутим, који се из горње класификације закона по пореклу намећу, у погледу понашања законодавчевог при доношењу закона, не могу имати таквих практичних последица у једном правном систему. Без опасности по правну организацију немогућно им је дати такве правне санкције. На основу тих закључака могућно је — у колико је то у опште могућно — унети ограничења у организацију законодавне власти, у систем доношења закона — ето једне тачке, са које је могуће посматрати установу референдума — али не и прописивати санкције у праву непослушности. За један правни систем и друштвени мир било би врло рђаво допустити неограничено доношење закона с једне стране и буну грађана против закона с друге стране. Много је боље превентивним мерама уклањати узроке буне, кад се већ такви узроци узимају у обзир.

2. Да би се дошло до једног закона, мора се, на неки начин, покренути дискусија о потреби доношења закона. Закон се без извесних припремних радњи не може донети. Поред покретања питања о доношењу закона, у те припремне радње долази још проучавање законског предмета и дефинитивно постављање законског предлога. Тек кад се такав предлог добије, приступа се доношењу закона, т.ј. његовом изгласавању и потврди.

Прва фаза у доношењу закона јесте предлагање закона. У опште говорећи, закон могу предложити сви, државне власти,

1) Op. cit. 170.

појединци, професионалне, верске, хумане и друге корпорације, путем незваничних предлога, молбе, резолуције, зборова, депутација ит. д. О том најширем праву овде неће бити говора; овде ће бити говора о законодавној иницијативи, као функцији, и праву, која улази у правни систем. У томе смислу могућно је узети у обзир само оне чиниоце, који било на посредан или непосредан начин учествују у законодавству: то су бирачи (народ), посланици и влада (одн. владалац).

Народна законодавна иницијатива постоји онда, кад извршан законом приписан број бирача има право, да извршан законски предлог поднесе скупштини. Тај предлог може бити формулисан или неформулисан. У случају да се парламенат не слаже са тим предлогом, он је дужан да пита народ, чија је одлука за њ обавезна. У тој обавези парламента, да са предлогом бирача поступи на такав начин, лежи правни карактер законодавне иницијативе. По нашем уставу на пр. (чл. 15.) „грађани имају право молбе. Мобе могу потписати један као и више њих и сва правна лица...“ Могућно је према томе и скупштину молити, да донесе какав закон. То право молбе није и право законодавне иницијативе, јер скупштина није обавезна, да ту молбу сматра као законски предлог. Са законодавном иницијативом она има сличности (на коју смо ми раније већ указали) али јој недостаје њен правни карактер.

По општем систему, усвојеном у већини законодавстава право законодавне иницијативе имају народни посланици и владалац.

У нашем позитивном праву законодавну иницијативу имају министри, одн. Министарски Савет, по овлашћењу Краљевом, и поједини посланици — чл. 78. Устава. По општим принципима право предлагања закона од стране извршне власти схвата се као Краљево право, ма да је у парламентарном режиму то право у ствари прешло на владу. Сви наши ранији уставни постављали су право законодавне иницијативе онако какво је оно формално и признавали га Краљу и Скупштини, (устав 1869. — чл. 58.; устав 1888. — чл. 34.; устав 1901. — чл. 47.; устав 1903. — чл. 34.). Међутим Видовдански Устав у цитираном чл. 78., право законодавне иницијативе додељује изрично влади, односно министрима, условљавајући га предходним овлашћењем владачевим, које се даје у форми указа. У суштини није измењено ништа, али је данашња форма ближа стварном

стању ствари. Само док је пре било формално тачније назвати те предлоге краљевим предлозима, данас је по нашем мишљењу тачније звати их владиним предлозима.

Поступак са владиним и посланичким предлозима готово је исти. Они морају имати форму закона, могу а не морају бити образложени.¹⁾

3. Законодавни поступак заснован је на једном техничком разлогу. Удешен је тако, да се омогући свестрано проучавање и претресање зак. предлога. Идеја јавне и невезане дебате, систематског проучавања, тесно је уткана у сваки систем доношења закона. Док посматрани с политичког глешита прописи о претресу закона представљају једно право за посланике, дотле посматрани са овог техничког гледишта, у вези са њиховим циљем ти прописи представљају објективне прописе, по којима има скупштина да врши свој посао. Ова је напомена, по нашем мишљењу потребна при тумачењу таквих прописа који за поједине случајеве нису јасни.

Законски предлози достављају се Председнику Народне Скупштине, који их саопштава скупштини. Скупштина не може после тога саопштења ништа о предлогу одлучивати ни у смислу усвајања, ни у смислу одбацивања, ни у смислу одлагања, пре него га упуту на проучавање у један скупштински одбор и отуда га добије натраг — чл. 86. Устава. Постоји само један случај, кад скупштина може поред тога још нешто о предлогу одлучивати: у случају кад уз законски предлог постоји и предлог за хитност. О томе ће бити засебно говора.

Законски предлог упућује се на проучавање одбору. У одбору претрес се врши по општим одредбама скупштинског пословника. Иначе одбор није везан предлогом; може га мењати и допуњавати; може га из основа прерадити; може га прерадити чак и у супротном правцу од онога, у коме је првобитно био дат. Тако проучен предлог одбор са својим образложењем, које је обавезно поднети, доставља скупштини. Претрес законског предлога у пленуму не може почети пре, него се извештај одборски штампа и разда посланицима, и од тога протекне пет дана, намењених да посланици ствар проуче и спреме се за дебату.

При претресу прави се разлика између владиних и посланичких предлога. Ако је одбор стао на гледиште, да предлог

1) С. Јовановић, Уставно право, стр. 223.

треба одбацити пре сваког претреса, па тај предлог био посланички, скупштина ће о том гласати и предлог посланички може одбацити. Она не може предлог пре претреса одбацити, ако је то био владин предлог.

О сваком зак. предлогу, који је узет у претрес, воде се два претреса: општи и појединачни. Општи или начелни претрес води се, пре свега, о умесности самога предлога, о његовим идејама, о његовим основним одредбама и циљу. После тога претреса скупштина гласањем одлучује, да ли поднети предлог усваја у начелу.

Ако је предлог усвојен у начелу, приступа се појединачном претресу. Појединачни претрес води се по главама. Поделу предлога на главе предлаже подносилац предлога, али и његов распоред скупштина може изменити.

Исправке предложеног текста врше се помоћу предлога, који се зову амандмани и чине у седници. Амандмане могу предлагати сви учесници у скупштинској дебати. Ако амандман долази од посланика, он мора бити поднесен пре почетка начелног претреса.¹⁾ Одборски и владини амандмани могу се подносити у току целог претреса, само се решавање о њима одлаже увек до наредне седнице, после оне на којој су учињени. О амандманима води се претрес у исто време кад и о члану на који се односи. При гласању поступа се овим редом: владин предлог, одборски предлог, посланички предлог.²⁾

У посебном претресу могућна су претходна питања (да се један члан одгоди до решења другог, да се врати у одбор, да се подели у више чланова и т. д.), о којима се одмах гласа без претреса. По свршеној дискусији о једној глави, гласа се о сваком члану. Ако члан садржи више тачака, онда о свакој тачци, затим о целом члану.

4. Поступак који смо у прошлој тачци изложили, јесте општи поступак. Устав и скупштински пословник предвиђају још два поступка. Један је поступак законодавног одбора, а други је поступак са хитним предлозима.

Законодавни одбор је установа, која је ранијем нашем јавном праву била непозната. За извесне у уставу побројане предмете, установљава се један нарочити скупштински одбор, биран

1) С. Јовановић, Уставно право 220.

2) С. Јовановић, Уставно право, 230.

пропорционално по скупштинским групама, који по извесним предметима коначно одлучује и доноси законе (предлагање и озакоњење свих уредаба, издатих од ослобођења до устава), а по другим предметима врши главни посао и подноси извештај скупштини, која решава по скраћеном поступку (изједначење законодавства, проширење закона о Државном Савету, Главној Контроли и министарској одговорности, са потребним изменама за целу краљевину, ревизија повластица). За послове, које скупштина решава по предлогу законодавног одбора, карактеристично је, што се о њима у скупштини не води никакав претрес. Свака група посланика има право само на једног говорника, који даје изјаву у име групе, после које се коначно гласа.

Поступак у законодавном одбору почива на начелима скупштинског пословника и прописан је у засебном пословнику. У колико није предвиђен примењује се општи скупштински пословник.

Законодавном одбору уставом је прописано трајање од 5 година по доношењу устава, с правом скупштине да тај рок по потреби продужи.

Други специјалан законодавни поступак скупштине јесте поступак с хитним предлозима. Предлагач може свој предлог предложити као хитан. О предлогу хитности не води се претрес; саслушава се само предлагач, односно предлагач и влада, ако га влада не предлаже.

Карактеристика хитног предлога је у овоме: предлог се упућује одмах у одбор и овоме се одређује рок; ако га до рока не сврши — скупштина га може и без одборског извештаја узети у претрес. По изласку из одбора, скупштина га може узети у претрес и без штампања извештаја. Свака посланичка група има право на једног говорника; ванстраначки говорници немају права учешћа у претресу. Остале одредбе о поступку су исте.

§. 6. Доношење закона.

1. Радње, описане у прошлом параграфу, јесу припремне радње на доношењу закона. Као што смо раније видели, има писаца, који у тим припремним радњама не виде манифестацију законодавне власти, не квалификују их као законодавиу функцију. Да се кроз те радње не манифестује пуна законодавна

власт, то је само по себи јасно. Али нам не изгледа могућно све радње до коначног гласања класификовати у једну исту групу припремних радњи. У тој периоди законодавног поступка чисто техничких радњи на припремању дефинитивног пројекта све су оне махом такве, да од њих изгласавање закона зависи. Свака коначна одлука скупштине, донесена без претходног испуњења тих радњи била би неправилна. Зато ми у свима припремним радњама видимо само један систем законодавног рада, чији су сви моменти повезани један за други, и од којих у крајњој линији зависи коначно гласање. У осталом такав продужни поступак није својствен само законодавној власти. Такав је случај и са судском влашћу. Судска власт се манифестује у моменту доношења пресуде. Па ипак зато се пресуда, донесена без обзира на судски поступак, на пр. без јавног рочишта, не би могла назвати манифестацијом судске власти, него манифестацијом судске самовоље. Значи да је манифестација судске власти везана за претходне радње, које треба да створе њене услове. Без тих услова нема ни ње. Нема разлога, да се исти критеријум не примени и на законодавну власт.

Кад један законски предлог буде у одбору проучен, затим у скупштини претресен, прво у начелном погледу, па после гласањем у начелу посебно сваки члан, и када се сваки посебни члан посебно изгласа, законски предлог је постао примљен и дефинитиван. Да би закон био од скупштине решен, потребна је и последња радња, коначно гласање. Коначним гласањем закон се решава. После коначног гласања воља скупштине је изражена; њен поступак на доношењу закона се затвара.

2. Гласањем у скупштини закон још није постао перфектан. С обзиром на даљу процедуру треба разликовати републике и монархије.

У републикама закон решен од парламента условно је перфектан, ако председник републике не стави свој вето. Вето председника републике може бити суспензиван и апсолутан. Суспензиван, ако се закон не одбија дефинитивно, већ се његова важност чини зависном од извесне доцније околности; апсолутан који отклања у опште закон.

Као пример суспензивног вета ми узимамо вето Председника Француске и Америчке републике. Председник Француске Републике може поводом једног изгласаног закона тражити да се о њему поново гласа. То је уједно и најблажа форма вета.

Али ма како блага, она је по својим последицама прилично крупна тако, да под владом данашњег француског устава (1875) председник републике није га још ниједном употребио. Председник Америчке Републике има нешто појачан вето. На другом гласању враћен закон треба да добије већину од две трећине. Слично је расправљено право вета Председника Чехословачке Републике (апсолутна већина на другом гласању, одн. три петине доњег дома).¹⁾

Са републиканским уређењем, које почива на демократији и на идеји да је у држави највиша власт народ, не слаже се у опште право шефа извршне власти, да слободну вољу народног представништва обуздава и спутава. И право суспензивнога вета сматра се као озбиљан изузетак од принципа.

Право апсолутног вета председнику републике се не даје. Ипак, по неким писцима (Ф. Тарановски)²⁾ сматра се, да Председник Немачке Републике има у једном случају право апсолутног вета. У случају сукоба о закону између царевинске скупштине и царевинског већа, ако по приговору царевинског већа, већ једном изгласан закон у скупштини не добије већину од две трећине гласова, председник републике може у року од три месеца наредити референдум. Ако га не нареди закон се сматра одбаченим. По крајњим последицама, пошто зависи од нахођења председника републике, овакво право вета може се сматрати као право апсолутног вета.

За нас је, с обзиром на уређење наше државе, интересантније право, које у погледу доношења закона има монарх. То је право много већег обима него право председничког вета. У монархијама закон постаје перфектан тек кад га потврди (санкционише) монарх.

Правна природа монархове санкције изазвала је у науци спорове. Пошто је монархово право да један закон санкционише неограничено, и пошто од њега, у крајњој линији зависи да ли ће закон важити или неће важити — изгледало би да је монархова улога у законодавству претежнија. До таквог је закључка на пр. дошао Laband, одвајајући садржину једног закона, коју формулише скупштина, од његове обавезне снаге, коју му даје монарх. Крајња последица оваквог гледишта —

1) Д-р Драг. Јовановић, Доношење закона, 68.

2) Тарановски, Енциклопедија, 458.

која би, међутим, била апсурдна — излазила би на то, да законодавну власт у ствари врши монарх, а да је скупштина само један технички орган за израду закона.¹⁾ Нема сумње, да је такав закључак врло тешко примити, јер би био противан основним принципима организације државних власти у модерним монархијама. Он је производ специјално немачког развитака и јавног права, везаног за историјски развој парламентарног система у Немачкој.

По Malberg-у природа монарховог права санкције не може се схватити, ако се не води рачуна о специјалној природи, коју има монарх као државни орган. „У монархији чак и уставној Краљ је врховни државни орган, ако не у томе смислу, што он у себи носи по природи целокупну државну власт, оно бар у смислу, што он као *највиши орган* учествује у свима функцијама државне власти. Тако је такође и у законодавној функцији. Монарх је сасвим могао, када је давао устав, поделити своју законодавну власт са скупштином, али није се могао одрећи особине највишег државног органа, јер би он — тим одрицањем — уништио саму монархију. Он је, дакле, највиши законодавни орган и у том нарочитом својству он учествује у доношењу закона. Тачна идеја, коју треба имати о санкцији, то је да кроз њу поглавар државе је позван да решава у последњем степену.“²⁾

Malberg-ово тврђење изгледа нам једнострано. У крајњој линији оно се поклапа са Laband-овим. Malberg стоји под импресијом историјског развитака монархије, и његово је резновање тачно за оне државе где се уставни континуитет и монархијско уређење нису никако прекидали, где се монархија од апсолутне потпуно развијала ка уставној у данашњем смислу. Има међутим, држава, где се монархово право санкције на тај начин не би могло схватити. Било због прекида у континуитету устава, било због прекида у континуитету династије. Такав је случај у нашем праву....1903. г. донесен је устав без учешћа владаоца. Владалац, позван на престо, заклео се на готов устав и своје власти и права примио из устава. Он се није својеволно ограничавао, већ је дао пристанак на онолика права, колико му их је било уставом признато.³⁾ Malberg-ово објаш-

1) С. Јовановић, О држави, 207.

1) Оп. cit. 397.

3) Д-р Мих. Илић, Будућа Уставотвор. Скупштина, Мисао 1920, 1006.

њење на такав случај не би се могло применити, оно није такве природе да објашњава природу монарховог права санкције у опште.

Монархово право санкције није само остатак прошлости, него је једно од последица монархијског система у опште. Монархија, у којој владалац не би имао право апсолутног вета, одн. апсолутно право санкције, била би монархија још само по форми; у суштини то би била република. Јер за уставне монархије карактеристика је баш у томе што је врховна државна власт подељена између монарха и представника народа; то су два органа, који се контрабалансирају. Где је та равнотежа повређена ту нема уставне монархије; ако је она повређена у корист монарха државно уређење приближава се апсолутној монархији; ако је она повређена у корист народног представништва државно уређење приближава се републици. Од модерних уставних монархија само норвешки краљ нема право санкције везано за апсолутни вето.

Друго је питање да ли монарх својим правом одрицања санкције треба да се користи, без велике нужде. То је питање, на које се не може дати један општи одговор. И ако му право признаје такву употребу свог права санкције, јер правно употребу тога права не ограничава, право овде игра најмању улогу. Јер је право санкције једно по превасходству политичко право, везано за значајне политичке последице. Енглески Краљ, и ако има недирнуто право санкције, он то право није употребио има 200 година. И питање је, да ли би га данас у опште могао употребити. Према другим обзирима решава се монарх на одрицање санкције. На обим тога права не утиче толико правни систем, колико развијеност демократског осећања у народу и општа правна свест.

По нашем позитивном праву (чл. 46. Устава) Краљ и Скупштина су равноправни чиниоци у законодавству. Законодавну функцију они врше заједнички. Колико год закон зависи од тога, да ли ће у скупштини бити решен, толико исто зависи и од тога, да ли ће га Краљ потврдити. Према томе санкција улази у појам законодавне функције, пошто Краљ на други начин у опште не учествује у законодавству.

Пошто Краљ закон потврди, он задобија законску силу и постаје перфектан.

3. Поред скупштине и монарха у законодавству је могућан још и један трећи чинилац: то је народ.

Учешће народа у законодавству практиковано је у старим државама, затим напуштено, па после рата опет прихваћено у извесним облицима код нових држава. Оно може бити на неколико начина: могућно је пре свега, све законе пошто буду изгласани стављати народу на гласање; или поједине законе о предметима унапред утврђеним; или извесном броју бирача дати могућност да захтевају да се извешан закон стави на гласање; или извесне законске предлоге стављати предходно на гласање. Са правом народне иницијативе референдум сачињава данас једино могућан облик непосредне демократије. Установа референдума доводи се у везу са начелом демократије и, у главном на њој почива. Међутим са објективног политичког гледишта референдуму се замера, поглавито, што даје могућности ојачавању конзервативних струја, што одговара конзервативном инстинкту народном, те као такав није у опште погодан за учешће у данашњем законодавству, нарочито социјалном и економском.

У новим послератним државама референдум је у главним установљен као орган за решење сукоба, било између законодавних органа, или између законодавних и извршних.

§. 7. Обзнана закона.

1. Да би процедура са доношењем закона била потпуна, потребно је извршити још две радње: потребно је констатовати аутентичност зак. текста, затим законски текст објавити. Констатовање аутентичности законског текста припада шефу извршне власти (промулгација); објављивање закона припада Министру Правде (публикација) — чл. 80. Устава.

Промулгација закона може бити спојена са санкцијом и извршена истовремено, али су промулгација и санкција ипак две одвојене радње. Помоћу промулгације шеф извршне власти констатује, да је дотични текст заиста постао закон, да га је скупштина и кад решила (у републикама) и он потврдио (у монархијама). Промулгација, према томе, долази после санкције, те са њом не може бити једно исто.

2. Објављивање закона има за циљ, да закон стави до знања појединцима. У праву важи принцип „да незнање закона ни-

кога не оправдава“ (*Ignorantia legis nocet*); потребно је с тога дати грађанима могућност, да се са садржином закона упознају.

Објављивање закона у модерним државама врши се у службеним новинама. Објављен у службеним новинама, сматра се да је закон саопштен свима грађанима. Код нас објављивање у Службеним Новинама почиње од решења од 30. маја 1837.¹⁾ Дотле су закони усмено објављивани читањем народу по општинама. Такав је начин, поред штампања, и даље за извесно време био задржан.

Са објављивањем закона је у вези и одређивање дана, од кога закон ступа на снагу. Општи рок за ступање закона на снагу (чл. 80. Устава) јесте 15 дана од дана објаве у Службеним Новинама. Но сам закон може одредити и други рок. У последње време код нас се практикује да се обавезна сила закону даје од дана објаве у Службеним Новинама. Ма колико формално правно овакав поступак био коректан, ипак ми сматрамо, да он није у духу ни нашег устава ни поменутог правног начела *ignorantia legis nocet*. Јер не може се сматрати да је закон онога дана постао познат свима грађанима када је у Службеним Новинама објављен. А у самој је природи закона да важи од онога тренутка, када је постао познат.

Љуб. Радовановић,
адвокат.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Нови пројекти законски.

Да би нови закони били што темељнији и што боље израђени, потребно је, да се пројекти нових закона, чим буду довршени, обелодане јер се онда може чути стручна критика са више страна, те је тако могуће и уважити од критике оно, што се сматра, да је уместо. Код нас се слабо тако ради, док се у другим државама законски пројекти објављују за времена тако, да се може чути стручна критика. Треба се сетити само Немачког Грађанског Закона који је много година рађен и на којем су знаменити научњаци радили. Тај пројекат је више критикован и преиначаван, те је после дугогодишњег рада постао законом, и то врло добрим законом. И Аустријски Општи Грађански

¹⁾ Д-р. Драг. Јовановић, Доношење закона, 116.

Закон је много прерађиван и дотериван тако, да му је текст био концизан и јасан, те је служио као узор законодавству.

Код нас се како рекох, не ради тако, јер од крупнијих закона објављен је посебно само законски пројекат казненог закона.

Мањи законски пројекти објављују се у дневним политичким листовима, те се задовољава обично радозналост шире публике, а не изазива ни стручну критику, нити стручне предлоге за исправак.

Према томе не може бити наше законодавство, од врло добре вредности кад се израђује на брзу руку нарочито је такво израђивање штетно код закона врло важних, који дуго трају и мењају се столећима. Тако н. пр. општи грађански закон, казнени закон, трговачки и менични закон, грађански парнички поступак, казнени или кривични поступак, изван парнични поступак, управни закон и т. д. Те законе не треба да претреса Народна Скупштина, док им се пројекти не обелодане, чује стручна критика и оцена и усвоје оправдани предлози, који иду за поправак и унапређење законског пројекта. Споменули смо, да је поучан пример стварање Немачког Грађанског Закона, па ћемо о томе рећи коју више, како би се и ми из тог zgodног и поучног примера за времена поучили, и то у толико пре, што се сад баш код нас израђује Општи Грађански Закон, а и други већи закони.

Године 1874. 15. априла поднела је привремена комисија Савезном Већу (Bundesrat) мишљење, како да изради Грађански закон за читаву Немачку и исте године 2. јула сазвало је Савезно Веће једно поверенство од 11 лица ради израде тога закона, а на челу тога поверенства био је тадањи председник државног вишег трговачког суда (Reichsoberhandelsgericht) Папе (Pape). У том поверенству је одлучено било, да се за пет књига, из којих ће да се састоји закон, одабере 5 уредника, редактора, који ће да израде предходне пројекте, нацрт (Vorentwürfes) на основу којих ће се водити саветовања. И једва се што чуло шапутати о свему што се догађало у поверенствима и разуме се, да се све то више очекивала откровења, која ће доћи на јаву, чим се посао у поверенствима доврши. Крајем год. 1887. довршен је законски нацрт и предан је Савезном Већу. Одмах се увидело, да посао није срећно извршен и да ни издалека нису zgodни људи ушли у поменуто поверенство од 11 лица. Практичари, који су ушли у комисију ни најмање нису били дорасли томе послу, јер нису имали слободан поглед и оригиналну, стваралачку моћ. А још мање су задовољили теоретичари, који су били у тој комисији: Винтшајд (Windscheid), који је живео у апстракцијама и далеко је стајао од свежег правног живота, и Рот (Roth), који се већ дужи времена сав утопио у партикуларноправним студијама.

И тај тако створени нацрт није ни најмање задовољавао, био је безбојан, апстрактан и неразумљив. Комисија

је додуше радила, много радила али без успеха и није главно количина рада, већ успех његов. Још су гори били мотиви, образложења законска, јер су били оскудни и сиромашни у стваралачким мислима. Кад се све то видело, сазвана је нова комисија и то 4. децембра 1891., и у њу је ушло 22 члана. Та је комисија имала са свим из основа прерадити пређашњи нацрт, што јој за доста кратко време и пошло за руком, па је из *неупотребљивог нацрта* створила *употребљив закон*. То је отуд дошло не само што су окретнији и способнији дошли у комисију већ и зато, што је прва комисија годинама радила тајом и кришом, као да се имала множина тајанствене мудрости да створи и на јавност изнесе, а друга комисија није ништа крила, већ је нови нацрт на јавност износила и успела саветовања одмах предавала јавности. И год. 1895. предан је нови нацрт Савезном Већу, а ово га је предало 18. јануара 1895. Државном Сабору. (Reichstag), где је по нешто измењено али не много. 1896. 18. августа проглашен је тај нацрт законом.¹⁾ Ето ту постоји један од најбољих доказа, како не треба крити од јавности законске нацрте, већ их треба износити, како би и публика казала своје мишљење о њему, а нарочито како би се чула стручна критика и оцена.

И код нас се сада израђује Грађански Закон, ну ми незнамо, како изгледа до сада израђени део Грађанског Закона. Треба да се на јавност изнесе, што је до сада урађено па да и јавност рече своју. Ми не знамо ни то, како је у главном подељен Закон. Тек смо из приказа г. Николаја Пахорукова који је изашао у овом часопису 25. фебруара 1925. год. сазнали да је за основу пројекта Грађанског Закона за нашу Краљевину узет Аустријски Грађански Законик остврћући се при томе и на ново и најновије законодавство западних држава, (којих?) али то није доста. Ми треба да знамо поделу Грађанског Закона и поједине установе, како би могли тачно казати своје мишљење, па и евентуалне предлоге. То важи и за друге важније и опсежније законске нацрте, макар и да морамо законе брже да доносимо, него у другим државама где нема потребе за што хитније изједначење закона, као што то код нас постоји.

На надлежнима је, да то не пропусте.

Д-р Жарко Миладиновић.

Наследно право по пројектованом Грађанском Законнику.

Једна од најважнијих партија у грађ. законнику је наследно право, по коме се регулишу правни односи и нормирају прописи по којима ће се Анимина Генерација, које силасе

¹⁾ Encyklopädie der Rechtswissenschaft од Holtzendorfa u Kohler-a, ст. 564—565.

живота, предавати у својину новим генерацијама, које тек ступају у живот. То су норме које ликвидирају и закључују цео живот једног грађанина по његовој смрти, и чине распоред с имовином покојника чија је физичка егзистенција престала функционисати. Њима се константује смрт предака и заснива будућност потомака.

Ове тако важне и деликатне односе треба нормирати у складу са правном свешћу нашег народа, са његовим обичајевима и духом времена, како би се постигли најбољи резултати по на предак и благостање наших грађана и наше земље. У новом пројекту грађ. законика редактор г. Жив. Перић, професор Университета, предложио је овакве прописе о законском наслеђивању у инокосном стању:

„Умрлог наслеђују његови сродници из законитог брака. Ови се сродници групишу у колена, којих има четири. Прво колено чине потомци оставиоца, друго колено његови родитељи (отац и мати) и њихово потомство: оставиочева браћа и сестре, треће колено: дедови и бабе оставиоца, како по оцу тако и по мајци и његово потомство, стричеви, тетке и ујаци и њихово потомство, четврто колено: оставиочеви прадедови и прабабе како по оцу тако и по матери и њихово потомство.

Потомци оставиочеви први наслеђују и то најпре потомци првога степена, синови кћери, ако њих нема, онда унуци и унукe и тако даље. Примењује се право престављања, ако је који помомак умро пре оставиоца а оставио потомство. У градским (варошима) инокосним породицама потомци истог степена наслеђују на једнаке делове без обзира на пол, у сеоским инокосним породицама ако међу потомцима истога степена има и мушких и женских (на пр. синови и кћери), онда ће се сва заоставштина поделити на онолико једнаких делова колико има свега тих мушких и женских потомака и сваком женском потомку даће се од заоставштине половина од онога што би му од заоставштине припао кад би био са мушким потомцима изједначен. Ако дакле има два сина и три кћери, онда се заоставштина подели прво на пет једнаких делова, пет петина, и свака кћи добива по по 1-10, а синови 7-10, које они деле на једнаке делове. Ово вреди у у сеоским инокосним породицама за сваки степен потомства.

Градска или варошка је породица она чији је домицил у граду (вароши), а сеоска је породица она чији је домицил у селу, према закону о административној подели земље.

Ако оставилац није оставио потомке онда наслеђују његови родитељи и њихово потомство (друго колено). Ако су оба родитеља у животу, и отац и мати, онда њима припада цело наследство на једнаке делове.

Ако су оба родитеља умрла, онда се цела заоставштина дели на једнаке делове међу његове заједничке потомке: браћу и сестре оставиочеве и по оцу и по матери, односно њихове потомке, без обзира на пол као и на то да ли је у питању инокосна градска или инокосна сеоска породица. Ако родитељи оставиочеви нису оставили заједничких потомака, већ је сваки од њих оставио само своје сопствене потомке, онда се заоставштина дели на два једнака дела, од којих ће један добити потомци очеви (браћа и сестре оставиоца по оцу односно њихово потомство) а други потомци матери (оставиочева браћа и сестре по матери) на једнаке делове, без обзира на пол и без обзира на то да ли је у питању инокосна градска породица или сеоска.

Кад је који од оставиочевих умро без потомства, онда сва заоставштина припада другом живом родитељу.

И у овом колену примењује се право представљања. Кад нема ко да наследи из другог колена онда наслеђују сродници из трећег колена: деду и бабу по оцу и деду и бабу по матери. Заоставштина се дели на два једнака дела: један припада деди и баби по оцу, други деди и баби по матери. Једну половину дели на једнаке делове деда и баба по оцу, другу деда и баба по матери. Ако су они умрли, онда се њихови делови деле на њихове потомке, без разлике пола. И у овом колену се примењује право представљања.

Кад нема сродника из трећег колена онда наслеђују сродници из четвртог колена: прадеде и прабабе по оцу и прадеде и прабабе по матери и њихово потомство по истим правилима која вреде за ранија колена.“ (Женски покрет, свеска за април т. год.)

Са овим одредбама слаже се и г Д-р Драг. Аранђеловић с том разликом што он наследи ред закључује са трећим коленом.

Расматрајући ове одредбе, као дугогодишњи судија и правник практичар, слободан сам о истима дати своје мишљење, са једином жељом, да тиме допринесем правилном нормирању наследних односа.

Наследно право је генерални тестаменат за све оне грађане, који не оставе за живота свој лични тестаменат нити учине распоред своје имовине којом другим правним актом на случај своје смрти.

Тестаменти су воља тестатора, те зато и наследно право треба, да одговара и да се поклапа са вољом оних покојника, који без тестамена умиру. Како се сви тестаменти базирају на презумираној љубави дефунктуса према наследницима, то и наследно право као генерални тестаменат мора бити на истој основано. Презумирања љубав потиче из уређених особина сваког човека, да живи, бори се, ради и тече за одржање своје егзистенције и својих најмилијих створења. Држећи се стриктно ових принципа, а имајући у виду дух времена, у коме се прописи доносе, законодавац неће никад погрешити у регулисању наследних односа, нити ће имовину покојника предавати ономе, коме покојник за живота, то не би желео учинити.

Презумтивна љубав дефунктуса није неодређена, већ и она има своје степене, своју одређену линију и свој свршетак. Том одређеном линијом треба ићи и у наследном праву.

Најдража и најмилија створења човека су његово мушко потомство. Према синовима љубав оца и матере је најјача, а код већине родитеља ова љубав премаша и љубав према личној егзистенцији родитеља.

Та најсилнија љубав потиче из уверења сваког човека, да се његова егзистенција после смрти продужава, оживљује и овековечује само у његовом мушком потомству. Син остаје верни чувар огњишта, обичаја, светих традиција, породичних успомена и све имовине својих родитеља.

Сем ових узвишених душевних мотива, љубав према мушком потомству има и свога чисто материалистичког основа.

Код наших сељака синови постају продуктивни и почињу радити и помагати своје родитеље у привреди чим, тако рећи, проходају. Синови код сељака чине његово прво и највеће богатство, јер тек са њима може своје имање обрадити и материјално стање поправити. Сељак без мушке деце убоги је сиромаш, коме је немогуће учинити ма какав знатнији напредак у животу. У току времена очеви малаксавају у привреди и активностима, а њихово место заузимају синови, који постају њихова потпора, заштита и хранитељи под старе дане. Овакав је случај и код свију грађана варошана. Ону помоћ и оне наде, које чиновник полаже и очекује од пензије за себе и своју породицу на случај инвалидитета или смрти, то сви остали грађани гледају и уздају се у своје мушко потомство.

Са свега овога, сасвим је оправдана, основана и умесна код сваког човека толика љубав према мушком потомству из чега се рађа и тежња, да се мушко потомство првенствено и најјаче материјално обезбеди, јер оно то заслужује и по својој способности и по тежини послова које врши.

Љубав према женском потомству слабија је, не само са изнетих разлога, већ и због тога, што је оно привремено становник куће родитељске, коју удајом на свагда напушта, прелази у други дом са којим се срађа за цео свој живот, кидајући све везе са родитељским домом према коме временом долази у однос туђина а не сродника. Услед овога наш данашњи законодавац схватајући правилно све ове чињенице и створио је у наследном праву приоритет мушке деце над женском. Ова установа приоритета као оправдана огледа се и данас у маси примера пред првостеп. судовима, у којима грађани без мушког потомства, усвајају туђу мушку децу, да би из наслеђа искључили своје женско потомство, и у маси тестамената у којима тестатори сву имовину остављају мушкој деци, а женским указују незнатне делове у новцу. Пред Лозничким првостепеном судом има тестаменат, у коме је тестатор имовину своју преко двадесет милиона поделио на своја два сина, а кћерима завештавао по 50.000 дин.

Нагло кидати са овако у нашем народу укорењеном установом приоритета мушке деце у наслеђу, значило би негирати изнета реална факта и чињенице, то би значило предавати имовину грађана ономе, коме они не желе оставити, и тако створити револт и негодовање, а није искључена могућност, да ти прописи остану без примене, јер би грађани теретним уговором за живота своју имовину преносили на мушко потомство. Ми смо са овом установом приоритета мушког потомства у наслеђу створили данашњу велику отаџбину, те реформисте треба обазриво приступати.

Истина ова данашња установа приоритета мушке деце не одговара духу времена, новим струјама социјализма које су љубав браће према сестрама јако пољубале и умањиле, и покрету жена за пуну равноправност њихову са мушкима. У

данашњем материјалистичком и индивидуалистичком добу, наше женскиње налазе се у очајном и бедном материјалном положају.

Држава, друштво и законодавац морају, да воде рачуна о томе и да се осећаје правде код грађана доведу у склад са духом времена.

Ради овога постигнућа, по моме мишљењу, треба предложене одредбе овако конструисати:

„Мушко и женско потомство ће наследити на равне делове под условом, да мушки наследници, при удаји женских наследница, имају право њихове делове наслеђа исплатити по процени. Удомљење и удадбена спрема улазе у наслеђени део женског потомства, те оне као посебне установе опадају.

Умрли има право, у корист мушког потомства, женско потомство из наслеђа искључити у половини своје имовине.“

Оваква одредба задовољиће осећаје правичности нашег народа, обезбедити материјални положај женских и сузбити сиротињу и беду наших грађана, Ова установа исплате у новцу постоји у II. ал. § 529. грађ. зак. по коме задруга има право исплатити део наслеђа кћери умрлог задругара. Ова одредба живи већ скоро читав век у нашем народу и то је најбољи доказ да она потпуно одговара правној свести његовој. Због овога ову установу, тако лепо примљену, треба усвојити и у овом случају наслеђа код потомства.

Изједначење мушког и женског потомства по г. Перића предлогу неће ништа више побољшати материјалан положај женских него при исплати њиног дела, али ће се тиме изазвати маса компликованих деоба, велики излишни парнични трошкови око истих, хаотично стање у прив. односима; ситнење, раздробљавање и парцелисање непокретног имања, што све води беди, сиротињи и немаштини мушких наследника, од којих ће постати бескућници и пролетери, који слабе и руше најсилније државе. То би значило једну цркву градити, а сто других палити.

Као што је капитализам с једне стране користан, потребан и сјајан због концентрације имовине и способности за већа и рентабилнија предузећа, тако с друге стране он има своју мрачну страну, што ствара пролетере, о којима свака држава мора да води рачуна.

С тога треба ићи златном средином, која ће се постићи предложеном исплатом, и на тај начин у економском, социјалном и политичком погледу обезбедити и ојачати државну целину.

Корисност ове установе исплате огледа се и у томе, што се бракови ретко обављају у месту рођења младенаца, већ махом са удаљених места. Због те удаљености, удатој наследници апсолутно је онемогућено, да управља својим наслеђеним делом и зато ће увек бити принуђена да га прода. Да га не би продавала трећим лицима, да се трећа лица не би увлачила у породичне односе, да би се избегли компликовани процеси око деобе, много је корисније, целисходније и правичније, да законодавац даде

мушком наследнику, као смесничару право исплате, чиме ће се све наведене излишне процедуре избећи, а мушко наследнике економски подићи. Све се ово још боље осветљава овим примером. Наследница Јованка из Лознице, удаје се у Шабац. Немогући да управља својим делом у Лозници због удаљености од 60. к. м., она ће га продати, по овом начелу исплате, своме брату Јанку. Њен брат Јанко који се оженио из Шапца не може наслеђем своје жене управљати у Шапцу са истих разлога, те ће тај део уступити своме шураку — брату женином, а откушати део наслеђа сестре Јованке у Лозници и тако ће обе стране сачувати целину своје имовине и неће бити оштећене.

На овај начин удајом и женидбом вршиће се само једна размена добара-наслеђа, тако правична и корисна, како по једнакост грађана, тако и по виталне интересе државе. Исплатом ће се подстицати код мушког потомства иницијатива, енергија, воља за рад, и још ранија припрема за накнаду наслеђа својим сестрама. Деоба у природи даће сасвим супротни резултат.

Све ово постићиће се и кад се бракови младенаца закључују у месту њиховог рођења јер ће та иста корисна размена наступити.

Ова установа исплате одговара установи прекупа код смесничтва, те и по том основу мушком наследнику као смесничару треба дати право исплате и његов материјални положај обезбедити.

Кад би се ова установа исплате у појединим конкретним случајевима показала као неправична, потребно је дати право грађанима, да могу своје женско потомство у корист мушког потомства искључити из наслеђа у половини своје имовине.

Удомљење и удадбена спрема по данашњим обичајима премаша у вредности, често пута наслеђени део женског потомства, те је зато нужно ради правичности удомљење и удадбену спрему урачунати у њихове наследне делове, јер оне постају искључиве сопственице ове имовине.

То пак што је женско и мушко потомство изједначено у свима културним земљама не може бити за оправдање да ту установу треба и код нас установити. Јер, са правним установама је као и са биљкама. Једна биљка лепо напредује у једној земљи, док у поднебљу друге земље угине.

Модифициране одредбе неће ни у колико имати утицаја на наше покрајине које имају изједначено, у наслеђу мушко и женско потомство, пошто ће ове одредбе показати исте корисне резултате као и на терену нашег српског законодавства.

Одредба, о деоби на инокосне-сеоске и варошке породице, са изнетих разлога излишна је и изазива рђаве осећаје код грађана, који пред законом и правдом треба да су једнаки. Поред овога тешко је категорисати сеоску и варошку породицу, пошто су оне измешане, те имамо варошку породицу у селу а сеоску у вароши. Домицил није довољна ознака, јер учитељи, свештеници, механиције и дућаниције са породицама на селу, увек су

варошке породице и ако је њихов домицил у селу. Док имамо породица по варошима, чији је домицил у вароши а баве се искључиво земљорадњом. Сем овога појам вароши је неодређен, а домицил грађана у току времена променљив.

После потомства љубав човека треба, да је најјача према родитељима, али у данашњем времену та љубав замењена је с осећајима и симпатијама према супрузи, те би и супругу требало увести у ред наследника. За ово је најбољи доказ маса тестамената, којим грађани своју супругу изједначају са потомством у наслеђу или ако немају потомства остављају јој цело имање.

Супруга је човеку најинтимнији сапутник кроз цео живот, она са њим дели добро и зло, жалости и радости, она му је највећи помагач у стицању имовине. Оставити удову, да после смрти мужа своје право удов. ужитка реалише путем грађ. парнице, као што је то по данашњем закону, то је не само неправично, већ сурово и свирепо. Супругу треба изједначити у наслеђу са потомством под условом, да мушки наследници њен део исплате на случај удаје, а у конкурсу са осталим наследницима одредити јој половину мужевљева имања као наследни део. На овај начин постаће непотребна компликована установа удовичког ужитка. Са супругом увести у исти наследни ред и мужа — супруга.

После љубави према потомству и жени долази према родитељима и њиним представницима, те је потребно и задржати г. Перићеву одредбу.

Са љубављу према родитељима и њиним представницима гаси се сродничка љубав и на њено место ступа љубав према заједници у којој се дефунктус родио и живио, а та је љубав према отаџбини, помоћу које је своју имовину и стекао. Даље сродство не треба у наслеђе уводити, те као наследника после родитеља и њиних представника одредити државу.

За ово су најсјајнији докази величанствене београдске палате са натписима: Илија Коларац — Српству, Миша Атаназијевић — Отаџбини. Ови великани и родољуби више су волели своју отаџбину, којој су огромну своју имовину завештали, него неке своје удаљене сроднике. Огроман број задужбина и хуманих фондова у последње време иду у прилог мишљења, да грађани више теже своју имовину оставити отаџбини или хуманом фонду, него неком сроднику на кога нису ни помишљали. Регулисање наследних односа у задржном стању по пројекту непознати су нам, а кад буду објављени даћемо своје мишљење.

Драгомир П. Милојевић
председник првостеп. суда

Пленарне сједнице и начелне одлуке Великог Суда у Подгорици.

Састав Великог Суда законом о устројству судова од 1902. год. предвиђен је од предсједника и четири члана, а законом од 1910. год. од предсједника и шест чланова. Дакле, овим доцнијим законом повећан је број судија, што је, нема сумње, требало да буде од утицаја на састав кворума Великог Суда као највећег судског форума за изрицање правде.

Унутрашњим правилником Великог Суда од 27. јануара 1903. год. предвиђене су пленарне сједнице од пет чланова вотаната, а то значи од целокупног броја судија законом о устројству судова тада предвиђеног за састав Великог Суда. Ступањем на снагу овога закона од 1910. године унутрашњи правилник Великог Суда од 27. јануара 1903. год. изгубио је своју правну важност као год што ју је изгубио и пређашњи закон о устројству судова од 1902. године на основу којег је овлашћења правилник био донесен. На темељу овог доцнијег закона о устројству судова од 1910. године овлашћен је Министар Правде за доношење новог унутрашњег правилника који би одговарао духу и смислу новог закона од 1910. год. (чл. 9). По најновијем закону Црне Горе о Краљевској Влади и уређивању државних надлештава од 1914. г. састав Великог Суда предвиђен је од девет судија и предсједника (чл. 21). Према томе, код оваквог знатно повећаног броја судија за састав Великог Суда, не могу се назвати општим сједницама оне сједнице Великог Суда, које се одржавају на основу прописа овог правилника од 1903. год., који је већ изгубио своју правну важност.

За пуноважну пленарну сједницу, с обзиром на данашњи састав Великог Суда законом предвиђен од десет судија, имао би се изискивати састав од целокупног броја судија Вел. Суда, као што је то био случај у времену доношења унутрашњег правилника од 27. јануара 1903. г., када су пленарне сједнице састављене биле од свих судија вотаната Великог Суда.

Истина, за пуноважност оваквих сједница могло би бити ријечи о неком мањем одступању од целокупног броја судија, али то одступање имало би бити незнатно, а у сваком случају не би смјело сметати да одлука Великог Суда донесена у таквој сједници не буде служила изразом мишљења већине судија; јер једино у таквом саставу донесена одлука могла би се сматрати мишљењем Великог Суда.

Према свему овоме, произлази да су пленарне сједнице, које данас одржава Велики Суд у саставу од пет судија непуноважне. Доследно томе и одлуке донесене у таквим сједницама имају се сматрати за правно неважеће. На овај начин, према самом закону логике, долазимо до једног правног апсурда: да донесена одлука Великог Суда у тако званој пленарној сједници

од пет судија, изгласана по принципу одлучивања већином гласова, евентуално при подјели у мишљењу од тројице судија, постаје општом одлуком Великог Суда, којег је састав најновијим законом од 1914. г. о Краљевској Влади предвиђен од девет судија и предсједника суда. А то значи, да при таквом начину одржавања пленарних сједница од пет судији можебитно мишљење тројице судија као осталих у већини при гласању морају прихватити и све остале судије, као обавезно за њих, односно такво мишљење тројице судија на овај начин постаје начелном одлуком Великог Суда састављеног од десет судија вотаната.

Према самој логици ствари може се извести, да у оваквим сједницама донесене одлуке не могу имати обавезну снагу коју им још и данас Велики Суд присваја, те погрешно о томе мисли и принудно у том погледу дјелује на ниже судове. Циљ и сврха прописа унутрашњег правилника у колико се односе на дјелокруг рада пленарних сједница у том правцу посматраних јесте у томе, да се на првом мјесту одржи једнообразност у свим одјељењима код самог Великог Суда, а затим, да Велики Суд дужом и сталном праксом принуди односно поучи ниже судове на правно и једнако схватање законских прописа, како материјалног, тако и формалног закона.

Али, Велики Суд нема законског ослонаца за доношење начелних одлука које би у свим случајевима за ниже судове вао жиле за обавезне. Шта више, Уставом за Црну Гору, забрањене је свако тумачење законских прописа без пристанка за то народн-скупштине. У Уставу Црне Горе од 1905. године изричито се каже: „Никакав закон не може бити без пристанка народне скупштине издат, укинут, измијењен или обавезно протумачен“ (чл. 73.)

У Видовданском Уставу од 1921. године у том погледу не постоји никакве одредбе.

У осталом, судови имају да пазе на правилну оцјену и примјену законских прописа, а не на њихову уставност, те према томе, питање може бити стављено о законитости одлуке Великог Суда донесених у пленарним сједницама: било да су или да нијесу такве одлуке донесене на основу законских прописа или неког другог прописа у том погледу заснованог на неком законском овлашћењу.

Поред овога што Велики Суд за доношење обавезних одлука за ниже судове нема зато законског ослонаца, нити му пак такво право пружа унутрашњи правилник, код Великог Суда се и данас као и раније, примећује његова стална тенденција удаљавања за стварање нових одлука са законском силом за ниже судове. Овакву тежњу Великог Суда још ондашњи вршилац дужности Министра Правде Д-р Л. Војновић карактеристично и оправдано у једном свом распису од 1903. год. назвао је: „екс-

курзијом Великог Суда на законодавном пољу“ (види распис Д-ра Л. Војновића од 23. фебруара 1903. год. на Књ. Велики Суд и на све Књ. Обласне Судове којим се уводи I. књига „Зборник судских закона и наредаба“).

Такву екскурзију како тада тако и данас Велики Суд врши у колико прелази границе одређене за његов дјелокруг рада.

Према односним законским прописима закона о кривичном судском поступку истрагу отвара и прекида иследна власт (§ 155. Крив. Суд. Пост.). Против ријешења о прекидању истраге вођене код иследне власти, приватни тужитељ може се жалити Великом Суду у законом предвиђеном зато року (§ 32. Крив. Суд. Пост.). У овом случају Велики Суд дјелује као касациона власт било да ријешење о прекидању истраге поништи или да жалбу одбије а ријешење оснажи.

Нас овдје интересује ријешење иследне власти о прекидању истраге у колико такво ријешење не подлежи расматрању у судском кворуму окружних судова. Приватном тужитељу пристоји право жалбе против ријешења о прекидању истраге код иследне власти на Велики Суд по којој жалби Велики Суд решава било да се дјело извиђа и суди по тужби приватног тужитеља или по званичној дужности.

Законски прописи су у том погледу јасни, а и судска пракса увијек је била у сагласности са законским прописима у том правцу.

Велики Суд у својој пленарној сједници од пет судија вантата неправилно доноси једну генералну одлуку којом наређује да се сви предмети, како о прекидању истраге, тако и закључци о отварању истраге, спроводе окружним првостепеним судовима на расматрање и оцјену.

Ради примјера овдје ћемо донијети текст двеју таквих одлука Великог Суда од 2. децембра 1921. године. Текст прве одлуке под број 158 донесене у пленарној сједници Великог Суда по питању: „Подлежи ли расматрању и оцјени суда закључак иследног судије, донесен на основу § 125. Крив. Пост. о предузимању кривичног ислеђења против каквог лица?“ — гласи:

„Велики Суд ради једнообразне примене реченог законског прописа, а на основу свог унутрашњег правилника (чл. 11. т. а. у у вези с чл. 8.) донио је следећу одлуку: Закључак иследног судије о предузимању кривичног ислеђења противу каквог лица, донесен на основу § 125. Крив. Пост., подлежи расматрању и оцјени суда. Иследни судија је дужан по званичној дужности спровести суду такав свој закључак.“ *Разлози:* По § 125. Кр. Пост. надлежна је иследна власт да доноси закључак о предузимању кривичног ислеђења противу каквог лица. Пропис § 19. истог закона набраја које су власти. Како капетански суд (среско начелство) односно општинско-варошки суд и окружно начелство (обласна управа), ствар предају суду одмах, то о доношењу оваквог закључка од њихове стране не може бити ријечи. Остаје само окружни суд као иследна власт, која је надлежна по § 125. Кр. Пост. да доноси поменути закључак. Судски

иследник, као судски орган ради у име суда, а у границама закона (§§ 20., 22. и 23. Крив. Пост.), те је нужно да његов закључак подлежи разматрању и оцјени суда.

Овакав образложен закључак иследне власти мора постојати и налазити се у списима, да би се знало из којих се законских разлога једно лице узима на одговорност и противу њега води ислеђење према испитиваним основима подозрења и другим околностима (§§ 115—125. Крив. Пост.)“

Текст друге одлуке под број 176 донесене у пленарној сједници Великог Суда по питању: „Да ли ријешење иследног судије о прекидању ислеђења на основу § 27. Крив. Пост. подлежи разматрању и оцјени надлежног првостепеног суда?“ — гласи:

„Велики Суд ради једнообразне примјене реченог законског прописа, а на основу свог унутрашњег правилника (чл. 11. т. а. у вези с чл. 8.) донио је следећу одлуку: Суд је надлежан да разматра и оцјењује ријешење иследног судије о прекидању ислеђења на основу § 27. Крив. Пост. Иследни судија је дужан по званичној дужности спровести суду свако такво своје ријешење. *Разлози:* Прописом § 19. Крив. Пост. таксативно су побројене власти, које истражују и ислеђују преступе и злочине, оне су:

Капетански (срески) односно општинско-варошки судови и обласни (окружни) судови. Обим, права и дужности Капетанских, односно општинско-варошких судова у истрази и ислеђењу нормиран је §§ 20. и 21. Крив. Пост. У тај обим никако не улази и доношење какве одлуке на основу § 27. Крив. Пост. Полицијска власт послје учењених најнужнијих мјера (§§ 20. и 21. Крив. Пост.) у случају преступа и злочина уступа мјесто у ислеђивању окруж. Суду, те ни она није овлашћена да доноси одлуке на основу § 27. Крив. Пост.

Окружни суд је надлежан да доноси одлуку: да ли ће његов иследни судија поћи на мјесто учињеног злочина или преступа (§§ 20. и 24. Крив. Пост.); суд пази на хитрину вођења ислеђења, па и на поступак свога иследника (§ 26. Крив. Пост). По § 25. Крив. Пост. суд (колегијум судски) рјешава о одустанку од предузетог ислеђења на основу § 27. истог закона. Свима овим прописима о надлежности суда за доношење ријешења о прекидању истраге не противурјечи ни пропис § 155. Крив. Пост., јер је иследна власт, која се у њему спомиње, сам суд (колегијум) према § 19. Крив. Пост., па као таквом и припада право одлучивања на основу § 27. Крив. Пост.“

Овакве одлуке Великог Суда нижи судови морали су прихватити и спровести у раду, јер је Велики Суд у својим захтевима у томе према нижим судовима остао императиван, па и ако су били покушаји од нижих судова да не примењују одлуке Великог Суда као за њих необавезне и произвољно од Великог Суда донесене.

Првостепени судови су законом нагнани на правно схватање Великог Суда за сваки поједини случај, те су се морали за сваки такав случај покорити одлуци Великог Суда, а затим ради бржег рада и саме одлуке Великог Суда признати као обавезне за њих за све такве случајеве и примијенити у раду онако како се то говори у појединој одлуци Великог Суда.

На овај начин, Велики Суд погрешно схвата када својим одлукама донесеним у пленарним сједницама придаје обавезну

снагу, јер за доношење таквих одлука Велики Суд нема законског овлашћења. Поред тога, такве одлуке бивају донесене у непуноважним сједницама, а консеквентно томе су и правно неважеће.

Закључак иследне власти о отварању истраге против извјесног лица интерна је ствар иследне власти у толико у колико такав закључак не долази на разматрање суда, пошто законом против таквог закључка није предвиђено подношење жалбе, нити је пак предвиђено да би иследна власт такав закључак упућивала суду по званичној дужности на даљи преглед и решавање. Али, ипак, законодавац налаже да се без таквог закључка не може отпочети кривична истрага против неког лица. Иследна власт према односним законским прописима треба претходно да пронађе околности и прибере основе подозрења на темељу којих би могла предузети истрагу против неког лица, јер се таквим закључком, који се иследним списима прилаже, колико толико спречава можебитна самовоља иследне власти противу извјесног лица. Поведена истрага против неког лица без образложеног закључка сматрала би се произвољном и недопуштеном радњом иследне власти.

Не налазимо законског ослоња да би иследна власт овакав закључак о отпочињању истраге имала упућивати окружном суду на разматрање и оцјену, па је неразумљиво на основу чега је Велики Суд одлучио да иследни судија мора по званичној дужности упућивати такав закључак окружном суду на оцјену. Једино претпостављајући да Велики Суд, сматрајући своју одлуку за обавезну за ниже судове, наређује иследним судијама да у смислу одлуке Великог Суда шаљу свој закључак о отварању истраге окружном суду на оцјену и разматрање, а окружним судовима да морају по закључку о отварању истраге одлучити. Али баш овдје имамо констатовати, да код Великог Суда у томе постоји не само прекорачење у погледу тумачења законских прописа, него шта више у конкретном случају постоји стварање нових норми, којим Велики Суд придаје обавезну снагу, односно присваја им силу закона. Оваква радња Великог Суда у погледу стварања таквих нових норми са обавезном снагом за ниже судове најочитије се види из ријешења Великог Суда од 29. јануара 1924. г. донесеног по жалби Ф. В. противу ријешења иследног одбора Цетињског окружног суда од 18. децембра 1923. г. Број 1469.-V.-1922.-98 донесеног по кривици П. П. и В. Д. због дјела из § 121. т. 2., 122. и 123. К. З. Цитирано ријешење Великог Суда гласи:

„Велики Суд по прегледу односних списа жалбе Ф. В. и ријешења иследног одбора окружног суда на Цетињу од 18. децембра 1923. Бр. 1469-V-1922—98 *рјешава*: Одбија се жалба тужитеља Ф. В., а списи се повраћају окружном суду на Цетињу на надлежни поступак у смислу § 125. Кр. Суд. Пост. *Разлози*: Како ријешење иследног одбора о прекидању ислеђења на основу § 27. К. С. П.

подлежи расматрању и оцјени окружног суда, а како је иследни судија дужан по званичној дужности спровести окружном суду свако такво ријешење, то је са наведенога, а у вези са пленарном одлуком В. Суда од 2. децембра Бр. 158 донијето горње ријешење."

Иследна власт када утврди и пронађе узроке предвиђене § 27. Кр. Суд. Пост. има од истраге да одустане или истрагу да прекине, о томе протокол начини, исти потпише и предмет стави у архиву (§ 155. Крив. Пост.). Изузетно од овога, прописима § 32. Кр. Пост. приватном тужитељу дозвољава се подношење жалбе противу ријешења иследне власти о прекидању истраге на Велики Суд; у овом случају предмет се шаље на жалбени поступак Великом Суду. Велики Суд свој захтјев, да је иследни судија дужан по званичној дужности спроводити окружном суду ријешења о прекидању истраге, као и закључак о отварању истраге, заснива на својим генералним одлукама донесеним о томе у пленарној сједници, те тако својим таквим одлукама присваја силу закона. Овако гледиште Великог Суда нарочито се даде утврдити из напријед цитираног ријешења Великог Суда број 223 у колико то Велики Суд своју одлуку о томе, да ријешење иследног одбора о прекидању истраге подлежи расматрању и оцјени окружног суда, у разлозима овог свог ријешења заснива на одлуци пленарне сједнице Великог Суда од 2. децембра 1921. г. Бр. 158.

Прописи §§ 125. и 27. Крив. Пост. јасни су: у првом од њих говори се какав има да буде закључак иследне власти о отварању истраге, а у другом говори се о томе када се ислеђење отпочиње и када се отпочето има прекинути.

Велики Суд произвољно присваја својим одлукама силу закона, произвољно и погрешно тумачи прописе § 125. и у вези са овим прописе §§ 19. и 27. Крив. Пост.

У § 19. Крив. Пост. за Црну Гору иследној власти — иследном судији, којему и капетански суд преко обласне управе — окружног начелства уступа одмах истрагу, припада у дужност да при постојању кривичног дјела пронађе основе подозрења противу учиниоца дјела, о томе састави закључак и одмах поведе истрагу.

Иследни судија је орган суда, он дјелује и ради у вођењу истраге у име суда (§ 23. Крив. Поступ.); њему такође припада у дужност да чим утврди коју од околности предвиђену у § 27. Крив. Пост. отпочету истрагу против неког лица прекине. Оваква иследникова радња у истрази самостална је све до подношења тужбе по § 156 Кр. Пост. односно до судског ријешења о стављању под суд. Изузетно од овога приватном тужитељу дозвољава се противу ријешења о прекидању истраге подношење жалбе Великом Суду било да се дјело извиђа и суди на тужбу приватног тужитеља или по званичној дужности (§ 32. Кр. Пост.).

Законом Крив. Суд. Пост. предвиђене су власти односно надлештва, којима припада власт истраживања и ислеђивања

злочина и престапа, а наиме: Капетански, односно Општинско-Варошки Суд и Обласни Суд. У § 22. Кр. Пост. каже се: „Злочине и престапе ислеђиваће код капетанског суда, сам капетан са писаром; код обласног суда један, од предсједника суда, одређени члан са писаром (§ 20.)“ Према чему је нетачно мишљење Великог Суда, да је судски колегијум иследна власт, — таква власт припада окружном суду као надлештву, а истрагу врше законским прописима предвиђени зато судски органи. Иследни судија, као орган суда, овлашћен је да истрагу води односно да је отпочне, настави и врши у име суда као надлештва, отуда имао би бити разумљив и онај законски израз у колико се у § 25. Крив. Пост. каже: „Суд ће моћи од предузетог ислеђења одустати само из узрока наведених овим законом (§ 27.)“

Ови законски прописи значе да судска власт, иследни судија, као орган суда, и бива надлежан за прекидање истраге. О томе су јасни законски прописи § 131. Кр. Пост. које овдје наводимо: „Окривљеног који је стављен у притвор, из узрока наведених под а) и б) § 129. иследна ће власт ослободити одмах притвора како отпадне узрок, који је извазвао притвор“.

У прилог наведеног службе и прописи § 130. Кр. Пост. у колико се у истом говори, да иследна власт има у смислу § 139. Кр. Пост. донијети ријешење о притвору или окривљеног ослободити наводећи за то разлог у свом ријешењу.

У Крив. Суд. Пост. побројени су случајеви када ријешења о притвору иследног судије долазе пред окружни суд односно судски кворум на оцјену и рјешавање, а то су: по жалби притвореника, а без икакве жалбе послије 8 дана од донесеног ријешења о притвору, када иследни судија по званичној дужности по наређењу законских прописа (§ 129. Кр. Пост. за Црну Гору) упућује суду своје ријешење на разматрање и одлучивање. У првом случају против ријешења окружног суда може се жалити у законом одређеном року на Велики Суд у којој као последњој инстанцији Велики Суд и одлучује, а у другом случају окружни суд рјешава у последњем степену.

У Видовданском Уставу спроведене су исте одредбе по питању ријешења о притвору код иследне власти што и у закону истражним властима за Краљевину Србију с тим, да су уставним одредбама предвиђени много краћи рокови за подношење жалбе, за упућивање предмета по званичној дужности, као и за одлучивање по истим предметима код првостепеног суда чија одлука постаје извршна.

На овим смо се прописима задржали како би доказали да законским прописима бивају сви случајеви кретања списа од једне било иследне или судске власти — инстанције — другој инстанцији. По питању које нас овдје интересује нигде не налазимо законског прописа по којему би иследни судија имао упућивати своје ријешење о прекидању истраге, а још мање

свој закључак о отварању истраге окружним — првостепеним судовима на оцјену и решавање.

Крив. Суд. Пост. за Црну Гору скоро је у свему тачни препис Кривичног Судског Поступка за Србију, те и односних прописа у погледу ријешења о прекидању истраге код иследне власти. Али, доцнијим законом о иследним властима од 27. августа 1895 године за Србију измијењени су у неколико прописа Кривичног Судског Поступка о прекидању истраге; а на име, у колико се прописима чл. 3. закона о истражним властима приватном тужитељу даје право жалбе надлежном првостепеном суду противу ријешења иследне власти о прекидању истраге. Прописима овог доцнијег закона наређује се истражној власти, да се ријешење о прекидању истраге по дјелу које би се ислеђивало и судило по званичној дужности а приватни тужитељ не би се жалио противу ријешења о прекидању истраге — има спровести надлежном првостепеном суду на оцјену и рјешавање, која ријешења суд разматра и рјешава у последњем степену.

Ступањем на снагу закона о истражним властима као доцније донесеног, престао је важити пропис § 34. Крив. Пост. за Србију, којим се је приватном тужитељу давало право жалбе против ријешења иследне власти о прекидању истраге Касационом Суду (по Крив. Суд. Пост. за Црну Гору Великом Суду — чл. 32.).

Овим упоређењем прописа Крив. Суд. Пост. за Црну Гору у погледу прекидања истраге са прописима Кр. Суд. Пост. за Србију у вези са прописима чл. 3. закона о истражним властима доказује се у колико Велики Суд произвољно тумачи прописе § 25. Крив. Пост. и у колико хоће на један прост начин да својим одлукама донесеним у тако-званим пленарним сједницама присвоји обавезну снагу за све ниже судове и да са њима допуну и измијени законске прописе. У конкретном случају у колико Велики Суд захтијева од истражних власти — иследног судије, да своја ријешења о прекидању истраге по званичној дужности. шаље надлежном окружном суду на оцјену и рјешавање и да тиме погрешно тумачи односне прописе Крив. Суд. Пост.

Велики Суд на овај начин прелази компетенцију свога судског дјелокруга и одлучује о ономе, што би се имало учинити у законодавном поретку, као што је то случај са доношењем закона о истражним властима за Србију.

Велики Суд у Подгорици сматра се одјељењем Касационог Суда (чл. 137. Устава) и третира се у законодавству Црне Горе као највећи Суд у земљи, те не би смио да пада у овакве тешке грешке које Велики Суд чини у вршењу правосуђа.

В. Вукашиновић

председник Окр. Суда у Подгорици.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Смерови и средства закона о пољопривредном кредиту.

После прилично исцрпне дискусије у начелној дебати, Народна Скупштина је муњевитом брзином изгласала, један по један, без икакве измене, све чланове новог закона о пољопривредном кредиту онако како га је поднео Скупштински Одбор. Могло би се мислити да се и сам Одбор задовољио тиме што ће лено прећи преко појединих чланова, и цео закон оставити у оном стању у коме га је донео Министар Пољопривреде и Вода. Овај Одбор је, међутим, пројект брижљиво проучио, и много што у њему изменио. Закон је из Одбора изишао знатно већи, потпунији и јаснији. Главне тенденције пројекта су не само сачуване, већ су још подвучене, како у ономе што се хтело створити, тако у ономе што се хтело оборити.

Јер овај закон има две главне тенденције: 1) да створи један државни кредитни апарат који би не само имао потпору владе, већ би се налазио потпуно у њеним рукама; 2) да ослаби досадашње наше кредитно задругарство какво смо наследили од прошлости или развили од ослобођења на овамо. Пројекат је већ обележавао те две тенденције, али ни довољно оштро, ни сасвим прецизно. Владаина већина у Скупштинском Одбору ушла је сасвим у намере владе и Министра Пољопривреде и за остварење њихових позитивних и негативних тежња пружила им одређена и може се рећи ефикасна средства. Чак и онда кад на први поглед изгледа да је чинила концесије опозицији, одборска већина је, својим прецизијама, само потенцирала основну тезу пројекта.

Анализа самога закона показаше нам његову економију и начине да се постигне постављени циљ. А пре свега, шта се овим законом хтело постићи? Хтело се двоје: 1) помоћи обнову ратом оштећене и запуштене земљорадње; и 2) оспособити сељаке за интензивнију производњу, коју захтевају „њихови садањи и будући терети и обавезе према држави“. Даљи циљеви су: „поправити прилике на селу, подићи културни ниво наших земљорадника и постићи јачи извоз, па с тим уједно и појачати економски и финансијски положај целе наше државе.“ И за обнову привреде и за интензивирање њено потребне су „јаче инвестиције“, дакле веће количине капитала које сељак данас налази под особито тешким условима.

Држава мора да интервенише. Али како?

Била су два пута: или поверити државне кредите постојећим задругама, или створити нове организме за дељење кредита, нове кредитне установе. Могла се, најзад, комбиновати приватна иницијатива са државном потпором. Таква комбинација може имати више нианса, и наш законодавац је усвојио једну. Његова солуција, се, видећемо, више приближује званичном кредити-

рању него слободном задругарству, ма да су основне ћелије новог кредитног организма месне сељачке задруге.

Наш законодавац нема поверења у постојеће задругарство. Он га не само не искоришћује онде где постоји, — што би вероватно чинио кад према њему не би имао неповерљив, чак непријатељски став — већ му изрично ограничава кредит на највише 15% од укупног кредита које даје централна Дирекција. У парламентарној дебати, браниоци владиног пројекта јасно су нагласили да је данашњи „наш задружни покрет потпао под утицај људи који су се бацили у политику“; да је „већина наших задруга подвојена фактички, племенски, верски и територијално“ (Д-р В. Јанковић); да ми „данас имамо још увек онакво исто задругарство какво смо нашли према племенским, верским и покрајинским приликама“ и зато ваља створити ново задругарство које ће се „саобразити нашој државној идеји и помагати њен развитак“ (г. Јурај Деметровић). „Ми овим законским пројектом, рекао је сам Министар Пољопривреде и Вода, идемо на то да отклонимо све узроке који изазивају племенске и верске сукобе код нас... Онај политички недостатак који смо констатовали да постоји код Савеза и код земљорадничких задруга уклањамо потпуно овим новим које стварамо за спровођење пољопривредног кредита.“ Види се да је, по мишљењу владиних представника, главни недостатак постојећег задругарства политичке природе, и да га тај недостатак онеспособљава да буде инструменат званичног пољопривредног кредита.

У основи новог кредитног апарата леже нове „месне задруге за пољопривредни кредит“ (у границама једне општине, или више општина или места у забаченим крајевима — чл. 9), чији задатак је да „својим члановима пољопривредницима (чл. 2) дају кредите за развиће и побољшање пољопривредне производње и да примају како од чланова тако и од нечланова њихове уштеђевине“ (чл. 3). Удели су прилично високи: најмање 100 дин. и „кредит задругари могу добити тек кад уплате пуне уделе“. Месне задруге нису слободне у доношењу својих правила, како је био предвидео Министров пројекат. Дефинитивна редакција чл. 8 (ранијег чл. 7) предвиђа да ће „Дирекција за пољопривредни кредит прописати једнообразна правила за све задруге“. Друго важно ограничење: на истој (задружној) територији не може постојати више од 1 месне задруге по овом закону. Скупштински Одбор је то ограничење још више стегао, и дао му јасно, рекло би се, политичко обележје: о пријему месних задруга у обласну решава ова последња „тек по истеку месец дана од дана поднете јој пријаве“ (чл. 9) и обласне задруга „има право и све пријављене задруге одбити од пријема до образовања једне нове задруге“ (чл. 10). До оснивања обласне задруге, то значи при стварању првих месних задруга, ова ће решења доносити Дирекција за пољопривредни кредит где ће, бар у почетку, утицај Министра Пољопривреде бити врло јак; доцније,

одбијена месна задруга има право жалбе истој Дирекцији, која доноси коначну одлуку (чл. 10). За почетак, док још не буде било обласних задруга, Министар Пољопривреде ће у Дирекцији имати апсолутну већину (чл. 25.) те ће *de facto* он доносити одлуке о пријему месних задруга. Омогућено је постојећим „кредитним организацијама пољопривредника“ да се претворе у месне задруге и користе се пољопривредним кредитом по овом закону, „ако му се саобразе и прими их обласна задруга, а док се ова образује Управа Дирекције.“ Одбор је додао једну важну алинеју која подвлачи намеру да се садашње кредитно задругарство ликвидира и замени новим: „У оваквим случајевима при одлучивању о пријему месних задруга у обласну задругу првенствено ће се узимати у оцену пријаве постојећих кредитних пољопривредних организација“ (чл. 15). Министар Пољопривреде је себи резервисао право да нарочитим правилником пропише „ближе одредбе о претварању тих организација у месне задруге по овом закону“.

На идућем степену, утицај централне власти још већи је. Изад месних, стоје „обласне задруге за пољопривредни кредит“. Чланови тих задруга су: а) месне задруге основане по овом закону, (са бар по једним уделом од 1000 дин.), „*којих мора бити најмање 20*“, (додатак Одбора); б) централна пољопривредна удружења (савези земљор. задруга, пољопр. друштва и сличне пољоприв. установе) која упишу један или више удела од 1000 дин. (чл. 16). Закон у ове задруге прима *de plano* постојеће задружне савезе, али унапред обезбеђује присуство 20 ново-створених месних задруга. Није јасно хоће ли се у ове убројати и старе кредитне задруге претворене у месне задруге по овом закону у смислу чл. 15. Не види се из закона ни то ко ће спроводити оснивање обласних задруга, као ни ко ће их потврђивати. У чл. 18 говори се о „скупштини обласне задруге“, али не знамо ништа ближе о њеним правилима. Обласној задрузи је остављено да сама одређује своје седиште на задружној обласној територији, која се не мора поклапати са територијом политичке области већ може обухватати и више политичких области (чл. 17). У њен управни одбор улазе, поред делегата скупштине обласне задруге, још „два стручна лица која Министар Пољопривреде и Вода одреди, два представника двеју по броју најјачих пољопривредних организација у области задруге и један представник обласне скупштине (политичке). Директора обласне задруге бира (и свакако плаћа) управни одбор задруге, а *ревизоре* који прегледају рад у месним задругама „*именује и плаћа* Дирекција за пољопривредни кредит“ (чл. 19). Преко ових ревизора Дирекција, односно Министар Пољопривреде ако то буде желео, моћи ће да утиче на рад обласних и месних задругара, нарочито на додељивање кредита, јер ничим није речено да ће они контролисати у првом реду јесу ли кредити употребљени на продуктивне сврхе.

Долазимо до врха, до саме Дирекције. То треба да буде „самосталан финансиски завод“ са задатком да „управља сумама које јој по закону буду додељене или од обласних задруга и других на чување поверене, да подељује кредит обласним задругама за пољопривредни кредит, централним савезима земљорадничких задруга и пољопривредних удружења, да води контролу над свима установама које добијају кредит по овом закону, и да се стара о примени овога закона“ (чл. 24). Подвучене речи су додате у Одбору, и оне јасно сведоче о намери да се данашњем задругарству за оних максимум 15% укупног кредита наметне контрола једнога званичног тела у чију истакнуту самосталност је слободно сумњати. Јер ево како је састављен управни одбор Дирекције: 1 члан Државног Савета, 1 члан Главне Контроле, 1 члан Народне Банке, 1 члан Држ. Хипот. Банке, 7 представника Министра Пољопривреде... од којих двојицу предлаже Главни Задружни Савез, и по 1 представник сваке обласне задруге и 1 представник Министра Финансија. Све ове чланове именује Министарски Савет на предлог Министра Пољопривреде, изузев представнике обласних задруга. У извршном одбору Управног Одбора Дирекције улази по праву представник Министра Пољопривреде. Директора поставља Министарски Савет.

Апарат је велики и сложен. Он ће захтевати врло велики број чиновника, и стојаће врло скупо. Бојати се да знатан део државне субвенције не оде на чиновничке плате, јер се самосталност ове установе састоји у главном у издржавању властитих службеника. Ових ће бити не само у Дирекцији и у обласним задругама, већ и у месним задругама, јер за ове државне установе неће ни из далека постојати она пожртвованост која се налази у слободним задругама. За прве три године издржавање Дирекције и обласних задруга пашће на терет буџета Министарства Пољопривреде и Вода (чл. 38). То је добра одредба, иначе би чиновници појели све кредите, и за земљораднике не би остало ништа.

Закон је поред буџетских кредита (прве две године, 1925—1927, по 50 милиона, а наредне четири године по 100 милиона) предвидео још неке знатне приходе и фондове. Он предвиђа осим тога и улоге на штедњу од приватних лица (чл. 29). Обласне и месне задруге ће поред капитала од удела располагати још уложима на штедњу и кредитима које добију од обласних задруга односно од Дирекције пољопривредног кредита. Што се тиче „распореда кредита на обласне задруге и установе које добијају кредите по овом закону“, он ће се „вршити периодично по предлогу извршног одбора у пленарној седници управног одбора Дирекције, а према кредитној и имовној способности њиховој“ (чл. 30). Кад једном управни одбор изврши тај распоред, Министар Пољопривреде ће „одређивати сваке године колики се проценти од укупних сума којима располаже Дирекција имају да-

вати на краткорочне, средњорочне и дугорочне кредите, као и колико ће се процената давати савезима задруга и пољопривредним друштвима“. Овој прилично широкој одредби, Скупштински Одбор је додао ограничење да се „краткорочни и средњорочни кредити савезима задруга и пољопривредним друштвима могу кретати највише до 15% од укупних кредита ове врсте, које даје Дирекција“ (чл. 36).

Ово ограничење не важи за дугорочне кредите, али је за њих постављено друго које их даје само произвођачким, електричним, водним, прерађивачким и продајним задругама, и то само преко дотичних савеза (чл. 32). Обласне задруге дају такође дугорочне кредите преко месних задруга, „а на хипотеку дотичног лица“ (чл. 20), док месне задруге дају само краткорочне (1 год.) и средњорочне зајмове (до 8 год.). Опажа се да је скоро свуда тражена хипотека на личну имовину задругара, односно колективна одговорност незваничних установа, и полугодишње једнаке отплате, — услови врло тешки за малог сељака који не воли хипотекарни и одвећ строго регулисан кредит.

Бојати се да оваква економија нашег закона о пољопривредном кредиту неће донети ни из далека оне плодове који су стављени у изглед, нарочито малом и средњем поседнику на селу. Закон очигледно тежи до уклони постојеће кредитне задругарство, док би можда било боље да га је искористио и оснажио. Он, затим, прописује једнообразну организацију пољопривредног кредита, док су потребе и услови сасвим различити у различним покрајинама наше земље. Он, најзад, — и то је највећа замерка које му се може учинити, — ништа не чини да обезбеди *продуктивну употребу позајмљеног новца*. Све репресивне мере предвиђене законом иду на то да утерају дуговане суме, те није искључено пролетаризовање сељака, у колико кредите не акапаришу газде и зеленаши, што би донело сличан резултат.

Рађен са једном политичком и државно-правном сврхом, без довољно обзира према економским приликама нашег сељака у разним покрајинама, нови закон удара на многе навике, традиције и установе, а као једина средства има: сразмерно ограничене суме новаца, одвећ скуп и централизован бирократски апарат и рђав глас једне партиске и злонамерне творевине. У једној засебној студији ми ћемо се вратити на овај важан закон. Већ сада нам се чини да би у његову спровођењу требало показати велику обазривост у рушењу онога што постоји и више поштовања према чињеницама.

Драгољуб Јовановић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Пензионисање официра по новом закону о устројству Војске и Морнарице.

Чл. 119: „Официр се ставља у пензију:

1. Кад за узастопне три године или за шест година укупно нема препоручљиву оцену.

2. Кад је редовним судом осуђен за дело, које штети углед официра а чим није изгубио и то пошто пресуда постане извршна, и ако за пензионисање даду мишљење претпоставлене старешине.

3. Кад после боловања по чл. 116 овог закона не оздрави, што се утврђује прегледом лекарске комисије. Ако није стекао права на пензију, даје му се пензија у износу 50% од основе за пензију његовог чина.

4. Кад нема спреме ни способности да може успешно вршити ма коју дужност која одговара његовом чину, или кад његово владање и држање, или начин живота, штете углед и достојанство официра или штете интересе војске.

Пензионисање у овим случајевима бива на предлог претпостављених старешина.“

Чл. 300: 1. „Официр..... који је навршио 10 година службе добија право на пензију и може се ставити у пензију: ако је постао телесно или душевно неспособан или, ако уопште не подноси за активну службу, или ако сам буде молио, а молба би му се могла уважити.....“

Пресуда Државног Савета од 23 маја 1925 г. Бр. 16878.

„Тужитељ је указом од 29-XI-1924 г. стављен у пензију на осн. чл. 300 зак. устр. В. и М.

Проти овом указу тужилац је поднео тужбу тврдећи, да је он пензионисан протузаконито. По његовом тврђењу пензионисање официра може следити једино на основу и у случајевима чл. 119 з. устр. В. и М., у којим случајевима је закон одредио као пређувет пензионисања постајање предлога претпостављених старешина, којег у конкретном случају нема; он је пак пензионисан не по том члану већ по чл. 300 споменутог закона и то с разлога, што уопште не подноси за активну службу,

По тужиочевом тврђењу пензионисање официра не може се оснивати на чл. 300 цит. зак.; а нарочито не може бити и смислу и духу закона, да би овим чланом био министар В. и М. овлашћен, пензионирати официра по слободном нахођењу, јер да пропис чл. 300. не садржи један нови случај стављања у пензију против воље официра, већ је само понављање случајева набројених таксативно у чл. 119 з. кад се официр ставља у пензију.

Тужба није оправдана, а наводи тужбе немају ослона у закону.

Закон о устројству В. и М. разликује пензионисање по чл 119 и по чл. 300.

Из текста чл. 119 излази да се овде има у виду случајеве, у којима је пензионисање облигаторно, док чл. 300 има у виду остале случајеве кад неко буде пензионисан по својој вољи, или против своје воље а по вољи претпостављених из потребе службе. Овим се чланом даје управној власти у слободно нахођење, да према савесној оцени свију околности одлучује о пензионисању официра евентуално и противу његове воље, ако он уопште не подноси за активну службу.

Пошто Министар В. и М. у својем одговору на тужбу тврди да је тужиочево пензионисање извршено из разлога, што тужилац не подноси за активну службу и пошто се је Држ. Савет из објашњења, датих од стране истог министра уверио о постојању факата, који су могли дати Министру оправданог повода за тужиочево пензионисање, то је Државни Савет нашао да нападнутим указом није повређено никакво тужиочево на закону основано право.“

По нашем мишљењу пресуда Државног Савета је погрешна, и у тумачењу горе цитираних чл. 119 и 300 и у излагању поступка, по коме се један официр може ставити у пензију.

По мишљењу Држ. Савета нови закон о устројству В. и М. разликује пензионисање по чл. 119 и по чл. 300. По чл. 119 пензионисање би било обигаторно, по чл. 300 факултативно, зависно било од воље министрове, било од воље дотичног официра. Државни Савет каже „по вољи претпостављених“, али мисли у ствари искључиво на вољу министрову, што се из даљег текста пресуде види. Јер по вољи, односно по предлогу „претпостављених старешина“ официр може бити пензионисан и по чл. 119, те у томе случају између чл. 119 и 300 нема никакве разлике.

Ако би се гледиште Држ. Савета о разликовању чл. 119 и 300 узело као исправно, оно би довело дотле да је закон контрадикторан. Јер, ако закон каже да се официр због телесне и душевне неспособности мора ставити у пензију (чл. 119), онда тај исти закон не може рећи да такав официр *може* а не мора бити стављен у пензију (чл. 300)! У чл. 300 не помиње се ниједан случај неспособности, који није поменут и у чл. 119. Кад је то тачно, онда је апсолутно немогућна поставка, да један члан садржи услове обигаторног, а други члан услове факултативног пензионисања, јер они садрже једне исте услове. Тако протумачени, ова два члана нису уопште могућна у једном истом закону, јер су један због другог излишни. Излишан је чл. 119 који тачно нормира услове пензионисања, кад чл. 300 лишава министра обавезе, да води рачуна ма о коме услову. Исто тако као што је излишан и чл. 300, који овлашћује министра, да по својој оцени стави или не стави неспособност официра у пензију, кад му чл. 119 наређује, да таквог официра мора пензионисати.

Да би један закон имао смисла, морају се његове одредбе довести у склад једна са другом. Иначе, произвољним тумачењем појединих одредаба, узетих за себе, долази се дотле, да се један логички спроведен систем кроз закон потпуно поремети!

Државни Савет у горњој пресуди поставио је начело дискреционарне власти министрове, при пензионисању официра, али ју је у исто време на неки начин ограничио. Министр, међутим, или има или нема дискреционарну власт. Ограничена дискреционарна власт, није дискреционарна, јер се дискреционарна власт одликује баш тиме, што није ограничена! Држ. Савет каже: „Овим се чланом (300) даје управној власти у слободно нахођење, да према *савесној* оцени свију околности одлучује о пензионисању официра евентуално и против његове воље, ако он у опште *не подноси за активну службу*.“ Шта у овоме пасусу, који ја судбоносан за официре, значи оно „савесно“. Је ли то морална или правна дужност министрова? Морало би се узети да је правна, јер би незгодно било, да се у један правни акт, какав је судска пресуда уносе морални постулати, чије извршење

не може нико контролисати. А ако је то правна дужност, онда, која јој је правна санкција, и на који се начин она успоставља? Каква је гаранција за то, да ли је једна оцена министрова *савесна* или није савесна, и у смислу закона о устројству војске, шта значи то *савесна оцена*? Играју ли ту какву улогу лична схватања министрова о квалификацијама, назорима, схватањима својих официра и какву заштиту оваквим својим системом нада се да ће Државни Савет моћи пружити официрима против свентуалних настраних оцена појединих министара? Јер оцена може бити *савесна*, па ипак врло настрана и неумесна.

Државни Савет, на сличан начин, уноси још једно ограничење дискреционарне власти министрове. Дотични официр треба да „уопште не подноси за активну службу“. Министар је овлашћен да официра пензионише само ако овај „не подноси за активну службу“. Стављајући овај услов, Држ. Савет је министру одузео сваку дискреционарну власт, коју му је горе дао. Јер ако министар може пензионисати само оног официра, који не подноси за активну службу, онда он нема дискреционарне власти. А осем тога пензионисање таквог официра не зависи уопште од његове воље, јер га већ по чл. 119 мора пензионисати!

Какав је према томе смисао чл. 300, према оваквом Саветском тумачењу? Смисао може бити само овај: министар Војске и Морнарице, у чл. 300 има овлашћење, да пензионише сваког официра за кога он нађе да не подноси за активну службу (оно што чл. 119 забрањује) и да не пензионише оног официра, кога неће, и ако су се стекли услови из чл. 119 (оно, што чл. 119 наређује). Јер као год што се може позвати на чл. 300 да једног официра пензионише, тако се исто на тај начин може позвати да једног официра не пензионише (ако по својој савесној оцени нађе, да он ипак подноси за активну службу). У крајњој линији, по Саветском тумачењу чл. 300 је негација чл. 119.

Овакво постављен систем дискреционарне власти при пензионисању официра Државни Савет применио је и у овом случају. Он је постојање разлога за пензионисање нашао а) у тврђењу у одговору на тужбу и б) у објашњењима, које је министар усмено дао. Морамо скренути пажњу на опасност оваквог аргументисања. Јер оно што министар тврди, то још није доказ; министар, као и сваки други смртни човек, може бити у заблуди. Гола тврђења никад нису доказ за суд. Тврђење без доказа, није аргуменат. Зато је у пресуди или требало навести доказе, којима се тврђење поткрепљује, или изоставити и голо тврђење, које само слаби ефекат пресуде.

То исто важи и за „објашњења“ која је министар лично дао. Држ. Савет у овој прилици завео је сасвим нову праксу. Он је позвао лично министра, да му да објашњења о пензионисању дотичног официра. И Министар је то обавештење и дао, усмено, у тајној седници... Ако у таквој контроли лежи смисао ограничења дискреционарне власти министрове, које је Др-

жавни Савет у својој пресуди поставио, онда је куд и камо боље било, признати министру пуну дискреционарну власт.

Једна од карактеристика новог закона о Устројству Војске и Морнарице, поред побољшања материалног положаја официра и преуређења организације војске, јесу и статусне гаранције активних официра, који су време свога службовања и за право на службу добили нарочитих обезбеђења, каквих под владом ранијег закона од 1924, бар по општим тумачењима нису имали.

Статусне гаранције дате у овоме закону активним официрима, озакоњене су упоредо са сличним гаранцијама, датим грађанским чиновницима у новом закону о чиновницима грађ. реда. Обе законодавне реформе резултат су истог покрета и једне исте тежње да се, према жалосном искуству из прошлости, државна служба, уопште, побољша и државно чиновништво обезбеди од злоупотреба и самовоља старешина. До доношења ових двају закона, и цивилни и војни службеници нису били законом на довољан начин обезбеђени против неправедних или безразложних уклањања из службе, било отпуштањем, било пензионисањем. Околност, која је врло рђаво деловала и на карактер и на морал службеника, па преко њих деловала и на саму службу, јер је у служби сигурнији и боље виђен био чиновник, према коме је старешина имао личних или партијских симпатија, него чиновник, који је — у место тога — имао спреме и поштења.

Дошло је ново чиновничко законодавство, за грађане — закон о чиновницима грађ. реда, за војнике — закон о устројству војске и морнарице, које је пресекло са ранијом праксом, и чиновника, дотле зависног од старешине, начинило зависним само од закона. То је основна мисао, на којој почива закон о устрој. војске и морнарице и мисао, која је кроз, напред наведене законске прописе, на јасан начин изражена. Закон је на јасан и одређен начин, у чл. 119 побројао случајеве, у којима један официр може бити стављен у пензију, што значи, да сем тога не може бити пензионисања. Чим је закон те случајеве поставио, самим тим отворена је могућност, да се судским путем контролише, да ли је који од тих случајева, збиља, наступио.

Ни министар војни, као ни министар ма које друге струке нема више дискреционарну власт за уклањање својих службеника путем пензионисања. То је била велика тековина новог закона о устројству војске, тековина, чија је будућност горњом пресудом Државног Савета потпуно компромитована.

Чл. 300 закона, већ и по месту на коме се налази, у ствари само рекапитулише случајеве, већ нормиране у чл. 119. Он се у осталом бави у главном израчунавањем пензија, јер поред 1. тачке која је напред цитирана, има још две тачке из којих се то јасно види. Узети тај члан, коме је главно регулисање и израчунавање пензије, за норму о пензионисању, на супрот чл. 119, у коме је та норма јасно постављена, то значи не руково-

дити се при примени закона оним принципима, који су опште усвојени и меродавни.

У примени позитивних закона код нас постоји једна пракса, која је врло штетна и са гледишта политичко-правног недопуштена. Код нас се доносе закони, који су често пута беспрекорни, који задовољавају све услове, потребне за правилно функционисање службе, коју организује. Приликом доношења таквих закона на њих се много полаже и од њихове примене често пута много очекује. Међутим, кад закон уђе у примену, онда власти, које га примењују гледају да отклоне оне његове последице, *које су му битне*, искоришћавањем недовољно јасних одредаба, и да кроз такву примену закона спроведу не вољу законодавчеву, него своју вољу. Поред такве примене закона, нема се никакве користи ни од каквих законодавних рефорама, које постоје илузорне.

Љуб. Радовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Примена тач. в., г. и д. чл. 5 закона о изменама и допунама у закону о устројству судова од 30 јануара 1922 год.

Одлуком опште седнице Касационог Суда од 1. јануара 1923 год. Бр. 9324. протумачен је горњи пропис по њој:

1.) За образовање и расправу пупилних маса муслимана надлежан је муфтија а не судија.

2.) Муфтија је надлежан при разводу брака муслимана да расправи и спорно питање о издржању и др. између супружника и т. д.

3.) Ова тачка говори о правним средствима противу одлуке муфтије.

4.) Ова тачка говори о поступку муфтије при доношењу одлуке у својству избраног судије — о наслеђу по исламском праву.

Ову је одлуку Министарство Правде доставило судовима актом од 5 фебруара 1923 г. Бр. 6436. но са доста нејасним, изгледа, и погрешним преписом. Но ова је одлука оштампана у „Архиву“ у потпуности.

И судије старатељске и неспорних дела а и судови у јужним крајевима, за које је горња одлука у главном и донета, — неједнако тумаче и неједнако поступају при примени исте.

Тако: Једни су у својству судије, неспорних дела одбили надлежност своју по свима муслиманским масама и све их послали муфтијама без икаквих формалности.

Други су то урадили доносећи и нарочита решења којима су се огласили за ненадлежне и признали надлежност муфтији.

Најзад, трећи су поступали на начин који ћемо доцније изложити и за који сматрамо, да је правилан, онако, како смо ми ову ствар схватили и разумели смисао како горњег зак. прописа тако и одлуке Касационог Суда.

Напоследку да напоменемо и једну одлуку суда, која је по нашем мишљењу погрешна и неправилна. Ствар је у овоме:

На саслушању код судије неспорних дела сложе се сви заинтересовани: да се наслеђе расправи по исламском праву — шеријету код муфтије. Изостављене су случајно речи „као избраног судије.“

Акта масе после такве изјаве пошаљу се муфтији на закони рад. Муфтија понова саслушава све заинтересоване — и један изјави: да интервенција муфтијина није тражена и да он тражи, да одлуку донесе судија неспорних дела у смислу њиховог споразума код судије — у смислу исламског права по деловима, како је муфтија у шми изложио. Без обзира на ту изјаву муфтија донесе решење о наслеђу у духу споразума код судије. По жалби онога, који није пристао, да решење муфтија доноси, — жалба изјављена Апелационом Суду Скопљанском а предата непосредно муфтији у року од 15 дана по пријему решења — муфтија пошље акта Апелационом Суду. Апелациони Суд, сасвим правилно, после два месеца врати акта налазећи, да није надлежан за разматрање муфтијиног решења. Апелациони Суд погрешно упућује акта првостепеном суду а не муфтији, који му их је послао на разматрање.

Првостепени суд прими акта и не ценећи благовременост жалбе — поништи решење муфтије налазећи, да је муфтија био ненадлежан, јер се интересована лица нису сагласила, да им наслеђе расправи муфтија, као избрани судија. Ове своје примедбе суд је упутио муфтији са актима масе у форми писма не доносећи формално решење и не известивши њиме заинтересоване. Муфтија прима примедбе, јер мора, — и акта враћа неспорном судији на даљи рад.

Погрешка овог поступка, по нашем мишљењу, следећа је: Муфтија је имао по § 442 Грађ. Пост. чим је издао решење парничарима сва акта да пошаље првостепеном суду, јер он нема шта више да ради. Заинтересована лица по § 445 Грађ. Пост. подносе жалбу непосредно првостепеном суду у року од петнајест дана по пријему пресуде избраног суда — овде муфтије.

Дакле, кад је жалба погрешно поштом предата муфтији — он је морао и њу да упути првостепеном суду и пријем у суду важан је за благовременост исте жалбе, коју је суд по надлежности дужан да цени — §§ 446 и 447 Грађ. Пост. Апелациони Суд је погрешно послао акта суду, већ је требао да их врати муфтији од кога их је примио.

Првостепени суд примивши акта био је дужан да цени благовременост жалбе и како му је иста са актима дошла после два месеца то је иста била неблаговремена и суд је био дужан да је одбаци. На тај начин дала би се могућност заинтересованом лицу да се жали и Касациони Суд би дао коначну одлуку.

Но првостепени суд је не ценећи благовременост пресекао ствар — поништио одлуку муфтије — избраног суда, а против те одлуке није било места жалби по § 447 Грађ. Пост., и у место да решењем извести заинтересоване, да понова траже састав избраног суда — да се код муфтије или код судије понова обрате за одлуку — суд је примедбама вратио акта муфтији а овај судији.

Судија је понова примио надлежност и донео решење о наслеђу против кога је изјављена жалба — но још по њој није донета одлука.

Овај смо случај приказали као противан мишљењу Касационог Суда израженом у тач. 4. пом. одлуке.

Да се вратим понова на рад старатељских судија и судија за неспорна дела код муслиманских маса. О томе говори тач. 1. горње одлуке Касац. Суда.

Ово мишљење је и сувише кратко те налазимо да није добро.

Шта се разуме под „образовањем и расправом пупилне масе?“ О томе говоре и неспорна правила и закон о старатељству. Ту суделује и старатељски судија и судија за неспорна дела.

Постављање старатеља, брига о пупили и заштита пупиле — брига је старатељског судије. Код муслиманских маса ту дужност по наведеном пропису тач. в. чл. 5. пом. измена има муфтија.

Но при тражењу образовања масе у молби се обично не именују заоставши наследници. Тек са подношењем протокола извешћа о смрти умрлога — сазнаје се: ко су наследници и да ли су малолетни или пунолетни.

Ове се молбе обично подносе судији а не муфтији. И судија, редовно по закону надлежан, наређује попис и образовање масе. Ако примети раније да има малолетника, пише одмах муфтији да им постави стараоце и имена њихова јави — у противном то ради по добијеном протоколу извешћа о смрти. Овим је маса образована. Како је за доношење решења о наслеђу надлежан неспорни судија — то ће одмах и саслушати именоване — заинтересоване о наслеђу. Ако се сви сложе и изјасне, да питање о наслеђу расправи код муслиманских маса, муфтија као изабрани судија — онда неспор. дела судија шаље акта муфтији јер његова надлежност престаје тиме а дужност старатељског судије код муслиманских маса — пупилних — иначе муфтији припада.

Ако заинтересовани — па и стараоци пупилних маса не пристану и не изјасне се сви, да наслеђе расправи муфтија, као изабрани судија — онда је за расправу надлежан неспорни судија и он предузима све радње за расправу питања о наслеђу — било пупила или не тј. било малолетника или не. За време рада код неспорног судије, код пупилних маса, неспорни судија у својству старатељског судије — предузима све кораке и радње за заштиту интереса малолетника — пупиле, но у погледу поравњања, отуђења непокретне или покретне имовине и др. одобрења по чл. 75. и 94. зак. о старат. — тражи одлуку муфтије а не издаје је старатељ. судија.

Поред тога што сматрамо, да је овај поступак правилан и у духу закона, — налазимо, да је и нарочито користан.

У већини случајева муфтије и не знају ни званичан — службени језик а још мање да знају прописе закона о старатељству и неспорних правила, — те издају увек таква решења, која по форми не одговарају закону. Непознају ни закон о таксима — услед чега и држава трпи штету. У већини случајева одлуку издају на турском језику и излажу странке трошковима око превода истих — што је такође противно закону и Уставу.

Контроле над њиховим радом нема. Отуда смо имали прилике да видимо, да у једном случају наслеђе добија и удова покојникова а у другом случају не. Имали смо прилике да видимо и ту аномалију, да муфтија изда решење на турском језику и наплати за исто 20 дин таксе а то решење издаје у овереном преводу његов — муфтијин писар, који за тај превод такођа наплаћује 20 дин. таксе.

По закону и Уставу таква исправа нема вредности јер је у нашој држави од наших власти издата на страном језику а превод исте је оверен од ненадлежног и неспособног лица. Шта пак и муфтија и писар наплаћују у своју корист за свој труд и рад — то ће заинтересоване странке моћи да кажу.

Све ово важи само за случај где је питање о својини чисто и неспорно. Таквих маса у овим крајевима готово и нема: Имовински односи су овде тако замршени и уплетени, да их правници тешко расправљају. Оставити та питања муфтији, да их расправља, налазимо, да је то грех. У већини случајева та се питања и не додирују код муфтије. Отуда аномалија: један држи имање по основу куповине од покојника. Стараоци или наследници — са решењем муфтије исто имање продају другом лицу и томе слично — и та се спорна питања, у већини случајева расправљају доцније понова пред неспорним судијом или пред судом.

Дешава се и то, да решење о наслеђу донесе судија неспорних дела — а после контрадикторно решење доноси муфтија, који сматра себе за компетентног да не обраћа пажњу на решење судијино и ако му је од странака поднето. И тако се добијају две одлуке разне о истом питању и обе извршне.

Свему овоме хаосу би био учињен крај ако би се или на муфтије пренела сва брига о муслиманским масама и неспорни судија огласио у опште за ненадлежног — или, што би најбоље и било, да се питање о наслеђу предаду у надлежност само судији а муфтији остави само надлежност о старатељству по закону о старатељству, кад муфтије већ не могу представљати шеријатски суд. Све што би се могло признати муфтији то је: да на захтев странака изда шему о наслеђу, ако се сложе странке, да се наслеђе расправља по шеријету, каквих је случајева било на расправи и код судија па су тако и расправљани.

Интерес народа у овом крајевима захтева, да се овим питањима позабавимо, — па зато ово и износимо, да би изазвали и друге, да своја мишељња изнесу.

Рад. Гагић,
судија у Велесу.

ИЗ СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Кодификација грађанског и кривичног права у Пољској¹⁾.

При крају XVIII века три велике силе, суседне с Пољском: Русија, Аустрија и Пруска решиле су се да је поделе међу собом. Године 1772. одузеле су делове пољске земље с три стране, 1792. г. извршена је друга деоба, док најзад, г. 1795. није одузет и остатак, и пољска држава избрисана са карте Европе. Истовремено с променом политичког стања земље наступа и промена законодавства. Освајачке државе уводе у пољске земље своје законе; само у малом делу, у средишту пољских земаља, које су у кратком времену од 1807. до 1815. уживале слободу под именом Варшавске Кнежевине и најзад и оне биле додељене Русији 1815. г. под тобожњим називом Пољског Краљевства, у том делу уведено је г. 1808. и 1810. француско грађанско и трговачко право. Старо пољско право, пре деобе, нестаје и у тренутку обнове пољске државе 1918. год. није остало од њега ни трага. У свима новоуједињеним деловима владали су страни закони, а што је најгоре, у сваком делу друкчији. У земљама које је заузела Аустрија, владао је аустриски закон, а делимично и тако звани „земаљски закони“, и то једни у Галицији, а други у Тешинској Шлезији. У земљама, које су заузели Пруси, били су закони немачке државе и пруски закони, па ни у њима није увек владала једнообразност, пошто су земље под пруским јармом делимично враћане Пољској: најпре 1918. г. Познањска Област, затим 1919. г. Приморје и најзад 1922. г. Горња Шлезија. А у том времену у овим земљама увођени су нови немачки закони, који у покрајинама, раније повраћеним Пољској, нису били обавезни. Највећа разноликост у законодавству владала је у областима, које су потпале под руску управу. Француско право, примењивано у областима Пољског Краљевства, остало је с незнатним изменама све до сада. У источним покрајинама владао је без разлике руски закон. Немачке окупационе власти у северном и аустриске у јужном делу земље издале су мноштво законских уредаба, мењајући на разне начине дотадашње законе. И друге промене извршила је окупациона власт у источним покрајинама, које су се исто тако делиле на северну и јужну. Вилењска Област, која је 1922. г. постала самостална држава под именом

¹⁾ Ово предавање, које је г. д-р Александер Могилницки, председник Касационог Суда у Варшави, одржао у свечаној дворани Београдског Университета 25 маја 1925. г. пред одабраним скупом старијих правника у циљу упознавања са радом на кодификацији права у обновљеној Пољској, уступио је г. писац „Архиву за правне и друштвене науке“. Ово исто предавање г. Могилницки дао је и „Мјесећнику“. „Архив“ га објављује како с обзиром на његов значај тако и из пажње према г. Могилницком као једном од најистакнутијих пољских правника. *Уредништво.*

Средишња Литва, увела је тамо своје законе. Најзад у земљама на крајњем југу, које су пре рата припадале Мађарској, владали су мађарски закони.

Дакле, као што видимо и ако многе државе после рата, а међу осталима и Југославија, имају разнолико законодавство, које захтева што брже изједначење, ипак у њима није владао толики хаос у погледу законодавства као у Пољској. Шта више, оне државе, које су изашле из европског рата повећане, као на пример Југославија, Румунија, Француска имале су већ раније државна средишта у којима су национални закони већ постојали, само је било потребно проширити те законе и на ослобођене крајеве и прилагодити их нормалним приликама.

У Пољској је требало све стварати изнова. Своје сопствено право нисмо имали; право из времена пре деобе већ је било престарело и по истеку једног и по века није се могло примењивати, јер није било у складу са новим животним потребама. Па чак, осећај права, оно природно право, које постоји у сваком народу и које је најлепши извор законодавства, и оно је било разнолико, јер су се правни погледи пољског друштва различито формирали под трима окупацијама, под утицајем трију локалних различитих законодавстава. Правничко мишљење Пољака из разних крајева није ишло у једном правцу. На схватање Пољака под Аустријом и Немачком осећао се утицај германске науке, док је правничка мисао Пољака под руском управом формирана већим делом под француским утицајем, мање — енглеским и незнатним делом — руским.

Један од најделикатнијих проблема обновљене Пољске било је и остаје питање изједначења законодавства. Сејм се пре свега бавио обрадом Устава и стварањем опште-државног административног законодавства, које је делом, бар што се тиче спољне стране, већ изједначено; за стварање пак једнообразног грађанског и кривичног законодавства образована је 1919. године Кодификациона Комисија, којој је поверена израда пет великих изједначених пољских закона: грађанског, трговачког и кривичног права, грађанског и кривичног судског поступка.

Комисија, састављена од четрдесет и четири правника, теоретичара и практичара, из свих делова Пољске, поделила се, с обзиром на постављени јој задатак, на пет секција и приступила раду у толико интензивније, пошто је већ изврстан део припремних радова започет приватно још за време рата; јер смо још од самога почетка рата били дубоко уверени, да се час уједињења Пољске приближује. И у доба ових припремних радова, који су вођени посред бојне вреве и звекe оружја, пољски народ, имајући увек уперене очи ка сунцу слободе, сећао се, да је велики рат, који му је у почетку дао наду, а доцније и остварење слободе, почео у Србији и да је прва крв, која је у одбрани слободе народа проливена, била српска крв.

Тешкоће, које су се појавиле пред пољском Кодификационом Комисијом, повећане су још и тим фактом, што је велики рат, а у вези с њим и разне идејне струје, унео промену у многим правним појмовима, дотакао се принципа, који су до скоро сматрани за необориве, као на пример у грађанском праву: лична својина, право слободе уговора и тако даље.

Нови проналасци, као на пример ваздухопловство, захтевају нове до тада непознате правне норме. И у кривичном праву предратна струја, која је тежила ублажењу репресија, уступила је место сасвим супротној струји, појачања репресија под утицајем опадања моралног нивоа за време рата и увећања преступа.

Још у почетку свога рада Кодификациона Комисија дошла је до закључка, да јој пре израде поверених јој закона, пада у дужност, као најважнији задатак, изједначење појединих грана грађанског и кривичног законодавства, издање више мањих закона, који би увођени делимично, олакшали у будућности спровођење једнообразних закона.

У домену грађанског права обрађен је пре свега пројекат закона о међународном приватном и међупокрајинском праву, имајући за циљ отклањање несугласица у приватно-правним односима са страним земљама и регулисање неподударности, које би се појавиле применом разних законодавстава у односу међу разним покрајинама пољске државе¹⁾. Обрађени су затим пројекти закона о меницама и чековима, који су већ недавно ступили на снагу. Ти закони, засновани на одредбама Хашке Конвенције, уводе у трговачке односе систем базиран на узоре из германских законодавстава, који су послужили за основ хашким одлукама. Затим је обрађен пројекат закона о праву аутора, које је додано међународним одредбама, усвојеним Бернском Конвенцијом.

На нарочите тешкоће наишло је изједначење брачног права. У тој грани права изједначење законодавства је прече него у другим; пошто су принципи на којима се у разним деловима Пољске оснива брачно право, сасвим супротни. На бившој пруској територији постоје грађански бракови и грађанско судство у брачним споровима; у земљама, које је Аустрија држала — грађанско судство и црквени бракови са изузетном дозволом за грађански брак; у бившим руским земљама — брак искључиво црквени и духовни суд у споровима хришћанских вероисповести, очевидно други за сваку вероисповест. Брак, закључен у једном делу Пољске не важи у другом — то стање треба што пре изменити. На жалост ипак, верско и политичко обележје тих противности чини изједначење законодав-

¹⁾ В. Д-р Драгољуб Аранђеловић, Пољско законодавство о међународним и међупокрајинским приватно-правним односима. „Архив“, 1923“ књ. VII, бр. 4., стр. 291.

Прим. Уредништва.

ства у овом питању нарочито тешким и због тога ток радова на овом питању напредује слабије, него што би требало.

У другим деловима грађанског права припремни радови даље су одмакли; појавили су се већ неколико делимичних пројеката у члановима, које су обрадили референти појединих делова, али је до израде целине још доста далеко.

Више се одмакло у домену грађанског судског поступка. Ту су већ припремни радови завршени и приступљено је обради пројеката по члановима, који ће свакако идуће године бити готови и објављени у земљи и на страни.

Радови на кривичном праву одмичу много живљим темпом. Да ли зато што је лакше изједначење у овој грани, да ли зато што је већа делатност и умешност правника криминалиста, да ли можда и једно и друго, главно је, да су радови обеју кривичних секција на завршетку и зато је могуће о њима више рећи.

У делокругу кривичног права обрађен је пре свега, као најхитнија ствар, пројекат закона о судовима за малолетнике. У смислу тога пројекта, малолетници су до тринаесте године потпуно неодговорни; суд за малолетнике може ипак над њима применити васпитна средства, а наиме: дати их под надзор старатељски, сместити у туђој породици или у заводу за васпитање. Такође суд може одузети родитељима или старатељима родитељску власт и пренети је на друго лице. Малолетнике од тринаест до седамнаест година пројекат разликује оне, који су учинили дело са расуђивањем, од оних, који су учинили дело без расуђивања. Та је подела, одбачена од најновијих законодавстава, као северно-америчких, енглеског, норвешког, холандског, белгиског и пројекта италијанског, остала је ипак у полском пројекту у главном под утицајем француског законодавства. На малолетницима, који изврше дело без размишљања, суд за малолетнике може применити само васпитна средства, а за оне, који изврше кривично дело са расуђивањем, такође и средства за поправку, као на пример: предати их у завод за поправку за време од шест месеци до десет година, при чему суд не назначује тачан рок њиховог бављења у заводу, него само најкраћи и најдужи рок, на пример од једне до пет година, а о њиховом ослобођењу доцније решава судија за малолетнике на предлог завода. На малолетнике те категорије примењује се такође условна пресуда и ослобођење пре рока. Пројекат обухвата такође устројство судова за малолетнике, специјални судски поступак, прописе о стварању друштвене заштите над малолетницима и васпитне заводе за поправку. У надлежност судова за малолетнике спадају не само деца, која су извршила преступ, него такође и деца до седамнаесте године, која се баве развратом, скитњом или просјачењем, или уопште деца, коју родитељи предаду суду због њиховог рђавог владања.

Овај пројекат, још 1921. г. примљен од Опште Скупштине Кодификационе Комисије, није још успео бити ратификован

од стране законодавног тела с обзиром на знатне издатке, везане са његовим спровођењем у живот, које је при рђавим пољским финансијама било немогуће остварити. Сада, по стабилизацији валуте, надамо се, да ће нам ускоро стање наших финансија дозволити издање тога закона.

Пројекат општег дела кривичног закона примљен је већ од стране секције кривичног права Кодификационе Комисије; а радови на посебном делу у току су и од прилике за две године треба да буде готов целокупан пројекат у члановима. Општи део пројекта, осим смртне казне, која је примљена од обеју кривичних секција већином од једног гласа — седам према шест, уводи само две врсте лишења слободе: тамницу од двадесет година или без назначења рока, као и за лакше преступе затвор. Пројекат предвиђа шире примењивање новчаних казни, које у случају неизвршења, подлежи замени обавезног рада. Затим пројекат, поред или место казне, уводи превентивна средства, као заводе за умно оболеле, за преступнике мање урачуњливе, за алкохоличаре; домове, где се налази рад ленштинама и навикнутим преступницима, најзад заводи за непоправљиве. Преступи се деле на две категорије: злочине који подлеже казни више од пет година тамнице и преступе — до пет година. Нарушења правног поретка не улазе у општи кривични законик; ови ће бити предмет засебног кривично-полициског законика.

Пројекат закона о судовима за малолетнике и општи део кривичног законика оштампани су на пољском и у преводу француском у додатку „Прегледа Пољског Грађанског и Криминалног Законодавства“ („Revue Polonaise de Législation civile et criminelle“), прва свеска. Неколико примерака тих пројеката стављам на расположење Университету.

Од свих закона радови на кривичном поступку највише су одмакли, пошто је пројекат готов у члановима, примљен од стране секције за кривични поступак у другом читању, био је објављен у штампи половином 1924. г. а сада референти уносе у њега ситније измене под утицајем примедба, које са свију страна долазе. Треће читање у секцији извршиће се на јесен тек. г., а почетком 1926. г. дефинитивно израђени пројекат треба да буде поднет законодавном телу. Неколико примерака пројекта такође стављам на расположење. Преводи на француском језику изаћи ће по пријему пројекта у трећем читању.

Истовремено са законцима о грађанском и кривичном поступку, нарочита комисија, наименована од стране Опште Скупштине Кодификационе Комисије, обрадила је пројекат закона о устројству судова, који је примљен од стране Опште Скупштине Кодификационе Комисије и послат законодавном телу. Овај пројекат уводи као најнижу судску инстанцију градске судове приближног типа аустро-немачким среским судовима. Ови ће судови расматрати све спорове само са једним су-

дијом, а нарочито ситније грађанске спорове као и кривичне о преступима, кажњаване затвором до једне године или глобом. Као помоћни орган, који улази у састав градског суда, функционисаће, изузимајући у већим местима, мировне судије за најситније спорове — грађанске до сто злоти, кривичне до сто злоти глобе, или четрнаест дана затвора. Мировне судије су биране, све остале именује председник Републике између кандидата, изабраних од стране суда. Друга инстанција за градске судије, а у исто време прва инстанција за спорове теже природе, јесу земаљски судови, који одговарају данашњим окружним судовима. Ови судови решаваће неке грађанске спорове са једним судијом, а остале — колегијум од тројице судија. Другу институцију за земаљске судове у грађанским споровима чини Апелациони Суд. У кривичним споровима улога Апелационог Суда је врло ограничена. На осуде земаљских судов у кривичним поступцима нема апелације. За спорове најтежих злочинаста, као и за политичке преступе, пројетат предвиђа поротне судове. То захтева наш Устав, коме се је морала покорити Кодификациона Комисија, ма да су се чланови обеју криминалних секција готово једногласно изјаснили, да су протни судови већ застарели и да нема потребе уводити их. То је, у осталом, и мишљење велике већине правника-криминалиста целе континенталне Европе. Ипак су творци нашег Устава били другог мишљења. Исто се може рећи о изборним мировним судијама.

На челу целе судске организације стајаће као и досада, Највиши — Касациони — Суд. У смислу пројекта законика о кривичном поступку биће то касациона инстанција, до које ће моћи да дође сваки спор, било на основу тражења странака, било на моћи Касације у одбрани закона, засноване од стране Првог Прокуратора. Услед размимоилажења досадашњег законодавства и неједнаког формирања пољског правничког мишљења, Највиши Суд имаће врло тежак, али истовремено високи задатак: старати се, да сви изједначени пољски закони буду једнако примењивани на целој државној територији, и формирање једног мишљења свију судова на целој територији Републике.

Из изложене скице видимо да Пољска на том пољу, као у осталом и на свима другим, чини што може, у границама могућности, а често и више, да сазида једноставну државну зграду, једноставну и трајну, која почива пре свега на закону и правди. Пољска, можда боље од других држава, држи се начела, које ју је научило искуство, да је темељ сваке државе снага, основана на закону, да је добро право основа одржања јаке државе и да, ако су пољски народ и народи Јужних Словена доживели у својој историји толико незаслужених мука и патњи узрок томе био је увек у томе, што су наши непријатељи држали силу над правом, мач над правдом.

Само сложено, раме уз раме, нека данас сви народи, које је велики рат ослободио и ујединио, чувају заједнички уговоре о миру, који су новој Европи поставили трајну основу права и правде. И ако можда нису сви добили оно, што су желели, и ако, у неким појединостима, наше жеље нису испуњене, ипак треба сада чувати ту заједничку основу европског мира, увек имајући на уму, да је светски мир велика зграда: и ако из ње извучете једну циглу, ако један зид напукне, цела се зграда може срушити како се већ једанпут срушила и уништила онога који је био наумио: да из европског зида извуче српску циглу.

Проф. д-р Александер Могилницки,
председник Највишег Суда Пољске Републике

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Закони историског развитка културе и права.

(Педесетогодишњица једне знамените књиге.)

I

Пре педесет година изашла је знаменита књига,¹⁾ посвећена питању о културним и политичким односима словенског света ка германо-романскоме. Аутор је ове књиге — одличан човек, познати научник и мислилац, Н. Ј. Данилевскиј. Пошто је он био велики пријатељ Словена уопште, а нарочито православних Срба, пошто су његове идеје лежале у основи историске философије словенофилства и сада служе као полазна тачка за нови правац руске мисли тако званих „евразијаца“, то би било довољно, да би се оправдала кратка белешка, посвећена педесетогодишњем спомену знаменитог представника словенске мисли. Али, и независно од тога, учење Н. Ј. Данилевскога о културно-историским типовима представља самосталну вредност, као једна дубока историска теорија, која има значај не само за социологију и политику, него и за историју и право уопште. Ово учење удара научни темељ згради здравог национализма и тежи да продре у саму језгру законâ опстанка и живота човечјих заједница.

На питање о културно-историским и етичким типовима наука је одавно већ обратила пажњу.

Пре свега у области философије и права већ крајем XVIII в. испрва романтици (Хердер), затим историјска школа правника (Савињи) и цео низ словенских писаца (нарочито чешких и пољских — Шафарик, Маћејовскиј и др.) истакли су идеје о „културно-историјским типовима“ те о мистичној особености

¹⁾ Наслов је књиге: „Россија и Европа. Взгљад на културњия и политическiя отношенiя Славянскаго мира къ Германно-Романскому.“ (С. П. Б. 1871. 542 стр.)

„народног духа“. Затим од почетка прошлога века појављује се учење о расама и значају етичких особина народâ (Суровецкиј, Гобино). Најпосле у светлости позитивне социологије анализирају се саме идеје о развитку човечанства и његових посебних социјалних група (Хилдебранд). У том правцу први су кораци науке били непоуздани, прве идеје нејасне и често погрешне. И тек од друге половине прошлог века постепено се теорији национализма удара чвршћи темељ, благодарећи радовима и сједињеним напорима историка, правника, психолога и социолога. Довољно је да се спомену у Немачкој — Рикерт, Гумпловић и Чемберлен, у Француској — Лебон, у Русији — Н. Ј. Данилевскиј и К. Н. Бестужев-Рјумин.

Теорија Н. Ј. Данилевскога била је примљена непријатељски у Русији од Вл. Соловјева и од кругова присталица „Вѣстника Европѣ“ (сада од неких представника социологије — нпр., Опенхајмер), али с друге стране ова је теорија баш у исто време добила потпуно признање од таквих научника, као што је познати историк и члан Петроградске Академије Наука, К. Н. Бестужев-Рјумин, те је временом проширила свој утицај на разне области савремене науке. Интересантан је факт: док смо ми већ почели да заборављамо Н. Ј. Данилевског, док се ми миримо са непозивањем у књижевности на њега чак и од стране „евразијца“ (ма да много од оног, што је тачно код њих, они узимају баш од Н. Ј. Данилевскога), док се већ сад не може набавити његова књиге о „Русији и Европи“, — појављује се у новом издању немачки превод ове књиге, као ћутљив прекор за нас и као сведок њене научне вредности, јер тек сасвим изванредна научна дела преводе се на стране језике после педесет година! Заиста баш благодарећи Н. Ј. Данилевскоме теорија о културно-историским типовима први пут је добила озбиљан научни израз. Те само од ове тачке гледишта треба полазити, говорећи о односима света словенскога ка германо-романскоме и противстављајући их један другоме.

Такво је противстављање могуће. То се доказује чак и тим интересантним фактом, што многи од најистакнутијих и најбољих словенских писаца одавно воде „борбу са западом“, а на челу ове борбе налазе се Л. Толстој и Т. Достојевски — тако да се сад о тој борби могу писати читаве књиге: још осамдесетих година изашле су испод пера Н. Н. Страхова две књиге о „Борби са Западом“, а у току последњих година штампају се — у Софији зборник чланака о „устанку против Запада“ под насловом „Исход к Истоку“ (1921. г.) и у Загребу једно лепо дело проф. В. В. Зјењковског „Руски мислиоци и Европа“ (1922. г.). Чак и писци сасвим другог правца сматрају за згодно да се Русија противставља Европи, напр. Алексијскиј (*La Russie et l'Europe*, 1917.) и Масарик (*Europa und Russland*, V. I—II).

Сасвим је разумљиво, да ово противстављање и ова противположеност света словенског германо-романскоме постоји не

у смислу географском. Нова речца „Евразија“¹⁾ је врло непогодна и ружна те уз то још не одговара стварности, када се хоће да се карактерише неки нарочити културно-историски тип. Европа и Азија, као делови света, одвојене су сасвим произвољно; оне се јављају не као свесни и намерни резултат неке научне класификације, већ су постале историски. Због тога ове географске категорије не карактеришу ништа, и Индија, на пример, од сибирских тундара или Индијанаца од Кинеза разликују се далеко више но Мала Азија од Балкана или Персијанаца од Јужних Руса (Малоруса, Украјинаца).

Европа има одређени не географски, него културно-историјски смисао — она је синоним романо-германске цивилизације. У овом смислу Европа, Европљанин, Европски, баш се употребљавају, када се вели презриво: ви сте Азијати, ово је Балканизам, т. ј. ви сте људи некултурни, неевропљани, ово је некултурно, дивље. Као што су се раније одвајали од Европе Грци и Римљани, сматрајући за варварску и саму земљу и све народе, који у њој живе, исто тако — на жалост врло често — сад се одвајају бивши варвари од словенских народа Источне Европе. У томе се баш и обелодањује нарочити захтев да се европско, т. ј. романо-германска култура објави за једину и свеопшту, општечовечанску, за такву која се јавља као једино могућна и правилна — другим речима, ставља се у промет идеја културног интернационализма. И та идеја налази више бранилаца и присталица — не само код „њих“, него и код „нас“. Заносе се са њом у име науке, једнакости, братства, правде и т. д., и т. д. Зар нису основне истине науке и морала, апсолутне и универсалне, основне црте човечије природе једнородне!

Ипак наука не зна за светску историју или свеопшту историју, као историју јединог процеса културне еволуције. Постоје истина опширна издања и кратки уџбеници свеопште историје, као год што постоје разни енциклопедијски речници и компендији — али само за практичне циљеве учења, проучавања и прегледања. Ну старо разматрање светске историје, као јединог процеса, који се развија по схеми старо доба, средњи век, ново време, — више не постоји, оно је одбачено у науци. После низа изванредних проналазака у области историје Истока, после величанствених ископавања на месту монументалних библиотека и дворца Вавилона, Асирије, Египта (на пр., ископавања у Телоху, у Нипуру, у Тел-ел-Амарни), хоризонти историје су се проширили више него двапут упоређујући са оним, што се знало раније. Ово, истина, није много, ако се узме

1) У осталом реч „Евразија“ употребљавана је већ и раније у геологији и у историји, али у нарочитом смислу — на пример, дилувиално копно Европе леденог доба представља се тек као не велики део Азије, па зато оновремена Азија и Европа зову се понекад „Евразија.“

у обзир, да човечанство несумњиво постоји већ minimum 100.000 година, да се са великим степеном вероватности та граница може помаћи до пола милиона година унатраг, да се живот прачовека можда простире чак за три милиона година. Упоредо с овим градиозним бројевима ми се не можемо веома хвалити да знамо тачно неке историјске факте из живота народа за 5000 година пре Х. Р. Али ево шта је интересантно и поучно: већ у оно далеко доба ми се сретамо са сјајним споменицима величанствене и уз то сасвим оригиналне културе; ми находимо не на првобитно створење, већ на грађанина, ратара, песника, научника, философа, законодавца, не на примитвину хорду, већ на организовани државни живот, не на сиромашност материалног животарења полумајмуна, полудивљака, већ на богатство производње и трговине. Дакле како би се могло онда говорити о старој историји, која обухвата Исток, Грчку и Рим, и о средњем веку, који се почиње од пропасти Западне Римске Царевине 476. г. и припрема нову историју од не мање случајне и маловажне године откривења Америке Колумбом (1492. г.). То је просто смешно.

Историја човечанства се не креће у облику јединственог процеса. Она се врши сасвим индивидуално, без понављања и у томе са баш састоји суштина сваког историског догађаја и комплекса догађаја. Она се развија циклички и пружа нам слику од више кругова разних култура и цивилизација, које замењују постепено једна другу и свака од њих представља више или мање закључену целину, имајући своју самосталну историју, своје особите епохе, свој јединствени и нарочити тип и свој индивидуални значај. И што оригиналније, што својеобразније, што се самосталније развија стварање код народа дотичног културно-историског типа, то вишу вредност оно представља, то су величанственији и грандиознији његови производи. Слично правом генију или таленту, који ствара своје и на свем удара жиг своје индивидуалности, велики народ у историји никад не игра улогу туђих уплива, никад не остаје у оквиру туђих мода, знања, теорија и проналазака, већ смело иде својим путевима и оставља задивљеном потомству величанствене, оригиналне и зато непоновне и недостижне споменике својега живота, радње и културе.

Ту нема избора. Једно од двога: или се народ потчињава туђој култури и губи своју самосталну вредност, претварајући се у ђубре, у етнички материјал за тај туђи културно-историски тип; или он, свестан своје моћи и снаге, самостално ради свој велики посао, идући за позивом Бога и те недокучљиве судбе, која управља животом целе васионе.

Наука зна и одваја **цео низ културно-историјских типова**. Једни су већ завршили **цео ток своје историје**, изчезнули потпуно после сјајног опстанка у току више хиљада година. Други су изгубили своју самосталност, остарели и преобратили се

у етнографски материјал за нова образовања на остацима старих рушевина. Трећи још живе и продужују своју историјску мисију. Најновији културно-историјски типови могу се распоредити и представити у таквом хронолошком реду: 1) тип асировавилонски, најстарији, 2) тип египатски, 3) тип кинеско-јапански, 4) тип индијски, 5) тип ирански, 6) тип јеврејски, 7) тип грчки, 8) тип римски, 9) тип арабски, 10) тип романо-германски, 11) тип словенски, последњи по времену постанка у историји, тип нови и упоредно млади.

II.

Ако се скрене пажња на оне црте, које карактеришу историјски развитак горе наведених културно-историјских типова, лако је установити следећих пет закона њиховог живота. Прво, културно-историјски тип се групише по лингвистичком знаку језика. Друго, он претпоставља постојање политичке самосталности. Треће, оригиналне особености његове културе имају значај потпуно самосвојних и непреношљивих психолошких вредности. Четврто, степен величине и богатство културних творевина дотичног типа налази се у зависности од разноврсности и самосталности тих етничких елемената, из којих се он састоји. Најзад, пето, развитак сваког културно-историјског типа није безграничан, те, извршивши одређен круг растења и стварања, он умире.

Што се тиче првих двају закона, они су сасвим јасни. Језик се јавља као израз народне душе. Реч и говор су само спољашњи условни симболи дубоких душевних процеса. Није случајно и није узалуд да људи говоре на разним језицима, имају разне облике говора, једни употребљавају за постајање времена глагол имати, други — глагол бити, те представници најглавнијих у историји културно-историјских типова (аријског, семитског и хамитског) једини су који су баш дали у својој граматици израз за род подмета. Језик је спољашњи знак културне једнородности, који почива на психолошком јединству. Зато сваки културно-историјски тип обухвата групу, било која говори на једном језику, било да се јавља у сваком случају као лингвистички једнородна. По овом знаку у познатим већ нама културно-историјским типовима могу се разликовати следеће групе: 1) семитска група стара (Асиро-Вавилонци и Јевреји) и нова (Араби), 2) аријска (тачније речено индоевропска) група — Инди, Перси, Грци, Латини, Романо-Германци, Словени, 3) хамитска група — Египћани, 4) кинеско-јапанска група.

Политичка самосталност се јавља као неопходан услов развитка културно-историјског типа. Као што човек у ропству не може слободно развити своје индивидуалности и дати потпуни израз своме оригиналном стварању, тако исто и народ,

лишен политичке самосталности, никад не достиже развитак до те мере, да би се преобратио у културно-историјски тип. У том погледу историја не зна изузетака. Јеврејски тип баш у области оригиналне културе није достигнуо пуног израза, пошто је имао одвећ недовољан рок самосталног политичког опстанка (што му у осталом није спречило да добије карактеристички тип).

Трећи закон развитка културно-историјског типа се састоји у непреношљивости својих и немогућности потпуног усвајања туђих производа оригиналног духовног стварања дотичног народа или групе народа. Овде су потребна нека објашњења, пошто баш у овом питању најчешће се истичу свака претеривања и неспоразуми, као основна погрешка целе теорије, којој замерају тежњу, да брани позицију кинеске одвојености, и коју критикују, да не признаје апсолутне вредности научних истина, техничких проналазака и т. с. Али овај закон тврди само оно, што се зна већ одавно, као природна појава, ако имају у виду посебног човека: предајте једно одојче у туђу породицу неког Енглеза или Шпањолца, оно ће постати прави Енглез или Шпањолац, неће дакле бити Србин; напротив, многи од нас су се бавили и учили у Енглеској, у Немачкој, у Француској — и плодови таквог школовања, не лишивши нас српског облика и српске душе, могу бити само од велике користи. Туђа култура у свим својим особеностима (религиозним, моралним, социјалним, политичким, научним, уметничким, у језику, у обичајима, у народној психологији уопште) није преношљива и не може бити потпуно усвојена. Примери који би потврђивали супротно, не дају нам ни народи Истока (Асиро-Вавилон, Египат, Кина, Индија, Јевреји), ни Грци, ни Римљани, ни нова образовања. Александар Македонски и Птоломеј, као и Римљани доцније, створили су само оно распрострањење дотичног културно-историјског типа, које је било везано са грчком или римском колонизацијом. Али су насеобине биле делови метрополе. Немци су предали свој тип неким Словенима и то је значило само пропаст целог низа словенских (прибалтијских) племена. Утицај туђег културно-историјског типа, да би био плодоносан, да не би угушивао самосталност и слободно стварање, пре свега треба да буде слободан и не треба да притискује својом прекомерном превагом (што постоји, на пример, у односима културног Европљанина према дивљаку). Затим, тај утицај може се допустити само у неким областима и само у извесној мери: методе и подаци тачних наука, технички начини усавршавања и проналасци уметности и индустрије — ово је сфера више приступачна за позајмљивања; напротив, све што је везано са тајанственим дубинама народне психике, веровања, етике, социјалних односа и језика не допушта великих позајмица или уопште просто нема нужде у позајмљивањима. Препуњавање речника туђим речима и страним облицима и изразима никако не треба желети нити допустити; а тамо,

где се то чини, оно сведочи о почетку опадања, и паралише даљи самостални развитак, нарочито ако се он манифестује не у каквој специалној (стручној) сфери (на пример, научној или техничкој), већ обухвата широке кругове народа.

Са изнесеним ограничењима и резервом туђи утицај и позајмљивање производа туђег стварања може бити плодотворно. Исток је оплодио својим упливом Грчку, Грчка — Рим, те су романо-германски народи постигли сјајне резултате у знатној мери благодарећи упливу класичке старине и културе.

Четврти закон вели: сваки културно-историјски тип се манифестује тим разноврсније и богатије, што су разноврснији и самосталнији његови саставни елементи, т. ј. народни слојеви, из којих се он састоји. Најбогатији, најсавршенији тип цивилизације дао нам је грчки и романо-германски свет. Ну један од најглавнијих узрока овог богатства, ове пуноће баш је и био у томе да су се и грчки и романо-германски свет састојали из више или мање самосталних политичких јединица, од којих је свака у границама дотичног типа, слободно развијала своје особености и удубљивала баш извесну страну стварања целог културно-историјског типа. У Грчкој ову су улогу играла племена дорска, јонска и еолска, која су се разликовала чак својим дијалектима; у Европи — племена Англосакса, Германца, Француза, Италијана, Шпањолаца. Али таква сложеност и самосталност елемената културно-историјског типа има и своје опасности. Она може ослабити политичку снагу те довести понекад и до пропадања цео тип, који пропашћу своје политичке самосталности, губи и свој бивши културни значај. То се десило с Грчком. У Европи то је изазивало и изазива оштре сукобе, који на крају крајева неће довести ни чему добром: минули рат се јавља као кобни симптом, о којем се вели не без разлога, да је то почетак краја целе европске цивилизације.

Такав крај је могућан, пошто на земљи нема ничег бесмртног: као што умире посебни човек или биљка, исто тако завршава свој опстанак и сваки народ. Период више стваралачке радње сваког културно-историјског типа кратак је и никад се не понавља. Може се рећи, да је то трећи и последњи период у животу народа. Први период (то је стара историја дотичног типа) формира одговарајући етнографски материјал. Други период (то је средња историја дотичног типа) ствара политичко јединство и независност. Најзад, трећи период (нова историја дотичног типа) доба је сазревања и жетве: у ово доба народ развија своју стваралачку радњу у свим правцима — не само у науци и у уметности, већ нарочито у остваривању у пракси својих идеала о Богу, правди, слободи, друштву и личном опстанку. Овај последњи период се завршује, кад изумре у народу стваралачко остваривање идеала. Онда се завршава и опстанак народа, који обамира у непокретном самозадовољењу

у ономе, што је већ достигао, или пада у апатију, разочарења и очајања, или се баца у хаос бесмисленог самоуништавања у борби за грубе чисто материјалне интересе. И тако, у зависности од спољашњих прилика историјског момента, сасвим се руши стара култура те на месту некад цветајуће земље остаје само етнографски материјал за нова образовања, која постају каткад захваљујући напорима нових ратоборних племена и народа.

Период нове историје у дотичном културно-историјском типу никад не бива дуготрајан: за Рим он обухвата од прилике 4 века (од краја Пунских ратова до III в. после Х. Р.), за Грчку — од прилике 6 векова (од V в. пре Х. Р. до краја делатности александријске школе), за Индију, Египат, Асири-Вавилонију он се мери такође тек вековима. Напротив, период старе историје губи се у мраку векова и увек траје хиљаде година. У ово доба народ се образује, као етичка целина, ствара свој језик, прикупља своје духовне снаге, израђује свој нарочити психолошки тип, своја основна веровања и погледе, облике социјалних односа и личног опстанка. Ново доба, као епоха сазревања и жетве, не може да буде дуготрајно. Ту народ троши своје снаге, расипа резерву прикупљених духовних богатстава — па ма како био здрав и јак његов организам, ма како биле велике прибављене резерве неминовно настаје крај. Бескрајни и безгранични процес развитка не зна се у историји, те би он чак противуречио коначности и ограничености свега земаљскога — и пре свега самог човека. Па уз то у тражењу истине, у борби за идеал не може се и не треба ићи увек једним путем и у једном правцу. Завршено и постигнуто у циклусу развитка једног културно-историјског типа попуњава се и продужава стваралачком радњом другог, који на производе ове радње удара печат своје оригиналности и својег генија. Тек се овим путем може постићи нарочито савршенство резултата, које се не би дало постићи, ако би се морало увек тапкати на једном месту или се кретати у једном правцу, досадно и без икакве оригиналности понављајући старе мисли, старе речи и старе начине делања и методе испитивања.

Таква је у кратко сјајна теорија Н. Ј. Данилевскога.

У своје време она је изазвала и изазива неке замерке. Неки су критичари приказивали, да теорија о културно-историјским типовима није ништа ново и није оригинална. Ово је тачно само у том смислу, да је Н. Ј. Данилевскиј, као и сваки други научник и мислилац, имао својих претходника и претеча. Али нико није развио ове идеје о културно-историјским типовима са таквом сјајношћу, дубином и научношћу, као Н. Ј. Данилевскиј. Говорило се и писало се о једностраности и претеривањима, која као да иду до крајњег шовинизма сасвим ненаучног карактера. Али сама за себе узета теорија о културноисторијским типовима то не тврди и није крива у томе, и ако она до некле претерује у тврдњи о јединству Европе. Замерало се, да

историјски подаци и карактеристике код Н. Ј. Данилевског нису увек и свуда тачне и да не одговарају модерном стању историје. Истина, историјска се наука развија и стално напредује, а нарочито сада, кроз 50 година после издања књиге Н. Ј. Данилевскога, може се оповргавати или приговарати тачност по где којих његових схватања (на пример, што се тиче историје источних народа). Али ипак, пред нашим очима историјска наука све више и више постаје прожета баш оним идејама, које се налазе у основи теорије Н. Ј. Данилевског, иако се његова терминологија не употребљава увек. И сами историчари ретко се удубљују у теоријска истраживања историософског карактера. Тим умесније је да се сетимо једног давно већ умрлог одличног Словена, у кругу чијих идеја се ради и живи, а да се и не зна за ову теорију и за њена аутора, који се врло често сасвим заборавља.

Г. Демченко.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Неколико речи о најновијим домаћим радовима о меничном праву.

Када би се наша правна књига била у ово неколико година заједничке политичке слободе уопште онолико обогатила, колико се је обогатила у области меничнога права, могли бисмо бити и више него задовољни. По хронолошком реду имамо да забележимо следећа издања:

D-r Milan Škerlj, honorarni profesor na universi u Ljubljani, *Menično pravo*, Ljubljana 1922., založba Juridične Fakultete, str. 287., cena Din. 35.—.

D-r Juraj Vrbanić, naslovni izvanredni sveučilišni profesor, pravni savetnik i ravnatelj Prve Hrvatske Štedionice *Mjenično pravo*, Zagreb 1923., naklada Hrvatskog Štamparskog Zavoda, D. D., četvrto izdanje, str. IX. i 220. cena 40.—.

D-r Branko Deželić, odvjetnik i *d-r Stanko Deželić*, profesor Kr. Trgovačke Akademije u Zagrebu, *Mjenično pravo za školsku i svakiđasnju potrebu*, Zagreb 1923., naklada St. Kugli, str. 360., cena Din. 100.—.

D-r Franjo Salavari, *Repetitorij trgovačkoga i mjeničnoga prava*, drugo izdanje, Zagreb 1925., naklada St. Kugli, str. XII. i 195., cena 75.—.

D-r Ernest Čimić, pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju n. r., *Mjenučno pravo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1925., naklada Privredne Nakladne Knjižare, str. VIII. i 238., cena Din. 60.—.

Сви ови радови приказују науку о меничном праву компаративно, — бива, упоређујући сва разна менична права што данас важе на територији наше државе. Како је познато, на тој територији заступана су два менично правна система, романски и германски: први у ранијим Краљевинама Србији и Црној Гори, уз становиту примену германског система, други у Босни, Далмацији, Истри, Херцеговини, Хрватској, Међумурју, Славонији, Словенији и Војводини. У Србији и Црној Гори менична су права идентична; друго је тачан препис првога, а оба су саставни део односних трговачких законика. У осталим земљама влада германски систем у трима законцима одвојеним од оних трговачких: један за Далмацију, Истру и Словенију; један за Босну и Херцеговину, а један опет за Хрватску, Славонију, Војводину и Међумурје. Разликују се у ситнијим подробностима; у главном су идентични.

Свесни тога, сви су ови аутори, ко више ко мање, саставили своје дело, узимајући у обзир и менична права што владају у другим покрајинама, сем оних у којима влада право, које је основицом њиховом делу.

Најбоље је при томе успео *д-р Шкерљ*, који се није ограничио на то, да наведе само текст меничних закона што важе изван Словеније, Истре и Далмације. У свом одличном делу, он и не наводи никакве текстове, већ сва наређења из области меничног права слаже у једну сувислу, хармоничну целину. Њему је успело, да нам систематски, у лепој словенштини, изнесе цело менично право што важи у Словенији, Истри и Далмацији, те да *hic et inde*, према потреби и на згодном месту, у *систему*, упозори на разлике што на томе правном пољу важе у другим земљама наше Отаџбине. Када је неко прочитао г. д-р Шкерљево дело, он је савршено и систематски упућен у менично право што важи ма било где на пространој територији наше Краљевине. Г. д-р Шкерљево дело је плод озбиљног, исцрпног научничког рада, изведено са великом спремом и са великом љубављу, те служи на част не само Љубљанском Свеучилишту, коме учени писац припада, већ и нашој младој југословенској правној књизи уопште, у којој, уз г. д-р *Креково* дело *Organizacija sodišč po najnovjšem zakonskem načrtu*¹⁾ доиста заслужује видно место.

Увелико је жалити, што обе ове књиге, писане словеначким наречјем, нису продрле у шире југословенске правничке кругове у мери коју свакако заслужују. Госп. д-р *Крек* болно се тужи да: „*Slovenica non legitur.*“ Деманти би био и неуместан и неправедан, јер, руку на срце, и скрушено признајмо да је тако. У исто време настојмо, да тако не буде

1) Испореди: приказ ове књиге од д-ра *Ст. Саадина* у Архиву, другог кола, књиге IX. бр. 4., и од д-ра *Х. Верка*, у *Мјесечнику* Правничког друштва у Загребу бр. 2. след. из год. 1925.

и у будуће. Нека се нађе неко па да састави речник словеначког наречја и југословенског језика и ствар је решена. Тако малене су разлике, да је довољан речник од неколико стотина речи, као што је онај југословенско — словеначки што га је, у другом издању издала баш ове године „Матица Хрватска“ у Загребу. Није далеко време, и ако ми нећемо доживети, када ће сви ти речници постати сувишни и бити посматрани од оних који ће доћи као одлика доба постајања наше нације. Али док то време не дође, треба водити рачуна о постојећим приликама и са мало добре воље научити и наше треће књижевно наречје, барем у толикој мери да се узмогну пратити лепе и утешне културне тековине словенског дела нашег Народа. Крајње је време, да наша интелигенција учини тај доиста не велики напор и тиме допринесе не само речима већ и делима нашем духовном уједињењу.

Јер, једном када смо при томе, упитајмо се, колико од нас југословенских правника држимо и редовно читамо све три наше правне смотре, и Београдски *Архив*, и Љубанљски *Словенски Правник*, и Загребачки *Мјесечник*, једном када већина од нас мисли да баш тако мора да буде да изилазе *три* место *једне* правне смотре? Када би сваки други наш правник сматрао за своју дужност — политичка слобода не даје појединцу само права, она му намиче и дужности — да држи и редовно чита све те три лепе смотре!), наша би повест убрзо имала да забележи лепу и утешну појаву, да уместо три лепе изилази једна *одлична* правна смотра, са написима у свим трима нашим књижевним наречјима, једном када још не може да буде, да се сви окупимо око Скерлићеве заставе и да пишемо једним, југословенским језиком, екавштином и латиницом.

Читаоци ће ми добростиво опростити што сам ево скренуо с пута одређена предметом ових редова. Скренуо сам навлаш, јер не могу да прећутим нешто, чиме се у највећој мери оснажује оно што сам малочас казао.

Догодило се је, да ниједан од свих горе наведених одличних правних писаца хрватског племена није водио рачуна о г. д-р Шкерљеву делу. Догодило се такођер, да се у *Repetitoriju* д-ра Салаварија (стр. 4.) још данас чита: „У Црној Гори немају посебан трговачки закон, него онђе и за трговачко-правне одношаје вриједи Општи Имовински Законик“, — дочим је трговачки законик за ранију Краљевину Црну Гору био санкциониран још 22 јануара 1910 (по старом), а ступио на снагу шездесет дана после објаве у званичном листу (§ 172). Сем овога, спада у област црногорског трговачког права и закон о приватним сместиштима од 30 марта 1914, распис Мин.

1) Све три смотре стоје годишње Дин. 300.— По Дин. 120.— „Архив“ и „Мјесечник“, а Дин. 60.— „Словенски Правник“. Мало добре воље и ситна новчана жртва. То је све!...

Правде од 18 марта 1910 о изборима трговачких одбора у савезу са §§ 167 и след. Трг. зак.¹⁾, као и мораториуми од 22 септембра 1912 од 19 фебруара и 23 јула 1924.²⁾

Тако смо близу, а тако се мало познајемо!

Д-р Јурај Врбанић није новајлија у области трговачких и меничних наука. Сем меничког права, обрадио је у своје доба систематски у посебној књизи и *Trgovačko zakonoslovlje*, обухватајући под тим називом трговачко право, стечајно право, право побијања правних дела у стечају и ван стечаја, закон о заштитним биљезима, закон о повластицама на изуме као и управно законодавство. Прво је издање овога дела обелодањено године 1899, друго 1908. Толико ово дело, колико *Mjенично право*, које је доживело *четири* издања (1893, 1903, 1909, и 1923) систематски су обрађени и садржавају предавања што је писац држао на Загребачкој вишој трговачкој школи. Следствено томе оба се дела крећу у границама потреба практичног живота и томе циљу изврсно служе. Читава је градња бистро и сувисло обрађена и глатко изнесена, пак никаква чуда да је била основицом правном васпитању толиких трговачких нараштаја од 1893 до наших дана. У овом четвртм издању заслужни је писац под крај књиге дао отискати из србијанског трговачког законика наређења, која се тичу меница (§§ 76—170), док је код текста хрватског меничног закона, који је такођер отиснут под крај књиге, код појединих §§ навео, осим наређења аустријског меничног реда и аналогна наређења србијанског трговачког законика. У самој књизи пак писац је на појединим местима такођер навео ова наређења и на њих упутио читаоце, у циљу да јаче, и у самом систему, подвуче поједине регионалне разлике.

Скоро једновремено са четвртим издањем *Mjеничног права* д-ра Јурја Врбанића, наиме исте године 1923, угледало је светло и *Mjенично право* г. г. д-ра Бранка и д-ра Станка *Дезелића*. Писци су наменили ову књигу школској и свакидашњој потреби, и она савршено испуњава тај задатак.. Врло практично сложена исцрпљује предмет потпуно и као уџбеник и као приручник. Са тог двоструког вида обрађено је све што засеца у науку о меничном праву и што је са овим у вези, и сливено у систем, који води рачуна и о свим другим регионалним меничним правима у нашој Краљевини. Није обрађено само материјално већ и формално менично право. Поступку у меничним стварима посвећен је лепи део књиге (стр. 220—260), те је овај исцрпно приказан и теоретски и практички, у примерима. Уопште практички део има у овој књизи превагу и

¹⁾ Испореди: *Зборник судских закона, наредба и међународних уговора по судској струци, за ранију Краљевину (односно Књажевину) Црну Гору, св. II., стр. 670. и след.*

²⁾ Испореди и д-р *Верк*, Осврт на црногорско законодавство, [у „Правном Прегледу“, Књига I., стр. 46. и след.

то је његова највиша одлика и препорука. Додатак (стр. 261—341) обухвата законске прописе о меницама и сâм менични закон, који вреди за Хрватску, Славонију, Међумурје и Војводину (дословно), законске прописе о меницама у Србији, садржане у II делу срп. трг. зак. од 26 јануара 1860 (дословно) „уз коментар“ — како кажу г. г. писци — „према издању законика трговачког што га је издала књижара Геце Кона у Београду“¹⁾; менични закон за Босну и Херцеговину од 12 априла 1883 (дословно) те закон од 5 децембра 1911, којим се преиначује § 1 овог меничног закона (дословно); аустриски менични ред од 25 јануара 1850, који вреди у Словенији, Истри и Далмацији, (само најмаркантније разлике према босанском меничном закону); црногорски трговачки закон од 22 јануара 1910, бива напомену, да је тај закон дословни препис српског трговачког закона, са јединим изузетком § 70. Долазе затим закони, који уређују менични поступак у Хрватској и Славонији; закони и наредбе о мораториуму; закон од 10 јануара 1919 о изједначењу старог и новог календара; законски чл. LXIV из год. 1912 о утицају више силе на права, која се темеље на меници, трговачкој напутници и чеку; извод из привременог закона о таксама и његова правилника, и колико се односе на менице, те наредба Мин. Пр. од 30 марта 1923 о докинућу изнимних одредаба, које се тичу меница, напутница и складишних листова. Са алфабетским регистром и пописом (врло оскудним) литературе завршава ова књига, коју се може сматрати најпотпунијом са гледишта потпуности грађе што засеца у подручје науке о меничном праву код нас.

Не можемо да се сагласимо са ауторима у колико су дословно претискали босански менични закон, а само се осврнули на најмаркантније разлике аустриског меничног реда према босанском меничном закону. Аустриски менични ред *јесте матица из које су никли хрватски и босански менични закони*, који, узети у њиховој суштини, и нису друго већ препис аустриског меничног реда. Ради тога мишљена смо, да се је морало баш обрнуто поступити: претискати аустриски менични ред, а упозорити на разлике између овога и босанског меничног закона.

Репетиториј д-ра *Салавари* може добро доћи ђацима виших и средњих трговачких школа, као и онима са свеучилишта, који су већ проучили трговачки законик, да га само укратко понове.

Дошави временски као задња на књижно тржиште, г. д-ра *Чимићева* књига могла је само да испуни празнину, која је можда још постојала у правној књизи западног наречја, у правцу обрађивања меничног правних дисциплина.

¹⁾ Навео сам дословно ове речи да напосе упозорим на непотпуни навод односног коментара, који није баш тако анониман, како га приказују г.г. писци, већ потиче од д-ра Лазара *Марковића* (средно и кратким објашњењима снабдео д-р Лазар Марковић, Београд, 1914., стр. 301.)

Нашавши се у правцу практичног обрађивања истих већ задовољене све потребе слушача правних и трговачких наука, као и оне практичара, књига д-р *Чимића* обрађује предмет претежно теориски, упућујући при томе на разлике које у области меничнога права важе у разним правним подручјима наше државе. Она заузима отприлике у у правној књизи западног наречја оно место, што у правној књизи словеначког наречја иде д-р *Шкерљевићу* књигу. Писац је већ од раније познат књижевној публици, као сабирач и издавач збирке решидби Стола Седморице у две свеске (1913 и 1917), као састављач тумача законима о мораториуму и о постепеном укидању истог (1915), те особито као писац радње о *чековном праву* која је угледала светло 1922, који је предмет, три године раније, 1919., обрадио бистрином, која га одликује, и д-р *Јурај Врбанић*. Радње д-ра *Врбанића* и д-ра *Чимића* о чековном праву, попуњене су са оном г. *Ива Белошевића*¹⁾ и представљају стручну књигу о тој грани трговинског права.

При крају овог прегледа морамо споменути и књигу д-ра *Милорада Стражњицкога*, професора Загребачког свеучилишта: *Nacrt predavanja o tjeničnom pravu*, штампану као рукопис год. 1924, у властитој наклади. Ма да овај *Nacrt predavanja* и ради пишчеве особите стручне спреме и ради темељности и исцрпности с којом је предмет обрађен, заслужује да буде посебно приказан те истакнут као најбоље теориско дело у стручној књизи западног наречја, свеједно ми то чинимо тек при крају овог нашег приказа и са ово мало речи, с обзиром на резерву коју нам налаже напомена уваженог писца о овоме издању, да је то тек *нацрт и рукопис његових предавања*. У очекивању да ће проф. д-р *Стражњицки*, који је већ задужио практичне јуристе врло успелим критичним издањем трговачког закона за Хрватску и Славонију²⁾, и који је своје ђаке наполе задужио толико тискањем овога „*Нацрта предавања*“, колико тискањем *Predavanja iz Trgovačkog Prava* у две свеске³⁾, задужити југословенску правну књигу дефинитивним издањем ових његових предавања, завршавамо овај наш приказ о утешном раду у области трговинско-меничног права након ослобођења и уједињења Отаџбине.

Д-р Хуго Верк

Д-р *Драгољуб Аранђеловић*, професор Университета, **О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању**. Београд, 1925 год. стр. 13. Штампарија „Скерлић“.

Речи, којима је г. *Аранђеловић* отпочео ово своје предавање, организовано од стране Удружења Правника, ваљало би гласно поновити на уши државника и народних посланика:

¹⁾ Najvažnije ustanove svetskih čekovnih zakona. Загреб 1922.

²⁾ У Загребу 1918, наклада Дионичке Тискаре, стр. XVI и 631, мале осмине.

³⁾ У Загребу 1921, властита наклада, тискано као рукопис.

Нема праве унитарне, јединствене државе без једног законодавства за целу државу за најважније животне одношаје.

Не знати за тај битни услов државног и народног јединства, или знати па му не обратити сву нужну пажњу, могу само они политичари који сву борбу за јединство своде на борбу за власт и на декламовање по зборовима и новинама.

Изговор, да се на изједначењу законодавства *ради*, не задовољава. Радити је трајан глагол, а нама треба тренутан: *урадити*.

Не извињава ни оправдање, да су послови те врсте по самом свом карактеру спори.

Чинећи заслужан прекор спорости у раду законодавних комисија, г. д-р. Михаило Константиновић, даровити и вредни доцент Универзитета, упозорава на доношење француског Грађанског Законика, који важи, уз омање измене, већ пуних 121 годину, и на Јустинијанову кондификацију. У свом напису *Изједначење закона (Књижевни Север, бр. 2.)* за наш пројекат Грађанског Законика сасвим оправдано вели: „И при већим тешкоћама пројекат би требао да буде готов за више од четири године од кад постоји стални Законодавни Савет. Тешкоће са којима су имали да се боре редактори данашњег француског Грађанског Законика биле су веће... Међутим, да заврши тај посао, ужој комисији од четири човека, која је редиговала пројект, било је довољно *четири месеца!*... Кад је Јустинијан ступио на престо, у римском праву владао је прави хаос... Посао који је комисија извршила био је огроман: прегледала је преко две хиљаде списа разних писаца, из њих направила преко две хиљаде интересантних исечака, распоредила их у групе и из њих избрисала све противречности, а извесне нове прописе сама написала. Тако је постао монументални зборник познат под именом Пандекте. *Све је то било готово за две године.*“ Ако су нам потребни примери, ето их. Треба само имати Наполеона или Јустинијана у улози Министра Правде.

У свом предавању г. Аранђеловић је указао на једну од тешкоћа на пољу изједначења Грађанског Права. Реч је о изједначењу женске деце са мушком у законском реду наслеђивања.

Разлози његови су толико умесни и свестрани, да је излишно поткрепљивати их још и другим, ако би их се и могло наћи.

Запостављање женске деце од стране законодаваца данас је анахронизам и за село, па и ако где што одговара „народном уверењу“ или, тачније речено уверењу мушкараца као непосредних (посланика) или посредних (бирача) законодаваца. Такво „уверење“ *одговара интересу само једне половине становништва*, и оно је под ранијим економским и опште друштвеним приликама и могло имати свога оправдања. Данас га нема. Раније су били ретки разводи бракова, у садашњици су чести

и на селу; жена је одавна постала *личност* у праву, али је она то само номинално, ако није поткрепљена коликом толиком економском самосталношћу. Она је роб од природе, која је терети материнством, па зар да је ми, проповедници социјалне правде — заштита слабих — економски остављамо на милост и немилост мужа или њене браће у времену кад је братску интензивну љубав потиснуо себични интерес.

У осталом, кад има да се донесе један закон, не могу се задовољити „народна уверења“ свих покрајина. Избор има да падне на оно што је напредније. Само тако ће наше јединство бити синтеза свега најбољег код свих племена.

Исто важи или би требало да важи, и за питање грађанског и црквеног брака, једноженства и вишеженства.

Ако се још има у виду, да су се наше породичне задруге *стварно* преживеле, и да њихову улогу преузимају чисто економске, кредитне, набављачке, потрошачке, произвођачке, осигуравајуће, доћи ће се до закључка: да изједначењу Грађанског Права не стоји на путу стварне тешкоће, док, с друге стране *државно-национални разлози диктују његово убрзање.*

Тога смо сви свесни, па је на свом месту питање:

Где је узрок спорости и да ли је неотклоњив?

Д-р Чед. Марковић

Vinodolski zakon. Napisao pravi član Dr. Marko Kostrenčić. Rad Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. Knjiga 227. Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga 99. U Zagrebu 1923, стр. 110—230, (засебан отисак).

Између многобројних далматинских статута¹⁾ без сумње је један од најважнијих Винодолски. Прво, он спада у најстарије и потпуно аутентичне²⁾. Друго, он је један од оних неколико, који су писани не на латинском језику него на хрватском и зато су сачували много старословенских правних израза. Треће — није то статут једног трговачког града са превлашћу романског елемента (као што су Трст, Задар, чак и Дубровник), него статут једног савеза од неколико малих градића и сеоских општина, једне словенске жупе готово без икакве романске примесе.

Зато, од кад је био први пут наштампан год. 1843. од Антуна Мажуранића, често је прештампаван, превођен и проучаван (филолошки). Али није био доста изучаван правнички. Једина је већа расправа која проучава темељно Винодолски

1) Укупан број далматинских статута, рачунајући ту и статуте истарских градова, допире до 60. Види Dr. Jovan Strohala. Statuti primorskih gradova i općina. Bibliografički nacrt. U Zagrebu 1911.

2) Најстарији би био статут лиге котора Нинског из г. 1102., обелодањен од д-ра Строчала у Мјесечнику, XXXIX (1923.), I., стр. 278 и 347, али тај је датум врло сумњив.

Закон — од руског професора Ф. И. Леонтовића; али је сад у неким деловима застарела.¹⁾

У Раду Југословенске Академије наштампао је д-р Марко Костренчић једно исцрпно издање Винодолског Закона у следећем систему. I. У уводу говори о историји Винодола и његових владара, кнезова крчких (доцнијих Франкопана), о постанку и потоњој судбини В. З.; о његовим рукописима и дотичној књижевности. II. На стр. 145—163 даје текст В. З. према рукопису (латиницом) и примедбе читању текста. III. Затим иде текст В. З. у данашњем језику са многобројним примедбама, које се односе на спорна питања у тумачењу текста. IV. Садржај је В. З. изнет даље (стр. 190—210) у једном правничком систему: положај кнезова и њихове обители, црква, општина и њена организација, наследно право по В. З., установе кривичног права, судско устројство и поступак. На крају — азбучни индекс ствари, појмова и имена.

Особиту пажњу заслужује гледиште д-ра Костренчића на значај В. З. Познато је из нарације В. З. да је то попис старог права, који је народ помоћу својих представника сачинио да се избегну заблуде и сумње. Нарочито се и глашује и у протоколу и у есхатоколу да је то старо, добро право, познато од отаца и дедова „стари искушени закони Винодолски и в њих су всегда живили и њих деди и њих отци и сви њих први“ (чл. 76.) Зато су научници увек сматрали В. З. као један образац кодификације старих обичаја „добрих искушених закона.“²⁾ Међутим д-р Костренчић скреће пажњу на то, да је у конзервативном Средњем Веку *старина* један извор ауторитета за право. Зато су корелативни појмови: старо право, *consuetudo antiqua et approbata, consuetudo antiqua et laudabilis*. Често су се оне правне норме које су у истини биле нешто ново, намерно приказивале као старо право, да им се дода ауторитет старине (стр. 21). Из историје Винодола види писац да се од г. 1225. (од кад је био Винодол дарован од краља Андрије кнезу Виду крчком), формирао над старим слојем насеља један нови — то је кнез са својим слугама. Борбе између та два елемента морале су се на крају крајева завршити неким измирењем. Са тога је гледишта В. З. резултат компромиса између захтева кнежевске власти и старих народних навика. У претежној већини чланова говори се о интересу кнежева или означају се границе кне-

1) Древнее хорватско-далматинское законодательство. Сочинение Ф. Леонтовича. Одесса 1868., стр. XII + 155; ту исправља Леонтовић, осим В. З., још о Загребачким и Пољичком статутима.

2) Ф. И. Леонтовић више пута подвлачи сличност В. З. са Руском Правдом, говори да у В. З. налазимо свуда „установе и ред дубоке старине“ (о. с. 24). Пољички статут проглашује Леонтовић за једну „поучительную для насъ окаменѣлость“ (о. с. 62).

жевих права према народу. У том лежи и разлог што је толика пажња посвећена глобама у казненом праву и тако мало пажње грађанским установама. У појединим члановима види писац чак и трагове те борбе која се водила с једне стране за то да се одржи стари поредак, а с друге — да се уведе нови ред ствари.

Дакле није В. З. попис обичајног права; исто тако није В. З. статут аутономне општине као што је то напр. статут Пољички или Грбаљски (стр. 125). По мишљењу д-ра Костренчића В. З. спада у ону врсту споменика, којима је сврха да се њима уреде односи између кметова и господe¹⁾. Заједно са В. З. и цела група доцније писаних чакавских статута (Крчки, Каставски, Веприначки, Мошћенички и Трсатски) — приближава се по својој правној природи *урбарима*, и ако се од њих ипак знатно разликује. Нема у њима обичних прописа о висини подавања кметова нити о службама. Па ипак, и ако се у тим статутима морало рачунати са новим приликама, ми ћемо у њима наћи још много података за организацију и начин живота у старим словенским општинама. То вреди нарочито за В. З. (стр. 126).

Ово оригинално мишљење д-ра Костренчића можемо прихватити у главном његовом делу — у тврдњи о привидном консерватизму В. З., односно у томе да није тај закон само зборник старих обичаја. Претеран пијетет према старини, идентификовање старог и доброг права познато је у Средњем Веку.²⁾ И то се нарочито испољава у критичним тренутцима, кад нека нова снага тежи да окрњи ту старину. Шта више, можемо казати да кодификација долази најчешће баш у овим моментима борбе или промене владе, кад нова (обично кнежевска) влада долази у сукоб са старом примитивном самоуправом. Тада настаје потреба да се разграничи делокруг кнежевог и народног суда, да се правично поделе глобе између кнеза и општине (одн. приватних лица, и да се ограничи могућност злоупотреба од стране кнежевих чиновника. Тако постаје новгородско законодавство (уговори са вел. кнезовима од XIII в., Новг. Судна грамата). Трагове исте тежње видимо и у Руској Правди.³⁾

1) Ту сврху формулише Мошћенички статут у свом предговору: „И зато за мирнеје живет кмети с господум и господа с кмети ва веки, оће бит записано све овде дола право и верно, како се је прво овршевало.“ Оваке сличне речи могле би с исто толико права стајати и пред В. З., вели д-р Костренчић.

2) Нарочито у руском праву, „Что старђе, то правие,“ говори руска пословица (Вл. Будановъ, Обзоръ, стр. 90). „Мы старины не рухаемъ, а новины не уводимъ“, — обећавају вел. кнежеви Литвански, потврђујући повластице појединих руских земаља. Поштовање према старини види се и у уговорима Новгорода и Смоленска са Немцима (г. 1198. и 1222)., Новгорода са вел. кнежевима, у предговору I Литванског Статута г. 1529.

3) Чл. 42 и 43 Р. Правде Акад. јасно изражавају ову тежњу да се тачно ограниче дажбине и поклони које мора становништво да даје чиновницима; исто у чл. 7 и 8 Р. Правде Карамз.

Свуда се истиче ауторитет старине као идеал народа. „Да се суд врши по старини“ — понавља се готово у сваком члану новгородских закона. Ипак у истим зборницима видимо и велику кодификаторску и новаторску улогу кнеза. Чак Руска Правда у многим својим наредбама није толико зборник старих обичаја, колико један „закон за заштиту кнежевих људи и кнежевих ствари.“¹⁾ Она је сачувала јасне трагове појединих кнежевских пресуда, од којих се као од преседана стварају нове правне норме.²⁾ Ти наши наводи потпуно се слажу са мишљењем д-ра Костренича.

Али са тврђењем, да је В. З. једна уредба за регулисање односа кметова и госпде, не можемо се сложити. Да ли се могу сви становници Винодола сматрати као кметови, није јасно ни из В. З. нити је то питање пречишћено од писца. Он сам вели, да из извора не знамо у какав су однос ступиле те досад слободне општине Винодолске према својим новим господарима (стр. 116). Заиста, у неким члановима В. З. спомињу се само кметови и кметски закон као антитеза службеницима кнеза.³⁾ Али из других видимо да В. З. познаје и попове и племените људе и неке друге врсте осим кметова. Градско и сеоско становништво морало се је делити на различите слојеве: из чл. 75. видимо да одредбе кнеза важе и „за племените и за људе црквене и за кмете и за све ине људе.“ Мислимо да ти племенити људи нису никако нова појава, кнежеве слуге (Костренич, стр. 188), него стари слободни староседеоци — баштиници као што напр. и Пољички статут зна и за „племените властели и дидиће и кметиће и влашиће.“ Достојно је пажње то, што се В. З. не брине много о тим друштвеним разликама. Он важи за све слојеве друштва, и ако не убраја изречно све у кметове. Зато га не можемо упоредити са кметским урбарима, него са другим славенским законодавним зборницима који се исто тако појављују као плод компромиса између кнежеве владе и нарочитих обичаја, као једна „судско-управна уредба“ за потребе судија и управитеља.⁴⁾

1) Чл. 18—23 Р. Пр. Акад. говори нарочито о заштити кнежевих „огнишћана“ (antrustiones, дружина) чл. 25. — о кнежевом коњу, чл. 30 — о кнежевим пчелама. Мајсторска анализа Руске Правде са тога гледишта у књизи А. Е. Прѣснакова, Књаже право, Петр. 1919.

2) Чл. 21 Р. Пр. Акад. (двострука глоба за кнежева коњушара).

3) Из чл. 25 (или 50) могло би се извести да В. З. разликује само два слоја: службенике кнеза и све остале „ки есут под закон и под правду кметску.“ Ипак чл. 5 разликује „тако од скота кметшега; тако од племенитих људи, тако од попи и од оних сваких луди“, чл. 66 — „пастири и орачи и они луди добра гласа“, чл. 54 — „кмет и племенит“, чл. 17 — „ниедан од кмет и од луди општинских.“

4) То је и мишљење Ф. Леонтовића, који у томе наглашује опет сличност В. З. са Р. Правдом (о. с. 16); Леонтовић је обратио пажњу и на друштвене разлике у В. З., мада и он није могао дати тачну слику њихову због нејасности навода В. З. (о. с. 17—19).

У осталом рад д-ра Костренчића је узор за издавање правних споменика Јужних Словена. Лепа серија Југословенске Академије — *Monumenta historico-juridica* износи само оригиналан текст без превода, готово без примедба, са једним уводом, обично палеографског и историјског садржаја.¹⁾ Најлепше је било издање „Законика Душана“ од Ст. Новаковића које нам пружа и значајан увод, и два читања текста и многобројне примедбе, али и то дело обрађено је више филолошки и историјски него правнички.

Д-р Костренчић даје историјски увод, оригиналан текст и превод на данашњи језик, многобројне примедбе и концизну правничку анализу на крају. То је најсавршенији начин издавања правних споменика. На исти начин требало би да се изда и Пољички Статут. Само је *leges multa, messitores autem pauci*.

А. В. Соловјев.

Charles Rist, *La déflation en pratique*. (Marcel Giard, Paris, 1924. — Prix 15.-fr.)

Решавање проблема дефлације и начин на који се ишло ка остварењу новчане стабилизације у Енглеској, Америчким Сједињеним Државама, Француској и Чехословачкој, после светскога рата, чине садржај ове врло интересантне и поучне студије г. Ш. Риста.

Инфлација претходи дефлацији и у свима земљама метода којом ће се дефлација извршити у зависности је од система инфлације. Стога треба најпре видети у којим случајевима се инфлација појављује. Посматрајући класичне примере инфлације у 19. веку видимо да је рат главни узрок инфлацији (Енглеска за време Наполеонових војни, Америка за време Сецесионистичког рата, Француска 1870 и 1871 год.), налазимо и на друге узроке чисто финансијске природе, али су ти ређи (Италија 1880 и 1900 год.). Економичари су још много пре 1914 год. предвидели да би један велики и дуготрајан рат имао да проузрокује у свима зараћеним државама прекомерну инфлацију. Али по свршеном рату нормално би било да инфлација престане и да се поједине државе, које су од исте патиле, посвете раду који води опорављењу своје новчане ситуације. То се побољшање у главном постиже дефлацијом. Шта је дефлација? Тим питањем г. Рист почиње своју књигу и врло је прецизно у тој глави објаснио које су разне концепције дефлације. По општем схватању, дефлација значи стварно уништење извесног броја новчаница у оптицају, када су их држава или емисионе банке прекомерно штампале и објавиле форсиран курс. Али треба стално имати у виду да се дефлацијом не постиже обрнуто про-

¹⁾ Само увод д-ра Богшића издању Дубровачког статута (*Mon hist-jur. IX*) додирује осим историјских и правничка питања.

порционалне последице инфлације. Стога је потребно при-
бегавати и другим блажим методама. — Дефлација се може
вршити понекад, одужењем државе појединим банкама, које
су држави давале кредите или за њене потребе штампале нов-
чанице. Писац назива овај систем умереном дефлацијом; јер
банка може враћен новац употребити на други начин, на пример
за потребе индустрије и трговине. Дакле овде нема ставрног
уништења — оно тек доцније може наступити — али се тиме
инфлација зауставља. — Једна би се операција могла извр-
шити без државне интервенције, то јест без њеног одужења.
Она се састоји у томе што би поједине банке из својих резерви
пласирале међ публику државне зајмове и бонове, а себи при-
вукле новац који се у оптицају налази. Г. Рист назива ову
методу финансијском дефлацијом, која претходи новчану. — Нај-
зад, дефлација се може проузроковати и самим повишењем
есконтне стопе. Након једне такве предузете мере цене роби
падну и спекулација се заустави. У том случају број новчаница
у оптицају се спонтано умањи. Писац назива ту дефлацију
спонтаном, док друге методе одговарају намерној дефлацији.
После спонтане дефлације често може наступити и намерна де-
флација, као што се догодило у Енглеској 1920. год. Напо-
менућемо још, да се спонтаном дефлацијом постиже смањивање
приватних кредита, стога се и назива дефлација кредита. — У
главном идеје које су спроведене у тој глави (првој) наилазимо
дуж целе књиге г. Риста. На крају тог дела доста опширно
су приказана документа са објашњењем и класирана су као до-
датци (анекси) појединим главама, по којима се писац управљао
у својој студији. У кратко ћемо сада изложити меканизам де-
флације у горе поменутиим државама.

Изучавајући дефлацију у Енглеској г. Рист најпре износи
како се инфлација стварала почев од 1914. год. Тада видимо
да је ова последња постала двоструким начином: 1) стварањем
крдита по банкама (у Енглеској Банци и другим) и 2) штампа-
њем државних новчаница „*Currency Notes*.“ Такав је систем
дозволио да држава имадне неограничени кредит код банака,
а оне су у замену добијале државне новчанице, са којима су
могле да одговарају обавезама, које су имале справ својих кли-
јената. Истовремено успело се да покриће новчаница Енглеске
Банке буде довољно осигурано, а разлог намножавању тих
новчаница за време рата био је тај, што се злато из целе земље
слило у банчину касу. Према томе види се да је у Енглеској де-
флацији био циљ: 1) одужење банкама и 2) смањивање државних
новчаница у оптицају. — Први нацрт — или како вели г. Рист
шарта — дефлације у Енглеској налази се у извештају ко-
митета *Cunliffe* од 15. августа 1918. год.¹⁾ По предлогу тога
комитета дефлација би требала да се изврши на овај начин:

¹⁾ Исти Комитет назвао се по имену свога председника лорда *Cunliffe*.

1) утврдити максимум који *Currency Notes* у оптицају не треба да прекорачи,¹⁾ 2) смањити број новчаница у оптицају и да се тако продужи докле год ливра стерлинга не достигне паритет злата, 3) остатак непокривених *Currency Notes* предати Енглеској Банци, то би био „отпадак инфлације“, 4) комитет препоручује да дефлација буде постепена и 5) нарочито обраћа пажњу на то да еластичност оптицаја буде осигурана. — Тек је након годину дана била примљена та препоручена метода. У току 1919. год. покриће *Currency Notes* почиње да се обавља новчаницама Енглеске Банке, а до тада се вршило у главном у државним хартијама. Дакле инфлација државних новчаница се спречава. Почетком 1920. год. доносе се важније реформе у смислу извештаја поменутог комитета, а то су: утврђивање максималне границе емисије *Currency Notes*, одржавање предузете мере, у почетку рата, односно повећања оптицаја новчаница Енглеске Банке без подлоге, најзад, од тада те новчанице треба да служе као покриће за емисију државних хартија, које прекорачују утврђени максимум. — Пошто нас је г. Рист упознао са принципима комитета *Cunliffe* и њиховом првом применом, онда је изложио како се извршила дефлација, то јест стварно уништење целокупних новчаних средстава у каквим су се облицима исти појављивали у оптицају.²⁾ Заиста, по изложеним статистикама види се да су се све до краја 1923. год. *Currency Notes* у оптицају све више смањивале. Поред тога, утврђени легални максимум тих новчаница бивао је сваке године мањи. Г. Рист објашњава овако побољшану ситуацију дефлацијом кредита, која је проузроковала пад ценама и самим тим смањила потребу за великим бројем новчаних средстава. Треба видети шта је било са осталим вредностима које служе као новац. Новчанице Енглеске Банке су се у скромној мери смањиле, исто тако и новчанице емисионих банака Шкотске и Ирске. Депо-и у банкама³⁾ су се такође смањили, али не много. Најзад, по статистикама г. Рист закључује да су се новчана средства смањила од 1920. до 1922. год. за 7%, што је незначајно. Ослањајући се на тај факт писац констатује да не треба дефлацији приписивати заслуге за побољшање енглеског курса, јер је дефлација одистински била скромна. Објашњење тог питања — поправка курса — налази се у изучавању енглеске финансијске политике, — у којој је дефлација само једна појава. Јер „значај енглеске новчане политике једино почива у установ-

1) За новчанице Енглеске Банке то није потребно, јер када је велико потраживање истих и чим банчина резерва исчезавала, одмах се приступи подизању есконтне стопе и тиме се инфлација спречава.

2) Теоријски у Енглеској форсиран курс није био никако примењен за време рата, али је у пракси појединцима било онемогућено да дођу до злата, — јер папиран новац је био испод паритета злата.

3) О њима такође треба водити рачуна јер у колико год су многобројнији ти депо-и у толико је већа употреба чекова.

љавању буџетске равнотеже и у почетном одуживању једног дела дугова.“ У главном, циљ те политике био је тај, да се уравнотежи буџет, вишак је допустио отплаћивање дугова и консолидовање летећих дугова, који су били претворени у дугове чији је рок био удаљенији. Пошто је таква ситуација била постигнута курс ливре стерлинга знатно се поправио (од 1921. год.). Г. Рист остаје при овом закључку да је дефлација у Енглеској последица економске кризе од 1920. год. и уравнотеженог буџета, а у погледу поправке курса њена је улога незначајна.

Пре но што је описао дефлацију у Америчким Сједињеним Државама писац износи систем инфлације. Америка је имала ту срећу да није морала прибегавати државним новачницама, нити је пак објављивала форсиран курс. Федералне Резервне Банке могле су при том издати велики број новчаница са довољним металним покрићем, јер су прикупиле огромну количину злата, које из саме земље, које из иностранства. Инфлација се извршила на тај начин што су готово све банке, из целе земље, уписивале дугорочне и краткорочне државне зајмове и што су својим клијентима узајмљивале новац ради уписа истих. Депо-и тих банака се знатно повећавају. Требало је онда осигурати банкама начин, на који би оне могле исте депо-е да претворе у новац. Но Федералне Резервне Банке предвиделе су тај случај и при есконтирању меница — банака или појединача — које су имале за подлогу државне хартије, примењивале су нижу стопу на осталим меницама. Држави је такође било онемогућено да имадне неограничени кредит. — После тог излагања г. Рист објашњава у чему се састојала дефлација у Америци. Непотребно је било смањивати број новчаница у оптицају, јер је њихово покриће било довољно. Ну, како је држава употребила много кредита, дужност јој је била да дугове исплати. Тада се Америка управљала системом дефлације, гореизложеним, по коме публика на место државе постаје банчин дужник; то јест, требало је пласирати међ публику државне зајмове, а банке би могле по својој вољи употребити исплаћене кредите. Дефлација у Америци је финансијска. Ту дефлацију постигла је Американска Влада мерама сличним онима у Енглеској, писац набраја ове три главне: 1) равнотежа у приходима и расходима, 2) почетак исплаћивања државних дугова и 3) претварање краткорочних зајмова у дугове којима рок доцније истиче. Од веће важности је била у Америци дефлација кредита. Као и у европским државама у Америци су такође потребе „приватног кредита“ биле огромне после рата. Појмљиво је да се у таквој ситуацији легална резерва Федералних Банака почела нагло смањивати. Да би се то предуредило есконтна стопа се све више и више повећавала (јуна 1920. год. била је од 7%). То у прагом смислу речи није дефлација, вели г. Рист, но просто смањивање прекомерних кре-

дита, нарочито оних који су намењени спекулацији. Последница такве политике била је та, да се новац од приватних лица опет враћао банкама, које су могле повећати своје резерве, чак се од 1922. год. примећује да банке пласирају новац у државне хартије. — Најзад, писац закључује да је у Америци постојала финансијка и кредитна дефлација а новчане није било. Да би ову последњу тачку боље објаснио г. Рист је изнео у неколико страна „Нов проблем дефлације металног новца.“ Пошто је изнео статистику инфлације од 1914. год. и упоредно повећање металног новца, писац се задржава на њиховој економској реперкусији. У кратко, — ослањајући се на идеје американских економичара, г. Рист наводи да је главни задатак Америци да одржи вредност злату и померањем есконтне стопе да спречава сваку нову инфлацију кредита. — Као и у Енглеској проблем дефлације састоји се у одређивању непроменљивог „отпатка инфлације.“

У Француској инфлација је била у великој мери. Начин на који се она извршила доста је прост, састоји се нарочито у позајмицама које је чинила Француска Банка држави. Како политика дефлације није била до тада дефинисана (1924. год.) писац се на истој слабо задржава. У главном, циљ коме је тежила француска новчана политика био је врло скроман. Није се могла надати да ће франак ускоро достићи паритет злата. Француска се старала да поврати емисији потребну еластичност и да замени подлогу новчаницама у оптицају, — то јест да им главно покриће не буду више државне хартије но трговачке гаранције. Видели смо да је овај систем назван „умереном дефлацијом.“ Дакле новац позајмљен држави требало је ставити на расположење трговини и индустрији. Држава је имала да реши тај проблем поглавито у конвенцијама са Француском Банком. Конвенцијама од 1920. год. закључено је било да држава мора сваке године да одужује Банци суму од 2 милијарде франака; — такав се сличан систем дефлације употребио после рата од 1870—71. године. — Пре свега, требало је „одлучно спречити да вредност франка буде под вештачким утицајем државних потреба.“ Овај систем писац назива неинфлацијом (*non-inflation*). — У пракси, а у времену од краја 1918. до 1924. год., француска новчана политика дели се у три фазе. Од примирја до децембра 1920. год. оптицај је био све већи. У 1919. год. држава присиљена на велике издатке, морала се у два маха обратити Француској Банци за нове зајмове, — а у току 1920. год., да би се задовољиле потребе трговине, био је подигнут максимум емисије на 41 милијарду. — Идуће 1921. год. наступа друга фаза, када заиста отпочиње дефлација. Држава се одужује Француској Банци. Број новчаница у оптицају се смањује. Као и у Енглеској и у Америци узрок томе била је дефлација кредита, — тако да је публика своју уштеду у главном улагала у „бонове народне одбране,“ те је држава била

добро снабдеvena. Али поновно напредовање лукративних полова привукло је опет народну уштеду и већ крајем 1922. год. држава не може да врши нормално — предвиђено у конвенцијама — одуживање Француској Банци. Тада наступа та трећа фаза, која и данас траје и оснива се на новим конвенцијама, којима је циљ продужење рока државним исплатама. — Мада је у Француској било дефлације, ипак се франак није поправљао. На супрот онемо што се дешавало у Енглеској, летећи дугови су све више расли; после тога, није се никако успело уравнотежити буџет, који је стално био у дефициту. Г. Рист не верује да је велики број краткорочних бонова могао да упливише директно на скок цена у земљи, јер су се бонови слабо употребљавали као монета. Умножавање тих бонова реперкутовало се на други начин на унутарњу вредност франка, јер су се напоредо њиховој емисији увећавали депо-и у банкама и самим тим куповна моћ се појачавала. Писац закључује да је емисија бонова директно могла утицати на курс, и то на овај начин: Спољна вредност франка нарочито подлеже утицају постојећих страних краткорочних кредита на француском новчаном тржишту; чим наступи бојазан за новом инфлацијом — а емисија бонова може је проузроковати — страни капитали се разреде и франак пада. Следствено по паду франка цене роби поскупе. „Спољна депресијација франка претходи и проузрокује унутарњу депресијацију. Буџетска ситуација изазива цео овај преокрет.“ После те констатације г. Рист излаже потребу да Француска уравнотежи свој буџет. Порези приписују задатак за постизање тога циља, а одбија систем побољшавања који прибегава дугорочним зајмовима. — На крају те расправе писац доста опширно и врло интересантно приказује разлику између политике вођене седамдесетих година и ове после 1918. год. Завршава са малим нацртом система који би имао да води побољшању франка. — По г. Ристу инфлација још прети Француској,¹⁾ а то ваља спречити. Треба се старати да злато буде покриће новчаницама, али најпре треба да се буџет доведе у равнотежу и да Француској Банци буде осигурана довољна слобода у емисији новчица. Писац се нада да ће и Француска моћи да се свикне на „отпадак инфлације.“

Систем дефлације у Чехословачкој, иако различит од ових које смо до сада упознали, ипак, у свему потврђује економске принципе које је писац пратио у целокупној овој студији. — Непотребно је излагати стање Чехословачке по свршеном рату. Познато је, да је та земља била преплављена аустријским крунама, које су биле штемплиране. Ваља нагласити да је улогу „Аустро-Угарске (емисионе) Банке“ предузело Банкарско Одељење Министарства Финансија. — У самом почетку г. Рист наводи да је пример Чехословачке доказао ове две ствари: 1)

¹⁾ Априла ове, 1925, године видело се да се то одистински догађа.

да се самом редукцијом папирног новца не постиже стабилизација курса нити падања цена и 2) заустављањем инфлације уз припомоћ уравнотеженог буџета и кредита на страни, успева се стабилизирање и поправка курса, тако да се и унутрања вредност новца поправи. Овим је г. Рист представио и саму финансијку политику Чехословачке, која се дели у два периода. — У првом периоду, одмах после 1918. год., број новчаница у оптицају је одиста био смањен. Меканизам те дефлације био је врло компликован, стога га не износимо у целости, писац га је детаљно представио, као и Рашинов програм дефлације. У главном срећне последице дефлације нису се манифестовале, постигнуто је само да се оптицај сведе од 10 милијарди на 6.999 милијона. Толико је требало да буде од тада максимум емисије за државне потребе. Притом уведен је још један нов систем емисије, по коме емисија може бити неограничена, када се њено покриће обавља у трговачким гаранцијама. Интересантно је констатовати да је данас број новчаница у оптицају већи но 1919. год. Чехословачка је употребила и порез на капитал да би постигла дефлацију. Владина жеља је била да „отпадак инфлације“ (од 6.999 милијона) такође смањи, али у томе није успела. Најзад и ако није било стварне редукције новачних средстава, вели г. Рист, ипак је свака нова инфлација била спречена; тај примењени систем одговара умереној дефлацији. — После овога излагања изучаване су последице новчане реформе у Чехословачкој на цене и на курс. Заиста у времену редукције оптицаја курс ч. сл. круне пада, био је дакле под притиском других фактора. Напоредо цене производима нагло су поскупљавале. „Утицај курса показао се јачим од рестрикције куповне моћи.“ Али, када су биле предузете мере да се заустави пад ч. сл. круне¹⁾ постигла се извесна стабилизација, која се не би догодила да је држава продужила за свој рачун емисију папирног новца. Писац је дакле успео да утврди горе изложени принцип да је стабилизација и поправка курса у главном под утицајем заустављања инфлације. Заустављање инфлације је пак подвргнуто двама важним чињеницама: повољан биланс плаћања и уређене државне финансије, а које понаособ г. Рист изучава. — Један фактор био је од нарочитог утицаја на повољну ситуацију финансија у Чехословачкој а то, што је од 1922. год. било велико потраживање ч. сл. круне, те су се многи капитали из суседних земаља (Немачке и Аустрије, где је новац све више и више губио од своје вредности) нагомилавали у њиховој држави. Од велике важности били су такође зајмови које је Чехословачка добила у Лондону, Њу-Јорку и Амстердаму. Најзад, целокупну ову повољну ситуацију г. Рист објашњава достигнућем буџетске равнотеже. Пошто је у кратко представио начин на који се

¹⁾ У том случају препреке које су биле донесене за увоз од велике бејаху користи.

реперкутовала дефлација на индустријску кризу, — која је изазвала незапосленост код радника и пад њиховим надницама,¹⁾ г. Рист завршава ово изучавање поређењем дефлације и стабилизирања ч. сл. круне. Види се да је немогуће било Чесима да спроведу нову монету са златним еталоном. Притом ради се у томе правцу. Банкарско Одељење Министарства Финансија, показује нарочиту тенденцију не за смањивањем броја новчаница у оптицају, но за прикупљањем злата који би имао да им служи као покриће. Извршење те реформе у зависности је од догађаја. — Несумњиво је пак да је садашњи резултат тих напора заслужан сваке хвале, нарочито кад се има у виду под каквим је неповољним условима ч. сл. круна ступила на међународно новчано тржиште.

Писац је закључио ову студију једном главом коју је назвао „Економски одношаји између уравнотеженог буџета и поправке курса“ и у кратко ћемо његове закључке изнети јер нам је жеља да овом чланку задржимо карактер приказа, а не критике. Пошто је писац изложио везу која постоји између ових наведених примера и економских принципа, изложио је неколико класичних примера дефлације, поменутих у почетку овог извештаја, а на крају изнео је следеће закључке саобразне свима случајевима дефлације:

1) „Директна редуција оптицаја од врло ограниченог је утицаја на курс и цене у земљи.“

2) „Најефикаснија средства да се смање цене а подигне курс јесу: повећање производње и васпостављање буџетске равнотеже.“

3) „Буџетска равнотежа има нарочито снажан утицај на курс, јер подстиче спекулацију на подизање курса и према томе осигурава велики притицај страних капитала, најосетљивији елемент биланса плаћања и најбоља гаранција повољног курса.“

4) „Поправка курса сама по себи убрзава у унутрашњости земље падање цена већом понудом робе, што је много сигурније но што би учинила редуција оптицаја...“

5) Околности ће одлучити до које мере ће се продужити дизање курса а да не нашкоди активитету производње у земљи.

У поратним примерима дефлације види се да ће свака држава морати да задржи један изванредан „отпадак инфлације“, који је неопходан оптицају, а који неће утицати на вредност новца. Најбољи пример нам је за то Енглеска, где је оптицај још много већи но 1914. год., притом од 1. маја ове године обустављен је фиктиван форсиран курс који је од рага постојао.

Мада сâм писац сматра да је ово дело непотпуно, јер је дефлација још у току извођења у овим разним земљама, ипак је врло вероватно да у будућој пракси изложени економски принципи неће претрпети знатне промене.

Д-р Милан Ј. Жујовић.

¹⁾ Нарочито је интересантна статистика која је у додатку изложена.

НЕКРОЛОЗИ

Д-р Стојан Вељковић

1831—1925.

Судија и председник првостепеног суда, председник Апелационог, члан и председник Касационог Суда, професор римског и кривичног права на Великој Школи, управник Монопола, потпредседник Државног Савета, Министар Правде пок. д-р Стојан Вељковић после, за данашње добопстигнуте завидне старости, умро је у Београду 22. априла о. г. у 95 години живота.

И као судија, и као професор и као министар пок. д-р Ст. Вељковић оставио је за собом не само траг једног поштеног, савесног и вредног чиновника, него и човека, који је својим стручним знањем, солидном правном спремом и добрим познавањем наших прилика и потреба, својим књижевним радом допринео општем напретку нашег законодавства, које се, у доба његовог активног рада тек зачињало и развијало. Његова служба у Касационог Суду везана је за читав низ стручних расправа из области судске праксе, штампаних тада у „Српским Новинама“, које су знатно допринеле разбистравању правних појмова код наших судија онога доба. Запажено је, из тога доба, његова жучна полемика са Аћимом Чумићем о надлежности Касационог Суда, која је завршена једним његовом брошуром (1867) у којој се исцрпно обрадио питање *Questio iuris* и *questio facti*.

Као члан Касационог Суда пок. Вељковић написао је опширан Коментар трговачког законика, у три књиге, од којих су две штампане, а трећа је остала у рукопису. Својим коментаром он је у многа припомогао правилном схватању нашег трговачког, нарочито меничног права, и има у њему места, која садрже сасвим либералне и савремене погледе о установи менице, њеним елементима и значају.

Значајнији је још рад пок. Вељковића на законодавству. Са Радивојем Милојковићем он је учествовао на изради пројекта Устава 1869 и лично га носио својим професорима Мољу и Гнајсту на мишљење и оцену.

Установа пороте, по угледу на немачке „шефенгерихте“, која је постала потребна ради сузбијања разбојништва, која су измицала казни под владом формалног кривичног поступка, његово је дело. О његовом учешћу при увођењу поротног суђења у нас писао је у својим „Расправама из кривичног поступка“ и г. д-р Божа Марковић, који њему приписује за то највећи део заслуга.

Као Министар Правде пок. Вељковић је израдио између осталих закон о старатељству, о увођењу судија за неспорна дела, правила о поступању у неспорним делима, која и данас са малим изменама важе. Његово је дело и тзв. аграрни закон, донесен после турског рата 1878, којим су регулисани аграрни односи у ослобођеним крајевима.

*

Пок. д-р Ст. Вељковић рођен је јануара 1831 год. у Параћину, у знаменитој породици кнеза Вељка Биљарца. Син је Јована Вељковића, капетана и старешине нахијског под Кнезом Милошем. Гимназију је учио у Крагујевцу и Београду, правни одсек на ондашњем Лицеју, после кога је 1849. г. отишао на страну, најпре у Хајделберг, где је положио докторат права. У Берлину је слушао Савињија, у Паризу студирао Наполеонов Кодекс, трговачко и менично право, којим се и доцније бавио.

У земљу се вратио 1855, а већ идуће године постављен је био за професора римског и кривичног права на Лицеју, па када је 1863 Лицеј претворен у Велику Школу утврђен је и на њој за професора, одакле га је 1864 г. уклонио Министар Просвете Џукић због инцидента на скупу Друштва Српске Словесности, при избору дописних чланова.

Пок. Вељковић тада прелази у судску струку. Био је судија у Ваљеву и председник у Јагодини. После годину дана постављен је за члана Касационог Суда.

За владе Намесништва пок. Вељковић је био Министар Правде, са кога је положаја иступио 1880 и био постављен за председника Апелационог Суда, а затим за потпредседника Државног Савета. 1897 год. дошао је на положај председника Касационог Суда, на коме је остао до јануара 1901, 1903 као потпредседник Сената завршио је своју каријеру, прошавши кроз све највише положаје у држави.

Ј. С. Миловановић

Д-р Иван Жолгер

Маја 16. о. г. умро је професор Љубљанског Университета, Д-р Иван Жолгер. Рођен је 1867 године као син сиромашних сељака, гимназију је свршио у Марибору, универзитет у Грацу и Паризу и 1895 у Грацу промовисан је за доктора права „sub auspiciis Imperatoris“ — можда једини Словенац који је достигао такву изванредну промоцију. Ступио је у административну службу и као необично способан чиновник позван у Министарство Просвете и отуда у председништво у Бечу. Год. 1917 био је наменован за министра без портфеља са задатком да приправи уставну реформу у смислу народне аутономије, одн. федерализирања старе Аустрије; као такав је у Министарском Савету више пута устајао против нацрта велико-немачких и војних кругова у погледу Јужних Словена и Чеха. У првој половини 1918. демисионирао је. При преврату је дошао одмах у своју отаџбину, те се ставио на расположење народној влади у Љубљани. Постао је председник административне комисије са задатком да изради реформе које су постале потребне услед преврата. Прва организаторна уредба народне владе у Љубљани, која је извела све потребне измене у јавној управи и која представља тако рећи први револуционарни устав у Словенији, била је у главном Жолгерово дело. Наскоро затим је био наменован за пуномоћног делегата Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на мировној конференцији у Паризу год. 1919—1920 Жолгер, који је с неограниченим одушевљењем поздравио нашу нову југословенску државу, такође се у Паризу са свом својом пажњом и енергијом посветио тешком налогу који му је био поверен. Неуморно је радио на томе да се постигну у мировним уговорима повољни услови за наш народ. Неке од заслуга Жолгерових у том погледу изаћи ће на јавност, кад се буду објавили извештаји о париским преговорима. Даље је заступао Жолгер нашу државу као пуномоћни делегат на првој скупштини Друштва Народа у Женеви новембра и децембра г. 1920. Од 1920 био је све до конца живота члан Сталног Међународног Суда у Хагу.

Упоредо са његовом чиновничком и дипломатском каријером ишла је његова академска каријера. Год. 1900 је био наменован за приватног доцента на Бечком Универзитету за административно право и административну науку. Год. 1918 пак му је била додељена титула редовног професора на том Универзитету. Год. 1919 је био наменован за редовног професора Правног Факултета Университета у Љубљани.

У развоју Жолгеровог научног деловања може се јасно запазити прелаз од проблема административног права ка проблемима уставног и отуда к проблемима међународног права. Прва његова књига је изашла 1898 под насловом „Oesterreichisches Verordnungsrecht“ (Аустриско уредбодавно право). У опредељивању уредби, нарочито у тврђењу да су и такване административне уредбе правне норме, оштроумна Жолгерово извођења садрже нешто, што је тадања теорија отклањала, а што модерна метода јавног права признаје за учвршћено.

Његово најзначајније дело, у коме се најбоље показује начин његовог научног деловања, изашло је 1911 год. под насловом: „Државно-правна нагодба између Аустрије и Угарске“. (Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn). Главни резултат његовог дела

је да државноправне акте из год. 1867 треба сматрати за прави уговор а не за једностране акте Аустрије на једној и Угарске на другој страни, како су то хтели нарочито да докажу мађарски државноправни писци. Мада се многи мађарски правници нису прикључили његовом мњењу, ипак су у многим критикама признавали изванредни значај тога необично марљивог и егзактног дела које је било, нарочито у колико је дошла језичка страна у питање, нешто оригинално ново, јер је, поред историских и догматичних излагања, у књизи био преведен на немачки и мађарски језик текст нагодбе са опширним и филолошки прецизним коментаром.

По опсегу још веће дело него што је претходно 1917 објављена Жолгерова књига „Двор аустријског владалачког дома“ (Der Hofstaat des Hauses Oesterreich). Књига садржи много више него што би се могло судити по, не особито срећно, изабраном наслову, јер, како се изражава сам аутор „разводни историски опис двора значи истовремено у најважнијим одношајима постанак модерне државе, пошто показује како се од дворске управе првобитног седишта (центра) свега живота полако одваја државна администрација и добија самосталну организацију у правном реду, како с напредујућим дељењем дворског и државног интереса увек оштрије ступа напред идеја државне личности и како се тај вишестолетни процес дељења дворске и државне власти завршава у конституционалној држави.“ Добар део садржине те књиге није важан само за бившу Аустрију већ такође и за све оне државе, које су се из монархистичког апсолутизма развиле у модерне монархије с патримонијалном организираном династијом.

Од осталих списа административног одн. државно-правног значаја да споменемо његову расправу: „Обезбеђење за штету код побуна“ („Слов. Правник“ 1901), затим у јубиларној свесци „Словенског Правника“ г. 1914 расправу „О систему заједничких послова по аустро-мађарској државно-правној нагодби“, нарочито пак врло актуелну расправу о југословенском уставу с тачним немачким преводом устава у „Jahrbuch des oeffentlichen Rechts der Gegenwart“ г. 1922 као и расправу „Да ли је наша краљевина нова или стара држава“ у „Словенском Правнику“ г. 1923; у обема тим расправама је заступано гледиште да је наша краљевина у правном погледу нова држава.

Свој рад на Јубанском Университету је Жолгер потпуно посветио учењу и испитивању међународног права. У другом годишњаку *Зборника научних расправа*, који је год. 1922 издао Јуб. Правни Факултет, објавио је темељну и опсежну расправу „Кршење међународних обавеза и његова правна последица (међународна кривица)“. Ту се поставио на модерно становиште такозване нормативне школе, изводећи међународно-правну одговорност искључиво из норме, т. ј. из позитивних правила и отклањајући све априористичне теорије. Професор Жолгер заступа далекосежну одговорност државе за међународне деликте, учињене не само од државних органа већ и од држављана. Критиком постојећих теорија и позитивном конструкцијом Жолгер је у том свом спису дао нову и модерну теорију о међународном деликту.

Требало би поменути његову г. 1923 (у научној ревији „Час“) студију „Репарацијски проблем и заузеће Порурја.“

Круна његовог научног рада пак би морао бити широко засновани систем међународног права, којим се бавио последњих година и за које је био покојник високо квалификован не само због своје марљивости и огромног знања већ и због критичког духа. Смрт је нажалост прекинула то дело, што значи велики губитак за нас и за науку у опште.

Као што видимо, Жолгер је радио на свима пољима јавног права. Чудновато је како је све то постигао поред свог апсорбујећег чиновничког позива на важним и одговорним местима. Врх тога се бавио интензивно и другим питањима. Да споменемо да је год. 1903 издао књигу о трговачким васпитним заводима у Енглеској и год. 1905 књигу о трговачким васпитним заводима у Италији; оба дела су врло повољно и ласкаво оцењена. Год. 1919 је у париској „Revue Yougoslave“ под насловом „Les Slovènes“ објавио расправу о Словенцима

Ако се при крају овога краткога прегледа, који није никако исцрпан, упитамо шта је била главна и битна црта у Жолгеровом научном раду, морамо рећи: то је била необична енергија духа, изванредна марљивост, неморност, жилавост, изванредна истрајност која је потенцирала урођену обдареност. Жолгер је био у правом и вишем смислу умни радник код кога се могла боље него код многих других опазити феноменална воља. Енергија и истрајност се је пак код Ивана Жолгера поред многих других значајних црта манифестирала нарочито и у неограниченој љубави према његовом народу. Мада је живео већином далеко од своје словенске домовине и у миљеу високих бечких чиновничких и академских кругова, ипак није никада заборавио свој народ. То дубоко осећање према народу практично се испољавало у томе да се, колико год је могао, заузимао за културне и политичке тежње Словенаца и да је своје утицајне положаје употребљавао да помогне својим земљацима. Нарочито у доба прешлог великог рата се без бојажљивости за своју личност заузимао за политичке тежње не само Словенаца него и Срба и Хрвата, и спретним и успешним интервенцијама ослободио је по кога Југословена политичког, јавног или прикривеног, прогонања; покушавао је колико је могуће да ублажи судбину југословенских народа у доба рата; тако је н. пр. он спречио да се у последњој инстанцији потврди распуштање Словенске Матице.

Смрћу Ивана Жолгера изгубио је словеначки народ једног од својих најзнаменитијих синова, наша држава једног од својих најзаслужнијих држављана, Љубљански Универзитет једног од најодличнијих наставника и научника.

Вечна му памјат!

Д-р Леонид Питамиц,
проф. Љубљанског Университета.

Б Е Л Е Ш К Е

Juristische, Finanz- und Handels-Rundschau. (Правни — Финансиски и Трговински Преглед). Часопис који излази у Цириху и Вајнфелдену (Швајцарска), као продужење ранијега часописа: „Rechtsfreund“ (свега двадесет трећа година излажења). Уредник је часопису Г. Wenger, јавни правозаступник у Цириху. Часопис излази једанпут месечно („Monatsschrift“). По обиму мали али пун разних и интесантних обавештења из области Права, Финансија и Трговине, а нарочито из области Трговачкога Права („Monatsschrift über alle commerciellen Rechtsgebiete“). Пред нама је, н. пр., број од Септембра, 1923. год., и из њега ћемо прибележити овде важније ствари. Тако, на уводном месту је чланак Г. уредника Wenger-а: „Carnegie — Akademie für Völkerrecht im Friedenspalast zu Haag“. Г. Wenger је посетио предавања (Vorlesungen) која су, у току Августа 1923., одржана на овој Академији, од стране најпризнатијих познава-
лаца Међународнога Права (Јавнога

и Приватнога), а, на име, Г. Г. von Hammarskjöld, пређашњи Норвешки Председник Министарства (*о Непутралности у опште*), Basdevant, проф. Унив. у Паризу (*Теорија о уговорима међу државама*), Le Fur, проф. Унив. из Rennes-а, Француска (*Предавања о држави*), Arrigo Savaglieri, проф. из Рима (*О дејству анексије*): „То је била, вели Г. Wenger, једна веома прктична и актуелна материја, јер су Мировни Уговори створили изванредан број нових држава“, J. Fischer Williams, правни саветник Репарационе Комисије (*О међународним финансијама*), Барон Albertic Rolin, познати белгиски интернационалист (*О издавању криваца*), A. Weiss, проф. Унив. у Паризу (из Међународнога Приватно-Правнога Правосуђа), проф. Neumeuer, из Минхена (*О Међународним Унијама*, од којих је набројао, додаје Г. Wenger, осамнаест), Mandelstam, из Петрограда (*О заштити мањина*: „das uns Schweizern, каже Г. Wenger, durch Gewährung weitgehender Au-

tonomie als bestenlösbar erscheint“), Ellery Stowell, из Вашингтона (*О надлежности консулата*), Edwin M. Borchart, проф. Унив. у Јале, Сев. Америка (о истој теми), проф. George Grafton Wilson, са Harvard Универзитета (*О Поморском Праву*), проф. James Wilford Garner, Илиноа, Сев. Америка (*О Праву Ваздухопловства*), Fr. de la Barra, пређашњи Председник Мексиканске Уније (*О изравнању међународних сукоба*).

Да приметимо да папифистичке установе у Хагу нису имале много среће: убрзо после прве Хашке Конференције о Миру, сазване иницијативом Цара Рускога, Николе II, наступио је Бурски Рат (1898.—1901.) а три године доцније дошао је рат између Русије и Јапана (1904.—1905.). Сличне судбине била је и Хашка Академија за Међународно Право (Académie de Droit international de la Haye, établie avec le concours de la Dotation Carnegie pour la Paix internationale): основана још почетком 1914. год. (у Палати Мира у Хагу), она је могла бити отворена тек 14. Јула, 1923. год. (То је, дакле, прва година предавања о којој Г. Wenger реферише у своме часопису. Предавања за ову, 1925., годину биће, као што гласи: „Programme de l'Enseignement pour l'année 1925.“, од 13. Јула до 4. Септембра).

Затим, у истом броју часописа Г. Wenger-а имамо још: један чланак о игри и оклади („Spiel und Wette“), по коментару Швајц. Грађ. Зак. од Fick-а (Verlag von Schulthess, Zürich). То су уговори на срећу (Glücksverträge) или уговори алеаторни (од латинске речи: alea, коцка) о којима наш Грађ. Зак. говори у своме Другом Делу, Гл. XXIX („О уговорима одважним или на срећу“), §§. 789 а 799. Ти уговори нису забрањени, вели се у часопису, они нису ни неморални (unsittlich) ни противправни (widerrechtlich). Дужник може платити, само тражбина није судски заштићена (Forderungsklage wird nicht geschützt). Али, ако дужник плати, он не може тражити повраћај (нема право на тужбу: *condictio indebiti*): „...er hat weder eine Schenkung gemacht, noch eine Nichtschuld beglichen“ (он нити је учинио поклон нити је недогувано платио). За наше Право в. овде §§. 793. и

794. Грађ. Зак. У рубрици: „Die Frau und das Recht“ (Жена и Право), наводи се да је у Енглеској донесен један нов закон о разводу брака по коме је жена стављена у овом погледу на равну ногу са мужем, који је раније овде био у повлашћеном положају. У истој рубрици има, између осталог, још и то: да је, такође, и у Кини донесен нов закон о разводу брака којим су укинута многи узроци развода брака предвиђени ранијим законодавством. Тако, по томе, ранијем, законодавству, муж је могао добити развод брака због горљивости (Geschwätzigkeit), љубоморе и неплодности (Unfruchtbarkeit) своје супруге као и зато што супруга не би поштвала његову матер (своју свекрву). То је, са још другим одредбама, отпало у новом закону, али ипак су у њему остале ове две оригиналности: прво, што је за развод брака потребан и престанак родитеља (предохрана против неразвијених развода бракова), и, друго, да се сматра као разлог развода брака рђаво поступање са родитељима супруга који тражи развод брака (са свекром одн. свекром или тастом одн. таштом).

* * *

Биће, мислимо, од интереса да напоменемо и то да је Г. Wenger и председник Циришкога Удружења за Лигу Народа (Bezirksvereinigung Zürich für den Völkerbund), где он показује примерну активност. Тако, прошле, 1924. год., поводом Државне Светковине Швајцарскога Савеза од 1. Августа, Г. Wenger објавио је један мали, али језгровит, манифест у корист установе Лиге Народа, у коме стоји и ово значјно место: „Не могу се бесмислене борбе за узајамно уништење међу народима никада спречити *материјалним* средствима, оружањима и вештином пуцања (Schieskunst), ту је шта више потребна свест о духовним снагама, воља за правдом према сваком појединцу.“ Сва Швајцарска помесна удружења ове врсте састављају општи савез под именом: „Schweizerische Vereinigung für Völkerbund“, које издаје и један часопис: Die Schweiz im Völkerbund (Mitteilungen der Schweizer Vereinigung für Völkerbund). Ча-

сопис излази 15. свакога месеца, члановима Савеза шаље се бесплатно а за нечланове стаје свега три швајц. франка годишње. (Redaktion: S. Zurlinden, Zürich 8., Seefeldstrasse 81.).

И ми, у нашој новој Држави, имамо, такође, *Југословенско Удружење за Лигу Народа*, основано 1919. у Паризу; оно броји на седамдесет чланова, са Г. Г. Јованом Жујовићем, као председником, и Д.р Милетом Ст. Новаковићем, проф. Универзитета, као главним секретаром. Удружење држи редовно, по потреби, своје седнице (у Београду), и, с погледом на скромна материјална средства којима располаже, показује похвалну радљивости. Ова се нарочито огледа у одашиљању делегата на конгресе које, сваке године (по правилу), држи Општи Међународни Савез појединих националних удружења за Лигу Народа (Union Internationale pour la Société des Nations). Овај Савез издаје и свој месечник, „Bulletin“. Канцеларија (bureau) Савеза и Генерални Секретариат налазе се у Брислу, Белгија, у Palais Mondial (Светска Палата).

Напредак и успех ових организација тесно је, разуме се, везан за напредак и успех самога Друштва Народа, la Société des Nations (Женева), као год опет што, на сваки начин, и саме те организације могу, са своје стране, повољно утицати на опстанак и делатност Друштва Народа: овде имамо, дакле, један пример фактора који су, у својим међусобним односима, једновремено и узроци и последица.

Да приметимо на крају да је установа Друштва Народа непрестано још спорна и далеко је од тога да се може рећи да је она, Лига Народа, пребродила своју кризу. Питање је, чак, да ли ће је икад и пребродити и да ли ће та установа бити у опште дугога века. И прилике у којима је Лига Народа постала, и начин како је послала, и дух неједнакости који је у њој при стварању владао и непрестано влада, све то не јемчи нам много за њену солидност и трајаност. (Једну објективну критику Лиге Народа дао нам је Г. Милета Ст. Новаковић, у једном предавању на Народној Универзитету, у Београду,

ма да је, додајемо одмах, Г. Новаковић присталица ове установе).

Али, основна махна Лиге Народа лежи у томе што је, њеним стварањем, повређено начело поступности (еволуције), и из те почетне махне проилазе и сви остали недостаци њени који је доводе у питање. Јер, као што смо већ имали прилике то истаћи на једном другом месту, еволуција односа у Човечанству захтевала је, и захтева, да се прво дође до федерисања појединих Континената па да се тек потом, од тих пет великих савеза, организује један општи, светски, Савез. Стварањем Лиге Народа, 1919. год., тај закон друштвенога развића (при садашњем, бар, схватању) пренебрегнут је, прескочило се преко једне апсолутно нужне етапе и створило се нешто што је имало тек доцније доћи, поступило се, другим речима, насилно, *револуционарно*, што, ни у међународним као ни у унутрашњим односима, не може бити доказ тачности идеје таке реализоване (наравно, реализовано само моментално) нити чврстине и дуготрајности учињенога скока.

Ипак, и ако је тако, и нека је тако, Удружења за Лигу Народа имају свој значај, она би га задржала и после евентуалнога растурања Лиге Народа. Идеја о једној Држави Човечанства, идеја хришћанска јер идеја Мира, постојала је и пре Женевске Лиге и била би и остала и после ње, и ништа не би Удружењима за Лигу Народа сметало да, поред рада на организовању Континенталних Федерација, негују и мисао о општој светској Држави као крајњој мети еволуције међународних односа. А ово, разуме се, вреди и за наше, Југословенско, Удружење за Лигу Народа које, са осталим сличним удружењима у овом делу Земље, треба да има најпре пред очима стварање *једне Савезне Државе на Европском Континенту*.

Ж. М. П.

Жене правници и наше правосуђе.
— Г. Светислав Вој. Вуловић, докторанд права и писар Касац. Суда, један од наших бољих млађих правника, штампао је недавно један свој рад под горњим насловом. — Иако млад и још „небрачан“, изгледа, он није помишљао, да ће

овом својом интересантном књижицом изазвати страхан револт против себе од стране својих колеги-ница, када им, онако „некавалерски“, одриче подобност за судску струку у опште, а нарочито када им сасвим затвара врата у храму Божиње Правде, која и припада њиховом — лепом полу... Жене, вели Вуловић, не могу да буду у суду ни по духу нашег позитивног права, ни због саме женине природе као такве. По своме *физиолошком* саставу, жена је увек и редовно, с времена на време, у једној нарочитој психичкој ситуацији која се јавља као последица извесних функција њеног организма. У том времену она је раздражљива, неспособна за правилно расуђивање, необјективност јој се потенцира. Јасно је колико од тога трпи судска служба, а већ и да не спомињемо ситуацију у којој је овај моменат њеног нарочитог психичког стања везан за моменат суђења. Даље, вели: Жена и по својој психичкој структури разликује се од човека, а то диференцирање, у погледу жене негативно је када је реч о својству *судије*. Позив судијски је, неоспорно, деликатан и узвишен, али је он са друге стране ужасно тежак и напоран, ужасно груб, суров, мушки, својствен само људима. Жена која је толико субјективнија од човека, која не може да изиђе из себе и из својих осећаја, из којих је она по правилу сва и саграђена, не може да има ничега заједничког са тим послом. Жена не може да се еманципује своје осећајности, а када је по среди примена хладних и неумитних законских прописа, који врло често не представљају увек и уверење судије, који је ипак обавезан да их примени, онда је јасно да ту осећај не може и *не сме* да ишта значи. Затим наставља: Судство као такво, представља собом један максимум ауторитета... По правилу само је човек, мушкарац, тај који може да има ауторитет. Жена га нема... Износећи, даље, неколико конкретних случајева о врло незгодној ситуацији у којој се женски писари налазе приликом њиховога службенога рада по кривичним слушањима и осталим деликатним судским функцијама, г. Вуловић категорички тражи да све жене правнике треба уклонити из суда, а путем закона онемогућити њихово даље улажење у суд.

Међутим, ми налазимо, да не би требало сасвим забранити женским правницима да служе у судској струци. Јер као писари или секретари они се могу заиста корисно употребити. Пошто међу женским судским чиновницима има приличан број *врло спремних и марљивих*. Само, положај *државног судије*, сматрамо да им се *не може* још за дуже време дати, све докле док се садашњи менталитет нашег народа не измени, док не ишчезне из наше средине оно народно: „*Тешко оној кући у којој жена суди!*“ или „*Тешко ономе коме жена суди!*“

Д-р Ј. Ј.

Конгрес Правника у Београду. —

На дан 21. јуна тек. год. одржан је у Београду састанак Сталног Одбора Конгреса Правника на коме је једногласно одлучено да се *Први Конгрес Правника одржи у Београду у то од 18. до 21. септембра тек. год.*

Прва три дана расправљаће се ова питања:

1.) Треба ли и како завести учешће лаичког елемента у кривичном правосуђу? Референт је г. Д-р Божа Марковић, професор Београдског Университета; кореференти су г. г. Д-р Метод Долен, професор Университета у Љубљани и Д-р Станко Франк, професор Загребачког Университета.

2.) Треба ли у грађанском поступку неограничено допустити употребу сведока? Референт је г. Д-р Драг. Аранђеловић, професор Београдског Университета; кореферент је г. Д-р Срећко Зуглија, професор Загребачког Университета.

3.) „Задружно право и наслеђе,“ и

4.) „Треба ли изједначити у праву наслеђа мушко и женско потомство.“ За трећи и четврти темат није утврђен само обим разраде.

Четврти дан Конгреса намењен је излету до Аранђеловца, где би у окolini био приређен Велики Народни Сабор у циљу братског и другарског упознавања. Потребне повластице за учеснике Конгреса биће издејствоване.

За сва ближа обавештења обраћати се на адресу: Удружење Правника, Београд. Окружни Суд — Кајмакчаланска бр. 7.

Пољски правници у Београду. —

Друштво пријатеља Југославије, које је недавно образовано у Варшави

изаслало је неколико својих чланова, истакнутијих правника у нашу државу ради ближег међусобног упознавања са социалним приликама и правним уређењем у обема земљама. У том циљу 25. маја у свечаној сали старе зграде нашег Университета пред одабраним скупом наших правника одржала су своја предавања на српском језику г. г: Д-р Сигмунд Цибиховски, проф. Варшавског Университета и судија Сталног Међународног Суда у Хагу: *О Уставу Пољске*; Д-р Александер Могилницки, председник Касационог Суда у Варшави изложио је: *Рад на кодификацији пољскога права*; Д-р Тадеус Хиларовски, правни саветник Генералне Дирекције Народнoг Здравља у Варшави: *Уређење пољске администрације*. Сва три предавања су саслушана са највећом пажњом и оставила су трајан утисак на све присутне.

Ђурађ Николић, Основни појмови народне економије. — Београд, Литографија и штампарија К. М. Бојковића, 1925; 215 стр. Цена 40 дин.

Као професор Државне Трговачке Академије у Београду, Г. Ђурађ Николић осетио је колика је код нас оскудица у кратким и разумљивим уџбеницима за Народну Економију. Он се подухватио да изради једну Народну Економију намењену „првенствено ученицима Трговачких Академија и слушаоцима Абитуриентских курсева.“ Он је у томе потпуно успео. Његова књига је рађена врло марљиво и садржи у главном све класичне параграфе једног уџбеника Народне Економије. На извесним местима писац је давао и извесна објашњења доктринарне природе [као у параграфима о развиту народне привреде) (стр. 9—12) и о вредности — стр. 89—92] и помињао нове економске теорије. Ма да не садржи ничега сувишног (јер обухвата и елементе науке о финансијама) књига Г. Николића писана је нешто тежим стилем, те ће можда пре послужити наставницима Трговачких Академија него самим ученицима. У сваком случају она попуњава једну празнину и може се без резерве препоручити.

Д. С. Јовановић.

G. L. Duprat, Introduction à un Cours sur les systèmes politiques, —

extrait de la „Revue Mensuelle,“ Genève, 1924. Г. Duprat је професор социологије на Женевском Универзитету: он је дошао на то место, као професор философије лицеја у Аген-у (Француској), после познатога и признатога професора социологије и социалне економије на истој Универзитету, Г. Louis Wuarin-a, који се, у 75-ој години живота, повукао, 1921., год. са Универзитетске катедре. Г. Duprat је добио Wuarin-ову катедру после једнога конкурса међу научницима свих народа, и том приликом, а да би поткрепио своју кандидатуру, одржао је два предавања у Женеви, од којих је једно под насловом: *L'orientation actuelle de la Sociologie en France*, изишло у париском часопису: „Revue internationale de Sociologie“ (шеф-редактор чувени француски социолог Г. René Worms), бр. Јули—Август 1922., предавања која су свим успела, што је у осталом било и очекивати, пошто је Г. Duprat раније био, за своје научне радове, награђен шест пута од Францускога Института (Institut de France) а поименице од његове Академије за Моралне и Политичке Науке (Académie des Sciences Morales et Politiques).

У студији коју овде прибележавамо, Г. Duprat, као што се то види из њенога заглавља, уводи своје студенте на Женевском Универзитету у Науку о Политичким Системима. На 21 страни само изложио је, веома прегледно — наравно у најосновнијим потезима — све до сада познате врсте државних политичких уређења, почињући од најстаријих организација па до најмодернијих. Не могући овде улазити у детаљније излагање садржине ове колико корисне толико и интересантне расправе, ми ћемо само навести да Г. Duprat, говорећи о *централizmu* и *федерализму* и упоређујући их, изјашњава се за овај последњи систем: „Le fédéralisme peut réaliser les conditions les plus favorables à la Démocratie“ (Федерализам може да оствари најповољније услове за Демократију). Приметићемо да то још није сигуран доказ да је федерализам бољи од централизма што је он, федерализам, најпогоднији за демократију, пошто демократски политички систем није

нека догма, аксиом примљен од свију и свакога без дискусије. Али, ако се као циљ људске културе сматра, не биолошко-дарвинска борба међу појединцима и међу народима, већ један општи *мир* у Човечанству, то је онда заиста федерализам систем чије остварење треба желети како у државама национално-хетерогеним тако и међу народима. Јер, само федерализам води мирно и без насилних средстава, дакле путем *еволуције*, *изједначењу* људи и народа, изједначење без кога не може бити ни мира. Централизам, међутим, негирајући еволуцију, прибегава, и мора прибегавати, методима силе, што доноси не мир него *борбу* (то јест унутрашње и спољашње ратове) и све оне патње које она за собом повлачи.

Студија ова Г. Duprat-а изишла је најпре у женевском часопису „La Revue Mensuelle“ (директор познати швајцарски пацифист и филантроп, Г. Charles Bernard), одакле је потом оштампана и у засебну књижицу.

Ж. М. П.

Čenek Slepànek, *Ruské Neštěsti a Narod Československy*. К desátému vyročí viteznych rusky ofensiv 1914. Valatka a Šramek. Holešov na Morave. Cena 5.— Kč. Стр. 80. (*Руска Несрећа и Народ Чехословачки*). Г. Ченек Слепанек (Којетин, Моравски) је публицист који, као такав, има лепо име и у својој земљи, Чехословачкој, и на страни. Он је, између осталог, истакнут и као добар познавалац Рускога Народа и Русије у којој је провео дуже времена. За трајања великога Рата написао је, 1917. год.,

(на немачком) једну студију о Руској Револуцији од те године, са историским погледом на политички развитак Русије почињући од XIX. Века. Многа места су у расправи (свакако за нас врло интересантна) остала бела: аустро-угарска војна цензура није била допустила њихово објављивање.

Г. Слепанек се је, пре Великога Рата, бавио дуже времена и у нашој средини, Србији, проучавајући њене прилике, историју и људе. Резултат тога био је опсежни његов рад: *Srbsko* (Србија), 1913. год., у којој се огледа велика ауторова симпатија за наш, Српски, Народ: том својом књигом Г. Слепанек је много допринео да Чехо-Словаци добију о Србима тачна и свестрана обавештења, што је нама не мало користило. Те своје симпатије Г. Слепанек је сачувао за наш Народ и у току Великога Рата (када је учинио доста, и од своје стране, за олакшање тешке судбине нашим интернираним земљацима), ма да се Г. Слепанеково гледиште на аустро-угарски проблем није управо поклапало са иридентичко-националистичком струјом код многих аустро-угарских Словена, гледиште које ни најмање није тангирано његово чешко родољубље и, у опште, његове словенске осећаје.

„Архив“ ће гледати да о студији Г. Слепанека чији наслов горе исписасмо донесе, у једном од својих бројева, опширни приказ, пошто та студија, по својој теми, мора интересовати све Словене па, дакле, и нас, Србе.

Ж. М. П.

НОВЕ КЊИГЕ

Dr. Radomir Popovitch, La législation yougoslave sur la propriété industrielle. Étude de la loi du 17 février 1922 sur la protection de la propriété industrielle. (Lyon, 1924, p. 44, prix ?)

Витомир Кораћ, Слободна привреда. Једна нова социјално-економска теорија. (Београд, 1925, стр. VII + 87, цена 15.— дин. Комисијено издање књижаре С. Б. Цвијановића).

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. — Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
Проф. Београд. Университета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

КЊИГА ДЕСЕТА ДРУГОГ КОЛА
(ДВАДЕСЕТСЕДМА)

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1. Кн. Михаилова ул. 1.

1925.

САДРЖАЈ

Стр:

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

- 1) Ко се сматра за земљорадника, од Јеленка Петровића... .. 81, 190
- 2) Одговорност за ризик, од д-ра Ђорђа Тасића 161, 259, 370
- 3) Забрана злоупотребе права и социјализација права, од д-ра Михаила Константиновића 169
- 4) Вакуф - некретности у Босни и Херцеговини, од Људевита Фаркаша 321
- 5) Покушај једне теорије уговорних статуса, од д-ра Драгутина Јанковића 334

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

- 1) Полицијска забрана новина, од д-ра Михаила Илића... .. 1
- 2) Законодавна власт и њене функције, од Љубомира Радовано-вића 39, 112, 208, 281, 386

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

- 1) Аутономија Университета и Чиновнички Закон, од д-ра Драго-слава Б. Јовановића 32
- 2) Правна природа акта помиловања и могућност административног спора чији је он објекат, од д-ра Јована Стефановића 272

ЦРКВЕНО ПРАВО

- 1) Побачај плода утробе у православном црквеном и византијском праву, од Сергија Троицког 348

ДИПЛОМАТСКА ИСТОРИЈА

- 1) Историја „Тајне конвенције“ (28 јуни 1881 — 9 фебруар 1889), од д-ра Гргура Јакшића 17, 101

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО

- 1) Материјално-правни услови стечаја, од д-ра Велизара Митровића 241

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ДОМАЋЕГ ПРАВА

- 1) Крвне освете у Црној Гори у XIX веку по одлукама („сетенцијама“) Црногорског Сената, од Новице Шаулића 52

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) § 36 Претпредлога Трговинског Законика, од д-ра Ернеста Дијаманта 59
- 2) Пројект Казненог Законика о духовном сродству, од Сергија Троицког 128
- 3) О министрима на расположењу, од д-ра Жарка Миладиновића 216

4) Нацрт закона за правну помоћ у нашој Краљевини, од д-ра Станка Лапајне	292
5) Правна помоћ по пројекту закона о уређењу судова за Краљевину С. Х. С., од Николаја Пахорукова	296
6) Нови пројекти законски, од д-ра Жарка Миладиновића... ..	409
7) Наследно право по пројектованом Грађанском Законику, од Драгомира П. Милојевића	411
8) Пленарне сједнице и начелне одлуке Великог Суда у Подгорици, од Вукашина Вукашиновића	418

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

1) Опет о председништву Скупштине у ванредноме сазиву, од д-ра Михаила Илића	133
2) I. Због чега суд може да одбаци кандидатску листу. — II. Може ли се стећи кандидатска способност и пре истека године дана од престанка полициске службе, од д-ра Михаила Илића... ..	220

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Општа привредна криза. — Дванаестине за април—јули. — Невоље западне Македоније, од д-ра Драгољуба Јовановића... ..	225
2) Опште економско стање у вези са билансима банака за 1924. год. — Извештаји Загребачког Колодвора, Трговачке и Обртничке Коморе и Загребачке Берзе, од д-ра Драгољуба Јовановића... ..	300
3) Инсбрушки Споразум (Финансиски ефекат и последице), од д-ра Јована Ловчевића	305
4) Смерови и средства закона о пољопривредном кредиту, од д-ра Драгољуба Јовановића	426

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Из праксе Државног Савета. — Чиновнички Закон не познаје аутоматично напредовање у положајним платама, од д-ра Стевана Сагадина	64
2) Прелаз из ниже категорије у вишу. — Задобивена сталност у нижој категорији не спречава, да дотични чиновник, при прелазу у вишу категорију, долази у „приправну“ групу. „Приправна“ и „привремена“ службеници су идентични појмови, од д-ра Стевана Сагадина	146
3) Пензионисање официра по новом закону о устројству Војске и Морнарице, од Љуб. Радовановића... ..	431

СУДСКА ХРОНИКА

1) Наследници свога брата имају само голу својину на делу имања његовог, али уживање на целоме делу припада његовој удови — §§ 413 и 415 Грађ. Зак., од д-ра Јанићија Јовановића... ..	69
2) Коментар § 244 а. Грађ. Суд. Поступка, од Јевте М. Поповића	148
3) Условно убаштинење уведено у интабулационе књиге о уговору продаје и куповине, од Дим. Сечанског	231
4) У Црној Гори Кућа насљеђује своје умрле чланове, од Александра К. Матановића	311
5) Примена тач. в., г. и д. чл. 5 закона о изменама и допунама у закону о устројству судова од 30 јануара 1922 год., од Рад. Гагића	435

ПРЕГЛЕД СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА И ПАРЛАМЕНТАРНОГ ЖИВОТА

1) Француски парламент, од Илије А. Пржића... ..	233
2) Кодификација грађанског и кривичног права у Пољској, од д-ра Александра Могилницког	436

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

- 1) Закони историског развитка културе и права (Педесетогодишњица
једне знамените књиге), од Григорија Демченка 445

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Milan J. Žujović, L'influence du facteur économique dans les travaux constitutionnels de la Révolution (Paris, E. Sagot, 1924.), од
д-ра Драгољуба Јовановића 71
- 2) Alfred Verdross, Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung (1923.), од д-ра Јевгенија Спекторског 150
- 3) Милорад Зебић, Закон и расписи о акц. друштвима, с упутствима и објашњењима (Београд, 1925), од д-ра Велизара Митровића... 236
- 4) Д-р Драгољуб Аранђеловић, Наследно право (Београд, 1925), од д-ра Чедомира Марковића... .. 315
- 5) Th. Ruysen, Les Minorités Nationales d'Europe et la Guerre Mondial (Paris, 1924), од д-ра Мирка М. Косића... .. 316
- 6) Неколико речи о најновијим домаћим радовима о меничном праву, од д-ра Хуга Верка 453
- 7) Д-р Драгољуб Аранђеловић, О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању (Београд, 1925), од д-ра Чедомира Марковића 458
- 8) Dr Marko Kostrenčić, Vinodolski zakon (Zagreb, 1923), од Александра Соловјева 460
- 9) Charles Rist, La déflation en pratique (Paris, 1924), од д-ра Милана Ј. Жујовића 464

НЕКРОЛОЗИ

- 1) Д-р Стојан Вељковић, од Ј. С. Миловановића 472
- 2) Д-р Иван Жолгер, од д-ра Леонида Питамица 473

БЕЛЕШКЕ

- 1) Нова задужбина у корист школовања правника на страни... .. 73
- 2) Основни појмови међународног јавног права, од Марсела Моа, од Љ. Р. 74
- 3) Пројекат Грађанског Законика за Краљевину С. Х. С., од Николаја Пахорукова 74
- 4) Исправке 76
- 5) Светосавски темати за 1926. г. 156
- 6) Закон о чиновницима и осталим државним службеницима грађ. реда, спремио Жив. М. Пауновић, од Р. З. П. 156
- 7) „Бранич“, од Ч. 237
- 8) Du rôle du Jury dans l'application de la peine, par Jean Desprez, од Ж. М. П. 238
- 9) Радови Г. проф. Университета у Ђенови (Италија) Mario—Ricca Barberis, од Ж. М. П. 239
- 10) † Д-р Стојан Вељковић 319
- 11) † Љубомир Бакић 319
- 12) Јубиларна књига Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу, од Ж. М. П. 319
- 13) Стечај за сталног наставника 319
- 14) Стечај за доценте 319
- 15) Конгрес Чехословачких Правника 319
- 16) „Zbornik znanstvenih razprav“ 320
- 17) Juristische, Finanz- und Handels-Rundschau, од Ж. М. П. 475
- 18) Жене правници и наше правосуђе, од д-ра Ј. Ј. 477

	Стр.
19) Конгрес Правника у Београду	478
20) Пољски правници у Београду	478
21) Ђурађ Николић, Основни појмови народне економије (Београд, 1925), од Д. С. Јовановића	479
22) G. L. Duprat, Introduction à un Cours sur les systèmes politiques (Extrait de la „Revue Mensuelle,“ Genève, 1924), од Ж. М. П....	479
23) Čenek Slepánek, Ruské Neštěšti a Národ Československy. K desatemu výročí Vítěznych ruský ofensiv 1914, од Ж. М. П....	480
Нове књиге	76, 156, 240, 320, 480

ДОДАТАК „АРХИВА“

1) I. резолуција Збора Правника у Загребу (септембар, 1924)	77
2) Одлуке опште седнице Касационог Суда:	
а) О тумачењу § 421 Грађ. Суд. Пост. у вези са § 98 Грађ. Суд. Пост.	157
б) О разумевању одредбе § 368 Грађ. Суд. Пост.	160

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

	Стр.
Верк, д-р Хуго	453
Вукашиновић, Вукашин	418
Гагић, Радисав	435
Демченко, Григорије	445
Дијамант, д-р Ернест	459
Жујовић, д-р Милан Ј.	464
Илић, д-р Михаило	1, 133, 220
Јакшић, д-р Гргур	17, 101
Јанковић, д-р Драгутин	334
Јовановић, д-р Драгољуб С.	71, 225, 300, 426, 479
Јовановић, д-р Драгослав Б.	32
Јовановић, д-р Јанићије	69, 477
Константиновић, д-р Михаило	169
Косић, д-р Мирко	316
Лапајне, д-р Станко	292
Ловчевић, д-р Јован	305
Марковић, д-р Чедомир	315, 458
Матановић, Александар К.	311
Миладиновић, д-р Жарко	216, 409
Миловановић, Ј. С.	472
Милојевић, Драгомир П.	411
Митровић, д-р Велизар	236, 241
Митровић, д-р Чедомиљ	237
Могилници, д-р Александер	439
Пахоруков, Николај	74, 296
Перић, Живојин М.	238, 239, 319, 476, 479, 480
Петровић, Јеленко	81, 190
Питамиц, д-р Леонид	473
Поповић, Јевта М.	148
Поповић, д-р Реља З.	156
Пржић, Илија А.	233
Радовановић, Љубомир	39, 74, 112, 208, 281, 386, 431
Сагадин, д-р Стеван	64, 146
Сечански, Димитрије	231
Соловјев, Александар	460
Спекторски, д-р Јевгеније	150
Стефановић, д-р Јован	272
Тасић, д-р Ђорђе	161, 259, 370
Троицки, Сергије	128, 348
Фаркаш, Људевит	321
Шаулић, Новица	52

Г. г. писци се моле да рукописе, писма и сва саопштења која се тичу Уредништва шаљу на адресу: Уредништву „Архива“, Топличин Венац бр. 21.

Саопштења која се тичу претплате и администрације, шаљу се на адресу издавачеву: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

Архив излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином: на пола године (шест свезака) **60.— дин.**

Претплату ваља слати издавачу: **Књижара Геце Кона**, Кнез Михаилова г., Београд.

Јовановић С.:

**УСТАВНО ПРАВО
КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.**
Дин. 100.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ПОЈАМ ЗАКОНА
докторска теза
Дин. 15.—

Кадлец Д-р К.:

**ПРВОБИТНО
СЛОВЕНСКО ПРАВО**
пре X века, превео и допунио
Д-р Ф. Тарановски
Дин. 30.—

Кумануди К.:

**АДМИНИСТРАТИВНО
ПРАВО**
Дин 50.—

Марковић Божа:

**О ДОКАЗИМА
У КРИВИЧ. ПОСТУПКУ**
Дин. 50.—

Никетић Гојко:

**ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДН.
КАСАЦИОНОГ СУДА 1-9**
Дин. 270.—

Перић Жив.:

ЗАДРУЖНО ПРАВО
по Грађ. зак. Краљ. Србије (Коментар главе 15. другог дела Грађ. зак. оди. §§-а 507. а 529) део први, друго поправљено издање. Дин. 50.—

Перић Жив.:

**О УГОВОРУ
о продаји и куповини 1-3**
Дин. 100.—

Пржић А. Ил.:

ЗАШТИТА МАЊИНА
према уговору о миру 1919—20.
Дин. 5.—

Перић Нинко:

**ОСНОВИ
ГРАЂАНСКОГ ПРАВА**
општи део
Дин. 30.—

Рајс Д-р А.:

ПРИЛОГ
за реорганизацију полиције
Дин. 12.—

Тарановски Д-р Ф.:

**ЕНЦИКЛОПЕДИЈА
ПРАВА**
Дин. 100.—

Марковић Д-р Лаза:

ПОЛИТИКА
Од Устава до владе федералистичког блока (28. јули—5 новембра 1924 г.)
Дин. 30.—

Чубински Д-р Мих. П.:

НОВЕ СУДСКЕ РЕФОРМЕ
Дин. 15.—

Јовановић Д-р Драгосл.:

ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА
Дин. 25.—